

ČESKOSLOVENŠTÍ LETCI V NĚMECKÉM ZAJETÍ 1940-1945

LADISLAV KUDRNA

PRAHA 2005

**ČESKOSLOVENŠTÍ LETCI
V NĚMECKÉM ZAJETÍ
1940–1945**

LADISLAV KUDRNA

Kniha byla vytvořena za finanční podpory Nadace Český literární fond.

Tuto knihu věnuji své přítelkyni Marii ...

Copyright © 2005 by Ladislav Kudrna
Copyright © 2005 for Cover by Marek Příkryl
Copyright © 2005 for the edition by Naše vojsko

ISBN 80-206-0778-1

Kniha, kterou se právě chystáte číst, by nevznikla bez pomoci a ochoty těch, kterým na tomto místě především musím poděkovat. Zejména děkuji Jiřímu Rajlichovi za jeho čas a nezištnou pomoc.

Dále nemohu vynechat poděkování pracovníkům Vojenského ústředního archivu v Praze za jejich vstřícnost, která přesahovala rámec běžných pracovních povinností. Totéž platí pro pracovníky Státního ústředního archivu v Praze.

A závěrem nemohu opomenout poděkování bývalým válečným veteránům za jejich entuziasmus, s nímž napomáhali vzniku této knihy. Tímto srdečně děkuji plukovníkovi Petru Urubovi a brigádnímu generálovi Zdeňku Škarvadovi, a přeji jim mnoho zdraví a spokojenosti při jejich zasluženém odpočinku.

V neposlední řadě patří neskonalý dík mé přítelkyni Marii za neskutečnou podporu a pochopení.

Doufám, že jí pevné nervy se mnou vydrží i nadále ...

Tato kniha není první, a jak doufám, ani poslední, jež se zabývá problematikou zajetí čs. letců za druhé světové války. Jak si ukážeme v rozboru pramenů a literatury, snažil jsem se však toto téma zcela nově uchopit. Většina dosavadní literatury se soustředila většinou pouze na to, jak byli čs. letci sestřeleni a jak následně padli do zajetí. Ano, ani my se v této knize nevyhneme popisu sestřelení a následného zajetí. Čím je tedy tato kniha nová?

Především tím, že otázka zajetí čs. letců nekončí popisem sestřelení a následným zajetím. Právě naopak, dá se říci, že tady naše kniha teprve začíná. Snažil jsem se tedy uchopit toto téma v celé jeho šíři.

Nejprve bude mít čtenář možnost seznámit se s příběhem agenta gestapa v řadách čs. letectva ve Velké Británii. Ukážeme si, jak mohl tento český zrádce zle přitížit čs. letcům v zajetí.

Dále nevynecháme stranou situaci před sestřelením. Jak byli muži RAF připraveni na možnost zajetí, a jak tuto skutečnost konkrétně přijímali čs. letci.

Následně se zaměříme na to, co následovalo po sestřelení. V jakém stavu byli čs. letci. Kolik z nich se pokusilo vyhnout se zajetí útekem. Jak s nimi bylo zacházeno po jejich dopadení. Čtenář bude jistě překvapen chováním některých Němců.

Po zajetí se soustředíme na samotný život v zajateckém táboře, který bude opět podán v širokém záběru. A to tak, aby se čtenář dozvěděl nové zajímavé skutečnosti.

Bude pojednáno o tom, jaký byl první dojem zajatce po vstupu do tábora. Jaká byla organizace zajateckého tábora. Nevynecháme ani to, jak se v zajateckém táboře žilo. Jaké byly všední, sváteční ale i výjimečné dny. Jak zajatcům pomáhal přežívat v zajetí specifický humor v uzavřeném prostředí.

Nebude vynechána ani otázka stravování a ubytování. Strava byla pro zajatce snad nejdůležitějším bodem jejich existence. Rovněž nenecháme stranou vztahy mezi zajatci a německými strážnými a veliteli tábora.

Dále vzájemné vztahy mezi čs. důstojníky a poddůstojníky v zajetí.

Stranou neponecháme ani ožehavé téma právního postavení zajatých čs. letců.

Zaměříme se na útěky čs. letců ze zajetí. Čtenář bude jistě překvapen množstvím a dramatičností útěků.

Závěrem pak bude čtenáři předložen obraz toho, co následovalo před koncem války a po osvobození zajateckých táborů spojeneckými vojsky. A konečně, nebude vynecháno ani to, co následovalo po návratu čs. zajatců do Velké Británie.

V žádném případě si nečiním nárok říci, že touto knihou bylo o problematice zajetí čs. letců řečeno vše. Tato kniha se snaží čtenáři představit otázku zajetí čs. letců v pokud možno celé její šíři a podat čtenáři plastický obraz oné nelehké doby.

Celková koncepce knihy je potom zřejmá z obsahu.

Československý odboj ve druhé světové válce neměl ve svých řadách pouze čestné a obětavé muže, kteří neváhali položit za vlast svůj mladý život. Bohužel, byl mezi nimi i takový člověk jako Augustin Přeučil. Bývalý F/Sgt. RAF, desátník v záloze předválečného československého letectva. Muž, který zradil muže. Muž, jehož činnost se mohla stát pro naše letce v zajetí osudovou. Jak k tomu všemu došlo?

Augustin Přeučil se narodil 3. července 1914 v Třebusíně na Benešovsku. Absolvoval letecký výcvik již v bývalém Československu. Po propuštění do zálohy pracoval jako prodavač u firmy Rolný.¹⁾

Poté, co byl Hitlerem zřízen Protektorát Čechy a Morava, usiloval o vstup do německé Luftwaffe, ale byl odmítnut. Němci sice zpočátku usilovali o zařazení českých letců do Luftwaffe, ale jediný výsledek byl ten, že se přihlásilo větší množství českých letců pouze k přelétávání letadel do Německa.

Brzy poté již začaly organizované útoky československých letců do zahraničí a objevil se i úspěšný pokus o přelet letadla do SSSR. „Spolupráce“ mezi čs. letci a Luftwaffe tak brzy skončila.

Pravdou je, že několik jedinců bývalého čs. letectva nabídky na vstup do německé Luftwaffe využilo, šlo však v drtivé většině o sudetské Němce, nebo o ty, kteří měli za manželku Němku.²⁾

Daleko větší počet sudetských Němců potom skutečně za války bojoval nejen ve Wehrmachtu, ale i v řadách Luftwaffe. Je to snadno vysvětlitelné, obyvatelé československého pohraničí, tzv. Sudet, získali statut říšských Němců, a tedy i povinnost sloužit v německé armádě.³⁾

Je tedy pochopitelné, že poté, co začaly útoky čs. letců do zahraničí, ztratili Němci zájem o další spolupráci. Dá se předpokládat, že kdyby se Augustin Přeučil přihlásil do služeb Luftwaffe ihned po zřízení Protektorátu Čechy a Morava, byl by pravděpodobně do jejich řad přijat, ale to jsou pouze hypotézy.

Poté, co byly jeho služby německou Luftwaffe odmítnuty, pokusil se o útěk do zahraničí. Ovšem nikoliv, aby se přidal k rodícímu se čs. zahraničnímu odboji, chtěl se pokusit dostat se do Brazílie, kde chtěl nastoupit službu u dopravního letectva.

Je zřejmé, že Augustinu Přeučilovi skutečně I. republika nepřiřostla právě k srdci a pocit vlastenectví, vlastní mnoha čs. letcům, byl pro něho prázdný pojem. Bohužel nejen k jeho smůle, ale i na škodu našemu odboji, byl při pokusu o útěk chycen gestapem.

Nevím, jak intenzivnímu výslechu byl podroben (František Kaucký ve své práci uvedl, že se nejednalo o žádný brutální výslech⁴⁾), pravdou zůstává, že byl krátce po zadržení získán ke spolupráci s gestapem.

Komisař gestapa Oskar Fleischer poté vyslal Přeučila do Polska, kde se rodil čs. zahraniční odboj. Hranice přešel 22. července 1939 u Fryštátu a bez problému byl přijat do řad tvořícího se čs. letectva. Dostal se tak do prostředí čs. letců, kde zůstal prakticky až do své dezerce.⁵⁾ K tomu Jiří Rajlich ve své práci trefně podotkl, že: „...to není dobrá vizitka pro exilové obranné zpravodajství.“⁶⁾

V Polsku působil A. Přeučil v Krakově, kde se shromažďovali čs. letci na místním konzulátu a potom byl umístěn společně s dalšími čs. letci do tábora v Malých Bronowicích.⁷⁾

Zde měl za úkol zjišťovat především počet čs. letců, důstojníků, poddůstojníků, jména velitelů, tedy rámcově vše, co se týkalo čs. letectva v zahraničí. Informace měl zasílat na adresu – doktor Bedřich Smetana, zubní lékař, Praha-Žižkov, Husova ulice.⁸⁾

Němci měli informace o tom, že Poláci o naše letce zpočátku nestáli, čs. letci se tedy měli přepravit do Francie, kde měla být podle představ vedení odboje zřízena konečná základna čs. odboje. V tomto případě se měl A. Přeučil přesunout do Francie společně s čs. letci a tam pokračovat ve své práci.

V případě vypuknutí války měl předávat informace přímo člověku gestapa, který ho měl podle potřeby vyhledat. Krycí jméno A. Přeučila bylo Gustav a šifra G. První informace byla poslána gestapu z polského tábora v Malých Bronowicích na zcela běžné pohlednici. Informace obsahovala především počet čs. letců v Polsku.⁹⁾

Polsko však bylo pro většinu čs. letců pouze přestupní stanicí do Francie, kam se s nimi přepravil i agent gestapa A. Přeučil.

Ve Francii A. Přeučil dále shromažďoval údaje o čs. letcích a letectvu. Tak se Němcům dostaly do rukou údaje o tom, kde je výcvikové středisko čs. letců, kolik čs. letců je ve Francii a podobně. Samozřejmě neprojevil nejmenší zájem, aby zasáhl do vzdušných bojů v bitvě o Francii. Po celý čas byl prakticky zařazen ve výcvikovém středisku pro stíhače v Chartres.

Jeho tehdejší letecký instruktor rtm. Rudolf Zima po válce uvedl, že: „Nejevil zájem o službu a zjistil jsem, že je velmi slabým pilotem.“¹⁰⁾ Tato slova potvrdil i škt. František Burda, (ten se měl jako válečný zajatec setkat s Přeučilem při výslechu na pražském gestapu v létě 1944): „Přeučil byl ve Francii sedm měsíců u téže jednotky jako já. Byl mi podřízený. Lehkomyslný, hrál karty, nekonal povinnosti a špatně působil na kázeň. V Anglii se dlužil a vedl nepořádný život.“¹¹⁾

Po pádu Francie koncem června 1940 odplul A. Přeučil s dalšími čs. letci do Velké Británie.

Horké léto a podzim roku 1940, měsíce, které byly pro Velkou Británii kritické. Velká Británie bojovala na život a na smrt s německou Luftwaffe. Šlo o vše, buď zvítězí, nebo bude sdílet hořký osud Francie.

Velká Británie na tom nebyla dobře, většina armádní výzbroje zůstala na březích Dunkerque, a navíc byla sama, neměla žádného spojence. Přesto, nebo možná právě proto, zůstalo obyvatelstvo Velké Británie nezlomeno. Bylo připraveno bojovat na život a na smrt s nenáviděným nepřítelem. V čele s neústupným ministerským předsedou Winstonem Churchillem nebyla Británie ochotna kapitulovat před nacistickým Německem.¹²⁾

Přesto bylo na straně Velké Británie několik výhod. Předně měla vynikající letectvo, námořnictvo a měla k dispozici „tajnou zbraň“ – radar. RAF mělo ve své výzbroji skvělé stíhačí stroje Hurricany Mk. I a špičkové Spitfiry Mk. I. Hurricany sice nedosahovaly kvalit německého Messerschmittu, ale v rukou zkušeného stíhače byly pro německé stíhače často tvrdým protivníkem. Spitfire byl potom naprosto rovnocenný stroj s německým Messerschmittem, v některých aspektech, především ohledně manévrovacích schopností potom Messerschmitta převyšoval.

A konečně, na straně Británie byla jedna velká výhoda – kanál La Manche. Ten sice nebyl velký, ale pokud chtěli Němci dobýt Anglii, museli ho překonat. To znamenalo porazit nejen britské námořnictvo, ale především získat nadvládu ve vzduchu. A ještě jeden moment byl pro obyvatele Británie přijat pozitivně; i když to zní nelogicky, mnoho Britů přivítalo skutečnost, že se konečně nemusí ohlížet na Francii, ale mohou bojovat sami za sebe.

Českoslovenští letci se po pádu Francie přesunuli do Velké Británie, kde byli nadšeně uvítáni. Angličané měli sice relativní dostatek letadel, ale naopak se jim nedostávalo dostatečného počtu letců. Naši letci byli přechodně ubytováni ve vojenských táborech, a poté urychleně zařazeni do leteckého výcviku.¹³⁾

Podle kvalit a zkušeností byli potom čs. letci rozmístěni do bojových squadron, aby bojovali s německou Luftwaffe.

Augustin Přeučil prošel podobnou procedurou jako ostatní čs. letci – přechodné ubytování ve vojenském táboře, výcvik v Cosfordu. Poté velice krátké zařazení, jako stíhač na Hurricanech Mk.I, u 43. a 605. stíhačí perutě.¹⁴⁾

Přeučil si ale rychle našel cestu, jak se vyhnout případnému bojovému nebezpečí. Na vlastní žádost byl zařazen u několika Maintenance Units, kde působil jako pilot pro zalétávání strojů.

Ve Velké Británii tedy podobně jako ve Francii nezasáhl do vzdušných bojů. I když jsme si ve výše uvedených citacích ukázali, že Přeučil byl slabým pilotem, zřejmě tomu tak úplně nebylo. Po skončení působení u MU byl Přeučil zařazen jako pomocný instruktor u operačně výcvikové jednotky 55. OTU v Usworthu, Sunderland. K tomu poznamenal stíhač Josef Novotný: „Přeučil se chlubil létá-

ním. Jenom já a nikdo jiný – to bylo jeho. Ale když ho dali do OTU jako instruktora létání, tak něco umět musel. Ono to bylo asi tak: když si vzal Angličanku, mohl se spíše ulejt. Podle mého tedy spekuloval, že po sňatku se bude moci déle držet v OTU, což byla pro každého z nás přestupní stanice; u bojových squadron byly tehdy velké ztráty...⁴¹⁵⁾

Augustin Přeučil se skutečně ve Velké Británii oženil a snažil se vyhnout zařazení do bojové perutě. Jeho manželkou se stala devatenáctiletá Muriel Graham Kirbyová, která pocházela ze slušně zaopatřené střední třídy.¹⁶⁾

Augustin Přeučil nedělal ani ve Velké Británii dobré jméno čs. letcům. Za leteckou nekázeň měl být postaven před vojenský soud.¹⁷⁾

K tomu však již nedošlo, protože A. Přeučil byl kontaktován německým agentem, který mu zadal nový úkol – uletět s Hurricanem Mk. II a přistát na Němci okupovaném území. Němcům šlo především o IFF – Identification Friend or Foe – zařízení, které umožňovalo na radarové obrazovce rozlišit vlastní letouny od nepřátelských. U tohoto utajovaného přístroje byla umístěna nálož, která při havárii, nouzovém nebo tvrdém přistání vybuchla. Stroj i s tímto zařízením tak měl padnout do rukou Luftwaffe.¹⁸⁾

A tak se v září 1941 objevila v hlášení tato prostá zpráva: „Z cvičného letu nad mořem (18. září 1941, pozn. autora) se nevrátil pomocný instruktor u operačně výcvikové jednotky 55. OTU v Usworthu, F/Sgt. Augustin Přeučil ... odstartoval ... s letounem Hurricane na cvičný let a je od té doby neznámý.“¹⁹⁾

Ve zprávě pro MNO od Inspektorátu čs. letectva se objevily tyto informace: „...Sgt. Přeučil byl méně ukázněný po letecké stránce již doma. (...) V poslední době, před jeho zmizením, měl býti postaven před Court Martial pro leteckou nekázeň (nízké létání). O jeho státní spolehlivosti není zpráv. Povaha: Mnohmluvný, vychloubavý, rád vykládá o létání, rád se stýkal se ženami, přestože byl ženat s angl. přísl. Je možné, že při svém posledním letu zabloudil a omylem přistál na nepř. území, jelikož podobné případy se často přihodily jak anglickým, tak i německým letcům. Lze však též připustiti domněnku, že ze strachu před soudem ulétl úmyslně, jelikož jest dost nepravděpodobné, že by z místa, kde konal svůj cvičný let, mohl zablouditi až na nepř. území.“²⁰⁾

Další informace podal o Přeučilovi jeho nadřízený z 55. OTU npor. Viktor Kašlík: „...Jako pilot nebyl špatný, ač měl větší důvěru v sebe, než bylo žádoucí. Jeho chování k důst. anglickým i čs. nebylo vojenské, avšak nebylo závadné. Jeho postoj vůči anglickému velitelství 55. OTU byl více „švejkovský“ nežli vážný – všeobecně zatrpklý vůči zmíněnému velitelství. V jeho povaze byl patrný určitý rys nezodpovědnosti. Jináč byl kamarádský, dobrého srdce, a snášenlivý. Nevyhledával hostinců. Toto jest vše, co mohu uvést o chování a povaze Sgt. Přeučila během pobytu v 55. OTU.“²¹⁾

Většina toho, co bylo v hlášení o Přeučilovi uvedeno, odpovídalo skutečnosti. A. Přeučil skutečně rád mluvil o létání, chtěl tím zapůsobit na ostatní piloty

a zatáhnout je do rozhovoru o létání a vyzvědět o nich podrobnosti – kde má jejich peruť základnu, na čem létají, kdo je velitel, jaké má jednotka ztráty a úspěchy, a podobně. Snažil se rovněž působit kamarádsky a získat tak opět důvěru ostatních letců za stejným výše uvedeným účelem. Avšak, že by nevyhledával bary a hospody, F. Kaucký na mnoha místech své práce popřel.

Již brzy, konkrétně 26. listopadu 1941, obdrželi britští zpravodajci ze svého zdroje v okupované Evropě tento materiál:

- „1. Hlášení, obdržené od dobrého zdroje v Belgii, uvádí, že 18. září v 18.15 hodin britský letoun /Hurricane/ přistál v Belgii. Pilot opustil svůj letoun a vzal si civilní oblek od obyvatel z nedaleké belgické farmy. Potom se ukryl v lese.
2. Němci provedli pátrací akci, ale nebyli schopni pilota najít.
3. 19. září v 5 hodin vyšel pilot z lesa, šel k Němcům a dělal dojem, že se s nimi přátelí. Udal ty, kteří ho den předtím ukrývali, následkem čehož byly 4 osoby – otec, matka a 2 synové uvězněni.
4. Zdroj byl schopen uvést číslo letadla.
5. Air Ministry identifikovalo pilota jako Čecha Pilot Officera Přeučila (ve skutečnosti byl Přeučil pouze Flight Sergeant, pozn. autora) z výcvikové jednotky v Usworthu. Byl poslán na cvičný let a naposledy byl viděn, jak letí přes moře okolo jedné míle od pobřeží mezi Sunderlandem a West Hartlepoolem.
6. Je možné, že informace jak k jeho předchozím událostem, tak i od přátel budou nezbytné k objasnění těchto faktů.“²²⁾

Bohužel, vše, co uvedl belgický zdroj, byla pravda. Němcům se dostal do rukou neporušený Hurricane i se svým zařízením. Přeučil udal nebohé vesničany, kteří mu pomohli, a tito nešťastníci potom jistě poznali na vlastní kůži „práci“ gestapa. Pravděpodobně byli popraveni, ale bližší informace se mi nepodařilo zjistit.

Přeučil potom i nadále pracoval jako agent pražského gestapa. Za předání neporušeného britského stroje obdržel odměnu 100 000 protektorátních korun a pracoval v referátu N jako důvěrník v oblasti čs. zahraničního odboje. K jeho činnosti patřilo pracovat jako provokatér a volavka v domácím odboji i mezi zajatými spojeneckými letci, od kterých měl zjišťovat potřebné informace.²³⁾

S Augustinem Přeučilem se znovu setkáme v létě roku 1944, kdy bude pomáhat identifikovat a usvědčovat zajaté československé letce.

Britské velení RAF si bylo pochopitelně plně vědomo, že během války se množství příslušníků královského letectva může ocitnout v německém zajetí. Jak se tedy na tuto eventuální skutečnost připravilo a jak na ni připravilo svůj letecký personál?

Především si nejen Velká Británie, ale i ostatní státy uvědomily, po otřesných zkušenostech z první světové války (dnes je již spíše používáno označení Velká válka), kdy na obou stranách zemřely desetitisíce zajatých vojáků, že vojáky, kteří padnou do zajetí, musí chránit něco dokonalejšího než Haagské úmluvy a zároveň „vyššího“, než jednotlivé právní systémy proti sobě navzájem válčících států.¹⁾

A tak se jedenáct let po skončení Velké války sešla opět v Ženevě mezinárodní konference, která 27. července 1929 přijala nové úmluvy. Ženevskou konvenci podepsalo celkem 47 států (Haagské konvence z roku 1907 podepsalo 44 států), tedy dosud nejvíce států se přihlásilo dodržovat závazně pravidla týkající se mimo jiné i zajatých vojáků.²⁾

Mezi těmito státy se nacházeli i budoucí nejvýznamnější protivníci druhé světové války, tedy Německo, Velká Británie, USA, Japonsko. Sovětský svaz však nikdy Ženevskou konvenci nepodepsal.³⁾

Ženevská konvence zdůraznila, že zajatci mají být podrobeni nepřátelské státní moci, nikoliv tedy v žádném případě jednotlivým osobám nebo vojenským jednotkám, kterým padli do zajetí. Opět bylo zdůrazněno, že zajatý voják je především lidská bytost a podle toho se s ním musí zacházet. Tedy žádné represálie na zajatcích, vyloučeno bylo jakékoliv mučení či snad dokonce znásilňování zajatých žen, nebylo rovněž dovoleno žádné zesměšňování zajatců. Zajatec byl lidská bytost, která měla svoji důstojnost a čest a smluvní strany se výše uvedené body zavázaly smluvně respektovat.

Zajatci měli být umístěni na bezpečných místech, o jejich stavu a situaci se mohl jejich stát informovat. Podmínky stravování se v podstatě nezměnily od II. Haagské konvence. Stát, do jehož zajetí se dostanou jeho nepřátelé, měl povinnost zajistit jejich životní potřeby: „Není-li mezi válčícími stranami zvláštní dohoda,“ uvádí se v článku č. 7, „mají váleční zajatci, pokud jde o přídělý potravin, ubytování a ošacení, totéž postavení jako vojáci vlády, která je zajala.“⁴⁾

Strava v zajetí tedy měla odpovídat stravě, kterou měla k dispozici strana, která vojáka zajala. Dále se: „Důstojníkům ... ponechává právo na žold ve výši odpovídající nepřátelským poměrům nebo stejný jako měli v armádě. Celkové náklady má pak po skončení války uhradit vlastní stát.“⁴⁵⁾

Zajatci byli povinni odevzdat své zbraně, ale měli dovoleno, aby si ponechali vojenské distinkce. Peníze mohly být zajatcům odebrány pouze k dočasnému deponování. Zajatci měli právo na lékařskou péči, kulturní vyžití i na svobodný projev náboženství.⁶⁾

Důstojníci mohli být pracovně nasazeni pouze na vlastní žádost, tedy neměli povinnost pracovat, poddůstojníci mohli pracovat pouze jako dozor. Zde je důležité upozornit na jeden vážný fakt, nejnižší hodností létajícího personálu RAF byl seržant, a právě od hodnosti seržanta nemohl být nikdo nucen pracovat. Zajatci z řad mužstva mohli pracovat, pouze pokud byli zdraví a jejich stav umožňoval pracovní nasazení. Stejně jako ve II. Haagské konvenci, se i nyní zakazovalo nasazovat zajatce v oblastech blízko bojových operací.⁷⁾

Jak napsal Jindřich Pecka: „Poněkud mlhavější zůstaly formulace o odměně za práci. Pokud nebyla určena zvláštní dohodou mezi válčícími státy, má se projednat s příslušným vojenským úřadem. Může být vyplacena přímo nebo ukládána na účet a odevzdána po skončení zajetí.“⁴⁸⁾

Zajatci měli právo psát dopisy a přijímat dopisy, zásilky, balíky i telegramy. Stanovena byla i otázka repatriací, zajatci měli být propuštěni co možná nejdříve po skončení války, nejdéle potom po uzavření míru.⁹⁾

Jak správně poznamenal J. Pecka: „Mimořádnou důležitost má čl. 82, který naznačuje, že tato úmluva je závazná za všech okolností. Je tomu tak proto, že ani tam, kde z formálně právních (smluvních) důvodů nezavazují jednotlivé normativní akty, směrnice a předpisy, neztrácí svou závaznost mezinárodní obyčej s nepominutelnou zásadou humanity.“¹⁰⁾ Tento bod se stal aktuálním poté, co se do válečných operací zapojil SSSR.

V předchozím odstavci byly vypuštěny články Ženevské konvence, které se zajatců, včetně letců (tedy i našich) bezprostředně dotýkaly. Pro jejich závažnost je zde budu citovat celé, aby čtenář lépe porovnal tuto „teorii“ s pozdější praxí Němců vůči zajatcům.

Článek 5

Každý válečný zajatec je povinen, je-li na to dotazován, říci své skutečné jméno a hodnost, anebo své matriční číslo. Kdyby jednal proti tomuto pravidlu, mohou mu být zrušeny výhody poskytované zajatcům jeho kategorie.

Článek 46

Zapovězen je každý tělesný trest, každé uvěznění v místnostech neosvětlených denním světlem a vůbec každý způsob jakékoliv krutosti. Rovněž jsou zapovězeny kolektivní tresty za činy jednotlivců.

Článek 51

Pokus o útěk, i když se opakuje, nebude pokládán za přitěžující okolnost, jestliže válečný zajatec byl postaven před soud pro zločiny nebo přečiny proti osobám spáchané za tohoto pokusu. Po útěku, ať zdařilém či nezdařilém, budou druhové uprchlíků, kteří pomáhali při útěku, moci být za to potrestáni pouze disciplinárně.

Článek 52

Vězení je nejpřísnějším disciplinárním trestem, kterým může být potrestán válečný zajatec. Trvání trestu nemůže přesahovat třicet dnů.¹¹⁾

Velitelství RAF seznámilo své příslušníky s nejdůležitějšími články Ženevské konvence, ale v průběhu války podniklo i další kroky, aby svůj letecký personál připravilo na možnost zajetí, ale i na možnost, jak se zajetí vyhnout. Nejen, že každý pilot měl před briefingem neustále „desatero letců“¹²⁾ před očima, ale veleční RAF šlo ve válečné praxi ještě dále.

V průběhu války RAF padlo do zajetí velké množství letců, a právě, aby se jejich kolegové takové situaci co možná vyhnuli, dělalo vedení královského letectva více, než jen aby seznamovalo letce s Ženevskou konvencí (v praxi, jak si ukážeme, tak problematickou), a „desaterem letce“.

Co tedy konkrétně? Letci nejen upadali do nepřátelského zajetí, ale podařilo se jim i zajetí se vyhnout či z něho dokonce utéct.¹³⁾

V archivním materiálu se zachoval příběh a hlášení jednoho britského letce, který upadl do zajetí, ale podařilo se mu utéct ze zajateckého tábora v Německu a probít se zpět do Velké Británie.

Tento pilot pak své zkušenosti po návratu do Velké Británie předával ostatnímu létajícímu personálu. Jeho zkušenosti byly sepsány, a tento jeho elaborát, určený výhradně pro létající personál, pak byl přednášen u bojových perutí ve Velké Británii. Tak se i českoslovenští letci ve Velké Británii seznámili s tímto spisem v zimě roku 1941.

Českoslovenští letci tak dostali nejen informace, jak utéci ze zajetí, ale i o životě v zajateckých táborech.

Příběh tohoto muže začal podobně jako u mnoha jiných. V březnu 1941 byla jeho osádka vyslána bombardovat cíl do oblasti nebezpečného Porúří. Tato oblast byla doslova „prošpikovaná“ flakem. Letoun našeho hrdiny byl vážně poškozen, osádka s vypětím sil dostala letoun až nad Holandsko, ale dál už to nešlo, motory Wellingtonu přestaly pracovat. Osádka opustila letoun na padácích v prostoru středního toku Maasy.

Ihned po dopadu se osádka rychle zbavila padáků, za pomoci kapesních nožů je rozřezala na malé kousky. Chvíli poté, co osádka přistála na zemi, uslyšela dopadnout nedaleko od nich jejich Wellington. Letci se okamžitě rozhodli co nej-

rychleji se vzdálit od trosk letounu, protože havarovaný letoun v prvé řadě upoutá pozornost německých pronásledovatelů, kteří začnou nejdříve prohledávat blízké okolí havárie.

Osádka se tedy dala na útěk, který byl o to obtížnější, že hrdina tohoto příběhu si při doskoku zlomil nohu. Wellington měl šestičlennou osádku, ale šestý člen při seskoku zmizel, pět zbývajících letců tedy prchalo podél řeky. Tady bylo důležité upozornění pro létající personál: jste-li chyceni, nikdy neudávejte jména dalších členů osádky, ani jejich počet, posloužíte tak těm, kteří ještě chyceni nebyli.

Za svítání spatřilo těchto pět letců první selské stavení, rozhodli se vejít dovnitř a ihned se prohlásili za sestřelené anglické letce. Obyvatel domu odkázal letce k místnímu knězi, který poskytl letcům přístřeší, jídlo a první pomoc. Kněz pak odvedl letce k bývalému holandskému majoru jezdeckva. Ten nabídl letcům peníze, jídlo a jízdní kolo pro zraněného letce, jenž ho však nemohl pro svoje zranění využít. Kněz však vedl letce k onomu důstojníkovi za bílého dne (!). Tak se stalo, že je uviděl místní mlékař, který se v nejbližším městečku pochlubil tím, co viděl, a tak se to ovšem dozvěděly i německé úřady.

Jakmile holandský major zjistil, že Němci již o sestřelených letcích vědí, požádal je, aby opustili jeho dům, což také ihned udělali; kromě našeho zraněného hrdiny, který pro svoje zranění nemohl dům opustit. Proto ho holandský major požádal o povolení aby mohl upozornit Němce, že se u něho skrývá sestřelený zraněný anglický letec. Britský letec si byl dobře vědom situace, ve které se holandský major ocitl, a povolení mu dal. Myslel zároveň i do budoucna, pokud by na holandském majorovi lpělo podezření, že pomáhá sestřeleným spojeneckým letcům, nemohl by již žádnému jinému letci poskytnout pomoc.

Holandský major tedy zatelefonoval na německou policejní stanici a za chvíli si pro zraněného letce přijeli autem dva němečtí důstojníci. Náš letec se brzy setkal i s ostatními čtyřmi letci, které Němci dopadli ještě téhož dne. O šestém členovi osádky ostatní nic nevěděli, a ač se na něj Němci neustále ptali (věděli dobře, že Wellington měl šestičlennou osádku), zbylí členové osádky o něm nic neřekli, a neustále tvrdili, že jich bylo v letounu jenom pět.

Britský pilot ve svém příběhu sdělil, že se rozhodně nikdo nemusí obávat nějakého drastického výsledku. Jedno z nejdůležitějších upozornění znělo: ať jste jakékoliv státní příslušnosti, není třeba udávat nic jiného než jméno, hodnost a číslo, nikdo vás k žádným jiným údajům nemůže nutit ani nutit nebude.

Závěr letce tedy zněl: v Holandsku se můžete téměř bezstarostně obrátit s prosbou o pomoc na kohokoliv, ovšem je nutné počítat s tím, že někdy přijdete na nesprávnou adresu, ale to je již riziko, se kterým je nutné počítat.

Zde jenom doplním, že obrátit se na pomoc „kohokoliv“ skutečně šlo, ovšem jak ještě uvidíme, rozhodně se naši letci v Holandsku v letech 1940 až 1941 nesetkali s takovou podporou jakou by očekávali, a konkrétní situace byla pro ně spíše velkým zklamáním.

Další doporučení znělo: obraťte se na Holanďany pouze v noci, ve dne vám nikdo nepomůže z obav, že bude udán, nebo přímo viděn německými špicly. Ovšem pokud jste se dostali na správnou adresu, budete posíláni od místa k místu, až se dostanete přes Belgii a Francii do Španělska.

Tam, doporučoval letec, budete internováni a budete si moci vyžádat povolení vyrozumět britský konzulát. Pokud nebudete ve Španělsku chyceni, jděte rovnou na britský konzulát. Další cesta pak vede přímo do Velké Británie.

Britský letec však byl, společně se svými čtyřmi kamarády, chycen. Po zadržení jim byla odebrána letecká výzbroj. To bylo nové německé nařízení, protože Němci zjistili, že letecká výzbroj není osobní majetek, nýbrž majetek erární, který se jako kontraband zabavuje a odebírá. Našemu hrdinovi však nechali letecké boty, jelikož jiné neměl.

Po zjištění jména, hodnoty a čísla se Němci pokusili dát sestřeleným letcům vyplnit formuláře od „Červeného kříže“. Na tuto lest však byli letci upozorněni již ve Velké Británii a formuláře odmítli vyplnit.

Z Holandska byli sestřelení letci odvezeni do nitra Německa, do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft pro letce v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem.

Zde podal letec opět důležitou informaci: při úniku v samotném Německu lze dobře používat nákladních vlaků. Na vagónech jsou nápisy, kam vlak jede, takže při troše šikovnosti lze s výhodou použít nákladních vlaků jako celkem bezpečného prostředku.

Po příjezdu do Dulag Luftu nebyli letci nuceni uvést nic jiného než jméno, hodnotu a číslo, křížové výsledky ani žádné podrobné dotazování se nekonalo. Jak podotkl náš hrdina, Němci byli jenom značně rozmrzeli, že se jim někde v Holandsku skrývá sestřelený anglický letec, a tak se na něj neustále vyptávali.

Po několika dnech byli sestřelení letci dopraveni do zajateckého tábora pro důstojníky Oflag XC poblíž Lübecku, poddůstojníci byli umístěni v blíže nespecifikovaném Stalagu.

V tomto zajateckém táboře se britský letec setkal s československými sestřelenými letci, konkrétně s P/O Bušinou a P/O Křížkem, kteří byli pohřšováni po útoku na Boulogne z 5. na 6. únor 1941. S těmito čs. letci, jak zdůraznil náš hrdina, bylo zacházeno stejně jako s ostatními britskými důstojníky.

Jednou se však německé velitelství rozhodlo poslat tyto české letce jinam, avšak anglický velitel tábora – SBO, t.j. nejstarší zajatý důstojník v táboře v hodnosti W/Cdr, proti tomuto jednání vehementně protestoval, a prohlásil, že tito důstojníci jsou řádnými příslušníky RAF. Čs. letci zůstali tedy v táboře.

Jako ostatní i tito čeští letci dostávali balíčky od Červeného kříže a vůbec ve všech směrech bylo s nimi zacházeno stejně. Další podrobnosti však náš hrdina nevěděl, protože se od počátku svého pobytu v zajateckém táboře připravoval na útěk a proto svoji paměť nezatěžoval detaily o osudech jednotlivců.

Dále náš hrdina seznámil ostatní letce se životem v zajateckém táboře. Tábor byl, podle jeho sdělení, vystavěn z dřevěných baráků. Baráky byly rozděleny na pokojíky, ve kterých se spalo většinou po čtyřech (britský letec měl na mysli důstojníky RAF a rok 1941, později i důstojníci bydleli po více mužích). Jiné baráky byly zařízené jako kuchyně, umývárny, správní budovy apod.

Celý tábor byl obehnan ostnatým drátem, který tvořil překážku, jež v průřezu tvořila čtverec, jehož strany měřily asi 16 stop. Byla to důkladná spleť drátu a z vnitřní strany, asi šest stop před dráty, byl natažen tzv. výstražný drát. Kdo by se přiblížil k tomuto drátu, byl by strážnými zastřelen. Od vnějšího světa tedy zajatí letce dělilo toto bezpečnostní pásmo asi 7 metrů široké.

Uvnitř zajateckého tábora bylo fotbalové hřiště. K tomu přiléhalo veliké smetiště, rozdělené na mokré a suché odpadky. Během léta 1941 se byli zajatí letci dvakrát koupat v místní řece.

Po stručném popisu tábora popsal náš hrdina všeobecně život v táboře. Od rozednění se mohli zajatci volně pohybovat po celém prostoru tábora, ohraničeném výše zmíněnou drátěnou hradbou. V 9.00 hod. napochodovali zajatci na fotbalové hřiště, kde hráli hodinu kopanou. Hrál dvaadvacet hráčů a ostatní byli diváci. Oběd byl v poledne a odpoledne byl druhý zápas fotbalu od 16.00 hod. do 17. hod. Na tyto sportovní podniky chodili zajatci pod přísným vojenským dozorem.

Po večeri, když se setmělo, se zajatci museli vrátit na své ubikace a nebylo nikomu povoleno pohybovat se po táboře. Strážní chodili ve dne před a v noci uvnitř drátěné ohrady. Rozhlas byl zaveden do všech ubikací a zajatci poslouchali „lorda Haw-Haw“. Někdy se zajatcům podařilo uslyšet něco málo i z anglických zpráv, protože kontrola rozhlasu nebyla tak přísná a po povídání „lorda Haw-Haw“ mohli zajatci slabě slyšet i anglické zprávy (jak si ukážeme v kapitole věnované životu v táborech, později v průběhu války měli zajatci snad v každém táboře vlastní tajný radiopřijímač).

Jako četba byly zajatcům předkládány německé noviny. Jinak byla v táboře poměrně rozsáhlá knihovna, která umožnila zájemcům studium různých oborů. Ve všech místnostech byly odposlouchávací mikrofony. Dále, jak zdůraznil náš hrdina, je dobře mít na paměti, že tyto odposlouchávací mikrofony jsou dobrým zpravodajským prostředkem. Zajatci se tedy měli vyhnout všem debatám týkajícím se vojenské služby, rozhovorům o známých apod.

Pak táborem procházeli „tlumočníci“, kteří se se zajatci bavili a při tom se více méně chytře vypyтали.

Pak seznámil stručně náš hrdina ostatní letce se stravou v zajateckém táboře. Podle jeho slov byla strava jedním slovem mizerná. Na den byl krajíc chleba tlustý na tři prsty, většina stravy se skládala ze zeleniny s nádechem masa, po kterém zajatci marně hrabali ve vařeném zelí. Láhev piva šlo získat jednou za měsíc, bylo to však mizerné tzv. „Fliegerbier.“

Dále náš hrdina informoval, že balíčky od Červeného kříže docházely pravidelně každý týden. Nutno si uvědomit, že máme na mysli stále rok 1941, tedy rok pro Němce úspěšný. Češi v tábore dostávali balíčky stejně jako ostatní britští důstojníci.

Další informace se týkaly pozice britského velitele tábora. Tím byl vždy nejstarší zajatý důstojník v táboře. Od tohoto muže však neměli letci očekávat jakoukoliv pomoc při chystaném útěku. Tento muž jedná podle předem určených instrukcí, a nemůže již kvůli ostatním zajatcům porušit určitá pravidla. Proto nebylo vhodné tohoto důstojníka obtěžovat plány na útěk.

Dále náš hrdina informoval o kázni v zajateckém táboře. Ta byla podle něj tuhá, nejtypičtější bylo, že Němci ihned stříleli. Pokud se tedy zajatec přiblížil k výstražnému drátu, mělo to za následek výstřel. Všeobecně pak údajně němečtí strážní stříleli špatně.

Nakonec přešel náš hrdina k tomu, co letce nejvíce zajímalo – k vlastnímu útěku. Hned na počátku sdělil ostatním životně důležitou věc: příležitost k individuálnímu útěku se naskytne vzácně a trvá pouze vteřinu! V této vteřině je nutné okamžitě se rozhodnout a maximálně ji využít.

Poté, co se našemu letci uzdravila noha, začal ihned přemýšlet o útěku. Svůj nápad svěřil pouze dvěma svým nejlepšími kamarádům. Nejprve si připravil ústroj. Čepici si vyrobil ze svých leteckých bot. Na čepici si přišil kožený štítek, jaký nosili němečtí dělníci, tento štítek opět vyrobil z kůže leteckých bot. Potom si tento letec vyrobil chlebník z nepromokavého plátna na jídlo. Zásoby měl našetřeny, dokonce si připravil i kapesní lékárníčku.

Náš letec poté začal s konkrétní realizací svého útěku. Věděl, že strážní chodí vně tábora, a to nebylo pro útěk vůbec příznivé. Proto se náš hrdina uchýlil k malé lsti – vyřízl do svého baráku, kde bydlel, díru, jíž letci prolézali ven. Jakmile to Němci zjistili, byli strážní přemístěni dovnitř tábora. Dále pomohlo našemu hrdinovi k útěku smetiště, které pokryto prkny sloužilo při fotbalových zápasech jako hlediště pro diváky. Jeden z diváků vždy při fotbalovém utkání zmizel pod těmito prkny a s připravenou primitivní lopatou a krumpáčem začal kopat tunel, který měl vést co nejdále od tábora.

Tak při ranním fotbalovém zápase zmizel jeden divák v propadlišti a při odpoledním zápase se opět objevil na povrchu. Šlo o neuvěřitelně náročnou práci. Zajetí letci kopali tunel v oddělení pro suché odpadky a písek a hlínu přehrabávali pod část s mokřými odpadky.

Jednoho dne však došlo k události, která mohla útěk našeho hrdiny zhatit. Po mnoha urgencích od zajatců byla konečně vyvezena žumpa s mokřými odpadky. Zajetí určeni k odvezení těchto odpadků nakládali odpadky lopatami. Poté, co naložili odpadky, pokračovali s nakládáním vykopané hlíny a písku. Naštěstí to Němcům nepřišlo nápadné, ačkoliv se jednalo o téměř 3 tuny hlíny a písku.

Potom se zajatcům kopal ještě lépe. Pak ovšem nastaly podzimní deště a tunel našeho hrdiny byl do poloviny pod vodou, to ho však neodradilo a on kopal

dál. Když s kopáním skončil, potřeboval mít strážu opět před drátěnými zátaras-y.

A tak jednoho dne zajatci strhli při fotbalovém zápase poplach a strážu byly opět venku. Den „D“ nastal pro našeho hrdinu 19. října 1941, kdy provedl útěk, oblečen v jakémsi polocivilním oblečení. Měl na sobě kalhoty od RAF uniformy a tenisky, civilní kabát a čepici vlastní výroby, chlebník naplněný jídlem a lékárníčku. Nevzal si však vodu a to byla zásadní chyba, jelikož trpěl značně žízní.

Německy náš hrdina vůbec neuměl. Uměl „německy“ říci pouze: „Ik bin swede“ a „Ist nikt chier“ a to bylo vše. Po třídním pochodu německým venkovem byl donucen vejít do zahrádky před domem a napít se u domu vody. Náš letec se musel vyhýbat lidem jak jen to šlo, protože by se s nikým nebyl schopen domluvit a každý by poznal, že je cizinec.

I tak se nevyhnul jediné, o to však více dramatické situaci. Jednoho dne byl zastaven příslušníkem SS, který společně se svými kolegy pátral po uprchlém anglickém letci. Zastavil našeho hrdinu a začal se ho vyptávat, ten odpověděl: „Ik bin swede“. Němce to pochopitelně neuspokojilo a chtěl vidět papíry, na to mu náš hrdina odpověděl: „Ist nikt chier“, v domnění, že je to dostačující vysvětlení. Esesák od něho poodešel stranou, aby se poradil se svými kolegy, co s člověkem bez papírů. A tehdy využil náš hrdina situaci, na nic nečekal a rychle utekl.

A tak se 29. října 1941, tedy pouhých deset dní po útěku ze zajateckého tábora, telefonicky ohlásil z Londýna svému veliteli perutě.¹⁴⁾

Inspektorát čs. letectva pak nechal vytáhnout nejdůležitější postřehy z tohoto vyprávění, nechal udělat elaborát a ten pak zaslal ke všem perutím, u kterých létali čs. letci. Tento materiál byl určen výhradně pro létající personál. Obsahoval celkem 12 bodů:

Po nuceném přistání nebo seskoku nad nepřátelským územím:

- 1) Zničit vše, co se zničit dá – letoun, doklady, padáky a podobně.
- 2) Vzdálit se co nejrychleji od zničeného letounu. Místo havárie upoutá v prvé řadě pozornost pronásledovatelů a ti také ihned začnou prohlížet okolí havárie.
- 3) V Holandsku se můžete téměř bezstarostně obrátit s prosbou o pomoc na kohokoliv. Je ovšem nutné počítat s tím, že někdy přijdete na nesprávnou adresu, ale to je již věc rizika. O pomoc se obraťte výhradně pouze v noci.
- 4) Prohlašujte, že jste angličtí letci.
- 5) Při eventuálním chycení nemějte obavy z výsledku. Křížové výsledky, podrobné dotazování neexistuje.
- 6) U výsledku uveďte pouze jméno, hodnost a číslo. O kamarádech u perutě se nezmiňujte.
- 7) Nevyplňujte žádné dotazníky nebo formuláře, ani od Červeného kříže.
- 8) V každém baráku je naslouchací zařízení. Pozor na něj!
- 9) V táboře je mnoho tlumočnicků a zvěďů. S nikým nemluvte o službě a služebních věcech.

- 10) O věcech eventuálního útěku s nikým nemluvte.
- 11) Pamatujte, že příležitost k útěku se naskytne jen vteřinu. V této vteřině je nutné se rozhodnout a dokonale jí využít.
- 12) Anglický letec, na základě jehož vyprávění vznikly tyto body, uvedl, že se setkal s našimi zajatými letci a potvrdil tak naše již dříve získané informace, že s čs. letci je nakládáno jako s britskými zajatci.¹⁵⁾

S tímto elaborátem měl být seznámen veškerý čs. létající personál ve Velké Británii. Tedy letci, kteří mohli koncem roku 1941 a v průběhu roku 1942 upadnout do zajetí, byli seznámeni nejen s nejdůležitějšími články Ženevské konvence, ale i s tímto materiálem praktického rázu.

Již předtím, hned na počátku činnosti ve Velké Británii v roce 1940 či v průběhu roku 1941, byli čs. letci seznamováni s tím co dělat např. při sestřelení nad mořem, nebo co dělat při sestřelení nad Francií. Instrukce pro případ nouzového přistání nebo seskoku ve Francii zněly:

Dostat se co nejdříve od svého letounu a zahodit součástky letecké výstroje.

Jít ve dne, v noci se hlídkuje.

Na obsazeném území se vyhýbat lidským obydlím, skupinám lidí; jednotlivce oslovovat jen v případě, jsem-li si jist, že nikdo není na blízku.

Dostat se co nejdříve do neobsazené Francie. V noci se může jezdit vlaky, neboť tyto jezdí v black-outu (tj. zatemnění, pozn. autora).

Opatřit si dostatek jídla.

Z neobsazené Francie se co nejrychleji dostat za pomoci anglického konzulátu do Španělska nebo Portugalska.

Dostane-li se někdo do Švýcarska, nesmí o sobě prohlásit, že je vojenská osoba, nýbrž politický uprchlík.

Je-li někdo zajat, řekne pouze své číslo, hodnost a jméno. Víc nesmí mluvit.¹⁶⁾

Tyto body byly určeny především pro stíhače, kteří operovali v průběhu let 1940-1944 především nad Francií. Některé body se shodovaly více méně s výše uvedeným elaborátem, jiné byly odlišné vzhledem k odlišné geografické a i politické situaci obou zemí.

Jak si ukážeme v následující kapitole, ne vždy shora uvedené elaboráty plně odpovídaly svému obsahu a ne vždy šlo po sestřelení použít všechny rady získané ve Velké Británii.

Českoslovenští letci vyzbrojeni těmito informacemi podnikali operační lety nad okupovanou Evropou i samotným Německem. Před každým operačním letem se konal briefing, který byl pro letce stejně důležitý jako pravidla pro přežití při eventuálním sestřelení.

Více jak polovina zajatých čs. letců pocházela z řad 311. čs. bombardovací perutě, ukážeme si tedy průběh jednoho takového briefingu právě u této peruti. Jedním ze zlomových briefingů u 311. čs. perutě byl večer 23. září 1940. Tento večer bude, jak si ukážeme, zlomovým i pro naše hrdiny v následující kapitole.

V pět hodin večer 23. září 1940, se z vývěsky dozvěděla i osádka P/O Karla Trojáčka (Sgt. Arnošt Zábrž, P/O Zdeněk Procházka, Sgt. Karel Kunka, P/O Václav Kilián a Sgt. František Knotek), že byla určena k operačnímu letu. Zároveň s nimi začal být na operační let připravován i jejich Wellington Mk.IC L7788 KX-E, patřící do stavu 311. čs. perutě.

Po přečtení vývěsky se osádka Wellingtonu KX-E shlukla kolem velitele letounu, všem proběhlo lehké mrazení po zádech, tak důvěrně známé před každým bojovým letem. Začaly dohady, kam se asi poletí dnes. Podle přípravy letounů na operační let bylo letcům jasné, že dnes se bude jednat o něco zvláštního.

Ovšem cíl letu a bojový úkol se žádný letec nedozvěděl dříve, než při briefingu. Osádky 311. čs. perutě již létaly nad okupovaným územím, Francií, Belgií, Holandskem, jediné Německo zatím chybělo. Proto se vyskytly i názory, že dnes to bude snad konečně Německo.

Po čaji seděli letci určení k operačnímu letu v dispersalu, pili limonádu a dohadovali se o bojovém úkolu, který je čekal.

Po večeri se určené osádky, které měly letět na operační let, odebraly do operačního sálu. V operačním sálu, který jindy připomínal spíše včelí úl, dokud nepřišel velitel perutě, panoval zlověstný klid. Panovala jakási posvátná nálada v očekávání rozkazu. Vpředu za plentou byla operační mapa, kolem které stála vojenská stráž. Okna místnosti byla pečlivě zakryta a v sále zářilo jasné světlo.

Na židličkách v první řadě seděli piloti osádek. Za nimi navigátoři a až vzadu radisté a střelci. Tento zasedací pořádek byl vždy dodržován. Nebylo dovoleno, aby jednotlivé osádky seděly pohromadě. Nervozita svírala všem letcům hrdla, známý příznak před operačním letem. Osádky seděly téměř beze slova, ticho jako v kostele.

Otevřely se dveře a do místnosti vešel anglický velitel základny, za ním čs. velitel perutě, spojař, meteorolog, zpravodajský důstojník a zbrojír. Sálem zaznělo „Attention“, a všichni se zvedli ze židlí. Briefing mohl konečně začít.

Všichni nově příchozí chtěli dát osádkám poslední pokyny, poslední zprávy, aby vše dopadlo co nejlépe, aby osádky byly o všem pečlivě informovány a to za jediným účelem – splnit úkol a bezpečně se vrátit zpět na základnu. Po povelu „sednout“ začal anglický velitel mluvit o důležitosti úkolu, na jehož splnění budou hrdi nejen členové vybraných osádek, ale i čeští občané v okupované vlasti.

Operační důstojník stál u plenty, ostatní doprovod po jeho boku. Napětí v sále vrcholilo. Osádky stále neznaly cíl dnešního operačního letu. „Režisér“ celé akce, velitel perutě, zvedl ruku a zpravodajský důstojník rozhrnul plentu. V pozadí se odkryla mapa, na níž je červenou nití naznačen cíl. V sále se ozve mohutný povzdych.

Oči osádek se okamžitě ponořily do mapy. Z letiště East Wretham vedla červená nit směrem dolů, jihovýchodně, kde opustila Anglii, minula kanál La Manche, pokračovala přes Belgii, Holandsko a mířila do Německa! Přímou do srdce Třetí říše – do Berlína!

Osádky měly obavy i radost zároveň. Budou prvními, kteří budou mít možnost oplatit nenáviděným Němcům všechno to příkoří, kterého se dopustili jak na nich, tak na obyvatelích v okupované vlasti. Tak tedy konečně Německo!

Velitel perutě určil přesně cíl, vydal fotografie cíle, jak letecký, tak pozemní snímek a podrobný popis cíle. Zároveň určil náhradní cíl. Hlavní cíl – plynárna v Berlíně, náhradní cíl nádraží.

Navigátoři vytáhli mapy a potřeby ke psaní a zakreslení do map. Po veliteli perutě nastoupil zpravodajský důstojník. Znovu podrobně zopakoval cíl, stanovil trať letu, nařídil režim letu a upozornil na obávanou protileteckou obranu. Na mapě ukázal, kde měli Němci upoutané protiletecké balóny, kde byla možnost střetnutí s německými nočními stíhači, kteří byli pro osádky Wellingtonu strašlivými nepřáteli. Oproti kanonům německých stíhaček měl Wellington slabou ochranu a střetnutí s německým nočním stíhačem končilo většinou tragicky.¹⁷⁾

Zpravodajský důstojník stanovil i přesný čas startu a nařídil jednotný čas. Spojovací důstojník vydal kódy, stanovil volací znaky, místa majáků, jejich signály jak v Anglii, tak i v Německu a ostatní spojařské nařízení. Kódy byly umístěny na jedlém papíru, aby byly v případě sestřelení a nouzového přistání na nepřátelském území okamžitě snědены.

Meteorolog seznámil osádky s průběhem počasí a možnostmi jeho změn v průběhu bojového letu. Nad cílem mělo být počasí dobré, očekával se však velký protivítr na zpáteční cestě, což se mohlo stát osudným pro poškozené letouny.

Jako poslední přišel zbrojír, který osádkám podal informace, jaké bomby budou použity, o jejich váze a časování. Střelce upozornil, aby vyzkoušeli kulometry po přeletu Anglie nad mořem. To bylo vše.

Velitel perutě se nakonec zeptal, má-li někdo k dnešnímu úkolu dotaz. Zdvihlo se několik rukou, a i bezvýznamné dotazy byly zodpovězeny jako životně důležité. Otázky členů osádek nebyly nikdy podceňovány, tito muži bojovali a umírali, proto si nikdo nedovolil zlehčovat jejich situaci. S přáním úspěchu a obvyklým „zítra nashledanou“ dal velitel perutě rozchod, tentokrát bez obvyklého pozor.

U východu ze sálu dostal každý velitel letounu obvyklý balíček. Na šátku natisknutou mapu, cizí peníze všech území, přes která se mělo letět, kompas v knoflíku od kabátu. Mapa Evropy mohla být vytisknuta i na hedvábném kapesníku. Letci většinou obdrželi čokoládu, základní potraviny v tabletkách, mezi nimi i povzbuzující pilulky, jež udržely tělo několik hodin v bdělém stavu (tento prostředek se objevil u letectva většinou od roku 1941), dezinfekční tablety na čištění vody, dále pilníček na mříže v tvrdé gumě, gumový sáček na vodu – to vše bylo rozděleno obvykle do dvou balíčků.

Osádka určená k operačnímu letu odevzdala vždy své legitimace. Bez dokladů se členové osádky stali pouhým číslem, součástí letounu. Téměř každý letec měl pak u sebe pro každý případ jednu i více osobních zbraní – revolver Colt nebo pistoli Smith & Wesson.

Po briefingu již následovala jen příprava jednotlivých osádek. Piloti se radili s navigátorem, který měl již připravenou mapu operačního letu. Členové osádek dostali stravu na let, kávu, čokoládu a obložené chlebičky, to vše bylo dodáno přímo do letounu.

Je nutné si uvědomit, že operační lety nad Německo trvaly mnoho hodin, obvykle 5 – 8 hod. (operační lety nad Itálií 10 – 11 hod.). Pak již byla provedena pouze prohlídka letounu a osádka byla připravena vzlétnout proti nepříteli.¹⁸⁾

Snad každý letec pociťoval při operačním letu strach či bázeň. Ovšem vždy záleželo na konstrukci jednotlivce, jak se s daným strachem vyrovnal. Někteří se však se strachem nikdy nevyrovnali, a tak byli např. přemístěni k pozemnímu personálu. Svým nepřekonatelným a nepřekonaným strachem mohli ohrozit nejen sebe, ale i své spolubojovníky. Těmto jednotlivcům se nikdo nesmál, každý věděl, co je strach, a každý věděl, že je pouze tenká linie mezi překonáním strachu, sebezapřením a psychickým zhroucením.

Letecké osádky 311. čs. perutě si potom vytvořily skutečný rituál různého chování a osobních talismanů, který jim měl přinést štěstí v boji. Jeden náš letec takové pověry a rituály před operačním letem radikálně odmítal, a dával najevo, že celé je to strašný nesmysl. Aby ukázal ostatním, že rituál pověr nepotřebuje, začal se vždy před každým bojovým letem pečlivě holit, vzal si na sebe tu nejlepší uniformu, apod.

Ostatní letci se totiž z pověřivosti zpravidla nikdy před letem neholili a své nejlepší uniformy nechávali doma. Náš letec chtěl ostatním ukázat, jak jsou svým chováním pošetilí. A tak se pravidelně před každým letem pečlivě oholil a vzal si vyčištěnou uniformu. To dělal pravidelně před každým operačním letem tak dlouho, až se z toho stal jeho osobní rituál, o kterém byl později přesvědčen, že mu nosí štěstí.¹⁹⁾

Angličané se pak na toto chování čs. letců dívali poněkud rozpačitě. Uznávali je sice za skvělé a odvážné bojovníky, ale i za poněkud pověřivé letce: „Pick (G/C Percy Charles Pickard, DSO & 2 bars, DFC, elitní bombardovací pilot, pozn. autora) zjistil, že Češi jsou sice stateční, ale také pověřiví. Na briefing přicházeli s různými podivnými doplňky, které běžně nenosili, takže vypadali velmi nekonvenčně ... Měli jeden rituál, který před startem dodržovali přímo nábožně. Na ubikacích byla na gramofonu deska s velmi známým a ohraným šlágrelem *So Deep Is the Night*. Zvuky této tklivé písně zaplnily celé ubikace a nikdo nepromluvil ani slovo. Každý z Čechů se pohyboval po místnosti, kývaje se do rytmu hudby, jako by se prostřednictvím melodie dostal do jiného světa.“²⁰⁾

O tom, co prožívali příslušníci 311. čs. perutě nejen při bojových letech, zanechal znamenitý popis jeden z nich: „Vzdálenější cíl znamená delší dobu strávenou

nad nepřátelským územím, a tudíž více nástrah a nebezpečí, jimž osádka musí unikat, avšak na druhé straně některé cíle poměrně blízké mají mezi osádkami ošklivou pověst.

Například nálet na Kiel, baštu německého válečného loďstva, není považován za tak nebezpečný jako nálet na Brémy, kde Deutsche Schiff und Maschinenbau AG staví ponorky, a nálet na Essen, kde vládne pan Gladbach und Bohlen nad Kruppovými závody, nebývá tak obtížný jako nálet na Kolín nad Rýnem.

A je neuvěřitelné, že řada velitelů letounů by si vybrala – kdyby ovšem mohla – útočit raději na Berlín než na Hannover. Nevíme určitě, proč některé cíle jsou tak těžko dostupné.

Nebude to zřejmě koncentrací obranných prostředků, kterých mají Němci z vlastních zdrojů i z okupovaných území víc než dost, ale také asi mimořádnou schopností některých velitelů různých složek německé protiletadlové obrany.

Útočící bombardovací letouny jsou již nad Kanálem zachyceny výstražnou službou a od okamžiku identifikace jsou vystaveny neustálým útokům. Stíhači, těžký flak, lehký flak, velkorážné kulometry, balonové přehradly, světlomety – to vše tvoří mistrnou soustavu pastí.

Poslední fáze náletu, vlastní útok na cíl, je pak největší zkouškou nervů. Letoun, který se šťastně dostal přes několik pásem stíhačů, je před cílem zachycován silnou místní obranou. Protože nálety jsou podnikány jednotlivými letouny, může se obrana dobře soustředit.

Z letounu vypadá v noci bráněné město jako výheň, jako ohňostroj. Kolem letounu vyskakují chuchvalce dýmu z explodujících protiletadlových granátů, šplhají barevné trasírky, tápají desítky světlomětů. Letoun lapený do jejich kužele nemá obvykle šanci. Velitel letounu se tomuto nebezpečí snaží vyhnout prudkými únikovými akcemi, vykopáváním kormidel, potlačováním a potahováním řídicí páky. Těžký stroj je smýkán vzduchem, osádka však musí své povinnosti plnit dál. Nejsilněji jsou výkyvy pociťovány v zadní věži, kde střelec hned tihne hlavou ke stropu, hned se propadá kamsi dolů, hned leží na boku, hned má nohy na úrovni hlavy a padá po zádech. Kdo by nebyl při takové akci dobře připoután, byl by za chvíli umlácen.

Před dosažením čáry bombardování musí být však let naprosto klidný, letoun se nesmí hnout z kurzu, a je proto vystaven té nejpřesnější palbě. Často je nutné se vrátit a útok zopakovat, třeba dvakrát, třikrát, dokud navigátor nemá cíl přesně v zaměřovači. V cílové oblasti se pobývá pět, deset, také patnáct minut. Schovat se není v letounu kam, nikdo nemůže zalézt do krytu nebo se přimáčknot jako pěšáci k zemi.

Letoun je jen slabě pancéřován, střelecké věže nejsou chráněny vůbec, váha věže by šla na úkor váhy pum a to nejde. Za minuty života strávené nad cílem stárneme více nežli za měsíce na zemi.

S anglickou perutí se náletu zúčastnil žurnalista. Během letu se na nic neptal, nic také neříkal, jen se díval. Po přistání letounu potrásl všem z osádky

rukou, zase nic neřekl a šel pryč, rovnou do jídelny. Mysleli si, že potřebuje rychle mluvit s redakcí a volali za ním: „Jdete telefonovat?“ Zpomalil, otočil se a řekl: „Ne, jdu pít rum... a nic na světě mi v tom nezabrání!“

To stálé střídání náletů s odpočinkem, střídání pobytu nad nepřátelským územím s pobytem v komfortu – a teplá sprcha, prostěradlo v posteli a teplo na ubikaci je pro vojáka za války skutečným komfortem – a v přátelském prostředí, pro nás vlastně střídání pobytu v pekle a ráji, zanechává stopy.

Příslušníci osádek začínají být nervózní, melancholičtí, někdy ke všemu neteční. Pišou závěti, třebaže nic nemají, jsou chudí jako kostelní myši. Je to spíš myšleno jako poslední sbohem.

Kromě toho přicházejí z domova zprávy, že naše rodiny jsou zavírány do koncentráků. A ještě něco: v zajetí na nás platí trest smrti. Na nikoho jiného se nic podobného nevztahuje – a ve válečném RAF je několik desítek národností z celého světa a osm národností z obsazené Evropy – jen na nás.

Jako protektorátní občané jsme prý velezrádci, protože jsme pozdvihli zbraň proti Říši. Množí se hlasy, abychom byli přeloženi k takovým úkolům, kde by nebylo nutno létat nad Německo, ale prý to nejde. Nemůžeme od Bomber Command odejít, jsme jedinou složkou našeho odboje, která se zbraní v ruce přenáší aktivní boj na území nepřítele. Musíme pokračovat, náš národ prý potřebuje oběti, jen tak může být definitivně uznána naše emigrační vláda a vytvořeny podmínky k odčinění Mnichova.

Zůstáváme tedy, i když moc rádi nejsme. K operačním osádkám se teď už ale neposílá na rozkaz, všichni jdou jen dobrovolně. Angličané o nás říkají, že jsme vlastně sebevrazi. Asi jsme, ale nedá se nic dělat. Snad alespoň ti mrtví dojdou jednou uznání...⁴²¹⁾

Naši letci tedy kromě „obyčejného“ strachu při bojových letech pocítovali strach, který britští letci neznali. To dosvědčuje hlášení za měsíc červenec 1942 MNO v Londýně: „Velké zneklidnění u operačních jednotek způsobila zpráva, která proběhla britským tiskem, ve které se praví, že čs. letci, kteří upadnou do německého zajetí, budou souzeni jako zrádci.“⁴²²⁾

Tento pocit strachu z německého zajetí pak dosvědčuje ve svých vzpomínkách jiný český letec: „O tom, jak Němci budou postupovat a jednat s Čechoslováky v případě sestřelení, panovaly různé dohady. Angličané tvrdili, že jsme jejich příslušníci, tedy že s námi budou zacházet jako s nimi. Mezi našimi funkcionáři (představiteli odboje, pozn. autora) však názory byly různé. Ještě do toho zasahovala tzv. „Hnědá kniha“, která byla vydána v Anglii a mnozí naši letci ji četli. O zacházení (v zajetí, pozn. autora) se přesvědčili mnozí letci, kteří byli sestřeleni, mezi nimi i já.“⁴²³⁾

V následující kapitole podrobně rozebereme chování Němců k bezprostředně sestřeleným a zajatým čs. letcům.

Prvními čs. letci, kteří měli tu „čest“ být prvními válečnými zajatci, byla osádka P/O Karla Trojáčka (Sgt. Arnošt Zábrž, P/O Zdeněk Procházka, Sgt. Karel Kunka, P/O Václav Kilián a Sgt. František Knotek) Wellingtonu Mk.IC L7788 KX-E KX-E.¹⁾

Osudem této nešťastné osádky se budeme zabývat poněkud podrobněji, protože právě na osudu této osádky chtěli Němci demonstrovat svůj postup vůči ostatním potenciálním zajatým čs. letcům.

Rok 1940

V noci z 23. na 24. září 1940, tedy v době, kdy zuřila pověstná bitva o Anglii, vzletly tři Wellingtony 311. čs. perutě k operačnímu letu, aby bombardovaly samotný Berlín. Veliteli těchto třech Wellingtonů byli W/Cdr K. Toman-Mareš, P/O B. Landa a P/O K. Trojáček.

Celkem osmnáct čs. letců vzletlo k dosud nejobtížnějšímu bojovému úkolu 311. čs. perutě, šest z nich se nemělo vrátit zpět na základnu do Velké Británie, a jen pěti z nich bylo souzeno dožít se konce války, ale nepředbíhejme.

Wellington KX-E se šesti muži na palubě přelétl jižní Anglii. Nad Severním mořem vyzkoušeli střelci své kulometry. Letoun letěl přes Severní moře a blížil se k pobřeží Belgie, tam osádku přivítaly první „pozdravy“ od německé protiletdecké obrany. Chod motorů letounu však dělal Němcům potíže přesněji ho lokalizovat. Piloti letounu jeho motory „rozštelovali“, a každý tím pádem šel na jiný počet obrátek. Výsledek byl, že každý motor zněl jinak, a Němci nevěděli, zda letí jedno nebo dvě letadla.

Osádku čekal opravdu náročný let, vždyť před nimi bylo více než 1800 km. Nedaleko Münsteru se ozval pilotům ve sluchátkách známý „myší“ pískot, upozornění na upoutané německé balóny. Pokud by se jim letoun nevyhnul, ocelové lano balónu by přerázlo křídlo letounu a to by pro osádku znamenalo konec. Pilot letounu tedy změnil směr a pístění ustalo, navigátor určil další kurs letu.

Osádku přivítal další flak v okolí Hannoveru. Letoun se blížil ke svému cíli a znovu proletěl palbou těžkého flaku, a znovu se ozval „myší“ pískot, napravo uviděla osádka upoutaný balón. Letci byli upozorněni, že Berlín je obklopen upoutanými balóny. Pak již přední střelec oznámil, že palba se blíží k nim. Osádka byla nad Berlínem.

Před Berlínem předal velitel letounu, první pilot, P/O Trojáček, řízení druhému pilotovi Sgt. Zábržovi. Protiletdecká obrana, tzv. flak, vytvořila nad Berlínem hotové inferno. Lokalizaci cíle ztěžoval neuvěřitelně těžký flak a oheň v samotném Berlíně.

Velitel letounu nařídil odhodit osvětlovací pumu. Osádka pozorně sledovala terén pod nimi. Pilot a navigátor museli využít osvětlení a nalézt a přesně určit cíl. Navigátor požádal pilota, aby přesně držel kurs a sám hledal cíl v zaměřovači.

Pro osádku nastaly osudné vteřiny. Piloti letounu se nesměli na nic ohlížet, museli zapomenout na strašlivou protiletdeckou palbu, na balóny, na noční stíhače. Jejich oči byly upřeny na přístroje a přesně dodržovaly stanovený kurs. Navigátor s vypětím přihlížel k okraji zaměřovače, který se konečně přiblížil ke kříži, jímž se zaměřoval cíl. Konečně se cíl a kříž shodovaly. Bomby konečně opustily letoun a celá osádka si oddechla, úkol byl splněn.

Odlehčený letoun zbavený bomb se snažil uniknout strašnému flaku. Pod letounem se rozpoutalo peklo protiletdecké obrany. Oblouha byla křížována světlomety, osádka se opět ocitla v palbě přesného flaku. Všem se zdálo, že všechny střely mířily právě na jejich letoun. Někdo z osádky zakřičel, že němečtí noční stíhači jsou nad jejich letounem. Nepřátelský noční stíhač si však našťěstí za cíl útoku vybral letoun nalevo od nich.

Osádka Wellingtonu KX-E však neměla stále vyhráno, neboť letoun chytily do svých pastí německé světlomety. Piloti letounu prudce potlačili letoun a kličkovali s ním, po sérii prudkých manévřů konečně světlomětům unikli. Kolem letounu byla opět přátelská tma. Osádka vyvázla z pekla nad Berlínem, v letounu nastal klid.

P/O Trojáček překontroloval, zda telegrafista dočerpal životně důležitý olej. Wellington potřeboval svoji „potravu“ přibližně za tři hodiny letu. Telegrafista se mohl s ruční pumpou a pilot mu s tím pomohl. Poté pilot zkontroloval, zda je celá osádka v pořádku. Všichni byli v pořádku a střelci pečlivě hlídali prostor kolem letounu. Cestou do pilotní kabiny nabídl telegrafista pilotovi šálek horkého čaje, který přišel velmi vhod na zklidnění podrážděných nervů. Poté pilot převzal řízení letounu a poslal i druhého pilota na čaj či kávu.

Kolem dokola letounu byla tma a daleko za ním zuřila protiletdecká palba. Osádka vzpomínala na své kamarády, kteří se ocitli v situaci, v níž oni byli před několika strašnými minutami. Pozornost celé osádky však záhy upoutal vážný problém, olejový tlakoměr nebyl v pořádku, ručička ukazovala pod normál a neustále klesala, klesaly i otáčky motorů.

Námaha s čerpáním byla marná, německý flak poškodil nad Berlínem olejové potrubí. Velitel letounu chtěl vědět, jak daleko je to k anglickému pobřeží. Navigátor mu sdělil, že ještě dlouhých 150 km.

Velitel letounu přemýšlel za celou osádku nahlas, alespoň to nějak dotáhnout nad Lamanšský průliv, sednout na moře. Bylo by to určitě lepší, než přistát na

okupovaném území. Z moře by je mohli vytáhnout Angličané. Osádka znala svou situaci, věděla, co by je čekalo dole. Jen se nedostat do rukou gestapa, to už by byla lepší smrt v moři.

P/O Trojáček se opět zoufale zeptal navigátora, kolik jim schází nad moře. Navigátor odpověděl, že necelých 40 km. Osádka se v duchu modlila s velitelem letounu, vydržet, jen vydržet!

Bylo 24. září 1940, čtyři hodiny ráno, Wellington KX-E letěl již ve výšce pouhých 500 m. Napravo od letounu uviděla osádka klikaté pobřeží a za ním tmavou plochu mořské hladiny. Navigátor však osádce sdělil krutou pravdu, nebylo to moře, podle výpočtů to bylo teprve Zuiderské jezero.

Osádka bojovala s pumpou, ale veškerá námaha byla marná. Pod nimi byla pouze nepřátelská zem zahalená do ranní mlhy. Ke všemu se pravý motor ocitl v plamenech, a druhý motor začal rovněž vynechávat. Osádka věděla, že nastal konec.

Všichni přemýšleli o použití padáků. Již při zásahu flakem nad Berlínem se velitel letounu zeptal členů osádky, zda chce někdo vyskočit. Tehdy nechtěl nikdo, to byla ovšem jiná situace, motory Wellingtonu šly jako hodinky. Teď však byla situace vážná, výška pro seskok padákem byla malá. Zbývalo pouze pokusit se nouzově přistát a snad nouzové přistání přežít.

Celá osádka přemýšlela o jediném, jak s nimi budou Němci zacházet. Budou prvními čs. letci, kteří se ocitnou v rukou Němců. Piloti letounu se rozhodli pro nouzové přistání, podaří se jim to? Nebo letoun spadne do lesa a celá osádka zahyne? Ve 4.30 hodin Wellington KX-E řízený druhým pilotem Sgt. Arnoštem Zábržem přistál na břicho poblíž holandské obce Leidenscheden (tehdejší praxe u RAF byla, že k cíli pilotoval letoun velitel letounu – tzv. první pilot a na zpáteční cestě tzv. druhý pilot).

Druhý pilot, aniž o tom věděl, vzal při nouzovém přistání i dráty vysokého napětí a vršky stromů. Blízko louky, kde letoun přistál, bylo několik domků. Asi za 2 minuty přiběhli dva Holanďané, kteří se domnívali, že jde o německý letoun. Ukazovali čs. letcům směr na německé letiště, které bylo vzdálené pouze kolem 10 km od místa jejich nouzového přistání. Když však uviděli anglické označení na letounu, rychle zase zmizeli.

Velitel letounu P/O Karel Trojáček dal radiotelegrafistovi Sgt. Karlu Kunkovi rozkaz, aby se pokusil za pomoci navigátora dát zprávu, že osádka nouzově přistála v Holandsku. Bohužel, spojení se navázat nepodařilo. Osádka přemýšlela, co dál, Němci o nich zatím nevěděli. Dřívější myšlenky o smrti vystřídala snaha o záchranu.

Radiotelegrafista Sgt. Karel Kunka byl z celé osádky nejvíce rozrušen. Pod paží svíral černou aktovku. Nikdo z osádky nepřemýšlel, na co Sgt. Kunka myslel. Sgt. Kunka se obrátil na P/O Trojáčka a žádal na něm pistoli, on sám ji dnes s sebou neměl. Pilot se ho udiveně zeptal, na co mu bude. Sgt. Kunka mu rozru-

šeně odpověděl: „S námi je konec. Četl jsem „Hnědou knihu“, já to nevydržím, já se zastřelím.“²⁾ Na Sgt. Kunkovi bylo vidět, že to myslí vážně.

Velitel letounu se mu snažil jeho záměr rozmluvit. Sgt. Kunka nemohl zapomenout, co četl v „Hnědé knize“, kde byl popsán sadismus Němců, a snad již viděl, jak bude sám mučen.

Velitel letounu P/O Trojáček se rázně ujal velení. Nařídil Sgt. Zábržovi a Sgt. Knotkovi, aby vzali Sgt. Kunku na okraj lesa a počkali tam na zbytek osádky. V případě, že by P/O Trojáčka a zbytek osádky chytili Němci, měl se Sgt. Zábrž s ostatními pokusit sami o únik do Francie.

P/O Trojáček společně s P/O Procházkou zničili mapy a rozkazy. Pak se P/O Trojáček, P/O Kilián a P/O Procházka pokusili zapálit letoun. P/O Kilián a P/O Procházka vyházeli z letounu padáky, a vše co bylo hořlavé, tedy i zápalné pumičky. V každém letounu bylo v úhledné, ale nenápadné krabici uloženo šest podlouhlých zápalných pumiček. Jejich účel byl jasný a byl napsán na bedničce: „POUŽÍT JEN KE ZNIČENÍ LETOUNU, PŘISTANEŠ-LI NOUZOVĚ NA NEPŘÁTELSKÉM ÚZEMÍ.“

Každý letec si vyzkoušel tuto možnou eventualitu na letišti v Anglii. Letci tedy naházeli padáky do letounu a zapálili vnitřek. Letoun začal hořet velmi silně, a letci měli za to, že oheň zachvátí celý letoun. P/O Trojáček chtěl použít k prostřelení nádrží raketovou pistolí, ale nenašel ji. Měl ji u sebe schovanou v aktovce Sgt. Kunka. P/O Trojáček se společně s oběma důstojníky vzdálil od letounu. Viděli, jak oheň šlehal nad vrstvou přízemní mlhy. Najednou uviděli, že oheň začal ochabovat. Letci se rozhodli vrátit. To, co uviděli, je nemohlo potěšit. Letoun byl sice ohořelý, ale zdaleka ne zničený.

P/O Trojáček nařídil P/O Kiliánovi, aby se pokusil čtyřmi zbývajících pumičkami letoun zapálit. P/O Kilián provedl odjištění a odhození přesně tak, jak ho to učili v Anglii. Bohužel, ani jedna z pumiček nevybuchla, snad to bylo tím, že místo nouzového přistání bylo močálovité. Letci se tedy znovu pokoušeli letoun zapálit, ale asi po 15 minutách uslyšeli v přízemní mlze německé hlasy, které se k nim blížily. Letci se tedy rozhodli okamžitě opustit letoun.

Zatímco letci utíkali co nejrychleji od letounu, P/O Procházka sděloval ostatním v běhu, že zapomněli na jednu důležitou věc. Letci zapomněli na dinghy, ve kterých byly potraviny na několik dní. Nikdo z nich přeci nevěděl, jak dlouho bude trvat jejich útěk. Zatím sice nikdo neměl na jídlo ani pomyslení, ale všichni mrzelo, že zapomněli na tak důležitou záležitost, kterou jim vštěpovali při výcviku v Anglii. Vzpomněli si na slova S/Ldr Griffithse, který je nabádal, že pokud by byli nuceni přistát na moři, první úkol osádky je vypustit dinghy.

V dinghy byly potraviny minimálně na 2 dny. Dinghy byl gumový člun ve tvaru kruhu a v něm byla pádla. Člun byl složen a umístěn v motorové kapotě. Vypouštěl se jen v případě nouze zatažením rukojeti, která byla umístěna uvnitř trupu. Otevřela se bomba se stlačeným vzduchem a ta nafoukla složený člun.

Nafouknutím se objem dinghy několikanásobně zvětšil a silou i zvětšením tvaru dinghy vymáčkla z krytu motoru poklop, kterým byla držena ve svém prostoru. Uvolněním vyskočila dinghy na vodu a plavala kolem letounu.

Jakmile letoun přistál na moři, osádka urychleně opustila letoun a snažila se plaváním dostat k dingze. Dingha byla po okrajích opatřena lanovitými oky, za něž se mohli letci přidržet. Dostat se do dinghy nebylo však lehké. Aby dinghy neodnesly daleko od letounu vlny, byla přidržena slabým lankem k letounu, které se později přetrhlo, aby potápějící se letoun nestáhl dinghy s sebou.

Letci si uvědomili, že dinghy mohli využít i po přistání na pevnině. Nyní byli v situaci, že potraviny si budou muset opatřovat buď krádeží nebo za pomoci Holanďanů, obojí však bylo velmi nebezpečné.

Důstojníci se rozhodli probít se na jih, do Francie, kde měli známé z nedávné doby, kdy ještě sloužili ve francouzském letectvu. Teprve nyní si vlastně letci uvědomili, že jim nikdo v Anglii vlastně neřekl, co má osádka dělat, když bude nucena přistát na nepřátelském území.

Zde je nutné zdůraznit, že to nebylo z toho důvodu, že by Angličané neměli zájem, aby jejich letecký personál nebyl informován a prakticky instruován v případě nouzového přistání či seskoku nad nepřátelským územím. Ale bylo to z toho důvodu, že v této době, tj. do září 1940, měli Angličané minimální zkušenosti. Musíme si uvědomit, že v září 1940 zuřila bitva o Anglii a angličtí stíhači bojovali především nad Anglií. A konečně i noční bombardovací ofenzíva prakticky teprve začínala.

Až v průběhu roku 1941, kdy začala RAF provádět „nepřetržitou“ denní ofenzívu, tzv. „non-stop ofenzívu“ nad okupovaným evropským územím, kdy se do noční bombardovací ofenzívy zapojovalo více a více osádek, získali Angličané i praktické zkušenosti od navrátilivších se sestřelených letců, co dělat, když letecký personál bude nucen přistát či vyskočit nad okupovaným, či německým územím. (Srovnej viz výše, kapitola II.)

Naši letečtí důstojníci došli k lesu, kde měli být jejich tři kamarádi – poddůstojníci. Skupina Sgt. Zábrže však viděla, jak se k jejich třem kamarádům blížili Němci, a rozhodli se místo urychleně opustit. Seržantská skupina se tedy rozhodla stejně jako důstojnická skupina, probít se do Francie.

Důstojníci se poté, co nenašli seržantskou skupinu, ukryli v lese a pokusili se usnout, vždyť byli po neuvěřitelně namáhavém a dramatickém operačním letu. Dva letci spali a jeden hlídal. Okolí se hemžilo Němci, kteří již objevili letoun a pátrali po jeho osádce.

Další potíže měli P/O Kilián a P/O Procházka, kteří byli vášniví kuřáci a dosud nekouřili z obavy, že kouř může být zpozorován. Ke všemu byl okolo lesa slyšet psí štěkot. Letci však měli štěstí, byli na návětrné straně a psi je neucítily.

Druhý den, 25. září 1940 odpoledne, osádku Wellingtonu KX-E hledalo německé průzkumné letadlo Storch. Ten samý den k večeru se letci rozhodli vyjít

z lesa, měli na sobě jen letecké boty, bílý pletený svetr a letecký kožíšek. K večeru dorazili, unavení a hladoví, k zámku Duivenvoord.

Letci se radili, co dál, P/O Trojáček navrhl vstoupit do zámku s nadějí, že majitel snad bude holandský vlastenec. Letci s napjatými nervy zaklepali na vstupní vrata. Otevřelo se okno, a někdo se holandsky zeptal, kdo je tam? Letci přemýšleli, jak odpovědět, německy? P/O Trojáček vsadil všechno na jednu kartu: „We are british airmen and we need some help.“ Chvilí bylo ticho, a pak se ozvalo: „Wait a minute, I am coming!“⁴³⁾

Vrata zámku se otevřela a v nich se objevil starší pán, který s úsměvem pozval letce dál. Ten úsměv, to byla naděje pro naše letce. Starší pán se představil jako baron N. (letci jménu těžko rozuměli), majitel zámku.⁴⁴⁾ Letci dostali tři skleničky mléka a nějaké sušenky. Baron se letců zeptal, zda jsou to ti, kteří předevčírem ráno havarovali poblíž Haagu. P/O Trojáček, který uměl nejlépe anglicky, odpověděl, že neví, kde přesně nouzově přistáli, ale že to bylo zhruba ve čtyři hodiny ráno 24. září.

Letci se barona přímo zeptali, zda jim může pomoci, nebo je může na někoho odkázat. Baron letcům sdělil, že každý, kdo by pomohl sestřelenému anglickému letci, bude Němci zastřelen. A konečně prostřednictvím nizozemského tisku byla vypsána odměna 500 guldenů na dopadení letců z letounu nalezeného ráno 24. září 1940 poblíž Leidschendanu.⁴⁵⁾ Baronka si vzala jména letců s tím, že na ně upozorní Červený kříž.

Baron, který se obával o svůj život a majetek, informoval telefonicky o čs. letcích místní německou osádku. Nedlouho poté, co čs. letci přišli do zámku, se ozvalo klepání na zámecká vrata. Letci litovali, že nechali své pistole v letounu. Ve 23.10 vpadlo do pokoje, kde byli čs. letci, pět německých ozbrojenců. Němci stáli ve dveřích s namířenými samopaly. Německý důstojník zařval: „Tak tady máme ty ptáčky, špinavé piráty!“⁴⁶⁾

P/O Trojáček rychle zašeptal anglicky ostatním, aby nemluvili. Němec pokračoval: „Tak co jste zač – Angličané, Kanaďani, nebo co jste za pronárod!“⁴⁷⁾ P/O Trojáček odpověděl: „We are English“⁴⁸⁾ Na další řev Němců pokrčil pouze rameny. Německý nadporučík se zatím velmi příjemně a živě bavil s baronem a baronkou, jako by to byli jejich staří známí. Němci se rozloučili s Holanďany hlubokými úklonami. Čs. letce vedli mezi sebou s řevem: „Los, los, Menschen!“⁴⁹⁾

Se samopaly v zádech „pomáhali“ čs. letcům k rychlejší chůzi. Venku čekalo na letce připravené auto. Letci přemýšleli, co je asi čeká, každý z nich myslel na pověstnou brutalitu Němců. Letci byli dopraveni do kasáren v Haagu, kde se měli setkat se svými zbylými kamarády – poddůstojníky.¹⁰⁾

Když se skupina P/O Trojáčka nedostavila včas na místo setkání v lese, a skupina Sgt. Zábrže uviděla, že s k letounu blížili Němci, rozhodli se letci probít se vlastními silami na jih do Francie. Šli celý den, večer unavení a hladoví zaklepali na okno jedné chalupy v Eikenhorstu u Wassenaru. Od rodiny Willema

van Veena dostali najíst a dělnické obleky. Rodina je však u sebe nenechala přespát kvůli strachu z německých represí. Následujícího večera vyrazili na další pochod. Došli ke staré opuštěné sýpce u městečka Wassenar, kde se rozhodli přenocovat.

Ráno je čekal strašný šok. Sýpka byla obklíčena nizozemskou policií, která sem přišla pravděpodobně na udání místního obyvatelstva. Sgt. Kunka, který se nemohl smířit s představou, že by padl do rukou Němců, se rozhodl k tragickému činu. Vytáhl raketovou pistoli, přiložil si ji ke spánku a stiskl spoušť. Stodolu osvětila záře a smrtelně zraněný Sgt. Kunka se svezl k zemi.

Sgt. Zábrž a Sgt. Knotek byli kolem 19.00 hodiny 25. září předáni do rukou Němců. Ocitli se tedy v německém zajetí pár hodin před důstojnickou skupinou P/O Trojáčka.

Smrtelně zraněný Sgt. Kunka byl nizozemskými policisty převezen do nemocnice Zuidwal v Haagu. Byl okamžitě operován, ale druhý den v 7.00 hodin ráno svému těžkému zranění podlehl. Sgt. Kunka byl pohřben 27. září 1940 na hřbitově West Duin v Haagu, hrob číslo III/56.¹¹⁾ První a bohužel ne poslední čs. letec, kterému se stalo zajetí osudné.

Skupina P/O Trojáčka tedy byla převezena do kasáren v Haagu, kde se setkali se svými dvěma kamarády. Německý nadporučík, který eskortoval skupinu P/O Trojáčka, se na ně s řevem obrátil: „Kdo vlastně jste, vy letečtí lumpové, piráti!“¹²⁾ Německý feldwebl mu řekl: „Ti tři ostatní gauneři byli již chyceni před třemi hodinami a nejsou to žádní Angličané, ale český svině!“¹³⁾

Tato slova zapůsobila na německého důstojníka jako injekce. Sáhl po své pistoli, mával jí čs. letcům – důstojníkům před obličejí za působivého slovního doprovodu: „Vy lumpové, vy svinský národe, za to, že vůdce vás vzal pod svoji ochranu proti židobolševismu, vy si dovolíte jít (proti nám, pozn. autora) bojovat. Já vás zastřelím, piráti jedni.“¹⁴⁾

Po tomto slovním výlevu se obrátil a odešel. Ještě než odešel, nechal postavit letce ke zdi do různých rohů místnosti. Němci splnili jeho rozkaz velmi razantně. Strážní postavili každého pilota s nadávkou a kopancem ke zdi. Zajetí čeští důstojníci stáli u zdi, Němci občas do někoho koplí a dali mu facku. Letci přemýšleli, tak se jedná s válečnými zajatci? Budou s námi vůbec jednat jako s válečnými zajatci? Z přemýšlení vytrhl P/O Kiliána prudký kopanec do lýtka. Český letec zasyčel a obrátil se vztekale na stráže a řekl: „Jsem válečný zajatec a důstojník, tak se také ke mně tak chovejte!“¹⁵⁾ Odpovědi byly další kopance.

Letci – důstojníci stáli u zdi 3 hodiny, ve strašné nejistotě. Poté jim bylo dovoleno konečně si lehnout na slámu, kde leželi zbylí dva členové osádky. Sgt. Zábrž sdělil P/O Trojáčkovi, co se stalo se Sgt. Kunkou. Důstojníkům se ulevilo, mysleli si, že Sgt. Kunku zastřelili Němci. S myšlenkou na smrt kamaráda začali vyčerpaní letci jeden po druhém usínat. Také Němec, jenž seděl u stolku a měl letce hlídat, usnul.

Rozespálé letce vzbudilo německé „Los, los“ k předběžnému výslechu. Jako první šel k výslechu velitel letounu P/O Trojáček. Druhý šel k výslechu P/O Kilián, když prošel kolem P/O Trojáčka, uslyšel od něho povzbuzení, že on nic neřekl. Hned na to dostal P/O Trojáček od Němců facku. Strážní otevřeli dveře a P/O Kilián byl prudce strčen dovnitř. P/O Kilián se zapotácel a jen tak tak udržel rovnováhu.

Za stolem seděl civilista a německý důstojník, který letcům vyhrožoval zastřelením. Po straně stolu byl menší stolek, na něm psací stůl a za ním německý voják. Místnost byla přetopena. Po pravé straně stolu stál nezapnutý reflektor. Příchod P/O Kiliána by přivítán smíchem: „I tady létá! Vítám vás doma.“⁽⁴¹⁶⁾

P/O Kilián rychle zareagoval: „Já jsem Angličan a můj domov je ve svobodné Anglii a ne v okupovaném Holandsku.“⁽⁴¹⁷⁾ Němce „drzost“ českého letce udivila. Začal výslech. Jak se jmenujete? Vaše číslo? Na tyto otázky P/O Kilián odpověděl. Ze kterého letiště jste startoval a kdy? Na tuto otázku odmítl P/O Kilián odpovědět. Co jste měli bombardovat? P/O Kilián odpověděl: „Jsem teď válečný zajatec a nejsem povinen nikomu nic prozradit.“⁽⁴¹⁸⁾

Výslech probíhal dosud v angličtině. Pak se ozval civilista německy: „Kde žijí vaši rodiče, kde známí!“⁽⁴¹⁹⁾ P/O Kilián odpověděl, že německy nerozumí (většina čs. letců měla minimálně základy němčiny a P/O Kilián uměl německy velmi slušně). Civilista na to zareagoval: „Podívejte se na tu českou svini, ona nechce mluvit naším jazykem. Však já ti dobře rozumím. Já ti rozvážu jazyk!“⁽⁴²⁰⁾ P/O Kilián dostal facku. Němci zapnuli reflektor a oslnivé světlo se zabodlo do očí českého letce.

Otázky se začaly valit jedna za druhou, německy, anglicky. P/O Kilián se snažil udržet klid, i když nervy měl napjaté, vždyť to byl první výslech v jeho životě. Civilista zvýšil intenzitu výslechu: „Kdo vám pomáhal při útěku z Protektorátu?“⁽⁴²¹⁾ Ticho, civilista obešel stůl a přiblížil se k P/O Kiliánovi. Další otázka, další ticho.

Civilista vytáhl revolver a s řevem a nadávkami šermoval P/O Kiliánovi před obličejem: „Ty lumpe, letecký piráte, ty svině česká, ty český pse, ty nechceš mluvit? Však já tě naučím. Jestli si myslíš, že budeme s tebou jednat jako s válečným zajatcem, tak ses přepočítal. Jsi špion, zrádce, bastard.“⁽⁴²²⁾

Po těchto slovech praštil českého letce pistolí, strčil do něho, až spadl na podlahu. Německý strážný, který ho přivedl, do něho kopl a zařval „Aufstehen!“⁽⁴²³⁾ Německý důstojník se na to vše díval a nic neřekl. Poté, co viděl, že nepřátelský důstojník byl hrubě udeřen pistolí a surově nakopnut, vstal a křikl: „Abtreten!“⁽⁴²⁴⁾

P/O Kilián vstal a německý strážný ho vystrčil ze dveří a vedl zpátky. Zbytek Wellingtonu KX-E absolvoval podobný výslech, který nevěstil do budoucna nic dobrého.

Druhý den ráno 26. září 1940 byli čs. letci vzbuzeni po krátkém a neklidném spánku a dostali první „jídlo“ v zajetí – náhražku kávy. Němci rozhodli, že čs. letci budou převezeni do vězení v Amsterdamu.

Vězení zapůsobilo na čs. letce pochopitelně depresivně. Cela byla velmi vysoká a až u stropu bylo umístěno malé zamřížované okénko. Podlaha byla betonová a tedy velmi studená. Kamna v cele nebyla, v rohu u dveří byla dřevěná polička a na ní otlučená hliněná miska na jídlo. Na protější zdi byla dřevěná pryčna a na ní matrace, vše zvednuté na řetězu a zaháknuté. Šířka cely byla přibližně 2 m, délka 4 m.

Čs. letci byli izolováni a každý byl umístěn do samostatné cely. P/O Kilián si chtěl na chvíli lehnout a odpočinout, stráž mu však s patřičným řevem vysvětlila, že spát se může až po večerce. V tomto vězení strávili zajatí letci „pouze“ jeden den. Potom byli převezeni pouze o kus dál do nového vězení, stejně depresivního.

Tam nastalo druhé kolo výslechů. Jednoho po druhém vyvedli z cel. P/O Kilián byl odveden do prvního poschodí věznice. Výslech měl probíhat v jedné rohové kanceláři. Než k ní byl P/O Kilián doveden, někdo z kanceláře vyšel a z místnosti byl slyšet křik. P/O Kilián zbystril sluch, Němec, který vyšel z místnosti, zašeptal cosi německému strážnému, který vedl k výslechu P/O Kiliána. V oné místnosti vyslychali P/O Trojáčka.

Aby se čs. letci nesetkali, otevřel strážný dveře napravo od kanceláře a strčil P/O Kiliána dovnitř. Místnost byla bez oken a jediné světlo tam pronikalo z chodby. P/O Kilián zahlédl v šeru žebříky a různé železné háky, tyče – mučící nástroje. Němec zavřel dveře a P/O Kilián zůstal sám v této děsivé místnosti.

Okamžitě si uvědomil, že se ocitl v mučící komoře. Nervy začaly pracovat a pot se řinul po zádech. P/O Kilián dostal strach.²⁵⁾ V duchu si již představoval mučící nástroje v akci. Naštěstí byl zanedlouho z této strašné místnosti odveden do protější kanceláře.

Tam seděl na stole německý major a začal českého letce znovu vyslychat. Otázky byly stejné jako u prvního výslechu. P/O Kilián trval na tom, že jako příslušník RAF je Angličan a má anglickou státní příslušnost. Německý major na něho začal rvát, ať přestane „kecat“, že dobře ví, že je Čech a ukázal mu jeho osobní spis, který si nechal přivést z Prahy. P/O Kilián trval na tom, že jako válečný zajatec smí říci pouze své jméno a číslo a poukazoval na ženevskou konvenci. Major mu řekl, že „kašle“ na konvenci, a že je ještě naučí mluvit. Poté nechal P/O Kiliána odvést zpět do cely, kde se konečně pokusil usnout.

Byl vzbuzen strážným, který se ho tiše zeptal: „Wollen Sie rauchen?“²⁶⁾ P/O Kilián raději neodpověděl v domnění, že se jedná o nějaký trik. Strážný rozpačitě sáhl do kapsy a vyndal cigarety. Šeptem sdělil, že je Rakušan. P/O Kilián si tedy pomyslel, že snad nebude tak zlý jako Němci. Český letec dostal od rakouského strážného dvě cigarety a kousek škrťátka.

Večer dostali letci konečně první jídlo! Večeři pro strážní mužstvo. Hladoví letci rádi přijali jídlo, a ke všemu dostali po večeři jednu cigaretu a náhražku černé kávy. Ráno snídaně, kus suchého chleba a náhražka kávy.

Němci využívali práva, že váleční zajatci, dokud nebyli vyslechnuti, nesměli spolu mluvit, aby se nedomluvili na falešných výpovědích.²⁷⁾ Předchozí výsledky Němci za řádné výsledky nepovažovali. Sestřelení spojenečtí letci byli vždy po sestřelení převezeni a vyslechnuti odborně vyškoleným personálem v Dulag Luftu v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem.²⁸⁾ Poté byli umístěni do normálních zajateckých táborů. Proto se Němci rozhodli převést čs. letce k „odbornému“ výsledku.

Autobus, který vezl naše letce do Německa, byl patřičně zajištěn německou eskortou v čele s německým majorem. Po tříhodinové cestě nechal major autobus zastavit, aby si Němci trochu odpočinuli a najedli se.

Dva strážní hlídali čs. letce, kteří již mezi sebou mluvili česky – zapírat bylo zbytečné, a ostatní Němci začali svačit. Tehdy se stalo něco, co čs. letce překvapilo. Německý major se podíval na zajatce a zeptal se feldwebla, kde mají zajatci jídlo. Poprvé někdo naše zajaté letce oslovil jako zajatce. Feldwebl cosi zamumlal, a na to si major nechal zavolat jednoho svobodníka a ostře na něho vyjel se slovy: „Dejte jim jíst, copak je to možné, abyste si to nechal, to německý voják nedělá. Až se vrátíme, tak si to s vámi vyřídím!“²⁹⁾

P/O Kilián, který uměl dobře německy, to okamžitě přeložil ostatním. Naši letci byli skutečně překvapeni, že se setkali s Němcem, který se k nim zachoval lidsky. Německý svobodník tedy ihned skočil do autobusu a dal každému letci malou konzervu masa a dohromady bochník chleba.³⁰⁾

Po jídle autobus pokračoval v cestě, čs. letci míjeli německé vesničky, samoty i města. Všude panoval klid a mír, jako by ani válka nebyla. Pouze nepřítomnost mužů v „produktivním věku“ upozorňovala na skutečnost, že je válka. Němečtí strážní si zajatých letců příliš nevšímali a dovolili letcům, aby mezi sebou mohli rozmlouvat. Z tohoto důvodu se letci utěšovali představou, že je snad skutečně Němci budou považovat za válečné zajatce. Zajatým letcům se tak zlepšila nálada. Seržanti Arnošt Zábrž a František Knotek však byli přeci jenom na tom psychicky o něco hůře, když se jim před očima zastřelil kamarád. Jeho smrt je nutila neustále k zamyšlení nad jejich situací.³¹⁾

Z dálky uviděli letci dřevěné baráky, obehnané drátěným plotem. Celému táboru vévodila jednoposchodová budova. Letci poznali, že dorazili ke svému cíli. Všichni uvažovali, jak asi budou v Dulag Luftu přijati. František Knotek, Slovák, se obával, že ho Němci nechají vydat do Slovenského štátu a Tiso ho nechá „oddělat“.

Letci se ptali P/O Kiliána, co znamená německý název Dulag Luft. P/O Kilián se to snažil ostatním vysvětlit, a všichni začali být znepokojeni představou, že je Němci rozdělí, aby jeden nevěděl o druhém a pak je možná „oddělají“.³²⁾ Všichni se rychle domluvili, že každý z nich se bude snažit pátrat po ostatních.

Při příjezdu před tábor vyběhl voják a začal gestikulovat, že dále jet eskorta nemůže. Zajatí letci viděli v každé maličkosti zradu. Ještě v Anglii se toho dozvě-

děli a dočetli mnoho o německé brutalitě. P/O Procházka se neudržel a řekl nahlas ostatním, co je asi čeká: „Hrome, ti lumpové nás tam asi nevezmou a předají nás těm černým krysám, gestapu!“⁴³³⁾

Poté přišel z tábora jiný Němec, kterému major jejich eskorty vysvětlil, že jim přivezl „zvláštní“ přírůstek, ten se pousmál se slovy, že už si s těmi „ptáčky“ poradí, že nejsou „dnešní“. Německý voják z velitelství dal rozkaz strážnému, aby otevřel vrata. Autobus vjel dovnitř tábora. Zůstal však stát za vraty. Letci uviděli, že uvnitř byly další drátěné ploty. Byl to tzv. „Vorlager.“ Za ostnatým drátem uviděli letci anglické zajatce v leteckých i námořnických uniformách.³⁴⁾

Angličtí zajatci pokřikovali na naše letce, mávali jim na pozdrav a vztyčeným palcem jim přáli „Good luck!“ Stejně tak je Němci okřikovali, že je to zakázáno. Čs. letci byli předáni německým strážným, přepočítáni a pod bajonety odvedeni do jednopatrové budovy, která byla obehnána dvojitým ostnatým drátem.

Bez vysvětlení je odvedli do prvního poschodí a každého dali do zvláštního malého pokoje. Místnost, v níž byli umístěni, sloužila jako vězení. Rozměry asi 3 krát 3 metry. Vybavení bylo po předchozích zkušenostech celkem obstojné, normální postel s matracemi, prostěradlem a příkrývkou. Uprostřed místnosti stál menší stolek a dvě židle. V místnosti bylo okno, které nebylo zamřížováno. Strážní však byli připraveni střílet na každého, kdo by chtěl okno otevřít a domlouvat se s ostatními zajatci.³⁵⁾ P/O Kiliánovi to ale nedalo.

Opatrně pootevřel okno, tak aby jeho hlas byl slyšet. Posuňkem ukázal na anglické zajatce. Ti mu porozuměli, zůstali stát a utvořili hlouček. Pozorovali strážného, ten prošel pod oknem a vzdálil se. Angličané dali P/O Kiliánovi znamení, že může mluvit. P/O Kilián otevřel okno a anglicky zakřičel: „Je nás tady pět Čechů od bombardovací perutě. Sestřeleni 25. u Haagu. Chtějí nás předat gestapu!“⁴³⁶⁾

Strážný se okamžitě otočil a začal křičet, že bude okamžitě střílet, pokud P/O Kilián nezavře „hubu“. Namířil puškou do okna a potom na anglické zajatce. Angličané stačili ještě odpovědět „O.K.“ a okamžitě se rozešli. P/O Kilián měl radost, že zprávu předal. Němci okamžitě vtrhli do všech pokojů a začali řvát a nadávat, ale nezjistili, který z našich letců mluvil s anglickými zajatci.³⁷⁾

Naši zajatí letci potom obdrželi jídlo, které bylo celkem dobré a dokonce dostali i cigarety, anglické od kamarádů z tábora. Další potvrzení, že o nich věděli.

Zanedlouho se otevřely v pokoji P/O Kiliána dveře a v nich se objevil německý svobodník v letecké uniformě. Zavřel dveře a představil se perfektní češtinou: „Já jsem Bóhm z Liberce, ze Sudet, jsem váš krajan.“⁴³⁸⁾

Svobodník si sedl za stůl a nabídl P/O Kiliánovi cigaretu, ten odmítl a zapálil si anglickou. Sudetský Němec se snažil vést hovor a dozvědět se od zajatého Čecha podrobnosti. Stěžoval si, že musel narukovat do německé armády, že předtím sloužil v Hradci Králové u letectva. P/O Kilián nereagoval. Svobodník mu

oznámil, že zítra budou předáni veliteli tábora, který je skvělý člověk a budou se tady mít dobře. Manželka velitele tábora byla údajně Češka a tak, jak sdělil svobodník, budou mít čs. letci určitě protekci. Svobodník nabídl P/O Kiliánovi, že pojede do Čech a jestli bude chtít, doručí jeho dopis rodině, nebo jí vzkáže pozdrav. P/O Kilián pochopitelně odmítl a sdělil svobodníkovi, že jestli pro něho chce něco udělat, ať mu tedy sdělí jméno nejvyššího anglického důstojníka v táboře a oznámí mu, že se v táboře nachází pět zajatých čs. letců. To pochopitelně nechtěl zase německý svobodník. „Sudeťák“ obešel všechny cely se stejným výsledkem, nic se nedozvěděl.³⁹⁾

Asi ve tři hodiny odpoledne zarachotil zámek, strážný zařval „Achtung!“ a do dveří vešel německý podplukovník, který pozdravil strážného zdviženou pravicí. Oznámil P/O Kiliánovi, že jako Čech se dopustil velezrady a špionáže a tímto se na něj vydává zatykač. P/O Kilián se bránil tím, že tvrdil, že jako příslušník anglického letectva má anglickou státní příslušnost. Němec vůbec nereagoval a odešel. Stejně obvinění sdělil i ostatním čtyřem letcům.⁴⁰⁾

Němci se rozhodli naložit se zajatými čs. letci podle § 91a říšského zákoníku, kterým se pozdvižení proti „mateřské říši“ kvalifikovalo jako velezrada, za kterou byl možný jediný trest – smrt.

Zajatí letci se ocitli v nezáviděníhodné situaci, nebyli pro Němce žádnými válečnými zajatci, ale zrádci a špióni „vlasti“. Věděli, že to znamená jediné – kulka nebo šibenice.

Ráno čekal letce další výslech. Každého zajatého letce se ptali na totéž. Jméno, příjmení, datum narození. Na to P/O Kilián odpověděl. Náboženství, jméno a příjmení otce a matky. Na to P/O Kilián sdělil Němci, který ho vyslýchal, že na to odpovídat nemusí. Ne, to nemusí, zašklebil se Němec. Vytáhl spis a řekl P/O Kiliánovi, že to ví i bez něho. Státní příslušnost? P/O Kilián odpověděl: anglická. Němec mu ostře odpověděl, že je Čech! Pak se ptal na hodnost a kde a kdy byli sestřeleni. P/O Kilián mu sdělil, že to přeci vědí sami. Němec se pousmál a řekl, že ano. Adresa rodičů? P/O Kilián odpověděl Air Ministry London. Němec s úšklebkem dodal, tak Čechům patří už i Londýn. Němec popsal do svých papírů postavu P/O Kiliána. Pak požadoval otisk pravého ukazováčku, P/O Kilián se vzpíral. Němec mu arogantně sdělil: „Dobře, však oni (gestapo, pozn. autora) si tě tam vezmou a zkrotneš, Čecháčku.“⁴¹⁾ Němec odešel, a zanedlouho po něm přišli německí strážníci, který vedli zajaté letce k dalšímu kolu výslechů, tentokrát k veliteli tábora.

P/O Kilián vešel do kanceláře. Německý major ho pozdravil zdviženou pravicí a nabídl mu židli a cigaretu. P/O Kilián si s chutí zapálil. Major se ho ptal klidně a pomalu. Proč jste utekl a vstoupil do cizí armády a proč proti nám bojujete? P/O Kilián poznal, že má před sebou jiný typ důstojníka, než se kterými se doposud setkal. Výslech očividně majora netěšil, a měl jediný zájem, stejný jako vyslýchaný, aby to co nejdříve skončilo. Oba se na sebe dívali a mlčeli, P/O Kiliánovi

dohořivala cigareta, Němec mu beze slova nabídl další. Major nepřítomně sdělil svoji úvahu: „Vás Čechy měli dát všechny na stíhače, při sestřelení byste byli doma (major tím měl zřejmě na mysli, že v této době – září 1940 – bojovali angličtí stíhači především nad Anglií, domovem tedy myslel Anglii, pozn. autora). Jistě víte, co vás tady čeká.“⁴⁴²⁾

Překvapený P/O Kilián mu odpověděl, že: „Voják si ve válce nevybírám“⁴⁴³⁾ „Já vím, já vím“⁴⁴⁴⁾ řekl nepřítomně major. P/O Kilián dokouřil a major mu tichým hlasem řekl, že výslech skončil a může odejít. I s ostatními letci jednal německý major stejně. Až později se letci dozvěděli, že major sloužil před válkou dlouhou dobu v holandských koloniích a do Německa se vrátil až po vypuknutí války. Nepatřil tedy mezi žádné zastánce nacistického režimu, a proto jednal s čs. zajatci jako člověk s člověkem.⁴⁵⁾

Zajatí letci dospěli ke stejnému názoru – budou předáni gestapu. Odpoledne jim bylo „sudeťákem“ oznámeno, že budou přemístěni jinam. Kam? To jim neřekl. Letci chtěli mluvit s anglickými zajatci, to bylo ovšem přísně zakázáno.

Němci rozhodli, že zajatí letci budou převezeni do pověstné berlínské civilní věznice v Moabitu. Naštěstí angličtí zajatci informovali o zajatých čs. letcích služebně nejstaršího britského důstojníka v táboře (Senior British Officer, SBO), W/Cdr Harryho M. A. Daye. Ten neprodleně podal zprávu do Anglie. Tak bylo zabráněno tomu, aby čs. zajatí letci zmizeli beze stopy v německých věznicích či lágrech.⁴⁶⁾

Dne 28. září 1940, čtyři dny po jejich nouzovém přistání, byli letci v doprovodu sedmi strážných (všichni Rakušané) a „sudeťáka“ Böhma eskortováni do Berlína. Jeden ze strážných vysvětloval letcům svoje nadšení pro Hitlera a nechápal, proč odešli bojovat do Anglie, která bude stejně za chvíli „kaput“, jako zbytek Evropy. Jak jim Rakušan sdělil, před válkou byl nezaměstnaný, neměl co „žrát“, celá rodina žila v bídě a pak přišel Hitler. A pak nebyl nikdo nezaměstnaný, každý měl svou práci. A i když on je na „vojně“, jeho žena se má s dětmi dobře, Hitler se o ně postaral. Hitler dělá všechno pro dělníky.⁴⁷⁾

Naši letci se s ním do debaty nepustili, nemělo by to žádnou cenu, je trápily jiné věci, předají je gestapu? Budou je hodně mučit? Kam je vlastně vezou? Udělá Anglie něco pro jejich záchranu? Ta nejistota byla strašná. Pak podle projížďených nádraží letci poznali, že cíl jejich cesty je Berlín! Postaví je před pověstný lidový soud? Ten znal jenom jeden rozsudek – trest smrti.

Do jejich kupé přišla po čase německá průvodčí, měla radost, když uviděla „anglické zajatce“. Když se však dozvěděla, že zajatci jsou Čechoslováci, začala okamžitě hystericky ječet: „Postřílejte ty český psy a celý ten český prokletý pronárod!“⁴⁴⁸⁾ Pak uviděla, že zajatci kouřili a mluvili mezi sebou: „Jak je možný, že kouří, že je vůbec živí, že mohou mluvit – ta česká pakáž!“⁴⁴⁹⁾ Feldwebl mávl rukou a řekl, že má takové rozkazy a snažil se ji uklidnit. Pak už je přivítalo hlavní město Třetí říše – Berlín.

Podzemní dráhou byli letci přepraveni do věznice Moabit. Před příjezdem mohli čs. letci na vlastní kůži poznat, jak o nich smýšlí nejen němečtí vojáci, ale i civilisté. Ve vlaku na jedné stanici do kupé přistoupil příslušník SS, který okamžitě ožil, když uviděl zajatce v anglických leteckých uniformách. Přistoupil k nim a začal vychvalovat německou Luftwaffe, která podle něho za pár dní smete královské letectvo ze vzduchu. Začal si prozpěvovat tehdejší německý šlágr „Wir fahren gegen England...“, a ptal se zajatců, jak se jim to líbí. Strážní mu řekli, že to nejsou žádní Angličané, ale Češi. Esesák začal zuřit a rvát, že všechny takové Čechy zlikvidují. Civilisté v kupé mu dali hlasitě najevo, že s ním plně souhlasí.⁵⁰⁾

Po vstupu do věznice museli letci odevzdat všechny cennosti, i snubní prsteny. Byli po jednom rozděleni do cel. Cely působily ještě depresivněji než předchozí: „Ocitáme se v úzké cele. Ten chlap, co vymyslel velikost cel, musel být dobrý psycholog. Již při prvním vstupu cítíte se být tak osamocen, až se vám zdá, že všechno na vás padá.“

Prohlížíme si naše nové obydlí. Je to garsonierka se vším pohodlím. Okno je malinké, takže se nemusíte ani namáhat je otevřít. Dokonce i ústřední topení. V rohu cely jde jedna trubka nahoru a dolů. Radiátor tam nedali, aby nebylo příliš horko.

Postel je připravena a připevněna ke zdi, aby vás nevábila ke spaní ve dne. V rohu je nějaká záhadná bedna. Když ji otevřete, najdete tam hliněnou mísu a v ní vodu. Je to záchod. Přikrývá se to, aby to tak moc nezapáchalo. Na zdi je malá polička a v ní miska a džbán. ... Dokonce i malý stoleček a u něho i židle.

U stropu je světlo a to vám svítí i v noci. Jak se vám vede, občas se přesvědčí špehýrkou. Kdybyste snad dobře spali, tak vás i v noci několikrát přijdou vzbudit. Tak to byl náš první dojem z nového „domova“. Přitom všude hrobové ticho, které je občas rušeno výbuchem hněvu některého vězně, který to s nervy nevydržel a pomátl se.⁵¹⁾

Po necelé hodině věznění letci vyfasovali vězeňskou výstroj, jedny kalhoty, blůzu, čepici, ručník a náhražku mýdla. Konečně se mohli po několika dnech vykoupat, ale to, že je Němci nechali umýt, u nich vyvolalo stísněné pocity. Proč? Protože: „Na podstavci u okna, které bylo ve stropu, stála plechová vana. K ní vedly cihlové schody. Zarazil jsem se. Němec jen řekl „dělej rychle“ a přibouchl a zamkl dveře. Vzpomněl jsem si na vypravování, že takto Němci likvidují své oběti. S vodou nebo bez vody pouští otravný plyn. Vězeň myslí, že se vykoupe a zatím je otráven. ... Vlezu do vany, otevřu kohoutek, teče studená voda, otevřu druhý, teče teplá. Byl to blažený pocit. Zapomněl jsem na svůj osud...“⁵²⁾

Po koupeli si museli zajatí letci obléci vězeňský „mundúr“ a odevzdat uniformu anglického letce. Večer dostali letci „večeři“, odpornou polévku se zkaženou řepou a v ní kousky mrkve. Denně byla stejná. Zajatí letci ji odmítali jíst a jedli pouze chléb a vodu. To se projevilo na jejich zdravotním stavu a váze.⁵³⁾

V 6.00 hod. ráno byli letci vzbuzeni, aby poznali denní řád ve věznicí. Zajatí letci byli představeni řediteli věznic. Ředitel neuměl anglicky a tak začal mluvit na letce německy. Ti svorně tvrdili, že německy neumí. Do toho se vmísil dozorce, který řediteli oznámil, že ti český psi rozumí dobře. Ředitel stroze oznámil, že za pokus o útok na dozorce mohou být zastřeleni.

Potom spustil přednášku o tom, že nechápe, proč utekli z Protektorátu, že vůdce se stará o dobré Čechy. To, že utekli do Londýna za „tím“ Benešem, jim přijde draho, tomu „jejich“ Benešovi Němci zakroutí krkem. Ředitel nakázal při odchodu, aby dozorce poučil „vězně“ o vězeňském řádu.⁵⁴⁾

Zajatí letci měli zakázáno chodit na vycházky s ostatními vězni. Chodilo jich na vycházky jenom jich pět, v rozestupech, ale občas se jim podařilo prohodit mezi sebou slovo. Vycházky měli, pokud dozorcům zbyl čas, a tak nebyli „venku“ často několik dní, a celý čas trávili o samotě v malé cele.

Pak se Němci rozhodli naše letce „zvelebit“. Nejen, že je oholili, ale nechali je ostríhat dohola, aby ztratili pocit „výlučnosti“, že jsou něco víc než ostatní vězni. Letci se tomu bránili, byli váleční zajatci a ne vězni, nic nepomohlo. Z našich zajatých letců se stala anonymní vězeňská masa.⁵⁵⁾

První dva dny ve vězení dali Němci čs. letcům pokoj. Pak začaly nové výsledky. První výslech provedl německý kapitán od pěchoty, který mluvil dobře česky a měl s sebou písárku, která měla zapisovat výslech. Začaly známé formality. Jméno, rok narození, vojenské číslo? Kdo vám pomohl při útěku? Na to P/O Kilián odpověděl, že šel sám, protože v bývalém Československu se každý důstojník vyznal ve čtení map. Němec se snažil čs. letce zesměšnit: „Podívejte se, slečno, to je také důstojník, jak má hezkou uniformu. Tihle bandité chtěli proti nám válčit v 38. roce. U nich každý žebrák mohl být důstojníkem.“⁵⁶⁾ Slečna se hlasitě rozesmála a pronesla pouze „strašné“.

Za dva dny přišel další výslech. Tentokrát přišel „civil“ a voják v letecké uniformě mu dělal tlumočnicka. Nyní měli Němci jiné požadavky i metody výslechu.

Odkud jste startovali k bojovému letu? Co jste bombardovali? Kdo je váš velitel v Anglii? Kdo je tam ještě z Čechů? P/O Kilián odmítl odpovídat. Však ty promluvíš, ty prase český, sdělil mu razantně Němec v civilu. Začal se ho ptát na jeho kamarády z letounu. Zeptali se na jméno P/O Trojáčka, i toho zapřel. To Němce rozčílilo, P/O Kilián byl okamžitě zfackován, a další nadávky, na to již byl zvyklý.

Pak následovaly další výsledky, všechny prakticky stejné, nadávky, kopance a facky poznal každý z letců na vlastní kůži.⁵⁷⁾

Dny utíkaly monotónně jeden za druhým, žádné zprávy, žádné noviny. Jen neděle šla rozlišit od ostatních dnů, protože nikdo nešel na vycházku. Zhruba po týdnů však přišel výslech, který měl být pro naše letce rozhodující.

Do věznic se dostavil zástupce německého válečného soudu, aby sepsal obžalobu. Přinesl kvalifikační listy letců a fotografie. Výslechu se zúčastnil i německý kapitán, který uměl výborně česky.

Začal výslech, který byl zahájen proslovem zástupce, jestli se jako Češi nestydějí házet bomby na Německo, copak nějaký Němec hodil bomby na Prahu? Tlumočnick překládal. P/O Kilián stále dělal, že německy nerozumí. Přitom bedlivě poslouchal, co si mezi sebou Němci říkali. Zaslechl mimo jiné, že Angličané začali podnikat nějaké kroky k jejich záchraně.

Nakonec se zástupce německého válečného soudu zeptal, chce-li ještě něco říci, že to bude bráno jako polehčující okolnost. Vyšetřující soudce vytáhl papíry a něco v nich dopisoval. Konečně byl hotov. Každému letci sdělil totéž, ukázal jim červený zatykač, znějící na jejich jméno a že na základě toho jsou letci zatčeni a on, jako zástupce Velkoněmecké říše, na ně podává tímto žalobu.

Následovalo dlouhé zdůvodnění a nakonec pověstný § 91, podle kterého se letci dopustili: 1. Velezrady, 2. Zemězrady, 3. Špionáže, 4. Vyhnutí se pracovní povinnosti, 5. Nedovoleného nošení zbraně, 6. Nezákonného opuštění vlasti.

Letci tvrdili, že jsou anglickými státními příslušníky. Na to zástupce odpověděl, že pro Němce jsou příslušníky Protektorátu, a jestli oni reflektují na tuto příslušnost nebo ne, to na věci nic nemění.

Letci dostali přiděleného obhájce. Tři dny na to přijel z Prahy výše zmíněný kapitán, který letcům sdělil, že má seznam lidí, kteří utekli do Anglie, a aby letci odpověděli, koho znají, letci odmítli a kapitán je k ničemu nenutil.⁵⁸⁾

Letcům se oprávněně zdála jejich situace bezvýchodná, vždyť rozhodnutí soudu by bylo jednoznačné – trest smrti.

V nejistotě byli čtyři čeští letci do 2. listopadu 1940, kdy se Němci rozhodli je převézt do berlínského vězení v Tegelu. Jediný, komu se podařilo uniknout nacistické justici, byl Sgt. Knotek. Protože byl Slovák, byl po 14 dnech ve vězení v Moabitu propuštěn do běžného zajateckého tábora Stalag Luft I v severoněmeckém Barthu.⁵⁹⁾ Tak se paradoxně ten, který se nejvíc obával o svůj osud pro svou státní příslušnost, díky ní dostal do zajateckého tábora.

V lednu 1941 byli letcům určeni dva obhájci z Prahy a bylo jim sděleno, že soud se bude konat 18. února 1941. Ještě téhož dne však k nepopsatelné úlevě čtyř českých letců Němci oznámili, že přelíčení bylo odloženo.⁶⁰⁾ Co se stalo? Proč se Němci rozhodli k takovému kroku?

Prakticky ihned po odjezdu z Dulag Luftu, W/Cdr Harry M. A. Day udělal vše pro to, aby se zpráva o zajatých čs. letcích dostala do Anglie, a to se mu také podařilo. Z Anglie byly učiněny první kroky přes amerického vyslance pro záchranu čs. letců.

Ministerský předseda Winston Churchill vydal rovněž v rozhlase svolání, že v případě, že budou čs. letci zastřeleni, vydá rozkaz, aby za jednoho zastřeleného čs. letce bylo zastřeleno deset (někdy se uvádí dva) německých válečných zajatců.

V této době se nacházel v Anglii dostatečný počet německých zajatců, kteří přibývali úměrně tomu, jak rostly německé ztráty v bitvě o Anglii. Angličané tedy

pohrozili přísnými odvetnými opatřeními a to zabralo. Nacisté se tedy rozhodli skoncovat s českými „psy a zrádci“ (v této době jich bylo v zajetí již více) až po vítězném konci války, o kterém v této době nepochybovali.⁶¹⁾

O informování britských míst o osudech čs. letců vězněných v Tegelu se zasloužil však také Čech, příslušník odbojové organizace Obrana národa. Tímto Čechem byl škpt. děl. Ctibor Novák. Tento statečný muž odpálil večer 15. září 1940 v Berlíně dvě nálože. První nálož explodovala v budově Říšského ministerstva letectví na Lipské třídě, druhá explodovala v budově Polizeidirektion na Alexanderplatzu.

Výsledky útoku předčily očekávání, obě budovy byly těžce poškozeny a odhadem zahynulo okolo šedesáti osob. Škpt. Novák se po této akci rozhodl okamžitě odejít za hranice. Na rakousko-jugoslávských hranicích však byl po přestřelce zadržen. Gestapo ho naštěstí nepovažovalo za strůjce berlínského útoku. Tento odvážný čin přisuzovalo britské SIS. A tak škpt. Novák dostal „pouze“ šest let, které si měl odsedět právě v berlínské věznici Tegelu. A právě zde se setkal s osádkou P/O Trojáčka.

Novákovi se podařilo propašovat zprávu, a ta se dostala k jednomu ze „Tří králů“, škpt. děl. Václavu Morávkovi.⁶²⁾ Ten ji nechal 1. dubna 1941 odvyšlat prostřednictvím odbojové vysílačky Spartou I. do Londýna:

„...V Berlíně v Tegelu jsou uvězněni českoslovenští letci, kteří v září 1940, po shoení bomb na Berlín, nouzově přistáli v Holandsku a byli zajati. Konka (správně má být Kunka, pozn. autora) se zastřelil raketovou pistolí, Knorek (správně Knotek, pozn. autora) má být vydán Slovensku (to ovšem nebyla pravda, neboť Sgt. Knotek byl v té době již několik měsíců v zajateckém táboře, pozn. autora).

Ostatní z osádky letounu, jejichž jména sdělíme dodatečně, jsou souzeni pro velezradu a čeká je smrt. Uvědomte anglické vedení, snad je možná záchrana hrozbou represáliemi proti německým zajatým letcům, nebo nabídka výměny. ...⁶³⁾

Vzhledem k tomu, že Němci odročili soud proti českým letcům již v únoru 1941, měla na záchraně českých letců pravděpodobně větší zásluhu zpráva W/Cdr Daye a následný zákrok nejvyšších britských míst. Tím ovšem nelze snižovat význam a statečnost činu škpt. Nováka.

Jestliže však zbylí čtyři letci očekávali, že budou stejně jako Sgt. Knotek propuštěni do běžných zajateckých táborů, hluboce se mýlili. Do zajateckých táborů byli zbylí čeští letci propuštěni až 18. září 1941! Tedy téměř po roce věznění, neustálého šikanování a strašné nejistoty z budoucna.

A samotný život ve věznici v Tegelu? Zpočátku velká nejistota, co s letci bude. Věděli, že pokud se bude konat soud, je pro ně vyhrazen pouze jediný trest – smrt. Když byl soud odročen, všem se nesmírně ulevilo. Po čase mohli letci číst knihy z vězeňské knihovny, za týden přečetli jednu knihu i třikrát.

Strava byla o něco málo lepší než v Moabitu, dokonce se někdy v jídle objevilo trochu masa. Na vycházky chodili letci společně.

P/O Kilián si např. sestavil určité cviky a každý den cvičil. Problémy byly, jak udržet v čistotě oblečení. Čeští letci měli každý pouze jednu košili, a tu bylo třeba alespoň jednou týdně vyprat. Dlouho letcům trvalo, než přišli na to, jak. Košili prali letci v cele. Vodu měli pouze ve džbánu. Polili košili a pak bez mýdla ji žmoulali, a pak vyždímali v ruce. Mávali s ní, aby uschla. Podobná procedura byla se spodním prádlem. Ponožky se letcům brzy roztrhaly, a tak je zahodili a chodili naboso v botách. Každou sobotu byl úklid. Letci obdrželi kbelíky s vodou a hadrem a museli vydrhnout betonovou podlahu. Takto zacházeli Němci se zajatými důstojníky!⁶⁴⁾

Postupem času českým letcům poněkud otrnulo. Přiblížily se první Vánoce ve vězení. Němci i v tuto dobu působili psychologicky na vězně, aby jim ztížili jejich ubohé postavení. U vchodu do dvora postavili Němci velký vánoční strom se žárovkami. Večer na Štědrý den hrál jeden ze strážných vánoční koledy.

Večeře byla ten den oproti obyčejným dnům přepychová. Každý vězeň dostal celého buřta a pět neoloupaných brambor. Zpočátku jedli letci jenom oloupané brambory a slupky zahazovali. Později však jedli slupky jako „druhý chod“. Díky této nedostatečné stravě letci v německém vězení velice rychle zhubli. Tak např. P/O Kilián, který vážil před zajetím 84 kilo, za pět měsíců pobytu ve vězení vážil pouhých 55 kilo!⁶⁵⁾

A jak se k českým letcům chovali dozorcí v Tegelu? Někteří hrubě a neurvale dávali najevo svou nadřazenost nad „českými psy“, a někteří se naopak chovali lidsky. Jak sám poznamenal P/O Kilián: „Nebyli Němci jako Němci. Zarytí fašisté měli pro nás jenom řvaní a nějaký ten štulec.“⁶⁶⁾

Další významnou změnou pro naše letce v německé věznici Tegelu byl 22. červen 1941. Toho dne nacistické Německo přepadlo bez vyhlášení války SSSR. Velká Británie konečně nebyla ve válce s Německem sama! Letci měli velkou radost, snad se tedy přeci jenom dočkají vítězného konce války.

I když víme, že soudní přelíčení bylo odročeno, letci stále nevěděli, zda bylo odročeno na neurčito, nebo pouze o několik týdnů. A tak žili v neustálé nejistotě.

Konečně až 18. září 1941 jim Němci oznámili, že budou přemístěni do zajateckého tábora.

P/O Kilián zanechal ve svých vzpomínkách popis této pro naše letce neuvěřitelné skutečnosti: „Otvírají se dveře mé cely, kde jsem strávil 14 měsíců (správně 10 měsíců a 18 dní, pozn. autora) a dovnitř vchází vrchní dozorce. Chvíli na mne hledí, mlčí a já také. Konečně to z něj vyjelo: „Připravte se na cestu!“ Ptám se jen jedním slovem: „Proč?“ „Protože jste přeloženi do lágru.“ „Do jakého tábora?“ vyzvídám dále. „No, do zajateckého tábora.“ Nechci věřit svým uším. Znovu se ho ptám. Potvrzuje mi to znova, ale hned dodává: „Vy nám však neutečete, po válce vás stejně odděláme!“⁶⁷⁾

Letci měli nepopsatelnou radost. Konečně budou moci alespoň mluvit s lidmi, projít se na čerstvém vzduchu, kdy budou sami chtít. Pro letce bylo skutečně

načase, že byli přesunuti do zajateckých táborů. Vždyť např. P/O Kilián vážil již jen pouhých 48 kilo! A ostatní na tom nebyli lépe.⁶⁸⁾

Po příjezdu do zajateckého tábora Oflag XC v Lübecku čekal naše tři letce důstojníky (P/O Trojáček, P/O Procházka, P/O Kilián) šok. Letci nebyli poslání mezi ostatní zajatce, ale byli dáni do táborového vězení, samovazby, kde byli drženi až do 20. října 1941.

Odtud byli odvezeni do francouzského zajateckého tábora Oflag VIA v Soestu, tedy P/O Trojáček, P/O Kilián, P/O Procházka, kde byli opět uvězněni. (Sgt Zábrž byl jako poddůstojník odvezen z Berlína do tábora Stalag VIIIIB v Lamsdorfu.) Až 13. listopadu 1941 jim německý důstojník sdělil, že byli uznáni jako váleční zajatci. P/O Trojáček zůstal v tomto francouzském táboře, P/O Procházka byl poslán do zajateckého tábora Oflag VIB ve Warburku, P/O Kilián do zajateckého tábora Oflag VIC v Osnabrücku. Tak se čeští letci ocitli v zajateckých táborech téměř po 14 měsících věznění!⁶⁹⁾

Teprve na jaře roku 1943 se pět příslušníků osádky Wellingtonu KX-E setkala v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu.

Tak tedy až v zimě roku 1941 se první zajatí čs. letci ocitli v zajateckých táborech (přesněji – důstojníci v listopadu 1941, Sgt. Zábrž v září 1941, Sgt. Knotek „již“ v říjnu 1940).

Příslušníci 311. čs. perutě věděli již dva dny po sestřelení Trojáčkovy osádky, co se s jejich kamarády stalo: „Holandský, Němci kontrolovaný rozhlas, hlásil ve své zpravodajské relaci, že kdesi v Holandsku přistál včera britský bombardovací letoun, jehož osádka byla nezraněna a zmizela. Německé úřady vypisují 60 liber odměny tomu, kdo podá informace o pobytu sestřelených letců.“⁷⁰⁾

V noci z 23. na 24. září 1940 ztratilo sice Bomber Command tři letouny, ale pouze jedna osádka oznámila, že se pokusí nouzově přistát v Holandsku – osádka P/O Trojáčka.

Při náletu na doky v Brémách z 16. na 17. října 1940 ztratila 311. čs. peruč další tři Wellingtony. Dva letouny havarovaly po návratu z bojového letu nad Anglií u Wellsu a v Bentley Priory vinou špatného počasí, nedostatku paliva a vysazení radiostanic. Ze dvou šestičlenných osádek šest letců zahynulo a jeden přežil s velmi vážnými popáleninami.

Třetí Wellington byl sestřelen a zřítíl se poblíž obce Oosterwolde v oblasti Gelderland v Nizozemí. Z hořícího stroje se zachránili pouze dva členové osádky, kteří padli posléze do německého zajetí.

Těžké ztráty a průběh zajetí Trojáčkovy osádky se nepříznivě projevil na morálce 311. čs. perutě. Vyskytly se hlasy, že by peruč měla být stažena od Bomber Command a přesunuta do Egypta, případně ke Coastal Command, kde by se mohly očekávat nižší ztráty a tím také menší pravděpodobnost zajetí.

Mnoho pilotů uvažovalo v této době, že by bylo lepší létat bez padáků (!), než padnout do rukou Němcům: „Všechny osádky jsou si velmi dobře vědomy toho, že

budou-li nuceny nouzově přistát v Německu, očekává je kruté zacházení při výsleších a potom – smrt. Tato vyhlídka nemůže povzbudit letce, kteří letí k operačnímu úkolu nad nepřátelské území...⁴⁷¹⁾

Těžké ztráty a špatný psychický stav osádek 311. čs. perutě přiměly velitele 3. skupiny Bomber Command, maršála Baldwina, vyřadit perutě na čas z operační činnosti k doplnění ztrát a povzbuzení morálky osádek.⁷²⁾

V roce 1940 padli do zajetí, jak bylo již napsáno výše, další dva příslušníci 311. československé bombardovací perutě. Tak se v roce 1940 ocitlo v německém zajetí celkem sedm čs. letců.

V roce 1941 to bylo 21 čs. letců. Z toho plných 18 příslušníků 311. československé bombardovací perutě. „Pouze“ zbylí tři letci byli stíhači, F/O Josef Bryks od 242. britské perutě, Sgt. Jan Truhlář od 312. československé perutě, a Sgt. Čeněk Chaloupka od 615. britské perutě.

V roce 1942 padlo do německého zajetí celkem šestnáct čs. letců. Z toho devět letců od 311. čs. bombardovací perutě, dva stíhači od 312. čs. stíhací perutě, dva stíhači od 313. čs. stíhací perutě, jeden od 310. čs. stíhací perutě, jeden stíhač od 19. stíhací perutě a jeden stíhač od 501. stíhací perutě.

Poprvé tedy bylo zajato pouze o dva bombardovací letce více než stíhačů. Bylo to z toho důvodu, že 311. čs. perutě byla v dubnu 1942 po těžkých ztrátách přesunuta ke Coastal Command. A tam, pokud byla osádka sestřelena a podařilo se jí z letounu dostat nebo nouzově přistát, čekal osádku většinou strašný osud. Na nekonečné ploše Atlantického oceánu byla vyhlídka záchrany prakticky nulová. Tyto nešťastníky pak čekala krutá a pomalá smrt žízní a hladem ... U Coastal Command byla pravděpodobnost zajetí minimální.

V roce 1943 byli zajati „pouze“ dva stíhači. F/Lt František Burda ze 310. čs. perutě a S/Ldr Jiří Maňák DFC ze 198. britské perutě.

V roce 1944 bylo zajato pět stíhačů. Tři ze 312. čs. perutě, dva z 310. čs. perutě a jeden bombardovací letec od 101. britské bombardovací peruti. Dále byl zajat jeden čs. stíhač na východní frontě.

V roce 1945 nebyl zajat žádný čs. letec. Za celou válku se tedy ocitlo v zajetí na Západě celkem 52 československých letců.⁷³⁾

Nemělo by smysl podrobně se zde zabývat tak podrobným popisem sestřelení a průběhem zajetí ostatních čs. letců. Pro ilustraci jsme si podrobně popsali osud prvních zajatých letců v německém zajetí. Dále se zaměříme především na krátký popis sestřelení. V jakém zdravotním stavu byli sestřelení letci. Kolik letců se pokusilo vyhnout zajetí útěkem. A konečně, jak proběhlo zajetí z německé strany včetně následných výsledků.

Jak bylo napsáno výše, 311. československá bombardovací peruť ztratila z noci z 16. října na 17. říjen 1940 tři Wellingtony.

Osádka Wellingtonu KX-T, P/O Landy (Sgt. Emanuel Novotný, P/O Hubert Jarošek, Sgt. Karel Klimt, Sgt. Otto Jirsák, Sgt. Emanuel Novotný) byla sestřelena v plamenech. Dostat se z letounu se podařilo pouze dvěma členům osádky.

Wellington Mk.IC L7844 KX-T vzlétl na svoji osudovou misi krátce po 19. hodině 16. října 1940. Cílem útoku byly obávané Brémy. Při přeletu holandského pobřeží byl letoun zachycen světlometem. Ten pravděpodobně dal znamení německému nočnímu stíhači, kde se nachází britský letoun letící tímto směrem. Krátce nato Wellington KX-T dolétl nad Zuiderské jezero. Před 20. hodinou byl letoun napaden nočním stíhačem.

První známkou útoku bylo, že řízení letounu bylo abnormálně ztíženo a pravý motor začal hořet. Letoun se okamžitě naklonil doprava a současně se řítit střemhlav k zemi. Sgt. Novotný se snažil uvést letoun do normální polohy. V prvních okamžicích, kdy letoun přecházel do normální polohy, snažil se Sgt. Novotný použít klapky, aby letoun zvedl. Klapky však nefungovaly, světlo v letounu zhaslo, v palubním telefonu nebylo nikoho slyšet. Sgt. Novotný začal křičet, aby osádka opustila letoun.

P/O Landa, který stál vedle Sgt. Novotného, se zeptal, co se děje. Sgt. Novotný křičel, že všichni musí ven, letoun již se nedá ovládat. P/O Landa se odebral k přednímu střelci, aby mu pomohl dostat se ze střelecké věže. Poté odešel P/O Landa zpět k Sgt. Novotnému, to již byl letoun silně nakloněn a pád se zrychloval. Sgt. Novotný neustále křičel, aby osádka opustila letoun.

Když se přesvědčil, že letoun již nereaguje na řízení, odešel dopředu. V této kritické době se objevil P/O Jarošek, navigátor. Ptal se Sgt. Novotného, co se děje, ten mu sdělil, že osádka musí okamžitě letoun opustit. P/O Jarošek na to reagoval se slovy, že on skákat nebude, neboť je pod nimi moře. Sgt. Novotný viděl svazek světelných střel letících odzadu kupředu. Nedalo se přesně určit, z jaké strany byl Wellington nočním stíhačem napadnut.

Wellington KX-T přešel do piké, řízení letounu bylo úplně mrtvé. Trhání ustalo, oheň na pravé straně zůstal a letoun se více a více dostával na záda a rychle padal dolů stočením se doprava. Sgt. Novotný seděl nepřipoután za řízením letounu, v okamžiku, kdy byl letoun úplně na zádech, padl hlavou na kryt nad pilotním prostorem. Sgt. Novotný ucítil silnou bolest v levém oku a poté si pamautoval jen krátký okamžik na pocit chladu.

Sgt. Novotný byl vymrštěn z letounu a snesl se na padáku na zahradu jednoho domku nedaleko od Utrechtu a při dopadu ztratil vědomí. Zhruba kolem půlnoci přišel k sobě, ležel na vlhké zemi s rozvinutým padákem kolem sebe. V časných ranních hodinách požádal jednu holandskou rodinu o pomoc k útěku a o informace. Po dlouhém vysvětlování, za pomoci posušek, byl Sgt. Novotný schován do stohu slámy nedaleko stavení. Sgt. Novotný dostal najíst a bylo mu umožněno ošetřit si oko.

K večeru byl vyzván, aby svůj úkryt opustil, Němci již začali pročesávat okolí. Starý Holanďan, který Sgt. Novotného ukryl, mu sdělil, že místní našli jednoho mrtvého letce v modré kombinéze s vytaženým padákem. Sgt. Novotný si uvědomil, že takovou nosil jen P/O Landa.

Sgt. Novotný se rozhodl dostat se do Bruselu, kde měl předválečné přátele z dob, kdy létal jako pilot Československých aerolinií na trase Praha-Brusel. Nejdříve se však snažil dostat do Amsterdamu. Sgt. Novotný šel stále podél břehu Zuiderského jezera. Na cestě mu byla na jedné samotě poskytnuta pomoc, dostal jídlo a mohl se podívat do mapy. Sgt. Novotný zjistil, že se nachází asi 15 km jihovýchodně od Zwoole. V noci, třetí den na útěku, přespal Sgt. Novotný ve stohu, v časných ranních hodinách vyrazil opět na cestu. Mezi 7. a 8. hodinou ranní hodlal sejít s cesty a pokračovat v útěku v nedalekém lesíku, který by ho lépe skryl. Byl však zadržen německým vojákem u Zwoole. Sgt. Novotný byl na útěku již čtvrtý den, bohužel útek se nezdařil.

Sgt. Novotný byl odvezen do Amsterdamu a odtud do Dulag Luftu, kde pobyl 12 dní. Odtud byl odvezen do Wiesbadenu, kde byl vězněn až do 26. ledna 1941 ve vojenském vězení. Němci s ním chtěli naložit pravděpodobně stejně jako se členy osádky P/O Trojáčka, ale vzhledem k reakci nejvyšších míst od toho upustili. Sgt. Novotný byl tedy „již“ v lednu 1941 přemístěn do běžného zajateckého tábora.

Při výslechu byl Sgt. Novotnému předložen k vyplnění formulář od „Červeného kříže“ s poznámkou vyslyšajícího: „Honington 311 (čs. bombardovací perutě)?“ Sgt. Novotný uvedl pouze jméno, číslo a adresu svého bytu v Praze. Vyslyšající důstojník měl zájem o informace, jako kolik se nachází letounů u 311. čs. bombardovací perutě, kde je muniční skladiště a kde leží Wrethem. Dále se německý vyšetřovatel ptal na život v Anglii. Na tyto otázky odmítal, s poukazem na Ženevskou konvenci, Sgt. Novotný odpovídat.

Na Sgt. Novotném nebylo však na rozdíl od osádky P/O Trojáčka použito tak vysokého stupně vyhrožování a násilí. Zajetí tedy proběhlo vcelku korektně, když si odmyslíme následné dlouhé věznění zajatého letce.⁷⁴⁾

Druhý zachráněný člen osádky, zadní střelec Sgt. Augustin Šesták se z hořícího letounu dostal rovněž za velmi dramatických okolností. Poté, co se v letounu ozvala silná exploze a stroj začal hořet, pokusil se Sgt. Šesták vyskočit z letounu padákem.

Střelecká věž však byla vyřazena z chodu dávkou palubních zbraní Bf 110. Věž šla otevřít jen z poloviny. Sgt. Šesták se dostal z věže jen do pasu, přičemž mu okolo hlavy létaly části z poškozeného letounu. Rozhodl se tedy pro riskantní krok. Nad hlavou si otevřel padák, vyhodil ho ven a silou nafouknutého padáku byl vyrván z hořícího letounu. Přitom byl bolestivě zraněn na levém koleně, které bylo vykloubeno. Při seskoku ztratil vědomí a přišel k sobě až po nárazu na vodní hladinu Zuiderského jezera.

Sgt. Šesták odpoutal padák a zjistil, že je až po krk ve vodě na bahnitém dnu asi 2 km od břehu. Pro velkou bolest v koleně se doslova „doploužil“ ke břehu. Poté se dovlekl do jedné chalupy, kde byl asi hodinu a půl, když do místnosti vstoupila holandská policie, která mu sdělila, že ho musí vydat Němcům.

Téže noci si pro Sgt. Šestáka přijeli němečtí vojáci a dopravili ho na místní vojenské velitelství. Zde proběhl výslech podobný jako u Sgt. Novotného. Německého důstojníka nejvíce zajímalo, jaký měla osádka úkol, typ letounu, náklad bomb, počet osádky, kde se nachází jejich letiště, skladiště bomb a pochopitelně osobní data. Sgt. Šesták uvedl pouze jméno, číslo a hodnost. Když však Sgt. Šesták řekl, že je Čech, byl dán ihned do vězení, bylo mu sprostě nadáváno a jednáno vůči němu surově.

Lékařskou pomoc nedostal žádnou. Druhý den přišel do cely německý feldwebl, který nabídl Sgt. Šestákovi vstup do německé armády a samé výhody, pokud bude odpovídat na otázky. To Sgt. Šesták odmítl. Byl odvezen do Amsterdamu, kde mu opět řekli, že musí vstoupit do německého letectva a bojovat proti Anglii. Opět odmítl a opět byl dán do vězení. Druhý den se německý důstojník zeptal, kde je gen. Janoušek a kde jsou v Anglii umístěny čs. perutě. Sgt. Šesták odmítal odpovědět.

Druhý den byl odvezen do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft, kde byl 13 dní vězněn v cele a poté stejně jako Sgt. Novotný byl odvezen a vězněn ve vojenském vězení ve Wiesbadenu až do 26. ledna 1941. Poté byl stejně jako Sgt. Novotný přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu. Oba letci strávili ve vězení přes devadesát dní, což bylo naprosto v rozporu s Ženevskou konvencí.⁷⁵⁾

V průchozím zajateckém táboře Dulag Luft byl Sgt. Šesták vyslýchán znovu. Němci se nejvíce zajímali o jeho útěk za hranice po březnu 1939. Kdy a jak odešel z domova, kdo mu pomáhal při útěku. Kolik čs. letců a vojáků bylo ve Francii. Dále byl Sgt. Šesták dotazován na letiště 311. bombardovací perutě a čs. perutě v Anglii. Německý důstojník Sgt. Šestákovi řekl, že pokud bude vypovídat, dostane zaměstnání jako letec. Sgt. Šesták opět uvedl pouze číslo, jméno a hodnost.

Stejně jako Sgt. Novotnému, i jemu pomohl k návratu do normálního zajateckého tábora zákrok nejvyšších britských míst stejně jako v případě osádky P/O Trojáčka. V zajateckém táboře Stalag Luft I v Barthu byl Sgt. Šesták během svého prvního ročního pobytu téměř každých 14 dnů opětovně vyslýchán. Otázky při výslechu byly podobné těm, které mu byly kladeny při jeho prvních výsleších po sestřelení. Sgt. Šesták odmítal odpovídat a Němci ani nečinili velký nátlak a po záporných odpovědích byl Sgt. Šesták vždy propuštěn zpět do tábora. Němci se rovněž pokusili čs. a polské zajatce oddělit od britských. Na zákrok britského velitele tábora od toho Němci upustili.

Z toho, co bylo napsáno, je vidět, že v roce 1940 byla situace zajatých čs. letců velice dramatická. Se čtyřmi českými letci měl dokonce proběhnout válečný soud,

jehož výsledkem mohl být jediný verdikt – trest smrti. Díky zákroku a hrozbou represáliemi na německých zajatcích z britské strany, však naštěstí k soudu nedošlo.

Rok 1941

V roce 1941 padlo do německého zajetí celkem 21 letců, plných 18 z nich pocházelo od 311. čs. bombardovací perutě. Jak proběhlo sestřelení? V jakém stavu byli sestřelení letci? Kolik se jich pokusilo o útěk? A konečně, jak Němci zacházeli s těmito letci, včetně výsledků?

V noci z 5. na 6. února 1941 zaútočilo šest Wellingtonů 311. čs. perutě na Bolougne. Z náletu se nevrátila osádka P/O Františka Cigoše (Sgt. Petr Uruba, P/O Emil Bušina, P/O Arnošt Valenta, Sgt. Gustav Kopal, P/O Křížek), jež letěla s Wellingtonem Mk.IC L7842 KX-T.

Pro navigátora P/O Bušinu to byl první bojový let (dosavadní navigátor osádky P/O Jaroslav Partyk krátce před tímto osudným operačním letem onemocněl). Bohužel, P/O Emil Bušina při tomto osudovém letu několikrát selhal.

Byl osádce přidělen od výcvikové letky z Honningtonu a veliteli letounu P/O Cigošovi nebylo vůbec známo, že nemá bojový výcvik! Navigátor P/O Bušina šel navíc do letounu již fyzicky vyčerpán po celodenním odklizení sněhu ze startovací dráhy. Potom se často ocitl v polovědomí následkem prudkých změn výšky, a nebyl proto schopen rychlé a přesné duševní práce. Jeho místo zaujal radiotelegrafista P/O Arnošt Valenta.

Naneštěstí P/O Valentovi ke všemu vysadila radiostanice a piloti se museli řídit pouze svým odhadem. Kritickou situaci komplikovalo ubývání paliva a zhoršování počasí.

Osádka, poté co zahlédla pobřežní maják, usoudila, že se nachází u anglického pobřeží a rozhodla se přistát. Ke své hrůze po přistání osádka zjistila, že přistála v okupované Francii. Němci rychle zajistili letoun a osádce se nepodařilo z letiště vzlétnout. Letoun přistál na malém polním letišti poblíž města Flers.

Němcům tak padl do rukou již druhý Wellington od 311. čs. bombardovací perutě. Radiotelegrafistovi se ještě podařilo zničit IFF a důležité papíry. Po hrubých výzvách Němců, aby se osádka vzdala a opustila letoun, to osádka váhavě učinila.

Pak byla osádka nákladním autem eskortována do města Flers v Normandii na velitelství letky. Tam, u předběžného výsledku, členové osádky, v rozporu s Ženevskou konvencí, udali změněná jména a prohlásili se za francouzské Kanadany, protože většina z nich ovládala francouzský jazyk lépe než anglický. To, že se osádka rozhodla změnit totožnost, jistě způsobily informace, jak Němci naložili s osádkou P/O Trojáčka.

Druhý den byla osádka převezena do Dulag Luftu, kde byli členové osádky jednotlivě vsazeni do vězení a vyslýchání. Po deseti dnech pak byli členové osádky převezeni do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu.

Výslech měl opět podobný charakter, jako u výše zajatých letců. Proč jste utekl z domova? Kdo Vám pomáhal při útěku? Poté Němci vyžadovali vyplnit formulář od „Červeného kříže“. Chtěli znát jednotku, jméno velitele, jméno letiště, kde se nachází skladiště pum, apod.

Velitel letounu P/O Cigoš na tyto otázky odmítl odpovědět, načež mu německý voják řekl plynulou češtinou: „Napište tam, že jste 311. squadrona, Váš velitel je Toman a jste na letišti East Wretham.“⁴⁷⁶⁾ P/O Cigoš neodpověděl, a Němec pokračoval: „Však vy budete u gestapa povídat, ti už vás k tomu přinutí. Možná, že znáte, že mají velmi dobré metody přinucovací, abyste mluvil.“⁴⁷⁷⁾

Velice špatně zacházeli Němci při výslechu s předním střelcem Sgt. Gustavem Kopalem: „V Dulag Luft jsem byl vyslýchán něm. zprav. důst. Zodpověděl jsem jméno, rodná data. Na jiné otázky, jako zda znám gen. Janouška, mjr. Schejbala, plk. Tomana, kpt. Provazníka, u které jsem sloužil squadrony, kde se nachází pumové a benzinové skladiště, kdo je velitelem flightu, kolik máme letounů, kolik osádek a jaké byly ztráty, kdy jsem opustil proktorát, zda jsem prošel Krakovem, ciz. legií atd., jsem neodpovídal.

Poté jsem obdržel papír se záhlavím Čer. kříže, na kterém jsem vyplnil jen svoje jméno a rodná data, načež mě vyšetřující důstojník uhodil papíry přes obličej s poznámkou, že mě naučí mluvit. Vyslýchán jsem byl po 9 dnů, přitom uvězněn v cele bez prádla a oděvu. Po 10 dnech jsem byl odveden do Stalag Luft I.“⁴⁷⁸⁾

Osádka nebyla nakonec vydána do rukou gestapa díky rozhodnému vystoupení nám již dobře známého W/Cdr Daye, S.B.O. v Dulag Luftu. To potvrdil po válce i zadní střelec P/O Křížek: „W/Cdr Day, R.A.F., jako S.B.O v Dulag Luft, dosáhl v únoru 1941 svým rozhodným vystoupením a zakročením v náš prospěch, že naše posádka nebyla poslána ke gestapu, nýbrž přímo do R.A.F. zajateckého tábora...“⁴⁷⁹⁾

Angličané již v té době rozhodně zakročili na záchranu osádky P/O Trojáčka a Němci se tedy rozhodli raději poslat osádku P/O Cigoše do zajateckého tábora, což bylo jistě umocněno rozhodným vystoupením W/Cdr Daye.

Dne 17. června 1941 byl při bojové akci nad Francií sestřelen stíhač F/O Josef Bryks, příslušník 242. britské perutě. Měl tu „čest“ stát se prvním zajatým čs. stíhačem ve druhé světové válce.

Fighter Command naplánovalo na ten den večerní operaci Circus číslo 14. Dvacet tři bombardovacích Blenheimů mělo pod ochranou čtrnácti stíhacích perutí 11. skupiny zaútočit na Kuhlmannovy chemické závody nacházející se u Chocques nedaleko Béthune. Krátce po 19.15 h. se rozpoutala zuřivá letecká bitva. Na britský letecký svaz zaútočili téměř všichni piloti eskadry JG 26 Schlageter na svých Bf 109F.

Britským stíhačům se sice podařilo zabránit, aby se německé Messerschmitty dostaly k Blenheimům, ale zaplatily za to příliš vysokou cenu. RAF ztratilo v boji celkem dvanáct stíhaček, ale žádný bombardér. Eskadra JG 26 Schlageter ztra-

tila v boji pouze jediný letoun i s pilotem. Jedním z oněch sestřelených britských stíhačů byl i F/O Bryks, jenž pilotoval Hurricane Mk.IIB Z2508.

Přemožitelem F/O Brykse byl pravděpodobně sám Geschwaderkommodore JG 26 Oberstleutenant Adolf Galland, který nárokoval sestřel britské stíhačky typu Hurricane v 19.38 h. v prostoru severozápadně od St. Omeru. (Adolf Galland byl v té době nejúspěšnější stíhač Luftwaffe. F/O Bryks byl jeho již 65. obětí.) Hurricane F/O Brykse se po leteckém souboji zřítil v plamenech právě v tomto prostoru.⁸⁰⁾

F/O Bryks se z hořícího letounu zachránil padákem. Po otevření padáku asi v 10.000 stopách ucítil palčivou bolest v levém oku a obočí. Hořící olej zachytil jeho tvář při výskoku. Během pádu rychle prohledal kapsy, aby zničil případné dokumenty. Horší to již bylo s jeho oděvem. Letecká kombinéza byla částečně spálena pod kolena a ke všemu ztratil letecké boty, když se pokoušel dostat z hořícího letounu.

F/O Bryks přistál na poli, k místu jeho dopadu okamžitě přiběhli francouzští rolníci. F/O Bryks jim řekl, že je anglický pilot. Rolníci ukryli jeho padák a dali mu civilní kabát se slovy, aby přišel v noci na sjednané místo. F/O Bryks se však nemohl déle zdržet, protože od St. Omeru se blížily německé motocykly.

Asi 300 m od pole, na kterém F/O Bryks přistál, byla malá víska, kde poprosil o civilní kalhoty. Potom se ukryl ve stodole nejbližšího statku ve starém civilním oděvu, právě ve chvíli, když přijely první německé jednotky do vesnice. Až do tmy zůstal F/O Bryks ukryt, protože Němci prohledávali všechny domy, včetně stodoly, ve které byl schován.

Kolem 23.30 ucítil F/O Bryks strašnou bolest v oku, vstoupil proto do domu a poprosil o pomoc. Nabídl majiteli peníze, jestliže ho spojí s nějakou podzemní organizací, jež by pomohla k útěku do Anglie. Majitel domu slíbil českému letci pomoc, s tím, že ostatní si promyslí. Potom poslal letce do zahrady, kde měl čekat. Krátce po půlnoci se v zahradě objevili němečtí vojáci, kteří po krátké prohlídce našli F/O Brykse ve starém civilním oděvu.

Český letec byl německými vojáky zbit a zkopán. Když přišel německý důstojník, vydal F/O Bryksovi rozkaz, aby našel svoji uniformu, která byla skryta ve slámě.

Poté byl F/O Bryks dopraven na leteckou základnu St. Omer, kam dorazil okolo 2 hodin ráno 18. června 1941. Na základně se setkal i s velitelem 242. peruté S/Ldr Smithem, který byl stejně jako F/O Bryks sestřelen ve stejný den a ve stejné letecké bitvě. S/Ldr Smith Němcům potvrdil, že F/O Bryks je britský letec, kterého zná. S/Ldr Smith poté pomohl F/O Bryksovi vyplnit papíry, ale nemohl pochopit důvod F/O Brykse, proč se zapsal jako: P/O Josef Ricks, narozený 17. 4. 1918 v Cirencester, Glos.

Proč to český pilot učinil? Navíc v rozporu se Ženevskou konvencí? Především zprávy, které F/O Bryks slyšel v Anglii, nasvědčovaly tomu, že s Čechy je v zaje-

tí zacházeno odlišně, než s anglickými letci. A potom, F/O Bryks již tehdy pomýšlel na útěk (bude skutečně později patřit mezi naše největší „útěkáře“, viz kapitola Pokusy o útky), a nechtěl, aby jeho rodina v Protektorátu byla zatčena Němci.

Při prvním výslechu v St. Omer mu německý důstojník sdělil, že se nemusí bát přiznat svoji polskou národnost. Němci se totiž domnívali, že je Polák. Protože, když našli Bryksovu záchranou vestu – maywest, bylo na ní jméno F/O Henrik Skalski, který létal stejně jako F/O Bryks u 242. perutě. F/O Bryks si ji od svého polského kamaráda pravděpodobně půjčil na svůj osudný bojový let.

Ze St. Omer byl poslán do Dulag Luftu, kde byl od 19. června do 23. června 1941 držen v cele, zatímco jeho spoluzajatci byli propuštěni do zajateckých táborů.

Při výslechu odpovídal F/O Bryks pouze podle A-I-I (základní vojenský předpis předválečné československé armády, který platil i pro čs. armádu v zahraničí za 2. světové války). Německý důstojník mluvící polsky F/O Bryksovi sdělil, že bude souzen vojenským soudem v Berlíně, protože zastřelil německého pilota po jeho výskoku z letounu. Obvinění údajně přišlo ze St. Omer, kde pozorovali Bryksův souboj. Nic takového se ve skutečnosti nestalo.

Žádný německý pilot nebyl v tomto leteckém boji zastřelen na padáku. Tato nepravdivá informace měla F/O Brykse přinutit, aby odpovídal na dotazy vojenského charakteru. To však F/O Bryks neudělal.

A otázky u výslechu? Opět velice podobné předchozím. Němce zajímalo, u které jednotky F/Lt Bryks sloužil, kolik letadel jeho perut ztratila při posledním boji. Snad jen otázka, zda je anglická vláda ochotna kapitulovat, se trochu lišila od výše uvedených. Němci stále trvali na přiznání jeho polské národnosti.

Dne 23. června 1941 byl F/O Bryks převezen do zajateckého tábora Oflag IX/A/H Spangenberg. Tam se S/Ldr Smithem probral svoji situaci a změnu jména. Generál Somerst, SBO tohoto tábora, potom plně souhlasil s Bryksovým jednáním. Zároveň podal Bryksovi zprávy o osudu osádky P/O Trojáčka, která byla stále vězněna v Berlíně (kromě Slováka Sgt. Knotka).

Němci si tedy u F/O Brykse do své karty pouze poznamenali – „British-Polish?“ K tomu F/Lt Bryksovi pomohlo, že polští důstojníci v tomto táboře ho znali ještě z jeho působení u OTU v Bensonu, a jiní polští důstojníci Němcům tvrdili, že F/Lt Bryks je Kanaďan polského původu.⁸¹⁾

Až po třech letech, nešťastnou náhodou, Němci zjistili, že F/O Bryks je Čech, ale nepředbíhejme. F/Lt Bryks byl potom ještě s devíti polskými důstojníky vyslýchán v táboře Oflag IX/A/H Spangenberg. Otázky byly podobné předešlým u prvních výslechů. F/Lt Bryks opět uvedl pouze jméno, číslo a hodnost.

V noci z 22. června na 23. června 1941 vyslala 311. čs. perut devět svých letounů k náletu na obávané Brémy. Wellington Mk.IC T2990 KX-T se však na základnu East Wretham již nikdy nevrátil.

Osádku tohoto stroje tvořili velitel letounu F/Sgt. Vilém Bufka, Sgt. Alois Rozum, P/O Vilém Konšacký, P/O Leonhard Smrček, Sgt. Jan Hejna a Sgt. Karel Valach.

Při zpáteční cestě z náletu byl jejich Wellington KX-T sestřelen 23. června 1941 v 02.13 h nočním stíhacím Messerschmittem Bf 110, který pilotoval sám Oberleutnant Egmont Prinz zur Lippe-Weissenfeld (k 12. březnu 1944, v den své smrti, bylo na jeho „kontě“ 51 sestřelů), jehož operátorem byl Unteroffizier Rennette. Oba příslušníci II./NJG 1 z letecké základny Bergen-aan-Zee v okupovaném Holandsku.⁸²⁾

Wellington KX-T rozstřílený palubními zbraněmi Bf 110 se zřítíl v plamenech 100 metrů od vodního kanálu spojujícího holandský Oudkarspel a Kolhorn, v katastru obce Nieuwe Niedorp, 15 kilometrů severovýchodně od Den Helderu, ležícího severně od Amsterdamu.⁸³⁾

Z celé šestičlenné osádky se z hořícího letounu podařilo dostat pouze F/Sgt. Vilému Bufkovi. V poslední chvíli F/Sgt. Bufka otevřel padák v hořícím letounu a vyhodil ho spodním otvorem ven. Ucítíl prudkou ránu do hlavy a to bylo poslední, co si pamatoval.

Jména pěti členů Bufkovy osádky jsou vzpomenuata na panelech 33, 36 a 37 památníku RAF v Runnymede, kde je uvedeno celkem 20 455 jmen letců, jejichž hroby nejsou známy. Místo dopadu trosek Wellingtonu KX-T ještě za války Němci opatřili dřevěným křížem s nápisem „Died for their Country, Bur. 23. 6. 1941.“ Po roce 1989 městské zastupitelstvo Niedorpu pozemek vykoupilo a postaralo se o úpravu místa havárie do podoby válečného hrobu.

Po dvou dnech se probudil v nemocnici. Měl zlomenou levou nohu nad kotníkem a několik tržných ran na hlavě a na těle. Po krátké době byl převezen do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft. Tam byl vyslýchán německým zpravodajským důstojníkem v přítomnosti několika civilistů.

U výsledku udal F/Sgt. Bufka pouze svoje jméno, hodnost a číslo. Právě podle čísla německý zpravodajský důstojník okamžitě poznal, že Bufka je Čech. Německý důstojník upozornil F/Sgt. Bufku, aby si uvědomil, co se s ním stane, pokud nebude odpovídat na jejich otázky. F/Sgt. Bufka odpověděl, že je příslušníkem britského letectva a má rozkazy, na co může odpovídat. Odmítl tedy podepisovat různé prázdné papíry, které měly záhlaví Červeného kříže.

Otázky byly opět vojenského rázu: kde se nachází Bufkova peruť, kdo je velitelem, kde se nachází skladiště bomb, kolik má peruť letounů, jaké jsou zálohy, kolik je bojových osádek. Na tyto otázky odmítl F/Sgt. Bufka odpovědět.

Jenom podotýkám, že Němci většinu toho, na co se Bufky ptali, sami znali. Chtěli tedy, aby se rozpovídal a potom by vhodně cílenými otázkami vyzvěděli nové skutečnosti. Výslech opět nebyl nijak intenzivní a F/Sgt. Bufka byl za deset dní přemístěn do běžného zajateckého tábora Stalag IXC v Bad Sulza.⁸⁴⁾

Druhým zajatým českým stíhačem byl Sgt. Jan Truhlář. Nad severní Francií došlo devátého července 1941 k leteckému boji, z něhož se nevrátil příslušník 312. čs. perutě Sgt. Truhlář.

Kenleyský wing, jehož byla 312. čs. perut součástí, odstartoval 9. července 1941 jako doprovod bombardovacích letounů do prostoru St. Omer, konkrétně proti Béthuné. Po přeletu francouzského pobřeží, asi po 10 minutách letu, napadli sestavu němečtí stíhači na svých Messerschmittech Bf 109F-2. Rozpoutal se zuřivý letecký boj. Vítězem v této letecké bitvě se stali stíhači Luftwaffe.⁸⁵⁾

Sgt. Truhlář záutočil na jednu Bf 109F-2 a vzdálil se od doprovodu. Za necelých pět minut dostal rozkaz vrátit se zpět do skupiny. Poté, co britské bombardéry odhodily bomby na cíl a obrátily se společně se stíhacím doprovodem zpět do Anglie, byl Truhlářův Hurricane Mk.IIB Z3023 napaden jedním Bf 109F-2. Německý stíhač zasáhl Truhlářův letoun do motoru a do kormidel.

Z motoru vytékal olej do kabiny a motor se pomalu začal zadírat. Sgt. Truhlář se snažil letět se skupinou, ale nestačil jí rychlostí, takže se od ní neustále vzdaloval. Snaha dotáhnout rozstřílený Hurricane nad Kanál byla marná. Náhle se zlomil trup letounu a motor začal hořet.

Sgt. Truhlář okamžitě opustil letoun na padáku. Sgt. Truhlář byl pravděpodobně sestřelen samotným Lt. Erichem Rudorfferem od 6./JG 2 Richthofen.⁸⁶⁾ Erich Rudorffer dosáhl v průběhu války neuvěřitelných 224 vítězství a patřil mezi největší esa Luftwaffe. Dne 27. září 1941 dosáhl svého 40. vítězství.⁸⁷⁾

Při výskoku byl Sgt. Truhlář udeřen troskami letounu do oka a lehce poraněn. Sgt. Truhlář dopadl na padáku přímo do německého tábora! Neměl tedy nejmenší šanci pokusit se o útek. Němci ho tedy okamžitě zajali, ale na nic se ho zatím neptali, až na jednoho důstojníka. Ten si přečetl Truhlářův nápis na ramenně jeho uniformy, kde stálo „Czechoslovakia“. Poté začal německý důstojník mluvit na Sgt. Truhláře plynule česky, neboť před válkou studoval v Praze. Vzpomínal na krásný život v Praze, zatímco Sgt. Truhlář mlčel.

Většina čs. letců nosila na svých uniformách tento nápis na rameni své uniformy. Předpokládám, že před bojovým letem si většina z nich nechala tuto část uniformy na základně a do bojových akcí létala bez tohoto nápisu.

Za chvíli přijel do tábora německý letecký důstojník a odvezl Sgt. Truhláře do St. Omer na německé letiště, kde němečtí stíhači od I./JG 2 Schlageter oslavovali úspěšný den (Němci toho dne ztratili pouze dvě stíhačky, jednu od JG 2 Richthofen, její pilot padl v boji, a druhou od JG 2 Schlageter, její pilot se zachránil, Britové odepsali osm stíhaček⁸⁸⁾).

Druhý den byl Sgt. Truhlář eskortován do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft. Tam byl až do rána držen v cele. Ráno byl konečně odvezen do nemocnice Hohenmark, kde strávil osm dní.

Prvních pět dní si zraněného českého letce nikdo nevšímal, nedostalo se mu žádného ošetření. Teprve potom přišel německý doktor, který Sgt. Truhláře ošetřil a sprostě mu vynadal, že šel jako Čech bojovat proti Hitlerovi.

Po ošetření putoval zpět do zajateckého tábora Dulag Luft, kde pobyl dalších osm dní a poté byl přemístěn do zajateckého tábora Stalag IXC v Bad Sulza, kde byl také poprvé vyslýchán.

Výslech byl podobný jako u předešlých sestřelených letců. Otázky politického rázu střídaly vojenské. Kde sloužil v bývalé ČSR, kde byl umístěn ve Francii.

Po svém útěku z tábora Stalag IXC byl měsíc na to Sgt. Truhlář vyslýchán společně s dalšími třemi čs. letci (Sgt. Nyč, Šťastný a Knap) na německém velitelství tábora.

Později byl Sgt. Truhlář společně se třemi výše uvedenými letci znovu vyslýchán v táboře Stalag Luft III v Saganu. Tento výslech se uskutečnil po atentátu na Heydricha a prováděl ho civilista, který se představil jako škpt. Kratochvíl, bývalý člen čs. předválečné armády. Civilistu zajímalo především, kdo pomáhal letcům při útěku z tábora Stalag IXC. Jaká byla jejich činnost ve Francii a Anglii. Na tyto otázky Sgt. Truhlář, stejně jako zbylí letci, odmítl odpovídat s poukazem na Ženevskou konvenci. Po výslechu byli letci propuštěni zpět do tábora mezi ostatní zajatce.⁸⁹⁾

Jenom podotýkám, že letoun Hurricane, na němž létali oba výše zajatí čeští letci, nedosahoval kvalit Messerschmittu Bf 109F. Němečtí stíhači v roce 1941 v leteckých soubojích s Hurricany většinou vítězili. Messerschmitt Bf 109F byl oproti Hurricanu rychlejší, lépe stoupal, a německý pilot mohl „kdykoliv“ přerušit boj tím, že přešel do střemhlavého letu a Hurricanu jednoduše uletěl.

Ale nic neplatí stoprocentně, a tak i někteří čeští letci sestřelili na Hurricanu nebezpečného „mesouna“. V průběhu roku 1941 pak byli čs. stíhači u čs. perutí přezbrojeni na standardní Spitfiry Mk.V, které byly Messerschmittům Bf 109F rovnocenné a v něčem je i převyšovaly. To ovšem na scénu pomalu, ale jistě nastupovaly smrtelně nebezpečné Focke-wulfy 190A, na které již Spitfiry Mk.V nestačily, ale nepředbíhejme...

Další letci 311. čs. perutě padli do zajetí v noci z 16. na 17. červenec 1941. Při zpáteční cestě z náletu na Hamburk došlo ve Wellingtonu MkI.C R1718 KX-N k mohutné explozi.

Osádka ve složení: velitel letounu Sgt. Jaroslav Nyč, Sgt. Karel Šťastný, P/O Jaroslav Zafouk, P/O Otakar Černý, Sgt. František Knap, Sgt. Jiří Mareš, se okamžitě rozhodla opustit neovladatelný letoun. Bohužel zadní střelec Sgt. Jiří Mareš se po výskoku ze své střelecké věže utopil v Zuiderském jezeře. Jeho tělo bylo vyplaveno na břeh jezera u Lemmeru v Holandsku a tam bylo také pochováno. Zbýlých pět členů osádky zkázu Wellingtonu KX-N přežilo.

Konec jejich Wellingtonu však není dosud plně objasněn. Přeživší členové osádky svorně po válce do protokolu uvedli, že zkázu jejich letounu způsobila sabotáž, připravená ještě na letišti v Anglii. Zatímco němečtí historici uvádějí, že Wellington KX-N byl sestřelen nočním stíhacím Bf 110 od II./NJG 1, který pilo-

tovalo německé eso oberleutnant Rudolf Schoenert (v průběhu války sestřelil 64 spojeneckých letounů), německý pilot nahlásil sestřel Wellingtonu 00.05 h. (německého času), který se zřítil do Zuiderského jezera v prostoru 5 kilometrů západně od holandského Lemmeru. Tam také Wellington KX-N skutečně dopadl.⁹⁰⁾ Kde je pravda? To se asi dnes již nikdo nedozví.

Sgt. Jaroslav Nyč se po přistání setkal se Sgt. Knapem. Společně šli na blízkou farmu požádat o pomoc, ta jim však byla odmítnuta. Když odcházeli z farmy, dohonili je dva Holanďané, kteří je sebrali a dovedli na německou vojenskou stanici. Sgt. Nyč zaslechl, jak se muži bavili o tom, že dostanou od Němců oba odměnu 20 marek, kterou Němci vypsali za každého zajatce.

V ranních hodinách přivedli němečtí vojáci na stanici P/O Zafouka a Sgt. Šťastného.

Pátý člen osádky P/O Otakar Černý byl zajat až po několika dnech. Jeho útěk byl zmařen, když se pokoušel na odcizené rybářské lodce odplout do Anglie.

Leci byli převezeni do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft k výslechu. Výslech byl opět velice podobný, jako u předchozích zajatých letců. Opět to Němci zkoušeli s formulářem od „Červeného kříže“, vojenskými otázkami, apod. A opět letci odmítl uvést víc než jméno, hodnost, číslo, a tak německý důstojník k údivu ostatních vyplnil formulář sám, aby letcům ukázal, že Němci vědí o 311. čs. bombardovací peruti téměř „vše“.

Výslech nebyl opět nijak intenzivní a letci byli přemístěni po několika dnech do běžných zajateckých táborů.

P/O Černý byl umístěn do důstojnického zajateckého tábora Oflag VIB ve Warburgu, P/O Zafouk Oflag XC v Lúbecku, zbylí tři poddůstojníci 26. července 1941 do tábora pro poddůstojníky Stalagu IXC v Bad Sulza.⁹¹⁾

Posledním zajatým českým stíhačem v roce 1941 byl Sgt. Čeněk Chaloupka, příslušník 615. britské perutě. Nad belgickým pobřežím byl 6. října 1941 jeho Hurricane Mk.IIC Z3085 zasažen německým flakem. Sgt. Chaloupka musel opustit svůj neovladatelný letoun na padáku asi 8 kilometrů od Ostende. Z vln moře ho vytáhli Němci a po výsleších v průchozím táboře Dulag Luft byl odeslán do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu.⁹²⁾

To je prakticky vše, co víme o sestřelení Sgt. Chaloupky. Sgt. Čeněk Chaloupka patří mezi těch pár letců, se kterými byl sice sepsán protokol, ale po válce se ztratil.

V noci z 20. října na 21. října 1941 provedlo bombardovací letectvo R.A.F. nálet se stotřiapadesáti letouny na severoněmecké Brémy. Útoku se zúčastnila i 311. čs. peruť s devíti Wellingtony.⁹³⁾

Na základnu se již nikdy nevrátil Wellington Mk.IC R1046 KX-E s osádkou Sgt. Václava Procházky (Sgt. František Petr, P/O Erazim Veselý, Sgt. Bedřich

Valner, Sgt. Josef Sůsa, Sgt. Josef Zvolenský). Osádka Wellingtonu KX-E musela kvůli poruše motoru přistát v Severním moři poblíž Holandska.

Sgt. Procházka provedl kolem 20.30 hod. úspěšné přistání v Severním moři přibližně 8 mil od holandského pobřeží poblíž Waddensee, sedm kilometrů jižně od ostrova Schiermonnikoog.

Po přistání osádka zjistila, že letoun dosedl na pohyblivý písek právě při zpáteční vlně odlivu. Tato skutečnost pravděpodobně zachránila osádce život. Dinghy bylo totiž nutno vytáhnout za pomoci lanka, protože nedbalostí neznámého příslušníka pozemního personálu nebyla k letounu připevněna, a tak se stalo, že dinghy po vytažení odplavala.

Zadní střelec Sgt. Zvolenský k ní doplaval, dostal se dovnitř, ale už se mu nepodařilo doplatit s ní k letounu. Silný vítr a vlnobití odnášelo Sgt. Zvolenského pryč od letounu, na kterém stáli jeho kamarádi.

Postupně začala voda stoupat, z toho důvodu se dva členové osádky usadili na vršku trupu u antény a zbylí tři se drželi směrového kormidla. Takto nepohodlně usazení odolávali prokřehlí a promočení letci příboji vln.

Situace začala být kritická a Sgt. Valner se pokusil úspěšně o výstřel ze signální pistole, letoun byl již ze čtyř pětín pod vodou. Krátce poté uviděli letci raketu vypálenou z dinghy, a druhou na opačné straně, pravděpodobně z německého člunu.

V ranních hodinách se podařilo Sgt. Valnerovi vniknout do letounu a vyprostit z něj signální náboje, které, ač úplně promočené, se daly použít. Sgt. Valner je potom odpaloval v hodinových intervalech. Sgt. Valnerovi se také podařilo zapojit na akumulátory signální Aldis lampu a vyslat na břeh, který se rýsoval na obzoru, světelný signál SOS, na nějž obdržel světelnou odpověď.

V 11.30 21. října 1941, kdy byla situace téměř beznadějná, voda sahala až k bradám letců stojících na trupu a kormidlech, připlul doslova v poslední chvíli německý záchranný člun a vytáhl pět prokřehlých letců po 13ti hodinové „lázni“ na palubu.

Po dvou hodinách byli letci vysazeni na holandském pobřeží, v okrese Groningen. Pět členů osádky Wellingtonu KX-E bylo odvedeno v Leuwerdenu na četnickou stanici a po osobních dotazech byli odvezeni kpt. německého letectva do Groningen na letiště.

Druhý den byli letci, v přítomnosti kpt. Luftwaffe, vyslýcháni civilní osobou mluvící česky, pravděpodobně příslušníkem gestapa. Dotazy se týkaly osobních dat a vojenských otázek. Letci sdělili jen osobní data.

Po výsledku byli odvezeni do Amsterdamu, kde zůstali ve vojenském vězení asi dva dny. Odtud pak byli eskortováni do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft. Tam zůstali 14 dnů a poté byli letci převezeni do běžných zajateckých táborů.

Otázky při výsledku? Opět podobné jako u předchozích zajatých letců. Otázky osobní a vojenské povahy, a pochopitelně nechyběl ani formulář od „Červeného

kříže“. Letci opět sdělili pouze jméno, hodnost, a číslo, a kde byli zajati. Letci přiznali sice národnost českou, ale příslušnost anglickou, „british subject“.

Jak již víme, Sgt. Zvolenský byl vlnami odnášen na dinghy pryč od letounu. Dne 21. října 1941 přistál v Holandsku v 9.50 večer. Když se rozhlédl okolo sebe, uviděl dva pracující civilisty. Rozhodl se zničit dinghy a jít na nejbližší farmu. Nejbližší farma byla asi 1 1/2 km od místa přistání. Sgt. Zvolenský se pokoušel získat civilní šaty, ale ty mu farmář odmítl dát. Jediné, co Sgt. Zvolenský dostal, byl šálek kávy. Promrzlý a unavený letec po dopití kávy usnul.

Někdo mu rázně zaklepal na rameno, a když otevřel oči, uviděl před sebou stát dva německé vojáky, od kterých dostal povel, aby šel s nimi. Vzali ho do malé vesničky, kde ho naložili do vlaku a eskortovali jej do Kroningen.

V Kroningen absolvoval Sgt. Zvolenský předběžný výslech a pak byl odvezen do Amsterdamu, kde se sešel ze zbylými pěti členy osádky. S nimi odjel do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft, kde absolvoval stejný výslech se stejným výsledkem.

Po čtrnácti dnech byla osádka Wellingtonu KX-E přemístěna do běžných zajateckých táborů. Konkrétně, pět poddůstojníků putovalo do zajateckého tábora Stalag VIIIB v Lamsdorfu, šestý člen osádky důstojník P/O Erazim Veselý byl převezen do tábora Stalag Luft III v Saganu.⁹⁴⁾

V roce 1941 padlo do zajetí celkem 21 československých letců. Pouze osádce P/O Františka Cigoše, která byla zajata 6. února 1941, hrozil stejný osud, jako prvním zajatým čs. letcům – osádce P/O Trojáčka, jež byla zajata 24. září 1940. Na energický zásah W/Cdr Daye však nebyla osádka P/O Cigoše předána do rukou gestapa, ale po krátkém věznění byli letci přemístěni do běžných zajateckých táborů.

Jak bylo již napsáno výše, v této době podnikly nejvyšší britské orgány první radikální kroky k záchraně osádky P/O Trojáčka. Němci proto raději neriskovali uskutečnění případných britských represálií.

Prvnímu sestřelenému čs. stíhači F/O Bryksovi se potom podařilo svoji identitu zatajit. A tak kromě zajetí německými vojáky, kdy byl brutálně zbit a zkopán, se s ním zacházelo stejně jako s anglickým letcem. Podotýkám, že Bryks měl na sobě anglickou leteckou uniformu, a Němci tedy nemohli vědět, že kopají do českého letce.

Se Sgt. Truhlářem, o kterém Němci od začátku věděli, že je Čech, bylo zacházeno špatně zejména po lékařské stránce. Zraněnému českému letci se dostalo ošetření až po pěti dnech s nadávkami a hrozbami, že si jako Čech dovolil jít bojovat proti Hitlerovi. Jinak byl ovšem brzy po ošetření poslán do zajateckého tábora.

Totéž platí i ostatních zajatých letcích v roce 1941, Němci sice vyhrožovali represáliemi, jak na letcích, tak na jejich blízkých, ale to bylo prakticky vše.

Němci si v průběhu roku 1941 nedovolili proti čs. letcům zasáhnout tak brutálně, jako vůči osádce P/O Trojáčka, která byla vězněna v nelidských podmínkách téměř 14 měsíců! Němci věznili čs. letce v roce 1941 maximálně čtrnáct dní.

Celkově pak padl v roce 1941 do zajetí jeden čs. letec středně těžce zraněn (Sgt. Bufka). A dva lehce zranění (F/O Bryks; Sgt. Truhlář).

Možnost útěku mělo sedm čs. letců (F/O Bryks; P/O Černý, Sgt. Knap, Sg. Nyč, Sgt. Šťastný, P/O Zafouk; Sgt. Zvolenský). Všech sedm také možnosti útěku využilo. Všichni však byli bohužel brzy chyceni Němci. Nejdéle, zhruba tři dny, byl na útěku P/O Černý.

Zbylí letci neměli nejmenší šanci na útěk. Osádka P/O Cigoše (Sgt. Uruba, P/O Bušina, P/O Valenta, Sgt. Kopal, P/O Křížek) přistála omylem na německém letišti v okupované Francii a byla okamžitě zajata.

Sgt. Bufka, který jako jediný přežil sestřelení Wellingtonu KX-T, byl raněn a navíc se v nemocnici probral až za dva dny po sestřelení. Sgt. Truhlář po sestřelení jeho letounu vyskočil padákem, který ho snesl přímo do německého tábora. Sgt. Chaloupka byl po sestřelení vytažen z moře Němci.

Osádka Sgt. Procházky (Sgt. Petr, P/O Veselý, Sgt. Valner, Sgt. Sůsa, Sgt. Zvolenský), přistála nouzově na moře, odkud byla zachráněna Němci. Pouze Sgt. Zvolenský měl možnost pokusit se o útěk, což také učinil.

Rok 1942

První zajetí čs. letci v roce 1942 byli pohřešováni již od 28. prosince 1941 a zažili snad úplně nejhorší průběh sestřelení a následného „čekání“ na zajetí. Ano, mám na mysli osádku Sgt. Aloise Šišky (Sgt. Josef Tománek, F/O Josef Mohr, P/O Josef Ščerba, Sgt. Pavel Svoboda, Sgt. Rudolf Skalický), která vzlétla na svůj osudný let 28. prosince 1941 s Wellingtonem Mk.IC T2553 KX-B.

Osud každého člena osádky Wellingtonu KX-B by vydal na tlustý román. Není však možné, abychom se na tomto místě dopodrobna zaobírali osudem nešťastné osádky Sgt. Šišky. Ostatně Alois Šiška zachytil velice zdařile průběh před i po sestřelení celé osádky Wellingtonu KX-B i svou následnou anabázi v zajetí v dnes již legendární knize KX-B neodpovídá.⁹⁵⁾

Když se osádka Wellingtonu KX-B vracela 28. prosince 1941 z náletu nad Wilhelmshaven, začal asi 20 minut po odbombardování hořet levý motor. Stalo se to pravděpodobně po zásahu flakem nad cílem. Zahraniční materiály však připisují zkázu Wellingtonu KX-B německému nočnímu stíhacímu esu oberleutnantovi Prinz Egmont Zur Lippe-Wissenfeldovi.⁹⁶⁾

Za krátkou dobu levý motor, který se otáčel tlakem vzduchu přesto, že byl vypnut, upadl, a vrtule se zasekla do trupu v místě telegrafisty (ten tam našťastí právě nebyl), čímž přesekla hydraulický systém a poškodila plynové ovládání a řízení letounu do takového stupně, že se letoun stal neovladatelným. Díky poškozené hydraulice se vysunul podvozek a klapky a zbylý motor nebyl s to pře-

konat všechno odpor. Sgt. Šiškoví se přesto povedlo úspěšné, i když tvrdé přistání do rozbouřeného Severního moře asi padesát kilometrů od holandského pobřeží.

Osádce se, až na zadního střelce Sgt. Rudolfa Skalického, podařilo dostat se do dinghy. Sgt. Skalický pravděpodobně při nouzovém přistání upadl do bezvědomí a zůstal uvnitř letounu... Byl první obětí osádky Wellingtonu KX-B.

Ostatně do bezvědomí upadl i velitel letounu, který se po přistání uhodil hlavou o přístrojovou desku, naštěstí se rychle probral a stačil pomoci radiotelegrafistovi P/O Šerbovi dostat se z potápějícího se letounu.

Nikdo z pěti členů osádky nemohl tušit, že je jim souzeno strávit v dinghy téměř neuvěřitelných šest dní! Přesněji od 28. prosince 1941 okolo 20. hod. až do 3. ledna 1942 kolem 17. hod. Je to skutečně neuvěřitelné, ale v strašlivé zimě v rozbouřeném Severním moři, o nepředstavitelné žízni a hladu, se podařilo třem členům osádky Wellingtonu KX-B přežít ...

Druhý den po nouzovém přistání byli letci nalezeni třemi záchrannými britskými Lockheed Hudsony. Letci byli radostí bez sebe, budou zachráněni! Jeden z letounů s označením RR-P se od skupiny odloučil a začal nad letci kroužit. Po půl hodině klesl letoun níž a shodil trosečníkům balík s jídlem a pitím, k němu se ale letci nedostali pro velké vlny a balík odnesly vlny pryč...

Od té doby neviděli již žádný letoun a nikdo se je také nepokusil zachránit. Letci nechápali proč, vždyť je viděli! Ke všemu letci odvysílali před přistáním zprávu o tom, že nouzově přistávají a uvedli i svoji polohu a základna v Anglii potvrdila příjem jejich zprávy.

Britský Hudson RR-P skutečně ohlásil, že v odpoledních hodinách 29. prosince 1941 našel dinghy asi pětadesát mil východně od Cromeru. Zprávu o poloze podal do Yarmouth, odkud okamžitě vyjely dva rychlé záchranné čluny. Hudson RR-P se musel vrátit, protože neměl dost paliva. Čluny se rovněž vrátily bez výsledku, divoké moře značně posunulo polohu trosečníků, a čluny, které se ke všemu dostaly do zaminovaného prostoru, se tak musely vrátit a nikoho nenašly.

Britové potom hledali trosečníky i celý druhý den, bohužel bez výsledku. Plováková letadla nemohla přistát kvůli rozbouřenému moři. Pátrání pokračovalo tři dny. Potom se počasí značně zhoršilo a pátrání bylo odvoláno.

Britové to však nevzdali a prostřednictvím Mezinárodního Červeného kříže dokonce poslali do Německa nótu, aby se trosečníky pokusili zachránit samotní Němci, ti se ovšem nepokusili o nic...

Osádka Hudsonu RR-P pak při útoku na německou loď na jaře roku 1942 celá zahynula, kromě jediného člena Billa Palmera, kterého zraněného přemístili do nemocnice, kde se setkal se zbytkem osádky KX-B ...

I když letci šetřili s potravinami i vodou, nešlo se skromnými zásobami, které byly umístěny v dinghy, vydržet dlouhou dobu. Brzy přepadl trosečníky strašlivý

hlad a nehasitelná žízeň a strašlivá zima. Vždyť seděli ve člunu, který byl neustále plný vody a ke všemu byl prosinec! Sgt. Tománek, F/O Mohr a P/O Ščerba se odhodlali k zoufalému kroku, začali pít mořskou vodu.

První umírá Josef Tománek: „Procítám. Tománek po mé pravici těžce dýchá, blábolí a zmítá se. Najednou křičí: „Zajíc! Zajíc! Chyťte ho!“ Je zle. Má asi horečku. Pomalu se uklidňuje. Tma, ticho a nevýslovné vyčerpání mne přemáhají a uvrhnou zase do polovědomí.

Hlavou mi probíhá vidina dvou černých balvanů uhlí, které se valí, aby rozdrtily stéblo slámy. Tím stéblem jsem já. Mám hrozný pocit bezradnosti, přemáhám se, abych se probral. Tománek opět nařiká, snažím se ho utěšit. Nevnímá, jen sebou zmítá. Obávám se, že přepadne do moře. Říkám Pavlovi, aby mi ho pomohl přivázat. Jde to neuvěřitelně těžko, ruce jsou téměř nehybné a moře s námi nemilosrdně hází a zalévá nás. A k tomu všemu je tma. „Zajíc..., zajíc,“ křičí znovu Tománek. Tu Mohr, sedící proti němu, náhle odpovídá: „Vidím ho. Chytím ho, ať neuteče.“ ... Mezi jejich výkřiky se stále častěji mísí sténání. Potom už nevykřikují, jen tiše volají: „Evičko. Maminko...maminko...“ „Musíš vydržet! Tome, slyšíš?!“

Tománek mi neodpovídá. Pootvívá rty, místo slov se mu dere z úst bílá pěna a dech se mění v chroptění. Hlava mu pomalu klesá a sklání se na mé rameno. Ještě chvíli slyším, jak sípavě dýchá. Potom je klid. Těžké tělo se o mne opírá. Přemáhám se, balvany černého uhlí se opět valí ... „Pavle, Tom už ...“ Pavel nahmatá Tománkovu ruku, pokouší se mu prohlédnout oči. Ano, máš pravdu... Jektám, plakat nemohu. Modlím se? Ani nevím. Nemohu dobře pochopit novou skutečnost, tak přece letci neumírají...^{“97)}

Protože dinghy byla neustále plná vody, rozhodli se zbylí letci pohřbít tělo Josefa Tománka do moře...

Šestý den v infernu Severního moře umírá Josef Mohr. Alois Šiška a Pavel Svoboda, jediní, kteří zůstali při vědomí, uviděli ráno mlhavé obrysy pobřeží a rozhodli se Josefa Mohra nechat ve člunu. Josef Mohr byl potom pohřben v Alkmaaru v Holandsku. Zbylé tři zbídačené letce, po šesti hrůzných dnech, vyvrhlo moře na holandské pobřeží.

Letce na pokraji smrti převezli Němci do nedaleké nemocnice v Almaaru, kde byli letci umístěni od 3. ledna v noci až do 7. ledna 1942. Poté byli letci převezeni do nemocnice Luftwaffe v Amsterodamu.

Dne 14. února 1942 byli tři zbylí členové osádky Wellingtonu KX-B převezeni do nemocnice Honenmark, která patřila administrativně k Dulag Luftu.

Dne 7. dubna 1942 byl P/O Josef Ščerba převezen do Dulag Luftu a následně do běžného zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. Sgt. Pavel Svoboda byl 17. června 1942 převezen do Dulag Luftu a odtud do zajateckého tábora Stalag VIIIIB v Lamsdorfu. Sgt. Šiška byl přemístěn ještě ne zcela doléčen do běžného zajateckého tábora až v polovině roku 1943. Nejdříve do zajateckého tábora

Stalag Luft III a odtud po deseti dnech do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu. P/O Ščerba byl v červenci 1944 pro svá zranění repatriován zpět do Velké Británie. Sgt. Šiška, který na tom byl nejhůře, musel protrpět zajateckou anabázi až do konce války.⁹⁸⁾

V Alkmaaru byli letci vyslýcháni poprvé, Němci chtěli vědět jméno, hodnost, národnost a jakým způsobem letci utekli ze své vlasti. Když však viděli, že letci trpěli strašnými bolestmi, příliš na ně nenaléhali a brzy odešli z pokoje. V Amsterdamu neproběhl žádný výslech.

V Honenmarku se Němci při výslechu opět zajímali především o vojenské a technické otázky. Letci však nechtěli uvést nic jiného než jméno, hodnost a číslo. Němci jim opět sdělili, aby si uvědomili, že jsou Češi a oni mají metody, jak je přinutit mluvit: „Ščerba, Svoboda, Šiška ... a vy chcete tvrdit, že jste Angličané? K smíchu! Myslíte si, že jste první Češi, kteří nám padli do rukou?“ ... „Připouštíme, že nejsme Angličané, pro vás jsme ale nyní zajatci britského letectva. To nemůžete popřít!“ „Uvidíme.“ Ušklíbl se.⁹⁹⁾

Při dalším výslechu, kdy letci měli vyplnit formulář od „Červeného kříže“, a letci opět uvedli jméno, číslo a hodnost, vtrhl za několik dní do pokoje Sgt. Šišky německý důstojník: „Kde je ten český pes?“ Rány na dveře – klíč zarachotil v zámku, do pokoje se vrhl rozzuřený důstojník v uniformě se zelenými výložkami.

Sklonil se nade mnou, zamával nad hlavou papíry a zahulákal: „Jak je možné, že jste nevyplnil dotazník? Uvědomte si, že jste v Německu. My Němci máme metody, jak vás k poslušnosti donutit.“ To na mne bylo trochu mnoho. Strhl jsem příklop nad postelí, pokoj se rázem zaplnil zápachem (Alois Šiška měl v obou nohách gangrénu, na nohách měl několik otevřených ran a ty silně hnisaly, proto němečtí lékaři kvůli nesnesitelnému zápachu přikrývali postižené nohy speciálním příklopem, pozn. autora). „Prosím, můžete začít.“

Čekal jsem, co bude dál. Němec od mé postele odskočil, odplivl si a papíry hodil na zem, s klením a nadávkami vyrazil z pokoje. Ošetřovatel papíry posbíral a také odešel. Bylo to poprvé, kdy mi mou protektorátní příslušnost důrazně připomněli...¹⁰⁰⁾

Jak již bylo výše napsáno, P/O Josef Ščerba byl pro svá zranění repatriován zpět do Velké Británie. Průběhem repatriací se budeme podrobněji zabývat v příslušné kapitole. Zde chci jenom zdůraznit, že zbylým členům osádky Sgt. Šišky bylo nejen vyhrožováno, ale Němci se dopustili násilí právě na těžce raněném Aloisi Šiškovi.

Poté, co Alois Šiška obdržel v říjnu 1942 verdikt repatriační komise, který díky německé straně vyzněl negativně a Alois Šiška musel zůstat nadále v německém ošetření, bylo na Sgt. Šiškovi provedeno brutální násilí. A to ze strany, od které by to těžce zraněný český letec nečekal.

Když Němci rozhodli, že Sgt. Šiška zůstane v jejich „starostlivé“ péči, dostal se zanedlouho za Sgt. Šiškou německý doktor Jung. Ten si nechal zcela mimo-

řádně přinést zraněného Sgt. Šišku do své pracovny, což bylo nezvyklé, protože lékařské prohlídky se jinak konaly u lůžek nemocných. Přítomni byli i dva angličtí lékaři – zajatci.

Doktor Jung listoval v obsáhlém chorobopisu Sgt. Šišky a po chvíli se německých tlumočnicků zeptal, jaké je vlastně Sgt. Šiška národnosti: „Je to Polák,“ řekl první tlumočnick. „Ne, Čech,“ hned nato druhý. Byl jsem zvědav, co z toho bude. „Tak proč není v Luftwaffe jako někteří jeho krajané,“ ptal se doktor. Tlumočníci už si netroufali sami odpovědět a překládali mi otázku do angličtiny. „Řekněte vašemu lékaři, že takové otázky odporují Ženevské konvenci. Nicméně si myslím, že jsem volil správně, mou povinností bylo létat na druhé straně.“

Po přetlumočení mé odpovědi nastalo hrobové ticho. Náhle doktor vyletěl od stolu, skočil ke mně, začal mi strhávat obvazy i s přilepenou kůží a řval: „Chodit...chodit!“ Požádal jsem tlumočnicka, aby zuřícímu doktorovi řekl, že přece i on musí vědět, zda na takových nohou se dá chodit nebo ne. To ho rozvzteklilo ještě víc. Obrátil jsem se proto na jednoho z anglických lékařů a poprosil ho, aby sám osvětlil můj zdravotní stav. Kapitán Dickie se snažil slušnou němčinou vylíčit situaci, ale Jung se utrl: „Vás jsem se na nic neptal. Jste zajatci v Německu a tady jsem pánem já.“

To už bylo víc, než klidný Angličan mohl snést. Popadl jednoho z tlumočnicků za rameno a diktoval: „Řekněte svému lékaři, že britské vládě odpovídám za toho pacienta já.“ Chtěl říct snad ještě něco, ale dál se nedostal. Jung přiskočil ke dveřím a vykázal ho ven. Potom se obrátil ke dvěma strážným, kteří stáli za mnou, a nařídil jim, aby mě postavili. Překvapilo mne, že se nikdo z nich nehnul. Jung zařval: „Verstanden!“ Teprve potom srazili staří frontovní vojáci podpatky, uchopili mne a zvedli. Jung začal běsnit: „Táhněte ho dopředu a zpátky! Já tě naučím chodit, ty český pse!“ Dovlekli mě od stoličky ke stolu, za mnou zůstala stopa krve a hnisu. „Pustit!“ V příštím okamžiku jsem se zhroutil.

Do situace se pokusil zasáhnout druhý anglický lékař, major Charles. Němec ho neviděl, neslyšel. „Vstát! Chodit! Vstát! Chodit!“ Jung řval a odstrčil strážné stojící bezradně nade mnou. Jen díky odvaze a zkušenosti anglických ošetřovatelů, kteří mě popadli a doslova unesli, jsem byl ušetřen dalšího. Zdálo se mi věcností, než jsem se zase ocitl na lůžku. ... Jung dal najevo svou moc. Nařídil, aby mě několikrát za noc kontrolovali silným světlem. Než to Němce omrzelo, zvykl jsem si ...⁴¹⁰¹

Jenom podotýkám, že již předtím nařídil jiný německý lékař amputaci obou nohou Sgt. Šišky. Jen díky infarktu na operačním sále byla operace odložena, a již nikdy více nepřišla na pořad dne. Díky neuvěřitelné výdrž a statečnosti se nakonec po válce Alois Šiška dokázal postavit na obě nohy, a to dokonce bez berlí.

Se zbylými členy osádky Wellingtonu KX-B se setkáme i v dalších kapitolách.

Další osádka ztratila 311. čs. peruť nad Holandskem již 17. ledna 1942. Jednalo se osádka Sgt. Jindřicha Svobody (Sgt. Zdeněk Sichrovský, P/O Jaromír Brož, Sgt. Rudolf Mašek, Sgt. Karel Batelka a Sgt. Karel Šnajdr).

Dne 17. ledna 1942 odstartovala osádka Sgt. Svobody ve Wellingtonu Mk.IC T2971 KX-J bombardovat nebezpečné Brémy. Nad městem byla osádka chycena do světlometů a stala se tak vhodným terčem pro německý flak.

Wellington KX-J dostal zásah do pravého motoru, vrtule upadla. S takto poškozeným letounem se dostala osádka až nad Holandsko. Bohužel, nad Holandskem vysadil i druhý motor.

Druhý pilot Sgt. Sichrovský se rozhodl okamžitě nouzově přistát. Pro malou výšku letadla nebylo možné, aby osádka použila padáky. Nouzové přistání dopadlo špatně. Letoun narazil do stromů a ještě 200 metrů letěl po korunách, načež se zřítil na louku. Po tvrdém dosednutí se letoun okamžitě vzňal.

Palubní střelci stáli u astrověže, otevřené pro případ přistání na moři. Při nárazu byl zadní střelec Sgt. Josef Šnajdr vržen na přehradu v trupu, čímž byl bolestivě zraněn v obličeji a současně těžce popálen v obličeji a na ruku. Po nabytí vědomí se snažil dostat se z hořících trosk Wellingtonu. Pomohl přednímu střelci Sgt. Batelkovi dostat se astrověží ven. Sgt. Šnajdr se dostal z hořících trosk ven otvorem, kde byla pilotní kabina, ta byla při dopadu zcela utržena. Poté, co se Sgt. Šnajdr dostal z hořících trosk, uhasil na sobě hořící plameny.

Po uhašení obleku se vrátil zpět k hořícím troskám letounu, kde našel druhého pilota Sgt. Sichrovského v bezvědomí s těžkou ranou na hlavě, zlámané nohy a žebra, asi dva metry od trosk letounu. S pomocí zraněného předního střelce ho odtáhli od hořících trosk.¹⁰²⁾

První pilot Sgt. Jindřich Svoboda, který stál v okamžiku nárazu vedle pilotujícího Sgt. Sichrovského, byl při dopadu vymrštěn z kabiny a zůstal viset mrtev na zlámaném stromě asi třicet metrů od místa dopadu. Tělo radiotelegrafisty Sgt. Rudolfa Maška bylo nalezeno asi padesát metrů od trosk letounu. Při nárazu letounu na zem byl Sgt. Mašek nárazem vyrván spodkem trupu, jehož plechy mu prořízly lebku. Navigátor P/O Jaromír Brož byl nárazem vražen mezi pažení levého křídla, kde jeho tělo zachvátily plameny. Podle dobrozdání lékařů byl na místě mrtev.¹⁰³⁾

K těžce poraněným letcům přiběhla asi po dvaceti minutách holandská policie, která jim poskytla také první pomoc. I když se tedy první osoby objevily u trosk letounu „až“ za 20 minut, zranění letci nemohli na útěk ani pomyslet. Dva z nich se sice mohli pohybovat, ale s těžkým zraněním. Konečně s popáleninami se daleko utéct bez pomoci nedalo. Nehledě již na to, že jejich kamarád Sgt. Sichrovský se nemohl pohybovat vůbec. A nechat ho ležet bez pomoci u vraku letounu, to by jeho kamarádi neudělali.

Holandané poté přivolali německou hlídku. Němci odvezli letce do nemocnice v Tilburgu. Těžce popálený Sgt. Šnajdr ztratil po ošetření v Tilburgu vědomí po dobu čtyř následujících dnů.

Přeživší členové osádky Wellingtonu KX-J na tom byli skutečně špatně. Sgt. Josef Šnajdr utrpěl popáleniny obličeje a rukou 2. stupně. Stejně tak byl popálený i Sgt. Karel Batelka, který ještě utrpěl otřes mozku a tržnou ránu nad levým okem. Nejhůře však dopadl Sgt. Zdeněk Sichrovský. Měl zlámané obě nohy, jednu od kolena po kotník celkem devětkrát(!), druhou jednou. Dále měl zlomeno devět žeber a prasklou lebku, nemluvě o menších popáleninách a oděrkách po celém těle. Ze svých zranění se zotavoval ještě po válce.

Členové osádky, kteří zahynuli při pokusu o nouzové přistání, byli pohřbeni s vojenskými poctami na všeobecném hřbitově Gilzerbaan v Tilburgu. Hrob Jaromíra Brože nesl č. A1.21, Jindřicha Svobody A1.22 a Rudolfa Maška A1.23. Ostatky Jindřicha Svobody byly později údajně exhumovány a převezeny do rodné Třebíče.¹⁰⁴⁾

Zatímco Sgt. Šnajdr ztratil po převezení do nemocnice v Tilburgu vědomí, Sgt. Sichrovský ho pro změnu nabyl. Sgt. Sichrovský byl umístěn v této nemocnici od 17. ledna až do 5. června 1942. Za tu dobu byl třikrát vyslýchán německými zpravodajskými důstojníky.

Dne 5. června 1942 s nohama stále v sádře byl převezen do nemocnice v Berlíně, kde byl léčen až do 10. října 1942. I zde byl „navštíven“ německým zpravodajským důstojníkem, který Sgt. Sichrovskému ukázal a dokázal, že Němci mají výborné informace o čs. letcích ve Velké Británii.

A otázky u výslechu? Opět velice podobné, jako u předchozích sestřelených letců: obligátně jméno, hodnost, číslo, peruť, typ letounu, kde se nachází jejich letiště, kde OTU, jak byl sestřelen, jaký byl cíl, zda osádka odhodila bomby. Sgt. Sichrovský opět, jako ostatní před ním, uvedl pouze jméno, hodnost a číslo.

V Berlíně byl výslech velice podobný. Jenom zde byl mimo jiné dotázán, zda je velitelem čs. letectva ve Velké Británii stále ještě gen. Janoušek, zda zná mjr. Hesse, prvního čs. velitele 310. čs. stíhací perute, a konečně, zda zná zrádce Augustina Přeučila. Sgt. Sichrovský odpověděl, že Přeučila zná. Načež mu německý důstojník sdělil, že Přeučil přistál v Holandsku s nejnovějším letounem typu Spitfire (což nebyla zcela pravda, viz kapitola I). Dále měl Přeučil prohlásit, že pro Židy pracovat nebude, a hlásí se tedy do německých služeb. Výslech nebyl nijak intenzivní a Němci na raněného českého pilota příliš nenaléhali.

Konečně 10. října 1942 byl Sgt. Sichrovský přemístěn o berlích do zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. Tam však pobyl pouze tři dny, a poté byl přeložen do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu. Téměř po deseti měsících po nemocnicích byl tedy Sgt. Sichrovský přemístěn do zajateckého tábora.

Jeho zdravotní stav však nebyl stále úplně v pořádku. Pro zhoršení zdravotního stavu byl 22. července 1943 opět převezen do nemocnice, kde zůstal až do konce září roku 1943. Poté byl opět převezen do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu. Bez berlí však Sgt. Sichrovský začal chodit až v létě roku 1944!¹⁰⁵⁾

Sgt. Šnajdr a Sgt. Batelka byli po částečném zotavení v nemocnici Tilburg převezeni do nám již známé nemocnice Honenmark a odtud byli převezeni do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem.

Zde byli umístěni sedm dní v samovazbě za účelem výslechu. Poté byl Sgt. Šnajdr převezen do běžného zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. V říjnu roku 1942 pak byl převezen do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu.

Sgt. Batelka byl po výsleších poslán do zajateckého tábora Stalag VIII B Lamsdorf.¹⁰⁶⁾

Otázky u výslechu obou letců byly potom téměř shodné, jako u Sgt. Sichrovského.

Sgt. Šnajdr, který utrpěl vážné popáleniny, byl potom v létě roku 1944 repatriován do Velké Británie.

Prvním ze sedmi čs. stíhačů zajatých v roce 1942 byl Sgt. Zdeněk Škarvada, příslušník 310. čs. stíhací perutě.

Rok 1942 pak byl, nejen pro čs. stíhací letce ve Velké Británii, rokem černým (čs. letecké jednotky utrpěly v roce 1942 nejtěžší ztráty za celou válku). Právě v roce 1942 padlo do zajetí nejvíce čs. stíhačů. Ani v roce 1944, v době přípravy na invazi do Francie, ani po ní, nepadlo do zajetí tolik čs. stíhačů.

V průběhu roku 1942 bojovali němečtí stíhači na vynikajících Focke-wulfech, zatímco čs. stíhači na standardní britské stíhače té doby Spitfiry Mk.VB. Spitfiry „pětky“ však zdaleka nedosahovaly kvalit německých Focke-wulfů. Výsledek potom byl, nejen pro čs. stíhače, ale i celé Fighter Command RAF, pochmurný. Němečtí stíhači v roce 1942 na západní frontě dosahovali na svých skvělých strojích daleko lepší výsledky, než jejich britští protivníci.

Jak se britští letci cítili, vystihl lakonicky jeden z nich: „Morálka našich stíhacích perutí usazených ve vlasti (tzn. ve Velké Británii, pozn. autora) byla však vystavena značné zátěži. Během léta vybavili Němci část svých jednotek ve Francii letadly s vysokovýkonným dvouhvězdicovým motorem, Focke-Wulf Fw 190. Byl to ve srovnání s typem Spitfire V mnohem výkonnější stroj ... Focke-Wulf Fw 190 vnesl do řad našich stíhačů stísněnou náladu, což je pochopitelné. Ztráty začaly růst a naše nadšení v důsledku toho na dlouhý čas silně pokleslo.“¹⁰⁷⁾

Sgt. Zdeněk Škarvada startoval dne 4. února 1942 v 11.45 hod. z letiště Perranporthu společně s dalšími třemi Spitfiry Mk.VB. Sgt. Škarvada se však již na letiště Perranporth neměl vrátit. Stal se prvním zajatým příslušníkem 310. československé stíhací perutě. Spitfiry 310. čs. perutě vzlétly k hlídkovému letu nad souostrovím Scilly proti blížícímu se nepříteli.

Zhruba po 30 minutách letu začaly klesat otáčky motoru Spitfiry Mk.VB AD412 NN-U, ve kterém seděl Sgt. Škarvada. Velitel Sgt. Škarvady, F/Lt František Burda

viděl, že jeho číslo – Sgt. Škarvada – za ním zaostává. Nemohl se ho však zeptat na příčinu, neboť bylo nařízeno dodržovat přísné rádiové ticho.

Situace však začala být kritická a Sgt. Škarvada ohlásil svému veliteli vážnou poruchu motoru a návrat na mateřské letiště.

Po sestupu do 10 000 stop musel Sgt. Škarvada proletět vrstvou mraků, kde jeho Spitfire naneštěstí chytil silnou námrazu. Po několika vteřinách se motor zastavil a po marném pokusu uvést ho opět do chodu, se Sgt. Škarvada rozhodl zachránit se padákem.

Asi v 8 000 stopách vylétl z mraků a snažil se obrátit letoun na záda, aby ho mohl lépe a bezpečněji opustit na padáku. Letoun se však obrátil pouze do vertikální polohy a začal klouzat po křídle dolů. Sgt. Škarvada zažíval nejtěžší okamžiky svého života. Začal bojovat o holý život. Byl vyhozen ze sedadla, ale padák zůstal zachycen v sedadle letounu, se kterým Sgt. Škarvada současně padal.

Konečně! Po nepředstavitelné námaze a hrůzných vteřinách se Sgt. Škarvadovi podařilo dostat se z letounu i s padákem, který také okamžitě použil. Po seskoku, který trval pouze několik vteřin, dopadl prudce na hladinu moře.

Sgt. Škarvada se okamžitě snažil dostat do dinghy. Pokud by se mu to nepodařilo, čekala by ho rychlá smrt na podchlazení ve studeném únorovém moři. Dinghy se však pro nedostatek vzduchu sama nenafoukla. Situace začala být opět kritická. Mnoho spojeneckých letců přežilo nouzové přistání, seskok do moře, ale nedostali se z různých příčin do dinghy, což mělo za následek v drtivé většině jejich smrt.

Sgt. Škarvada se nevzdával, snažil se doplnit vzduch do dinghy ruční pumpičkou, po krátké chvíli upadl do bezvědomí. Když se probрал, zjistil, že se nachází na lodním lůžku, ošetřován německým námořníkem.¹⁰⁸⁾

Hned poté, co přistály zbylé tři Spitfiry, rozběhla se záchranná akce. Pět Spitfirů 310. čs. stíhací perutě po doplnění paliva okamžitě odstartovalo k záchraně svého kamaráda.

Bohužel, pátrání ztěžovalo velice špatné počasí. Ke všemu asi po čtyřiceti minutách letu, v poloze 65 až 80 kilometrů jihozápadně od ostrovů Scilly narazily Spitfiry na osamělý Junkers Ju 88. Piloti spitfirů okamžitě zaútočili na německý bombardér. Pilot Ju 88 využil množství mraků a vlétl do nich, od té chvíle ho již piloti 310. čs. stíhací perutě nespatriili. Německý bombardér se potom bezpečně vrátil na svoji základnu.

Poté se piloti rozhodli pokračovat v pátrání po nezvěstném Sgt. Škarvadovi. Ubývalo jim však palivo, zhoršovalo se počasí a pátrání muselo být přerušeno. Spitfiry přistály ve 14.50 h. v Perranporthu.¹⁰⁹⁾ Později se již v pátrání kvůli počasí nepokračovalo.

Piloti nemohli vědět, že ve skutečnosti se Sgt. Škarvada zachránil. Dozvěděli se to však již 22. února 1942, kdy Air Ministry podalo zprávu o tom, že Sgt. Škarvada se nachází v německém zajetí. Tím však celý případ neskončil.

Príslušníci 310. perutě vymýšleli různé spekulace o „záhadném“ zmizení Sgt. Škarvady. Někteří poukazovali na chybu v navigaci, jiní, že v letounu usnul díky vyčerpání (krátce před startem se vrátil Zdeněk Škarvada z dlouhé cesty z navigačního kursu z Cranage).

Vrcholem všech spekulací však bylo sdělení, se kterým přišel někdo od pozemního personálu. Francouzský rozhlas údajně přinesl 5. nebo 7. února 1942 zprávu, že nejmenovaný český pilot přistál ve Francii s nepoškozeným letounem a rovněž po přistání letoun nezničil. Toto sdělení bylo pochopitelně nesmyslné.

Jiří Rajlich se domnívá, že tyto zvěsti mohl mít na svědomí „případ Přeučil“. Tento český pilot, agent gestapa, skutečně uletěl 18. září 1941 s britskou stíhačkou Hurricane, přistál s ní v okupované Belgii a okamžitě se dal do německých služeb (podrobně viz kapitola I).

Československá zpravodajská služba se pak tuto skutečnost dozvěděla od britské zpravodajské služby 26. listopadu 1941. Jiří Rajlich se potom, zřejmě oprávněně, domnívá, že trvalo nějaký čas než se tato skutečnost, ač označená jako tajná, rozšířila mezi příslušníky čs. letectva. Tím mohli příslušníci čs. letectva zaměnit zrádce Přeučila za nevinného a čestného letce Sgt. Škarvadu.

Celá věc však byla natolik závažná, že 6. března 1942 přijel do Perranporthu důstojník Inspektorátu čs. letectva S/Ldr Stanislav Dvorský, aby celou záležitost vyšetřil. Došel však skutečně k velice podivnému závěru. Ten zrovna neodpovídá velké úrovni čs. zpravodajské služby, která v té době musela již vědět, že Sgt. Škarvada nikdy s letounem v okupované Francii nepřistál. Otázkou zůstává, proč to nebylo jednoznačně sděleno Inspektorátu čs. letectva.

S/Ldr. Dvorský došel k závěru, že: „... Podle domnělé zprávy francouzského rozhlasu je velmi nepravděpodobné, že Sgt. Škarvada by přistál ve Francii úmyslně. Byl fyzicky asi zesláblý a byl v domnění, že přistává v Anglii. K přistání se rozhodl pravděpodobně z nedostatku pohonných hmot a ze ztráty orientace a byl snad přesvědčen, že přistává v Anglii, protože měl v úmyslu oženit se v Anglii v brzké době a podle charakteru jeho osoby by určitě svému slovu dostal.“¹¹⁰ Vše dostatečně vysvětlil až samotný Sgt. Škarvada v květnu 1945 po návratu ze zajetí.

Ale zpátky k Sgt. Škarvadovi, kterého jsme opustili na německé lodi. Němečtí námořníci vysadili Sgt. Škarvadu v Brestu, kde ho předali kpt. Luftwaffe, který ho převezl na místní letiště. Byl vzat do důstojnické jídelny, kde se ho dotazovali na číslo a jméno, poté mu byla podána večeře. V jídelně se setkal s britskou osádkou letounu Whitley, která byla rovněž sestřelena, a nyní sdílela stejný osud jako Sgt. Škarvada.

Když bylo letcům určeno místo k přenocování, navštívil je německý kapitán od pěchoty. Němec se podíval na nápis „Czechoslovakia“ na Škarvadově uniformě, a zeptal se ho, zda je Čech. Sgt. Škarvada odpověděl, že ano. Německý důstojník mu sdělil, že pochází z Opavy, a že již od světové války slouží v německé armádě.

Druhý den ráno byli zajatí letci převezeni na letiště Morlaix, na kterém prakticky prodělala křest ohněm nejmladší čs. stíhací peruč – 313. čs. stíhací peruč dne 28. září 1941.¹¹¹⁾ Piloti Luftwaffe z obou letišť byli a měli být tvrdými protivníky čs. stíhacích letců.

Na letišti Morlaix byl Sgt. Škarvada opět dotázán na číslo a jméno, což opět v souladu s ženevskou konvencí sdělil. Navečer téhož dne pak byli zajatci transportováni na místní nádraží a přes Paříž do nám již známého průchozího zajateckého tábora Stalag Luft v Oberurselu u Frankfurtu, kde byli podrobena výsledku.

Zde byl Sgt. Škarvada vyslýchán dvakrát. Otázky byly stejné, jako u předchozích sestřelených letců. Nejdříve to Němci zkusili s formulářem od „Červeného kříže“, kde Sgt. Škarvada uvedl jen jméno, číslo a hodnost. Pak byl opět dotazován na jméno velitele jeho jednotky, číslo peručě, apod. Rovněž se ho Němci zeptali, odkud pochází. Sgt. Škarvada nezapíral a sdělil, že z Čech.

Po čtyřech dnech, 9. března 1942, pak byl Sgt. Škarvada převezen do běžného zajateckého tábora Stalag VIIIB v Lamsdorfu.

V průběhu války pak vystřídal, podobně jako i jiní čs. letci, několik zajateckých táborů (Stalag Luft III v Saganu od 21. května 1942, Stalag Luft I v Barthu od 16. října 1942, Stalag IVB v Mülberku od 3. listopadu 1943, Stalag Luft VI v Heidekrugu od 11. února 1944, Stalag Luft IV v Gross Tychau od 18. července 1944, další tábory byly pouze zastávkami při evakuaci táborů a následných pochodech smrti).¹¹²⁾

Dalším zajatým českým stíhačem se stal Sgt. Bohumil Netopil, příslušník 19. britské stíhací peručě.

Dne 24. března 1942 odstartoval Wing z Digby, 19., 412., a 609. stíhací peruč, s rozkazem doprovodit 12 bombardovacích Bostonů nad Francii. Úkolem bombardérů bylo zaútočit na nádraží v Abbeville. Bohužel německý radiolokátor Freya poblíž Wissantu včas objevil blížící se spojenecký nálet. Němečtí stíhači od II./JG 26 Schlageter okamžitě odstartovali ze základny Abbeville-Drucat, aby se utkali s britskými letci.

Německé stíhače vedlo jedno z největších es Luftwaffe, Hptm. Joachim Müncheberg (celkem do své smrti sestřelil neuvěřitelných 135 spojeneckých letadel¹¹³⁾). Aby toho nebylo málo, němečtí stíhači letěli na skvělých Focke-Wulfch Fw 190A.

Rozpoutal se zuřivý letecký boj. Angličtí stíhači sice uchránili své svěřence, ale zaplatili za to čtyřmi sestřelenými Spitfiry MK.VB. Kanadská 412. peruč a britská 19. peruč ztratily po dvou strojích a pilotech. Jedním z nich byl i Sgt. Netopil, který pilotoval Spitfira Mk.VB AB307 QV-K.

Sgt. Netopil byl sestřelen buď Obfw. Wernerem Gerhardtem od 5./JG 26 nebo Gefr. Gerhardem Birkem od 4./JG 26. Spojenečtí letci však neprodali svou kůži

lacino. I když letěli na daleko méně kvalitních strojích, dokázali příslušníci 412. perutě sestřelit dva německé Fw 190 A.¹¹⁴⁾

Sgt. Netopil letěl toho osudného dne jako vedoucí jedné ze tří sekcí letky A. Měl společně se svým číslem za úkol dávat pozor, kdyby zaútočili nepřátelští stíhači. Po překročení pobřeží se ocitl spojenecký svaz v ne příliš intenzivní palbě flaku. Svaz pokračoval ke svému cíli. Právě když se bombardéry zbavovaly svého nákladu nad cílem, zaútočily na spojenecké letce německé Fw 190.

Velitel letky A se ostrou zatáčkou vyhnul útoku, takže útočící nepřítel byl nucen útočit přímo zepředu. Stíhači letky A se zaměřili každý na „svého“ nepřítele. Sgt. Netopil vystřelil na nepřítele krátkou dávku z kanonů a kulometů. Poté se pokusil vyhnout nepřátelskému stroji, když v tom byl jeho Spitfir zasypán nepřátelskými střelami. Sgt. Netopil byl zasažen střepinou nebo střelou do levé čelisti a okamžitě ztratil vědomí.

Když se probral, zjistil, že ležel v poli na trávě. Jeho pravá noha byla zlomena na třech místech, koleno, stehenní kost a kyčel. Čelist byla zasažena ve dvou místech a chybělo v ní 7 zubů. Těžce zraněný český letec ztratil bolesti opět vědomí. Sgt. Netopil pravděpodobně nepoužil padáku, tomu neodpovídala jeho zranění. Zřejmě se mu podařilo nouzově přistát. Vzhledem ke svým zraněním, tvrdému nouzovému přistání, utrpěl zřejmě ztrátu paměti, a proto si nepamatoval, jak s letounem přistál.

Při druhém probuzení byl již na nemocničním lůžku v Abbeville. Odtud byl po 4 dnech převezen do nemocnice v Amiens, kde zůstal téměř šedesát pět dnů.

Po částečném zotavení byl převezen do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu. Zde pobyl tři dny a odtud byl opět odvezen na doléčení do nemocnice Hohenmark. Po vyléčení z nejhorsího byl po měsíčním pobytu v této nemocnici přemístěn do běžného zajateckého tábora Stalag IXC v Obersfeldu. Ovšem zranění se opět ozvalo, a tak byl Sgt. Netopil opět převezen na doléčení do nemocnice Wasungen, kde pobyl dva a půl měsíce. Odtud byl převezen do rekonvalescentního campu v Closter Haina, kde zůstal jeden měsíc. Odtud pak byl po patřičné lékařské prohlídce převezen do zajateckého tábora Stalag IX v Molsdorfu, za dva měsíce byl přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu. V průběhu války pak vystřídal Sgt. Netopil ještě několik dalších táborů.¹¹⁵⁾

I když jsme si dostatečně ukázali, že zpočátku chtěli Němci s čs. letci zacházet jako se zrádci, prakticky nikdy neodepřeli zraněnému čs. letci lékařskou pomoc. A to i v případech, že se později dozvěděli, že se jedná o čs. letce v britské uniformě. Jistě, ne vždy byla lékařská péče na úrovni, a ne vždy byla poskytnuta zraněnému čs. letci včas. Důležité však bylo, že nakonec byla poskytnuta vždy, a zachránila tak život nejednomu těžce zraněnému čs. letci. Zranění ruští piloti, pokud neměli vysokou vojenskou hodnost, byli prakticky ponecháni svému osudu.¹¹⁶⁾

Jediná „nepříjemnost“ se Sgt. Netopilovi přihodila při propuštění z nemocnice. Při osobní prohlídce dostal rozkaz odevzdat zlatý prsten a křížek. Hned na to byl poslán do kanceláře Oberfeldwebela, který se pokusil hrubým způsobem prsten a křížek Sgt. Netopilovi odcizit. Sgt. Netopil se bránil, a jeho chování bylo považováno za vzpuru. Byl nazván nejen českým, ale i anglickým a francouzským psem. Německý poddůstojník nařídil, aby byl Sgt. Netopil poslán do trestaneckého tábora. Na zásah anglického doktora byl tento trest odložen na pozdější dobu a prakticky zapomenut, protože nebyl již nikdy realizován.

Výslech Sgt. Netopila byl opět obdobný, jako u předešlých sestřelených letců. Otázky vojenského rázu (kde je jeho letiště, kdo je velitelem jeho perutě, kolik letadel je na letišti, kde jsou na letišti dílny, jaká je taktika britského letectva, apod), střídaly otázky politické (máte v Anglii dost jídla? cigarety? jaká je nálada? apod.). Když na tyto otázky odmítl Sgt. Netopil odpovědět, sdělil mu německý důstojník s úsměvem, že to nevádí, že stejně všechno vědí.

Sgt. Netopilovi se však podařilo u výslechu něco, co se předtím povedlo pouze F/O Bryksovi. Podařilo se mu zatajit svoji totožnost. Bylo to sice v rozporu s ženevskou konvencí, kde musel každý letec uvést své jméno, číslo a hodnost. Sgt. Netopil se však obával německé reakce, kdyby byla zjištěna jeho pravá totožnost. Navzdory svému matričnímu číslu (787 593), o kterém Němci věděli, že čísla 787 000 do 788 999 jsou vyčleněna pro čs. poddůstojníky a mužstvo v RAF VR (pro důstojníky 825 000 až 826 999), se mu podařilo svoji totožnost zatajit.

Při prvním výslechu v Abbeville nemohl český letec vůbec mluvit a Němci se spokojili s tím, že jim napsal jméno a číslo. Při druhém výslechu v Dulag Luftu se ho přímo zeptali, zdali není Čech, když jeho matriční číslo začíná na 787. Sgt. Netopil sdělil, že Čech není, ale německý kapitán mu řekl, že je Čech, že ho poznali. Nebyl si však sám úplně jist, a snažil se tak spíše přinutit Sgt. Netopila k přiznání. Při výslechu se ho také, jako jednoho z mála (před ním pouze F/O Brykse) neptali vůbec na čs. letectvo ve velké Británii, což byl slibný začátek.¹¹⁷⁾

Jak se tedy Sgt. Netopilovi nakonec podařilo zaměnit svou totožnost?: „... na bílém stropě, který v zamčeném pokoji byl dlouhé dny jediným mým společníkem, ubíhal film vzpomínek a představ, co asi přinese budoucnost. Jedna myšlenka tam neustále a častěji prosvítala: musím se vydávat za Angličana, nepřiznám se, že jsem Čech. Ale jaké si dám jméno: jak se připravit na výslechy, co budu odpovídat? Nikdo si nedovede představit, co přemítání a kombinací dalo jen vymyšlení nového jména. U letky mi Britové zkrátali Netopila na „Net“, nebo mi říkali „Bozo“. Druhému příteli, pilotu Vojtovi Lisickému, říkali „Bert“. Tak jsem nakonec vyspekuloval nové jméno: budu Ian B. Bernet – Angličan.“¹¹⁸⁾

Vzhledem k utrpěným zraněním pak jeho angličtina nebyla podezřelá, nehledě na to, že v době svého sestřelení pobýval ve Velké Británii téměř již dva roky. Je tedy pravděpodobné, že angličtinu ovládal velice slušně, nehledě již na to, že byl příslušníkem britské stíhací perutě.¹¹⁹⁾

To, že se Sgt. Netopilovi podařilo zatajit, že je Čech, mu v budoucnu ušetřilo mnoho problémů, ale nepředbíháme...

Dalším zajatým českým stíhačem se stal Sgt. Václav Truhlář, příslušník 313. čs. stíhací peruté. Měl tu „čest“ stát se prvním zajatým příslušníkem třicetátřináctky.

Na 10. duben 1942 naplánovalo Fighter Command tři operace Rodeo nad oblastí Pas-de-Calais. Spitfiry přitom zajišťovaly vzdušný prostor ve prospěch operace Ramrod, tedy útoku dvanácti bitevních Hurricaneů, které kromě kanonů nesly i pumovou výstroj. Hurricaney měly zaútočit na přístav Boulogne. Úkolem Spitfirů bylo vyprovokovat německé stíhače k boji a „zaměstnat“ je tak, aby si „nevšímalý“ pomalých Hurricaneů.

Jedné z operací Rodeo se zúčastnila i 313. čs. stíhací peruť. Celkem se operace zúčastnilo 250 Spitfirů. Prakticky celá 11. skupina Fighter Command, která nesla hlavní tíhu letecké ofenzívy nad okupovanou Evropou, byla ve vzduchu.

Hornchurchský wing, tedy 64. a 313. peruť, odstartoval z letiště Hornchurch v 16.55 hod. Nad Francií začaly Spitfiry plnit svůj úkol – vyprovokovat německé stíhače k boji. To se jim také podařilo. Proti britským stíhačům odstartovala prakticky celá eskadra JG 26 Schlageter. Zuřivá letecká bitva se rozpoutala v 17.35 hod., přibližně 24 kilometrů od Gravelines. Němcům se podařilo zaútočit z převýšení.

Snad každý příslušník 313. peruté toho dne střílel a ocitl se v nebezpečné situaci, kdy vítězný souboj mohl snadno přejít k vlastnímu konci. Po návratu byl peruti přiznán jeden sestřelený německý letoun jistě, jeden pravděpodobně a jeden poškozený. Bohužel, z boje se nevrátil pětadvacetiletý Sgt. František Pokorný a čtyřadvacetiletý Sgt. Václav Truhlář. Sgt. Pokorný byl pravděpodobně zabit v boji s Focke-Wulfy, jeho tělo nebylo nikdy nalezeno.

Do boje nad Pas-de-Calais od 17.30 do 18.00 zasáhlo celkem 72 Spitfirů. RAF v bitvě přišlo o celkem pět Spitfirů, včetně dvou československých. Luftwaffe přišla „pouze“ o dva stroje Fw 190 i s piloty.

Pro 313. čs. stíhací peruť to tedy nebyl zrovna vydařený den. Jeden pilot v boji padl, druhý, Sgt. Truhlář, se však naštěstí zachránil nouzovým přistáním a skončil v zajetí. Přemožitelem Sgt. Truhláře bylo s největší pravděpodobností německé eso Fw. Karl Willius od 3./JG 26 Schlageter. Do své smrti, 8. dubna 1944, sestřelil 48 spojeneckých letadel.¹²⁰⁾

Poté, co byl Spitfire AA865 RY-D Sgt. Truhláře prostřelen a vyrazen z boje, rozhodl se nouzově přistát. Když se jeho prostřelený Spitfire blížil k zemi, bylo po něm stříleno ze země německým flakem. Flak zasáhl již tak pochroumaný Spitfire do křídel a trupu, ze kterého vyšlehl oheň a motor vysadil. Po tvrdém přistání na břehu moře ztratil Sgt. Truhlář vědomí.

K vědomí znovu přišel až v německém zákopu, kde čekal zhruba hodinu na odvoz do vojenské nemocnice v Quiness, kde se mu dostalo prvního ošetření od

německých lékařů. Sgt. Truhlář byl po leteckém souboji vážně zraněn. Pravou nohu měl prostřelenou nad kotníkem, obě kosti zlámané, dále utřžil popáleniny na nohou, rukou i obličeji. Druhý den byl převezen do nemocnice v St. Omer, kde byl léčen tři a půl měsíce.

Po vyléčení z nejhoršího byl Sgt. Truhlář převezen do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem, kde byl po čtyři dny vyslýchán. Odtud byl převezen k doléčení do nemocnice v Obermasfeld, kde byli angličtí lékaři a ošetřovatelé. Koncem dubna 1943 byl převezen do jiné nemocnice v Kloster-Haina, kde dostával masáže raněné nohy. Lékaři i ošetřovatelé byli opět Angličané. Koncem července 1943 byl přemístěn do běžného zajateckého tábora Stalag Luft VI v Heidekrugu. Zde však pobyl pouze jeden den a pro nedostatek místa byl poslán do předchozí nemocnice.

Zde byl až do 18. října 1943, kdy byl spolu s ostatními, kteří byli v seznamu pro výměnu zajatců, odeslán do přístavu Rügen, kde již čekala švédská neutrální loď. Na palubě této lodi – Empress of Russia, dorazil dne 25. října 1943 na půdu Velké Británie.

A jaký byl výslech vážně zraněného českého stíhače? Opět to nejdříve Němci zkusili s formulářem od „Červeného kříže“. A opět český letec vyplnil pouze jméno, číslo, hodnost. Pak následovaly otázky vojenského charakteru: od které je perutě, kde byl sektor jejich operací, kolik má Wing perutí, kolik má perutí letounů, jaká je taktika RAF, apod. Němci věděli podle čísla, že Sgt. Truhlář je Čech, což ani on nezapíral. Ptali se ho, jak se dostal do Velké Británie k RAF, zda utekl přes Polsko či Maďarsko. Sgt. Truhlář sdělil, že jako motorový mechanik byl tři roky před válkou poslán na praxi do Velké Británie, což byla pochopitelně lež. Němci použili výhrůžek, že Sgt. Truhlář je dezertér, že ho zastřelí, že zavrou jeho rodiče, apod.

Němci tedy poměrně po delší době použili českou příslušnost jako předmět k vyhrožování. Sgt. Truhlář však na výhrůžky nereagoval, ale jistě měl ze všeho stísněný pocit. A Němci také konečně příliš Sgt. Truhláře netrápili, po pár dnech byl převezen opět do nemocnice. V říjnu 1943 ho dokonce nechali repatriovat zpět do Velké Británie. Byl prvním ze čtyř repatriovaných čs. letců v průběhu války.

Násilí proti Sgt. Truhlářovi Němci nepoužili, ale on sám byl svědkem brutálního zacházení se Sgt. Šiškou. Sgt. Truhlář viděl na vlastní oči „léčbu“ doktora Junga, který nechal pod bodáky chodit bosého Šišku, který při kontaktu se zemí pokaždé strašnou bolestí křičel. Sgt. Truhlář se po návratu do Velké Británie ještě několik měsíců doléčoval a již nikdy nevzlétl k bojovému letu.¹²¹⁾

Jeho o tři roky starší bratr Sgt. Jan Truhlář byl, jak víme, sestřelen již 9. července 1941. Neměl však takové „štěstí“ jako jeho bratr a zůstal až do konce války v německém zajetí. Oba bratři si tedy alespoň dopisovali.

Již dva dny poté, co byl zajat Sgt. Truhlář, padl do zajetí další příslušník 313. čs. stíhací perutě Sgt. Otakar Kresta.

Na 12. duben 1942 naplánovalo Fighter Command další ofenzivní operaci – Circus 122. Pět stíhacích křídel 11. skupiny Fighter Command mělo doprovázet devět bombardovacích Bostonů 107. perutě. Bostony měly za úkol bombardovat nádraží v Hazebroucku.

Nejvýše letěla opět 313. čs. stíhací peruť, která měla za úkol zajišťovat celou sestavu. Jinými slovy, byla opět první „na ráně“ při německém útoku.

Ve 12.40 h. odstartovala 313. peruť v rámci Hornchurchského křídla. Krátce před 12.20 (13.20 h. německého času) byla ve vzduchu celá eskadra JG 26 Schlageter, připravena zaútočit na britský svaz. Němečtí stíhači poprvé zaútočili až nad Hazebrouckem. Zuřivá letecká bitva pokračovala na zpáteční cestě až do poloviny Kanálu, do doby než byli němečtí stíhači ve 13.05 h. (14.05) odvoláni zpět na své základny.

Po návratu z boje čekala na stíhače RAF neradostná bilance celého boje. I když britští stíhači nahlásili celkem zničení tří německých stíhaček, čtyři sestřely pravděpodobné a jedenáct strojů poškozených, Němci ve skutečnosti ztratili „pouze“ dvě stíhačky i s piloty.

Letecké bitvy nad oblastí Pas-de-Calais a přilehlým mořem se zúčastnilo celkem 151 Spitfirů. Celkem třináct Spitfirů a jeden Boston se na své základny ve Velké Británii již nikdo nevrátilo. Dalších pět Spitfirů bylo vážně poškozeno, jeden z nich byl po nouzovém přistání odepsán.

Československá 313. stíhací peruť nahlásila zničení jedné stíhačky Messerschmitt Bf 109 a poškození jednoho Focke Wulfa Fw 190. Z akce se však nevrátil příslušník perutě Sgt. Otakar Kresta. Jeho Spitfire Mk.VB AD384 RY-2 byl sestřelen německým esem Hptm. Rolfem Hermichenem. Pro německého stíhače to bylo jeho 13. vítězství, do konce války sestřelil celkem 64 spojeneckých letounů.¹²²⁾

V leteckém souboji byl Spitfire Sgt. Kresty vážně poškozen a měl se podle slov Sgt. Kresty při únikovém manévru srazit s německým letounem, který ho měl zachytit pravým křídlem. Podle německých záznamů však nebyl žádný německý letoun ztracen tímto způsobem.¹²³⁾

Při nárazu ztratil Sgt. Kresta vědomí a probudil se až v německých kasárnách: „Nevím, jak jsem se dostal ze Spitfira ven. Byl jsem v bezvědomí, ale v nemocnici mi Němci říkali, že jsem přišel dolů na padáku i s nafouknutou dinghy.“¹²⁴⁾

Po ošetření se Sgt. Kresta podrobil výslechu v průchozím zajateckém táboře Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem. (V nemocnici St. Omer se Sgt. Kresta setkal se Sgt. Truhlářem, kterého Němci sestřelili dva dny před ním). Otázky byly opět podobné, kdo je velitelem perutě, číslo perutě, typy používaných letounů, atd. Sgt. Krestu pak překvapilo, když mu Němci ukázali podrobný seznam čs. letectva ve Velké Británii.

Po výslechu byl Sgt. Kresta převezen do běžného zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. V průběhu války pak prošel ještě několika zajateckými táboři.¹²⁵⁾

Daleko závažnější pak bylo poválečné sdělení Sgt. Kresta, že: „Tyrán jsem byl ihned, jakmile se dověděli, že jsem příslušnosti československé. (...)“¹²⁶⁾ Němci se tedy po čase opět dopustili násilí na čs. letci.

Poslední zajatou osádkou 311. československé bombardovací perutě byla osádka Sgt. Vladimíra Páry (Sgt. Oldřich Havlík, F/O Milan Zapletal, Sgt. Josef Taláb, Sgt. Pavel Varjan, Sgt. Jaroslav Klvaňa).

Večer 14. dubna 1942 vyslala 311. čs. perut sedm svých Wellingtonů nad Dortmund. Celkově vyslalo Bomber Command nad Dortmund 208 bombardovacích strojů, včetně sedmi československých. Jeden letoun 311. čs. perutě se však již na základnu nikdy nevrátil...

Nad cílem vletěl Wellington Mk.IC Z1098 KX-U osádky Sgt. Páry do palby flaku. Letoun se dostal do spárů světlometů a byl několikrát zasažen, levý motor přestal fungovat a osádka se musela spoléhat na jediný motor. Při zásahu flakem byl zraněn úlomkem granátu navigátor F/O Milan Zapletal do pravé ruky. Hluboká řezná rána silně krvácela, F/O Zapletal nemohl ruku ovládat. Radiotelegrafista Sgt. Taláb obvázal navigátorovi ruku, která stále silně krvácela. Navigátor krátce nato upadl do bezvědomí.¹²⁷⁾

Letoun neustále ztrácel výšku a vážně poškozený stroj se nakonec stal nad Holandskem cílem německého nočního útoku. Německý stíhač Oblt. Siegfried Wandam, příslušník I./NJG 1, ohlásil sestřel Wellingtonu v 04.00 h. severozápadně od Weertu. Wellington KX-U se zřítil na silnici z Maarheeze do Weertu, konkrétně u obce Boshove, ležící sedm až osm kilometrů od Weertu.¹²⁸⁾

Když přišel F/O Zapletal k sobě, ležel na hromadě těl, jeho pravá ruka byla rozmačkána a ke všemu byl raněn na hlavě. Pokusil se dostat z hořících trosk letounu. Seržanti Oldřich Havlík, Josef Taláb, Pavel Varjan, byli mrtvi. Jediný Sgt. Pára, první pilot, který byl v bezvědomí, ležel na zádech těžce zraněného F/O Zapletala, a jevil známky života. F/O Zapletal zdvihl Sgt. Páru a otvorem nad pilotním sedadlem ho vystrčil ven, na levou stranu letounu.

Tímto vysílením upadl zraněný F/O Zapletal opět do bezvědomí. Těžce zraněný letec střídavě upadal a probouzel se z bezvědomí, až se mu konečně podařilo dostat se z trosk letounu. Teprve nyní zjistil, že při dopadu letounu na zem si poranil též páteř a nohy byly neovladatelné. F/O Zapletal se odplazil od trosk letounu, přičemž zároveň pomalu odtahoval i Sgt. Páru, který byl stále v bezvědomí. Dostali se asi 15 metrů od trosk hořícího letounu. Po nějaké době nabyl Sgt. Pára vědomí. Oba zranění letci leželi několik hodin na zemi, než k nim za svítání přišli dva němečtí vojáci a jeden civilista.

Jeden z vojáků přistoupil ke zraněnému F/O Zapletalovi, dal mu bajonet na břicho a zeptal se ho, zdali jsou ještě v letounu bomby. Po záporné odpovědi přišel i druhý voják a oba zraněné letce odtáhli dále od trosk letadla. Na nosítkách je odnesli do sanitního auta a převezli do nemocnice v Německu. Tam byla let-

cům poskytnuta první pomoc a byli odvezeni do jiné nemocnice Můnchen-Gladhab.

Za tůden je pŕevezli do francouzsků nemocnice v Důsseldorfu a za můsíc do nemocnice Hohenmark, kterů administrativnů patřila pod Dulag Luft. Po ŕtrnůcti dnech byli letci pŕevezeni do nemocnice v Obermassfeldu, kde F/O Zapletal zůstal až do listopadu 1942. Nakonec byl F/O Zapletal pŕemůstěn do zajateckůho tůbora Stalag Luft III v Saganu. Sgt. Půra byl umůstěn do tůbora Stalag Luft I v Barthu.

Vůžnů zraněnů F/O Zapletal byl pozdůji uznůn repatriační komisí pro repatriaci do Velků Britůnie. Protože byl ale ŕech, Nůmci repatriaci nepovolili.¹²⁹⁾

O celů udůlosti se dochovalo hlůšení holandskůho policisty Josefa H. Huskense z můsta Weert: „...když letoun letůl pŕes zůpadnű část tohoto prostoru, byla slyšet silnů palba kulometů a hned nato exploze. Kolem 04.10 h letoun – byl to britsků bombardůr – havaroval 7 až 8 kilometrů severozůpadnů od můsta Weert poblíž hranice kraje Budel. Letoun byl sestřelen nůmeckům nočním stůhačem. Šlehající plameny hořícího bombardůru byly viditelnů nad okolnűmi stromy. V blůzkosti vraku bylo nalezeno pět ŕlenů osůdky, tŕi z nich byli mrtvű, jejich tůla byla zle spůlena. Dva vůžnů zraněnű letci byli pŕevezeni do nemocnice St. Jans-Ziekenhuis. Podle typu letounu se v nům muselo nachůzet šest osob, takže jeden chybůl. Ihned byly tedy informovůny policejnű stanice a vydůn rozkaz k jeho nalezenű a zatĕnű...“¹³⁰⁾

Ten, kdo chybůl a pŕežil havůrii letounu, byl zadnű stŕelec Sgt. Jaroslav Klvaňa. Jedinů, na co si pŕed havůrii letadla vzpoműnal, bylo to, že pŕi pokusu o nouzovů pŕistůnű vletůl letoun do lesa a narazil do silnůho stromu. Pak ztratil Sgt. Klvaňa vėdomű.

Když se probral, uvidůl, že je letoun v plamenech. Sgt. Klvaňa byl stůle v zadnű stŕelecků vėži, se kterou nešlo hnout. Hrozilo, že uhoŕű v troskůch letounu. Volal o pomoc, ale nikdo se mu neozval. Koneĕnů se mu podařilo dostat se ze stŕelecků vėže a najít v trupu otvor, kterům se dostal ven. Nevidůl nikoho z ŕlenů osůdky a proto se rozhodl pro útůk, aby se vyhnul zajetű. Odebral se hloubůji do lesa a vydal se na cestu k francouzskům hranicűm.

V Belgii byl vřak zadržen műstnű policiű. Ta ho vřak nepŕedala Nůmcům, ale jeřtů mu opatřila kolo, civilnű kabůt a boty, aby mohl neruřenů pokračovat v cestů. Dostal se až k francouzskům hranicűm, ale po ŕtyřech dnech byl zadržen nůmec-kůmi vojůky.

Nůmci Sgt. Klvaňu eskortovali do vojenskůho vėzenű v Bruselu. Tam byl po dobu deseti dnů vyslůchůn. Potom ho Nůmci pŕevezli na műsto havůrie letounu, aby si „vzpomnůl“, kdo mu opatřil kolo a civilnű oblek. Nůmci mu slibovali, že když dotyĕnů prozradű, nebude mu ublűženo, ale naopak vyhrožovali, že když je neprozradű, bude souzen jako řpiůn. Sgt. Klvaňa nic neprozradil a Nůmci ho nechali pŕevůzt do pŕůchozűho zajateckůho tůbora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem.

Tam byl podroben výslechu a po třech dnech byl umístěn do běžného zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu, po měsíci pobytu do Stalag Luft I v Barthu. Podobně jako ostatní čs. letci i Sgt. Klvaňa prošel v průběhu války několika zajateckými tábory.¹³¹⁾

A výslech přeživších letců? Opět podobný, jako v předchozích případech. Opět to Němci zkusili s formulářem od „Červeného kříže“. A opět letci uvedli pouze své jméno, číslo a hodnost. Potom se opět Němci zajímali o otázky vojenského charakteru. Kde je jejich letiště, skladiště bomb, kolik mají letounů apod.

Němci opět čs. letce překvapili perfektními vědomostmi o čs. letectvu ve Velké Británii. Otázky typu: „Co dělá Ocelka?“ „Už máte postavenou druhou bombardovací peruť?“, svědčily o dobré znalosti prostředí čs. letectva ve Velké Británii. Němci nijak zvlášť na letce nenaléhali a poměrně brzo je nechali přemístit do zajateckých táborů.¹³²⁾

Členové osádky Wellingtonu KX-U, kteří havárii nepřežili, byli pohřbeni s vojenskými poctami na městském hřbitově Eidhoven-Woensel (č. hrobů JJ 48, JJ 49 a JJ 50).¹³³⁾

Osádka Sgt. Páry byla poslední krutou ztrátou 311. československé bombardovací perutě za dobu jejího působení v Bomber Command. Peruť byla nyní tak silně zdecimována, že jí zůstaly pouze čtyři bojeschopné osádky! Bylo tedy rozhodnuto přemístit peruť ke Coastal Command. Což se stalo skutečností dne 25. dubna 1942.

Černým dnem se pro 312. československou stíhací peruť stal 3. červen 1942. Tento den upadli do zajetí hned dva její příslušníci. Pro nedávno utvořené Exeterské (československé) stíhací křídlo byl 3. červen 1942 zároveň jeho první leteckou bitvou.

Operace Circus 6 (10. skupiny Fighter Command) se zúčastnilo celkem 36 Spitfirů Mk.VB od 310., 312. československé a 154. britské stíhací perutě. Velitelem celé operace byl W/Cdr Alois Vašátko.

Úkolem Spitfirů bylo doprovodit šest bombardovacích Bostonů od 107. perutě. Bostony měly za úkol bombardovat doky v přístavu Cherbourg. Ve 14.40 h. odstartovaly Spitfiry k akci a nad Ibsley došlo k setkání s místním křídlem (66., 118. a 501. perutí), které vedl W/Cdr Ian R. Gleed, DSO, DFC.

Poté, co Bostony shodily své bomby na cíl, byla v 15.27 h. 154. peruť napadena trojicí Fw 190 od III./JG 2 Richthofen. Jeden britský Spitfire byl sestřelen v plamenech do moře. Pilot se naštěstí zachránil padákem. Byl to začátek zuřivé letecké bitvy.

Po odbombardování se 312. čs. peruť poněkud opozdila a vzdálila od hlavního svazu. V 15.30 h. bylo jejich jedenáct Spitfirů napadeno nad Cherbourgem zezadu z výšky a ke všemu ze slunce dvacet pět Fw 190 od III./JG 2 Richthofen.

Příslušníci perutě začali bojovat o holý život a museli si cestu domů doslova prostržilet. Dva Spitfiry se však již nikdy nevrátily na svoji základnu ve Velké Británii.

F/Lt Bedřich Dvořák a F/O Ivo Tonder byli sestřeleni a oba padli do německého zajetí. Československé stíhací křídlo ztratilo v boji tři Spitfiry a piloty, dva české a jednoho britského letce. Čs. letcům byl přiznán jeden německý letoun jistě sestřelený, jeden pravděpodobně sestřelený a čtyři poškozené.

Němečtí stíhači vznesli nerealistický nárok na sestřelení plných čtrnácti Spitfirů! Přitom Britové ztratili „pouze“ tři. Z tohoto důvodu není možné určit, kdo sestřelil české piloty.¹³⁴⁾

F/Lt Bedřich Dvořák sváděl nerovný boj se třemi Fw 190. Jeho Spitfire Mk.VB BL340 DU-X byl zasypán střelami. F/Lt Dvořák ucítil prudkou bolest v pravé noze a současně uslyšel explozi vzadu v letounu. Po zásahu nad mořem jeho Spitfire explodoval.

F/Lt Dvořák udělal s letounem zatáčku doleva, ale kormidlo nereagovalo. Řídící páka a směrové kormidlo nefungovalo. Reagovala jen křídélka. Ve snaze udělat zatáčku vlevo vychýlení křídélek zavinilo stočení letounu na bok. Letoun přešel do bezvládného letu střemhlav.

F/Lt Dvořák začal bojovat o holý život. Zavolal rádiem, že opouští letoun, ale rádio nefungovalo. F/Lt Dvořák se odpoutal, sejmul leteckou kuklu, odhodil kryt, ale až po několika pokusech, kvůli silnému tlaku vzduchu, se mu podařilo dostat se z letounu ven. Konečně byl venku z hořícího letounu. Okamžitě zatáhl za oko padáku, který se sice k jeho úlevě otevřel, ale šňůry padáku zachytily letcovu levou ruku a prudkým nárazem byla ruka dvakrát zlomena v nadloktí.

Pravděpodobně tím, že ruka byla takto zachycena, se padák neotevřel úplně. Protože pravou rukou toho nemohl F/Lt Dvořák příliš dělat, padal velkou rychlostí k zemi. Situace byla kritická. Pokud by se padák neotevřel, dopad na mořskou hladinu by se rovnal dopadu na beton. Takových případů se stalo již mnoho.

Konečně! Asi v 6000 stopách se padák otevřel úplně. Byly v něm však tři velké díry. Po krátké době dopadl letec tvrdě do moře asi 5 mil od francouzského pobřeží.

F/Lt Dvořák se pokusil svléknout padák, ale nedokázal otevřít závěr padáku a proto nemohl použít dinghy. Zůstal tedy ve vodě jen v záchranné vestě. Padák a dinghy byly pro F/Lt Dvořáka velikou obtíží, neboť spodní část těla byla nadnášena, čímž se jeho hlava ocitla pod vodou.

Konečně asi za tři čtvrtě hodiny byl F/Lt Dvořák vytažen z moře francouzskými rybáři v motorovém člunu. Rybáři zachránili českého pilota právě včas. F/Lt Dvořák byl již naprosto vyčerpán a napolo v bezvědomí. Francouzští rybáři si nejprve mysleli, že zachránili život německému letci. Když však uviděli na uniformě F/Lt Dvořáka znak RAF, byli nadšením bez sebe.

Zraněný a vyčerpáný letec rybáře požádal, aby s ním odpluli do Anglie. To však rybáři odmítali. Oprávněně se obávali krutých represí na jejich rodinách.

Velice se českému letci omlouvali, že ho musí vydat německým vojákům. Ti na něho již čekali na pobřeží. F/Lt Dvořák zahodil svoji pistoli do moře a dal rybářům váček s penězi, který měl každý letec u sebe v případě sestřelení nad nepřátelským územím. Rybáři ještě více poškodili padák a propíchlali dinghy.

Na pobřeží již čekala na F/Lt Dvořáka německá stráž. Vysílenému a promrzlému letci přinesla jedna francouzská žena láhev koňaku. Němci odvedli českého letce na strážnici a zavolali na letiště. Za chvíli přijelo auto s poručíkem Luftwaffe, který chtěl okamžitě F/Lt Dvořáka vyslýchat.

F/Lt Dvořák uvedl své jméno, číslo a hodnost. Německý důstojník chtěl ve výslechu pokračovat, ale F/Lt Dvořák další výslech odmítl s poukazem na své zranění a vyčerpání. Německý důstojník tedy skutečně více nenaléhal a odvezl F/Lt Dvořáka na letiště.

Tam se mu na ošetřovně dostalo prvního ošetření. Ihned potom byl převezen do letecké nemocnice v Cherbourgu. Tam mu byla zraněná ruka rentgenována a za uspní ošetřena. Druhý den byl převezen do nemocnice Hohenmark, kde byl bez lékařského ošetření až do 16. června 1942. Zde se F/Lt Dvořák setkal s těžce raněným Aloisem Šiškou. Potom byl přemístěn do nemocnice ve Stalag IXC v Obermasfeldu. Zde mu byla ruka vyléčena a provedena operace na levé noze, z níž mu byly vyjmuty střepiny.

Dne 6. listopadu 1942 byl F/Lt Dvořák přemístěn do běžného zajateckého tábora Oflag IXA/Z v Rothenburgu, poté byl 16. listopadu 1942 odvezen do zajateckého tábora Oflag IXA/H ve Spangenbergu. Odtud byl 8. března 1943 přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu.

Výslech, který absolvoval F/Lt Dvořák, byl opět podobný výše uvedeným. V nemocnici v Paříži obdržel formulář od „Červeného kříže“. Český letec uvedl pouze jméno, číslo a hodnost.

V nemocnici Hohenmark k němu přišel poručík Luftwaffe, který ho žádal „pouze“ o vyplnění „potřebných dat“. F/Lt Dvořák mu sdělil, že vše potřebné již sdělil. Německý důstojník se začal ihned rozčilovat, že F/Lt Dvořák musí udat vše, oč ho žádá. Nic jiného mu prý ani nezbyvá, vzhledem k tomu, že je Čech, což je ostatně jasné již z jeho jména.

F/Lt Dvořák mu odpověděl, že se může domnívat, co chce, ale jak dobře vidí, on je British RAF Officer. Pak již F/Lt Dvořák na jeho otázky nereagoval. To německého důstojníka vyvedlo z míry a začal F/Lt Dvořákovi vyhrožovat, že nikdy jako Čech vojenským zajatcem nebude, nýbrž bude pro Němce pouze politickým vězněm. Němci si už sami o F/Lt Dvořákovi zjistí, co budou chtít. Až se F/Lt Dvořák uzdraví, pokračoval německý důstojník, bude předán jako zrádce vojenskému soudu. A nyní, když Heydrich v Praze zemřel, to s ním, jako s Čechem, který bojoval proti říši, nijak dobře nedopadne. Ale, jak dodal německý důstojník, může si polepšit, pokud zodpoví jeho otázky.

F/Lt Dvořák německému důstojníkovi sdělil, že přeci ví dobře sám, co on, jako válečný zajatec, může a nemůže sdělit. Nakonec F/Lt Dvořák řekl, že víc než

jméno, číslo a hodnost z něho nedostane. Německý důstojník začal zuřit, načež ho F/Lt Dvořák požádal, aby nekřičel, že on, jako raněný, potřebuje klid. Německý důstojník, poté co se uklidnil, opět „poradil“ F/Lt Dvořákovi, aby až mu bude lépe, ho bez váhání nechal zavolat a s jeho pomocí vyplnil „pouze“ pár dat.

F/Lt Dvořák mu opět sdělil, že jako britský důstojník mu řekl již vše podstatné, a že se tedy již nemusí více obtěžovat. Německý důstojník odešel a nikdo již F/Lt Dvořáka v nemocnici Hohenmark neobtěžoval.¹³⁵⁾

Němci nepředali F/Lt Dvořáka k vojenskému soudu, ale naopak nechali ho přemístit do běžného zajateckého tábora. Celý psychický nátlak na českého letce měl tedy jediný účel – donutit ho, aby něco prozradil. To, že Němci na F/Lt Dvořáka tak naléhali, mělo jistě příčinu v jeho poměrně vysoké hodnosti. Bedřich Dvořák měl zatím ze všech zajatých čs. letců nejvyšší hodnost, byl kapitánem britského letectva. A kapitán většinou již velel letce.

Němci měli tedy jistě větší zájem o informace od kapitána letectva, než od běžného seržanta. I tak si je možné vysvětlit po dlouhé době vyhrožování vojenským soudem. Svou roli však možná hrála i ta skutečnost, že zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich podlehl svým zraněním a 4. června 1942 zemřel v Praze. Němci tak chtěli jistě ukázat svoji tvrdost a neústupnost vůči českému zajatci.

F/O Ivo Tonder letěl osudného 3. června 1942 jako velitel Bílé čtyřky. Při točení nad Cherbourgem byla jeho sekce napadena ze slunce větším počtem Fw 190.

F/O Tonder dostal okamžitě příležitost ke střelbě, neboť jeden Fw 190 předletěl svojí převahou v rychlosti Tonderův Spitfire. F/O Tonder se tedy ocitl za nepřátelským letounem. Role se obrátily. Z původní oběti se stal během několika vteřin lovec.

F/O Tonder okamžitě vystřelil dvě dávky z kanonů a kulometů, ale protože měl příliš malou rychlost a zároveň prudce stoupal, spadl jeho Spitfire do vývrtky. Po dvou otočkách se F/O Tonderovi podařilo vývrtku vybrat. Vtom pod sebou spatřil Spitfira, kterému za zády „seděl“ Focke-Wulf. F/O Tonder se pokusil kamarádovi pomoci, ale okamžitě byl napaden jiným Fw 190, a musel se tedy odpoutat.

Tím se však značně vzdálil od své perutě a bylo mu také zabráněno, aby se k ní ještě někdy připojil. Neboť jeho Spitfire byl napaden čtyřmi Fw 190. Začal skutečně zuřivý „dog fight“, v němž se F/O Tonder rozhodl neprodat svoji kůži zadarmo.

Po pětiminutovém vzdušném dramatu se dokonce podařilo F/O Tonderovi vystřelit na jednoho z útočníků dlouhou dávkou z palubních zbraní. Z jeho Fw 190 se vyvalil silný černý dým, a protože ho více již F/O Tonder neviděl, předpokládal, že ho sestřelil.

Zbylí tři němečtí stíhači byli rozhodnuti svoji kořist za žádnou cenu nepustit. F/O Tonder opět střelil, ale neviděl, s jakým účinkem. Po dalších třech minutách zuřivého boje uslyšel F/O Tonder z bezprostřední blízkosti výstřely z kanonů. Zprvu myslel, že vystřelil sám, protože za sebou neviděl žádného z útočníků, a na svém stroji neviděl žádné poškození. Předpokládal tedy, že byl zasažen zespoda. Po dalších třech minutách se zbylí dva útočníci od Spitfira odloučili a F/O Tonder namířil zpět do Anglie.

Po pěti minutách letu však najednou zespodu předního krytu letounu vyrazil oheň a F/O Tonder musel okamžitě svůj Spitfire Mk.VB BL626 DU-I opustit.¹³⁶⁾

F/O Tonder byl ještě dlouho po válce přesvědčen, že ho žádný Fw 190 neseštelil, ale že z letounu vyskočil předčasně, protože se domníval, že oheň na palubě letounu nezpůsobily zásahy nepřátelským letounem, ale že mu pravděpodobně následkem krátkého spojení pouze vybuchly obě radiostanice, které způsobily oheň. Jeho vlastními slovy: „...díky rozrušení z nerovného souboje jsem vyskočil dřív, než jsem zapojil mozek a zvažil, co se vlastně stalo.“¹³⁷⁾

S největší pravděpodobností byl však Ivo Tonder skutečně sestřelen Fw 190, který pilotoval některý z pilotů od III./JG 2. Není vyloučeno, že jeho Spitfire byl zasažen střelami zespodu. Zrovna tak, jako není vyloučeno, že německý stíhač napadl jeho stroj zezadu, a rychle opět zmizel ve slunci, aniž to měl F/O Tonder možnost zpozorovat. Vždyť bojoval současně se čtyřmi, později třemi Fw 190, které neměly v této době na frontě u Kanálu žádnou konkurenci.

Ale zpět k F/O Tonderovi. Poté, co dopadl na mořskou hladinu, asi 20 mil severozápadně od francouzského pobřeží, byl po čtyřech hodinách spatřen dvěma Fw 190, které zde patrolovaly. F/O Tonder měl větší štěstí, než F/Lt Dvořák, neboť jemu se podařilo nafouknout a dostat se do dinghy.

Jeden Fw 190 zůstal létat nad sestřeleným F/O Dvořákem, zatímco druhý odlétl k francouzskému pobřeží. Zpátky se nevrátil Fw 190 sám, ale i se záchraným dvoumotorovým hydroplánem He 59B-2.

Drtivá většina spojeneckých letců létala na sweepy se svými osobními zbraněmi. Obvykle měli revolver Colt, nebo pistole Smith & Wesson. F/O Tonder měl pro jistotu obě dvě.

Český pilot byl pevně rozhodnut nepadnout do německého zajetí. Ovšem německý pilot v záchraném Heinkelu nebyl rovněž začátečník. A tak zatímco měl český pilot schovány obě pistole pod vesly své dinghy, a v hlavě plán, že zlikviduje německou osádku a se strojem odletí zpět do Anglie, německý pilot, po svých zkušenostech se spojeneckými letci, měl v rukou „větší trumf“. Jakmile se jeho He 59B-2 přiblížil k dinghy, německý pilot okamžitě namířil na F/O Tondera samopal. Český letec tedy rezignovaně upustil své zbraně do moře.

Nutno ovšem podotknout, že plán F/O Tondera by od počátku značně nerealistický. I kdyby se mu podařilo zneškodnit osádku záchraného He 59B-2, neuvědomil si zřejmě, že nad nimi kroužící Fw 190 by za žádných okolností nedovolil českému letci odletět s německým letounem zpět do Anglie.¹³⁸⁾

Německý záchranný letoun přistál s F/O Tonderem v Cherbourgu. Tam dostal F/O Tonder suché šaty a byl odvezen na místní letiště. Zde byl pozván do důstojnické jídelny, kde dostal večeři: „... přišel mladý nadporučík a zeptal se, zda jsem natolik v pořádku, abych s ním mohl jít na večeři do jejich jídelny. Po dlouhé koupeli v moři jsem měl pořádný hlad, a tak jsem pozvání přijal. Hned jsme odjeli, jen my dva a jeho šofér, zcela bez ozbrojeného doprovodu. Když jsem přišel do jejich „messy“, bylo tam už shromážděno asi deset pilotů, většinou poručíků a jeden kapitán, jasně jejich velitel (pravděpodobně Hptm. Hans „Assi“ Hahn, tehdejší Gruppenkommandeur III./JG 2 Richthofen, jež měla základnu v Théville u Cherbourgu, pozn. autora).

Dostal jsem další koňak a nejméně tři z přítomných mi začali tvrdit, že mne v poledne sestřelili. Jejich vystupování bylo velmi přátelské, a tak jsem jim řekl asi toto: „Pánové, musíte se mýlit. Pochybuji, že je tady některý z vás natolik dobrý, aby se mu podařilo mě sestřelit. Jestli o tom pochybujete, půjčte mi jeden aeroplán a pojdte to zkusit. Třeba všichni najednou!“ Nastal velký smích a zároveň zazněla připomínka, že by Herr Reichsmarschall asi proti tomu něco namítal.⁴¹³⁹⁾

Po přijetí na německém letišti, které se příliš nelišilo od rytířských časů v počátcích Velké války, byl F/O Tonder v 11 hod. večer převezen zpět do Cherbourgu, kde přespal v místní nemocnici.

Nutno podotknout, že na letišti na F/O Tondera nikdo nenaléhal a místnímu zpravodajskému důstojníkovi stačilo pouze to, že F/O Tonder uvedl jen své jméno, číslo a hodnost. Na letišti se k němu chovali jeho protivníci gentlemansky a pohostili ho nejen chutným jídlem, ale i vynikajícím francouzským koňakem.

V šest hodin ráno druhý den měl F/O Tonder odjet do Paříže a odtud dále do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu poblíž Frankfurtu nad Mohanem. Na nádraží čekal F/O Tondera šok. Uviděl tam svého kamaráda z 312. čs. stíhací perutě F/Lt Dvořáka! Němci toho dne sestřelili dva české letce a oba padli do zajetí. V průchozím zajateckém táboře Dulag Luft strávil F/O Tonder osm dní.

Poté byl přemístěn do běžného zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu, kde se v této době nacházelo okolo 2000 zajatých spojeneckých letců.

Na rozdíl od F/Lt Dvořáka na F/O Tondera nikdo při výsleších v Dulag Luftu nečinil žádný nátlak. F/O Tonder byl vyslýchán Hauptmanem Barthem. Ten se nejvíce zajímal o pohyb a jména členů 312. čs. stíhací perutě, protože bezpečně věděl, že F/O Tonder je členem této perutě. F/O Tonder uvedl pouze své jméno, číslo a datum narození. Během celého pobytu se k němu zpravodajští důstojníci chovali korektně.¹⁴⁰⁾

Posledním zajatým čs. letcem v roce 1942 se stal stíhač F/Sgt. Václav Bauman, příslušník 501. britské stíhací perutě.

Na 20. červen 1942 naplánovala 11. skupina Fighter Command operaci Circus 193. Dvanáct bombardovacích Bostonů mělo zaútočit na elektrárnu ve francouzském přístavním městě Le Havre. Bostony mělo zajišťovat Tangmerské křídlo, do něhož patřila i 129. britská stíhací peruť. U ní zastával funkci velitele letky A F/Lt František Vancľ.

Operace začala pro 129. peruť v 15.00 hod. Během operace došlo k několika zuřivým „dog fightům“ (v rozmezí mezi 15.50 a 15.55 h.) s německými stíhači. Spojenečtí stíhači sestřelili tři německé stíhačky i s piloty (nárokovali však pět sestřelů) od eskadry JG 2 Richthofen. Britové neztratili v boji jediný letoun. „Skóroval“ i český stíhač F/Lt Vancľ, který sestřelil jednoho Fw 190.¹⁴¹⁾

Jenom podotýkám, že němečtí stíhači nerealisticky nahlásili zničení celkem pěti Spitfirů! Jiří Rajlich uvedl, že příslušníci eskadry JG 2 Richthofen v této době nadsazovali své úspěchy o plných 300 %, zatímco jejich kolegové z eskadry JG 26 Schlageter nadsazovali průměrně pouze o 20 %.¹⁴²⁾ Zůstává faktem, že hlášení sestřelených letadel od eskadry JG 26 v drtivé většině případů odpovídalo skutečnosti.¹⁴³⁾

Diverzní akcí pro Circus 193 bylo Rodeo Spitfirů z Ibsleyského křídla (66., 118. a 501. peruť). V 501. britské stíhací peruti letěl i český stíhač F/Lt Václav Bauman. Tento pro něho osudný bojový let přišel necelý měsíc poté, co český stíhač zničil nepřátelskou stíhačku. Ibsleyské křídlo operovalo zhruba ve stejné době dále na severovýchod, nad oblastí Pas-de-Calais.

Ibsleyské křídlo se v 15.44 h. tvrdě utkalo s Fw 190 od skupiny II./JG 26 Schlageter. Německé stíhače vedl nám již známý Hptm. Joachim Müncheberg, v té době již velké eso Luftwaffe. Němci zaútočili na britské Spitfiry z převýšení a ze slunce. Výhoda momentu překvapení byla tedy na německé straně.

Těžké ztráty tentokrát utrpěli v boji britští stíhači. Německým stíhačům se v průběhu bitvy podařilo sestřelit pět Spitfirů pocházejících od 118. a 501. peruť. V jednom z těchto Spitfirů seděl i triadvacetiletý český stíhač F/Sgt Václav Bauman. Jeho Spitfire Mk.VB AB491 se již nikdy nevrátil na svoji základnu ve Velké Británii. Určit konkrétního protivníka F/Sgt Baumana bohužel nelze. Není však vyloučeno, že to byl sám Hptm. Müncheberg, který toho dne sestřelil dva Spitfiry.¹⁴⁴⁾

Němečtí stíhači neztratili v boji jediný letoun. Pouze jeden stroj havaroval při přistání s poškozeným motorem z boje na domovské základně v Abbeville-Drucat.¹⁴⁵⁾

Poté, co Fw 190 napadly ze slunce britskou sestavu, chystal se F/Sgt Bauman napadnout jednoho Fw 190. Současně však byl napaden jiným Fw 190. Jeho stroj byl zasažen granátem z kanonu přímo do kabiny a on sám těžce raněn na pravé noze a ruce. Druhý granát zničil motor Spitfiru. Vážně raněný F/Sgt Bauman začal ztrácet vědomí a po několika vteřinách v bezvědomí se mu konečně podařilo opustit na padáku hořící letoun.

Po šťastném dopadu na pole opět přišel k sobě. Po chvíli k němu přiběhlo pět německých vojáků. Zeptali se ho na národnost, jméno a číslo. F/Sgt Bauman odpověděl rovnou, že je Čech, který slouží v RAF. Rovněž netajil ani své jméno a číslo. Během několika minut přijelo sanitní auto, které vážně zraněného letce odvezlo do nemocnice v St. Omer.¹⁴⁶⁾ Potud tedy výpověď, kterou Václav Bauman uvedl do protokolu po návratu do Velké Británie.

Renomovaný letecký historik Jiří Rajlich pana Václava Baumana „vyzpovídal“ mnoho let po válce, konkrétně 16. června 1982. Poválečné vyprávění se pak poněkud liší od oficiálního válečného protokolu: „... dostal jsem zásah od kanonu někam pod sebe. Ucítil jsem strašnou bolest v pravé noze. V první chvíli do mě vjel strašný šok, protože jsem si myslel, že ji mám ustřelenou. Zároveň mi horké střepiny granátu poranily ruku.

V příští vteřině druhý granát přerazil plynovou páku a proletěl do motoru mého Spitfira. Do kabiny mi začaly pronikat benzínové výpary a kouř. Hořím, uvědomil jsem si. Začal jsem ztrácet vědomí, ale stačil jsem ještě obrátit Spita na záda a vypadnout z kabiny. Jakmile se mi otevřel padák, opět jsem omdlel... Probral jsem se teprve při dopadu na zem. Bylo to nějaké bramborové pole někde západně od St. Omeru a za chvíli byli u mě Francouzi. Vzápětí však třesky výstřely a oni zmizeli. Místo nich přiběhlo asi pět německých vojáků. Viděli mě při sestupu.

Tehdy jsem se přesvědčil, že ne všichni Němci chovali k nám Čechům fanatickou nenávist. Tenhle německý oficír se ke mně sklonil a ptal se: „Co jsi zač, Angličan, Kanadan, Američan...?“ „Já jsem Čech,“ odpovídám německy a dodávám své jméno a číslo. „Tak, abys věděl, že i německý voják je kamarád v poli!“, odvětil. Zvedl mě ze země a v náručí mě odnesl až k silnici, kde čekala sanitka. Odvezli mě do nemocnice v St. Omeru, kde mě operoval starý německý doktor.

Měl jsem velké štěstí, že jsem neměl zasaženou kost, ale „jenom“ vytržený lýtkový sval. Dostal jsem se z toho, ale následky cítím dodnes...¹⁴⁷⁾

V nemocnici St. Omer se F/Sgt Bauman setkal se Sgt. Truhlářem (sestřelen 10. dubna 1942). Oba potkal později stejný osud. Sgt. Truhlář byl pro své zranění repatriován již v říjnu roku 1943. F/Sgt Bauman v září roku 1944.

V nemocnici St. Omer se F/Sgt Bauman léčil až do 6. srpna 1942. Potom byl převezen do nemocnice Hohenmark, která patřila administrativně pod průchozí zajatecký tábor Dulag Luft v Oberurselu poblíž Frankfurtu nad Mohanem.

Zhruba po sedmnácti dnech byl převezen do běžného zajateckého tábora Stalag VIIIB v Lamsdorfu, kde byl však ještě další tři měsíce v nemocničním ošetření. Z ošetření byl propuštěn až 30. listopadu 1942. Poté byl umístěn mezi ostatní zajatce. V průběhu válečných let prošel F/Sgt Bauman několika dalšími zajateckými tábory. Jeho zranění však bylo takového rázu, že byl 9. září 1944 repatriován zpět do Velké Británie. Bylo to uskutečněno v rámci rozsáhlé výměny zajatců. Přibližně 6500 spojeneckých vojáků bylo vyměněno za německé.¹⁴⁸⁾

F/Sgt Bauman byl vyslýchán dvakrát. Nejprve v nemocnici St. Omer. Tam mu byly pokládány otázky vojenského i politického rázu. Proč utekl z domova, jak smýšlí o německém režimu, co si myslí Angličané o válce. F/Sgt Bauman odpověděl, že jako voják cítil povinnost bojovat proti německému režimu, a že nevěří ve vítězství Německa, i přes jeho dosavadní úspěchy ve válce. Odpovědí mu byl úsměv německého zpravodajského důstojníka.

Na otázky vojenského rázu odmítl F/Sgt Bauman odpovídat. Pouze sdělil, že bombardování Anglie není zdaleka tak úspěšné, jak se Němci domnívají a život jde v Anglii normální cestou. Výslech byl prováděn v češtině. Německý zpravodajský důstojník na zraněného českého letce nijak nenaléhal a po tomto rozhovoru odešel.

Při druhém výslechu to Němci zkusili opět s formulářem od „Červeného kříže“. Tentokrát však pohrozili vážně zraněnému českému letci, že pokud ho nevyplní, nebude mu již nadále poskytováno lékařské ošetření. Tento výslech proběhl v nemocnici Hohenmark, kde byl vyslýchán po tři dny. F/Sgt Bauman uvedl pouze jméno, číslo a hodnost. Němci tedy naléhali na českého letce, že bude stačit, když uvede pouze číslo své perutě. F/Sgt Bauman ho tedy skutečně uvedl, s poznámkou, zda Němci skutečně věří tomu, že napsal správné číslo perutě. Zpravodajský důstojník mu odpověděl, že věří tomu, co napsal a konečně o pravdivosti se sami přesvědčí, mají na to prostředky. I tento výslech proběhl v češtině.

Němci potom již více na F/Sgt Baumana nenaléhali. Poskytli mu dobré lékařské ošetření a konečně nechali ho přemístit i do běžného zajateckého tábora.¹⁴⁹⁾

V roce 1942 byla tedy situace čs. zajatých letců diametrálně odlišná od roku 1940, či počátku roku 1941. Některým letcům sice bylo vyhrožováno represemi (Sgt. Truhlář, F/Lt Dvořák), neposkytnutím lékařské péče (F/Sgt Bauman), na jednom bylo dokonce použito násilí (Sgt. Kresta), ale celkově Němci nezacházeli se zajatými čs. letci jinak, než s britskými.

Vždy se čs. letcům dostalo lékařského ošetření. Výslech probíhal, až na výjimky, více méně standardně, a čs. letci byli rovněž umístováni do stejných zajateckých táborů, jako jejich britští kolegové. To vše díky rozhodnému zákroku britské vlády v případě osádky P/O Trojáčka.

V některých případech nemělo chování vůči sestřeleným čs. letcům daleko k rytířským časům v počátcích Velké války. Doslova gentlemansky se Němci chovali k F/O Tonderovi a F/Sgt Baumanovi.

Celkem v roce 1942 upadlo do zajetí 16 čs. letců. Z toho 11 čs. letců ve vážném zdravotním stavu (Sgt. Šiška, Sgt. Ščerba, Sgt. Svoboda; Sgt. Šnajdr, Sgt. Batelka, Sgt. Sichrovský; Sgt. Netopil; Sgt. Truhlář; F/O Zapletal, Sgt. Pára; F/Sgt Bauman). Jeden čs. letec byl raněn lehce (Sgt. Kresta), a jeden středně těžce (F/Lt Dvořák).

Zranění pak ve většině případů znemožnilo naději na útěk, nehledě na fakt, že ti čs. letci, již nebyli těžce raněni, neměli po sestřelení nejmenší naději na útěk (Sgt. Kresta se probral z bezvědomí až v německé nemocnici; F/Lt Dvořák byl vyloven z moře téměř v bezvědomí pár kilometrů od francouzského pobřeží a ihned předán Němcům; totéž, co platilo pro Sgt. Krestu, platilo i pro nezraněného Sgt. Škarvadu; rovněž nezraněný F/O Tonder neměl šanci na útěk viz jeho zajetí záchranným německým letounem).

Celkem pak měl možnost využít útěku pouze jediný čs. letec – Sgt. Klvaňa. Ten se potom skutečně o útěk pokusil. Doba strávená na útěku pak nepřesáhla čtyři dny. Němci měli skutečně špičkový bezpečnostní aparát, jak už to v totalitních režimech bývá, který fungoval perfektně. Naděje na útěk po sestřelení tak byla většinou minimální, i když se to několika čs. letcům podařilo (viz Poznámky, II. Před sestřelením).

Rok 1943

Jak bylo napsáno výše, v tomto roce padli do zajetí „pouze“ dva čeští stíhači. Bylo to jednak z toho důvodu, že 311. československá bombardovací peruť operovala v této době u Coastal Command, kde šance zajetí byla v drtivé většině bohužel nulová. Proč bohužel? Protože jistě bylo lepší padnout do německého zajetí, než zemřít. Pokud osádka přežila sestřelení letounu, ocitla se v malém člunu na nekonečné mořské hladině s omezenou zásobou jídla a vody. Na tyto nešťastníky potom čekala strašná smrt žízní a hladem.

Rovněž tak činnost tří čs. stíhacích perutí nebyla tak intenzivní, jako v roce 1942. Tedy zejména pokud se jednalo o počet uskutečněných sweepů nad okupovaným kontinentem. To platilo zejména pro 313. československou stíhací peruť.¹⁵⁰⁾

Na sedmadvacátý únor 1943 naplánovala 10. skupina Fighter Command pro 310. a 313. československou stíhací peruť operaci Ramrod 54.

Úkolem čs. stíhačů byla ochrana 63 B-17 Flying Fortress a 15 B-24 Liberator 8. letecké armády USAAF. Cílem amerických bombardérů byla ponorková základna v Brestu.

Okolí Brestu bylo doslova prošpikováno flakem, a rovněž němečtí stíhači to neměli k Brestu ze svých základen příliš daleko. Čs. stíhači měli na americké bombardéry čekat před cílem a po útoku je doprovodit zpět do Anglie. Čs. peruté mělo výškově zajišťovat křídlo z Portreath.

Celá operace začala toho nevlídného a pochmurného dne značně nešťastně. V 13.45 h. odstartovalo z Predannacku dvacet jedna Spitfirů s podvěšenými přídavnými nádržemi.

Čs. sestavu vedl W/Cdr. Karel Mrázek, zkušený stíhač a výtečný velitel. Celkem pět Spitfirů se s různými druhy závad muselo předčasně vrátit zpět do

Anglie. Zbýlých šestnáct Spitfirů se dostalo v pořádku k francouzskému pobřeží, kde ve výšce 7000 metrů čekaly na americké bombardéry.

Americké bombardéry se zpozdily o neuvěřitelných třicet dva minut! Křídlo z Portreath, které mělo čs. stíhačům „kryt“ záda, se nedostavilo vůbec!

Šestnáct československých stíhačů kroužilo osamoceně nad francouzským pobřežím. Všem bylo jasné, že pokud budou napadeni německými stíhači, budou bojovat o holý život.

W/dr Mrázek rozkázal rádiem provést změnu formace, aby se v případě německého útoku mohli čs. stíhači lépe bránit. V okamžiku, kdy se obě peruté promíchaly a rozdělily na několik skupinek, zaútočili němečtí stíhači s Fw 190 od I./JG 2 Richthofen. Rozpoutal se zuřivý letecký boj. Bohužel vítězně z něho vyšli němečtí stíhači, kteří měli všechny trumfy ve svých rukou. Letěli na nejlepších stíhacích strojích fronty u Kanálu. Zaútočili z převýšení, a konečně bylo jich více.

V boji padl F/Lt Miloslav Štusák, příslušník 313. peruté a F/Lt Václav Řídkošil, příslušník 310. peruté. Třetího ztraceného pilota v tomto boji, F/Lt Františka Burdu, který letěl ve svém Spitfiru Mk.VB EP287 NN-X, sestřelil nepřátelský flak. F/Lt Burda však našťastí sestřelení přežil.¹⁵¹⁾ Zpátky na základnu v Anglii se vrátilo pouze třináct strojů ...

Kritika ze strany čs. letců na Spitfiry Mk.VB, která začala již v roce 1942, v roce 1943 vyvrcholila. Ztráty čs. stíhačů rostly, a bojové výsledky nebyly vždy adekvátní těmto ztrátám.

Stížnosti byly celkem pochopitelné. Ani sebelepší pilot toho nemohl udělat mnoho, pokud seděl v nejméně o jednu třídu horší stíhačce: „...Jiná starost doléhá na peruť. Je to stav letounů. Spitfire V se projevuje čím dále tím zřetelněji jako nedostačující útočný letoun ve srovnání s německými FW-190.

K tomu přistupuje ještě skutečnost, že letouny peruti jsou operačně velmi opotřebovány, čili v nářečí pilotů jsou to už „křápy“, s nimiž již se nedá mnoho dělat a zejména nelze dělat pořádný a rovnocenný boj se Skopčáky, kteří na svých strojích mají více než padesátiprocentní výhodu zejména v obraně vlastního území.

Umění pilotní našich se stává bezcenným, odvaha stává se něčím podobným jako sebevražedný úmysl a přes všechno odhodlání a obětavost zůstává výsledek zbytečně negativní. Je přímo obdivuhodné, že při takovém stavu, morálka, bojová morálka peruti zůstává na neztenčené a vždy spolehlivé míře...“¹⁵²⁾

Na jiném místě se v kronice 313. peruté mimo jiné psalo, že: „Velmi často projevují se zmínky s letouny /Spit.V/, které jsou, vzhledem k nepřátelským letounům, pomalé. Peruť v rámci wingu koná výhradně „close escort“ (přímý doprovod, pozn. autora) bombardérům a nemá možnosti zasáhnout do bojů, které se zpravidla odehrávají nad „close escort“ mezi Němci a Spit. IX., které mají veliké výhody oproti Spit. V.

Velmi dobré výsledky pilotů od perutí vybavených Spit. IX. způsobují žárlivost u českých pilotů. Mimoto fakt, že Spit. IX. byly českým perutím přislíbeny

a nebyly dodány, vyvolal dojem ústrků českých pilotů. Je mi dostatečně znám důvod potíží s dodáním nových letounů, přesto však moje vysvětlení piloti považují více méně jako chlácholení a ne vysvětlení.⁴¹⁵³⁾

Na dalším místě v kronice srovnávali čs. letci výkonnost Spitfiru Mk.VB oproti Fw 190, jako: „... závod chrta s „Voříškem.“⁴¹⁵⁴⁾

Čs. stíhači pak reagovali podrážděně na každou novou ztrátu ve svých řadách.

O tom, jaká panovala nálada u čs. perutí, které operovaly po celý rok 1942 a 1943 na pomalých Spitfirech Mk.VB, svědčí hlášení za měsíc prosinec 1943: „S nadcházejícím novým rokem naděje na skončení války dostoupily vrcholu a každý do jisté míry s nadšením očekává zahájení útočných akcí na kontinent. Přes všechny sliby se projevuje obava, že peruť půjde do operací s „pětkami“, což ovšem citelně snižuje stupeň nadšení.“⁴¹⁵⁵⁾

Čs. stíhači létali na nevyhovujících Spitfirech Mk.VB až do ledna roku 1944, kdy byli vybaveni skvělými Spitfiry Mk.IX. Tyto stroje se již plně vyrovnaly německým Fw 190, a v některých aspektech je i překonávaly. Do té doby ovšem nepřestávala jak kritika Spitfirů Mk.VB, tak i Angličanů.

Nutno ovšem zdůraznit, že Angličané se nikoho nesnažili poškozovat či naopak zvýhodňovat. I když se první Spitfiry Mk.IX objevily již v průběhu roku 1942, byly tyto stroje přednostně posílány do severní Afriky, v té době hlavní fronty britské armády.

Ve Velké Británii byly od konce léta a podzimu 1942 Spitfiry Mk.IX přednostně vybavovány ty perutě, které operovaly v rámci 11. skupiny Fighter Command. Jinými slovy, ty jednotky, které nesly hlavní tíhu leteckých bojů nad okupovanou Evropou.

Např. 313. československá stíhací peruť operovala v rámci 11. skupiny „pouze“ od 12. prosince 1941 do 8. června 1942.¹⁵⁶⁾ V roce 1943 již jednotka neoperovala v této exponované skupině, odlétala také menší počet sweepů. V době, kdy peruť operovala v exponované 11. skupině, byl Spitfire Mk.VB standardní stroj britského letectva.

Ale zpět k F/Lt Burdovi, pro kterého se stal 27. únor 1942 černým dnem v jeho životě. F/Lt Burda, v té době již zkušený pilot se dvěma potvrzenými sestřely, letěl jako velitel roje 310. perutě. Když se přiblížila peruť k francouzskému pobřeží, dva Fw 190 prolétly levým křídlem perutě, čímž se sestava porušila. F/Lt Burda se společně se svým číslem F/Lt Řídkošilem přidal k 313. peruti.

Asi 15 mil severně od Brestu při zatáčce se Spitfire F/Lt Burdy dostal na pravou stranu 313. perutě. Náhle jeho letoun padl do vývrtky.

F/Lt Burda uviděl na pravém křídle svého Spitfiru velký čtvercový otvor. Kormidla nefungovala, a letoun se tím pádem dostal do vývrtky. Spitfire se ve vývrtce rychle blížil směrem k zemi.

F/Lt Burda se okamžitě rozhodl vyskočit z letounu a zachránit si život. Vyskočil asi 16 mil severně od francouzského pobřeží. Vítr ho však zahnal na pevninu, kde přistál asi pět set metrů od pobřeží. Dopadl přímo mezi německé vojáky, kteří na něho již čekali. Byl tedy okamžitě zajat a převezen na letiště v Brestu.

Na letišti byl vzat do důstojnické jídelny, kde dostal najíst. Němečtí stíhači byli v dobré náladě a oslavovali vítězství. F/Lt Burda zaslechl, že sestřelili ještě další dva Spitfiry.

Hptm. Strohler sdělil F/Lt Burdovi, že to byl on, kdo ho sestřelil, což, jak víme, nebyla pravda. Místnímu zpravodajskému důstojníkovi řekl F/Lt Burda své jméno, číslo a hodnost. Němci tak ihned podle čísla poznali, že F/Lt Burda je Čech. Nijak víc na něj na letišti nenaléhali.

Druhý den byl F/Lt Burda převezen do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem. Tam zůstal šestnáct dní ve vyšetřovacím vězení. Poté byl koncem března 1943 převezen do zajateckého tábora Oflag XXI B Szubin v okupovaném Polsku. Po třech týdnech byl převezen do zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu.

V Dulag Luftu byl F/Lt Burda vyslýchán celkem třikrát. Vyšetřoval ho Hpt. Barth, který se k českému stíhači choval slušně a korektně.

Nejvíce německého vyšetřovatele zajímaly volací značky perutě, jména velitelů, patrolování konvojů apod. Na tyto otázky odmítl F/Lt Burda odpovídat, a uvedl pouze jméno, číslo a hodnost. Rovněž mu byl předložen formulář od „Červeného kříže“, který rovněž odmítl vyplnit.

Bylo mu vyhrožováno, že pokud ho nevyplní, nebude dostávat od Červeného kříže balíčky a nebude mu dovoleno psát dopisy. Ani jedno však Němci neudělali. Vyšetřující důstojník na F/Lt Burdu příliš nenaléhal a brzy ho nechal přemístit do běžného zajateckého tábora.¹⁵⁷⁾

Druhý a zároveň poslední zajatý český letec v roce 1943 byl velkým „úlovkem“ pro Němce. Do zajetí padl hodnostně vyšší čs. letec, S/Ldr Jiří Maňák DFC, velitel 198. britské peruti. Jiří Maňák byl teprve druhým čs. letcem, kterému se dostalo takové cti, že vedl britskou peruť (před ním to byl S/Ldr František Fajtl, a po něm již pouze S/Ldr Otto Smik).

S/Ldr Maňák byl ostríleným stíhačem, na jeho kontě v té době byly dvě zničené a dvě poškozené německé stíhačky a mnoho bitevních akcí nad okupovanou Evropou.

S/Ldr Maňák se stal velitelem 198. britské perutě, která byla vyzbrojena v té době nejrychlejší britskou víceúčelovou stíhačkou Hawker Typhoon Mk.IB.

Typhoon měl čtyři 20 mm kanony, a mohl nést pumovou i raketovou výzbroj. Rychlostně překonal i Fw 190, kterých ostatně poslal slušnou řadu do moře nad Kanálem. Typhoon měl být původně odpovědí na Fw 190, ale nehodil se pro

doprovodné akce bombardérů. Vynikl však jako bitevník, i jako stíhač bombardovacích Fw 190.

Němci používali v roce 1942 a 1943 upravené Fw 190 k bombardování cílů v Anglii. Fw 190 letěly těsně nad hladinou moře, aby je nezachytily britské radary. Před cílem vystoupaly vzhůru a shodily na něj pumy. Poté v nejvyšší rychlosti uhaněly zpět na letiště ve Francii.

Spitfiry Mk.VB rychlostně na Fw 190 nestačily a nezpůsobily jim tedy podstatné ztráty. Zato Typhoony, které patrolovaly na britském pobřežím, poté co obdržely kurs letících Fw 190, okamžitě s nejvyšší rychlostí zaútočily na unikající Fw 190.

Výsledek se brzy dostavil, ztráty bombardovacích Fw 190 začaly růst, a neodpovídaly vynaloženému úsilí. Postupně tedy Němci od bombardování cílů v Anglii s Fw 190 ustoupili.

S/Ldr Maňák a „jeho“ 198. perutě plnili nad okupovanou západní Evropou bitevní úkoly různého zaměření. Perutě útočila na nepřátelská letiště, lodní konvoje, lokomotivy, nákladní auta, apod. Jedna z takových akcí se však S/Ldr Maňákovi stala osudnou.

Dne 28. srpna 1942 vedl S/Ldr Maňák čtyři Typhoony jako doprovod bitevních Hurricanů, které měly poprvé zaútočit raketami na vrata kanálu ve Welmedinghe v Holandsku.

Toho dne byly nízké mraky, které měly chránit britské letouny při návratu, občas drobně přšelo. Britské letouny letěly nízko nad hladinou, tak aby je nezachytily německé radary. Zároveň bylo dodržováno rádiové ticho až do 19.00 h., kdy letouny překročily holandské pobřeží.

Bylo za sedm minut devatenáct hodin, když S/Ldr Maňák obdržel rádiem rozkaz, který celou akci odvolal z důvodu stále se horšícího počasí. Protože byla jeho jednotka již dosti daleko, rozhodl S/Ldr Maňák zaútočit alespoň na nějaký vlak.

Typhoony již byly už v holandském vnitrozemí, když S/Ldr Maňák zpozoroval, že jeho motor a motor letounu F/Lt Scotta kouří. Piloti 198. perutě měli celou oblast nad Holandskem, kde operovali, dobře zmapovanou. Věděli snad o každém stanovišti flaku. Dá se tedy předpokládat, že Typhoon S/Ldr Maňáka a F/Lt Scotta zasáhla „náhodná“ střela.

S/Ldr Maňák vydal rozkaz k návratu do Anglie. V té chvíli viděl, že jeho číslo, F/Lt Scott jde se svým strojem na nouzové přistání. On sám se chtěl pokusit se svým Typhoonem Mk.IB JP613 TP-N dostat alespoň nad Kanál, kde by byla šance, že ho vyloví Britové. Avšak při přeletu pobřeží začal motor vynechávat, až se úplně zastavil.

Nejprve chtěl S/Ldr Maňák vyskočit padákem, ale pro malou výšku a rychlost musel přistát na ne příliš klidném moři. Normálně bylo doporučeno přistát podél vln, protože tak se letoun nepotopil.

Naneštěstí měl Typhoon S/Ldr Maňáka malou výškovou polohu a rychlost. S/Ldr Maňák musel přistát proti vlnám!

Po dosednutí jedním trhem odhodil kryt kabiny. Jeho Typhoon se „zapíchl“ přímo pod jednu vysokou vlnu a v okamžiku byl pod vodou. (Jenom podotýkám, že přistát s Typhoonem na moře se podařilo pouze dvěma letcům!)

S/Ldr Maňák začal bojovat o holý život. Okamžitě uvolnil popruhy a plaval ven z letadla. Protože však již byl hluboko pod hladinou, ztratil orientaci. Pohotově zatáhl za páčku u vzduchové bombičky od záchranné vesty. Ta se naštěstí ve vteřině nafoukla a vynesla vyčerpaného S/Ldr Maňáka na hladinu. Na hladině si přitáhl složenou dinghy a také ji nafoukl bombičkou a vlezl do ní.

Za chvíli začala bouře a dinghy byla plná vody. Promrzlého S/Ldr Maňáka unášel vítr k Nizozemí, ale on se potřeboval dostat na otevřené moře, kde měl šanci, že ho vyloví Britové. Celou noc strávil za bouře a deště v dinghy.

Brzy ráno, kolem 03.15 h., zahnal vítr dinghy na pobřeží u Flushingu. Když vyčerpaný S/Ldr Maňák ušel necelých třicet metrů, byl zastaven dvěma německými vojáky. Po jednodenním odpočinku byl lehce zraněný S/Ldr Maňák (byl zraněn na obličeji) převezen do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem. Zde byl vyslýchán pouze od 2. do 8. září 1942. Poté byl umístěn do zajateckého tábora Stalag Luft III. v Saganu.

A samotný výslech? S/Ldr Maňák uvedl pouze „své“ jméno (představil se jako S/Ldr James Manak), číslo a hodnost. Zpravodajský důstojník, který S/Ldr Maňáka vyslýchal, se choval slušně a korektně. Sám byl totiž bývalý stíhač, který byl sestřelen v bitvě o Anglii. Vážně zraněného ho vytáhli z Kanálu Němci. Poté již mu nebylo lékaři dovoleno, aby se nadále zúčastnil bojových operací a byl přemístěn právě do Dulag Luftu.

Německý důstojník měl podle čísla sice silné podezření, že S/Ldr Maňák je ve skutečnosti Čech, ale nebyl si zcela jist právě vzhledem k tomu, že byl velitelem britské peruti. Konečně nijak zvlášť na S/Ldr Maňáka nenaléhal a snad i ze stíhačské „solidarity“ uvedl S/Ldr „Mannacka“ do kolonky národnost, jako – BRITISH.

Německého důstojníka zajímalo, jakou taktiku používají Britové při nasazení Typhoonů, jaké mají rozmístění perutí, jaké přesné výkony Typhoon má, apod.

Pozorného čtenáře jistě překvapí, že výslech pilota v britské hodnosti major a ke všemu velitele perute vyzbrojené pro Němce v té době přeci jenom „záhadných“ Typhoonů trval tak krátce.

Bylo to z toho důvodu, že v Dulag Luftu vznikla panika, že spojenci uskutečnili invazi ve Francii. Němci tedy očekávali rychlý nárůst zajatců, a „staří“ zajatci, jako S/Ldr Maňák, je již tolik nezajímali. S/Ldr Maňák byl tedy jako Angličan přemístěn do zajateckého tábora.

Celý výslech proběhl slušně a korektně, i když zpočátku S/Ldr Maňákovi vyhrožovali předáním gestapu, pokud se nerozmluví o Typhoonu.¹⁵⁸⁾

S/Ldr Maňákovi se tak podařilo utajit svoji skutečnou identitu, což se před ním podařilo pouze F/O Bryksovi a Sgt. Netopilovi. Avšak pouze S/Ldr Maňák

a Sgt. Netopil budou po celý průběh zajetí považováni za Brity, ale nepředbíhejme...

Jak je tedy vidět, ani v roce 1943 nezacházeli Němci se zajatými čs. letci jinak než se spojeneckými piloty. Průběh i výslech obou zajatých českých stíhačů proběhl poměrně korektně, a oba byli posléze umístěni do zajateckého tábora.

Pouze S/Ldr Maňák měl naději na útěk, ale byl téměř okamžitě po přistání na holandském pobřeží zadržen.

Rok 1944

V tomto roce padlo do zajetí celkem sedm čs. letců. Jeden bombardovací letec a šest stíhačů. Jeden ze stíhačů byl zajat na východní frontě (viz III. f Východní exkurs).

Jako první padl do zajetí P/O Jiří Otto Fischl. Tento muž byl zařazen přímo do RAF a nebyl ani veden jako příslušník čs. letectva ve Velké Británii u Inspektorátu čs. letectva v Londýně. O příčinách, které vedly tohoto muže, patrně židovského původu, ke vstupu přímo do britského letectva, bylo již pojednáno výše.

P/O Fischl byl přidělen koncem roku 1943 ke 101. britské bombardovací peruti. Tato peruť operovala na bombardovacích letounech typu Avro Lancaster Mk.III. Byla to speciální jednotka.

Německá Luftwaffe zavedla v této době u svých nočních stíhaček nový palubní radiolokátor FuG 16. Britové vynalezli protizbraň v podobě přístroje ABC (Airborne Cigar).

Letouny 101. peruť nesly kromě běžného pumového nákladu na svých palubách právě tento přístroj, který působil jako „rušička“ německého FuG 16.

Obsluha ABC za operačního letu hledala v pásmu, na němž vysílaly FuG 16 pokyny německých dispečerů z pozemních řídicích center. Poté, co byl zachycen signál, letec naladil ABC a buď pokyny zrušil nebo dával falešné rozkazy.

Proto měla 101. peruť personál vybraný z mužů, kteří mluvili dobře německy. Dá se předpokládat, že P/O Fischl uměl mluvit dobře německy a pravděpodobně i tento přístroj obsluhoval.

V noci z 15. na 16. února 1944 nařídilo Bomber Command provést další z řady těžkých náletů na Berlín. Okolí Berlína, i Berlín samotný, bylo v této době doslova prošpikováno flakem a hlídáno nočními stíhači. Jinými slovy, Berlín, to byl vždy smrtelně nebezpečný cíl.

K útoku na hlavní město Třetí říše vzlétlo 891 bombardovacích letadel RAF. Na Berlín dopadlo 2643 tun bomb. V samotném městě vypuklo téměř 600 velkých požárů a přes 500 menších. Více než 1500 budov lehlo popelem. O život přišlo přes 600 obyvatel Berlína. Německé protiletadlové obraně ve spolupráci s noční-

mi stíhači se podařilo sestřelit 48 bombardovacích letadel, což však v této době tvořilo „přijatelných“ 4,8 % ztrát.

Mezi těmito sestřelenými bombardéry byl i Lancaster Mk.III DV 236 od 101. perutě, na jehož palubě byl P/O Fischl. Pro P/O Fischla to byla čtrnáctá operace. Bohužel jeho další osud v zajetí je neznámý.

Ví se pouze, že sestřel letounu přežil a byl zajat a umístěn v táboře Stalag Luft III v Saganu. Dá se tedy jenom předpokládat, že jako Žid byl později v zajateckém táboře oproti svým britským kolegům perzekuován, pokud předpokládáme, že Němci poznali, že se jedná o Žida. O jeho osudu není více známo, ale je pravděpodobné, že zajetí bez újmy přežil. Pravděpodobně ještě po válce sloužil u československého letectva.¹⁵⁹⁾

Prvním zajatým čs. stíhačem v roce 1944 se stal F/Lt Bohuslav Budil, příslušník 312. československé stíhací perutě.

Na 19. duben 1944 naplánovalo Fighter Command operaci Ramrod 753. Úkolem 72 bombardérů B 26 Marauder bylo seřadovací nádraží v Malines v okupované Belgii. Doprovod bombardérům zajišťovalo československé křídlo z Manstonu. Jako zadní ochrana letěla 312. československá stíhací peruť.¹⁶⁰⁾

Nic nenavštěvovalo tomu, že by 19. duben 1944 měl být pro F/Lt Bohuslava Budila nějakým významným dnem. Odpoledne 19. dubna 1944 měl již volno. Než opustil letiště, zašel ještě F/Lt Budil na dispersal, aby již jenom podepsal knihu letů od jeho posledního letu. Mechanik jeho letounu ho požádal, zda by mu ještě nezalétl letoun po opravě magnet a výměně svíček.

Právě, když vystupoval z letadla, chystala se peruť k odletu na letiště Manston, odkud měla „jít“ na výše zmiňovaný sweep. Číslo „Yellow 4“ mělo poruchu kola a zůstalo na letišti. F/Lt Budil tedy odstartoval za perutí s rozhodnutím, že přistane v Manstonu a nahradí „Yellow 4“. To mu bylo velitelem perutě povoleno. F/Lt Budil tedy odstartoval v době, kdy si měl užívat volna, na svůj osudný poslední sweep.¹⁶¹⁾

Wing odstartoval v 18.00 h. k provedení bojového úkolu. Ještě před dosažením cíle se pokusil o útok na sestavu asi dvaceti Messerschmittů Bf 109 G, jeho útok byl však odražen.

Když se celý svaz i s bombardéry blížil k cíli od jihu, hlásil dispečer z kontrolní stanice v Anglii, že asi 20 mil za svazem ve výšce 20.000 stop je 18 nepřátelských letounů. Výška čs. stíhačů byla však pouze 18.000 stop. Pokud by němečtí stíhači zaútočili z převýšení, byli by ve značné výhodě. Německé stíhače od I./JG 26 Schlageter vedl jejich velitel, ostřílený stíhač major Karl Borris, eso Luftwaffe.

Krátce nato ohlásila kontrolní stanice, že němečtí stíhači jsou již pouze 15 mil od svazu. Téměř v tom okamžiku uviděl F/Lt Budil rozprasky střel vpravo od svého letounu. Strhl tedy svůj Spitfire po křídle a uviděl Fw 190, který ho předlétl a dostal se tak do jeho zaměřovače. F/Lt Budil zahájil okamžitě palbu.

Německý stíhač se snažil uletět, ale vzdálenost mezi ním a F/Lt Budilem se neustále zmenšovala, až se přiblížil na 100 yardů. Celou dobu střílel F/Lt Budil ze všech palubních zbraní a několikrát nepřátelský letoun zasáhl. Z Fw 190 vyrazil černý a bílý dým. Asi ve 3000 stopách německý pilot obrátil svůj letoun na záda a vyskočil.¹⁶²⁾

Spokojený F/Lt Budil se chtěl opět rychle připojit k peruti, když v tom byl jeho Spitfire zasypán střelami. Spitfire byl zasažen dvakrát. Jeden zásah směřoval do trupu za pilotním sedadlem. Rádio bylo rozbité a všechno řízení přerušeno. Druhý zásah zasáhl levé křídlo, čímž v něm vznikla díra o průměru téměř 80 cm, v prostoru olejového chladiče, jehož zadní polovina byla ustřelena.

F/Lt Budil byl naprosto bezmocný, byl bez řízení. Z „lovce“, který před pár vteřinami sestřelil svoji „oběť“, se stala sama „kořist“ pro jiného německého stíhače. Tak už to ve válce chodí, pocity vítězství střídají pocity porážky.

V letecké bitvě ztratil čs. wing dva Spitfiry. Jeden Spitfire i s pilotem od 313. perutě – W/O Arnošt Mrtvý a jeden Spitfire od 312. perutě – F/Lt Budil.

W/O Mrtvý byl sestřelen Oblt. Wolfgangem Neuem a F/Lt Budil samotným maj. Karlem Borrisem. Němečtí stíhači údajně nepřišli o žádný letoun (!).

Spitfire LF.Mk.IX MJC558 W/O Arnošta Mrtvého byl spatřen, jak se v plamenech řítí k zemi. W/O Mrtvý, osmadvacetiletý český stíhač, sestřelení nepřežil...¹⁶³⁾

Pro F/Lt Budila nebylo ještě vše ztraceno. Motor nebyl poškozen a jeho chod byl pravidelný. Všechny přístroje ukazovaly správně. F/Lt Budil letěl nejbližším kursem zpět do Anglie. Neustále se snažil držet teplotu oleje pod šedesát pět stupňů, tak aby olej neunikal chladičem. Pomalu s letounem vystoupal do 8000 stop.

Začal přemýšlet, má-li se v Anglii pokusit o nouzové přistání, nebo vyskočit. Po dvaceti minutách letu, když už se blížil k pobřeží, začal tlak oleje rychle klepat až se přiblížil k nule. Obrátky se zvýšily, kontrola náběhů listů vrtule už nefungovala. Motor začal mít nepravidelný chod, začal se zadírat a kouřit. Spitfire začal rychle ztrácet výšku.

F/Lt Budil poznal, že nad moře se s takto poškozeným letounem již nedostane. Když se zdálo, že motor se každou chvílí utrhne, rozhodl se vyskočit. Jeho Spitfire L.F. Mk.IXC ML248 DU-R padal blízko F/Lt Budila nezadržitelně k zemi.

Při výskoku narazil hlavou na výškovou stabilizační plochu a otevřel padák. Stačil ještě zahlédnout, jak se motor utrhl od draku letounu. Nešťastnou náhodou dopadl F/Lt Budil na zem právě před německé betonové opevnění. Odtud okamžitě vyběhli tři němečtí vojáci a zajali ho dříve, než vůbec stačil vstát ze země.

Bohužel měl u sebe F/Lt Budil všechny své osobní doklady. Bylo to tím, že nebyl původně určen pro tento operační let a na letišti v Manstonu před startem na to zapomněl. F/Lt Budil byl zajat krátce po 19.00 h. Ještě před hodinou to byl svobodný člověk, který měl před sebou večer zaslouženého volna.

F/Lt Budil byl převezen na místní velitelství a poté předán vojákům Luftwaffe. Ti ho posléze nechali převézt do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurktu nad Mohanem. Tam byl umístěn jedenáct dní. Poté byl převezen do běžného zajateckého tábora Stalag Luft III. v Saganu.

A výslech? Nejprve byl tázán na svoji identitu, která byla bohužel prozrazena již jeho osobními doklady. Německý zpravodajský důstojník mu však sdělil, že jako Čech nemusí jít vůbec do zajateckého tábora. Ale když požádá, může jít rovnou domů, kde bude zaměstnán v civilní službě.

Zpravodajský důstojník F/Lt Budilovi nabídl, že klidně hned zavolá do Berlína pplk. Benešovi, bývalému Čechovi, který je velmi oblíbený a vtipný důstojník v německých službách. F/Lt Budil tuto „velkorysou“ nabídku odmítl a prohlásil, že je britský důstojník a britský státní příslušník. Dovedl si jistě představit, jak by Němci propagandisticky využili skutečnosti, kdyby přistoupil na jejich nabídku. A navíc v té době již bylo jasné, že nacistické Německo válku prohraje, otázka byla jenom za jak dlouho a za jakou cenu.

Poté zpravodajský důstojník jmenoval volací znaky čs. wingu a ptal se F/Lt Budila, zda je již slyšel. F/Lt Budil odpověděl, že se nepamatuje. Dále přinesl zpravodajský důstojník modrou obálku, na které byl nápis „312. československá stíhací peruť“. Spis byl tlustý téměř tři centimetry.

Zpravodajský důstojník ho otevřel, ukázal na listinu, na které byla dvě jména zajatců – F/Lt Dvořák, F/O Tonder a řekl F/Lt Budilovi, že se již brzy s těmito kamarády setká. F/Lt Budil mu sdělil, že je vůbec nezná, což nemusela být lež.

Budil přišel k 312. peruti až po 3. červnu 1942, kdy byli Dvořák a Tonder sestřeleni.

Jinak se zpravodajský důstojník tázal na jeho názor na invazi, jestli bude a kdy asi. Byla to otázka, se kterou se F/Lt Budil setkával téměř všude. Němce nezajímalo nic jiného než invaze.

Výslech nebyl vůbec intenzivní, proběhl až devátý den pobytu F/Lt Budila v Dulag Luftu a trval pouze deset minut! Dva dny po výslechu již putoval F/Lt Budil do zajateckého tábora.¹⁶⁴⁾

Měsíce před spojeneckou invazí do Francie byly ve znamení intenzivní spojenecké letecké ofenzívy. V jarních a letních měsících roku 1944 vrcholila bombardovací spojenecká ofenzíva, jak nad Německem, tak okupovanou Evropou. Drtivou noční bombardovací ofenzívu RAF střídala denní bombardovací ofenzíva amerického letectva.

Americké bombardéry byly doprovázeny americkými stíhači, kteří měli za úkol nejen doprovodit zpět své „svěřence“, ale především ničit německé stíhače. Američtí stíhači doslova vyhledávali německé stíhače, které ničili nejen ve vzduchu, ale i při startu, přistání a útocích na německá letiště.

Stejně tak probíhala intenzivní bombardovací ofenzíva nad okupovanou Evropou. Spojenecké bombardéry ničily německá letiště, železniční uzly, německé dopravní prostředky, obranná postavení na březích Atlantiku apod.

Tuto ofenzívu nad okupovanou Evropou prováděly nejen těžké čtyřmotorové bombardovací letouny, ale především střední dvoumotorové bombardovací letouny. A opět byly bombardéry doprovázeny, jak britskými, tak americkými stíhači. I když pro americké stíhače zůstalo prioritou nebe nad Třetí říší.

Spojenečtí stíhači nad okupovanou Evropou měli stejný cíl a úkol – ničit ve vzduchu i na zemi německé stíhače.

Spojenečtí stíhači operovali v této době na prvotřídních stíhacích letounech (Spitfiry Mk.IX; Mustangy P51-D; Thunderbolty P47-D), které v mnoha směrech překonávaly německé Focke-Wulfy a Messerschmitty. A konečně spojenečtí stíhači měli nad německými nejen materiální, ale i početní převahu.

V průběhu roku 1944 nebylo zvláštním případem, kdy např. okolo 700 čtyřmotorových bombardérů doprovázelo přes 1000 stíhačů. A německá Luftwaffe mohla nasadit do boje okolo 200 stíhačů.

Rovněž zatímco kvalita a zkušenosti amerických stíhačů rostly, u německých stíhačů tomu bylo právě naopak. Velké ztráty znamenaly urychlený výcvik, ze kterého sice vycházeli němečtí stíhači s vysokou morálkou a „uvědoměním“, ale zato s mizernými leteckými zkušenostmi. Ti se potom stávali v leteckých soubojích snadnou „kořistí“ pro spojenecké letce. Nebyly ani řídké případy, kdy mnoho německých stíhačů nepřežilo ani svůj první bojový let.

Tak se jedinými nebezpečnými protivníky pro spojenecké letce stala německá ostřílená esa. Tato esa Luftwaffe bojovala často už ve španělské občanské válce, či od počátku druhé světové války. Měla nalétáno stovky operačních hodin a na jejich kontě byly desítky sestřelů. Takový německý stíhač byl vždy smrtelně nebezpečným soupeřem v leteckém boji.

Spojenecká ofenzíva přinesla brzy své ovoce. Jenom v květnu 1944 zahynulo při obraně německého vzdušného prostoru 276 německých stíhacích pilotů a Luftwaffe musela odepsat 487 stíhacích strojů! Německé stíhací letectvo přišlo během tohoto měsíce o 25 % všech svých pilotů a 50 % letounů. Ztráty za prvních pět měsíců od počátku roku 1944 činily 2262 pilotů! Což v porovnání s průměrným stavem německého stíhacího letectva znamenalo téměř neúprosných 100 %!¹⁶⁵⁾

Němci nestíhali takové ztráty pokrýt lidskými zdroji. Musíme si uvědomit, že německá Luftwaffe bojovala nejen na západní, ale i na východní frontě, i když západní fronta zůstávala po letecké stránce prioritou.

Ani spojenecké ztráty nebyly nejmenší, ale spojenci si je na rozdíl od Němců mohli dovolit. A tak když například ztratili spojenci v letecké bitvě okolo třiceti letounů a Němci rovněž, byla to katastrofa pro Němce.

Protože jestliže spojenci nasadili do boje okolo 1000 letadel a Němci okolo 150, byly spojenecké ztráty přijatelné, zatímco pro Němce se takovýmto tempem začaly ztráty stávat neúnosnými.

A tak když se spojenci 6. června 1944 vylodili ve Francii, spojenecké letectvo splnilo svůj cíl. Nebe nad invazní frontou patřilo spojeneckému letectvu. Německá Luftwaffe nasadila toho dne do boje proti invazním vojskům pouze několik stíhaček!

Vrcholící předinvazní spojenecká letecká ofenzíva se stala osudnou nejednomu čs. stíhacímu letci. Jedním z nich byl P/O Karel Valášek, příslušník 310. československé stíhací peruti.

Na 21. květen 1944 byla naplánována operace Ramrod 905, které se zúčastnil kompletní 134. československý wing. Z této akce se nevrátily čtyři Spitfiry a dalších devět se vrátilo na leteckou základnu v Appledram poškozeno. Čtyři piloti byli zaneseni do seznamu nezvěstných a jeden skončil se zraněním v nemocnici. Jedním z těch, kteří se nevrátili, byl i P/O Valášek, který naštěstí sestřelení přežil. Na 21. květen 1944 vzpomínali příslušníci 134. čs. stíhací křídla jako na nejčernější den v jeho historii.¹⁶⁶⁾

Ráno, kolem desáté hodiny, opustilo Appledram celkem devět čtyřčlenných rojů – po dvanácti Spitfirech LF.MK.IX od 310., 312. a 313. čs. stíhací perutě. Spitfiry se hnaly nízko nad mořem k okupované Francii, aby je nezachytily radaru. Cílem operace bylo zaútočit na všechny důležité vojenské objekty, především silniční a železniční dopravu, mosty, apod.

Nejtěžší ztráty utrpěla při této akci 310. čs. stíhací peruť. Piloti čtveřice Spitfirů velitelského červeného roje zaútočili nejprve na plynojem poblíž Pont l'Évêque a pak zamířili k jihu.

Asi 8 kilometrů východně od Lissieux zhruba v 10.30 hod. zaútočili piloti na obrněný vlak. Velitel perutě S/Ldr Hugo Hrbáček zaútočil první. Jeho Spitfire NN-W MJ798 byl zasažen flakem a S/Ldr Hrbáček musel nouzově přistát. Podařilo se mu vyhnout zajetí a po dobrodružné eskapádě se probil zpět do Velké Británie, kam dorazil 19. srpna 1944 (podrobněji viz Poznámky II. Před sestřelením).

Ani žlutý roj 310. čs. stíhací perutě se nevyhnul ztrátám. Pod vedením F/O Františka Trejtnara (Sgt. Bedřich Fröhlich, F/O Jindřich Skirka a P/O Karel Valášek) zaútočil žlutý roj hned po přeletu francouzského pobřeží na obrněný vlak, který odpověděl zuřivou palbou. Ta poškodila Spitfire Sgt. Fröhliche.¹⁶⁷⁾

V 10.40 hodin pak celý roj napadl dva vlaky stojící na nádraží ve Vire.

Spitfire L.F. Mk.IXC MJ663 NN-B P/O Valáška zaútočil na vlak, který odpověděl zuřivou a přesnou palbou. Spitfire byl naneštěstí zasažen přesným flakem do pravého křídla. V místě, kde se nacházel olejový glykolový chladič pod křídlem na pravé straně trupu, zela velká díra. Střepiny pozemního granátu též poškodily palubní desku a motor se začal přehřívat a kouřit.

Protože P/O Valášek letěl nízko nad stromy, nemohl k opuštění letounu použít padák. Podařilo se mu tedy s velkými obtížemi nouzově přistát v lese poblíž Balleroy. P/O Valášek okamžitě opustil letoun a utíkal směrem na jih. Nebyl naštěstí při nouzovém přistání zraněn, utrpěl pouze několik modřin.

P/O Valášek se rozhodl probít se přes Francii do Španělska. Přespával, kde se dalo, ve stohu i na poli, měl štěstí, že bylo jaro a ne zima. K večeru druhého dne potkal na polní cestě francouzskou ženu. Zeptal se jí, zda ve vesnici před nimi je hodně Němců. Žena se ho zeptala, proč to potřebuje vědět. P/O Valášek vsadil vše na jednu kartu. Řekl jí, že je sestřelený pilot RAF, který utíká před Němci a pokouší se dostat zpět do Anglie. Žena mu řekla, ať počká schován na místě.

Za necelých 45 minut se vrátila zpět i s koňským povozem a kočím. Uložili P/O Valáška na vůz a přikryli ho slámou a starými pytli. Takto schovaného ho přivezli přes vesnici do jednoho statku. Tam již čekali na P/O Valáška tři další muži, kteří začali zjišťovat, zda je skutečně letec RAF. Jasně řekli, že pokud by Němci P/O Valáška u nich našli, popravili by je i s rodinami. Dali vyčerpanému letci najíst a odvedli ho do podkroví domu.

Druhý den večer byl P/O Valášek představen místnímu veliteli hnutí odporu. Pan Pique, místní velitel, měl spojení na RAF. U ní ověřil, že P/O Valášek je skutečně příslušníkem RAF, a ten byl konečně přijat do jejich kruhu.

Příslušníci hnutí odporu sdělili P/O Valáškově, že dostali instrukce z Anglie, podle kterých se má řídit. Neměl již pokračovat v cestě do Španělska, odkud se chtěl přes Gibraltar dostat zpět do Anglie. Měl zůstat v úkrytu až do invaze spojenců do Francie. P/O Valášek tedy zůstal v civilním obleku skoro měsíc schován u těchto statečných lidí. Když Němci po invazi přivázeli posily do oblasti Villers – Bocage a St. Lo, rozhodl se P/O Valášek projít přes frontu.

Dne 20. června 1944 konečně vyrazil. Celou noc se plazil a nad ránem doufal, že je konečně ve spojeneckých pozicích. Osud si s ním však zahrál ošklivou hru. P/O Valášek zjistil, že se nacházel v zamaskovaných německých pozicích! Netušil, že fronta tvořila v tomto úseku téměř půlkruh, a že spojenecké pozice minul o pouhých patnáct stupňů. V 7.00 h. ho Němci objevili. P/O Valášek se nacházel v nebezpečné situaci. V civilním obleku, bez dokladů, byl Němci považován za špiona.

Němečtí vojáci předali P/O Valáška nejprve SS a ti potom gestapu, jako špiona. Gestapáci zavřeli P/O Valáška do klece v podzemním kasematu v bývalé pevnosti Alençon. Odtud byl převezen k výslechu na velitelství na Avenue Foch a do vězení Frenes v Paříži. Spolu s dalšími vězni ho pak odtransportovali do Německa. Nejprve do Wiesbadenu a potom do města Mainz.

Ke konci srpna 1944 byl P/O Valášek vyhnán společně s ostatními vězni z cel. Vězni byli spoutáni řetězem, dvě skupiny po dvacet lidech. Poklusem je hnali k nádraží. Zde udělal gestapák, který skupině velel, chybu. Přivedl skupinu, ve které byl i P/O Valášek, na nástupiště, kde stál vlak se spojeneckými zajatci.

Vysocí důstojníci SS zde právě předváděli švýcarskému představiteli Červeného kříže, jak oni zacházejí se zajatci. Švýcar se okamžitě zeptal, co jsou zač ti spoutaní muži. Ti se prohlásili za příslušníky RAF. Švýcarský reprezentant po domluvě s velitelem SS rozhodl přemístit spoutané vězně do vlaku k ostatním zajatcům.

Díky tomu se ocitl P/O Valášek v průchozím zajateckém táboře Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem. Po výslechu byl v září roku 1944 přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft VII v Bankau.¹⁶⁸⁾

Bohužel s P/O Valáškem nebyl sepsán poválečný protokol, takže o průběhu jeho výslechu v Dulag Luftu nic nevíme.

Při této akci se nevyhnula ztrátám ani 312. čs. stíhací perutě.

Spitfiry perutě postřelovaly vlaky, vozidla a bárky v prostorech St. Malo, Caen a Le Havre. Každý úsek měl na starosti jeden čtyřčlenný roj.

Z těchto útoků se nevrátil F/Sgt Robert Ossendorf. Jeho Spitfire LF.Mk.IXC DU-A MJ907 byl zasažen flakem a F/Sgt. Ossendorf byl donucen nouzově s ním přistát. Podobně jako S/Ldr Hrbáčkovi i jemu se podařilo vyhnout se zajetí a probít se zpět do Velké Británie, kam dorazil 13. července 1944.

Velitel FFI (Forces Francaises de l'Interieur – Francouzské vnitřní síly), generál Pierre Koenig ho v Londýně za statečnost vyznamenal francouzským Croix de Guerre (podrobněji viz Poznámky II. Před sestřelením).

Modrý roj 310. čs. stíhací perutě vedený F/Lt Václavem Vrbou (F/Lt Karel Drbohlav, F/O Stanislav Mašek a F/Sgt Augustin Meier) zaútočil nejdříve na vodojem jižně od St. Lô a při zpátečním letu, nedaleko od Grandcampu, zaútočil na skupinu německých vojáků.

Spitfire NN-O Mk116 F/Sgt Meiera byl zasažen flakem. F/Sgt Meier se s ním pokusil o nouzové přistání na mořskou hladinu, bohužel bezúspěšně. Jeho kamarádi kroužili nad místem havárie pět minut, nespatriři však nic, co by nasvědčovalo tomu, že jejich kamarád přežil. F/Sgt Meierovi bylo třicet let...¹⁶⁹⁾

Dne 11. srpna 1944 odstartovaly dva čtyřčlenné roje 312. perutě na útočnou operaci Ranger 27 do Holandska. První roj pod vedením F/O Kopečka odstartoval v 15.50 hodin, druhý roj pod vedením samotného S/Ldr Jaroslava Hlaďa odstartoval v 16.32 hod.

Velitel žlutého roje F/O Vladimír Kopeček (Sgt. Tomáš J. Gibián, F/Sgt Antonín Ocelka a Sgt. Augustin Přístupa) ihned po překročení pobřeží vydal rozkaz, u Drunen nedaleko Arendonku, k útoku na lokomotivu.

Velitel roje rozkázal odhodit přídavné nádrže a provést útok: „Opět se opakovala známá scéna – první varovný průlet bez palby, cestující vyskakující z vlaku, dlouhé dávky z palubních zbraní a nakonec oblaka kouře a páry z provrzaných kotlů.“⁴¹⁷⁰⁾

Sgt. Augustin Přístupa, číslo 4 žlutého roje, uvolnil svoji přídavnou nádrž a připravil se k útoku. Bohužel, jak vzápětí zjistil, nádrž se neuvolnila, ale zůsta-

la pod letadlem. Poté, co provedl útok, při vybírání do stoupavé zatáčky se jeho letoun vlivem připevněné přídatné nádrže propadl a narazil na koruny stromů. Motor ihned vysadil a začal kouřit.

Sgt. Přístupa vypnul motor a pokusil se o nouzové přistání. Jeho Spitfire H.F. Mk.IXC HL240 (DU-H) po přistání jel po břiše asi 20 m a naneštěstí sjel do kanálu, kde se převrátil a začal hořet.

Naštěstí havárii uviděli dva místní obyvatelé, kteří také za chvíli přiběhli k místu havárie. Holanďané vytáhli Sgt. Přístupu z hořícího Spitfiru. Sgt. Přístupa byl bohužel vážně zraněn. Měl zlomená čtyři žebra na pravé straně a na levé „jenom“ nalomená. Dále měl rozštípnutou kost na levém lokti a zlomenou pravou ramenní kost. Aby toho nebylo málo, utrpěl bolestivé pohmožděny na obou nohách.

Peníze, padák a vybavení dal Sgt. Přístupa svým zachráncům. Asi za dvě hodiny přijeli dva němečtí vojáci, kteří ho ambulančním vozem převezli do nemocnice v Eindhovenu.

Zde mu bylo poskytnuto nejnutnější ošetření a již druhý den byl převezen do Amsterdamu a odtud za pět dní do nemocnice Hohenmark, která administrativně patřila pod Dulag Luft v Oberurselu. Po deseti dnech byl Sgt. Přístupa převezen do nemocnice v Obermansfeldu a později do nemocnice v Meiningeru. Po vyléčení byl až 8. listopadu 1944 přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft VII v Bankau.

Při výslechu v nemocnici Hohenmark dostal Sgt. Přístupa k vyplnění formulář, ve kterém vyplnil jméno, číslo, hodnost a adresu rodičů (Kanada). Jinak vyslýchán nebyl.

Sgt. Přístupa se sice narodil 16. srpna 1922 v Turčanském Sv. Mikuláši, ale jeho rodiče se již v roce 1928 přestěhovali do Kanady, kde také malý Gustav vyrůstal. Při náboru bývalých čs. příslušníků žijících v Kanadě se mladý Gustav Přístupa přihlásil do čs. letectva ve Velké Británii.

Jeho vlastenecké citění nebylo právě malé, když si uvědomíme, že pokud by vstoupil přímo do kanadského letectva, plynuly by mu z toho nemalé výhody. Příslušníci amerického, ale i kanadského letectva pobírali kromě běžného platu i příplatek za odloučení a za službu „za mořem“. Rovněž poválečné uplatnění bylo pro muže, kteří sloužili v americké či kanadské armádě, daleko lepší.

Němci tedy zacházeli se Sgt. Přístupou jako s kanadským válečným zajatcem, a do kolonky národnost napsali „CANADIAN“.¹⁷¹⁾

Sgt. Přístupa byl jediným zajatým letcem čs. letectva, který nemusel zatajovat svoji identitu, protože byl kanadským státním příslušníkem, který jenom původem pocházel z předválečného Československa, a za války „pouze“ sloužil u československé stíhací peruti.

Bojové akce 11. srpna 1944 se čs. stíhačům příliš nevydařily. Kromě výše uvedené 312. čs. stíhací perutě se operací zúčastnila i 310. čs. stíhací peruč.

Deset Spitfirů LF.Mk.VB 310 čs. stíhací perutě plnilo rozmanité bojové úkoly nad mořem a okupovaným územím. Oběma perutím se toho dne sice podařilo vyřadit čtyři lokomotivy a deset lodic, ale zaplatily za to příliš vysokou cenu. Dva mladí letci se nevrátili zpět na své základny v Anglii. Sgt. Gustav Přístupa upadl do zajetí, Sgt. Arnošt Elbogen padl.

K operaci Ranger 25 odstartovali F/O Stanislav Mašek a Sgt. Arnošt Elbogen, příslušníci 310. čs. stíhací perutě, ve 12.04 hod. jižně od Zaltbommel zaútočili na vlak.

Sgt. Elbogen při útoku zachytil křídlem o stromořadí lemující železnici. Jeho Spitfire LF.Mk.VB se ve 12.55 hod. roztránil o násep v Buurmalsenu. Čtyřiatvacetiletý Arnošt Elbogen byl pohřben na novém východním hřbitově v Amsterdamu (hrob č. 69-82-4).¹⁷²⁾

Dne 5. září 1944 vzlétla ze základny v North Weald 310. československá stíhací peruť k operaci Ramrod 1260. Poté, co peruť přelétla pobřeží asi šestnáct kilometrů severně od Haagu, změnila kurs a pokračovala směrem na Arnhem. V tomto prostoru sice narazila peruť na hustou pokrývku mraků, nicméně otvorem mezi mraky uviděla asi pět lodí v kanále jižně od Breuketenu. Velitel žlutého roje F/O František Vindiš nařídil okamžitý útok bez rádiového rozkazu velitele perutě.¹⁷³⁾

F/O Rostislav Kaňovský, člen žlutého roje, zaútočil střemhlav ve svém Spitfiru Mk.IXC MH616. Stále klesal a sledoval svého velitele sekce. Útok na cíl byl proveden asi z výše 5000 ft. pod úhlem dvaceti a třiceti stupňů klesání. Palba z nepřátelských lodí byla těžká a přesná. Asi v 1500 ft. zahájil F/O Kaňovský palbu z kanonů a podařilo se mu „umlčet“ několik nepřátelských zbraní.

Poté vybíral střemhlavý let asi ve výši 800 až 600 stop. Při vybírání a v začátku stoupání zaslechl a ucítil prudký úder rozprasku granátu těsně pod motorem. Ručičky přístrojů, zaznamenávající tlak a teplotu oleje a glykolu, začaly rychle klesat.

Když se F/O Kaňovský podíval za sebe, uviděl bílý glykolový kouř, který unikl z chladiče Spitfiru. Snížil tedy obrátky a tlak na minimum a nasadil kurs k nejbližší spojenecké linii. Po čtyřech minutách letu výkonnost motoru přehřátím klesla. Klesal tlak oleje a rostla teplota glykolu. Z výfuku Spitfira vystupoval hustý bílý kouř. Motor začal vynechávat a celý letoun byl obklopen hustým bílým kouřem. F/O Kaňovský se musel okamžitě rozhodnout, co dál. Ohlásil rádiem, že vyskakuje padákem.

Kabina letounu však nešla odhodit automatickým zařízením a bylo ji nutno otevřít s velkou silou a námahou. To pochopitelně oddálilo opuštění letounu. Konečně! Asi ve výšce 250 metrů vyskočil F/O Kaňovský z letadla v prostoru jihozápadně od Utrechtu. Tedy nad územím, které stále okupovali Němci. Dopad na zem byl velmi tvrdý. Naštěstí to odnesl jenom vymknutý kotník.

F/O Kaňovský ihned schoval padák a dal se na rychlý útěk od troskek letounu směrem na jih. Kvůli svému zranění odpočíval schován v řepném poli. Tam byl nalezen holandskými civilisty, kteří mu poskytli pomoc k útěku ke spojeneckým liniím. Spojeneční vojáci se nacházeli pouze necelých 18 mil od místa dopadu F/O Kaňovského. Vše vypadalo zdánlivě snadno, jen 18 mil! Sestřelení spojeneční letci, kteří se po sestřelení nad okupovanou Evropou probíjeli zpět do Anglie, museli urazit mnohdy stovky kilometrů.

Holandaňé požádali F/O Kaňovského, aby zůstal ve svém úkrytu do večera, a potom ho předají dále na jih. Ale po necelých 15 minutách přišla místo Holandaňů německá hlídka SS! Holandaňé tedy nejspíš českého letce zradili.

Esesáci převezli F/O Kaňovského do Utrechtu, kde ho předali Luftwaffe. Z Utrechtu byl 6. září 1944 převezen do Amsterdamu, odkud ho druhý den převezli do vojenské nemocnice u Arnhemu.

Tam strávil celkem šest dní a pak byl převezen k prvnímu výslechu do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem, kde byl umístěn od 12. září 1944 do 1. října 1944. Poté byl převezen do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu.

F/O Rostislav Kaňovský byl v Dulag Luftu vyslýchán velmi drzým a hrubým německým poddůstojníkem. Ten F/O Kaňovskému hrozil nejen vydáním gestapu, ale zaražením jídla, pokud nebude odpovídat na jeho otázky. F/O Kaňovský vyplnil na formuláři pouze jméno, číslo, hodnost, rok narození a adresu své anglické manželky. Díky této skutečnosti a také díky tomu, že při prvním výslechu (před převozem do Dulag Luftu) byl vyslýchán Němcem, který neuměl anglicky, považovali Němci F/O Kaňovského za Angličana.¹⁷⁴⁾

F/O Kaňovský byl posledním čs. letcem, který utajil svoji identitu.

Dalším sestřeleným pilotem 310. perutě toho dne byl W/O Antonín Kamínek. Tomu se však po dobrodružné eskapádě podařilo probít se zpět do Anglie, kam dorazil 13. prosince 1944 (podrobněji viz Poznámky II. Před sestřelením).

Posledním zajatým příslušníkem čs. letectva na Západě se stal F/Sgt Antonín Ocelka, příslušník 312. československé stíhací perutě.

V září roku 1944 se uskutečnila spojenecká výsadková operace „Market-Garden“ v Holandsku. Tato pro spojence vysoce ztrátová a krvavá operace proběhla ve dnech 17. až 26. září 1944 pod vedením samotného polního maršála Montgomeryho. Letecké podpory operace „Market-Garden“ se zúčastnili i čs. stíhací letci.

Dne 18. září 1944 odstartovala v 13.06 hodin z letiště North Weald 312. československá stíhací peruť s úkolem doprovodit 126 Dakot, 1000 vlečných letounů a 1200 kluzáků na holandské bojiště. Při zpáteční cestě byly Dakoty ostřelovány flakem. Žlutý roj 312. perutě tedy několikrát po cestě zaútočil na pozice flaku. Třetí útok na pozice flaku u Willemadorpu se stal osudným F/Sgt Ocelkovi.¹⁷⁵⁾

Toho dne letěl F/Sgt Ocelka, jako žlutá 3, ve žlutém roji. Při útoku na protiletadlové dělo, právě když na něj střílel z pravé strany, byl jeho Spitfire H.F. Mk.IX MK682 DU-C zasažen do olejové nádrže a motoru. Z pravého výfuku začal vycházet hustý černý dým.

F/Sgt Ocelka ihned nahlásil poškození svého stroje rádiem veliteli perutě S/Ldr Hladovi. Ten se F/Sgt Ocelky zeptal, co ukazují přístroje. F/Sgt Ocelka bohužel ohlásil, že „Oil Pressure“ je na nule. Pokoušel se přidávat plyn, avšak poškozený stroj již nereagoval.¹⁷⁶⁾

Alois Štanc, který se tohoto operačního letu zúčastnil, uvedl: „Ve sluchátkách bylo slyšet hlas velitele S/Ldr Jaroslava Hlaďa, který se ptal, zda jsme všichni v pořádku a rozkázal zaujmout pozice. A pak to přišlo.

„Mám mašinu rozstřílenou jako řešeto, motor vynechává, teplota stoupá...budu nouzově přistávat.“

„Hodně štěstí, jsi raněn?“ Víc už jsme nestačili říct. Co také vyprávět kamarádovi na rozloučenou nad holandskou zemí.

„Tondo, nashledanou po válce v šest hodin v Praze u Fleků“, snažil se jeden z nás zpříjemnit Tondovi poslední vteřiny mezi životem a smrtí.

„Jsi v pořádku?“, zeptali jsme se ještě jednou. Odpověď bylo ticho, jen smutné ticho. Toník se už neozval.¹⁷⁷⁾

F/Sgt Ocelka však sestřelení přežil. V okamžiku, kdy se rozhodl, že se pokusí o nouzové přistání, se nacházel nad Utrechtem. Přeletěl celé město a asi 4 km za Utrechtem nouzově přistál. Nouzové přistání bylo velmi tvrdé. Při nárazu F/Sgt Ocelka narazil hlavou o zaměřovač a ihned upadl do bezvědomí. Měl štěstí, že přistál v mokřině a jeho Spitfire se nevznítíl.

Když F/Sgt Ocelka nabyl vědomí, byl v péči holandských civilistů, kteří mu dávali obvaz kolem hlavy. F/Sgt Ocelka utrpěl při přistání těžké zranění. Při tvrdém nouzovém přistání si rozsekal obličej tak, že mu levé oko viselo z očního důlku jenom na svalech. Kromě civilistů byli u zraněného letce dva holandské policisté.

Holandský starosta odvezl zraněného F/Sgt. Ocelku k němu domů. Tam ho prohlédl holandský lékař, který rozhodl, že zraněný F/Sgt Ocelka musí okamžitě do nemocnice. V tu chvíli přišel do místnosti německý voják a provedl u zraněného letce osobní prohlídku.

F/Sgt Ocelka však již všechny své věci dal starostovi. Německý poddůstojník tedy nic nenašel. Ihned tedy začal křičet na starostovu ženu, zda si něco od letce nevzali. Ta mu ukázala na místnost a řekla, aby si prohlédl, co chce, že oni s manželem u sebe nic nemají. Potom byl zraněný F/Sgt Ocelka převezen do vojenské nemocnice v Bredě.

Tam se mu dostalo nezbytného ošetření a druhý den byl společně se zraněnými německými vojáky převezen do nemocnice v Münsteru. Tam byl umístěn dva dny. Poté byl převezen společně s dalšími šestnácti anglickými zajatci

k výslechu do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem.

V Dulag Luftu byl umístěn pouze čtyři dny. Po skutečně neformálním a krátkém výslechu byl F/Sgt Ocelka přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft VII v Bankau. Zde se sešel se svými kamarády Gustavem Přístupou a Karlem Valáškem.

F/Sgt Ocelka byl vyslýchán německým desátníkem Schwarzem. Když se F/Sgt Ocelka posadil naproti němu, dostal od něho dokonce dvacet cigaret a balík sucharů. Desátník Swarz řekl bez obalu, že nechce nic vědět, že válku Němci už definitivně prohráli. F/Sgt Ocelka mu tedy řekl pouze jméno, číslo a hodnost.

Německý desátník si vše zapsal, a když zapisoval číslo, zeptal se bez vzrušení, z jaké perutě je F/Sgt Ocelka. Jestli je příslušníkem 310., 312. nebo 313. čs. stíhací perutě? Německý desátník mu řekl, ať mu to klidně poví, že se nemusí ničeho bát. F/Sgt Ocelka mlčel.

Německý desátník se posadil vedle něho se slovy, že mu tedy ukáže něco zajímavého. Otevřel tlustý sešit, kde byli všichni piloti čs. stíhacích perutí ve Velké Británii. Jména, hodnosti, fotografie. Němec se žoviálně F/Sgt Ocelky zeptal na W/Cdr Vybírala. Jak se mu daří, zda je zdrav. Vždyť, jak se tady dívá do sešitu, W/Cdr Vybíral toho už něco nalétal. On tady má 600 operačních hodin! F/Sgt Ocelka zaraženě mlčel. Jistě, tušil, že Němci budou mít o čs. letcích ve Velké Británii nějaké informace, zvláště když přímo v jejich řadách působil konfident gestapa Augustin Přeučil. Ale tak podrobné informace F/Sgt Ocelku šokovaly. Němci věděli o čs. letectvu ve Velké Británii téměř „vše“.

Po tomto skutečně neformálním „výslechu“ německý desátník Schwarz popřál F/Sgt Ocelkovi šťastnou cestu a nechal ho přemístit do zajateckého tábora.¹⁷⁸⁾

Celkem padlo v roce 1944 na Západě do zajetí šest čs. letců. Bohužel o P/O Fischlovi toho moc nevíme. Je zde ovšem naděje, že časem „promluví“ britské archivy.

Ze zbylých pěti letců padli do zajetí dva letci s vážnými zraněními (Sgt. Přístupa a F/Sgt Ocelka), což jim znemožnilo možnost pokusu o útěk. F/Lt Budil dopadl na padáku přímo do „náruče“ Němcům. Takže ani on neměl nejmenší naději na útěk. Zbylí dva letci se o útěk pokusili.

Největší naději probít se zpět do Anglie měl P/O Valášek. S pomocí francouzského podzemního hnutí se pokusil překročit invazní frontu. Osud si s ním ale zahrál ošklivou hru. Nešťastnou náhodou se ocitl přímo v německých pozicích. Dostal se do velice vážné situace, ve které mu šlo o život. Němci považovali českého letce v civilním obleku za špiona. P/O Valáškovu tedy hrozilo, že bude zastřelen.

Naštěstí se mu nakonec podařilo prokázat, že je sestřeleným příslušníkem RAF, a byl umístěn do zajateckého tábora.

F/O Kaňovský se rovněž pokusil o útek. Byl však pravděpodobně zrazen Holanďany a neprodleně vydán Němcům.

Výslech proběhl u tří letců korektně a slušně. F/Lt Budil byl vyslýchán pouze deset minut a nikdo na něho nenaléhal. Sgt. Přístupa byl kanadský státní příslušník, který „pouze“ sloužil u čs. letectva ve Velké Británii. A Němci ho tedy považovali za spojeneckého, nikoliv čs. letce. F/Sgt Ocelka byl rovněž „vyslýchán“ velice slušně a korektně.

F/O Kaňovský byl vyslýchán velice drzým a hrubým německým poddůstojníkem, který mu hrozil předáním gestapu a zaražením jídla, pokud nebude odpovídat na jeho otázky. Nic takového se naštěstí nestalo. Naopak F/O Kaňovský byl díky své anglické ženě pokládán za Angličana. Byl posledním čs. letcem, kterému se podařilo zatajit svoji identitu.

Bohužel u P/O Fischla a Valáška průběh výslechu neznáme. Faktem ovšem zůstává, že všichni čs. letci sestřelení v roce 1944 byli přemístěni mezi ostatní spojenecké letce do zajateckých táborů.

Rok 1944 však byl pro ostatní čs. letce, kteří byli sestřeleni v předchozích letech, rokem kritickým. V roce 1944 se Němci rozhodli definitivně skoncovat s „československými zrádci“. Rok 1944 měl být „konečným řešením“ otázky zajatých čs. letců. O tom však podrobněji v kapitole IV.

Celkově padlo do zajetí na západní frontě 52 čs. letců.

Z toho se čtyřem čs. letcům (F/O Bryks, Sgt. Netopil, S/Ldr Maňák, F/O Kaňovský) podařilo svoji identitu utajit a byli Němci považováni za Angličany. Pouze u F/O Brykse došlo později k prozrazení identity. I pro něho se stal kritickým rok 1944.

Další letec P/O Fischl sloužil přímo v RAF a neměl tedy přiděleno vyhrazené číslo pro čs. letecké důstojníky. Od počátku ho tedy Němci považovali za anglického letce. Takové štěstí měl potom již jenom Sgt. Přístupa, který byl pro svoji kanadskou příslušnost považován za spojeneckého, nikoliv československého letce.

Rovněž Sgt. Knotek byl jako Slovák považován za spojeneckého pilota, a ne za příslušníka Protektorátu. Tato skutečnost mu ušetřila v roce 1944 řadu potíží. Na druhou stranu F/Sgt Josef Zvolenský byl rovněž Slovák, ale nebyl na rozdíl od Sgt. Knotka ušetřen perzekucí v roce 1944. Možná, že ho Němci mylně považovali za příslušníka Protektorátu.

Zbylí čs. letci byli považováni za příslušníky Protektorátu Čechy a Morava. Tato skutečnost měla mít pro 24 z nich v roce 1944 vážné následky, ale nepředbíhejme...

Do zajetí padlo celkem 13 letců vážně zraněno, 2 středně těžce zraněni a 3 zraněni lehce. Zranění v drtivé většině znemožnilo pokus o útek.

Šanci pokusit se o útěk mělo 18 letců. A o útěk se skutečně pokusili všichni, bohužel všichni byli také chyceni. Německý bezpečnostní aparát fungoval perfektně. Někteří čs. letci byli rovněž na svém útěku zraněni holandským civilním obyvatelstvem. Ovšem nutno poznamenat, že jiní Holanďané se naopak snažili sestřeleným čs. letcům pomoci. Pobyt na svobodě však netrval nikdy více než pár dnů.

Zbylí letci se nemohli o útěk pokusit kvůli zranění, nebo proto, že padli při nouzovém přistání, seskoku, či omylem přímo do „náruče“ Němců. Jiní zase byli například vyloveni po sestřelení z moře německými vojáky.

III a) Průběh německého zajetí

Ve většině případů byli čs. letci ihned po sestřelení zajati německými vojáky. Poté byl sestřelený letec převezen na místní letiště Luftwaffe, kde ho rovněž většinou čekal první výslech. Nesmíme zapomenout, že sestřelený letec byl otřesen z toho, co právě prožil, a této skutečnosti se snažili němečtí zpravodajští důstojníci na letišti využít, a dostat tak z letce co nejvíce informací. Poté, pokud byl letec zraněn, což velká část z nich byla, následoval převoz do nemocnice.

Tam se většinou Němci rovněž pokusili využít situace a pokusili o další výslech. To se však často obrátilo proti nim samým, neboť zraněný letec většinou výslech odmítl s poukazem právě na svoje zranění. Němci také v drtivé většině případů nenaléhali, ale často pohrozili, že nevyplnění formuláře od „Červeného kříže“ může mít za následek přerušování léčby či zaražení jídla. Ani jedno však nikdy nepoužili. Němci zacházeli diametrálně odlišně se spojeneckými a se sovětskými letci.

Z letiště či nemocnice následoval vždy převoz do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem. Zde byl sestřelený letec poprvé vystaven podrobnějšímu výslechu. Výslechy prováděli v drtivé většině němečtí zpravodajští důstojníci, kteří byli výborně jazykově vybaveni. Sestřelený letec strávil v tomto táboře několik dní, nejvýše však zhruba okolo deseti, přičemž vyslýchán byl například pouze tři dny (často pouze jeden).

Němečtí zpravodajští důstojníci se chovali většinou korektně a nepoužívali fyzického, ale zato často používali psychického nátlaku (nemáme zde na mysli osud osádky P/O Trojáčka, se kterou Němci zacházeli velice hrubě a neurvale, a neštíteli se použít ani fyzického násilí. Ovšem osádka P/O Trojáčka tvořila našťástí výjimku v zacházení ze strany Němců vůči ostatním sestřeleným čs. letcům.)

Psychický nátlak na některé sestřelené letce byl často nemalý. Nechyběly výhrůžky typu, že letec bude: „jako dezertér zastřelen“, „zavřou jeho rodiče“ apod. Bohužel, jak si ukážeme dále, Němci skutečně použili rodin čs. letců ve Velké Británii jako rukojmí.

Když ale chtěli například rozzuření němečtí civilisté lynčovat zajaté spojenecké letce v Dulag Luftu za to, že byl těžce bombardován nedaleký Frankfurt nad Mohanem, němečtí důstojníci jim v tom energicky zabránili.¹⁷⁶⁾

Rovněž převoz z Dulag Luftu do zajateckých táborů proběhl z německé strany většinou korektně. Němečtí vojáci často zabránili lynčování zajatého letce, jehož letecká uniforma působila na bombardováním těžce zkoušené obyvatelstvo jako červený hadr na býka.

Po výsledku v Dulag Luftu následovalo přemístění do zajateckého tábora.

A jaká byla forma výsledku? Musíme si uvědomit, že výslech se často lišil v roce 1940, 1941 a v roce 1944, kdy Němci viděli, že válka je definitivně prohraná. Při výsledku rovněž záleželo na tom, na jakého zpravodajského důstojníka jednotlivý čs. letec narazil. Většinou zkusili Němci na zajatého letce vyvinout psychický nátlak, ale je nutné si uvědomit, že Němci neměli vůči čs. letcům vytvořen jednotný přístup. Ten vykrytalizoval až v pozdním létě roku 1944, kdy se Němci rozhodli s čs. letci definitivně skoncovat.

Němečtí zpravodajští důstojníci to nejprve zkusili s formulářem „Červeného kříže“, který obsahoval většinou vojenské a technické otázky. Podobné otázky se potom objevovaly i u ústního výsledku: odkud sestřelený letec startoval, jaký byl cíl letu, kdo je jeho velitelem, počet letadel na jejich letišti, kde je benzinový a pumový sklad, jaké mají ztráty, jaká je morálka, apod. Nechyběly rovněž otázky politického charakteru, jaká je morálka civilního obyvatelstva ve Velké Británii, mají Angličané co jíst (rok 1941, 1942), jak snášejí těžké německé bombardování (1940, 1941), apod.

Sestřelený letec potom většinou uvedl pouze to, co mu nařizovala ženevská konvence, tedy jméno, číslo, hodnost. Němci často pohrozili, že nevyplnění formuláře může mít za následek: zadržení balíků od Červeného kříže, zákaz dopisování, případně předání letce gestapu, které z něho informace již dostane. Gestapem však vyhrožovali Němci výjimečně, zejména v počátku války. Ani jedno však Němci neuskutečnili do léta 1944, kdy bylo dvacet čtyři čs. letců převezeno k výsledku na pražské gestapo.

Konečně, Němci měli často sami většinou podrobnější informace o čs. letectvu ve Velké Británii, než řada zajatých čs. letců. Což platilo zejména o zajatých poddůstojnících, kterých byla v německém zajetí většina.

Výslech měl často odlišný průběh v roce 1941, 1942 a jiný v roce 1944 (viz F/Sgt Ocelka a jeho „výslech“) nejen podle vojenské situace, ale i podle hodnosti (viz hrubý výslech F/Lt Dvořáka v roce 1942, F/Lt Dvořák byl do té doby hodnostně nejvyšší zajatý čs. letec). Výslech měl za cíl pokusit se dozvědět podrobnosti, o kterých neměli Němci úplně jasno.

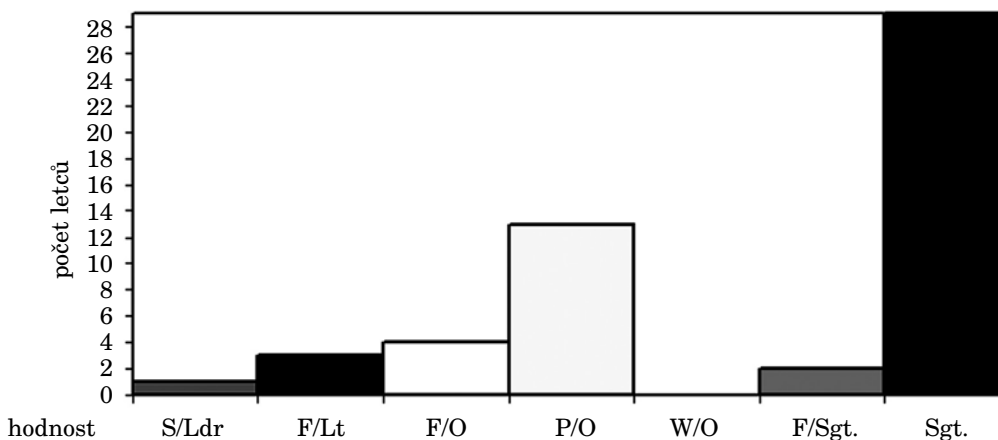
III b) Cíl poslední operace sestřelených a zajatých čs. letců na Západě

Hodnost	Jméno	Peruť	Cíl posl. operace	Dne
Rok zajetí 1940				
1. P/O	Karel Trojáček	311. čs. bomb. peruť	Berlín	23. 9.
2. P/O	Václav Kilián	311. čs. bomb. peruť	Berlín	23. 9.
3. P/O	Zdeněk Procházka	311. čs. bomb. peruť	Berlín	23. 9.
4. Sgt.	František Knotek	311. čs. bomb. peruť	Berlín	23. 9.
5. Sgt.	Arnošt Zábrž	311. čs. bomb. peruť	Berlín	23. 9.
6. Sgt.	Emanuel Novotný	311. čs. bomb. peruť	Brémy	16. 10.
7. Sgt.	Augustin Šesták	311. čs. bomb. peruť	Brémy	16. 10.
Rok zajetí 1941				
8. P/O	Emil Bušina	311. čs. bomb. peruť	Bolougne	6. 2.
9. P/O	František Cigoš	311. čs. bomb. peruť	Bolougne	6. 2.
10. P/O	Arnošt Valenta	311. čs. bomb. peruť	Bolougne	6. 2.
11. P/O	Karel Křížek	311. čs. bomb. peruť	Bolougne	6. 2.
12. Sgt.	Petr Uruba	311. čs. bomb. peruť	Bolougne	6. 2.
13. Sgt.	Gustav Kopel	311. čs. bomb. peruť	Bolougne	6. 2.
14. F/O	Josef Bryks	242. brit. stíhací peruť	Lille	17. 6.
15. Sgt.	Vilém Bufka	311. čs. bomb. peruť	Brémy	22. 6.
16. Sgt.	Jan Truhlář	312. čs. stíhací peruť	St. Omer	9. 7.
17. P/O	Jaroslav Zafouk	311. čs. bomb. peruť	Hamburk	16. 7.
18. P/O	Otakar Černý	311. čs. bomb. peruť	Hamburk	16. 7.
19. Sgt.	František Knap	311. čs. bomb. peruť	Hamburk	16. 7.
20. Sgt.	Jaroslav Nyč	311. čs. bomb. peruť	Hamburk	16. 7.

Hodnost	Jméno	Peruť	Cíl posl. operace	Dne
21. Sgt.	Karel Štastný	311. čs. bomb. peruť	Hamburk	16. 7.
22. Sgt.	Čeněk Chaloupka	615. brit. stíhací peruť	Holandské pobřeží	6. 10.
23. P/O	Erazim Veselý	311. čs. bomb. peruť	Brémy	20. 10.
24. Sgt.	Václav Procházka	311. čs. bomb. peruť	Brémy	20. 10.
25. Sgt.	Josef Sůsa	311. čs. bomb. peruť	Brémy	20. 10.
26. Sgt.	Bedřich Valner	311. čs. bomb. peruť	Brémy	20. 10.
27. Sgt.	Josef Zvolenský	311. čs. bomb. peruť	Brémy	20. 10.
28. Sgt.	František Petr	311. čs. bomb. peruť	Brémy	20. 10.
Rok zajetí 1942				
29. Sgt.	Alois Šiška	311. čs. bomb. peruť	Wilhemshaven	28. 12.
30. Sgt.	Pavel Svoboda	311. čs. bomb. peruť	Wilhemshaven	28. 12.
31. Sgt.	Josef Ščerba	311. čs. bomb. peruť	Wilhemshaven	28. 12.
32. Sgt.	Josef Šnajdr	311. čs. bomb. peruť	Brémy	17. 1.
33. Sgt.	Zdeněk Sichrovský	311. čs. bomb. peruť	Brémy	17. 1.
34. Sgt.	Karel Batelka	311. čs. bomb. peruť	Brémy	17. 1.
35. Sgt.	Zdeněk Škarvada	310. čs. stíhací peruť	prostor okolo Scilly	4. 2.
36. Sgt.	Bohumil Netopil	19. brit. stíhací peruť	Abbeville	24. 3.
37. Sgt.	Václav Truhlář	313. čs. stíhací peruť	Calais-Dunkerque	10. 4.
38. Sgt.	Otakar Křesta	313. čs. stíhací peruť	Hazebrouck	12. 4.
39. F/O	Milan Zapletal	311. čs. bomb. peruť	Dortmund	14. 4.
40. Sgt.	Jaroslav Klvaňa	311. čs. bomb. peruť	Dortmund	14. 4.
41. Sgt.	Vladimír Pára	311. čs. bomb. peruť	Dortmund	14. 4.
42. F/Lt	Bedřich Dvořák	312. čs. stíhací peruť	Cherbourg	3. 6.

Hodnost	Jméno	Peruť	Cíl posl. operace	Dne
43. F/O	Ivo Tonder	312. čs. stíhací peruť	Cherbourg	3. 6.
44. F/Sgt.	Václav Bauman	501. brit. stíhací peruť	St. Omer	20. 6.
Rok zajetí 1943				
45. F/Lt	František Burda	310. čs. stíhací peruť	Brest	27. 2.
46. S/Ldr	Jiří Maňák DFC	198. brit. stíhací peruť	Vlissingen	29. 8.
Rok zajetí 1944				
47. P/O	Otto Jiří Fischl	101. brit. bomb. peruť	Berlín	15. 2.
48. F/Lt	Bohuslav Budil	312. čs. stíhací peruť	Malines	19. 4.
49. P/O	Karel Valášek	310. čs. stíhací peruť	Vire	21. 5.
50. Sgt.	Gustav Přístupa	312. čs. stíhací peruť	Eindhoven	11. 8.
51. F/O	Rostislav Kaňovský	310. čs. stíhací peruť	Amsterdam	5. 9.
52. F/Sgt.	Antonín Ocelka	312. čs. stíhací peruť	Utrecht	18. 9.

III c) Českoslovenští letci v zajetí podle britských hodností

III d) Vývoj průběhu zajetí zajatých čs. letců

III e) Rodiny čs. letců pronásledované Němci a uvězněné v koncentračním táboře ve Svatobořicích

V září 1942 zřídili Němci koncentrační tábor ve Svatobořicích. Koncentrační tábor Svatobořice-Mistřín v okrese Hodonín byl zřízen na příkaz Karla H. Franka a Emanuela Moravce. Byl označován jako tábor E – emigrantů, protože tento koncentrační tábor byl určen převážně pro rodiny a příbuzné čs. příslušníků zahraničního odboje.

K prvnímu zatýkání došlo ve dnech 17. a 18. září 1942. Účelem bylo, aby případní českoslovenští parašutisté z Anglie nemohli využít adres svých příbuzných.

V dubnu 1945 byl tábor evakuován před blížící se Rudou armádou do Plané nad Lužnicí. A tam byl také 14. dubna 1945 rozpuštěn. Tímto táborem prošlo celkem 3500 osob.¹⁷⁷⁾

Ne všechny tyto osoby patřily mezi příbuzné čs. letců ve Velké Británii. V tomto koncentračním táboře bylo umístěno 207 rodin čs. letců z Velké Británie. Ze zajatých čs. letců zde bylo internováno sedm rodin.¹⁷⁸⁾

Když budeme hypoteticky uvažovat, že každý letec měl dva rodiče a nejméně jednoho sourozence (nehledě na to, že někteří byli ženatí před odchodem do odboje) dostaneme nejmenší počet internovaných příbuzných čs. letců, který činí 621 osob.

Ne všichni čs. letci ve Velké Británii věděli o pronásledování svých příbuzných v Protektorátu Čechy a Morava. Rovněž nebyly pronásledovány rodiny všech čs. letců ve Velké Británii.

Ale dovedeme si jistě představit tu strašnou nejistotu, když se přeci jenom objevila zpráva o pronásledování rodin čs. letců. Nikdo z letců nevěděl, zda právě jeho rodina byla poslána do koncentráku. Čs. letci ve Velké Británii prakticky neměli šanci dostat nebo poslat zprávu svým nejbližším do Protektorátu Čechy a Morava.¹⁷⁹⁾ A tato nejistota musela zákonitě působit depresivně.

Mezinárodní právo umožňovalo písemný kontakt mezi zajatcem a jeho rodinou ve vlasti. Této skutečnosti však mohl využít jen omezený počet zajatých čs. letců.

V případech, že rodina zajatého letce již byla internována v koncentračním táboře, nepřinášel již písemný kontakt velké riziko. Ale tehdy, když rodina byla dosud na svobodě, byl pro ni písemný kontakt velkým rizikem. Proto raději zajatci přestali s rodinou dopisovat.

O této problematice však pojednáme podrobněji v kapitole V. Tam bude také ukázáno, že většina letců si raději dopisovala se známými ve Velké Británii.

Ovšem zajatí čs. letci byli oproti spojeneckým letcům i v další nevýhodě. Velitelství britského letectva RAF mělo za povinnost vyrozumět rodiny zajatých letců o skutečnosti, že jejich syn padl do zajetí. To však nebylo v případě čs. letců možné, protože rodiny čs. letců se nacházely na nepřátelském území.

Proto britský Červený kříž podával zprávy o čs. zajatých letcích československému zastupitelskému úřadu v Londýně. Oznámení do Protektorátu Čechy a Morava mohl podat pouze Mezinárodní červený kříž, což bylo prakticky nemožné.¹⁸⁰⁾ A tak se pouze některé rodiny dozvěděly přímo od jejich syna, kterým jim napsal, že se nachází v zajateckém táboře.

Jestliže se čs. letci ve Velké Británii nacházeli v nejistotě o osud svých rodin, tak jejich rodiny na tom byly ještě hůře. Dokázaly si jistě představit, že v tak dlouhé a kruté válce bude mít i čs. letectvo ve Velké Británii těžké ztráty. Ale drtívala většina rodin v Protektorátu se dozvěděla až po válce krutou pravdu, že jejich milovaný syn padl.

III f) Východní exkurs

V roce 1944 bylo na žádost londýnské exilové vlády uvolněno ze svazku RAF dvacet čs. stíhacích letců, aby v Sovětském svazu vytvořili československou leteckou jednotku.

Poté, co se čs. stíhači přeškolili na sovětské stíhací stroje, byl 1. československý stíhací pluk převelen 17. září 1944 na letiště Zolná na Slovensku. Pluk měl pomoci Slovenskému národnímu povstání. V dějinách válečných konfliktů se jednalo o unikátní událost. Přímou v týlu nepřítelů operovalo protivníkově letectvo.

Dne 19. září 1944 odstartoval v 10.40 hod. ke svému osudnému bojovému letu ppor. František Kruša. Odstartoval s letounem Lavočkin La-5FN č. 71 do prostoru u Prievidze, kde zaútočil na minometnou baterii. Německý flak několikrát

přesně zasáhl letoun ppor. Kruti, a ten se rozhodl okamžitě se vrátit na letiště Zolná.

Při návratu narazil na Messerschmitt Bf 110 a zaútočil na něj. Bohužel ho pravděpodobně pouze poškodil. Sám dopadl mnohem hůře. Motor jeho Lavočkinu přestal pracovat, a ppor. Kruťa musel nouzově přistát na území obsazeném nepřítelem.

Po úspěšném nouzovém přistání zničil letoun a okamžitě se dal na útěk. Bohužel brzy byl zadržen maďarskými vojáky a uvězněn v Miškolci. Po krátké době byl předán Němcům, ale ti o něj překvapivě nejevili zájem a zase ho vrátili Maďarům. Během transportu se mu podařilo ještě s jedním anglickým letcem uprchnout. Oba však byli posléze chyceni a uvězněni v Šoproni. Ppor. Kruťa se však nevzdával a opět se mu podařilo i z tohoto místa utéct. Byl však již za dva dny chycen Němci.

Nakonec byl umístěn do zajateckého tábora Stalag XVII A v Kaisersteinbrucku v Rakousku. Již za dva měsíce byl tábor evakuován před blížící se Rudou armádou, a ppor. Kruťovi se opět podařilo uprchnout. Schoval se v malé osadě, kde vyčkal jejího dobytí Rudou armádou.

Konečně 27. dubna 1945 se dostal zpět ke svému pluku.¹⁸¹⁾

František Kruťa byl jediným zajatým čs. letcem na východní frontě, a zároveň posledním zajatým čs. letcem ve druhé světové válce (nepočítáme-li zajaté letce povstaleckého slovenského letectva po potlačení povstání). Mohl mluvit o velkém štěstí, že nebyl Němci po bezprostředním dopadení zastřelen, tak jako se to stalo mnoha sovětským sestřeleným letcům v nižších hodnostech.

IV OTÁZKA PRÁVNÍHO POSTAVENÍ ČESKOSLOVENSKÝCH LETCŮ V ZAJETÍ

Němci odmítali uznat čs. letce sloužící v britském letectvu RAF za spojenecké letce. Považovali je za příslušníky Protektorátu Čechy a Morava. Podle toho také s nimi hodlali v případě zajetí naložit. Němci se na možnost zajetí čs. letců připravili pečlivě i po právní stránce.

Na druhou stranu vůči zajatým vojákům československé obrněné brigády, kteří padli do zajetí při obléhání Dunkerque, postupovala německá posádka Festung Düнкirchen v roce 1944–1945 celkem korektně a Ženevskou konvenci víceméně dodržovala.

Bylo to také jisté dáno tím, že českoslovenští příslušníci brigády zde byli v pozici vojáků, kteří drželi v obklíčení německou posádku. Němci neměli kam utéct a dovedli si dobře spočítat, že zanedlouho se ocitnou v československém zajetí.

Němci odmítali uplatňovat Ženevskou konvenci dále již jen pouze na sovětských zajatcích. SSSR sice nepodepsal ženevskou konvenci (a podle toho zacházel i s vlastními zajatými vojáky), ale v roce 1942 přistoupil k dodržování Haagské konvence z roku 1907 o válečných zajatcích.

Němci však i nadále zacházeli se sovětskými zajatci otřesně. Jejich postoj se dá označit pouze jediným slovem – postupné vyhlazování. Nutno ovšem poznamenat, že zacházení s německými zajatci ze sovětské strany bylo rovněž otřesné.

Pro úplnost je nutné se ještě zmínit o tzv. Keitel Befehl, který vymezoval zacházení s francouzskými letci. Poměrně velký počet francouzských letců bojoval v pluku Normandie – Němen na východní frontě. Keitel Befehl jim však odpíral práva západních spojenců. V případě zajetí se s nimi mělo zacházet jako se sovětskými vojáky.

Němci odmítali uplatňovat vůči zajatým čs. letcům Ženevskou konvenci, která jasně stanovila pravidla v zacházení se zajatci. Odůvodňovali to zvláštním státoprávním uspořádáním českých zemí, ale především výnosem o protektorátním občanství.

V lednu 1940 byla vydána právní norma, která stanovila, že příslušníky Protektorátu Čechy a Morava se stali s účinností od 16. března 1939 dřívější česko-slovenští státní občané, kteří:

- a) dne 16. března 1939 měli bydliště, domovské právo nebo nárok na určení domovské příslušnosti v některé obci na území protektorátu, nebo
- b) dne 10. října 1938 měli bydliště v některé obci bývalých česko-slovenských zemí, České a Moravskoslezské, připojené tehdy k Německé říši, při připojení si však zachovali česko-slovenskou státní příslušnost nebo ji znovu nabyli opcí, nebo
- c) jsou příslušníky české národnosti a dne 16. března 1939 měli domovské právo na Slovensku nebo v Karpatské Ukrajině.¹⁾

Protektorátní občanství podléhalo dvojímu výkladu. Karel H. Frank tvrdil, že samotné označení Protektorát má význam pouze na mezinárodním fóru. Ve skutečnosti však byly Čechy a Morava považovány za „staré německé državy“. Příslušníci Protektorátu Čechy a Morava spadali tedy jednak pod kompetenci „autonomních“ správních orgánů (čímž ušetřili Němcům práci a administrativní síly) a jednak pod nařizovací pravomoc říšských orgánů.

Veškeré činy posouzené jako zločiny proti Třetí říši byly vyloučeny z pravomoci protektorátních orgánů a spadaly výhradně pod pravomoc říšských orgánů. Jinými slovy, na zločiny proti Třetí říši se aplikovalo výhradně německé nacistické trestní právo.²⁾ Občané Protektorátu byli tedy v tomto případě považováni za říšské státní příslušníky.

Tedy prakticky už od konce roku 1939 se počítalo s tím, že se s dopadenými čs. vojáky, kteří se dali do služeb odboje, bude zacházet jako se zrádci, kteří pozvedli zbraň proti „své vlasti“, Třetí říši. Za to byl v nacistickém Německu pouze jediný trest – trest smrti.

Tak se v obzvláště těžkém postavení ocitli zajatí čs. letci (pochopitelně i vojáci od čs. pozemní armády na východní frontě. Ty čekal v případě zajetí nejistý konec znamenající v konečném důsledku v drtivé většině smrt v některém vyhlazovacím, koncentračním, případně zajateckém táboře), na kterých Němci hodlali aplikovat nacistické trestní právo.

Tento fakt byl uveden ve skutečnost výše uvedeným zákonem o protektorátním občanství, na jehož základě a na základě § 91 říšského trestního zákoníku mohli Němci soudit zajaté čs. letce za velezradu, zemězradu a pozvednutí zbraně proti vůdci a říši.³⁾ Této skutečnosti nevyužili nacisté pouze proti samotným letcům, ale jak jsme si ukázali i proti jejich nejbližším příbuzným.

Ukázali jsme si, že Němci chtěli použít § 91 proti prvním zajatým čs. letcům. Těmi se stala osádka P/O Trojáčka zajatá 25. září 1940. Osud osádky byl skuteč-

ně značně nejistý, a jak se následně ukázalo, německá obžaloba je skutečně obvinila z velezrady, zemězrady, špionáže, vyhnutí se pracovní povinnosti, nedovoleného nošení zbraně, nezákonného opuštění vlasti.

Chystaný soud s „českými zrádci“ se nakonec nekonal díky energickému zákroku nejvyšších britských míst, která pohrozila přísnými odvetnými opatřeními na německých zajatcích (podrobněji viz kapitola III. Rok 1940).

I tak byla zbylá česká osádka Wellingtonu KX-E (P/O Trojáček, P/O Kilián, P/O Zdeněk Procházka, Sgt. Arnošt Zábrž) držena v nelidských podmínkách německých věznic až do září 1941, tedy téměř rok.

Další dva letci, kteří padli v říjnu 1940 do zajetí (Sgt. Novotný 20. října, Sgt. Šesták 17. října), měli sdílet stejný osud osádky P/O Trojáčka. Protože se však již v té době prakticky rozjížděla britská protiopatření, Němci od tohoto záměru upustili, a „již“ v lednu 1941 nechali oba české letce umístit do zajateckého tábora, i když si neodpustili hrubé a nedůstojné zacházení se Sgt. Šestákem.

Poslední německý pokus o „zvláštní“ zacházení s čs. leteckými zajatci chtěli Němci aplikovat na osádku P/O Cigoše (P/O Bušina, P/O Valenta, P/O Křížek, Sgt. Uruba, Sgt. Kopal), kterou zajali 6. února 1941. Díky britským opatřením a především energickému zásahu W/Cdr Daye, však nebyli letci předáni gestapu, ale již v únoru 1941 byli přemístěni mezi ostatní spojenecké letce do zajateckého tábora.

I některým dalším zajatým čs. letcům bylo potom občas vyhrožováno předáním gestapu, neposkytnutím lékařské péče, zaražením jídla, balíčků od Červeného kříže, psaní dopisů. Avšak u zbylých zajatých letců si Němci již nedovolili takový postup, jako u osádky P/O Trojáčka, a letců zajatých v říjnu roku 1940 a v únoru 1941.

Britská hrozba represáliemi na německých zajatcích skutečně zabrala (podrobněji viz kapitola III.). Myslím, že se můžeme oprávněně domnívat, že Churchill by skutečně neváhal nechat za jednoho popraveného čs. letce, popravít deset (dva) o hodnotu vyšší. Jeho naturel, který byl zvyklý uvažovat v širších souvislostech, tomu dává spíše zapravdu.

Ovšem ani čs. strana nechtěla bezradně přihlížet, jak by Němci popravovali zajaté čs. letce. Inspektorát čs. letectva⁴⁾ se brzy dozvěděl pravdu o tom, jak je zacházeno s Trojáčkovou osádkou. Poté co Britský Červený kříž obdržel nepodepsanou informaci o tom, že čeští letci z Trojáčkovy osádky jsou drženi v německé věznici, neprodleně o tom informoval Inspektorát čs. letectva.⁵⁾

Inspektorát čs. letectva pak požádal českou exilovou vládu, aby jednala s Angličany v tom směru, že by britská vláda mohla oddělit ze zajateckých tábo-

rů ty německé letce, které sestřelili čs. letci. A tyto německé letce přenechat do kompetence čs. vlády. Němcům tak mělo být ukázáno, že osud zajatých německých letců bude totožný s osudem zajatých čs. letců.

Takových německých letců nebylo zrovna málo, v bitvě o Anglii sestřelili čeští stíhači 56 1/2 německých letadel, mezi kterými převládaly německé bombardéry. Tyto bombardéry potom měly obvykle kolem čtyř členů osádky.

Ne vždy samozřejmě osádka letounu sestřelení přežila. Hypoteticky můžeme uvažovat, že by do kompetence čs. vlády přešlo zhruba 80 až 90 německých letců. Tedy téměř dvojnásobný počet, než počet zajatých čs. letců v průběhu celé války. Tento požadavek však Angličané odmítli. Dá se zcela pochopit, proč.

Jednak by bylo velice obtížné určit konkrétní německé letce, které sestřelili čeští stíhači. A potom by takový návrh, jaký podali Čechoslováci, mohli podat např. Poláci, Francouzi, apod. Ti by také potom mohli podle libosti působit represemi proti německým zajatým letcům.

Angličané se tedy oprávněně obávali, že poté co by povolili svým ostatním spojencům provádět represálie na německých zajatých letcích, Němci by jistě dlouho neváhali použít represálie přímo na britských zajatcích.⁶⁾

Nakonec naštěstí stačilo pohrozit represáliemi na německých zajatcích z britských vládních míst.

Ukázali jsme si, jaký efekt na morálku měl průběh zajetí Trojáckovy osádky u příslušníků čs. letectva ve Velké Británii, a s jakými obavami vzhlíželi čs. letci k možnosti zajetí (viz citace na s. 29 kapitola III). Pro mnohé čs. letce ve Velké Británii splývala pak představa zajetí se smrtí.

Čs. letci rovněž věděli z vysílání protektorátního rozhlasu, jak s nimi Němci hodlají v případě zajetí naložit. A také tato zpráva způsobila mezi létajícím personálem velké zneklidnění: „V rozhlasu z Prahy v posledních dnech (červenec 1942, pozn. autora) uveřejněné prohlášení protektorátní vlády o naložení s příslušníky čs. zahraničního vojska v případě, že padnou do zajetí (souzení protektorátními soudy – fakticky ale nacistickými, pozn. autora), způsobilo znepokojení v řadách výkonných letců.“⁷⁾

Inspektorát čs. letectva se potom velice snažil působit na čs. letce v tom směru, že se zajatými čs. letci Němci zacházejí úplně stejně, jako s britskými.

Tak např. v dubnu roku 1941 měli být příslušníci čs. letectva ve Velké Británii informováni o tom, že zajatí čs. letci jsou drženi v zajetí za stejných podmínek, jako jejich britští kolegové, i když Němci vědí, že se jedná o Čechoslováky.⁸⁾ Nebyla to tak úplně pravda, v této době se stále nacházeli čtyři čeští členové osádky P/O Trojáčka ve značné nejistotě v berlínském vězení.

Rovněž ohledně výše uvedené rozhlasové zprávy žádal např. velitel 311. čs. perutě W/Cdr Šnajdr urychleně Inspektorát o oficiální vyjádření britských kruhů, aby mohl uklidnit znepokojené letce.⁹⁾

Když např. P/O Bušina poslal ze zajetí pohled do Velké Británie, ve kterém psal, že on i ostatní zajatí čs. letci jsou v pořádku, nařídil Inspektorát čs. letectva, aby to bylo neprodleně sděleno všem členům létajícího personálu.¹⁰⁾

Rovněž když do zajetí upadl Sgt. Šesták, nezvěstný od 16. října 1940, a jemuž byla Němci jednoznačně prokázána jeho identita (i díky jeho nedostatečné znalosti angličtiny), a skutečnost, že byl přesto odeslán do zajateckého tábora, to vše svědčilo podle Inspektorátu, že Němci budou s čs. letci zacházet stejně jako s britskými letci. Tato skutečnost měla být neprodleně sdělena létajícímu personálu.¹¹⁾

Inspektorát pak už pochopitelně neinformoval letce, že Němci chtěli původně se Sgt. Šestákem naložit stejně, jako s osádkou P/O Trojáčka, a že s ním bylo zacházeno hrubě a neurvale (což ovšem Inspektorát nevěděl).

Zrovna tak jako se Inspektorát čs. letectva snažil ubezpečit čs. letce, že jim v případě zajetí nehrozí žádné nebezpečí, a že s nimi budou Němci zacházet stejně, jako s britskými letci, stejně tak se snažil nabádat čs. letce ve Velké Británii, aby byli velice opatrní a obezřetní pokud se týkalo dopisování či posílání věcí svým zajatým kamarádům do zajetí.

Co se týče dopisování se zajatými čs. letci, nabádal Inspektorát velitele perutí, aby upozornili všechny příslušníky jednotky, že písemný styk se zajatými čs. letci je nutno omezit na nejnutnější míru. Zároveň měli být co nejopatrnější. Měli se vyvarovat případu, aby se neopatrným dopisováním postavení zajatého letce neztížilo (jak to nakonec udělal samotný Inspektorát v případě Josefa Brykse (!) viz dále) a nebyl uvržen do podezření z ilegálního styku s nepřátelskou cizinou. Českoslovenští letci měli mít na paměti, že každá maličkost by mohla uškodit jejich kamarádům v zajetí. Naši letci ve Velké Británii se měli vyhnout jakýmkoliv údajům či narážkám, které by dosvědčovaly čs. státní příslušnost zajatých letců.¹²⁾

Později ovšem Inspektorát čs. letectva, respektive gen. Janoušek, přímo nabádal velitele perutí, v tom smyslu, že mají upozornit: „... příslušníky své letky (tj. perutě, pozn. autora), že je v zájmu všech, aby se zdrželi zbytečného dopisování se zajatými kamarády a že je zakázáno posílati do ciziny fotografie všeho druhu. Upozorněte i anglické přátele našich zajatých letců na zmíněný zákaz, který je zvláště nutno dodržovat, jedná-li se o letce československé.“¹³⁾

Gen. Janoušek tak vlastně nepřímou zakázal, aby si čs. letci ve Velké Británii dopisovali se svými kamarády v zajetí. Jak si ovšem ukážeme podrobněji v kapitole V, nakonec bylo stejně zakázáno, aby si vojáci v Anglii dopisovali se zajatými letci. Ovšem tento zákaz nebyl zdaleka dodržován stoprocentně.

Rovněž když se na veřejnosti ve Velké Británii, ale i v USA propagovaly veřejné akce ve prospěch zajatých čs. letců, např. výzvy ve zprávách čs. kolonie v Newcastleu, žádal Inspektorát čs. letectva v Londýně, že je v zájmu samotných zajatých čs. letců, aby se čs. úřady, různé spolky a organizace zdržely této propagace.

Zprávy o zajatých čs. letcích byly podle Inspektorátu důvěrného rázu. A protože čs. letci byli v této době vedeni jako britští zajatci (podzim roku 1942), právě takové veřejné akce by jim mohly podle Inspektorátu pouze uškodit, kdyby Němce upozorňovaly na čs. státní příslušnost zajatých čs. letců. Čs. letci v zajetí, podle Inspektorátu, pochopitelně nadšeně takové pomocné akce vítají. Avšak tyto akce se mohou provádět pouze bez veřejné propagace a s přímým jednáním s Čs. červeným křížem, který také tuto pomoc vítá a sám zprostředkuje odeslání dáreků podle daných možností.¹⁴⁾

Marina Pauliny, místopředsdkyně Čs. červeného kříže, potom na základě instrukcí Inspektorátu shrnula postup pro všechny organizace, které chtěly pomáhat čs. letcům v zajetí: „V první řadě jde o to, aby vše, co se týká našich zajatých letců, se podnikalo co nejtajněji. Víte jistě o tom, že naši letci jsou v Německu pokládáni za příslušníky britské RAF, a že jenom proto je proti nim zachován postup podle mezinárodního práva. I veřejné zmínky o československých válečných zajatcích v časopisech jsou nebezpečné, poněvadž se mohou dostat do rukou nepřátelských agentů. Prádlo a doplňky může však československým zajatcům zasílat pouze Čs. červený kříž skrze Britský červený kříž...“¹⁵⁾

Představa Inspektorátu čs. letectva, že když nebude příliš upozorňováno na zajaté čs. letce tím, že se omezí dopisování (které by zbytečně prozrazovalo jejich státní příslušnost), omezí se veřejná propagace a podpora čs. zajatých letců, Němci si přestanou čs. zajatých letců všímat a budou je nadále pokládat za britské příslušníky RAF, byla poněkud naivní. Němci měli o většině čs. letců v zajetí přehled. Věděli naprosto přesně, že se jedná o čs. státní příslušníky, pro ně příslušníky Protektorátu Čechy a Morava, jinými slovy zrádce.

Němci nejen na zajaté čs. letce nezapomněli, ale v roce 1944 se s nimi rozhodli definitivně skoncovat.

I když se Inspektorát čs. letectva snažil, aby čs. letci chápali možnost zajetí stejně jako jejich britští kolegové, přesto se drtivá většina čs. letců nezbavila strachu ze zajetí a chmurných představ o tom, co by je po sestřelení a následném zajetí čekalo.

Zatímco v roce 1940 a na počátku roku 1941 hodlali Němci naložit se zajatými čs. letci jako se zrádci, v průběhu roku 1941 pak již většinou zacházeli s čs. zajatými letci téměř shodně jako s britskými. A to díky hrozbě britskými represáliemi na německých zajatcích. Skutečně se potom až do pozdního léta roku 1944 zdálo, že čs. zajatí letci přečkají válku v zajetí bez újmy.

Pak ale přišel 20. červenec 1944, nezdařený pokus o atentát na Hitlera a zajatecké tábory pěchoty přešly pod dohled RSHA.¹⁶⁾

Tehdy se nacistická justice rozhodla skoncovat s „českými zrádci“, kteří byli umístěni v zajateckých táborech.

Dne 23. července 1944 byli ze zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu převezeni do Prahy na gestapo tři čs. letci: F/Sgt Vilém Bufka, F/Sgt Petr Uruba a F/Sgt Josef Zvolenský. Všichni tři byli příslušníky 311. československé bombardovací peruti, a všichni tři byli zajati v roce 1941.¹⁷⁾

Vilém Bufka na tento černý den zanechal vzpomínku ve své knize: „Tři dny po atentátu na Hitlera vstoupil do kuchyně německý důstojník, několik strážných s automaty a německý tlumočník, jemuž jsme říkali Ferry. Šli rovnou ke mně.

„Vaše jméno a hodnost!“

Představil jsem se.

„Oblečte se, vezměte si věci a půjdete s námi. Sem už se nevrátíte.“

Kdo by si přál vracet se do zajateckého tábora! Ale je-li to řečeno za takových okolností, velká radost z toho není. Stejně jako mě zajistili Pepíka Zvolenského. Pepík Sůsa (Sgt. Josef Sůsa, sestřelen 20. října 1941, patřil do stejné osádky jako F/Sgt Josef Zvolenský, pozn. autora) za námi hleděl beze slova. Vyšli jsme. Cestou jsme potkali plukovníka Spencera. Využil jsem příležitosti.

„Pane plukovníku, vedou nás a nevíme kam a co se s námi stane. Prosím vás, oznamte to veliteli.“

Plukovník se chvíli nechápavě díval na náš doprovod a pak řekl:

„Nebojte se, chlapi. Nesmějí se Vás ani dotknout. Jdu to ohlásit.“

A rychle se vzdálil.

Nesměj se Vás ani dotknout! Co vy víte, pane plukovníku...

Odvedli nás do kanceláře německého obersta, nadutého chlapa, pravého průšáckého oficíra. Byl tu už náš kamarád Petr Uruba z anglického tábora a anglický velitel. Čekali jsme ještě na amerického velitele. Přišel za chvíli a vypadal rozzlobeně.

Pan oberst vzal do rukou nějaké papíry a stroze oznámil:

„Pánové, jsem nucen vám oznámit, že seržant Uruba Petr, seržant Zvolenský Josef a flight-sergeant Bufka Wilhelm jsou zatčeni a budou odvezeni na tajnou státní policii do Prahy. Zde jsou zatykače.“

Požádal jsem o zatykač. Podal mi ho beze slova.

Četl jsem tento ponurý „haftbefehl“, v jehož levém horním rohu byla hlavička Říšský válečný soud Torgau. Z obsahu jsem vyrozuměl, že jsem jakožto proktorátní příslušník vzat do vyšetřovací vazby, protože jsem důvodně podezřelý, že jsem ve válečné době sloužil v cizích armádách a se zbraní v ruce se postavil na odpor Říši. Proto budu souzen podle § 91 říšského branného zákona pro velezradu. Vojenské zájmy vyžadují, aby vazba byla provedena okamžitě. – Následovaly podpisy velikých zvířat, presidenta soudu admirála Bastiana, státního zástupce generála justice dr. Fischera... ti si na nás dávali záležet.

A máme to spočítané. Poklesl jsem na duchu.

„Co je to za nesmysl?“ rozhorlil se americký velitel. Podíval jsem se na něho s nadějí. „Tito pánové,“ ukázal na nás, „jsou zajatí angličtí letci, kteří jsou pod

ochranou britské vlády a jako s takovými s nimi musí být nakládáno. Dovolávám se ženevské konvence, podle které nesmí být žádný válečný zajatec předán policejním orgánům nepříteli. Upozorňuji vás, pane, že budu žádat okamžité spojení se Ženevou, aby Mezinárodní červený kříž informoval vládu Jeho Veličenstva o vašem jednání. Dále vás upozorňuji, že nemáte právo předat tyto zajatce k jakýmkoliv výslechům a že bez mého souhlasu nesmějí opustit tento tábor. Doufám, pane, že je to jasné.“

Oberst se nafoukl jako krocán:

„Pánové, také já vás upozorňuji, že mám své rozkazy, které splním. Žádám vás, abyste mi v tom nečinili potíže, jinak bych byl proti vám nucen zakročít.“

Plukovník se usmál. Rozhodl se uchýlit k jiné taktice:

„Být vámi, pane, velice dobře bych si rozmyslel podnikat cokoli proti nám nebo proti kterémukoliv zajatci. Jistě je i vám známo, že obsazení tohoto tábora spojeneckými armádami je otázkou velice krátké doby a pak tady budu velet já a vás pošlu před americký válečný soud pro porušení mezinárodních úmluv.“

Zdálo se, že obersta raní mrtvice.

„Co si to dovolujete?“ zasípěl, když konečně popadl dech. „Dosud jsem tady velitelem já a vy mi nebudete předpisovat, co mám dělat. Opusťte ihned moji kancelář!“ Pak pokynul strážným: „Odvedte ty české zrádce!“

„Okamžik!“ zvedl ruku anglický velitel tak rozhodně, že se strážní rozpačitě zastavili. Pak si stoupl před nás a oslovil nás hodnostmi a jmény. Postavili jsme se do pozoru.

„Dávám vám rozkaz, abyste se v žádném případě nepokoušeli o útěk a nezačali žádné příčiny k tomu, aby proti vám mohlo být použito zbraně. Rozumíte, pánové?“

„Rozumíme.“

„Ubezpečuji vás, že budu o všem informovat přímo Mezinárodní červený kříž a vyžádám si návštěvu protections powers ze Švédska. A vás pane,“ obrátil se na obersta, „budu činit odpovědným za životy těchto letců.“

Oberst se nezmohl ani na slovo a jen se zalykal bezmocným hněvem. Anglický velitel pokračoval: „Dále žádám, aby s těmito letci byl vyslán anglický tlumočník, neboť předpokládám, že výslech Angličanů bude veden v angličtině.“ A vyčkávavě se zahleděl na protivníka.

Oberst byl jeho rozhodnutím vyveden z míry natolik, že jen vyštěkl: „Nemám námitek.“

Rozloučili jsme se se svými veliteli a pak nás teprve strážní mohli odvést. A zámky vězeňských cel za námi zacvakly. Co bude? Přijde zásah zvenčí včas? Jak nás budou vyslyšet? Co udělají s rodiči a sourozenci? To všechno, co jsem už málem považoval za vyřešené, se naráz vynořilo s hrozivou bezprostředností. ...⁴¹⁸⁾

Dne 25. srpna 1944 pak bylo převezeno na pražské gestapo do Petschkova paláce dalších osm československých seržantů ze zajateckého tábora Stalag Luft

I v Barthu: Alois Šiška, Václav Procházka, Emanuel Novotný, František Knap, Karel Batelka, Jan Truhlář, Čeněk Chaloupka, Josef Sůsa.¹⁹⁾

Karel Batelka zanechal rovněž svědectví: „Zajateckým táborem se roznesla zpráva o nezdařeném atentátu na Hitlera. Tři dny (Správně tři týdny, pozn. autora) nato jsem byl já, Jan Truhlář, Alois Šiška, Václav Procházka a Emanuel Novotný Němci vyrozuměn, abychom si sbalili svoje věci. Jeden strážný prozradil, že budeme odtransportováni do Prahy. Informovali jsme o tom britského velitele tábora s podotknutím, že jde o nějakou záludnost ze strany Němců.

Ujišťujeme velitele, že i kdyby nám byla během cesty dána příležitost k útěku, nepokusíme se o něj za žádných okolností. Žádáme velitele o informování zástupce Červeného kříže nebo zástupce „protecting Power“ z neutrální země, kteří čas od času navštěvují zajatecké tábory a řeší sporné otázky.

Asi před třemi týdny byl odvezen Petr Uruba a není o něm dosud nic známo. Po táboře se rozšířila zpráva, že pět Čechů bude odvezeno do Prahy a ihned se o nás s pečlivostí začali starat ostatní zajatci. Jeden se mě letmo dotázal, kolik mám cigaret a když jsem řekl, že asi 50 kusů, během necelé hodiny přinesl krabici, v níž bylo 4.000 kusů cigaret. I ostatní z nás byli od britských zajatců zásobeni cigaretami v takovém množství, že jsme ani všechny nemohli vzít s sebou. Britský velitel tábora zajistil u německého velitelství pro každého z nás jeden potravinový balík s podmínkou, že masové konzervy nebudou propíchnuty, jak se obvykle při výdeji dělo.

Dohodl jsem se svým kamarádem spoluzajatcem Hutchinsonem, aby místo mne napsal jednou měsíčně na adresu Mrs. Dean LOO Sb. Thomas Rd. Preston, jelikož mi bude znesnadněno psát. Pro případ, že bychom se již nesetkali, znamenám si adresu kamaráda Rove Steet 2, Newcastle. K večeru nás pět putuje do basy!

Druhý den ráno ještě za tmy odcházíme na nádraží Barth za silné asistence německých strážných. Odjíždíme vlakem přes Berlín do zajateckého tábora Sagan, kde jsme při příchodu prvně na odpočinku v base a teprve následujícího dne se dostáváme do části zajateckého tábora, určené pro důstojníky RAF.

Setkáváme se s Karlem Trojáčkem, Bušinou, Cigošem, Křížkem a dalšími Čechy. Po několikadenním pobytu je naše skupina pěti Čechů (správně osmi, pozn. autora) odvážena vlakem přes Kladsko, Letohrad, Ústí nad Orlicí, Pardubice, Kolín do Prahy, kam přijíždíme na Wilsonovo nádraží. Z nádraží nás vedou přes park. Procházíme přes několik ulic a po rozměrném schodišti vcházíme do budovy. Jsme doprovázející stráží předáni do rukou Gestapa. Budova, ve které se nacházíme, je proslulá „Pečkárna“. Jediný Eman Novotný již od prvopočátku ví, kde jsme a je velmi zneklidněn. Teprve od něho se ostatní dovídáme, kde to vlastně jsme...²⁰⁾

Václav Procházka zanechal ve své knize emotivní rozloučení britského velitele tábora se zatčenými čs. letci: „Před naším definitivním odsunem ze zajatecké-

ho tábora Barth u Rostocku si major Butler, stíhač RAF, sestřelený v roce 1942 nad Francií a nyní náš velitel tábora, vymohl s námi rozmluvu. Byla mu dovolena za účasti tří gestapáků na deset minut. Byl to skvělý chlap. Trval vždy na plnění práv zajatců, nikdy se nezalekl a nejednou se dostal do těžkého konfliktu s inspekcemi, které občas tábor navštívily.

V kanceláři velitele tábora von Müllera si nás postavil do půlkruhu. Stáli jsme tu, devět bývalých československých letců ve službách RAF (správně osm, pozn. autora) – nyní devět vězňů gestapa, kteří mají být odsunuti z tábora za neznámým cílem. Měli jsme na sobě zbrusu nové anglické uniformy, dodané prostřednictvím MČK (Mezinárodního červeného kříže, pozn. autora) přes Švýcarsy, u nohou každého z nás ležel balíček s osobními potřebami. Major stál rozkročeně s rukama za zády, zdálo se, že mu v nejbližším okamžiku povolí nervy.

Ovládněte se, pane majore – říkám mu přimhouřením očí, když se podíval přímo na mne. Nebojte se, nepřitížím vám, odpovídá nepatrným pokývnutím a zvednutím obočí.

„Kamarádi – příslušníci letectva Velké Británie!“

Díval jsem se mu upřeně do očí. Člověk musí i v tak těžké situaci, v jaké jsme byli nyní, v něco věřit, něčím žít, aby vydržel. Jde nám o život, toho jsme si vědomi. Jde však ještě o něco víc! Jsme první skupinou, na níž chce nacistické Německo vyzkoušet, jak daleko může beztrestně jít v takzvaném legálním zabíjení československých příslušníků bojujících proti uchvatitelům republiky. Tak prudké reakce se asi nenadáli – hlavní podíl měl na ní major Butler.

„Neslýchaným zásahem do práva válečného zajatce jste byli přes několikrát varování vlády Jeho Veličenstva, kterou zde zastupuji, podrobena řízení, které se přiči...“

Jeden z gestapáků, který mluví anglicky, rychle předstoupil před Butlera.

„Žádám, abyste odstoupil,“ řekl hlasem, nevěstícím nic dobrého.

„Nepodléhám vám, ani vašim opatřením. Od hejtmana von Müllera mám ještě osm minut na rozhovor se svými přáteli.“

„Byli jste podrobena řízení,“ pokračuje Butler, „které připomíná středověk. Žádám vás, abyste se vždycky chovali jako příslušníci Velké Británie, v jejich službách jste jako letci RAF konali svoji povinnost...“

Tím ovšem byla zlomena hůl nad velitelem tábora hejtmanem von Müllerem, i nad jeho zástupcem hejtmanem Rühmem, který nám nikdy nepřitížil. Oba byli po tomto výstupu na žádost gestapa vyměněni a přeloženi na frontu, kde padli. To ovšem tenkrát Butler ani my netušili.

Stisky rukou jsme se rozloučili s majorem i se zajateckým táborem. Před námi byla cesta do neznáma.

Přes dvůr, který byl poprvé od všech zajatců vyklizen, jsme šli pod silnou stráží esesáků. Nenechat se vyprovokovat k nepředloženému činu, či jen pohybu, bylo heslem nás všech, ovšem jiná otázka byla, zda vydržíme. Nervy jsme už

neměli ani zdaleka tak silné a odolné jako před třemi léty. Pepa (Sgt. Josef Sůsa, pozn. autora) přede mnou se statečně držel, když ho jeden z esesáckých pohůnků kopl při nastupování do vězeňského auta, ani se neohlédl, ani nedal najevo, že se něco stalo. Jak by dovedl dříve vylítnout!

Franta (Sgt. František Knap, pozn. autora) dostal ránu až se zapotácel, ale i on se choval statečně; já jsem poměrně lehce proběhl mezi dvěma chlapy a dřív, než jsem se nadál, seděl jsem v jakési budce a závora za mnou zaklapla. Vůz se hnul. Kam? Do nějakého dalšího koncentračního tábora – nebo snad přímo na popravistiště? ...⁴²¹⁾

Po deportaci čs. leteckých poddůstojníků přišli na řadu čs. letečtí důstojníci, kteří byli rovněž převezeni do Petschkova paláce, pověstné „Pečkárný“, v Praze.

Celkem tam bylo deportováno jedenáct českých leteckých důstojníků ze zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu: P/O Václav Kilián, P/O Emil Bušina, F/Lt Bohuslav Budil, F/Lt František Burda, (zatčení 13. srpna 1944); P/O Karel Křížek, P/O František Cigoš, F/Lt Josef Bryks, P/O Jaroslav Zafouk, F/O Milan Zapletal, P/O Otakar Černý, P/O Erazim Veselý (zatčení 14. srpna 1944). K těmto jedenácti českým důstojníkům byli později připojeni F/Lt Bedřich Dvořák a F/Lt Ivo Tonder, kteří byli drženi na úřadovnách gestapa po nezdařeném útěku ze zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu.²²⁾

P/O Kilián rovněž zanechal ve svých vzpomínkách popis této tragické události. I s nimi se rozloučil anglický velitel tábora. Snažil se jim dodat důvěry, ale zároveň jim sdělil, že německý rozkaz nemůže změnit. Požádal Němce, aby směl odeslat telegram do Anglie prostřednictvím Červeného kříže. Němci mu to slíbili.

Anglický velitel nabádal, aby byli čs. letci klidní. Němci si určitě před koncem války nic nedovolí. Utěšoval letce, že brzy přijede zástupce Červeného kříže a celá situace se vyjasní. Popřál letcům šťastnou cestu a brzké shledání. Na cestu byli tito čtyři čeští letci vybaveni od Angličanů jídlem a cigaretami. P/O Kilián bez obalu ve svých vzpomínkách uvedl, jak jednomu ze čtveřice letců povolily nervy.

Když se blížil čas odjezdu, jeden český letec chyběl. Zbylí tři letci se báli, že jeho nervy nevydržely představu výslechu na gestapu a on si něco udělal. Po krátkém hledání letce našli. Seděl schován na záchodě a v ruku si držel hlavu. Neslyšel, nemluvil. Byl odveden mezi ostatní letce a první čtveřice českých leteckých důstojníků vyrazila 13. srpna 1944 na cestu do neznáma, o které nikdo nevěděl, jak skončí.²³⁾

Když přišli na řadu k deportaci další letečtí důstojníci ze zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu, zachoval se britský velitel tábora W/Cdr Ferres velice statečně. Vynutil si na německém veliteli tábora písemné prohlášení, ve kterém se německý velitel písemně zavázal, že ručí svým životem za návrat čs. letců zpět do zajateckého tábora. W/Cdr Ferres byl později za tento statečný čin odveden gestapem a uvězněn na devět měsíců, tedy prakticky do konce války.²⁴⁾

Všichni tito letci pocházeli ze zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu (poddůstojníci) a Stalag Luft III v Saganu (důstojníci). Jednalo se celkem o čtyřia-dvacet čs. letců, kteří byli deportováni k výslechu na úřadovnu pražského gestapa v Petschkově paláci. Letci ovšem nevěděli, že míří právě do „proslulé“ pražské mučírny gestapa.

V této době se však v německém zajetí na Západě nacházelo celkem 52 čs. letců (stav k 18. září 1944).

Čtyři z nich však byli v zajetí vedeni jako britští příslušníci a jeden jako kanadský státní příslušník.

Sgt. Bohumilu Netopilovi se podařilo svoji identitu zatajit, a byl považován za britského státního příslušníka. To se po něm povedlo S/Ldr Jiřímu Maňákovi a F/O Rostislavovi Kaňovskému. P/O Jiří Otto Fischl byl považován za britského státního příslušníka vzhledem k tomu, že sloužil přímo v britském letectvu a nebylo mu přiděleno čs. číslo v RAF.

F/Lt Bryks byl rovněž považován za britského státního příslušníka, ale nešťastnou náhodou, či spíše hloupostí čs. velení ve Velké Británii, byla jeho identita prozrazena. Sgt. Gustav Přístupa měl kanadskou státní příslušnost a bylo s ním zacházeno jako se spojeneckým letcem.

V roce 1944 padlo do zajetí na Západě šest čs. letců. P/O Fischl byl považován za britského státního příslušníka. Sgt. Přístupa za kanadského státního příslušníka. Kromě F/Lt Budila, který padl do zajetí 19. dubna 1944, a byl v srpnu převezen do Prahy, zacházeli Němci se zbylými čs. letci, jako se spojeneckými (P/O Karel Valášek zajat v červnu 1944, F/O Kaňovský považován za britského státního příslušníka, F/Sgt. Antonín Ocelka zajat 18. září 1944.).

Rovněž v této době byli čtyři čeští letci repatriováni zpět do Velké Británie. Sgt. Václav Truhlář, P/O Josef Ščerba, Sgt. Josef Šnajdr, F/Sgt. Václav Bauman.

Sgt. František Knotek byl veden v zajetí jako slovenský státní příslušník, a Němci o něj nejevili zájem (což je mimochodem zajímavé, protože Sgt. Josef Zvolenský byl rovněž Slovák, ale snad ho Němci považovali za Čecha, a tedy příslušníka Protektorátu Čechy a Morava). Sgt. Knotek však byl v roce 1942 pravomocně odsouzen na Slovensku za úlet do Polska.

Tedy, celkem čtyři letci byli považováni za anglické státní příslušníky, jeden za kanadského. A jeden byl veden v zajetí jako slovenský státní příslušník.

Se dvěma čs. letci sestřelenými a zajatými v roce 1944 zacházeli Němci, jako se spojeneckými.

A konečně čtyři letci byli repatriováni zpět do Velké Británie. Tak se podařilo vyhnout se zatčení a převezení do Prahy celkem 12 čs. letcům.

I tak ale nadále zůstávalo v zajateckých táborech 16 českých letců, u kterých Němci znali jednoznačně jejich státní příslušnost. Jak si tedy vysvětlit skuteč-

Wellington L7788 (KX-E) osádky P/O Trojáčka po nouzovém přistání u Leidschendanu v okupovaném Nizozemí. Jednalo se o první bojovou ztrátu 311. československé bombardovací peruti, ke které došlo při náletu na hlavní město Třetí říše – Berlín, v noci z 23. na 24. září 1940, tedy v době, kdy probíhala legendární bitva o Británii. Pět členů osádky padlo do německého zajetí, šestý člen osádky se při zatýkání zastřelil.

Sgt. Karel Kunka, radiotelegrafista osádky P/O Trojáčka. Sgt. Kunka nevydržel psychické napětí, ke kterému přispěly i zprávy o brutálním německém zacházení se zajatci a při zatýkání se zastřelil signální pistolí. Zemřel druhý den, 26. září 1940, po převozu do nemocnice.

P/O Karel Trojáček (první zprava) v důstojnickém zajateckém táboře Oflag IVA v Soestu, ve kterém byli umístěni především francouzští důstojníci. Zleva kpt. Rogeret, kpt. Brossolet. Foto pořídil německý poddůstojník. Pořízení takovýchto fotografií ze zajetí bylo spojeno s podplácením a korumpováním německých strážných.

Trosky Wellingtonu Mk.IC L7844 (KX-T) osádky P/O Bohumila Landy, který se po sestřelení nočním stíhačem, Oblt. Beckerem, zřítil v Oosterwolde v okupovaném Nizozemsku. Sestřelení přežili pouze druhý pilot Sgt. Emanuel Novotný a zadní střelec Augustin Šesták.

Oblt. Ludwig Becker, Staffelkapitän 4./NJG 1, který v noci z 16. října 1940 sestřelil nad Nizozemskem Wellington L7844 (KX-T) P/O Landy. Ludwig Becker padl 26. ledna 1943 v hodnosti Hauptmann a ve funkci Staffelkapitän 11./NJG 1. Do své smrti sestřelil 46 spojeneckých bombardérů, za tyto úspěchy byl vyznamenán Rytířským křížem s Dubovými ratolestmi.

Skupina československých letců – poddůstojníků v zajateckém táboře Stalag Luft I v Barthu, únor 1942. Zleva Sgt. Petr Uruba, Sgt. Emanuel Novotný, Sgt. Gustav Kopal, Sgt. František Knotek a Sgt. Augustin Šesták. Všichni od 311. československé bombardovací peruti.

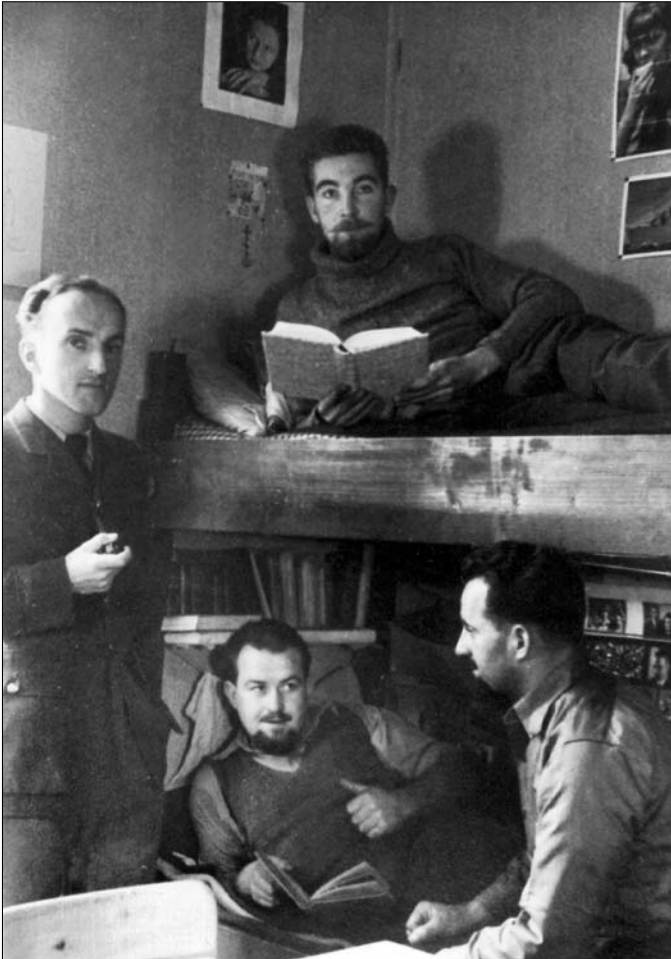

P/O František Cigoš a Sgt. Petr Uruba, piloti Wellingtonu Mk.IC L7842 (KX-T), se kterým 6. února 1941 omylem přistáli na německém polním letišti Flers v okupované Francii. P/O Arnošt Valenta, radiotelegrafista osádky, se jako jediný nedočká konce války. Stane se jednou z obětí legendárního „Velkého útěku“, ke kterému došlo v noci 24. března 1944 v táboře Stalag Luft III v Saganu. Dne 31. března 1944 byl zavražděn gestapem poblíž Zhořelce.

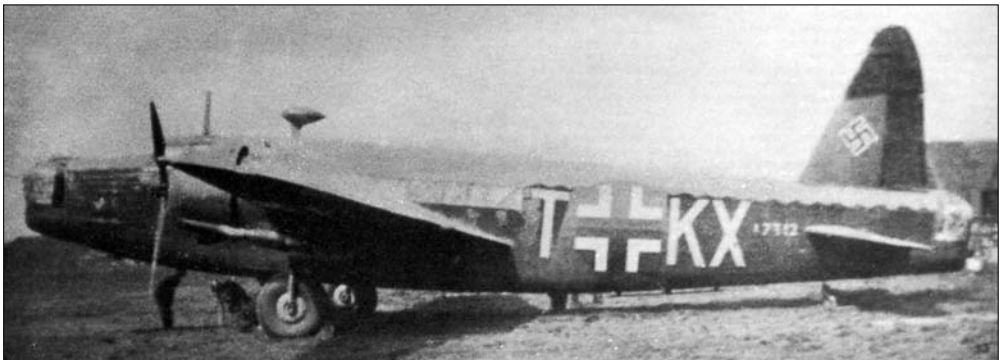

Petr Uruba, druhý pilot nešťastného Wellingtonu MK.IC L7842 (KX-T).

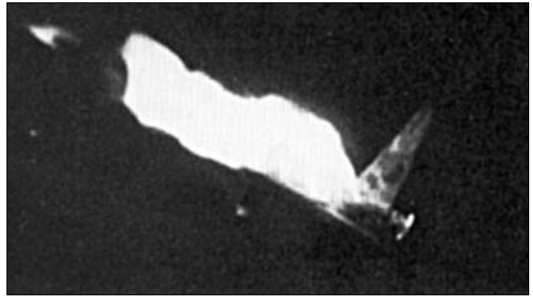
Skupina zajatců –
důstojníků RAF v zaja-
teckém táboře Stalag
Luft III v Saganu.
Zleva P/O Karel
Křížek, P/O František
Cigoš, F/Lt Wild (Brit)
a P/O Emil Bušina.
Čeští důstojníci na fotu
jsou všichni členové
osádky nešťastného
Wellingtonu
MK.IC L7842 (KX-T),
jenž omylem přistál
v okupované Francii.

Wellington MK.IC L7842 (KX-T) osádky P/O Františka Cigoše ve službách
Luftwaffe. Tento Wellington létal ve zkušebním středisku Luftwaffe
Erprobungstelle v Rechlinu.

Obávaný nepřítel osádek Bomber Command, těžce vyzbrojený noční stíhací Messerschmitt Bf 110. Zde stroj od jednotky II./NJG 1. Osádky Wellingtonu se mohly bránit pouze dvěma střeleckými věžemi, v nichž byly umístěny dva kulometry ráže 7,7 mm (v pozdějších typech Wellingtonu byly v zadní střelecké věži umístěny čtyři kulometry této ráže).

Vzácný snímek z fotokulometu Oblt. Weissenfelda: Wellington T2990 (KX-T) osádky F/Sgt Viléma Bufky se řítí v plamenech k zemi. Pro Oblt. Prinz Egmonta zur Lippe-Weissenfelda do bylo osmé vzdušné vítězství. Do své smrti, 12. března 1944, sestřelil padesát jedna spojeneckých bombardérů.

W/O Vilém Bufka již po osvobození zpátky na půdě Velké Británie. Vilém Bufka přežil jako jediný z šestičlenné osádky sestřelení Wellingtonu T2990 (KX-T).

Zajatecký tábor pro prominenty Oglag IVC v Colditzu, jaro 1945. Uprostřed, s fajfkou, legendární beznohý stíhač RAF W/Cdr Douglas R. S. Bader, DSO, DFC (24 potvrzených sestřelů). Po jeho pravici F/Lt Jaroslav Zafouk, F/Lt Don Donaldson a F/Lt Ralph Holroyd, po jeho levici W/O Vilém Bufka, ?, F/Lt František Cigoš, F/Lt Geoffrey Stephenson a F/Lt Bush Parker, v pokleku ? a W/O Jan Truhlář.

Messerschmitt Bf 109F-2 od III./JG 2 Richthofen. Zatímco Spitfire MK VB se tomuto stroji plně vyrovnal, či ho dokonce v některých parametrech mírně převyšoval, pro Hurricany to byl smrtelně nebezpečný protivník. Souboj s Bf 109F se stal mimo jiné v roce 1941 osudným F/O Bryksovi a F/Sgt Truhlářovi, již oba pilotovali Hurrican a oba upadli do německého zajetí.

Zajatí českoslovenští letci – poddůstojníci v zajateckém táboře Stalag Luft I v Barthu. V horní řadě zleva: Sgt. Augustin Šesták (311. peruť), Sgt. Zdeněk Sichrovský (311. peruť), F/Sgt Jan Truhlář (312. peruť), Sgt. Zdeněk Škarvada (310. peruť), F/Sgt Vilém Bufka (311. peruť), Sgt. Gustav Kopal (311. peruť), Sgt. Josef Šnajdr (311. peruť), Sgt. Jaroslav Klvaňa (311. peruť). Prostřední řada: Sgt. František Knap (311. peruť), Sgt. Jaroslav Nyč (311. peruť), Josef Zvolenský (311. peruť), Sgt. Karel Šťastný (311. peruť). Spodní řada: Sgt. Emanuel Novotný (311. peruť), Sgt. Otakar Kresta (313. peruť), Sgt. Arnošt Zábrž (311. peruť), Sgt. František Knotek (311. peruť), Sgt. Karel Batelka.

F/Sgt Jan Truhlář, dva potvrzené sestřely z francouzské kampaně. Dne 9. července 1941 sestřelen velkým esem Luftwaffe Lt. Rudorfferem (224 vzdušných vítězství) od 6./JG 2 Richthofen. Po sestřelení dopadl F/Sgt Truhlář přímo do německého tábora. Jeho bratr, Václav Truhlář, sloužil jako stíhač u 313. československé stíhací peruti. Stejně jako jeho bratr i on upadl do německého zajetí. Stalo se tak 10. dubna 1942 v leteckém boji nad Pas-de-Calais. Zatímco Jan prošel zajateckou kalvárií až do konce, Václav byl pro svá těžká zranění v říjnu 1943 repatriován zpět do Velké Británie.

Skupina zajatců RAF. Sgt. Václav Truhlář (první stojící zleva). Není zcela zřejmé místo fotografování. Nabízí se možnost, že se jedná o nemocniční prostředí, vzhledem k tomu, že vážně zraněný Sgt. Truhlář strávil v zajateckých táborech relativně krátký čas. Václav Truhlář byl první repatriovaný československý letec z německého zajetí. Dne 25. 10. 1943 dorazil zpět do Velké Británie. (VÚA Praha)

Sgt. Václav Procházka, kapitán Wellingtonu Mk.IC R1046 (KX-E), jehož osádka upadla 21./22. října 1941 do zajetí a to díky poruše motoru, který začal zlobit již na letišti East Wretham v Británii.

Letiště v Martlesham Heath, srpen 1941. Sgt. Leopold Šrom předvádí ukázkou vzdušného souboje s německým stíhačem F/O Františku Burdovi. V kabině Hurricanu se osvěžuje F/O Emil Foit. Leopold Šrom skončil válku jako letecký eso s 5 sestřely samostatnými a 3 ve spolupráci, dále 2 letouny sestřelil pravděpodobně a 1 poškodil. František Burda byl 27. února 1943 zajat po akci nad Brestem. Jeho skóre do té doby činilo 1+1 letoun jistě a 1 poškozený. Emil Foit, později velitel 310. československé stíhací perutě a nositel DFC, sestřelil 2+1 letoun jistě a 5 poškodil.

Jaroslav Nyč ještě jako poddůstojník československého předválečného letectva. Zkázu Wellingtonu Mk.IC R1718 (KX-N) nepřežil zadní střelec Sgt. Jiří Mareš. Dodnes není zcela jasné, zda byl Nyčův Wellington obětí sabotáže, nebo sestřelen Rudolfem Schoenertem od II./NJG 1 (v průběhu války sestřelil 64 spojeneckých letounů, za což obdržel Rytířský kříž s Dubovými ratolestmi).

Zajatci RAF v táboře Stalag Luft I v Barthu. Sgt. František Knap (první sedící zleva) a Sgt. Jaroslav Nyč (čtvrtý stojící zprava v prostřední řadě). (VÚA Praha)

Zajatecký tábor Stalag Luft I v Barthu, rok 1943. Zleva Sgt. Otakar Kresta (313. peruť), Sgt. Karel Batelka (311. peruť), Sgt. Augustin Šesták (311. peruť), Sgt. Jones (Brit) a Sgt. Josef Zvolenský (311. peruť).

Sgt. Alois Šiška na fotografii ze zajatecké dokumentace. Sgt. Šiška přežil, společně s P/O Josefem Ščerbou, radiotelegrafistou, a Sgt. Pavlem Svobodou, předním střelcem, šest dní (od 28. 12. 1941 do 3. 1. 1942) v mrazivém počasí na dinghy v Severním moři (!).

Po nouzovém přistání Šiškova Wellingtonu MK.IC T2553 (KX-B) na mořskou hladinu zahynul jako první zadní střelec Sgt. Rudolf Skalický. Další dva členové osádky zemřeli v dinghy na následky omrzlin, vyčerpání a požívání slané vody. Sgt. Josef Tománek, druhý pilot, zemřel 2. ledna 1942. F/O Josef Mohr, navigátor, zemřel pravděpodobně ještě týž nebo následující den.

Nácvik používání záchranných dinghy a plovacích vest.

Zajatecký tábor
Stalag Luft III
v Saganu, rok 1943.
Stojící zleva:
Sgt. Emanuel
Novotný (311. peruť),
P/O František Cigoš
(311. peruť),
F/Lt Wild (Brit),
P/O Josef Ščerba
(311. peruť).
Sedící zleva:
P/O Karel Křížek
(311. peruť),
F/Lt Jones (Brit).

Vánoce v zajateckém táboře. Není zcela jasné, o který tábor se jedná ani kolikáté válečné Vánoce to jsou. Nabízí se možnost, že se jedná o Stalag Luft III v Saganu. (VÚA Praha)

Nahoře vlevo: Sgt. Jindřich Svoboda, kapitán Wellingtonu MKIC T2971 (KX-J), jenž byl 17. ledna 1941 těžce zasažen flakem při bombardování Brém. Při pokusu o nouzové přistání v okupovaném Nizozemsku letoun havaroval v lese.

Tři členové osádky zahynuli (navigátor P/O Jaromír Brož, radiotelegrafista Sgt. Rudolf Mašek, kapitán letounu Sgt. Jindřich Svoboda), zbylí tři s vážnými poraněními upadli do zajetí (druhý pilot Sgt. Zdeněk Sichrovský, přední střelec Sgt. Karel Batelka, zadní střelec Josef Šnajdr).

Nahoře vpravo: Druhý pilot Sgt. Zdeněk Sichrovský, jenž přežil havárii Wellingtonu MKIC T2971 (KX-J) s těžkými zraněními – obě nohy zlámané – jednu od kolena po kotník celkem devětkrát (!), druhou jedenkrát – navíc devět zlomených žeber a prasklá lebka.

Sgt. Zdeněk Škarvada, první zajatý příslušník 310. československé stíhací peruté. Nevrátil se 4. února 1942 z hlídkového letu nad mořem. Kvůli poruše motoru Spitfiru Mk.VB AD412 (NN-U), musel Sgt. Škarvada opustit za dramatických okolností stroj na padáku.

Zde na fotografii v kabině Hurricanu.

Sgt. Bohumil Netopil u Spitfiry Mk.IIA P7963 patřícího do sestavy britské 19. peruti, letiště v Matlasuku, listopad 1941. Sgt. Netopil byl, těžce zraněný, zajat dne 24. března 1942 po vzdušném souboji nad ústím řeky Sommy. Sgt. Netopilovi se jako jednomu z mála československých letců podařilo utajit svoji identitu. Až do konce války ho Němci považovali za Angličana pod jménem Sgt. Ian B. Bernet.

Sgt. Václav Truhlář, příslušník 313. československé stíhací peruti, u svého Spitfiry Mk.VB AA865 (RY-D), na němž byl 10. dubna 1942 sestřelen a s vážnými zraněními zajat. V říjnu 1943 pak byl, jako první československý letec v zajetí, repatriován zpět do Velké Británie.

Spitfiry MK.VB od 313. československé stíhací peruti. Letiště Hornchurch 1942. Spitfiry „pětky“ tvořily v této době páteř Fighter Command, bohužel, jak na vlastní kůži poznali spojenečtí letci, s německými stíhacími letouny Focke Wulf FW 190, se „pětky“ nedaly rovnat. Rok 1942 se tak pro Fighter Command stal rokem nejtěžších ztrát v průběhu celé války.

Vzácný snímek – Spitfire Mk.VB AA865 (RY-D) Sgt. Václava Truhláře po nouzovém přistání na písčitém pobřeží Pas-de-Calais.
U Spitfiru hlídkuje německý voják.

Hřbitov sestřelených spojeneckých letounů, na němž se nachází i „očesaný“ Spitfire Mk.VB AA865 (RY-D) Sgt. Václava Truhláře.

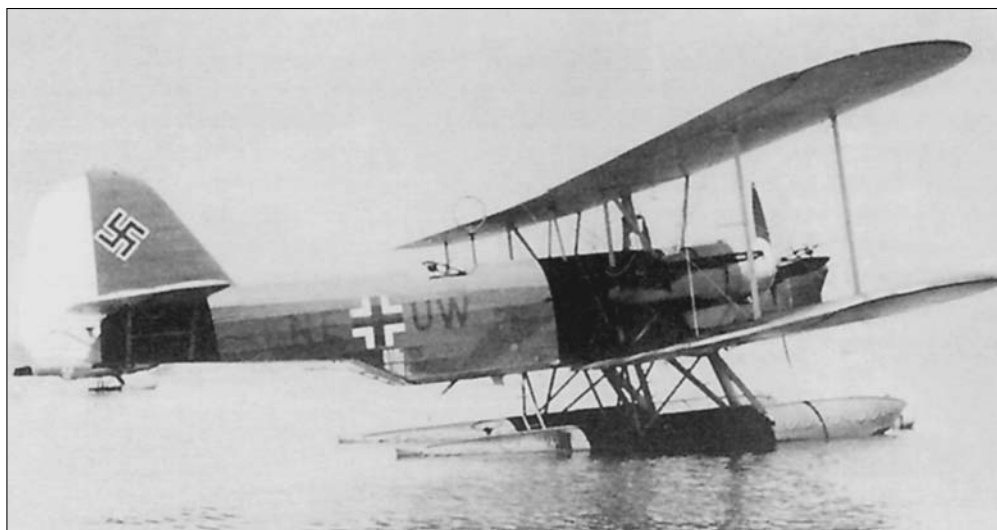
Sgt. Otakar Kresta, příslušník 313. československé stíhací perutě. Sgt. Kresta byl zajat dne 12. dubna 1942 poté, co byl sestřelen ve vzdušném boji nad severní Francií. Dle jeho poválečné výpovědi s ním Němci v prvních dnech zajetí zacházeli surově.

Přemožitel Sgt. Kresty, Hptm. Rolf Hermichen slavící se sklenkou sektu další vítězství. Sgt. Kresta, kterého sestřelil severně od severofrancouzského Caseelu, byl jeho 13. vítězství. Do konce války sestřelil 64 spojeneckých letounů, za což obdržel Rytířský kříž s Dubovými ratolestmi.

Nebezpečné Focke Wulfy od 7./JG 2 Richthofen rolují na start. V červnu 1942 konstatoval samotný velitel Fighter Command, A/C/M Sir Sholto Douglas, že: „Ani já, ani moji piloti nepochybujeme o tom, že Fw 190 je nejlepší stíhací letoun na světě.” Snímek byl pořízen na letišti Théville na Cherbourgském poloostrově, v létě 1942. S těmito nebezpečnými protivníky se během jarních měsíců roku 1942 často utkávala 313. československá stíhací peruč a v létě potom Exeterský (československý) wing.

Dvumotorový hydroplán Heinkel He 59B-2. Tento letoun byl používán zejména k záchranné službě.

Nahoře vlevo: F/O Ivo Tonder, příslušník 312. československé stíhací perutě. F/O Tonder byl sestřelen a zajat ve stejné bitvě jako F/Lt Dvořák. Oba čeští letci se v noci z 23. na 24. března 1944 zúčastnili legendárního „Velkého útěku“ a oba, jako jedni z mála, nebyli po dopadení zavražděni gestapem.

Nahoře vpravo: F/Lt Bedřich Dvořák, příslušník 312. československé stíhací perutě. F/Lt Dvořák byl sestřelen 3. června 1942 v letecké bitvě nad Cherbourgem a následně zajat.

F/Lt František Burda jako válečný zajatec. F/Lt Burda byl 27. února 1943 sestřelen flakem v oblasti Brestu a následně zajat. Tento den byl dosud nejčernějším pro Exeterský (československý) wing. Dva piloti při akci Ramrod 54 padli v souboji s Fw 190 (F/Lt Miloslav Štusák a F/Lt Václav Řídkošil) a F/Lt Burda upadl do zajetí. Němečtí stíhači vyšli z boje beze ztrát.

F/Sgt Václav Bauman, příslušník 501. britské stíhací perutě. F/Sgt Bauman byl sestřelen 20. června 1942 ve vzdušném boji nad severní Francií a následně s vážnými zraněními zajat. Stal se nakonec jedním z pouhých čtyř československých letců, kteří byli pro svá zranění repatriováni. F/Sgt Bauman dorazil 16. září 1944 zpět do Velké Británie.

Typhon Mk.IB JR371 (TP-R) od 198. peruti na letišti v Manstonu. K dálkovým akcím nad okupovaným kontinentem byly tyto stroje opatřovány přidavnými nádržemi. Do srpna 1943 velel 198. britské stíhací peruti S/Ldr Jiří Maňák, DFC.

Jiří Maňák, český stíhač, který sloužil téměř výhradně u britských stíhacích perutí. V roce 1943 se stal dokonce velitelem 198. britské stíhací perutě. S/Ldr Maňákovi se podařilo utajit před Němci svoji pravou identitu a až do konce války byl veden v zajateckých táborech pod jménem S/Ldr James Manak, British.

F/O Jiří Maňák v roce 1941, ještě jako příslušník 601. britské stíhací perutě u ocasních ploch jednoho z Hurricaneů perutě. Jiří Maňák v průběhu války létal na rozmanitých typech letounů: Hurricanech, Airacobrach, Spitfirech a Typhoonech. V roce 1941 dosáhl u 601. perutě dvou potvrzených sestřelů Messerschmittů Bf 109. Při službě u 611. britské stíhací perutě poškodil dva Fw 190.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

Personalkarte I: Personelle Angaben

Kriegsgefangenen-Stammlager: **Stalag Luft 3**

Beschriftung der Erkennungsmarke
Nr. **4233**
Lager: **0/129. Luft 3.**

Des Kriegsgefangenen	Name: BUDIL	Staatsangehörigkeit: TSCHECHEI
	Vorname: Bohuslav	Dienstgrad: F. Lt.
	Geburtstag und -ort: 13.9.17. Brünn	Truppenteil: RAF Kom. usw.: .
	Religion: R. Kath.	Zivilberuf: INGENIEUR Berufs-Gr.: .
	Vorname des Vaters:	Matrikel Nr. (Stammrolle des Heimatstaates): 82539

Gefangennahme (Ort und Datum): **West Belgien 19.4.44**

Ob gesund, krank, verwundet eingeliefert:

Des Kriegsgefangenen	Nähere Personalbeschreibung	
	Größe	Haarfarbe
	Besondere Kennzeichen:	

Größe: **1,82** Haarfarbe: **braunlich**

Des Kriegsgefangenen	 4233	Name und Anschrift der zu benachrichtigenden Person in der Heimat des Kriegsgefangenen Frau Budil, Brünn 16, Verhlickeho 4 Mähren. TSCHICHEI
----------------------	---	--

BUDIL, B.

Zajatecká karta F/Lt Bohuslava Budila. F/Lt Budil, příslušník 312. československé stíhací perutě, byl sestřelen v leteckém boji 19. dubna 1944 jihovýchodně od Mechelenu (Malines) a následně zajat.

Přemožitelem F/Lt Budila se stal Maj. Karl Borris, který do konce války sestřelil 43 spojeneckých letounů (z nichž podstatnou část tvořilo dvacet sedm Spitfirů), za což obdržel Rytířský kříž.

P/O Karel Valášek, příslušník 310. československé stíhací perutě.

P/O Valášek byl sestřelen 21. května 1944 nad Francií. Tento den byl nejčernějším v historii 134. československého stíhacího křídla. Při operaci Ramrod 905 byly čtyři letouny sestřeleny a devět poškozeno; čtyři piloti byli zaneseni do seznamu nezvěstných a jeden skončil v nemocnici se zraněním. Jedním z těchto ztracených pilotů byl i P/O Valášek sestřelený toho dne flakem.

Josef Bryks, jeden z nejstatečnějších mužů československého letectva ve Velké Británii. F/O Bryks byl 17. června 1941 sestřelen ve vzdušném boji nad Lille. Přemožitelem F/O Brykse byl samotný Geschwaderkommodore JG 26, Oberstleutnant Adolf Galland. Bryksův osud úzce korespondoval s vývojem předválečného i poválečného Československa. Josef Bryks strávil celkem třináct let za ostatným drátem (!), nejprve v německých zajateckých táborech, později v komunistických lágrech. Zemřel 11. 8. 1957 v Jáchymovských dolech jako vězeň komunistického režimu.

F/O Josef Bryks (první zprava) v zajateckém táboře, se celkem pětkrát neúspěšně pokusil o útěk ze zajetí. Po válce byl za své statečné chování v zajetí vyznamenán MBE (Řádem britského impéria). (VÚA Praha)

F/Sgt Antonín Ocelka, příslušník 312. československé stíhací perutě. F/Sgt Ocelka byl 18. září 1944 sestřelen flakem při letecké podpoře operace Market-Garden.

F/Sgt Ocelka upadl do zajetí s vážným zraněním.

Dole: Vzácné snímky havarovaného Spitfiru HF.Mk.IXC MK682 (DU-C) F/Sgt Ocelky v nizozemském Strijenu.

Na následující straně dole: Předválečný civilní snímek Arnošta Valenty (vlevo) a vpravo F/Lt Arnošt Valenta krátce před legendárním Velkým útekem.

Arnošt Valenta se v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu zasloužil o skvělou pověst čs. letců. Wolly, jak mu říkali jeho britští kamarádi, byl v táboře velkou autoritou. Přednášel zajatcům nejen o válečné problematice, ale i o Československu.

Arnošt Valenta, jež byl 31. 3.

1941 zavražděn gestapem za účast na Velkém útěku, se tak stal druhým čs. letcem, který se nevrátil z německého zajetí.

Před ním zvolil dobrovolnou smrt před zajetím Karel Kunka.

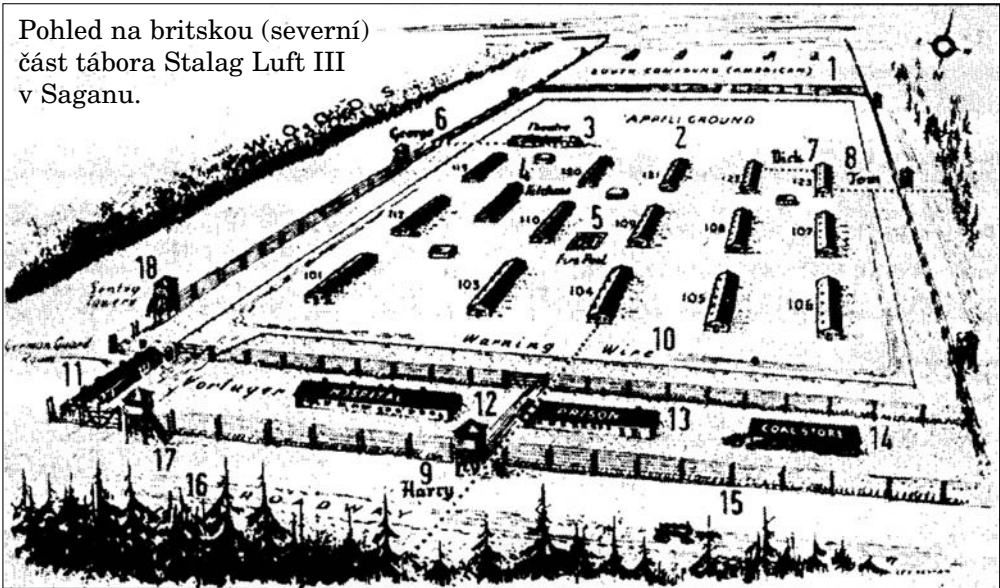

Nahoře vlevo: Zraněný Sgt. Augustin Přístupa jako válečný zajatec. Sgt. Přístupa, příslušník 312. stíhací perutě, upadl do německého zajetí 11. srpna 1940, poté, co havaroval se Spitfirem HF.MK.IXC HL240 (DU-H) při útoku na nepřátelskou lokomotivu. Utrpěl přitom vážná zranění.

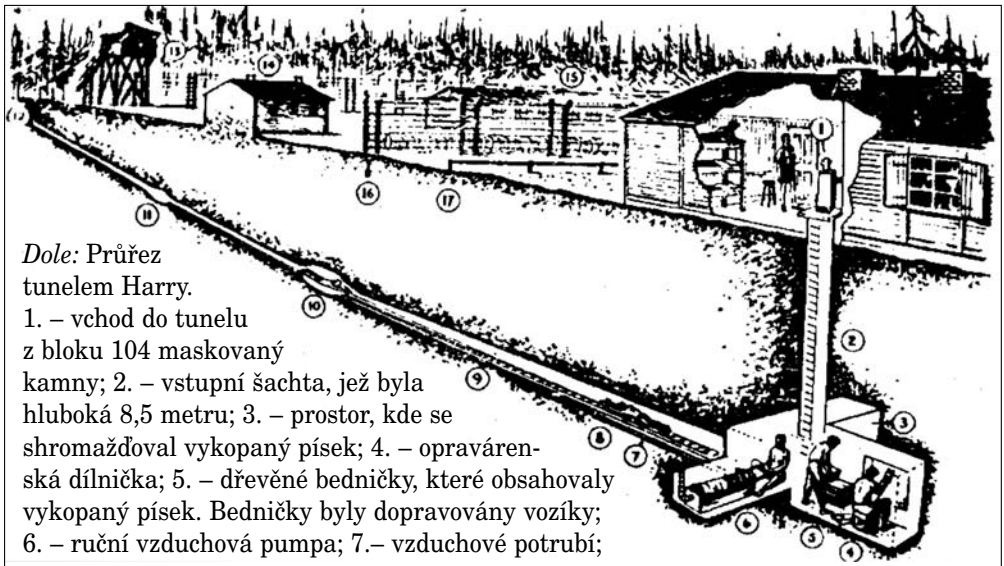
Nahoře vpravo: F/O Rostislav Kaňovský, příslušník 310. československé stíhací perutě. F/O Kaňovský upadl do německého zajetí 5. září 1944, poté, co byl jeho Spitfire MH616 sestřelený lodním flakem. Zradou nizozemských civilistů padl do rukou hlídky SS.

Pohled na britskou (severní) část tábora Stalag Luft III v Saganu.

1. – americká (jižní) část tábora Stalag Luft III; 2. – apelplatz – nástupiště zajatců při počítání apod.; 3. – táborové divadlo; 4. – kuchyňský blok; 5. – požární nádrž; 6. – trasa tunelu George, jež byl vyhlouben až po Velkém útěku. Tento tunel měl sloužit k masovému útěku zajatců z tábora, v případě, že by se Němci rozhodli zajatce postřílet. 7. – trasa tunelu Dick, jež sloužil jako skladiště pro tunel Harry; 8. – trasa tunelu Tom, který Němci objevili již v září 1943; 9. – trasa tunelu Harry, ze kterého byl realizován Velký útěk v noci 24. března 1944; 10. – vnitřní poplašné dráty; 11. – strážnice; 12. – táborová ošetrovna; 13. – táborové vězení; 14. – sklad uhlí; 15.– vnější oplocení z ostnatého drátu; 16. – silnice; 17. – vstupní brána; 18. – strážní věž.

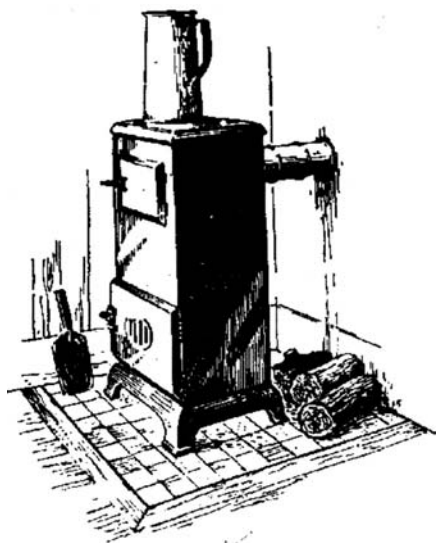
Dole: Průřez tunelem Harry.

1. – vchod do tunelu z bloku 104 maskovaný kamny; 2. – vstupní šachta, jež byla hluboká 8,5 metru; 3. – prostor, kde se shromažďoval vykopaný písek; 4. – opravárenská dílnička; 5. – dřevěné bedničky, které obsahovaly vykopaný písek. Bedničky byly dopravovány vozíky; 6. – ruční vzduchová pumpa; 7.– vzduchové potrubí;

8.– způsob dopravy osob ve stísněném prostoru tunelu, jenž se odehrával po kolejnicích v tunelu; 9. – dřevěná kolejnice; 10. a 11. – přestupní stanice; 12. – šachta vedoucí k ústí tunelu; 13. – strážní věž; 14. – táborové vězení; 15. – táborová ošetřovna; 16. – německé odposlouchávací zařízení, které mělo Němce upozornit na případné podzemní práce; 17. – vnitřní poplašný drát.

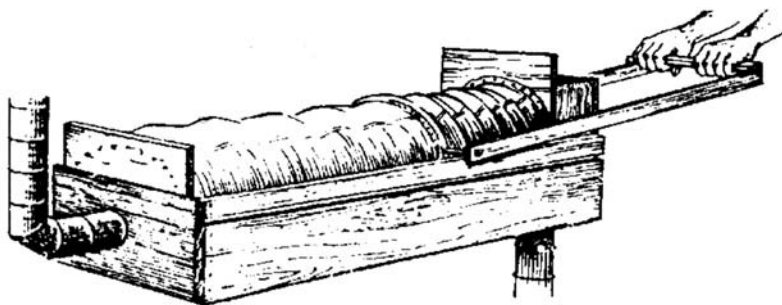

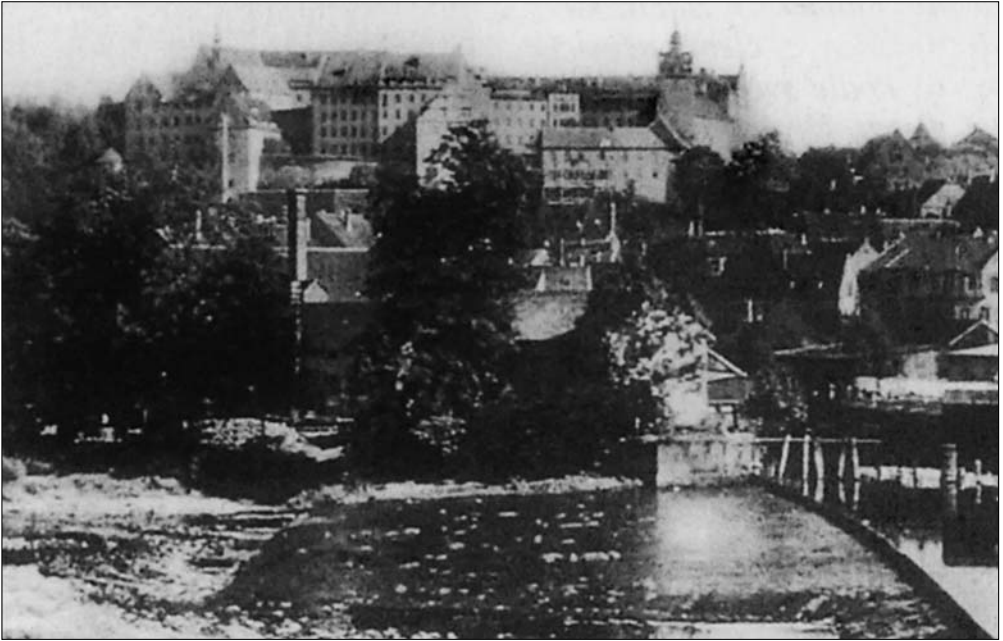
Nahore: Způsob neuvěřitelně namáhavého ražení tunelu a dopravy vykopaného písku a zeminy vozíky na dřevěných kolejnicích.

Uprostřed: Vstup do tunelu Harry z ubytovacího bloku 104, pečlivě zamaskovaný kamny.

Dole: Vzduchová ventilace a vzduchová pumpa u tunelu Harry.

Pověstný zajatecký tábor pro prominenty Oflag IV C umístěný v přísně střeženém zámku Colditz v Sasku.

Není zcela zřejmé, o jaké se jedná místo. Nabízí se možnost, že jde o sběrný tábor, do kterého byli zajatci přechodně umístěni při evakuačních pochodech smrti 1944–1945. (VÚA Praha)

nost, že nebyli s ostatními čs. letci převezeni na gestapo do Prahy? Jiří Rajlich vidí příčinu v tom, že těchto šestnáct českých letců bylo roztroušeno po několika zajateckých táborech a německá válečná byrokracie o nich ztratila přehled.²⁵⁾

Je to skutečně možné, jak západní, tak východní fronta praskala ve „švech“ a nacistické úřady, zavalené pro ně naléhavějšími úkoly, mohly tedy hypoteticky ztratit přehled o zbylých českých letcích v zajetí.

Československé vojenské vedení ve Velké Británii bylo o tomto německém zákroku proti čs. letcům informováno. Kromě jiného od dr. Kopeckého, který sídlil v Ženevě, kde zastával post „důvěrníka“ čs. vlády.

Dr. Kopecký jako Čech neměl pochopitelně přístup do zajateckých táborů. Ale takzvané ochranné mocnosti – Protecting Power (neutrální státy, jako Švýcarsko a Švédsko) vysílaly do zajateckých táborů své zástupce.

Ti přijížděli jednou za čas do zajateckých táborů (pochopitelně pouze na západní frontě), aby vyslechli stížnosti a připomínky spojeneckých velitelů zajateckých táborů a na vlastní oči se přesvědčili, jak Němci dodržují ženevskou konvenci. Nutno zmínit, že vyslechli i německé stížnosti. Právě u Protecting Power měl dr. Kopecký svého informátora, který se často scházel s čs. letci, aby vyslechl jejich stížnosti i prosby.²⁶⁾

Ministerstvo národní obrany mělo však zpočátku informace, podle nichž se Němci chystali zakročit pouze proti několika čs. letcům, respektive pouze proti jedenácti, a až později dostalo informace, že se jedná o dvacet jedna letců (zbylí tři nebyli zatím obžalováni). Ministerstvo národní obrany také začalo ihned provádět kroky k záchraně těchto letců.²⁷⁾

Mezitím čekali čs. letci na výsledky v budově řídicí úřadovny gestapa v Petschkově paláci v Praze.

Co asi každý z nich v této proslulé mučírně prožíval, si dovede každý představit: „...Stanuli jsme před nějakou velkou nárožní budovou, která se dříve nazývala Petschkovým palácem. Vzpomněl jsem si, co se o něm vyprávělo v zajetí. Ještě před několika minutami jsme se bláhově utěšovali, že to s námi není snad tak zlé, a najednou takový zlom. Vědomí nejistoty v nás potlačilo jakoukoliv možnost soudně uvažovat. Věděli jsme jen tolik – pokud bychom byli zůstali v rukou wehrmachtu, nebyla naše situace beznadějná. V Petschkově paláci nás však naši průvodci předali a odešli. Ujali se nás gestapáci. Surově nás nahnali do výtahu a vyvezli do čtvrtého patra, kde nás strčili do jakési místnosti.

Bylo tam vedro. U stolu s nohou přes roh desky napůl stála a napůl seděla bledá blondýna v dekoltovaných tenkých šatech. S cigaretou v ústech si vyzývala a poněkud zvědavě prohlížela naše anglické uniformy. Prohodila česky pár poznámek, ale náhle přišel z vedlejší místnosti nějaký gestapák. Něco se mu nelíbilo a nepřiliš slušně ji proto vyhnal.

„Všichni hlavou ke zdi!“

Zahulákal a nic netušícímu Emanovi Novotnému, který stál vedle mne na kraji řady, vytal facku, až mě Eman porazil. Já jsem pak porazil ostatní. Zvedli jsme se a gestapák nám všem postupně ostře přirazil hlavy ke zdi.

Vyhládlí a žízniví stáli jsme tak ve vedru až do samého večera, bez výsledku a bez důvodu. Když si pro nás přišli pochopové v černých uniformách, byli jsme u konce svých sil...^{“28)}

Letce potom převezli do věznice na Pankráci, odkud je znovu za pár dní převáželi na výslech do „Pečkárny“.

Jak se letci cítili po „přijetí“ v Petschkově paláci, když čekali na Pankráci na výslech, popsal jeden z nich:

„Ležím v pankrácké cele na kavalci a dívám se do stropu. Jsem strašně unaven a na spánek není ani pomyšlení. Hodina za hodinou se táhne jako líně tekoucí řeka. Kolik podobných nocí jsem už prožil! Zvečera bylo slyšet až sem výkřiky, povely, štěkot psů – teď je ticho. Opravdu ticho? Něco je tu stále slyšet, jako v každé věznici nabitě lidmi.

V místnosti je vydýchaný vzduch, z rohu páchne kbelík. Jediné zamřížované okénko u stropu filtruje světlo měsíce v neurčitou šed' a ještě podtrhuje studený smutek betonové cely...^{“29)}

Za několik dní byli letci převáženi k výslechu do Petschkova paláce:

„Pak si nás vzali na starost gestapáci, se kterými jsme přijeli, a odvedli každého jinam. Ferry se držel stále se mnou. Vstoupili jsme do luxusní kanceláře zřejmě nějakého vyšetřujícího komisaře, který seděl studeně a nevšimavě za psacím stolem.

„Můj“ gestapák odeřval hlášení.

„Danke,“ šlehlo kanceláři. Obrýlený komisař ukázal gestapákovi na křeslo, aby se posadil, a chvíle nehnutě vyčkával. Pak prudce vstal a zařval na Ferryho:

„Co vy tady ještě chcete?“

Ferry poklesl v kolenou:

„Byl jsem vyslán jako tlumočník. Německo-anglický, prosím.“

Komisař zalapal po dechu.

„Německo-anglický?“ opakoval, jako by nevěřil svým uším. A pak se rozeřval, až mu od úst odletovaly kapičky slin.

„Tady se bude vyslýchat česky, rozumíte? A ven!“

Ferry sotva stačil říct, že rozumí, zahajloval a už byl venku.

Komisař změnil tón a obrátil se na mne perfektní češtinou:

„Tak vy byste si přál výslech v angličtině?“

„To jste brzy zapomněl na svůj jazyk. Ale my vám ho připomeneme. A rozvážeme. Tím si můžete být jist!“

Rychle jsem zvážil situaci a dospěl jsem k závěru, že nebudu trvat na svém. Teď už o nic nejde a mohu si tím svoji situaci jen zhoršit.

„Budeme tedy mluvit česky, pane,“ ozval jsem se.

Ironicky se pousmál:

„Konečně jste dostal rozum. Tím líp pro vás, když nám chcete ulehčit práci.“
Nadechl jsem se:

„Pane, jsem anglický letec, pod ochranou britské vlády a Mezinárodního červeného kříže. Vztahují se na mne články ženevské konvence, kterou podepsala i vaše vláda.“

Komisař opět vyskočil ze své židle a bez přechodu začal řvát:

„Jste idiot a žádný anglický letec! Probudte se!“ Chytil mě za klopy uniformy a začal se mnou cloumat. „Vy nejste pod níčí ochranou, vy jste na velitelství gestapa, v našich rukou, vy i celá rodina, celý prašivý český národ, rozumíte?“

Zmínka o rodině mnou projela jako žhavý drát. Vzchopil jsem se:

„Proč urážíte můj národ, pane?“

Znovu mě chytil a začal mnou lomcovat, div mi nerozbil hlavu o zeď.

„Du tschechischer Verräter im britischen Dienst,“ zapomněl ve vzteku mluvit česky, „víš, co tě čeká? Šibenice!“

„Vím, pane.“

Moje odpověď ho kupodivu nerozvzteklila ještě víc, naopak. Usedl klidně za stůl a řekl:

„Začneme.“

„Vaše hodnost?“

„Bývalý četař, polní pilot.“

„Kde jste sloužil před útekem?“

„82. letka, letecký pluk 5, letiště Brno.“

„Proč jste utekl za hranice?“

„Když byla naše armáda rozpuštěna, nemohl jsem najít práci.“

„Kam jste chtěl utéct?“

„Do Ameriky. Mám tam strýce a tetu, věřil jsem, že mi obstarají práci.“

„A proč jste tedy chodil na sovětské vyslanectví, a ne na americké?“ vyštěkl.

„Nechodil jsem tam, pane. Ani nevím, kde to je.“

Stiskl tlačítko. Vstoupil další gestapák s několika spisy a fotografiemi.

Vyslýchající mi je přistrčil:

„Poznáváte se na nich?“

Dech se mi zatajil a na čele vyrazil pot. Bylo to několik záběrů z mých cest na sovětské vyslanectví.

Sebral jsem všechnu sílu, abych odpověděl klidně:

„Nepoznávám, pane.“

Přišel tupý úder do obličeje, pod nímž jsem poklesl.

Než jsem se vzpamatoval, přšely na mne další otázky:

„Kudy jste přešel hranice?“

„Kde jste se skrýval?“

„Kdo vám pomáhal?“

„Nepamatuji se, pane, při seskoku padákem jsem si rozbil hlavu.“

„Dobrá. Poskytnu vám tedy příležitost, abyste se rozpomněl.“

Zvedl telefon. Další černá uniforma mě odvedla o patro níž a pak po točitých schodech někam do podzemí. Vrazil mě těžkými železnými dveřmi do prostorné místnosti se dvěma zamřížovanými okny u stropu. Na podlouhlých nízkých lavičkách seděli zmučení lidé, muži, starci i ještě nedospělé děti. Kolem stěn stáli čelem ke zdi další. Na mnoha místech byly čerstvé stopy krve.

Mučírna, otrásl jsem se hrůzou a sotva jsem se vzpamatoval z prvního úděsného dojmu, už se na mne řítila stvůra s odulou trudovitou tváří a postavila se přede mnou s rukama v bok.

„Co jsi zač?“ zařvala na mne.

„Anglický letec, válečný zajatec, pod ochranou vlády Jeho Veličenstva a Mezinárodního červeného kříže,“ opakoval jsem svou obehnanou písničku mechanicky, ačkoli mně samému v této místnosti a před tímto poloidiotem zněla tak hluše, až to bylo k pláči.

„Já ti ukážu, co jsi! Český prase jsi! Já ti ukážu!“

Vrhl se na mne a strhl ze mne uniformu. Když jsem se chtěl pro ni sehnout, odkopl ji do kouta a vrazil do mne, až jsem se třískl hlavou do zdi.

„Tady budeš stát tak dlouho, až se poděláš!“ zařval.

Stál jsem u zdi a stvůra řádila dál. Běhala kolem zdi, kopala, bila. Kdo se pod jejím úderem zhroutil, toho několikrát praštila pěstí a pak s ním mrštila na lavici.

Měl jsem pěstí sevřené. Kdyby se mě byl v tuto chvíli dotkl, nebyl bych už se ovládl. A pak by mě odtud asi odnesli v prostěradle. Ale právě v tuto chvíli vstoupil dovnitř Petr Uruba. Sotva mě spatřil, zavolal jako někde na taneční zábavě v Londýně:

„Hallo, Bill! What to hell you doing here?“

V tom okamžiku se na něho vyřítila ta šelma, která mne před chvílí rozběsnila. Petr před ní couvl, zvedl před sebe ruku a německy zavolal:

„Stůjte! Kam jste mě to zavedli? Co je to tu za lidi?“

Skrček se zastavil jako přikován. Vycítil, že před ním stojí někdo, kdo ho ovládá svou vůlí. Blekotal:

„Vy jste...“

„Jsem anglický pilot, válečný zajatec, a s vámi nemám vůbec co dělat, rozumíte?“ pokračoval Petr strohou němčinou.

Stvůra po něm chňapla svou prackou, ale Petr zavolal:

„Nedotýkejte se mě!“ A řekl to takovým způsobem, že stvůra strnula na místě a jen chrlila z úst nepřetržitý proud nadávek.

Petr se postavil klidně vedle mne. Jeho vystoupení sem vneslo závan svěžího, svobodnějšího vzduchu. Jako by se každý pod jeho dotekem o kousek napřímil, zatímco stvůra naopak vůčihledně zvadla. Omezila se jen na nadávky ze svého kouta, a i když se občas zvedla, aby někoho uhodila, na nás už si netroufla...³⁰⁾

Oba letci stáli u zdi až do večera, kdy se gestapáci rozhodli pokračovat ve výslechu. F/Sgt. Bufka se opět ocitl před „svým“ vyšetřujícím gestapákem.

„Budeme pokračovat,“ prohlásil. „Doufám, že teď už vám bude paměť sloužit líp. A jestli ne, půjdete dolů znova. Kde jste překročil hranice?“

„V prostoru Frýdek-Místek.“ Tato cesta byla přece všeobecně známa, tím jsem nemohl prozradit nic nového.

„To by souhlasilo,“ odpověděl gestapák spokojeně.

„Tak dál: Kdo vám pomáhal při útěku?“

„Nikdo. Nepotřeboval jsem žádnou pomoc. Hranice nebyly střeženy.“

„Přešel jste sám?“

„Ano.“

„Co jste dělal v Polsku?“

„Nic. Podepsal jsem tam závazek do cizinecké legie. Tím jsem ztratil svou příslušnost.“

„Kde jste byl v Polsku?“

„V Bronowicích.“

„Kdo tam byl s vámi?“

„Různí lidé. Nikoho jsem neznal.“

„A důstojníci?“

„Nevím pane, tam byli všichni v civilu.“

„Zase lžete. Ale já už toho začínám mít dost. Pojdte se mnou!“

Následoval jsem ho do vedlejší kanceláře. Vytáhl z kovové skříňky objemný fascikl, hodil jej na stůl a řekl:

„Tak se tedy podívejte, co všechno o vás víme! A vy se mi tu zbytečně a ke své škodě pokoušíte všet bulíky na nos!“

Nejdřív vytáhl obálku, která obsahovala moje osobní a vojenské záznamy. Získali je zřejmě hladce, předaly jim je samy naše vojenské orgány. Mohl jsem se dozvědět vše, co tu o mně bylo napsáno i v posudcích mých velitelů. Jaký paradox, že právě zde. Pak následovala hlášení o mých cestách s poznámkami, koho jsem navštívil, včetně cest na sovětské vyslanectví, do Lázní Bělohradu ke štábnímu kapitánu Liškovi, a posléze stručný závěr:

„Naposled viděn ve čtyřčlenné skupině v prostoru Frýdek-Místek⁶³¹...“

Vyšetřující gestapák pak ukázal F/Sgt. Bufkovi protokol i s jeho podpisem, který podepsal při výslechu v Polsku. F/Sgt. Bufka pochopil, že nemá cenu zapírat. Pak mu ukázal i protokoly letců, kteří utíkali s ním. Dále mu ukázal jmenovaný seznam všech důstojníků i ostatních příslušníků tábora v Bronowicích, počínaje plukovníkem Svobodou a konče posledním kuchařem. Gestapák se potom triumfálně F/Sgt. Bufky zeptal, zda už mu je vše jasné, aby si dobře rozmyslel, co bude vypovídat o své činnosti ve Francii. Nedoporučoval mu, aby se jeho výpovědi natolik rozcházely se skutečností, jako dosud.

F/Sgt. Bufka byl skutečně zdrcen. Co budou ještě chtít vědět? Co všechno vlastně vědí? Kam až sahají jejich prsty?³²⁾

Teď když byl vyslýchaný letec zlomen tím vším, co o něm Němci věděli, pozvali vyšetřovatele svoji „poslední zbraň“. To nebyl nikdo jiný, než zrádce a konfident gestapa Augustin Přeučil. Ten měl svým osobním svědectvím ještě více ztížit již tak těžkou situaci, v jaké se čs. letci nacházeli.

Vyšetřující gestapák se vrátil s F/Sgt. Bufkou do své kanceláře: „Za chvíli se ozvalo tiché zaklepání na dveře a do místnosti vstoupila nepříjemná postava, výstředně oblečená, s haknkrajcem na klopě. Chlap zvedl ruku na pozdrav a pak se na mne ušklíbl:

„My se budeme odněkud znát, ne?“

V tu chvíli jsem opravdu nevěděl, i když mi hlas i obličej byly povědomé.

„Nepamatuji se.“

„Jen si vzpomeňte, vídali jsme se tolikrát, v Polsku, ve Francii i v Anglii,“ domlouval mi, jako by mu obzvlášť záleželo na tom, abych si vzpomněl. Zrádce. Konfident. I takoví se tedy vetřeli mezi nás? Vypálil jsem na něho otázku:

„A co vy tady děláte, když jste byl v Polsku, Francii a Anglii?“

„Vyslýchán jste vy, a nikoli já,“ zašklebil se ten odporný chlap tak, že bych ho byl nejraději praštil do jeho odporného obličeje. Ale to už zasáhl komisař.

„Tak dost! Tady se budu ptát já! Znáte ho?“

Individuum se mi drze zašklebilo do obličeje a odpovědělo:

„Velice dobře.“

„Tak řekněte vše, co o něm víte!“

Chlap toho věděl tolik, až mě to samotného překvapilo. Vylíčil dost přesně celou mou činnost až do doby, kdy jsem upadl do zajetí.

Komisař byl navýsost spokojen, jak se zdálo.

„To by stačilo,“ prohlásil milostivě. „Ich danke, Herr Přeučil. Můžete jít.“

Zrádce zahajloval a zmizel.

Ošklivostí se mi zvedal žaludek. Sotva jsem se držel na nohou. Byl jsem poražen. Dokumenty a zradou. Nic už nemělo smysl...³³⁾

Ovšem ne ke všem letcům, se kterými byl Přeučil konfrontován, se choval tak sebejistě. F/Lt František Burda uvedl do poválečného protokolu dosti odlišné chování Přeučila: „Při výslechu v Petschkově paláci jsem viděl čet. G. Přeučila v bezvadném civilu; přišel ze zadu ke mně, klepl mne na rameno a řekl: „Pane poručíku, co zde děláte?“

Byl rozčilený, nabízel mi cigaretu a říkal: „Já jsem nervosní jako prase“.

Byl jsem zaražen a řekl jsem mu: „Promiňte, já vás neznám.“

Odpověděl: „Pamatujete se v Chartres, vždyť jsem byl já, Štandera a Štička u vaší letky.“

Pak komisař šel k němu a odvedl ho do vedlejší místnosti, zaslechl jsem jméno Bronowice a Chartres.³⁴⁾

Poté, co byl letec konfrontován se zrádcem Přeučilem, výslech obvykle skončil vynesením rozsudku: „Jste vinen, že jako protektorátní příslušník jste se úmyslně vyhnul pracovní povinnosti a svým útekem jste projevil nepřátelské úmysly. Ve Francii a v Anglii jste v nepřátelské armádě pozvedl zbraň proti Říši, čímž jste se dopustil velezrady. Podle zákonů Říšské branné moci, § 91a, budete za tyto zločiny potrestán smrtí provazem.“

Taková strašlivá komedie! Tenhle papír tu měl přichystán od samého začátku, průběh výslechu nemohl na něm změnit ani písmenko. K čemu to všechno, když na konci je vždycky a neměnně provaz? Hlava se mi točila. Zdálky jsem zaslechl:

„Předáváme vás orgánům Říšského válečného soudu v Torgau, kde bude vykonán rozsudek. ...“⁴³⁵⁾

Podobný výslech a rozsudek pak vyslechli i ostatní letci.

Např. Alois Šiška vzpomíná na chvíle, když čekal na výslech v místnosti v Petschkově paláci, které se říkalo „biograf“: „Na stěně jsem viděl poslední slova loučení, vyrytá patrně nehtem...“

Za takových okolností vzkaz z prahu smrti příliš povzbuzující nebyl, mě už však neznepokojoval. Všichni, kdož jsme odešli bojovat, jsme s podobným koncem počítali. Bylo mně líto těch, kteří tato slova zde vyrývali, i těch, kterým se této příležitosti ani nedostalo. ...“⁴³⁶⁾

Při výslechu se Sgt. Šiška pokoušel předstírat ztrátu paměti, ale nebylo to nic platné, Němci měli perfektní informace: „Poznáváte se? Jste to přeci vy?“ Vyjmenoval všechny členy mé rodiny a zvláště zdůraznil, že má matka je toho času u nich v nemocnici, prý se zápalem plic. Snažil se osvěžit mi paměť a věděl, jak na to.

Prožíval jsem velké nervové vypětí. Na jedné straně jsem byl povinen v souladu s předpisy oznámit jen jméno a služební číslo, učinil jsem to ostatně již dříve, a nyní jsem se nechtěl hlásit ke své vlastní fotografii. Na druhé straně má matka je prý u nich...

Začala mi z toho třestit hlava, otázky se jen sypaly. Bránil jsem se:

„Když všechno víte, proč se ještě ptáte?“...“³⁷⁾

Nakonec i Sgt. Šiška vyslechl stejný rozsudek: „Jmenovaný Šiška Alois...dopustil se v letech 1939-1942 zločinů zemězrady, velezrady, špionáže a pozvednutí zbraně proti Vůdci a jeho Říši podle paragrafu St. GB 91a říšského trestního zákoníku tím, že uprchl po vypuknutí války z Protektorátu Čechy a Morava a byl chycen v Německu se zbraní v ruce. A proto...“

Bylo to jasné, za kterýkoliv z těchto činů byl trest smrti provazem. Tak mě pověsí, myslím si. Moří jsem unikl, odpraví mě lidé. ...“⁴³⁸⁾

Jak se Němci při výslechu na gestapu chovali? Především, k násilí se uchýlili výjimečně a spíše využívali psychický nátlak. Zdá se to být překvapující, když víme, jak strašně krutě vyslýchali gestapáci např. členy českého podzemního hnutí.³⁹⁾

Ale postup gestapáků při výslechu je v podstatě „pochopitelný“. Gestapo mělo velice podrobné informace o zajatých čs. letcích, a celý výslech měl pouze zachovat zdání právního průběhu celého řízení s čs. letci, na jehož konci byl pro Němce „logický“ rozsudek. Gestapo tedy nepotřebovalo z čs. letců „vytloukat“ další informace, protože drtivou většinu znalo samo.

A samotná forma výslechu, téměř vždy shodná, jako u výše uvedeného. Gestapo nejvíce zajímala činnost letců před jejich odchodem do zahraničí, jakou formou byl realizován útek, kdo letcům pomáhal k překročení hranic, a konečně se gestapáci zajímali o jejich působení v čs. zahraniční armádě. Pouze útek do zahraničí, zvláště, kdo letcům pomáhal, nemělo gestapo tak úplně zmapované.⁴⁰⁾

A tak se gestapáci omezili „pouze“ na občasný kopanec a fackování. Někteří letci byli po výslechu nuceni podepsat protokol, ve kterém kromě jiného bylo uvedeno, že s nimi bylo zacházeno slušně. Jiní letci pod nátlakem, že budou drženi ve věznicích tak dlouho, dokud nepodepíší, protokol v němčině podepsali.⁴¹⁾

Po výsleších byli čs. letci převezeni do vojenského vězení, proslulého „domečku“ na Hradčanech.⁴²⁾ Odtud měli být převezeni do Torgau k Říšskému vojenskému soudu. Jistě netušili, že někteří z nich se za pár let opět ocitnou v „domečku“ na Hradčanech, tentokrát, aby si prožili krutý výslech československého „lidově demokratického zřízení“.

Z hlediska mezinárodního práva však postupovali Němci protiprávně.

Dne 16. března 1939 vydal Adolf Hitler Výnos říšského kancléře o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Emil Hácha se stal protektorátním, tzv. státním prezidentem a vrcholným orgánem protektorátní autonomie se stala protektorátní vláda. Ve skutečnosti neomezeně vládl zastupující říšský protektor, a po něm v roce 1942 státní tajemník (K. H. Frank).⁴³⁾

Velká Británie, Francie, Spojené státy americké a Sovětský svaz proti vytvoření protektorátu diplomatickou cestou protestovaly a nový stav právně neuznaly. Později sice hrozilo, že Francie s Velkou Británií zvolí u Protektorátu Čechy a Morava cestu, jako u Slovenského štátu, který uznaly v květnu 1939 de facto. Toto nebezpečí se však naštěstí nevyplnilo.⁴⁴⁾

Dne 21. července 1940 došlo k uznání československého prozatímního státního zřízení v emigraci ze strany britské vlády. A konečně 18. července 1941 byla československá exilová vláda uznána de iure sovětskou i britskou vládou. Spojené státy americké uznaly československou exilovou vládu de iure 26. října 1942.⁴⁵⁾

Postupně pak začaly spojenecké mocnosti oduznávat i Mnichovskou dohodu. Velká Británie prohlásila 5. srpna 1942 mnichovskou dohodu za neplatnou dnem jejího porušení, tedy 15. březnem 1939. Francie se připojila 29. září 1942, kdy prohlásila mnichovskou dohodu za neplatnou od samého počátku. Sovětský svaz se zavázal k obnově Československa v jeho předmnichovských hranicích, což se stalo skutečností při podpisu československo-sovětské smlouvy z 12. prosince

1943. A konečně i italská vláda prohlásila 26. září 1944 mnichovskou dohodu spolu s vídeňskou arbitráží z 2. listopadu 1938, která z mnichovské dohody přímo vycházela, za neplatnou od samého počátku.⁴⁶⁾

Z hlediska mezinárodního práva tedy Němci postupovali v otázce odsouzení čs. letců, jakožto příslušníků Protektorátu Čechy a Morava, naprosto protiprávně. To bohužel našim letcům nemohlo příliš pomoci.

Nacistické Německo hodlalo respektovat pouze vlastní mezinárodní smlouvy a zákony, a na nic jiného se neohlíželo. Čs. letci byli v rukou gestapa a nacistických zákonů, a to nemohlo změnit žádné mezinárodní právo. Jak ostatně například sdělil vyšetřující gestapák F/Sgt Bufkovi, který se pokoušel argumentovat právě touto skutečností: „Tyto zákony mě nezajímají, Herr Bufka. My jsme je neratifikovali. Pro mne jsou rozhodující zákony Říše a v jejich smyslu propadáte životem. Pokud vám to dosud není jasné, doufám, že to pochopíte při výkonu rozsudku.“⁴⁴⁷⁾

Němci v roce 1944 prohrávali na všech frontách a nacistický aparát tvrdě postihoval vše, co mu stálo v cestě. Čs. letci byli pevně přesvědčeni, že budou popraveni.

Letci po vyslechnutí obvinění, které je odsuzovalo k trestu smrti, čekali v „domečku“ na Hradčanech na převoz k Říšskému vojenskému soudu do Torgau. Očekávali, že zde nezůstanou dlouho, protože: „...zločin velezrady se přece trestá okamžitě.“⁴⁴⁸⁾

Letci zůstali ve vojenském vězení na Hradčanech celý zbytek srpna 1944, kdy čekali v strašné nejistotě, kdy budou převezeni do Torgau, kde, jak nikdo z nich nepochyboval, budou popraveni. Čekání se odrazilo na náladě a morálce těchto odsouzcenců na smrt:

„Pomalu jsme přivykali světlu malé petrolejky na zdi. Pod ní byla jediná prýč-na, dlouhá asi dva metry. Zamřížované okénko vedlo patrně někam do dvora, za ním prosvítala zeď. Naše rozjímání přerušila zvonkohra. Byli jsme někde blízko Lorety...“

Zprvu nám zvonky byly docela milé, připomínaly nám dřívější Prahu, ale za několik dní se staly umíráčkem. Nebylo divu, což jsme vůbec žili? Jen betonový sklep se stovkami nenasytných štěnic a tvrdý režim dne – jednou denně deset minut pár kroků po těsném dvoře, jednou denně cosi jako polévka. Stávali jsme se nedůtkliví, hašteřiví, nakonec zbyla jen apatie.

Jen loretánské zvonky zněly...“⁴⁴⁹⁾

V září 1944 byli letci převezeni, na ostrý zákrok Velké Británie, provedený prostřednictvím ochranných mocností, zpět do zajateckých táborů. Část z nich byla umístěna v táboře Stalag Luft I v Barthu a posléze převezena do zajateckého tábora Oflag IVC v Colditzu, kam již předtím byli převezeni zbylí ostatní (v táboře Stalag Luft I zůstali pouze čtyři letci, proč nebyli stejně jako ostatní přemístěni do Colditzu, není jasné).

Jak se po měsíčním věznění v „domečku“ na Hradčanech cítili, popsal lakonicky jeden z nich: „V září 1944 nás vyváděli jednoho po druhém. Myslili jsme, že na popravu. Po vězení v tom strašném sklepě jsme byli tak ubiti, že jsme nic jiného nečekali.“⁴⁵⁰

Právě v zajateckém táboře Oflag IVC v Colditzu měli očekávat na předvolání k válečnému soudu. To v letcích vyvolalo oprávněné obavy o jejich život.

F/Sgt Bufka, aby alespoň převoz do Colditzu oddálil, postoupil fingovanou operaci slepého střeva. „Operačním stolem“ byla vysoká oprýskaná postel, na jejíž bocích visely řemeny. Operace proběhla bez narkózy!

Vilém Bufka zanechal o celé události krátké svědectví: „Lékař si nasadil na ústa gázu a z vroucí vody vytáhl krátký předmět s širokou čepelí.

„Začneme!“

Položili mi na nos nějaký měkký polštářek a doktor přikázal:

„Dýchej zhluboka a počítej!“

Dýchal jsem, jak to šlo nejhluběji, a v počítání jsem se pomalu blížil ke stovce, ale neustále jsem vnímal napjaté tváře lékařů a ošetřovatelů a podivně ostré světlo. Někdo mi sáhl na tep. A pak jsem z dálky zaslechl hlas:

„Chlapci, držte ho!“

Současně jsem ucítil strašnou řezavou bolest, při které jsem se vzepjal, až postel zapraštěla. V mlze jsem viděl ruce pomocníků, které mávaly nějakými krvavými pochodněmi. A pak mi nepopsatelná bolest z dalšího řezu na chvílku zatemnila mysl. Světla pohasla, ale pak zazářila ještě silněji. Ucítil jsem v břiše jakýsi tah, cosi cvaklo, kovový zvuk na skle. Desítky pochodní se opět roztančily před mýma očima. Cosi mi vmáčklo břicho dovnitř. A pak mě cosi bodalo a mým tělem se bleskovou rychlostí řezavě protahovaly nekonečné šňůry. Začalo se stmívat, pak jsem slyšel střelbu a ze všech stran vyšlehly plameny, jež mě začaly olizovat palčivými jazyky.

Najednou všecko zmizelo a nastal nádherný klid, který jsem už jednou kdesi poznal, i s tím lehounkým vznášením se v nekonečném prostoru...⁴⁵¹

Ovšem převozu do zajateckého tábora Oflag IVC v Colditzu se F/Sgt Bufka nevyhnul. A společně s ostatními čekal na předvolání k válečnému soudu.

Mezitím čs. letci zjistili, že se nacházejí ve skutečně „vybrané společnosti“. Zajatci byli v Colditzu rozděleni na prominenty 1. a 2. třídy. V první třídě byli například příslušníci vysoké anglické šlechty (mimo jiné bratranec anglického krále, Churchillův synovec), dále generálové a vysocí důstojníci, kteří byli považováni za nebezpečné pro běžné zajatecké tábory.

Patřil mezi ně i legendární beznohý stíhač, letecké eso, W/Cdr Douglas Bader, DSO & bar, DFC & bar (dvacet čtyři sestřelených německých letadel). W/Cdr Bader byl „nepoučitelný útěkář“, který se na svých protézách několikrát pokusil o útek. Němci ho tedy raději umístili do hradní pevnosti Colditz. Tento mohutný starý hrad, s trojitými hradbami a třemi branami, s přísným bezpečnostním reži-

mem (hlídali zde příslušníci SS s nezbytnými psy), se zahradou a s plotem z ostnatého drátu nabitého elektrinou, v rozích s nezbytnými věžemi s kulomety, byl potom skutečně dostatečně zabezpečen před nenapravitelnými útěkáři typu W/Cdr Badera.

Mezi prominenty druhé třídy patřili výjimeční zajatci z řad národů okupované Evropy bojujících proti nacistickému Německu (např. Čechoslováci, Poláci, Francouzi, Jugoslávci aj.).⁵²⁾ Např. z armády Svobodných Francouzů generála Charlese de Gaulla zde byl mimo jiné český důstojník kpt. Richard Zdráhala (ten byl však Němci považován za Francouze).⁵³⁾

Českoslovenští letci si v hradní pevnosti Colditz pomalu zvykali na zdejší vězeňský režim. Naši letci bydleli odděleně a byli, jak ve dne, tak v noci, pod stálým dozorem. Pomocný personál a kuchaři byli vesměs angličtí zajatci, kteří vařili pro všechny stejně.

Každý den byla k obědu tuřínová polévka a cihla lepkavé hmoty místo chleba pro deset lidí. Němci v této době již bojovali s vypětím všech sil a dávali to zajatcům pociťovat. Když se zajatci dožadovali balíčků Červeného kříže, dostali od Němců odpověď, že spojenečtí letci zbombardovali železnice i s balíčky. Proto je zajatci dostávali skutečně výjimečně.⁵⁴⁾

Zvláštní odměnou pro vězně v Colditzu byla tzv. „velká vycházka“. Ta byla občas povolena do zámecké zahrady místo pravidelného pochodování v malém kruhu třetího dvora. Zda budou vězni na vycházku puštěni, záviselo na zástupci věznice. Tím byl postavou malý esesák, kterému vězni říkali „švec“. Tento zakomplexovaný člověk se po věznici pohyboval vždy v doprovodu dvou esesáků, kteří šli za ním s prsty na spouštích samopalů.

„Švec“ patřil mezi nejnenáviděnější dozorce. Když se vězni dozvěděli, že by se odpoledne mohlo jít na „velkou vycházku“, nastala obvyklá procedura. Všichni se pustili do uklízení, drhnutí a kartáčování, všechno muselo být v naprostém pořádku. Poté provedl „Švec“ prohlídku a rozhodl, kdo na vycházku půjde. Každý už se v duchu těšil na to, že bude moci hodinu či dvě dýchat opravdový vzduch a vidět stromy.

Když byla vycházka povolena, vyšli nejdříve Angličané a Kanadané, za nimi Francouzi, Čechoslováci a ostatní. Vždy dva a dva zajatci vedle sebe procházeli úzkou bránou, před níž stál kordon esesáků se psy. Zahrada, na níž se vycházka odehrávala, byla oplocena dvojitým ostnatým drátem, který byl nabitý elektrinou. Zajatci museli jít pomalu stále kupředu, bylo přísně zakázáno zastavovat se, ohlížet se či mluvit mezi sebou. V rozích zahrady stály strážní věže s kulomety připravenými ke střelbě na zajatce, kteří by se snad pokusili o útěk.⁵⁵⁾

Českoslovenští letci byli sice rádi, že byli umístěni mezi britské zajatce, což jim dodávalo pocit jakési ochrany, ale na druhou stranu jejich označení „váleční zločinci“, oddělené ubytování a střežení ve dne v noci nevěstilo do budoucna nic dobrého.

V letech se udržoval neustálý strach nejen o sebe, ale i o rodiny doma. Nebylo se čemu divit, když se letci dozvěděli, že Němci nechali postřílet padesát spojeneckých letců (k legendárnímu „velkému útěku“ ze zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu došlo z 23. na 24. březen 1944. Utéci se podařilo 76 letcům, Hitler nařídil 50 z nich zavraždit, podrobněji viz kapitola VI) jenom proto, že utekli ze zajateckého tábora. Co teprve čeká je, kteří se podle nacistického válečného práva dopustili velezrady proti Třetí říši?

O tom, jaké myšlenky se honily letcům v hlavě, zanechal svědectví jeden z nich: „Znovu a znovu jsme si říkali: ti zastřelení až na Arnošta Valentu, byli Britové (ne tak přesně, Britů bylo „pouze“ dvacet tři, zbylí patřili mezi příslušníky Commonwealthu a okupované Evropy, podrobněji viz kapitola VI., pozn. autora). Co teprve my, Češi, velezrádci?“⁴⁵⁶⁾

Českoslovenští letci se domáhali možnosti odvolat se k Nejvyššímu válečnému soudu v Torgau, jehož presidentem byl admirál Bastian. Tuto snahu podporoval anglický vojenský velitel věznice a další britský zajatec Cpl. Campbell, v civilu právník. Prostřednictvím ochranných mocností a Červeného kříže německý Wehrmacht přidělil „českým zrádcům“ jako obhájce německého doktora Neumanna, notáře z Colditzu.

Dr. Neumann potom s Cpl. Campbellem vypracoval v říjnu 1944 odvolací spis ve věci československých letců s těmito body:

- 1) Obžalovaní měli československé občanství před datem okupace českého území Německem 15. 3. 1939, nejsou a v žádném případě nebyli poddaní Německu. Ani nesouhlasili s výše zmíněnou okupací, ani se nesmířili se zákony, vyhlášenými pro toto území Hitlerem. Nyní mají britské občanství.
- 2) Obvinění opustili české území, jakmile to bylo po okupaci možné, s ohledem na kladené jim překážky /výjimkou byl Šiška z RAF, který zůstal kvůli příslibu placené služby pro firmu Baťa v zahraničí, ale jakmile bylo jasné, že firma svůj slib nedodrží, i on opustil české území/.
- 3) Tvrzení, že podle Hitlerova zákona ze 16. března 1939 jsou na žádost presidenta Háchy ochráněni Německem, není správné, protože Hácha neměl žádné právo dělat změny v ústavě bez souhlasu svobodně zvoleného českého parlamentu.
- 4) Podle Mezinárodního práva bylo Československo státem, konstituovaným řádně po 1. světové válce a jako takové mělo právo být nezávislé. Německo toto právo porušilo a jeho zákony pro české území nejsou platné proti obžalovaným.
- 5) Jestliže, což je sporné obvinění, jednali-li proti Německu, jak bylo ve válce a je jasné z 59 St. G. B., chybné jednání není záležitostí trestního práva, ale práva ústavního nebo mezinárodního. Proto by trestní postihy měly být zrušeny a trestní řízení zastaveno.
- 6) Podle právního systému v Německu, jestliže je obviněným vnesena otázka ústavního nebo mezinárodního práva, výsledek může zůstat nerozhodný hlavně proto, že německý soudce v národněsocialistickém legálním státu není

kompetentní rozhodnout, jestli zákon je nebo není ústavní. Protože takový výrok je základem a podstatou případu, byla podána soudu žádost proces zastavit nebo stáhnout obžalobu.

- 7) Obžalovaní byli sestřeleni v britské uniformě a s britským občanstvím, tudíž jsou to nyní Britové, a měli by být podle Ženevské konvence z roku 1929 považováni za válečné zajatce.
- 8) Předseda soudu Bastian – žádost o akci švýcarské vlády
 - I. Informujte v úplnosti britskou vládu o situaci a předejte tento dokument.
 - II. Informujte všechny ostatní Čechy o podobných obžalobách s touto hlavní linií obhajoby.
 - III. Zúčastněte se stání tohoto případu a jemu podobných – českých – a podejte zprávu.
 - IV. Získejte obhajoby /bude-li třeba od Dr. Neumanna Rechtsanwolts z Colditzu, který má na starosti všechny případy z Oflagu IV.C/.57)
To nejdůležitější pro naše letce bylo, že za:
 - 1) Zábor ČSR byl ve smyslu mezinárodního práva nezákonným a pro Českoslováky tedy nezávazným
 - 2) Akt prezidenta Háchy, kterým se svěřil pod „ochranu Říše“, byl protiústavní a tedy nezávazný
 - 3) Obžalovaní byli sestřeleni nosíce britskou uniformu a vlastnice tak britskou příslušnost, byli tedy „Britisch Subjekt“, a proto nad nimi nemohla být vykonávána říšská soudní moc.

Zhruba po čtrnácti dnech byli čs. letci informováni německým velitelem, aby přerušili styk se svým právním zástupcem dr. Neumannem, protože si to Říšský vojenský soud nepřejí.

Dr. Neumann byl pozván do Torgau na „kobereček“ a od té doby ho letci již nikdy neviděli. Nacistická justice odmítla brát na jeho odvolací spis jakýkoliv zřetel. Němci nabídli letcům nového a tedy již „prověřeného“ německého zástupce. Toho letci odmítli a vyžadovali alespoň švýcarského právního zástupce.⁵⁸⁾

Němci tedy letcům sdělili, že při případném hlavním přelíčení jim přidělí německého obhájce přímo u soudu. Což jinými slovy znamenalo, že rozsudek by byl v tomto případě jednoznačný – trest smrti.⁵⁹⁾

Dny od té doby, co „zmizel“ dr. Neumann, pomalu plynuly a žádný soud se stále nekonal. Nicméně kdykoliv letci uviděli: „...na nádvoří nějakého civilistu, vždycky to v nás vzbudilo pocit nejistoty. Za námi, Čechy, už nikdo nepřišel. ... Zbývala už jen jediná otázka: kdy?“⁶⁰⁾

Soud však nepřicházel a pomalu se blížil čas posledních válečných Vánoč: „...byly tu Vánoce 1944, pro nás snad nejchmurnější od opuštění republiky. Zatímco většina ostatních vězňů se přece jen veselila, neboť počítala, že to jsou Vánoce v zajetí určitě poslední, my jsme je prožívali jako zoufalé dny, kdy se člověk snaží zapomenout na všechno, a oddechli jsme si, když byly za námi.

A byla-li nálada mezi námi už od samotného příchodu do Colditz skličující, dostala novou ránu brzy po Vánocích, kdy jsme se dozvěděli, že jsme odsouzeni k smrti.

Kdo s tím přišel, kdo první mezi námi tu zprávu rozšířil? A jak pronikla až sem? Nebo prostě vznikla z ničeho jako mnoho pověstí ve všech lágrech, jimiž jsme prošli? Nebyl přece žádný soud! Taková maličkost není ovšem rozhodující. Když dovedou nacisté na „útek“ postřílet spousty lidí, je hračkou podepsat rozsudek bez výslechu a bez přítomnosti odsouzeného...⁴⁶¹⁾

Jak je vidět, měsíce nejistot vykrytalizovaly o Vánocích roku 1944 v duševní krizi čs. letců, kteří vážně věřili tomu, že nastal čas jejich poprav, které se, jak jim ostatně již v létě roku 1944 sdělili v Praze na gestapu, nemohou vyhnout.

Skutečnost však byla naštěstí úplně jiná. Velká Británie již od podzimu 1944, prostřednictvím švýcarské vlády, intervenovala ve prospěch čs. letců odsouzených k trestu smrti. Snaha Velké Británie potom byla počátkem roku 1945 korunována úspěchem. Celé jednání, které se táhlo od podzimu roku 1944, však bylo velmi náročné a namáhavé.

Britská strana se rozhodla svolat poradou za předsednictví státního tajemníka letectví, které se zúčastnili zástupci Foreign Office, Home Office, War Office a Air Ministry.

Porada začala rekapitulací celé události. V říjnu 1944 britská strana obdržela od ochranných mocností zprávu, že v té době jedenáct důstojníků a poddůstojníků britského královského letectva československého původu bylo obžalováno z vlastizrady proto, že se chopili zbraně proti Německu.

Švýcarský zástupce Červeného kříže, který navštívil čs. letce v Colditzu, od nich získal prohlášení, že oni nikdy neuznali okupaci bývalé ČSR ani zákony, které nacistické Německo jako okupující mocnost vydalo. Dále letci uvedli, že při první příležitosti opustili Protektorát Čechy a Morava a nyní jsou tedy britskými státními občany.

V listopadu 1944 ohlásilo švýcarské ministerstvo zahraničí, že počet letců stoupl celkem na sedmáct (zbylí tři byli do Colditzu umístěni v lednu 1945).

Švýcarský zástupce dostal od německého ministerstva zahraničí informace, že Němci jsou ochotni přiznat výhody podle ženevské konvence všem vojákům, kteří byli zajati v britské uniformě. Avšak státní příslušníci území okupovaných Německem, a zejména Češi, kteří jednali protizákonně tím, že se přihlásili do služeb nepřátelské branné moci, mohou být předmětem „zvláštního řízení“. Proto je důležité zjistit, zda českoslovenští letci získali vstupem do britské branné moci britskou státní příslušnost. Ačkoliv i v tomto případě by, jako osoby s dvojí státní příslušností, mohli být souzeni podle německého práva.

Britská strana obdržela i výpovědi tří zajatých letců, sepsané v srpnu 1944 v Praze. Zajatci tvrdili, že složili přísahu britskému králi a jsou tedy britskými státními občany. Ke konci vyšetřování jednoho z těchto zajatců vyšetřovatel ges-

tapa prohlásil, že sice vědí, že zajatí letci mají britskou státní příslušnost, ale gestapo si s nimi může dělat co chce.

Dne 16. prosince 1944 oznámilo Foreign Office československé vládě v Londýně, že je zřejmé, že zajatí čs. letci nemohli získat britské občanství. Britové však na zasedání této konference ukázali svými návrhy, že byli ochotni jít až do krajnosti, jen aby jejich zákrok měl nějaký vliv na Němce.

Již 9. listopadu 1944 zaslalo Foreign Office telegram svému zástupci ve Švýcarsku, aby podnikl razantní kroky ve prospěch zajatých letců. Protože však nepřicházela uspokojivá odpověď, rozhodlo Foreign Office o zaslání nové depeše.

Dne 5. února 1945 zaslalo Foreign Office velmi důraznou depeši svému velvyslanci v Bernu. V této depeši upozornilo ministerstvo zahraničí na to, že vláda Jeho Veličenstva je vážně znepokojena nebezpečím, které hrozí čs. zajatcům.

Dále ministerstvo zahraničí prohlásilo, že neuznává názor, že zajatí českoslovenští letci jsou německými státními příslušníky, nebo že existují jakékoliv podklady k tomu, aby proti nim mohla být vznesena obžaloba z vlastizrady. Protože tito letci složili přísahu věrnosti Jeho Veličenstvu a sloužili v britské branné moci v britské uniformě, musí s nimi být nakládáno podle ženevské konvence stejně jako s britskými válečnými zajatci.

Britský velvyslanec v Bernu dostal též příkaz, aby požádal švýcarskou vládu o to, aby ihned vešla ve styk s německými úřady a zakročila ve smyslu uvedených směrnic, pokud ovšem již mezitím Němci trestní řízení proti čs. letcům nepozastavili. Zároveň dostal velvyslanec příkaz, aby švýcarská vláda dodala, že vláda Jeho Veličenstva by pokládala jakékoliv stíhání čs. letců pro vlastizradu za nezákonné a že osoby odpovědné za případné odsouzení čs. letců budou po válce za své činy odpovědné. Jinými slovy souzeny a odsouzeny za smrt dvaceti spojeneckých (československých) letců.

Protest britské vlády se setkal s úspěchem. Němci neprodleně uvědomili švýcarské vyslanectví v Berlíně, že na základě písemné depeše od říšského vojenského prokurátora bude řízení proti čs. letcům zastaveno.

Zdá se, že toto rozhodnutí se zakládalo na rozkazu samotného OKW (Oberkommando der Wehrmacht), které rozhodlo, že přelíčení s čs. letci se bude konat až po skončení války.⁶²⁾ Jinými slovy nebude se konat již nikdy, protože OKW na počátku roku 1945 vědělo, že válku Německo již dávno prohrálo.

Britské ministerstvo zahraničí dobře vědělo, že čs. letci v zajetí nebyli britskými občany. Vsadilo tedy na ten fakt, že byli příslušníky britské branné moci a sloužili v britské uniformě. Ovšem nejtěžším „kalibrem“ britské argumentace byla hrozba poválečným soudem všem, kteří by se podíleli na odsouzení čs. letců.

Nabízí se jistě otázka, proč britská strana jednoduše nepohrozila stejně jako v roce 1940, respektive počátkem roku 1941, represáliemi na německých zajatcích.

Podle mého názoru v této době, kdy bylo v zajetí na statisíce německých vojáků, kdy bylo jasné, že válka je prohraná, byl německému velení osud jejich zaja-

tých vojáků naprosto lhostejný. Zato konkrétní britská hrozba represí proti těm, kteří by byli za smrt čs. letců přímo odpovědní, padla na „úrodnou“ půdu.

Německé vojenské vedení vědělo, že konec války je otázkou týdnů, nejdéle měsíců. Nikdo si tedy netroufl vzít na sebe odpovědnost nechat popravit dvacet čtyři letců koncem války. Každému již šlo pouze o jeho vlastní osobu, a rozhodně nehodlal riskovat vlastní život, aby uspokojil nacistickou justici.

Nabízí se ovšem otázka, co by se s letci stalo, kdyby byli předáni opět do kompetence bezpečnostních složek nacistického Německa. Dle mého názoru by se gestapo nebo SS ani koncem války nebálo nechat letce popravit, třeba pouze na ústní Hitlerův rozkaz, jak to ostatně gestapo dokázalo v březnu 1944.

Českoslovenští letci v zajateckém táboře Oflag IVC v Colditzu však o německém rozhodnutí vůbec nevěděli a dál žili v hrozně nejistotě, kdy netušili, zda ještě druhý den budou stále naživu. Konec nejistot přinesl teprve 16. duben 1945, kdy byl tábor Oflag IVC osvobozen jednotkami 63. pěší divize americké 1. armády generála Hodgese.⁶³⁾

a) struktura zajateckého válečného systému, organizace zajateckých táborů

Dne 5. listopadu 1937 se Adolf Hitler rozhodl odhalit svoje plány svým nejbližším vojenským spolupracovníkům a představitelům Zahraničního úřadu. Plukovník Hossbach si z této porady udělal podrobné poznámky a zanechal tak do budoucna svědectví o válečných plánech Adolfa Hitlera.

Tzv. Hossbachův protokol, který mimo jiné pojednával o plánech zničení Rakouska a Československa, o zachování a rozšíření německého národa směrem na Východ, o nutnosti získat vhodnou zemědělskou půdu v Evropě (nacistické argumenty neustále operovaly nedostatkem vhodné zemědělské půdy v Německu), se však zabýval i otázkou případných válečných zajatců.¹⁾ Německo, jako signatář ženevské konvence, nemohlo tuto problematiku obejít.

Jak vyplývá z Hossbachova protokolu, na této poradě byly koncipovány plány, které již zahrnovaly takové body jako organizaci zabývající se všemi záležitostmi, které nějak souvisely se zacházením s potenciálními válečnými zajatci a využití jejich práce. Již počátkem roku 1939 byla tato organizace téměř hotová. A v samotném průběhu války podstoupila prakticky nepatrné změny.

Otázky, jako byla stavba zajateckých táborů, jejich lokalizace a velikost, byly probrány před vypuknutím války vrchním velitelstvím branné moci OKW (Oberkommando der Wehrmacht) Třetí říše a jejími ekonomickými autoritami (Generalbevollmächtigte für die Kriegswirtschaft). Od samého počátku byl kladen mimořádný důraz na maximální využití pracovních sil potenciálních zajatců.²⁾

Všechny záležitosti týkající se válečných zajatců, včetně administrativy zajateckých táborů rozptýlených po celém předválečném Německu a okupované Evropě, byly svěřeny do rukou:

1) Nejvyššímu velitelství pozemních sil (Oberkommando des Heeres – OKH), pro operační oblast, tedy pro prostory bojové činnosti a v přilehlém (týlovém) zázemí.

2) Nejvyššímu velitelství armádních sil (Oberkommando der Wehrmacht – OKW) pro všechny ostatní oblasti, tedy Třetí říši, generální gouvernement, Říšský komisariát (Reichskommissariat) na Východě (Ukrajina a Ostland, tj. Východní země), Norsko, Belgie, okupovanou Francii.

Během války byl potom neustálý pohyb válečných zajatců z operačních oblastí (podléhající OKH) do oblastí zázemí (podléhající OKW). Odvod zajatců ze zařízení OKH do OKW probíhal pomocí průchozích (tranzitních) táborů zvaných Dulagy (Durchgangslager), odkud byli zajatci přemístěni do trvalých táborů pro nižší hodnosti a mužstvo do Mannschaftstammlager: Stalagů, a důstojníci (zpravidla vyšších hodností) do Offizierslager: Oflagů.

V září 1941 OKW zakázalo používat v oficiálních dokumentech zkratky jako Stalag a Oflag. A proto termíny používané v oficiální korespondenci a tabulkách či diagramech byly M-Stammlager, Offizierslager.³⁾

Již výše jsme se zabývali tím, jak probíhal systém zajateckého válečného systému v praxi. Po zajetí byl letec obvykle převezen na nejbližší leteckou základnu a tam podroben prvnímu výslechu. Poté byl převezen do průchozího zajateckého tábora Dulag Luft (od Durchlager der Luftwaffe – průchozí letecký zajatecký tábor) v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem. Tam byl většinou podroben poprvé důkladnějšímu výslechu.

Po několika dnech pak byl letec umístěn do běžného zajateckého tábora. Pokud se jednalo o poddůstojníka – letce, tak ten měl být umístěn do zajateckého tábora typu Stalag Luft (od Stammlager der Luftwaffe – kmenový zajatecký tábor), pokud se jednalo o důstojníka, tak ten byl umístěn do zajateckého tábora typu Oflag (od Offizierslager – zajatecký tábor pro důstojníky).

Ltec však nemusel být vždy umístěn do zajateckého tábora, který podléhal správě Luftwaffe. Ltec mohl být přidělen i do tábora pro příslušníky pozemního vojska. Zrovna tak mohl být důstojník umístěn do leteckého Stalagu, ve kterém se nacházel většinou uvnitř tábora tábor pro důstojníky.

Pokud byl letec zraněn, následoval odvoz do nemocnice. Tam, pokud to zdravotní stav sestřeleného letce dovolil, byl podroben prvnímu výslechu. Často byl potom zraněný letec přemístěn do vojenské nemocnice Hohenmark, která administrativně podléhala pod průchozí zajatecký tábor Dulag Luft. Tam proběhl další výslech. Nakonec zraněný letec skončil v průchozím zajateckém táboře Dulag Luft, kde podstoupil stejnou proceduru, jako nezraněný letec. Nakonec byl umístěn do Stalagu či Oflagu.⁴⁾

Zajatecký válečný systém v operačních oblastech byl následující:

Vrchní Velitel Armádních sil (Hitler)

Velitel Pozemních sil (Brauchitsch, později Hitler; OKH – Proviantský generál (Wagner)

Velitelé armádních skupin a jejich týlová velitelství

Záležitosti zajateckého válečného systému velitelství pro operační oblasti

Záležitosti zajateckého válečného systému oblastních velitelství

Záležitosti zajateckého válečného systému velitelství zajateckých táborů.⁵⁾

Zajatecký válečný systém v oblastech podléhajících OKW (vrchnímu velitelství branné moci) byl následující. S výjimkou operačních oblastí na Východě všechny záležitosti týkající se válečných zajatců, včetně administrativy rozlehlé sítě zajateckých táborů rozptýlených po celé Evropě, byly v rukou OKW (vrchního velitelství branné moci), a zvláště zajatci z odvětví Válečných záležitostí (Abteilung Kriegsgefangenenwesen) byli v budoucnu odkazováni k Úřadu válečných zajatců. Ten tvořil jednu z hlavních sekcí OKW – AWA (Allgemeine Wehrmachtamt).

Vrchní velitelství armádních sil bylo rozděleno do několika hlavních sekcí zahrnujících OKW Operačního personálu (Wehrmachtführungsstab: WFSt; Náčelník: generál plukovník Alfred Jodl; zástupce generál dělostřelectva Walter Warlimont). Další sekcí bylo Právní oddělení (Wehrmachtrechtsabteilung: WR), Personální oddělení, a Armádní úřad pro všeobecné záležitosti (Allgemeine Wehrmachtamt: AWA), právě tak, jako mnoho jiných.⁶⁾

Po zrušení Říšského válečného ministerstva v únoru 1938 AWA převzal většinu jeho funkcí, když byl podřízen do nově zřízeného OKW. AWA zahrnoval tři skupiny oddělení (Amtsgruppen), skládající se z celkem sedmi oddělení, a také tři nezávislých oddělení a početných podřízených úřadů. Amtsgruppe I, Inspektoráty, se zabývaly zásobováním, výcvikem, zraněnými, apod. Amtsgruppe II, Armádní administrativa, se zabývala financováním, apod. Za záležitosti válečných zajatců byly odpovědny Amtsgruppe III.

AWA také zahrnoval úřady ministerského ředitelství (Ministerialdirigent) pro speciální záležitosti, pod vedením Passe. To byl spojovací úřad mezi OKW a Kancléřstvím NSDAP. Skrz tento úřad Nacistická strana vynakládala úsilí svojí mocí (ovlivňovat) politiku OKW týkající se válečných zajatců.⁷⁾

Úřad pro válečné zajatce podléhal pod AWA. Náčelník AWA generál Hermann Reinecke byl bezprostředně nadřízeným náčelníkovi Úřadu pro válečné zajatce. Samotný Úřad pro válečné zajatce byl rozdělený do dvou oddělení: všeobecné záležitosti a organizace.

Různé části všeobecného oddělení se zabývaly: technickými záležitostmi, korespondencí s Ministerstvem zahraničních věcí a vládami, které dohlížely na válečné zajatce v německých rukou (tzv. Protecting Powers), ubytováním, jídlem, platem a ostatními záležitostmi denního života válečných zajatců, dopisováním s Mezinárodním červeným křížem a poštou válečných zajatců, odchody, vydáním a výměnou válečných zajatců.

Výše zmíněné Protecting Power plnily v průběhu války své poslání co možná nejlépe. Britské a americké zajatce měli na starost především švýcarští a švédští zástupci. Veškerá korespondence mezi Protecting Power a válečnými zajatci probíhala přes nacistické ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, OKW/AWA a německými veliteli tábora.

Každá návštěva zástupců Protecting Power v zajateckých táborech byla nemožná bez předchozího souhlasu OKW, které ho vždy vyžadovalo. Objektivní práci zástupců Protecting Power bylo často bráněno a překáženo.

Změna k lepšímu v práci Protecting Power nastala až v posledních týdnech války, v době, kdy si Němci, kteří byli odpovědní za válečné zajatce, uvědomili, že po válce se budou za své činy zodpovídat.

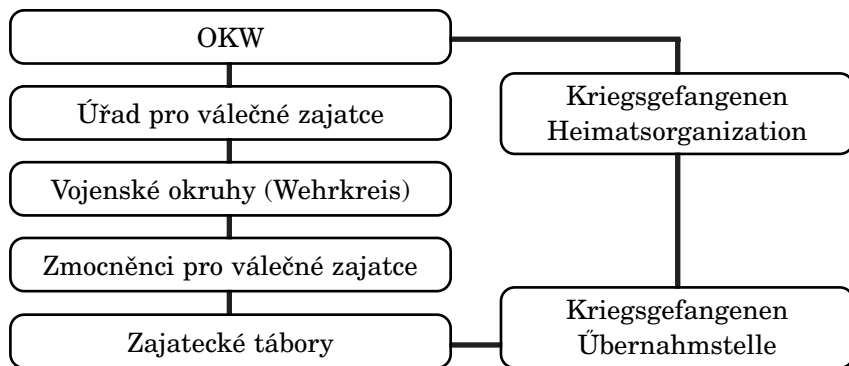
Oddělení organizace mělo na starost plánování, statistiku, kontrolu a personální věci týkající se záležitostí velitelů válečných zajatců ve vojenských oblastech a velitelů i jejich zástupců zajateckých táborů. Zodpovědnost tohoto oddělení sahala také k dopravě, obstarávání pracovních sil a táborevého zařízení. A konečně, oddělení organizace se zabývalo i útoky válečných zajatců. Postupně náčelníky Úřadu pro válečné zajatce byli: podplukovník Breyer (1939–1941), generál Grävenitz (1942 – 1. dubna 1944), general Westhoff (od 1. dubna 1944 do 1. října 1944, a SS Obergruppenführer Berger (od 1. října 1944 až do konce války).

Místo velitele oddělení všeobecných záležitostí v Úřadu pro válečné zajatce zastával generál Westhoff, a později plukovník Remond. Velitelem organizačního oddělení byl plukovník Diemer Willroda. Poté, co se generál Westhoff vzdal postu náčelníka Úřadu pro válečné zajatce, byl ustanoven Inspektorem pro záležitosti válečných zajatců.

Úřad pro válečné zajatce spravoval zajatecké tábory prostřednictvím velitelů 21 vojenských okruhů (Wehrkreise), které zahrnovaly území předválečné Třetí říše a anektovaných území.

Personál každého velitelství vojenského okruhu zahrnoval důstojníka, obvykle generálmajora, který byl odpovědný za záležitosti válečných zajatců ve vojenském okruhu. Jeho formální označení bylo velící důstojník válečných zajatců a jeden z nejdůležitějších členů jeho personálu byl důstojník, určený k dozoru nad zaměstnáním válečných zajatců.⁸⁾

Základní organizace správního zajateckého systému byla tedy taková:

Samotné zajatecké tábory byly potom základní organizační jednotkou celého tohoto systému. Zajatecké tábory se skládaly z několika druhů, v první řadě to byly tzv. Dulagy (Durchgangslager). Dále Stammlagery, tzv. Stalagy, jejichž dislokace byla vázána příslušným vojenským okruhem. Stalagy byly pod správou nejen Wehrmachtu, ale jak jsme si ukázali, i pod správou Luftwaffe, nebo Todtovy organizace či útvarů SS (např. Colditz, ale zejména zajatecká komanda umístěná přímo v koncentračních táborech).

Dále zde byly Offizierlagery, tzv. Oflagy pro důstojníky. Zajatecké tábory se potom zřizovaly pro jednotlivé druhy zbraní. Pro spojenecké letce, pro námořníky (např. Marine Dulag Wilhelmshaven), apod.

Zvláštním druhem potom byly Interniertenlager, tzv. Ilagy, v nichž byli internováni civilisté, jejichž mateřské země byly s nacistickým Německem ve válečném stavu.

Nemocní zajatci byli potom umisťováni do Heilungslagerů, tzv. Heilagů. Což byly speciální nemocnice zřizované při kmenových táborech. Nemocní zajatci mohli být rovněž umístěni do speciálně vyčleněných nemocnic v rámci vojenských okruhů (např. Hohenmark). Některé nemocnice měly působnost i pro větší územní celky (rozsáhlé nemocnice pro západní spojence byly např. ve Val de Grace, Paříži, Béthuné, Obermassfeldu, Hildeburghausenu, atd.).⁹⁾

Nacistický válečný systém zřídil, v rámci vojenských okruhů či větších zajateckých táborů, trestní tábory. Do trestních táborů byli umisťováni zajatci, kteří se vyhýbali práci (což neplatilo pro letce, od hodnosti seržanta nemohl být žádný zajatec nucen pracovat, máme na mysli pochopitelně situaci na západní frontě), nezaujímalí své místo podle zařazení, pokusili se o pasivní rezistenci, podněcovali ostatní k neposlušnosti.¹⁰⁾

Veškerá pravomoc v zajateckých táborech byla v rukou velitele tábora. Velitel tábora byl obvykle důstojník v hodnosti plukovníka, který byl ve své funkci podporován svým zástupcem, obvykle důstojníkem v hodnosti Abwehru (Abwehroffizier), obvykle kapitán nebo poručík.

Tento důstojník Abwehru byl odpovědný za politické záležitosti, vyšetřování politické atmosféry v táboře. Rovněž měl za úkol potlačovat vznik případných zajateckých organizací odporu, předcházet vzpourám a útěkům. Tento důstojník vykonával svoje povinnosti za pomoci cenzury a kontroly zajatecké pošty, neočekávaných razí, a konečně i za pomoci informátorů mezi samotnými zajatci.

Z bezpečnostních důvodů Němci zpravidla zřizovali tábory, které byly omezeny na jednu národnost (francouzský zajatecký tábor, britský, britsko-americký, apod), aby se vyvarovali míšení různých národností.¹¹⁾

Zajatecké tábory uvnitř Třetí říše byly označeny římskými číslicemi, které odpovídaly počtu příslušného vojenského okruhu, ke kterému byly přiděleny, velkým písmem a jménem místa (lokality).

Číslice VII například označovala bavorský vojenský okruh. Všechny Stalagy a Oflagy uvnitř tohoto vojenského okruhu byly označeny stejným číslem, Stalag VIIA Moosburg, Oflag VIIA Murnau, apod. Stalagy a Oflagy s arabskými čísly byly umístěny především na okupovaných územích a v přífrontovém pásmu, např. Stalag 307 Deblin.¹²⁾

Rozsáhlá síť zajateckých táborů existovala v okupovaných zemích východní a severní Evropy. Tyto zajatecké tábory byly umístěny v tzv. Východních říšských komisariátech, jež zahrnovaly dvě ohromné správní jednotky (POW Office), který podléhal OKW.

POW Office vykonával svoje funkce skrze příslušné velitele Wehrmachtu pro daný vojenský okruh, nebo přesněji, skrze velitele zajateckých táborů napojených na tyto velitele Wehrmachtu.

Zajatecké tábory na Východě a Severu okupované Evropy byly naplněny téměř výlučně sovětskými zajatci.

V letech 1943-44, tedy poté, co byla Itálie vyřazena z řad fašistické koalice, nechali Němci přemístit do generálního gouvernementu značný počet tzv. „internovaných“ italských zajatců. Navíc byli do generálního Governmentu umístěni také někteří francouzští, belgičtí, holanďští a jiní zajatci.¹³⁾

Pro rekapitulaci, organizace zabývající se systémem válečných zajatců v řetězci velení v oblastech spadajících pod OKW byla následující:

Hitler

OKW (Keitel)

Inspektor-generál pro záležitosti válečných zajatců

AWA (Reinecke)

Inspektoři válečných zajatců

Úřad pro válečné zajatce (POW Office)

Vojenské okruhy

Velitelé vojenských okruhů (v Komisariátech)

Velitelé zajateckých táborů

I když zajatecké tábory pro spojenecké letce byly zřízeny a ustanoveny mimo odpovědnost OKW (tedy i POW Office), a přešly přímo pod správu a velení německé Luftwaffe, podle přání samotného maršála Luftwaffe Hermanna Göringa, přesto mnohé výše napsaného platilo i pro zajatecké tábory spojenců.

Všichni západní letci měli být teoreticky umístěni do zajateckých táborů pod správou Luftwaffe. Nebylo to ovšem zdaleka vždy pravidlem. I západní letci (tedy i čs.) byli často umístěni v zajateckých táborech pro pozemní armádu. V praxi platilo, že zajatec většinou prošel několika zajateckými tábory, včetně těch pod správou OKW, které potom podléhaly výše uvedenému systému.

Sovětští a někteří polští letci byli zpravidla umisťováni do zajateckých táborů podléhajících velení OKW, společně se svými ostatními kolegy – zajatci od jiných zbraní.

Zajatecké tábory Luftwaffe byly podřízeny velícím důstojníkům Luftwaffe pro zajatecké tábory. Běžné problémy, jako zaměstnání zajatců, zacházení se zajatci, a zvláště potom útoky, měly za následek, že Luftwaffe a OKW úzce spolupracovaly.

V květnu 1943 byl post velícího důstojníka Luftwaffe pro zajatecké tábory zrušen. Byl nahrazen Inspektorátem pro vzdušné síly a zajatce (Inspection für Luftbautruppen und Kriegsgefangene), který se zkráceně nazýval Inspektorát číslo 17.

Inspektorát byl pod vedením generála Grosche, jehož zástupcem byl plukovník Walde. Generál Grosche a plukovník Walde spadali pod šéfa oddělení organizace Ministerstva letectví, generála Förstera, který byl odpovědný státnímu sekretáři na Ministerstvu letectví, polnímu maršálu Milchovi.¹⁴⁾

Tedy organizace systému válečných zajatců spadající pod správu Luftwaffe byla následující:

Hitler

Göring – maršál Luftwaffe

Státní sekretář na Ministerstvu letectví – polní maršál Milch

Šéf oddělení organizace Ministerstva letectví – generál Förster

Velící důstojník Luftwaffe pro zajatecké tábory – do května 1943

Od května 1943 – Inspektorát pro vzdušné síly a zajatce – generál Grosche (zástupce plukovník Walde)

Velitelé zajateckých táborů

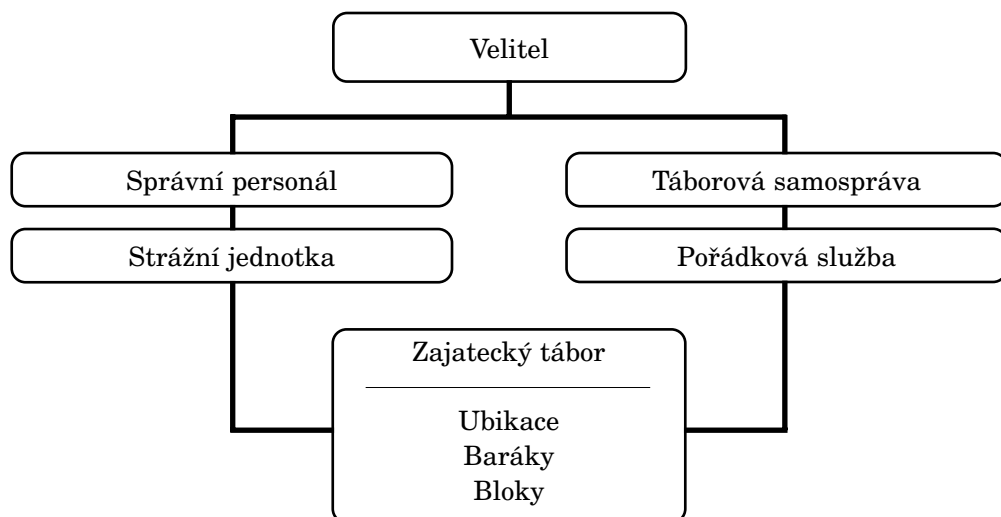
Ale zpět k základnímu článku celé organizace, tedy k zajateckému táboru. V zajateckých táborech na západní frontě byl kromě německého velitele tábora rovněž ustanoven spojenecký velitel tábora.

Britským velitelem tábora byl služebně nejstarší důstojník v táboře tzv. SBO (Senior British Officer), americkým zajatcům potom velel americký velitel tábora, zpravidla v nejvyšší hodnosti v táboře.

Tito spojenečtí velitelé jednali přímo s německým velitelem tábora a zodpovídali za pořádek v táboře. Zastávali se spojeneckých zajatců a často byli velmi důležitými osobami, které zabránily, aby se použilo vůči spojeneckým zajatcům násilí, či aby byli předmětem „zvláštního zacházení“ (např. čs. letci).

Spojenečtí velitelé zpravidla (po konzultaci s německým velitelem tábora) jmenovali z řad zajatců táborovou samosprávu. Tedy velitele ubikací, baráků, bloků a pořádkovou službu.

Základní organizační struktura zajateckého tábora tedy byla¹⁵⁾:

Jak správně ve své práci napsal J. Pecka: „Pro zajatce vyplývala z tohoto systému správy nutnost vykonávat všechny rozkazy s vojenskou přesností, plnit pracovní povinnosti, zdravit v pozoru velitele bloků, německý personál (v praxi se to většinou nedělo, tedy zejména v leteckých zajateckých táborech, kde měli letci většinou vyšší hodnost než němečtí strážníci, pozn. autora), velitele tábora i případně cizí osoby. Dále museli nastupovat čistě upraveni na apely, při nichž se zjišťovala identita i počet zajatců a jež sloužily k upevnění kázně. Představitelé táborových samospráv se ovšem často dostávali do svízelných situací. Táborový řád je zavazoval ke spolupráci s německým velitelstvím, ale zároveň od nich zajatci očekávali, že budou hájit jejich zájmy proti německé správě.“¹⁶⁾

Po masových náletech anglo-amerického letectva na německá města byly nové zajatecké tábory, v rozporu s ženevskou konvencí, budovány v centrech nejvíce postižených bombardováním.¹⁷⁾

Výklad této problematiky by nebyl úplný, kdybychom se alespoň letmo nezmínili o roli nacistických bezpečnostních služeb. Nacistické bezpečnostní služby totiž sehrály v průběhu války významnou roli v politice Třetí říše vůči válečným zajatcům.

Především RSHA (Reichssicherheitshauptamt – Hlavní říšský bezpečnostní úřad) úzce spolupracoval s OKW, potažmo s Úřadem pro válečné zajatce, ale i s OKH.

RSHA zahrnoval několik nacistických bezpečnostních služeb. Nejznámější z nich by Tajná státní policie (Geheime Staatspolizei) – Gestapo a Kriminální

policie (Kriminalpolizei) – Kripo, která se časem nazývala Bezpečnostní policie (Sicherheitspolizei) – Sipo. RSHA rovněž zahrnoval nacistickou stranickou Bezpečnostní službu (Sicherheitsdienst – SD).

Nejvyšší policejní šéf Třetí říše Reichsführer SS Heinrich Himmler konzultoval své představy, které se týkaly válečných zajatců, se šéfem RSHA Reinhardem Heydrichem, poté co ten 4. června 1942 podlehl atentátu čs. výsadkářů z Velké Británie, s Ernstem Kaltenbrunnerem. Těchto jednání se také často zúčastnil vedoucí Oddělení IV (gestapo) RSHA, Heinrich Müller.

V roce 1941 byl zřízen speciální oddíl v Oddělení IV, zvaný IV A 1c. Tento speciální oddíl měl na starost zabývat se záležitostmi válečných zajatců. Velení tohoto speciálního oddělení bylo svěřeno do rukou SS Hauptsturmführera Franze Königshause. Jemu byly také předloženy veškeré žádosti o popravy, které mu posílaly SD Einsatzgruppen. Oddělení IV A 1c navrhovalo příkazy pro výkon exekuce poprav zajatců, tyto příkazy podepisoval vedoucí Oddělení IV, Heinrich Müller. Tyto návrhy byly projednávány jak pro zajatecké, tak koncentrační tábory, do kterých byli zajatci deportováni pro výkon exekuce, přesněji zavraždění.

Tento model se týkal většinou „pouze“ sovětských zajatců, ale jak si ukážeme dále, nacistické bezpečnostní služby se podílely i na vraždách spojeneckých letců. Dále si je nutné uvědomit, že mnohdy byli sovětští zajatci zavražděni ihned po zajetí, dále jich desetitisíce zemřely hladem v zajateckých či koncentračních táborech, jiní zemřeli vyčerpáním na otrockých pracích pro nacistické Německo. Tedy zdaleka ne všechny popravy a vraždy válečných zajatců proběhly naplánovaně dle výše uvedeného modelu.

Na počátku roku 1943 byly „povinnosti“ speciálního oddílu IV A 1c rozděleny mezi sekce jednotky IV B. Všechny záležitosti, tedy především popravy sovětských zajatců, byly převedeny na sekci IV B2.

Úzká spolupráce mezi nacistickými bezpečnostními službami a Wehrmachtem vyvrcholila v létě roku 1944. Po nezdařeném atentátu na Hitlera, 20. července 1944, byl Himmler pověřen velením nad zajateckými tábory a záležitostmi týkajícími se zajatců. RSHA tedy získal a ten mu také zůstal až do konce války.

Na post šéfa Válečného úřadu pro zajatce (POW Office) byl jmenován Himmlerův přímý podřízený SS Obergruppenführer Gottlob Berger. Generálové Wehrmachtu na postech velících důstojníků pro různé vojenské okruhy se nyní stali podřízenými Bergera, i když ne přímo. Vysocí SS a policejní velitelé vojenských okruhů se stali vysokými veliteli, kteří měli na starost záležitosti válečných zajatců. Tak se tito příslušníci SS stali přímými nadřízenými generálů Wehrmachtu. SS získala přímou kontrolu na zajateckými tábory a zajateckými záležitostmi.

V zajateckých táborech byl znatelně utužen režim. Byl zesílený dozor nad zajatci z obav nad činností organizací odporu, který, jak se SS domnívalo, mohl vyústit i v otevřenou vzpouru. Byla zavedena přísná kontrola stále méně přichá-

zejících potravinových balíčků od Červeného kříže. Dokonce byly před vydáním otevírány i masové konzervy. Životní podmínky zajatců se značně zhoršily, přesto, že nikdo nemohl pochybovat, že porážka nacistického Německa je otázkou několika měsíců.

Brzy po převzetí dohledu nad zajateckými tábory museli velitelé SS řešit technické problémy s evakuací táborů před blížícími se jednotkami spojenců. Evakuace zajateckých táborů si rovněž vyžádala stažení vojáků z fronty.

Podřízení Úřadu pro válečné zajatce správě SS se v podstatě připravovalo již delší čas. Prakticky od začátku války usiloval Himmler o podřízení zajateckých táborů pod správu SS.

Velení SS toužilo po levné pracovní síle zajatců, kterou chtělo využít pro vlastní účely a potřebu. Na druhé straně hromadné útoky zajatců ze zajateckých táborů byly hlavním problémem nacistických bezpečnostních služeb. A konečně, samotný Hitler často káral Wehrmacht za neschopnost těmto útokům předcházet, a celý problém „uspokojivě“ vyřešit.

Rovněž úzká spolupráce mezi Wehrmachtem, Sipo a SD Einsatzgruppen při masovém vyhlazování sovětských zajatců, spolupráce při vraždě polských důstojníků za zajateckého tábora Doessel a britských důstojníků ze zajateckého tábora Stalag Luft III Sagan (viz dále), vraždách příslušníků britských Commandos a výsadkových oddílů, to vše připravovalo změnu správy nad zajateckými tábory a válečnými zajatci. Vše pak bylo umocněno situací po atentátu na Hitlera, který poté přestal Wehrmachtu důvěřovat.

Na druhou stranu zastánci modelu, aby zajatecké záležitosti přešly pod správu SS, byly i organizace a instituce, které byly zodpovědné za válečnou ekonomiku Třetí říše, a jež v neposlední řadě doufaly, že získají zvýšení produktivity práce od zajatců.

Mezi ně patřil např. Göring, zastávající kromě povinností maršála Luftwaffe i funkci komisaře pro čtyřletý plán, dále členové centrálního plánování (zbrojní ministr Albert Speer, polní maršál Milch), zplnomocněnec pro pracovní nasazení Fritz Sauckel a členové tzv. Jägerstabu (toto těleso bylo ustanoveno na začátku roku 1944 a mělo za úkol rozšíření a zvýšení výroby stíhaček, které měly za úkol zastavit masové anglo-americké bombardování Třetí říše).

Pouze angličtí a američtí zajatci (především letci) neměli podléhat správě SS, ale německé Luftwaffe, v praxi však SS ve spolupráci s gestapem stále více zasahovaly i do života spojeneckých letců (viz předchozí a následující kapitola).¹⁸⁾

Luftwaffe potom přímo spravovala dva průchozí tábory (Durchgangslager der Luftwaffe, Dulag Luft), kde byli letečtí zajatci z řad západních spojenců podrobeni evidenci a výslechům, dále sedm kmenových táborů (Stammlager der Luftwaffe, Stalag Luft) a jeden speciální tábor (Luftwaffe Sonderlager). Jejich číslování se však neodvíjelo od příslušných vojenských okruhů (Wehrkreis), jako tomu bylo u táborů pod správou OKW, neboť Luftwaffe měla svoje vlastní číslování.

Luftwaffe spravovala tyto konkrétní tábory: Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem, po leteckých útocích byl tento tábor nahrazen koncem roku 1944 táborem Dulag Luft ve Wetzlaru (Klosterwaldu); dále Stalag Luft I v Barthu, Stalag Luft II v Lodži, Stalag Luft III v Saganu (dnes Žiaganá), Stalag Luft IV v Gross Tychau (Tychowo), Stalag Luft V ve Wolfen (Jessnitz), Stalag Luft VI v Heydekrugu, Stalag Luft VII Bankau (Baków) a Luftwaffe Sonderlager Ost Sudauen (Suwalki).¹⁹⁾

b) zajatecké tábory, kterými prošli čs. letci

V tabulce je uveden název a umístění zajateckého tábora, počet zajatých čs. letců a rok jejich pobytu v jednotlivých táborech. ¹⁾

Zajatecký tábor	Umístění zajateckého tábora	Počet	Rok pobytu
Dulag Luft	Oberursel u Frankfurtu n. Moh., Německo	52	1940–44
Stalag Luft I	Barth, Německo	36	1941–45
Stalag Luft III	Sagan, Polsko	43	1942–45
Stalag Luft IVB	Gross Tychau Německo	2	1944–45
Stalag Luft VI	Heidekrug, Litva	8	1943–44
Stalag Luft VII	Bankau, Německo	3	1944–45
Oflag IVC	Colditz, Německo	24	1944–45
Oflag VIA	Soest, Německo	3	1941–42
Oflag VIB	Warburg, Německo	3	1941–42
Oflag VIC	Osnabrück, Německo	1	1941
Oflag VIIB	Eichstadt, Německo	1	1942
Oflag IXA/H	Spangenberg, Německo	3	1942–43
Oflag IXA/Z	Rotenburg, Německo	2	1942
Oflag XC	Lübeck, Německo	5	1941
Oflag XXIB	Szubin, Polsko	4	1943
Stalag IIIA	Luckenwald, Německo	1	1945
Stalag IVB	Mühlberg, Německo	15	1941, 43–44
Stalag VIIB	?, Německo	1	1945
Stalag VIIIB	Lamsdorf, Polsko	9	1941–43
Stalag IXC	Bad Sulza, Německo	5	1941–42
Stalag XVIIA	Kaisersteinbruck, Rakousko	1	1945
Stalag 344	?, Německo	1	1945
Stalag 355	Fallingbosten, Německo	6	1944–45
Stalag 357	Toruň, Polsko	2	1944
	Šoproň, Maďarsko	1	1944

Jak je z tabulky vidět, drtivá většina táborů byla umístěna přímo v nacistickém Německu. Mělo to svoji logiku, letec, který uprchl ze zajateckého tábora, se musel probít přes nepřátelské prostředí, kde i obyčejní civilisté aktivně napomáhali „honu“ na uprchlé letce, a upozorňovali nacistické bezpečnostní služby na podezřelé cizí osoby. Pokud dotyčný neuměl dobře německy a byl donucen promluvit, mělo to zpravidla fatální následky.

Čs. letci v zajetí však neprošli pouze těmito zajateckými tábory. Mnozí upadli do zajetí zranění a absolvovali pobyt v různých nemocnicích. Ve Francii (Abbeville, Quiness, Amiens, St. Omer, Cherbourg), Holandsku (Alkmaar, Amsterdam, Tilburg), Německu (Obermansfeld, Kloster Haina, Meiningen, Münster, Hohenmark, Hohenstein).

Další čs. letci, nejen ti, kteří uprchli ze zajetí a byli chyceni, měli tu „čest“ poznat nacistické civilní či vojenské věznice ve Wiesbadenu, Györu, Komárně a Berlíně, či „pohostinnost“ úřadoven a věznic gestapa v Praze, Kyjově, Varšavě, Klatovech, Berlíně a Mannheimu.²⁾

c) první dojmy sestřeleného letce ze zajateckého tábora

Jeden britský letec zanechal ve svém deníku pocity, kterého ho doprovázely v prvních dnech v zajateckém táboře. Jeho osobní pocity a dojmy samozřejmě nekorrespondují se všemi letci, kteří se ocitli ve stejné situaci, ale mohou nám pomoci pochopit mezní situaci, v níž se letci po zajetí ocitli:

„Nejdříve je zajatec šokován omezením pohybu. Přemýšlí o svém stavu nikoliv v současných podmínkách, ale v rámci vnějšího světa. Ještě včera byl svobodný a bojoval, nedávno to bylo ještě možné a vzpomínka na to je blízká a ještě hřeje, nyní je vyřazen z bojové činnosti, stal se nepotřebným.

Jeho mysl je nyní zaměstnána sama sebou hořkými kontrasty a kdysi racionální muž těžko brání v tomto pustém čase své malé výhody hodnosti.

Stejně tak se mohl stát kořistí iracionální fantazie. Pověsti o bezpráví v zajetí mu neustále tanou na mysli, je zkroucený rozhořčením, jež se staví proti jeho cílům nebo jeho kamarádům, vyvinul si posedlost na kalendáři nebo majetku, slyšel o ukrytých věcech – všechno to přímo nebo nepřímo symbolizuje vnější svět.

Útěk, který byl zpočátku téměř šílenstvím, žádná šance na propuštění, povinnost pokusit se o útěk, když přijde šance, ale hlodá v mozku, že útěk zničí mír v táboře a ochrnuje tak počáteční iniciativu. Ale většina mužů, jestliže je strážne neobtěžují nebo nepopuzují, touto fází procitne.

Změna má často nenápadný začátek. Zajatec obdrží polštář, který je mnohem tvrdší, než na který byl zvyklý. Posune svoji postel do pozice, ze které může kdykoliv pozorovat západ slunce. Polštář, krása zapadajícího slunce, mu pomáhají vidět život v zajetí jako věc samu o sobě.

Dále zajatec začíná vidět znovu čas jako dar, který se stává věcí v jeho vlastní správě. Nebo může přijít kniha, jejímuž kouzlu propadne, nebo může sehnat papír a malovat, může se začít učit jazyky, nebo může říct, jako někteří mladí muži – a my se nad tím můžeme usmívat, ale ne jimi pohrdat – „Já mám dost času. Dostanu svoje myšlení do rovnováhy. Vyřeším záhadu vesmíru.“ Všechny tyto aktivity, zahradničení, gramatika, kreslení, rozjímání, mají společné to, že nejsou prováděné se zaměřením na okamžitý efekt.

Okolnímu světu jsou nyní neužiteční, zbyteční, ale i oni mají svůj význam. Pro mladého muže naše situace odhalí, že to, co dělá, je sice nepotřebné, ale hodnotné a může být v mnoha případech znovunarozením a nalezením klidu duše. Zajatec může dosáhnout tohoto klidu. Nedosáhl by ho nikde jinde.⁽¹⁾

Pocity tohoto britského letce skutečně reálně vystihovaly danou situaci. Letec, který byl před pár dny zvyklý na to, že po skončení bojového letu se mohl volně pohybovat a trávit volný čas podle svých představ, mohl navštívit nejbližší město, a mohl zajít do oblíbené hospůdky či baru, popít a povyprávět s kamarády, nebo trávit čas se svojí přítelkyní. Zkrátka se odreagovat a zapomenout na válečné hrůzy. O to vše byl připraven.

Nyní se tento mladý muž ocitl v situaci, kdy mu byla válka připomínána na každém kroku. Jeho pohyb byl omezen na malý prostor, který často zůstával po roky stále stejný. Vídal stále stejné tváře, a režim v táboře se monotónně opakovал den po dni. Tento muž si tedy musel najít nové koníčky, dát nový smysl svému novému životu. A po čase si mnohý z nich uvědomil, že to byl vlastně často zázrak, že přežili sestřelení a mohou se i nadále těšit z maličkostí, které jim pomáhají nelehkou situaci přežít.

Pro mnohé byl potom často trýznivý pocit, že se stali neužitečnými, že už nemohou nasedat do svých strojů a bojovat s nenáviděným nepřítelem. Nový smysl, nový boj potom viděli v realizaci úteků ze zajetí, aby mohli znovu bojovat.

Zdá se nám to neuvěřitelné, ale část britské veřejnosti, která byla velmi bojovně naladěná vůči nepříteli a mnohdy ho nenáviděla více (zvláště po strašném německém bombardování civilního obyvatelstva v letech 1940–1941), než ti, kteří s ním denně bojovali, často pociťovali vůči „svým chlapcům“ v zajetí nemalou zášť za to, že se „nechali“ zajmout.

Uvedme si dva příklady. Na Vánoce roku 1942, kdy v Německu řádila krutá zima, dostal jeden britský zajatec balíček od neznámé ženy. Otevřel ho a uvnitř našel krásnou teplou pletenou šálu. Zajatec měl pochopitelně velkou radost a hned napsal dotyčné děkovný dopis. Měl radost nejen ze šály, ale i z možnosti, že si bude moci dopisovat s hezkým děvčetem, jak tvrdil. Po nějakém čase dostal dopis. Dopis byl velmi krátký, stručný a jasný:

„Můj drahý pane! Váš dopis jsem obdržela a zarazila mě Vaše drzost. Já, když jsem pletla šálu a poslala ji Červenému kříži, doufala jsem, že ji dostane nějaký hrdina na frontě, který udatně bojuje. Nyní s politováním konstatuji, že moje

vlastnoručně pletená šála se dostala do Vašich mizerných rukou, Vám, který jste se dal od Němců chytit jako králík. Lituji své práce a žádám Vás, abyste mě více dopisováním neobtěžoval. Margaret.⁴²⁾

Dotyčný letec byl bombardovací pilot, který byl se svojí osádkou sestřelen nočním stíhačem nad Německem, při své 36. bombardovací akci! Průměrná životnost v této době byla okolo 10 akcí. Se svou osádkou se probíjel týden Německem, než je hladové a vysílené chytili Němci.

Další letec byl stíhač, který byl sestřelen a byl nucen zachránit se z hořící stíhačky padákem. Byl chycen a poslán do zajateckého tábora. Okamžitě, jak to jen bylo možné, poslal dopis svým rodičům. Jeho otec dlouho nečekal a ihned mu odepsal. I v tomto případě byl dopis krátký:

„Milý synu! Jistě dobře víš, že naše rodina je rodina vojáků. Tvůj dědeček i já jsme byli vojáci. Ale takovou hanbu, jakou jsi nám udělal, nám neudělal nikdo v naší rodině. Historie vojáků je u nás čistá, každý bojoval udatně. Ty jsi se však zachoval nečestně a zbaběle a nechal jsi se od Němců zajmout. Jaká hanba a posměch pro naši rodinu. Zříkám se Tě, já i celá naše rodina, nehlas se více k našemu jménu. Nejlépe bude, když si necháš změnit jméno. Do nejdlejší smrti Ti to nezapomenu. Otec.“⁴³⁾

Netrvalo dlouho a dotyčný letec dostal dopis od matky, ve kterém mu napsala, že jeho otec, který byl již na penzi, se nechal reaktivovat. A protože sloužil v Indii, byl poslán jako důstojník do Barmy, aby bojoval proti Japoncům. Válčil však pouze měsíc a pak padl v boji do zajetí. Matka žádala svého syna, aby otcí napsal a potěšil ho. Syn ji poslechl a okamžitě napsal otcí dopis:

„Milý otče! Dostal jsem dopis od matky o Tvém osudu. Vzpomeň si na dopis, který jsi mi poslal po mém zajetí. Já jsem bojoval téměř tři roky a ty za jediný měsíc jsi se nechal zajmout třemi opičáky Japonci. Jaká to ostuda pro naši rodinu. Nechci Tě více znát. Jsi hanebnou skvrnou na dobrém jménu své rodiny. Změň si alespoň jméno. Tvůj Frank.“⁴⁴⁾

V tomto případě tedy nakonec dopadlo vše dobře, a otec se synem si vše vyjasnili. Část veřejnosti si představovala, že dostat se do zajetí bylo stejné, jako zahodit dobrovolně zbraň a vzdát se. Naštěstí však mnozí chápali těžké postavení zajatců a pomáhali jim zajetí lépe snášet, dopisováním, balíčky, apod. O tom však podrobněji dále.

d) Život v táborech

d1-popis tábora a úroveň ubytování

V kapitole II. jsme si letmo nastínili popis zajateckého tábora, nyní máme možnost se tímto problémem zabývat podrobněji.

Předně byl každý tábor obehnaný ostnatým drátem a v každém rohu stála strážní věž s kulometem. Část tábora tvořil tzv. „vorlager“, kde bylo umístěno

německé velitelství, ošetrovna, věznice a strážnice. Tedy celé německé velitelství zajateckého tábora.

Zajatecký tábor byl vystavěn z dřevěných baráků. Baráky byly rozděleny na pokojíky, kde se spalo podle situace a možnosti v táboře. Jestliže to byl důstojnický tábor, spalo v jednom pokojíku obvykle kolem osmi mužů. V táboře mužstva spalo často daleko více mužů, viz dále.

Celý tábor byl obehnan ostnatým drátem. Ten tvořil důmyslně vybudovanou překážku, v jejímž průřezu byl čtverec, jehož strany měřily 16 stop. Byla to důkladná spleť drátu a z vnitřní strany, šest stop před dráty, byl natažen ostnatý drát, tzv. výstražný. Kdo by se chtěl přiblížit až k tomuto drátu, byl strážnými zastřelen. Jednou se dva zajatci „kočkovali“ a jeden z nich se skutálel až k tomuto drátu. Německý strážný na něj okamžitě vystřelil. Naštěstí mu „pouze“ prostřelil nohu. Od vnějšího světa tedy dělilo zajatce bezpečnostní pásmo, které bylo asi 7 metrů široké.¹⁾

Většinou platilo, že zajatecké tábory pro pozemní armádu byly horší, než tábory Luftwaffe, především potom tábory pro mužstvo. Tábory pro pozemní armádu pro britské důstojníky měly potom lepší úroveň, než pro mužstvo, a dalo by se říct, že byly srovnatelné s tábory pro letectvo. Ovšem je nutné si uvědomit, že tábor se lišil od tábora, a podle toho je také třeba k tomuto problému přistupovat. Vždyť zajateckých táborů byly desítky.

Např. zajatecký tábor Oflag VIC, kde byli umístěni jugoslávští důstojníci různých zbraní (především potom od pozemní armády), byl velice bídně zařízen po všech stránkách. Celý tábor se skládal ze dvou řad dřevěných baráků s cestou uprostřed. V každém baráku po obou stranách byly dřevěné dvouposchodové pryčny se slamníky. V celém baráku byla pouze jedna kamna. S topením to bylo velice špatné.

Němci nově příchozím zajatcům prakticky nic neposkytovali. Nový zajatec byl odkázán na pomoc „starých“ zajatců, kteří mu často zapůjčili i tak elementární věc jako byla přikrývka. Sportovní činnost, častý koníček zajatců, nemohla být v tomto táboře prakticky realizována. Především proto, že v táboře nebyl nikde prostor ke sportování, nebyly žádné prostředky ke sportu a zajatci byli ve fyzicky špatném stavu z mizerné a naprosto nedostačující stravy. Totéž platilo pro kulturní vyžití, které spočívalo v tom, že jednou za měsíc byl zajatcům promítán německý film, o který byl nepatrný zájem.²⁾

Podobnou zkušenost zažil i Sgt. Batelka v zajateckém táboře Stalag VIII B v Lamsdorfu. Nově příchozí zajatci byli ubytováni ve zděném baráku, který byl rozdělen příčkou na dvě poloviny. V každé polovině byly dřevěné palandy, které se skládaly ze tří lůžek nad sebou. Zajatci obdrželi od Němců na přikrytí pouze polovinu normální deky.

V oknech často chyběla skla, což bylo zvláště nepříjemné v zimě. Dále byl v místnosti jeden dlouhý stůl se dvěma lavicemi a jedna kamna. Jinak byl celý

prostor vyplněn palandami, mezi kterými vedla pouze úzká ulička, kterou také prošla vždy pouze jedna osoba.

Zdržovat se přes den v místnosti, pokud zajatec nechtěl pouze ležet, tedy ztrácelo smysl. Při plném obsazení se v místnosti nacházelo až 200 zajatců (!). V noci byla okna zavírána okenicemi, zajištěnými závory zvenčí.

V každé místnosti byl umístěn přístavek, vybavený sudy pro osobní potřebu. Vždy k ránu byla místnost prosycena výparů lidské moče. Hygienická zařízení byla na velmi nízké úrovni. Venku stály latríny, které páchly chlorovým vápnem.

V umývárně bylo několik vodovodních kohoutků a koryto. Zajatci byli permanentně zavšiveni. Čas od času proběhlo odvšivení. Zajatci byli hromadně nahnáni do budovy se sprchami, kde se měli možnost jednou za čas alespoň pořádně umýt.³⁾

Jinak to vypadalo v zajateckém táboře pro britské důstojníky od letectva i pozemní armády. Tak např. zajatecký tábor Oflag VIIB v Eichstadtu byl daleko lepší než výše zmíněné tábory. V tomto táboře byli umístěni britští a kanadští důstojníci od pozemní armády.

Dřevěné baráky v tomto táboře byly rozděleny na menší místnosti. V každé místnosti bylo 8 až 10 postelí. Byly to dvouposchodové dřevěné palandy se slamníkem a dvěma příkrývkami. Ty byly ovšem darem Červeného kříže. Dokonce i v každé místnosti byl stůl a kolem lavice.

V tomto táboře se také dal provozovat sport. V táboře byly zavedeny i sprchy, tekla z nich studená voda a jednou měsíčně i vlažná. To byl vždy pro zajatce velký svátek.⁴⁾

Podobné to bylo v leteckém zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu. V tomto táboře bylo za války umístěno nejvíce čs. letců (když si odmyslíme Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem, který ovšem nebyl stálý zajateckým tábořem, ale pouze průchozím).

Tábor se opět skládal z dřevěných baráků. Uvnitř baráků byly malé světnice pro 8 až 10 důstojníků (mužstvo – poddůstojníci – bydlelo v krajním případě až po 150 mužích!), místnosti měly asi 5krát 4 metry.

Postele byly dřevěné, dvouposchodové. Na každé byl slušný slamník a deka. Uprostřed místnosti stál hrubý stůl a kolem stolu dřevěné lavice. V jednom rohu kamna.

Po stěnách visely obrázky, které si zajatci sami namalovali, nebo pocházely z obrázkových časopisů. Podlaha byla dřevěná. V místnostech byl obvykle pořádek a čisto. To byla ovšem práce zajatců, nikoliv Němců.

Mezi řadami baráků vedla široká cesta. Kolem celého tábora byla úzká cesta, která vypadala jako běžecká dráha. Po ní zajatci vykonávali denně procházky.

Na pravé straně cesty byly umístěny kolíky a mezi nimi dráty, které se nesměly překročit. Byly to opět tzv. výstražné dráty. Pokud je zajatec nedopatřením překročil, strážce na něho okamžitě začaly střílet. Od kolíků k drátům to bylo dva metry.

Celý tábor byl opět obehnan ostnatým drátem. Tyto překážky byly dvoustěnné. V každém rohu tábora a uprostřed dlouhé stěny stála strážná – střelecká věž. Na ní stál strážný s dalekohledem, samopalem přes záda a s kulometem připraveným ke střelbě, k dispozici měl i světlomet.

V táboře byl umístěn i malý bazének, který ovšem nesloužil ke koupání, ale byl zde pouze pro případ požáru. Vpravo od něj stál menší baráček, kde byly sprchy. Tekla opět pouze studená voda a jednou za měsíc i vlažná. Vedle tohoto baráčku stál kinosál a zároveň i divadlo. Vedle stála kuchyně, na které byl umístěn amplion, který vysílal německé zprávy.

V táboře však byla ještě jedna velká vymoženost, která dělala zajatcům radost. Za kuchyní bylo sportovní hřiště, na kterém probíhaly fotbalové, volejbalové i basebalové zápasy.⁵⁾

Každý tábor měl tedy některé shodné rysy. Tábor se skládal z tzv. „vorlagru“, kde byly administrativní budovy, nemocnice a německé velitelství.

Samotný tábor se skládal z dřevěných baráků. Baráky byly rozděleny na menší místnosti. Důstojníci bydleli obvykle po osmi mužích, mužstvo po několika desítkách mužů. Ovšem počet mohl být v obou případech menší, ale i daleko větší – zejména u poddůstojníků. Vždy záleželo na tom, v jakém táboře se letec nacházel.

Pokud se jednalo o důstojnický tábor, nechyběly v něm sprchy, sice se studenou vodou, ale vše bylo lepší než vši. V takovém táboře potom nescházelo sportovní, ale ani kulturní vyžití.

Celý tábor byl obehnan ostnatým drátem, který tvořil důmyslnou překážku. Většinou se skládal ze dvou stěn a uvnitř každého tábora bylo bezpečnostní pásmo. V každém rohu tábora byly strážné věže s výše uvedeným vybavením.

Shrnutí – v německých zajateckých táborech pro západní zajatce nepanoval zdaleka takový komfort, jako v zajateckých táborech britských či amerických pro německé zajatce, ale dalo se v nich žít a hlavně přežít válku.

Nebyly to žádné německé koncentrační či vyhlazovací tábory, nebo „zajatecké tábory“ pro sovětské zajatce (ti byli vyhlazováni nejen v zajateckých, ale i v koncentračních a vyhlazovacích táborech).

Jen na okraj, němečtí zajatci ve spojeneckých zajateckých táborech na tom byli daleko lépe (nemám na mysli sovětské tábory, ve kterých němečtí zajatci umírali po tisících).

Například britský zajatecký tábor No. 1, Grizedale Hall v Lake District byl zřízen v roce 1940 a byl určen pro německé důstojníky. Od počátku se Britové snažili, aby tábor měl slušnou úroveň. Ovšem v porovnání s kanadskými a americkými zajateckými tábory byl primitivní.

Například zajatecký tábor Bowmanville Camp u jezera Ontario byl vybaven plaveckým bazénem, kinosálem, velkou budovou knihovny, tělocvičnou a krytou tenisovou halou!

Pravda, ne všechny tábory pro německé zajatce měly tak vysokou úroveň (např. v severní Africe, a pochopitelně pro mužstvo), ale v širším měřítku byly lépe vybaveny, než německé.

Nejvyšší německý důstojník v táboře odpovídal veliteli tábora za disciplínu zajatců. On a další důstojníci tvořili tzv. Altenstenrat – radu starších, která měla v táboře velkou pravomoc. Udržovali pořádek v táboře, působili jako zástupci při jednání s britským velením, dohlíželi na blaho zajatců.

Teoreticky rada neměla žádnou moc, tresty za porušení řádu v táboře stanovalo a vykonalo britské velení. V praxi však tato rada disponovala obrovskou mocí. Fungovala nejen jako útéková komise, ale cenzurovala i poštu, ale hlavně zasedala jako tajný soud.

Rada přísně dbala na dodržování nacistických ideálů i v zajetí, a neodpouštěla prozrazení vojenského tajemství, či zbabělost před nepřítelem. Jak v Británii, tak v USA došlo k několika tajným soudům, kdy byli zajatci, kteří se takto provinili, tajně odsouzeni a dokonce popraveni!⁶⁾

d2 – strava

Strava byla v zajetí jedním z nejdůležitějších faktorů, ne-li vůbec nejdůležitější faktor v životě každého zajatce.

A opět co tábor, to jiná kvalita stravy.

Všichni čs. letci se po návratu ze zajetí vyslovili jednoznačně o německé stravě: příšerná, naprosto bez chuti, nedostatečná. Jediné, co letcům pomáhalo přežívat, byly balíčky od Červeného kříže.¹⁾

Např. v zajateckém táboře Oflag VIC pro jugoslávské důstojníky prakticky nedocházely balíčky od Červeného kříže. Jugoslávští důstojníci dostali občas pouze skrovný balíček od svých rodin, které na tom byly v okupované Jugoslávii z materiálního hlediska rovněž velice špatně. Čs. letec, který se ocitl v takovém táboře, byl potom prakticky odkázán pouze na německou stravu.

Stravování prováděli v tomto táboře Němci sami. Jídlo se nosilo na baráky, kde se rozdělovalo. Byly to z drtvivé většiny polévky, nebo kaše z kukuřice a chléb. Výjimečně marmeláda a umělý tuk. Čtvrtkilová kostka tuku byla určena pro dvacet osob. Zajatci na to byli připraveni, a z drátu si udělali nožik a tím tuk krájeli. Dělení prováděla denní služba. Na každého zajatce připadl nepatrný kousek 1 dkg až 2 dkg. Každý však pochopitelně trval na tom, aby dostal svůj díl.

Daleko větší obřad se konal, když byl zcela výjimečně dodán salám. Dvojice, co měla službu, rozdělila salám na potřebný počet kousků za asistence celého baráku. Jeden ze služby se pak obrátil zády a druhý zvedl kousek salámu a zeptal se pro koho je. Služba otočená zády potom řekla jméno a tomu byl přiděl odevzdán. Jediné, čeho měli zajatci v tomto táboře dostatek, byly cigarety a tabák od svých rodin v Jugoslávii. Život v tomto táboře byl skutečně bídný.

Balíčky, které jugoslávští vojáci později dostávali od svých rodin, obsahovaly především chléb, mouku a někdy i kus uzeneho masa. To ovšem bylo uzene maso z hor, které se nedostalo do rukou německým okupantům. Z těchto surovin si vařili svoje jídla a to na jediných kamnech, která v baráku byla.

I pro vaření byl stanoven pečlivý rozvrh, který se hlídal a přísně dodržoval. Zásadním problémem byl ovšem nedostatek topiva. To se potom shánělo všemožným způsobem. Každý kousek dřeva nebo papír se pečlivě sbíral, takže v táboře bylo stále čisto.

Německá strava v tomto táboře měla potom vliv nejen na fyzickou zdatnost zajatců, ale i na vzájemné vztahy mezi zajatci.²⁾

Rovněž stravování v táboře Stalag VIII B bylo z německé strany velice špatné: „Stravování v této době je prachmizerné. Denně každý zajatec dostane malý kousek margarínu. Cihla chleba se dělí pro 8 až 12 zajatců. Z kousku, který připadne na každého zajatce, se s bídou udělají 2 až 3 tenké krajíčky. Chléb se drolí. Ráno a večer je čaj. Je to jakási zbarvená voda, hořká, která má všechny chutě, jen ne chuť čaje. V poledne je přiděl 2 až 3 brambor na osobu, někdy i nahnílych. Polévka je vařena z neloupaných brambor, dále je v ní řepa „buryně“ a není vzácností, když člověk kousne do nějakého kamínku. Každý pátek je polévka ze sušených ryb. Když na ni poprvé stojím frontu, již jejím pachem se mi obrací žaludek a raději odmítám svůj přiděl. Později, když jsem vyhládlý, si ještě běžím pro „nášup“, když nějaká rybí polévka zbyla.“³⁾

Německá strava byla potom stejně špatná i v britských důstojnických táborech: „Strava, všeobecně řečeno, byla mizerná. Na den byl krajíc chleba tlustý na tři prsty, většina stravy se skládala ze zeleniny s nádechem masa, po kterém jsme vždy marně hrabali ve vařeném zelí. Láhev piva lze získati jednou za měsíc. Bylo to však mizerné „Fliegerbier“.“⁴⁾

Zajímavé pak bylo sdělení tohoto důstojníka o stravě, kterou jedli němečtí strážníci: „Zdá se však, že Němci (strážníci měli tutéž stravu jako my) jídlu nepřikládají velkou důležitost. Ovšem, dostali-li jsme naše balíčky od Červeného kříže, měli oči na stopkách a jejich zájem se soustřeďoval na mýdlo (rok 1941, Němci „teprve“ začínali s bestiálním vražděním židovského obyvatelstva, a Osvětím se rovněž „teprve“ připravovala na hromadné vraždění nevinných židovských civilistů, pozn. autora) a čokoládu.“⁵⁾

Většina čs. letců po návratu ze zajetí však výše uvedený údaj popřela. Naopak uvedli, že němečtí strážníci měli daleko více a kvalitnější stravy, než zajatci.

Když se např. P/O Václav Kilián ocitl poprvé v zajateckém táboře letectva Stalag Luftu III v Saganu, a anglický velitel tábora ho provázal po táboře, tak když míjeli kuchyň, Angličan konstatoval úroveň kuchyně pouze několika výstižnými slovy: „Vlevo v tom baráčku s tím podloubím je kuchyně. Ovšem jenom podle jména. Vaří se tam jako pro prasata. Nás zásobuje Červený kříž. Jinak bychom asi chcípili hladu.“⁶⁾

Byla to skutečně pravda, letce držely při životě a dodávaly jim sílu žít balíčky Červeného kříže. Bez nadsázky se dá napsat, že s výjimkou osvobození nebo konce války byla tou nejvroucněji očekávanou událostí pro zajatce právě dodávka balíčků Červeného kříže.

Prostřednictvím švýcarského Červeného kříže dostávali letci potravinové balíčky, které jim do zajetí posílal Červený kříž britský, případně kanadský, novozélandský a australský.

Zatímco zpočátku chodily balíčky většinou pravidelně, koncem války přísun balíčků slábnul až ustal úplně. Když si zajatci stěžovali, že dlouho nedostali balíčky od Červeného kříže, Němci jim většinou sdělili, že spojenečtí letci zničili železnici, případně vlak s balíčky, a proto nic nedostali. Někdy se stalo, že Němci „omylem“ poslali vlak s balíčky od Červeného kříže na východní frontu. Rovněž když se v zajateckém táboře někdo pokusil o útek, mělo to zpravidla za následek odstavení balíčků Červeného kříže.⁷⁾

Ovšem je nutné zmínit se o tom, že ne vždy Němci lhali. Koncem války byla železniční i silniční infrastruktura silně poničena a skutečně se mohlo stát, že spojenecký letec omylem zaútočil na vlak nebo nákladní auto vezoucí náklad potravinových balíčků od Červeného kříže. To vše sice mohlo způsobit zpoždění v dodávkách potravinových balíčků, ovšem ne v takovém měřítku, v jakém to provozovali Němci.

I čs. letcům začaly od podzimu roku 1941 docházet balíčky Červeného kříže. Jiní letci, jako např. Václav Kilián, dostali první balíčky Červeného kříže hned při příchodu do britského zajateckého tábora: „Mezitím nařídil (britský velitel tábora, pozn. autora) připravit ubytování. Na začátek mi dal balíček Červeného kříže. Byl to pro mě první hodnotný balíček. Nescházely v něm ani cigarety, káva, čaj, čokoláda, mléko, masové konzervy, sušenky, cukr, sýry.“⁸⁾

Zásilky balíčků Červeného kříže chodily čs. letcům do zajetí prostřednictvím Britského červeného kříže a St. John a odesílatelem byla Miss Pauliny s uvedenou londýnskou adresou. Letci přemýšleli, kdo je vlastně pravým odesílatelem, neboť žádný z nich neměl ctitelku tohoto jména.

Československý červený kříž měl za války sídlo v Londýně. Čestnou předsedkyní byla paní Hana Benešová, manželka prezidenta Beneše. Předsedou byl kpt. Kleiberg, později gen. Slezák (Vicharek). Největší kus práce však ležel na slovenské slečně Maríně Pauliny – Toth, místopředsedkyni.

Adresa odesílatele byla většinou British Red Cross a St. John, protože Britové ani čs. velení nechtěli zbytečně upozorňovat Němce, že balíčky jsou pro čs. letce. Což bylo mimochodem zbytečné, protože Němci měli v drtivé většině čs. letce dobře zaregistrované.

Slečna Marína Pauliny ovládala výborně anglický jazyk a měla dobré styky ve vyšších kruzích britské společnosti. Bohužel po skončení války našla Marína Pauliny smrt v troskách letadla, které havarovalo krátce po startu, když se chystalo na let do Prahy.⁹⁾

V červenci roku 1941 Marína Pauliny sdělila v důvěrném dopise G/Cpt Josefu Schejbalovi, dřívějšímu veliteli 311. československé bombardovací perutě, že jednání mezi Československým červeným křížem a zástupci Britského červeného kříže o všestranné pomoci a zasilání balíčků čs. zajatým letcům dospělo k zdárnému konci. Čs. letci v zajetí měli od této chvíle dostávat pravidelné balíčky se stejným obsahem, jaký byl zasilán ostatním spojeneckým zajatcům.¹⁰⁾

Pochopitelně chvíli trvalo, než se celá organizace dala do chodu a balíčky začaly pravidelně docházet, a tak se můžeme ještě v říjnu 1941 dočíst ze zprávy Inspektorátu čs. letectva, že P/O Zafouk si stejně: „jako všichni ostatní zajatci stěžuje na nedostatek potravin a žádá hlavně o sušenou zeleninu, tuky, kondenzované mléko, atd.“¹¹⁾

Drtivá většina našich letců v zajetí si udržela relativně dobrou fyzickou formu (zvláště oproti nešťastníkům z koncentračních a vyhlazovacích táborů, ale i obyčejným vojákům v zajateckých táborech pro pěchotu) právě díky balíčkům Červeného kříže.

Po příchodu do zajateckého tábora obdržel většinou každý zajatec svůj první vlastní potravinový balíček. V praxi však zajatci, kteří spolu bydleli na jedné světnici, dali své balíčky dohromady a z potravin udělali přídělky pro všechny, např. na jeden týden, výjimečně na měsíc.

Bylo to praktické a vlastně i výhodné, protože pokud bylo na světnici ubytováno šest mužů, a pouze čtyři dostali např. v měsíci červnu balíčky a zbylí dva ne, potraviny se rozdělily a všichni dostali stejně, další měsíc, když byla situace opačná, se postupovalo stejně. A tak i když někteří naši letci výjimečně uvedli v poválečném protokolu, že za celé zajetí nedostali žádný balíček, ostatní zajatci na světnici se s nimi určitě podělili.¹²⁾

Tak např. Sgt. Augustin Šesták za 27 měsíců v zajetí obdržel kromě potravinových balíčků také 3 balíčky s prádlem a 360 cigaret od Červeného kříže.¹³⁾ Další letec uvedl, že za dobu strávenou v zajetí (3 a půl roku) obdržel pouze: „...3 balíčky oděvů a 4 balíčky s cigaretami. Potravinové balíčky jsem nedostával.“¹⁴⁾

Nutno dodat, že to byl spíše výjimečný případ, než masová záležitost. Rovněž je nutné zdůraznit, co bylo napsáno výše – zatímco některému letci chodily balíčky téměř pravidelně, jinému zase naopak nepravidelně. Zřejmě to bylo způsobeno tím, ve kterém táboře se dotyčný letec nacházel. Tábory Luftwaffe na tom byly poměrně lépe, než tábory pěchoty. A dále bylo podstatné, zda se jednalo o roky 1940–1943 či 1944–1945.

Někteří naši letci kromě balíčků od Červeného kříže obdrželi další pomoc, jak potravinovou, tak materiální od rodin ve Velké Británii. Britské rodiny obdržely adresu letce od Červeného kříže a po dobu války některé naše letce „adoptovaly.“¹⁵⁾

A co konkrétně potravinové balíčky obsahovaly? Pro názornost si uveďme tři potravinové balíčky, které dostávali spojenečtí vojáci. Nejprve si uveďme brit-

ský, potom kanadský a nakonec americký potravinový balíček. Naši letci potom dostávali především britské, kanadské, ale i australské potravinové balíčky.

Britský balíček

1 plechovka kondenzovaného mléka	45 dkg
1 konzerva masové rolky	28 dkg
1 konzerva masa a zeleniny	45 dkg
1 plechovka zeleniny nebo slaniny	45 dkg
1 plechovka sardinek	20 dkg
1 plechovka taveného sýra	5,5 dkg
1 krabice margarinu nebo másla	45 dkg
1 krabice sladkých sušenek	17 dkg
1 plechovka dehydrovaných vajec	5,5 dkg
1 konzerva lunchmeatu	30 dkg
1 plechovka instantního kakaa	22,5 dkg
1 balení čaje	5,5 dkg
1 plechovka sušeného ovoce nebo pudinku (jablečný nebo ovocná směs)	45 dkg
1 balení čokolády	11 dkg
1 dávka cukru	11 dkg
Mýdlo	1 kus

Britské potravinové balíčky měly několik měnících se položek. Balíček mohl obsahovat kromě výše uvedených potravin např. 1 plechovku sledě nebo lososa 20 dkg, 1 plechovku mrkve nebo hrášku 22,5 dkg, 1 konzervu džemu/marmelády 22,5 dkg, 1 plechovku ovesné kaše 11 dkg, 1 konzervu dušeného masa 45 dkg, sušené ovoce, Yorkshirský pudink, rýži se smetanovou omáčkou a hořčičný prášek.¹⁷⁾

Kanadský balíček

1 plechovka sušeného mléka (Klim)	45 dkg
1 konzerva hovězího ve vlastní šťávě	34 dkg
1 konzerva lososa	22 dkg
1 balení sýra	11 dkg
1 plechovka másla	45 dkg
1 balení čajového pečiva	45 dkg
1 balení mleté kávy	11 dkg
1 balení sušených švestek	17 dkg
1 balení rozinek	20 dkg
1 balení cukru	22,5 dkg
1 balení čokolády (Hershey)	14 dkg
Mýdlo	1 kus ¹⁸⁾

Kanadské balíčky rovněž jako britské mohly dále obsahovat několik dalších měnicích se položek: např. 1 konzervu lunchmeatu 30 dkg, 283,5 g salámu, 1 plechovku sardinek 11 dkg, 1 plechovku džemu 34 dkg.¹⁹⁾

Americký balíček

1 plechovka sušeného mléka (Klim)	11 dkg
1 konzerva hovězího ve vlastní šťávě	45 dkg
1 konzerva játrové nebo kuřecí paštiky	17 dkg
1 konzerva lososa	22 dkg
1 balení sýra (Velveeta)	22,5 dkg
1 plechovka margarínu	45 dkg
1 balení armádních sušenek	20 dkg
2 plechovky instantní kávy (Nescafe)	11 dkg
1 plechovka džemu nebo pomerančového pyré	17 dkg
1 plechovka sušených švestek nebo hrozinek	42,5 dkg
1 balení kostkového cukru	22,5 dkg
2 balení čokoládových tyčinek	11 dkg
5 krabiček cigaret	
Mýdlo	2 kusy ²⁰⁾

Americké balíčky dále např. obsahovaly 340,2 dkg mleté šunky, 1 balení vitaminových tablet, sušené ovoce, které bylo do balíčku dodáváno vždy na Vánoce.²¹⁾

Je nutné si uvědomit, že výše uvedené balíčky měly často měnicí se obsah a to podle situace. V ideálním případě měl letec obdržet každý týden takový balíček. Ovšem to platilo skutečně pouze v ideálním případě. Jestliže v roce 1940–1942 chodily balíčky víceméně pravidelně a každý letec obdržel zpravidla dva až tři balíčky měsíčně, pak koncem války byla situace úplně opačná.

Např. F/Sgt. Antonín Ocelka, který 18. září 1944 upadl do německého zajetí, uvedl v poválečném protokolu na otázku, jaká byla v zajetí strava: „Velmi špatná a balíky od Červeného kříže 1 na 14 mužů a v lednu 1945 žádný. Němci řekli: „Rozbili jste nám dráhy, tak musíte hladovět.“²²⁾

Další náš letec, zajatý v roce 1942, uvedl, že potravinové balíčky dostával nepravidelně mezi dvěma až osmi týdny.²³⁾ Tedy model, že každý letec obdržel každý týden jeden potravinový balíček, byl značně nereálný. Zpravidla obdržel za měsíc průměrně dva až tři balíčky. Koncem války ani to ne, jak jsme si ostatně uvedli. Velký zlom v zásobování potravinovými balíčky nastal většinou po invazi spojenců do Francie v červnu 1944.²⁴⁾

Letci, pro jejichž stravování byly nejdůležitější balíčky od Červeného kříže, dostávali zpravidla denně německou stravu, kterou všichni jednoznačně označili

za příšernou. Co tedy bylo základem německé stravy? Na týden měl každý zajatec obdržet tento počet potravin:

Armádní chléb	2100 g
Zelenina nebo brambory	400 g
Melasa	92 g
Džem	175 g
Maso /koňské, někdy hovězí/	cca 200 g
Polévka /se sekaným masem – výjimečně, z krupice či hrášku/	?
Sýr	46 g
Sůl	?
Řepa	cca 1000 g
Cukr	175 g ²⁵⁾

Koncem války byl např. německý příděl stravy na dobu pěti týdnů od 12. března 1945 do začátku dubna 1945 v zajateckém táboře Stalag 357 Toruň takovýto:

Chléb	7900 g
Margarín	747 g
Melasa	92 g
Kroupy	250 g
Brambory	12000 g
Maso /koňské, někdy hovězí/	1000 g
Řepa	9600 g
Sýr /syrečky/	125 g
Hrách	450 g
Sůl	560 g
Sušená zelenina	10 g
Káva /Ersatz/	70 g
Cibule	10 g
Kmín	1,5 g
Čaj /sušené jahodové listí/	28 g ²⁶⁾

V tomto táboře potom letci obdrželi od října 1944 do dubna 1945 pouhých pět britských potravinových balíčků od Červeného kříže. Někdy připadl jeden balíček až na dvacet mužů! V lepším případě šest mužů obdrželo tři balíčky.²⁷⁾

Letci však měli tu výhodu, že nemuseli na rozdíl od pěšáků fyzicky pracovat. Takže i když se koncem války stravování rapidně zhoršilo, přece jenom nebyl jejich fyzický stav tak drasticky špatný jako u vojáků od pozemní armády. Přesto se dá objektivně říct, že pocit hladu byl všudypřítomný.

Každý čs. letec za dobu svého zajetí ztratil na své tělesné váze (zejména ke konci války), většinou však u nich nedošlo masově k tak drastickému poklesu váhy jako u obyčejných vojáků pozemní armády, kteří museli často velice tvrdě fyzicky pracovat. Uvedme si několik příkladů pro ilustraci, jedná se o americké pěšáky v drtivé většině zajaté v roce 1944 – 1945:

Ed Broga spadl ze 79 na 45 kg	Úbytek 34 kg
Ed White spadl z 83 na 44 kg	Úbytek 39 kg
Norm Phillip spadl z 64 na 50 kg	Úbytek 14 kg
Bill Smith spadl z 84 na 50 kg	Úbytek 34 kg
Al Pennick spadl ze 73 na 45 kg	Úbytek 28 kg ⁸⁾

Takto radikálně se u letců ztráta váhy projevila výjimečně (nejvíce potom na konci války). Např. P/O Kilián, který měl být po dvanáctiměsíčním věznění přemístěn do zajateckého tábora, do něho nebyl první den vůbec vpuštěn. Během věznění tak radikálně zhubl, že ho zástupce velitele tábora nepoznal podle fotografie a odmítl ho vpustit do zajateckého tábora. Vše se vysvětlilo teprve druhý den, kdy P/O Kiliána přijel identifikovat člověk z berlínské věznice, který dosvědčil, že tento zarostlý a vyhublý muž na kost a kůži je skutečně válečný zajatec P/O Kilián.²⁹⁾

Zajatci pak bez rozdílu trpěli nedostatkem vitamínů a minerálů. To se podepsalo na zubech, vlasech, které předčasně vypadávaly a šedivěly. Mnoho zajatců trpělo různými vyrážkami a kožními alergiemi. Mnoho trpělo nemocemi zažívacího ústrojí, což znamenalo nepříjemné průjmy.

Letci sice zpravidla dostávali v zajetí nevelký plat (podrobněji viz dále), za který si však většinou nemohli přilepšit koupí jídla v německé kantýně. Němci prodej jídla zajatcům v kantýnách zakazovali.³⁰⁾

Možností, jak si přilepšit jídelníček, byl výměnný obchod s německými strážnými, kteří za cigarety, které byly za války snad nejcenějším platidlem, čokoládu, mýdlo, vyměňovali se zajatci potraviny z venkova. Tento výměnný obchod pak často sloužil ke korumpování strážných. Dále je nutné uvést, že zatímco se někdy zajatci obchod vyvedl a na strážném vydělal, jindy to bylo zcela opačně. Dále probíhal čilý obchod mezi zajatci samotnými.

Nejhůře na tom byli vášniví kuřáci. Ti potom byli ochotni za cigarety vzdát se hodnotného obsahu balíčku od Červeného kříže. Raději kruté hladověli, než aby se vzdali kouření.

Zajatci kromě těchto potravinových balíčků, z nichž asi nejvíce pochoutek obsahovaly americké balíčky, v nichž jako v jediných byly i cigarety, dostávali i materiální balíčky, které např. obsahovaly i cigarety a tabák. Dále v těchto materiálních balíčcích bylo mýdlo, zubní pasta, kartáčky na zuby, žiletky, strojky na holení, léky, atd. Ze šatstva to bylo prádlo, ponožky, šály, svetry, kapesníky, boty, zimní vojenské pláště atd.

Tuto materiální pomoc darovaly většinou britské organizace, jež pomáhaly zajatcům a britské ženy, které pletly dotyčné ošacení ručně. Tato materiální pomoc potom byla odesílána přes Britský červený kříž.³¹⁾

A jak konkrétně probíhalo stravování v zajateckém táboře? V zajateckém táboře Salag Luft III Sagan byl např. na jedné z čs. důstojnických světnic vrchním kuchařem František Cigoš. Ten potom připravoval jídla a střídavě každý týden jeden z letců na světnici mu byl přidělen jako pomocník. Jeho prvním pomocníkem byl Milan Zapletal, „druhým“ Václav Kilián. Pomocníci se rovněž starali o pořádek na světnici. Zajatci si tedy normálně vařili sami.

Kuchař vždy sestavil jídelní lístek a celá světnice ho schválila. Každý „kuchař“ vařil zpravidla jeden týden. Jemu také ostatní odevzdali obsah svých balíčků. Ponechali si pouze věci, které nepatřily do kuchyně. Mezi ně patřila např. čokoláda, sušenky, cigarety. Byl-li dostatek potravin, rozhodlo osazenstvo světnice, že část balíčků si ponechá každý pro svoji potřebu. Bylo to zejména kondenzované mléko, káva, sýr, sardinky. Strava byla vařena v kuchyni. Ráno a večer to byl čaj, který si Britové dodávali sami.

Dále pak zajatci každý den stáli ve frontě na německé „jídlo“, které potom obvykle jedli na své světnici. Ráno to byl kousek chleba s margarínem nebo marmeládou a náhražkou kávy (čaje). V poledne obvykle polévka a někdy brambory. Zbytek si doplňovali zajatci z balíčků Červeného kříže.

Zpočátku Němci kontrolovali každý balíček, každou konzervu, každý balíček cigaret. To bylo značně nevýhodné pro zajatce. Pokud byl balíčků dostatek, vydávali je Němci celkem pravidelně. Když však přísun váznu, tak vydávali Němci také jeden balíček na čtrnáct dní nebo i měsíc. Ovšem když některý zajatec utekl z tábora, či když Němci objevili přípravy k útěku, následovaly represálie.

Zajatci pak byli i několik měsíců bez balíčků a byli odkázáni pouze na německou stravu. Hlavní jídlo pak byla náhražka kávy a dosti odporná řepa, nebo mrkev podávaná v polévce. Není nutné zdůrazňovat, že po masových konzervách, právě kávě a čokoládě z balíčků od Červeného kříže zajatcům tato strava nechutnala, ani nepřidala na morálce.

Koncem války, jak již bylo uvedeno, potom balíčky od Červeného kříže chodily značně nepravidelně a o jeden balíček se muselo rozdělit často mnoho mužů. Zajatci tak byli většinou odkázáni pouze na odpornou německou „stravu“.

Maso Němci odmítali zajatcům dodávat. Velení tábora si však vymohlo, že je musí Němci dodávat a to ne do polévek, ale vcelku syrové a zajatci si je připraví podle sebe. Tak zhruba jednou za měsíc každá světnice dostala čerstvé maso. Nebylo to však nijak enormní množství. Na jednotlivce připadlo maximálně 10 dkg. Výjimečně bylo i vepřové maso, to potom Britové často dodávali na čs. světnici, aby udělali čs. letcům radost.

Pak následovaly právě hody. Zajatci získali „záhadným“ způsobem (většinou za cigarety od německých strážných) zelí a tak si čs. letci uvařili své oblíbené jídlo, knedlíky, zelí a vepřové.

Pokud byla zima, nebyl problém s uschováním potravin a konzerv. Aby se potraviny nezkažily, udělali si zajatci jakýsi chladicí kout pod barákem. Dřevěné baráky, ve kterých zajatci bydleli, nestály přímo na zemi, ale byly postaveny na dřevěných sloupech nebo zděných soklech, takže pod baráky bylo možno vlézt.

Němci je tak stavěli z toho důvodu, aby kontrolovali, zda si zajatci pod baráky nekopou tunely. Zajatci si v místnosti udělali poklop a jím se dostávali pod barák, kde měli vykopanou jámu a v ní spíž. Bylo to jednoduché, ale velmi praktické.

Ve vzpomínkách jednoho našeho letce se zachoval popis události, kdy dva zajatci utekli a Němci odmítali vydávat balíčky Červeného kříže, dokud nebudou uprchlíci chyceni a dopraveni zpět do tábora. Zajatci tedy byli odkázáni pouze na německou stravu. Celá situace trvala dva měsíce. To mělo vliv na tělesný stav i morálku zajatců. Všichni zajatci začali hubnout. V tomto období měl kuchařskou službu na jedné z čs. důstojnických světnic Václav Kilián. Rozhodl se, že připraví svým kamarádům pochoutku z řepy. Naplánoval polévku z řepy, zelí z řepy, omáčku z řepy, knedlíky z řepy i moučník z řepy. Vše vypadalo napohled skvěle, ale výsledek zůstal žalostný. Chuť zůstala stejná, pořád to byla jenom řepa.

Zajatci byli v tomto období odkázáni především na náhražku černé kávy a 10 dkg chleba denně. Každý se nemohl dočkat, až dostane balíček od Červeného kříže. Konečně se zajatci po dvou měsících dočkali. Britský velitel tábora vydal nařízení, že balíčky budou vydány, že je však třeba, aby je zajatci nesnědli najednou, protože by se mohly dostavit komplikace se žaludkem. Němci přesto vydali každému dva balíčky.

Týdenní kuchařskou službu měl Václav Kilián. Než přišly balíčky, svolal své spolubydlící k poradě. Všichni se jednohlasně shodli na tom, že jejich žaludky po dvouměsíční německé stravě na tom nejsou nejlépe, a proto Václav Kilián převezme balíčky a první den vydá jen to nejnnutnější. Václav Kilián spolu se šéfkuchařem Františkem Cigošem vydali každému pouze kondensované mléko, balíček sušenek a kousek čokolády a cigarety. Zbytek schovali a připravili jídlo z masa, pouze normální porci.

Všichni si skvěle pochutnali a chtěli přidat. Kuchaři však byli neúprosní a sklidili hodně nadávek. K večeři připravili opět normální porci. Ovšem na mnoha jiných barácích to dopadlo jinak. Vyhladovělí zajatci snědli co se dalo a dosti jich těžce onemocnělo se žaludkem a museli být převezeni do nemocnice. Když se to druhý den dozvěděli čs. zajatci, děkovali kuchařům za jejich prozřetelnost a své nadávky odvolali.

Skutečnou „specialitou“, kterou Němci vydávali zajatcům, byly syrečky. Ty ovšem nebyly vyrobeny ze sýru, ale z ryb. Vůni a chuť však měly stejnou. I když byly dva kusy na jednotlivce, britští zajatci to odmítali jíst. Zato někteří čs. zajatci tyto syrečky milovali. Ti si potom při vydávání vzali hned několik krabic a umístili je pod podlahu, a když dostali chuť, tak si na nich podle libosti pochutnávali.

V zajateckém táboře na tom byli čs. letci stejně, jako jejich britští kamarádi. Pokud měli hlad Britové, měli hlad i Čechoslováci. Pokud měli Britové dostatek měli dostatek i Čechoslováci.³²⁾

Zajatci trpěli, jak již bylo výše uvedeno, značným nedostatkem vitamínů. Proto se zajatci často rozhodli opatřit si je sami. A jak? Např. na naší světnici rozhodl šéfkuchař František Cigoš, že Karel Trojáček se může kromě golfu (měl pouze hůl a pár jamek, ne že by snad měli letci v zajetí golfové hřiště!) věnovat jejich zahrádce.

A tak na prostoře asi 6 krát 6 metrů, pod okny jejich světnice, vybudovali letci svoji malou zahrádku. Před rokem tam byly ještě pařezy. Ty zajatci vytrhali a použili jako otop. Zem se posypala vápnem, a potom se mnoho zajatců vrhlo na zahrádkaření.

Karel Trojáček se společně s dalším kamarádem rozhodl udělat záhonek z ředkviček a to ve formě nápisu „Victory“. Zajatci už viděli, jak se hřejí na sluníčku, což byla oblíbená „činnost“ zajatců, a „Victory“ jim bude připomínat „the beginning of the end“. A tak, jakmile vysvitlo jarní slunce, začal Karel Trojáček společně s Milanem Zaplětalem „idylický“ život zahradníků. Zahrádku přerývali, zaseli a každé ráno a večer přinášeli kbelíky vody z požárního rybníka, aby vzešla úroda. Večer pak oba letci spokojeně usnuli po celodenní namáhavé práci.³³⁾

Britští letci, naše nevyjímaje, si z Velké Británie „přinesli“ svůj odpolední „cup of tea“. Jenže v zajetí se odpolední „cup of tea“ změnil na celodenní záležitost. Britové ho pili takřka přes celý den, a kdykoliv je někdo navštívil na světnici, okamžitě mu nabízeli čaj. Byl zde ovšem problém ve vaření vody. V určité hodiny byla v kuchyni k dispozici teplá voda a tím byla dána i možnost vařit čaj. Daleko horší situace byla večer. Němci zajatcům nepovolili žádné soukromé vařiče. Zajatci, kteří odmítali vzdát se svého pití čaje, tedy museli něco vymyslet.

Brzy některý z nich přišel na zhotovení vařiče, ve kterém se topilo třískami. Byl to tedy vařič velmi levný a úsporný. Byl zhotoven z větší konzervy, jež pocházela z balíčku Červeného kříže. U této konzervy se odstranila dna a nahoře a dole po stranách se vyřízly otvory. Dovnitř se připevnil dva trychtýře z plechu, které se uprostřed spojily úzkými konci. Širší část trychtýře byla o něco užší než konzerva a upevnila se o něco níže než vrch konzervy pro otvory. Otvory u vrchu vařiče se házely třísky, z nichž první se zapálila. Plamen, který šlehal nahoru, byl plně využit a hrnek vody se velmi rychle dostal do bodu varu. Tak se s minimálními prostředky dosáhlo maximálního užitku. Pro uvaření čaje stačilo pár třísek. Tento vynález byl brzy zaveden na většině světnic a „cup of tea“ se mohl pít po celý den.³⁴⁾

Zajatci v zajetí potom často vymýšleli neuvěřitelné vynálezy, které jim měly ulehčovat jejich těžkou situaci. Tak se na světnicích, ale i na volném prostranství v táboře objevila malá kamna, kamínka, na kterých si zajatci připravovali stra-

vu z balíčků od Červeného kříže. Jeden takový vynález se díky čs. letcům stal v zajetí velmi vyhlášený.

Čs. letci měli v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu pověst mimořádně zručných a šikovných řemeslníků, o čemž se přesvědčíme i v dalších kapitolách.

V balíčcích od Červeného kříže se mimo jiné nacházely sušené švestky a cukr. Vrchní kuchař František Cigoš pocházel z Moravy a velice rád pil slivovici, té se však musel v zajetí vzdát. Ovšem jednoho dne přišel s nápadem, že slivovice bude i v zajetí. Vždyť základní suroviny byly k dispozici. Zkvasit švestky by sice šlo, ale otázka zněla, jak jen je vydestilovat. Tento problém mu ležel neustále v hlavě, až dostal konečně nápad. Destilátor si vyrobí zajatci sami (!).

Svolal osazenstvo celé světnice, vytáhl papír a tužku a začal kreslit a vysvětlovat. Ostatní měli své názory a připomínky, konečně byl návrh hotov. Ted šlo o to sehnat materiál. Výborně se jako stavební materiál hodily krabice od sušeného kondenzovaného mléka. Ty se vzájemně spojily a vytvořily plášť pro trubku. Nahore se udělal otvor, kudy se měla lít voda. Středem konzerv se udělala trubka o síle asi 1 cm. Vpředu se ohnula do 45 stupňů a zapustila do nádoby od marmelády. Zkvašené švestky se umístily do krabic od marmelády, kde se zahřívaly. Líh se vypařil, prošel trubkou, voda v trubce líh zkapalnila a na druhém konci, který musel být o něco níž, vytékala slivovice. Švestky se daly kvasit pod barák. Než zkvasily, měli letci dostatek času na zhotovení destilátoru. Vše se nakonec podařilo. Když bylo vše hotovo, postavili letci hlídku ke dveřím a výroba slivovice mohla začít.

Švestky začaly bublat, ale nic se nedělo. Těsnění nefungovalo a voda místy kapala. Letci tedy závadu opravili a na druhý konec destilátoru umístili hrneček. První dávku slivovice vypili letci po kapkách. Shodli se, že není špatná, ale potřebuje predestilovat ještě jednou. Nakonec se jim podařilo vyprodukovat vcelku chutnou slivovici. Každý letec dostal svůj podíl.³⁵⁾

František Cigoš snesl svůj příděl ze všech nejlépe. Hůře již dopadli ostatní, kteří po dlouhé době ochutnali alkohol. Jeden z účastníků tohoto bohatýrského večírku zanechal „svědectví“: „Škoda těch gramofonových desek, jichž střepy se válely k ránu po chodbách, a také škoda, Zdeňku (Zdeněk Procházka, navigátor Wellingtonu KX-E, pozn. autora) těch Johnových zubů, na které jsi mu ve tmě nevědomky šlápl. Johnny hrál se Zdeňkem potmě na schovávanou, když v tom John vykřikne: „Stop“ – „Co je?“ , ptá se udiveně Zdeněk – „Mé zuby. Vypadly mi,“ ale již bylo pozdě. Když se rozsvítilo, byly z nich trosky.

Ještě dnes na tebe Zdeňku s vděčností vzpomínám, jak jsi se vrhl za mnou do ledové vody rybníka (požární bazén v táboře, pozn. autora), nemaje na sobě nic než vysoké letecké boty, a když jsi se snažil mne vytáhnout, když jsem se pokoušel plavat v těžkém vojenském plášti. Co ten alkohol všechno nesvede. Nesmíš se ale divit, já jsem byl do svých 25 let abstinentem.

Tento bohatýrský večer nedošel ale u Němců dobrého sluchu – prý to nepřispívá k pořádku v táboře a že strážným se špatně střílí na potácející se postavy, které za noci vyskakují z oken, a jako sirény snaží se strážné omámit líbezným zpěvem. Nejvíce mne to ale mrzelo, Vašku (P/O Václav Kilián, přední střelec Wellingtonu KX-E, pozn. autora), na tebe, bohatýra, který prošel ruskou stepí, kde jsi pil jejich krepkou vodu a tady po naší slivovici takhle jsi vysadil. – Tři dny ležel s bledou lící a odmítal všechny zázraky Franckova kuchařského umění a jen se zapřísahal, že již nikdy nebude pít.

Druhý den Němci zkonfiskovali všechny destilátory a srdce zajatců pukalo, když německý „führer“ tábora vyléval drahocenný mok do písku.⁴³⁶⁾

Tato poněkud úsměvná historika však neznamenalala, že by pro zajatce bylo stravování něčím, co se dá přejít úsměvem. Většina z nich se z následku zajetí, na kterém se podepsala především strava, vzpamatovala ještě dlouho po válce.

d3 – Všední dny v zajateckém táboře

Režim v táboře

Německý velitel zajateckého tábora byl bezprostřední přímý nadřízený zajatců a měl tedy značný vliv nad režimem v táboře. Nad ním byl Velící důstojník Luftwaffe pro zajatecké tábory (od května 1943 Inspektorát pro vzdušné síly a zajatce, generál Grosche), nad ním Šéf oddělení organizace Ministerstva letectví (generál Förster), a jeho nadřízeným byl Státní sekretář na Ministerstvu letectví (plní maršál Milch), který byl odpovědný Göringovi a Göring Hitlerovi (podrobněji viz kapitola V. a).¹⁾

Mohlo by se tedy zdát, že německý velitel tábora neměl až tak velkou pravomoc. Ve skutečnosti záleželo na tom, v jakém roce německý velitel tábora velel.

Ukázali jsme si, že od léta roku 1944 SS a gestapo převzalo velení nad zajateckými tábory pro pěchotu a ve velké míře zasahovalo i do života zajatců v táborech Luftwaffe.

Do té doby však německý velitel tábora měl prakticky rozhodující pravomoc nad režimem v táboře. Měl k dispozici německé strážné, jejichž byl také přímým nejvyšším nadřízeným, a dále měl k dispozici německý správní personál.

Německý velitel tábora rozhodoval, jak a kdy budou zajatcům vydány balíčky od Červeného kříže. Pokud někteří zajatci utekli, či němečtí strážní objevili přípravy k útěku, byl to opět velitel tábora, kdo rozhodl o represích.²⁾

V zajateckých táborech pro západní spojence fungoval podobný model velení, jako v zajateckých táborech pro Němce ve Velké Británii a USA.

V každém zajateckém táboře pro západní spojence byl vždy hodností a služebně nejstarší ze zajatců velitelem tábora (britský velitel se nazýval SBO – Senior British Officer), který zprostředkoval styk s Němci.

V každém táboře pak byl ustanoven velitel světnice, baráků, bloků (v některých táborech byla zřízena z řad zajatců i pořádková služba), který odpovídal SBO za pořádek.

Němečtí strážní pak hlídkovali především vně tábora a na strážných věžích. V táboře tedy fungovala samospráva, za kterou německému veliteli tábora odpovídal spojenecký velitel tábora.

Zajatci s německým velitelem tábora přicházeli do styku zcela výjimečně. Většinou, když jim byl udělen disciplinární trest, nebo když s nimi mělo být vedeno zvláštní řízení, jako např. s našimi letci v létě 1944, když byli předáni do rukou gestapa.

Se strážnými potom přicházeli zajatci do styku většinou při apelech, což byly povinné nástupy na nádvoří v táboře, za účelem spočítání zajatců. Apely se konaly většinou ráno a večer a trvaly obvykle kolem dvou hodin.

Spojenečtí zajatci tedy měli v táboře svoji vlastní samosprávu, do které Němci zasahovali pouze v případech, když byl narušen „pořádek“ v táboře, tedy pokud někteří zajatci utekli, či když němečtí strážní zvaní „ferreti“ objevili přípravy k útěku.

Když si vezmeme za příklad zajatecký tábor Stalag Luft III v Saganu, který byl rozdělen na britskou (kde byli naši letci) a americkou část, tak v britské (i americké) části tábora Němci příliš nezasahovali do samosprávy tábora.

Život a jeho způsob v táboře si řídili Angličané sami podle svého. Kontrolovali si, aby dostávali náležitosti, které zajatcům náležely.³⁾

Většina zajatců po svém návratu ze zajetí uvedla, že bylo důležité, v jakém táboře a kdy se v něm zajatec nacházel. Tábory pro pěchotu všichni označili za mnohem horší po všech stránkách, režim nevyjímaje.

Dále záleželo na roku války. Rovněž drtivá většina zajatců uvedla, že zatímco v roce 1940-1942 bylo chování strážných velmi arogantní a někdy i brutální, tak po Stalingradu již mnoho strážných začalo myslet na „zadní kolečka“ a jejich arogantní a brutální zacházení se začalo měnit k lepšímu.⁴⁾

Ve všech táborech bez výjimky pak platilo, že překročení výstražného drátu mělo zpravidla za příčinu střelbu na zajatce.

Tedy, režim v táboře byl v podstatě následující (jedná se o tábory Luftwaffe):

6.00 hodin budíček

6.30 hodin výdej snídaně v německé kantýně

7.00 nástup na dopolední apel

13.00 výdej jídla v německé kantýně

17.00 nástup na odpolední apel

19.00 uzavření tábora (tedy zajateckých ubikací)

okolo 22.00 hodin šli zajatci spát⁵⁾

Jak je tedy vidět, letcům zbývalo poměrně dosti volného času, který se snažili vyplnit především sportem a kulturou.

Jako protiklad si uvedeme život francouzských zajatců (především vojinů) od pozemní armády, kteří byli nuceni pracovat v tzv. „arbeitskommandech“:

- 0–4.00 nepravidelné noční kontroly
- 4.00 budíček 1. skupiny
- 5.00 odchod do práce
- 5.30 budíček všech zajatců
- 6.40 odchod do práce 2. skupiny
- 7.00 úklid
- 8.00 kontrola baráků
- 9.00 lékař vyšetřuje nemocné
- 10.00 kontrola zajatců v práci
- 12.00 příchod 2. skupiny k obědu
- 12.45 2. skupina se vrací na pracoviště
- 13.40 odchod 3. skupiny do práce
- 14.15 návrat 1. skupiny do tábora
- 16.00 volný čas pro korespondenci apod.
- 17.00 vyzdvihuje se pošta
- 18.00 návrat 2. skupiny do tábora
- 18.15 večeře
- 19.00 apel a rozdělení pošty
- 21.30 večerka
- 24.00 návrat 3. skupiny do tábora
- 00.12 uzavření tábora.⁶⁾

Jak je vidět, tito zajatci neměli zrovna příliš mnoho volného času pro svoje aktivity. Nemluvě již o sovětských zajatcích, kteří pokud byli vůbec umístěni do zajateckého tábora, byli podrobeni nejtvrdějšímu dennímu režimu ze všech zajatců. Budíček začínal pro sovětské zajatce obvykle ve 4.00, následoval úklid ubikace, snídaně a nástup k rannímu apelu před odchodem na otrockou práci. Pracovní doba začínala v 6.00 a končila v 18.00 hod. Zajatci měli pouhou půlhodinovou přestávku. Po návratu z práce se konal večerní apel, kdy Němci spočítali, zda jsou zajatci všichni. Pak následovala tzv. večeře a ve 21.00 hod. večerka a přísný zákaz opustit ubikace.⁷⁾

Daleko lépe na tom byli s volným časem zajatci RAF či američtí letci.⁸⁾

Kultura a sport v zajateckém táboře

Ve většině zajateckých táborů se zajatci věnovali nejen sportu, ale i různým kulturním aktivitám. Sport však nebyl prováděn pouze z důvodu, aby se nějak zaplnil čas, ale hlavně proto, aby si zajatci udrželi pokud možno co nejlepší kondici, kterou chtěli využít k útěku z tábora.

My se v našem vyprávění držíme především zajateckého tábora Stalag Luft III, ve kterém bylo umístěno nejvíce čs. letců v průběhu války. Jinak je ovšem nutno zdůraznit, že naši letci v zajetí prošli mnoha zajateckými tábory.

Zatímco v některých byla sportovní a kulturní zařízení na úrovni, v jiných byla na úrovni daleko horší a jinde naprosto chyběla.¹⁾ To například dokládá F/Sgt Antonín Ocelka, který byl zajat 18. září 1944. V poválečném protokolu na otázku, jaký byl život v táboře po stránce kulturní a sportovní, uvedl, že: „Život byl velmi jednotvárný, v 9 hod. a ve 4 hod. odpoledne každý den nástup. Sport žádný, protože Luft 7 (Stalag Luft VII, Bankau v Německu, pozn. autora) byl nový kamp.“²⁾

Každý zajatý čs. letec na Západě prošel průchozím zajateckým táborem Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem, kde měl být podroben důkladnějšímu výslechu. Potom putoval zajatý letec do stálého zajateckého tábora, a to buď pro pěchotu nebo letectvo. Nejvíce čs. letců pak bylo umístěno v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu a Stalag Luft I v severoněmeckém Barthu, a to zřejmě z toho důvodu, aby o nich měla německá justice lepší přehled.

I když víme, že Stalagy byly určeny především pro poddůstojníky a mužstvo, byli v nich umístěni i důstojníci, kteří bydleli odděleně. Kolik zajateckých táborů potom obvykle každý zajatec prošel? To bylo velice různé a často záleželo na dané situaci. Pokud byl letec nenapravitelný útekář, byl přemístován do zajateckých táborů s tuhým režimem až většinou skončil v zajateckém táboře pro „prominenty“ v Colditzu.

Dále záleželo na tom, kdy byl letec zajat. Pokud v roce 1940, vystřídal zpravidla do konce války několik táborů. Pokud byl zajat v roce 1944, strávil čas zpravidla pouze v jediném zajateckém táboře.³⁾

Například Václav Kilián prošel těmito zajateckými tábory (poté, co byl propuštěn z berlínského vězení): Dulag Luft I, Oflag VIC v Osnabrúcku (jugoslávský tábor pro pěchotu), Oflag VIIB v Eichstadtu (britský tábor pro pěchotu), Stalag Luft III v Saganu (anglo-americký letecký tábor), Stalag Luft I v Barthu (anglo-americký letecký tábor).⁴⁾ Němci se většinou častým přemístováním zajatce bránili tomu, aby poté, co se zajatec v táboře zabydlel a zvykl si, neměl čas realizovat pokusy o útěk.

V zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu byl dostatek knih, a to jak naučných, tak beletristických. Knihy byly do tábora dodávány přes Červený kříž. Pochopitelně všechny knihy musely projít německou cenzurou. Poté, co obdržely kulaté razítko „Stalag Luft III – geprüft“, putovaly k zajatcům. Bez tohoto razítka byly knihy zabaveny.

Zajatci mohli rovněž v zajetí pokračovat ve studiu a někteří se připravovali na složení maturity. Do zajetí se dostala různá skripta a odborné knihy ke studiu a zajatci se mohli vzdělávat. Nebyli na to sami. Mezi zajatci byl dostatek učitelů, a to i vysokoškolských, kteří pořádali přednášky na různá téma a prováděli i vyučování. Kromě toho knihy přicházely i soukromých balíčcích. Ty se potom zdržely ještě déle na cenzuře.⁵⁾

Při zimních večerech se velice rozšířily hry v karty a šachy. Probíhaly různé turnaje. Odměnou za vítězství byla v zajetí nejcennější trofej – cigarety. Mezi nej-

úspěšnější hráče, jak v kartách, tak v šachách, patřil Milan Zapletal. Tento letec měl neobyčejné kombinační schopnosti. Velice rád hrál oblíbenou britskou hru bridge, při které mu asistoval Václav Kilián. Ten dovedl licitaci vyhnat až do krajnosti a pak byl soupeř rozdrčen. Milan Zapletal se stal brzy obávaným hráčem a vyhledávaným společníkem pro bridge.⁶⁾

Někteří zajatci potom doslova propadli hazardním hrám a prohrávali nejen cigarety, ale i peníze, které jim chodily na konto ve Velké Británii. V zajetí vystavovali šeky, které byly splatné po válce. Pokud měli rodiny, není nutné zdůrazňovat, že jejich počínání v zajetí nebylo jejich rodinám zrovna příjemné. Proto na zákrok anglických manželek vydalo velení anglické armády nařízení, aby tyto šeky nebyly propláceny. Jedním z přeborníků pokeru, oblíbené britské hazardní hry, byl i český stíhač Čeněk Chaloupka, který byl duší hazardních her, a který také vyhrával značné sumy nad svými britskými kolegy.⁷⁾

Zajatci se dále např. snažili zpříjemnit si dlouhý čas v zajetí divadelními představeními, která byla oblíbená především v dlouhých zimních večerech, kdy se tábor zavíral dříve než v letních měsících. Zajatci totiž dávali přednost procházkám po táboře, než aby seděli na ubikacích. Zajatci dali dohromady divadelní kroužek.

O zájemce nebyla nouze, protože každý chtěl něco dělat, nějak zabít ten nekončící čas v zajetí. Zatímco někteří zajatci byli určeni ke hraní, druzí připravovali kulisy, osvětlení či kostýmy. Samozřejmě se objevilo hned několik „režisérů“. Každý z nich chtěl hrát svůj oblíbený kus. Konečně se shodli, že sehrají „Sen noci svatojánské“.

Zatímco mužské role byly vybrány poměrně lehce, u ženských to bylo právě naopak. Nebylo možné, aby někdo nastudoval v táboře ženské návyky a pohyby. Konečně se našlo několik zajatců, kteří vyrůstali v prostředí svých sester, a těm, jako „odborníkům“, byly role přiděleny.

Všichni se připravovali na představení. „Herci“ zkoušeli, absence se nevyskytovaly, „kulisáci“ připravovali zázemí. O divadelní kostýmy se napsalo do Velké Británie, a ty potom skutečně přišly. Němci je však nechtěli vydat. Logicky poukazovali na to, že by se kostýmy daly využít k útěku. Britský velitel tábora se tedy osobně zaručil, že kostýmy nebudou k útěku použity. Po dlouhých jednáních nakonec Němci svolili. Pak začala další nesnáze.

Ženské kostýmy byly pochopitelně určeny pro ženy, a tak mužům neseseděly. Bylo nutné je tedy přizpůsobit mužským postavám. Musel se ovšem najít někdo, kdo to svede. Nakonec byl vybrán „všeuměl“ František Cigoš, kterému pomocníka dělal Václav Kilián. Veškeré úpravy kostýmů se prováděly ručně. S mužskými kostýmy sice byla také práce, ale nebylo to nic v porovnání se ženskými kostýmy. Speciálně se jednalo o úpravu ženských „vnad“. Stále se někde přidávalo či ubíralo, tak jak si přál pan režisér. Konečně bylo vše připraveno. A nastal den představení.

Na představení přišli nejen zajatci, ale i celé německé velitelství. Sál byl nabit do posledního místečka. Herci a „herečky“ byli odměněni dlouhým potleskem. V podstatě se hrálo, jako za dob shakespearových, kdy stejně, jako v zajateckém táboře, hráli ženské role muži. Pro zajatce bylo představení zpestřením jinak v podstatě monotónního života v zajateckém táboře. Představení se potom pro velký úspěch muselo několikrát opakovat.⁸⁾

V březnu roku 1944 všude stále ještě ležela sněhová pokrývka. Většina zajatců trávila volný čas na světnicích. Společně se zajatci scházeli na apelu a u stolu, když jedli. Jinak se každý věnoval svému času podle svého. A tak většinu letců bylo možné v této době najít s knihou v ruce. Zatímco se jedni věnovali beletrii, jiní se vzdělávali a připravovali na zkoušky na britských univerzitách. Jiní však opět propadli kouzlu „Thalie“ a připravovali nové představení.

Tentokrát zajatcům hráli „Blight spirit“ (Rozmarný duch). Nově přichozí zajatci pak tvrdili, že představení zajatců se plně vyrovnalo londýnským profesionálům. Tito zajatci viděli toto představení před zajetím v Londýně.

Jeden z nich prohlásil, že zajatecký divadelní soubor je jedinečný a vsadil by se, že by měl úspěch i na divadelních prknech. Tehdy nemohl tušit, že se po válce v Londýně toto představení se zajatci doopravdy uskuteční a „herci“ – zajatci s ním budou mít velký úspěch.⁹⁾

Jeden čas zachvátila v zajateckém táboře v Saganu všechny zajatce „duchařská horečka“. Na čs. světnici v Saganu přinesl tuto novinku Milan Zapletal. Podle vzpomínek účastníků byly tyto duchařské seance velice úspěšné a „duch“ přinesl zajatcům zprávy, které se potvrdily buď za pár týdnů, nebo brzy po válce. Jak to bylo ve skutečnosti, se zřejmě nedozvíme nikdy.¹⁰⁾

Další oblíbenou „činností“ v dlouhých zimních večerech byly tzv. černé hodinky. Na místnosti se zhaslo a jeden ze zajatců vždy vyprávěl zajímavé historky, smutné i veselé. Byly to příběhy z válečného, ale i předválečného života.

Mezi zajatci bylo velice oblíbené provozování hudby, které pomáhalo zahnat dlouhé chvíle v zajateckém táboře. Hudební nástroje dodal zajatcům jak Červený kříž, tak YMCA (The International Young Men's Christian Association). Zatímco o fungování Červeného kříže jsme se již zmínili, o práci YMCA jsme zatím nehovořili.

YMCA měla své sídlo v Ženevě a vzala na sebe závazek ochraňovat kvalitu života pro tisíce válečných zajatců na obou stranách. Mezinárodní červený kříž poskytoval především jídlo, oblečení a léky. YMCA poskytovala zásobování knihoven množstvím knih z různých žánrů (to dělal i Červený kříž), zařízení pro sport, od fotbalových i ragbyových míčů po hokejky a brusle pro vášnivé kanadské a americké hráče, golfové hole, atd.

YMCA rovněž dodávala množství hudebních nástrojů, ale i potřeby pro vojenské duchovní v táboře. Tato činnost YMCA značně přispívala ke zkvalitnění života válečných zajatců (především potom letců, kteří nemuseli pracovat a měli na rozdíl od obyčejných vojáků pozemní armády dostatek volného času).

Dobrovolníci z neutrálních zemí jako Švýcarsko a Švédsko s velkou obětavostí a při značném osobním riziku sloužili v průběhu války ve spojeneckých zajateckých táborech v Německu.

Švédský právník Henry Söderberg, jako zástupce mezinárodní YMCA, byl zodpovědný za oblast v Německu, ve které byl umístěn i zajatecký tábor Stalag Luft III. Henry Söderberg pravidelně tento zajatecký tábor navštěvoval a věnoval značné úsilí, aby opatřil a doručil požadované položky různých zajateckých skupin.

Výsledkem jeho snažení bylo, že zajatci mohli v táboře vytvořit kapelu i orchestr. Dále měli dobře vybavenou knihovnu a sportovní vybavení, jak pro Brity, tak pro Američany. Zejména Američané velice ocenili basebalové pálky, brusle a hokejky. Britové zase ragbyové a fotbalové míče, a nástroje na kriket.

Vojenští duchovní zase obdrželi nezbytné duchovní pomůcky, které jim umožnily provádět pravidelné bohoslužby. Mnoho mužů díky knihám a dalším pomůckám pokročilo ve svém vzdělání, a někteří z nich ho i kompletně dálkově dokončili (v drtivé většině šlo o složení maturity).

Práce Henryho Söderberga byla po válce oceněna spojeneckými generály a on sám zůstal až do své smrti v roce 1998 v kontaktu s mnoha bývalými zajatci.¹¹⁾

Ale zpět k hudbě. Mezi zajatci byli často i profesionálové, ale to většinou nestačilo na vytvoření zajatecké kapely či „orchestru“. Svůj orchestr měli Britové i Američané. Britský orchestr vedl S/Ldr Spearling.

Z našich letců v zajateckém táboře Stalag Luft III se do britského orchestru přihlásil Karel Trojáček. Kdysi hrál na housle, tak to chtěl znovu zkusit. Jenže houslistů byl dostatek. Orchestru však scházel violista. Karel Trojáček se tedy uvolil, že to v orchestru zkusí jako violista. Začal pilně zkoušet a po čase skutečně jako violista vstoupil do orchestru. Na hodiny strávené zkouškami a v orchestru potom vzpomínal jako na nejkrásnější chvíle v zajetí.

Jednou týdně potom britský orchestr pořádal gramofonový koncert. Kapelník Spearling jeden večer požádal Karla Trojáčka o laskavost. Na onen večer byla připravena Dvořákova „Novosvětská“.

Karel Trojáček jako jediný Čech v orchestru o něm měl svým anglickým kolegům provést přednášku, byl přeci Čech a tak podle Angličanů o něm musel vědět všechno.

Karel Trojáček svolil, ale uvědomil si, že jeho znalosti o životě a díle Antonína Dvořáka nejsou zrovna dostatečné. Naštěstí knihovna v táboře byla dobře zásobená a Karel Trojáček našel v naučném slovníku „Dvořák a jeho dílo“. Přednáška tak měla nakonec velký úspěch.¹²⁾

Stejně tak si v jižním táboře založili Američané svůj orchestr „The Luft Banster“. Tento orchestr vedli talentovaní zajatci Al Diamond a Dusty Runner. Veškeré hudební nástroje byly poskytnuty YMCA.¹³⁾

Oblíbenou činností byly procházky uvnitř tábora. Na procházky se chodilo téměř za každého počasí, pokud nebyl vyhlášen letecký poplach. Při procházkách se diskutovalo o všem možném a čs. zajatci se zdokonalovali především v angličtině. Nebo naopak sami učili (v táboře Stalag Luft III v Saganu) britského zajatce Johna McIndoa česky.

John McIndoa byl synem věhlasného britského chirurga sira Archibalda H. McIndoa, který vracel do života těžce popálené letce¹⁴⁾. Nakonec se skutečně John McIndoa naučil docela slušně česky, což pro Angličany bylo prakticky stejné jako kdyby se učili japonsky.¹⁵⁾

Nejoblíbenějším sportem, který zajatci provozovali, byl fotbal. Byla to nejen národní hra Angličanů, Čechoslováků, ale především se do ní mohlo zapojit více zajatců. Naši zajatí letci potom např. vytvořili fotbalový klub Slavia – Praha v zajateckém táboře Stalag Luft I. v Barthu.

Ale fotbal hráli čs. letci v zajetí i v ostatních zajateckých táborech, pokud k tomu byly vhodné podmínky. Jak totiž potvrdil jeden ze zajatých čs. letců v poválečném protokolu, že: „... sport, pokud byl možný, se prováděl více méně v době, kdy jsme dostávali balíky Červeného kříže s jídlem. Německá strava nepostačovala ani na malou procházku.“¹⁶⁾ Tento fakt potvrdili po válce i ostatní letci: „Sport se prováděl jen při dostatečné stravě.“¹⁷⁾

V zajateckých táborech se často konala utkání jednotlivých národností. Jedno takové utkání však mělo málem tragickou dohru. Jednoho dne se v zajateckém táboře Stalag Luft III konal „mezinárodní“ zápas Československo – Skotsko. Od začátku se jednalo o velice napínavý zápas, ve kterém se obě strany střídaly ve vedení. Zápas však nebyl dohrán.

Příčina nebyla v hráčích či rozhodčím, ale v německém strážném. Ten sledoval zápas a přitom se opaloval. Jeden hráč nakopl míč a ten si to nasměroval přímo do obličeje usmívajícího se strážného. Němec se lekl a strašně začal řvát a nadávat. Obě mužstva se mu začala smát. To německého strážného rozvzteklilo ještě víc, vzal kulomet a dávkou pokropil celé hřiště. Smích fotbalistů okamžitě ustal a všichni se plížením dostávali ven ze hřiště, aby je nezasáhly kulky. Když palba ustala, všichni rychle vstali a rychle utíkali pryč z hřiště na své ubikace. Naštěstí se nikomu nic nestalo.

Angličané potom protestovali u německého velitelství tábora. To sdělilo, že to byl úmyslný útok na strážného, a ten udělal jenom dobře, že se „bránil“.¹⁸⁾

Mezi další oblíbený sport patřilo rugby. To udržovalo zajatce v tělesné kondici pro přípravu útěků. Dalším oblíbeným sportem v jarních a letních měsících byl volejbal.

V zimě pak zejména Kanadané a Američané provozovali hokej, který vždy přitáhl velké množství přihlížejících. Karel Trojáček se po válce s jedním z kanadských hokejistů setkal v Praze, kde mělo hokejové mužstvo kanadského letectva zájezd.

V některých zajateckých táborech byla i budova tělocvičny, kam měli občas zajatci přístup. Byla tam bradla, hrazda, kruhy a kůň. Naši letci potom soupeřili s Angličany a ukazovali jim, jak se cvičí v Sokole.¹⁹⁾

Jak bylo napsáno na začátku této kapitoly, sport měl udržovat zajatce v dobré tělesné kondici, kterou chtěli zajatci využít k útěku. Zároveň však byl sport i vítanou změnou ve stereotypu zajateckých dnů a pomáhal „zabíjet“ čas. V těch táborech, kde k tomu byly podmínky, se často v letních měsících uskutečňovaly oblíbené sportovní dny.

Je ovšem nutné zdůraznit, že některé zajatecké tábory byly velice ubohé po všech stránkách, počínaje ubytováním, stravou a konče kulturními a sportovními možnostmi.

Např. britský zajatec Jim Taylor prošel celkem sedmi zajateckými tábory, z nichž některé byly velice ubohé a primitivně zařízené. Jak sám vzpomíná: „Prošel jsem Dulag Luftem a Barthem a podmínky byly dost zoufalé. Mýdlo jsme neměli, jen jakousi hmotu podobnou jílu. Toaletní papír také nebyl, takže hygienu jsme prováděli mokřým hadrem omotaným na klacíku. To za předpokladu, že bylo vše v pořádku. Většinou ráno po nástupu se většina rozutekla na latríny, neboť jsme všichni trpěli průjmy, takže pokud jsi byl pomalý, měl jsi pak na dopoledne o práci postaráno.

V barácích se netopilo, takže mokré prádlo se nedalo usušit. Za 2 cigarety jsem vyhandloval z kuchyně kbelík od marmelády, takže jsem do něj nalil teplou vodu. Pak jsem tam dal jednu nohu, jakž takž ji umyl a tak se to opakovalo i s druhou nohou. Žádné sprchy tady nebyly, když to srovnám, tak Sagan byl proti tomu komfortní letní tábor...

Ale abych se vrátil do mého prvního působiště. Byla zde hrozná zima, takže jsem spal ve všem, co jsem měl. Naštěstí hned na začátku mého uvěznění jsem dostal balíček od příbuzných, ve kterém bylo prádlo, takže to mi pomohlo. Jinak jsme se přikryli tenkou dekou, přitiskli se zády k sobě a tak se dalo trochu udržet teplo.²⁰⁾

Tím jsme se dostali k jiné každodenní starosti zajatců a tou byla osobní hygiena a udržování oblečení a prádla v pokud možno čistotě. Tento bod jistě neodmyslitelně patří ke kulturním zvykům civilizovaného člověka.

Víme, že např. Václav Kilián prošel několika zajateckými tábory. V zajateckém táboře Oflag VII-B, pro britské a kanadské důstojníky od pěchoty, byla poměrně dobrá možnost dodržovat osobní hygienu a udržovat své oblečení a prádlo. Sám Václav Kilián po válce vzpomínal na tento tábor jako na nejlépe zásobený, kterým v zajetí prošel.

V táboře byly zavedeny dokonce i sprchy. Tekla z nich studená a jednou za měsíc dokonce vlažná voda. To byl pro zajatce velký svátek a každý se snažil této skutečnosti využít. Např. obyčejní pěšáci v pracovních táborech měli koupel povolenou zpravidla pouze jednou za měsíc!

Oblečení a prádlo si pral každý sám. Nejprve v ruce a později zajatci vymysleli ruční pračku. Byl to velmi jednoduchý, ale účinný vynález. Zajatci do sebe dali dvě konzervové krabice, jednu větší a do ní menší. V obou krabicích udělali dírky, které se obrousily, aby se prádlo netrhalo. Obě krabice se hřebíkem přibily na hůlku a pračka byla hotova. Prádlo se namočilo do určené nádoby a pak se ruční pračkou tlouklo několik minut. Nejšpinavější místa se ještě dostatečně oprala rukou. V tomto táboře byl dostatek mýdla, které pocházelo výlučně od Červeného kříže.

V prání se střídaly jednotlivé světnice. Nemuselo se nijak spěchat, neboť každý zajatec měl několik souprav prádla opět pocházejících od Červeného kříže. Tento tábor se skutečně nedal srovnat s výše popsánytmi tábory, kterými prošel britský zajatec Jim Taylor.²¹⁾

Podobně to vypadalo v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu. Naopak jinde byla situace velice tristní, podobná té, jakou prožil Jim Taylor. Zpravidla platilo, že zajatecké tábory pro pěchotu – mužstvo byly daleko horší po všech stránkách, než zajatecké tábory patřící pod správu Luftwaffe.

Další potíž v zajetí byla obvykle s toaletním papírem. Zatímco v některých táborech ho byl díky Červenému kříži relativní dostatek, většinou tomu bylo právě naopak. Mnoho zajatců trpělo díky kvalitě stravy nepřijemnými průjmy.

Letci měli oproti obyčejným vojákům od pozemní armády tu výhodu, že nemuseli těžce pracovat mimo tábor. Takže v případě neočekávané bolesti břicha to neměli daleko na táborovou latrínu. Latríny byly všeobecně mizerné úrovně. Pěšáci však museli počítat s nečekanou bolestí břicha prakticky nejen kdykoliv, ale i kdekoliv.

George J. Davis, bývalý americký válečný zajatec, zanechal ve svých vzpomínkách výstižný popis této každodenní strasti zajatce a zároveň výstižně podal obraz neuvěřitelně tvrdého života obyčejného pěšáka v zajetí:

„Ztrácet váhu na latríně bylo pro Kriegesgefangener, pozn. autora) to nejběžnější. Určitě by se to dalo kvalifikovat jako ta nejčastější potupa. Špinavé, přelidněné, zapáchající latríny kalamitám docela pomáhaly. Jenom málokdo měl dost náhradního oblečení, aby takový nápor přežil s nedotčeným jemnocitem.

Naprostý nedostatek toaletního papíru byl ve třetí říši děsivým opakem takzvané „Třešničky na dortu“. Dokonce i čtverečky natrhané z místních novin, které byly mezi Krauts (přezdívka německých vojáků, pozn. autora) tolik oblíbené, se nikdy do vězeňského vybavení nedostaly.

V mém táboře jsme se snažili najít způsob, jak nedostatek toaletního papíru nahradit. Zkoušeli jsme všechno možné, i seno, slámu a listy, ale nenašli jsme nic, co by bylo alespoň uspokojivé. Ta nejpříjemnější náhrada dorazila jenom málokdy, to jsme museli mít obrovské štěstí. Šlo o „Luftnews“ – letáky s antinacistickou propagandou shozené spojeneckými letadly nad územím Německa – ty ale

příplachtily mezi naše pracovní skupiny jen výjimečně. Vždycky se strhla šílená mela, jak se naše stráže a dozorcí železnice snažili, abychom se k těmto vysoce ceněným ubrouskům nedostali. Mysleli si, že bažíme po novinkách, a vytrhávali nám je z rukou s velkým řevem a rozlícenými pohledy. Tento nejpříjemnější zdroj vhodného papíru je vždycky pěkně rozběsnil.

Jenom náhodou objevili členové mojí pracovní skupiny čtverce docela měkkého papíru, které byly připevněny k rohu každého nákladního vagónu, jenž projížděl našim pracovištěm. Pokud vlak zastavil nebo alespoň zpomalil, mohl člověk za pár sekund strhnout hned několik těchto listů, šlo to ovšem jen tehdy, nebyla-li mříž s drátěným pletivem, která je chránila, opravdu dobře zabezpečená. Když stráže nebo železniční dozorcí při provádění tohoto tajného rituálu někoho nachytali, jejich vztek neznal mezí, takže jsme si dávali pozor, abychom nezapomněli postavit jednoho z nás na hlídku.

Jednou přišli muži v černých uniformách (Gestapo??) zkontrolovat nákladní vagóny na našem pracovním dvoře, a kdykoli našli prázdnou mříž, děsně se rozlítli. Vlastně se dá říct, že vydávali ty nejhlasitější lidské zvuky, jaké jsme kdy v Německu zaslechli. Takže nám postupně docházelo, že tyhle nevinně vypadající lístky papíru mají větší cenu, než jsme se původně domnívali.

Po několika vážných rozhovorech a studijních sezeních jsme se shodli, že náhražky toaletního papíru byly směrovací cedulky udávající původ a cíl každého nákladního vagónu a zároveň i jeho obsah. Takže naše posedlost najít „Scheisse-Papier“ se vlastně stala takovým jemným druhem sabotáže. Naše skupina se pak pouštěla do uskutečňování nově objevené zábavy se stále větším nadšením a ostražitostí. Dohadovali jsme se, o kolik minut se nám podaří zkrátit válku.

Jeden z nejoriginálnějších způsobů řešících trýznivý nedostatek toaletního papíru objevil náš spolupracovník Charles Chapman, původem z Fultonu ve státě New York. Pokaždé když se „Chappie“ vyškřábal zpoza náspu, byl jeho vlající svrchník vždy o něco kratší. Na jaře ve čtyřicátém pátém se z jeho třičtvrtěného polního kabátu belgické výroby stala slušivá vestička k večernímu obleku, ale ještě mohla nějakou tu chvíli sloužit. V dubnu však „Chappie“ podlehl útoku spoluvězňů. Jeho kabát zmizel!

Příležitostně se vězňům mohlo stát i něco podstatně horšího, než že jim scházel ten příslovečný nočník. A to hlavně během přesunů. Chlapi byli vždy připraveni využít nečekaně se vynořivší přístup k jídlu nebo pití (oba termíny měly velmi široký význam). Pokud v takové chvíli neměl člověk po ruce žádnou nádobu, byl schopen udělat téměř cokoli.

Tom Myers a Russ Whittles si vzpomínají na dychtivé muže, kteří se snažili chytit darované kafe nebo polévku do svých holých rukou. Jindy a na jiném místě jsme spolu s Edem Whitem předvedli něco tak geniálního, že jsme o sobě málem začali vážně pochybovat. Když se nám jednou taky naskytna taková nečekaná příležitost, popadli jsme oba poblíž ležící helmy, abychom je použili jako náhradní

nádoby. Jeden vězeň si chvilku předtím hnědě ulevil do helmy, kterou popadl Ed, a mně pak dva dobře bavící se chlapi sdělili, že se vyčůrali do té helmy, kterou jsem si neprozřetelně přivlastnil. Na válečného zajatce prostě za všech okolností cihá tolik netušených potup...^{“22)}

Závěrem této kapitoly je nutné nenechat stranou, že zajatci byli v zajateckých táborech odtrženi od dvou zásadních „kulturních aktivit“, kterým se s oblibou věnovali ve Velké Británii. Ano, mám pochopitelně na mysli ženy a alkohol.

Zatímco šikovní čs. zajatci si v zajetí alespoň na jeden večer dopřáli alkohol, ostatní zajatci, především letci, mohli trochu „alkoholu“ ochutnat alespoň o Vánocích, jak si ukážeme v jiné kapitole. Všeobecně však byl všemi zajatci pocítován nedostatek alkoholu, tak jak na něj byli zvyklí ve Velké Británii.

Se ženami na tom byli prakticky všichni zajatci stejně. Jeden letec nám zanechal svědectví, jak se zajatci s tímto nedobrovolným celibátem vyrovnávali: „Při stěhování se z tábora do tábora bylo zajímavé pozorovat, jak různé národnosti reagují na nucený celibát a na nepřítomnost něžného pohlaví. Nejstřízlivěji, zdá se mi, to nesli Angličané, kde celá tato záležitost se odbyla sem tam nějakým tím „kluzkým“ vtípem. Francouzi, ti pořádali kabarety, kde mladí zajatci, přestrojeni za dívky s „umělými vnadami“, měli připomenout zajatcům, že na světě existují ještě jiná, něžnější stvoření.

Američané, ti se vybíjeli malováním. Na umývárně a jiných místech bylo možno spatřit malby a obrazy ženských svůdných těl, jak jim je jejich fantazie malovala. (Češi, myslím, byli tak něco mezi těmi třemi).^{“23)}

Zajatci pěšáci na tom byli o něco „lépe“. Protože těžce manuálně pracovali, potřeba sexu u nich klesla téměř na nulový bod.

To potvrdil ve svých vzpomínkách až brutálně upřímně nám již známý George J. Davis: „Sexuální touhy vás úplně opustí. ... Pohlavní orgány budou úplně kaput. Erotické představy, erekce a sny o sexu se stanou dávnou minulostí. Do pokoje plného „Kriegies“ by mohlo vejít deset nahých krásek, a nikdo by si jich ani nevšiml, pokud by u sebe neměly něco, co by se dalo sníst.

Vy mi nevěříte? Dovolte mi citovat Toma Myerse, pěšáka zajatého v bitvě v Ardenách, který mi vyprávěl tuto příhodu:

„Když naše skupina procházela přes Herschfeld (ve Slezku), všimli jsme si světlolhasé ženy, vycházející z obchodu – nesla v síťovce dvě veky chleba.

Oči každého z nás i téma našeho hovoru se ihned soustředily na ty krásné zlatohnědé chleby. Všichni jsme se svorně dušovali, že bychom za ně dali cokoli. Jeden z nás prohlásil: „Vím, že když jí je vytrhnu, tak mě dozorce zastřelí, ale kdyby mě nechali ten chleba nejdřív sníst, zemřel bych šťastný jako blecha.“

V tu chvíli se vedle mě můj kamarád John začal smát. Když se člověk v našich podmínkách od srdce zasmál, upadl často do podezření, že mu přeskočilo. Bylo mi jasné, že se John nezbláznil, ale nedokázal jsem si představit, co ho mohlo takhle pobavit.

Když jsem se ho zeptal, co se mu stalo, řekl: „Poslouchej je, jsou to vůbec americký vojáci? Každý mluví o chlebu, ale nikdo neřek ani slovo o tý holce.“

Teprve pak jsem si ji prohlédl. Byla to půvabná pětadvacetiletá blondýna s překrásnou postavou a krátká sukně ukazovala nohy, které by mohly konkurovat i nohám modelky.“

Všichni váleční zajatci mohou tento fenomén silně snížené sexuální touhy dosvědčit. Muži z mého tábora mluvili o svých ženách nejčastěji proto, aby si připomněli jejich báječné kulinářské umění. Namísto sexu se stalo každodenní opěvovanou touhou jídlo...⁴²⁴⁾

Mezi další „všední“ aktivity patřilo opatrování a rozšiřování zpráv. To se již dostáváme k další kapitole.

Zprávy v táboře

Jak napsal jeden z čs. zajatých letců ve svých vzpomínkách: „... hlavní věcí (v zajetí, pozn. autora) bylo připravování útěků a odposlouchávání zpráv z Londýna a Moskvy. Jak zde (v zajateckém táboře Oflag IVA, pozn. autora), tak v každém jiném táboře, jak jsem později poznal, zajatci zkonstruovali tajné radio-stanice a denně se poslouchalo BBC nebo Moskva“.¹⁾

Zajatci se tedy ze zpráv BBC nebo Moskvy dozvídali o válečné situaci a podle toho dělali vlastní prognózy o konci války, která měla znamenat toužebně očekávané osvobození a svobodu.

Zajatci však mohli, a to zcela legálně, poslouchat zprávy německé propagandy. Úřední zprávy o bojích byly vysílány z reproduktoru, který byl např. v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu umístěn na kuchyni. Ti zajatci, kteří uměli německy, se tam vždy při vysílání relace shromáždili a dali dohromady zprávu, napsali ji a vyvěsili na vývěsce pod rozhlasem. Tak si ji ostatní zajatci mohli přečíst v angličtině.²⁾

Jak ovšem sdělil anglický velitel tábora Stalag Luft III, když provázel Václava Kiliána poprvé po táboře, který se ho zvědavě zeptal na amplion visící na kuchyni: „To je pouze pro vysílání zpráv Oberkomando der Wehrmacht meldet. Na to jim kašleme.“³⁾

Ovšem k něčemu přece jenom tyto německé zprávy byly. Konfrontací se zprávami BBC a Moskvy dostávali zajatci plastičtější obraz válečné situace.

Samotné zprávy z BBC nebo Moskvy byly centrálně předávány velitelům baráků a ti je předali velitelům jednotlivých světnic a ti nakonec svým spolubydlicím. V zajateckých táborech byl poslech cizích stanic samozřejmě přísně zakázán a stejně tak se přísně trestalo, pokud němečtí strážníci objevili u zajatců rozhlasový přijímač.

Např. v zajateckém táboře Stalag Luft III se zajateckému vedení tábora podařilo získat rádio, které nechalo umístit podle jednotlivých dílů přijímače v jednom baráku mezi dvojími dřevěnými stěnami tábora. K poslechu rádia byli určeni

speciální zajatci a vše se dělo za přísného hlídání. Němci, kteří často prováděli razie a kontroly ubikací, naštěstí nikdy tento přístroj nenašli. To byl hlavní zdroj zpráv a informací pro zajatce.⁴⁾

Dalším zdrojem zpráv byli nově příchozí zajatci. Zde bylo ovšem nutno počítat s tím, že jejich informace z Velké Británie byly obvykle čtrnáct dní staré (po sestřelení se letec obvykle pokusil o útěk, následovalo obvyklé dopadení, výslech v průchozím zajateckém táboře Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem, celá tato „procedura“ trvala obvykle okolo čtrnácti dnů).

Dalším způsobem, jak mohli být zajatci informováni o bojišti, bylo provozování „novinářství v táboře“. Např. v zajateckém táboře Stalag Luft I. v Barthu provozoval britský zajatec Alan Mackay noviny Daily Recco. Název Daily Recco (od Daily Reconnaissance – denní pozorování) vymyslel jiný zajatec Tubby Dixon, který se před válkou zabýval psaním her pro divadlo. První číslo Daily Recco vyšlo 15. února 1943.

Jak napsal ve své práci Vítek Formánek: „V záhlaví bylo číslo, kolik ještě zbývá do Vánoc, neboť všichni věřili, že do konce roku budou u svých doma. Dalším důvodem byl fakt, že příbuzní zajatců měli zkreslené informace o životě a podmínkách v táboře a německá propaganda také vykonala své, takže bylo potřeba uvést vše na pravou míru a rovněž příprava novin zaměstnávala spoustu lidí a tak čas rychleji plynul.

V novinách se objevovaly nejen zprávy o pohybu na frontě, tak jak se to dozvěděli zajatci od svých nově příchozích kamarádů a také od podplacených strážných (nepochybně i z tajného poslechu zpráv BBC a Moskvy, pozn. autora), ale byly zde informace o sportovních a kulturních aktivitách, výňatky z tisíce dopisů a také požadavky jednotlivých zajatců. Existoval zde totiž jakýsi trh, kde mohli jedinci za přebytek z balíčků vyměnit něco jiného, pro ně potřebnějšího. ...⁵⁾

V Daily Recco se probírala situace na frontě. Německé velení v táboře bylo ochotno tuto činnost, která zaměstnávala mnoho zajatců, kteří tak nepomýšleli na útěk, tolerovat, ale pouze za určitých podmínek. Jednou z hlavních podmínek bylo, že v novinách nebude kritizována německá armáda, což je vcelku pochopitelný požadavek. Těžko si dovedeme představit, že by anglické velitelství zajateckého tábora dovolilo německým zajatcům vydávat časopis, ve kterém by němečtí zajatci kritizovali britskou armádu.

V Daily Recco se však německá armáda kritizovala. Nakonec německý velitel tábora povolil vydávání novin za těchto podmínek – noviny neměly obsahovat politické úvahy, noviny neměly obsahovat vojenské zprávy, noviny neměly obsahovat nic o vzájemném vztahu zajatců a Němců, a konečně noviny měly být před vydáním podřízeny německé cenzuře.

Tyto podmínky však Alan Mackay odmítl akceptovat a vydávání novin raději zastavil. Po válce se Alan Mackay věnoval žurnalistice a pracoval v denících Daily Telegraph a Daily Record.⁶⁾

Se zprávami potom souvisely debaty nejen o válečné situaci, konci války, ale i politické debaty.

Většina našich letců prošla v průběhu války několika zajateckými tábory, jak jsme si ukázali na příkladu Václava Kiliána. V táborech potom mohli čs. zajatci pozorovat reakci a prognózy na válečnou situaci u různých národností.

Tak např. ve francouzském zajateckém táboře Oflag VIA mohl Karel Trojáček pozorovat názory francouzských důstojníků nejen na průběh války poté, co byl do války zapojen Sovětský svaz, ale i názor na vnitřní situaci v poválečné Francii.

Zatímco mnozí francouzští důstojníci, podle vlastní zkušenosti, prorokovali rychlý pád Sovětského svazu, tak po zimní bitvě u Moskvy opět mnozí radikálně změnili názor a začali již více věřit ve vítězství Spojenců.

Daleko hůře potom nesli mnozí francouzští důstojníci názory některých svých kolegů na vnitřní situaci poválečné Francie. Někteří důstojníci, a nebylo jich podle vzpomínek Karla Trojáčka zrovna málo, byli tak znechuceni a rozhořčeni katastrofálním průběhem bitvy o Francii, že místo toho, aby v zemi podle nich opět vládli zkorumpovaní politici a lajdáčtí armádní velitelé, by raději viděli nacistické Německo jako poválečného vítěze. Tvrdili, že Němci by nechali Francii určitou samostatnost, a zůstal by zachován Pétainův politický režim, který by ve spolupráci s Němci vytvořil v zemi pořádek.

Nutno ovšem zmínit, že opět značný počet francouzských důstojníků viděl budoucnost Francie jedině v takovém poválečném světě, ve kterém nebude místo pro nacistické Německo.⁷⁾

Václav Kilián mohl pro změnu v zajateckém táboře Oflag VIC pro jugoslávské důstojníky pozorovat názory těchto důstojníků nejen na Němce, ale opět i na vnitřní poválečnou situaci v Jugoslávii.

Jugoslávští důstojníci byli rozděleni do tří skupin, podle toho, kdo koho uznával za „vůdce“ poválečné Jugoslávie. Část jich byla pro krále Petra, druhá pro Nediče, tehdejšího „vládce“ Jugoslávie a zbytek přál Titovi. Jejich názory vedly k prudkým hádkám v táboře.⁸⁾

Stejně jako někteří francouzští důstojníci, i někteří jugoslávští důstojníci schvalovali výbojnost nacistického Německa, ale bylo jich velice málo.⁹⁾

V britských zajateckých táborech byli drženi mimo jiné i polští letci. Naši letci s nimi udržovali většinou velice dobré vztahy, tedy pokud se vyvarovali tématu, který polské letce vždy rozběsil. Tímto tématem byla účast Sovětského svazu ve válce a jeho role v poválečném světě.

Pro Poláky byl Sovětský svaz to samé jako nacistické Německo. Poláci nenáviděli Němce stejně jako Sověty. Nebylo se čemu divit, v moderních polských dějinách to bylo především Rusko, jedno v jakém režimu, se kterým se Poláci museli potýkat.

Byl to Sovětský svaz, který v září 1939 vpadl do zad bojujícímu Polsku. Byl to opět Sovětský svaz, který se podílel na tzv. čtvrtém dělení Polska. Do sovětských gulagů bylo odvečeno na tisíce polských občanů.

Po válce uvedl v protokolu W/O Jaroslav Nyč mimo jiné, že: „Poměr mezi námi a větším počtem Poláků – letců nebyl příliš přátelský. Při rozpravách, kdy jsme hájili naši věc (tedy vizi poválečného Československa po boku spojenců, tedy i Sovětského svazu, pozn. autora), a náš poměr ke spojencům včetně Ruska, začali nás nenávidět a dokonce jeden prohlásil, budeme-li pokračovat v tomto směru, budeme od nich biti a nebo, že to půjde hlásit Němcům. To se stalo na podzim 1941. Mnozí však se k nám chovali přátelsky až do konce.“⁴¹⁰

Poměr našich letců k Sovětskému svazu byl naprosto odlišný od polských letců.

Karel Trojáček zanechal ve svých vzpomínkách reakci na to, když se dozvěděl o údajném jednání o separátním míru mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem:

„Jednoho večera stojíme nastoupeni k „appelu“ na chodbě budovy. Vedle mne stojí kpt. F., ..., a povídá: „Charles, víš co je nového? Rusové prý jednájí o separátní mír s Německem.“

„To není možné,“ povídám. „Odkud to máš?“

„Němci prý to dnes večer přinesli.“

„To bude zase nějaká pitomá německá propaganda,“ ale přitom je mi u srdce úzko, když si představím osud naší země, kdyby to měla být pravda.“⁴¹¹

Poté, co vstoupil Sovětský svaz do války, objevily se mezi našimi letci ve Velké Británii i takové názory, jako že je škoda bojovat za Velkou Británii, která se bude snažit ukončit za každou cenu válku s Německem, které potřebuje z obchodního hlediska a Sovětský svaz bude bojovat sám a vybojuje za ni válku.¹²⁾

Takové názory pochopitelně nebyly vlastní všem čs. letcům, ale skutečně se objevily. Pramenily především z toho, čím vším museli naši letci projít. Mnichovská krize a zrada západních spojenců, katastrofální průběh francouzské kampaně, krize na podzim 1940 v čs. armádě ve Velké Británii.¹³⁾

To vše udělalo z čs. letce člověka, který začal velice politicky přemýšlet o budoucnosti své země a měl tedy daleko k obrazu dokonalého čs. předválečného důstojníka, který neměl právo volit a měl být zásadně vždy apolitický.

Někteří naši letci tedy potom viděli v Sovětském svazu záštitu, že nic z výše uvedeného se nebude v budoucnu opakovat. Stejně tak hrálo důležitou roli tradiční české rusofilství. To bylo konečně i za první republiky značně posilováno levicovou inteligencí a umělci. Jinými slovy, český pilot měl za sebou odlišnou historickou zkušenost než pilot polský. Ovšem stejně tak byli mezi našimi letci ve Velké Británii tací, kteří mysleli silně protisovětsky.¹⁴⁾ Pravdou ovšem zůstává, že u velkého počtu čs. letců nastal zřetelný posun v myšlení „doleva“.

Polští letci však viděli svůj osud na rozdíl od našich mnohem jasněji. Po válce dostali polští letci ve Velké Británii zákaz vrátit se do osvobozeného Polska jako celek (jako jednotlivci se mohli vrátit). Tak se mnozí z nich vyhnuli smutnému poválečnému osudu nejednoho čs. letce, který sloužil za války ve Velké Británii či v Sovětském svazu.

Britští zajatci potom skutečně bez výjimky nenáviděli nacistické Německo a u nikoho se nenašla sympatie pro nacistický režim. Daleko méně víme o jejich názorech na vnitřní politické uspořádání poválečné Británie. Britští důstojníci politické debaty o poválečné Británii neviděli rádi a nepřimo je tak zakazovali.¹⁵⁾

S americkými zajatci naši letci příliš do styku nepřišli, ale podle jednoho z nich brali američtí letci zajetí více méně „sportovně“. Ale podle vzpomínek samotných amerických letců mnoho z nich bralo zajetí velice vážně a ještě dlouho po válce se nemohli ze zážitků v zajetí vzpamatovat.

Opět záleželo na tom, ve kterém táboře byl dotyčný americký letec umístěn. Koncem války však bez výjimky přestaly pravidelně docházet balíčky od Červeného kříže a zajatci se zúčastnili nemilosrdného evakuačního pochodu smrti, většinou v kruté zimě a bez dostatečných zásob jídla. Většina zajatců tak byla po osvobození ve špatné tělesné kondici a trvalo mnoho týdnů než mohli začít jíst běžná jídla.¹⁶⁾

V zajateckých táborech se dále mezi zajatci konaly debaty a přednášky o poválečném uspořádání světa. Tzv. „post war problems“ byly na denním pořádku v každém táboře.

V zajateckém táboře Stalag Luft III potom zajatci dokonce na jaře 1944 uspořádali „mírovou konferenci“. Na konferenci byli vysláni delegáti všech národností v táboře. Tento bod nebyl prakticky žádný problém, jelikož v táboře byly zastoupeny prakticky všechny spojenecké národy. Sovětské zajatci byli drženi mimo spojeneckých vojáků, a tak byl za sovětského delegáta určen britský voják, civilním povoláním novinář, který se před válkou mimo jiné zabýval právě problematikou Sovětského svazu.

Samotný průběh konference byl velmi živý. Zatímco někteří delegáti zastávali názor, že nacistické Německo musí být potrestáno ještě mnohem tvrději, než po první světové válce, aby již nikdy nerozpoutalo novou válku, jiní zastávali názory mírnější. Nejmírnější názory zastávali Norové, kteří tvrdili, že mír musí být založen bez nenávisti mezi národy, mírové podmínky pro nacistické Německo měly být tedy mírné.¹⁷⁾

Všechny tyto debaty, konfrontace názorů na poválečný svět, na vnitřní uspořádání jednotlivých států, směřovaly k jedinému cíli – k čekání na konec války a konečnou svobodu.

Když byl zajatec nemocný

Mnoho našich letců upadlo do zajetí s různým stupněm zranění. Mnoho těchto zranění si i poté, co byli letci umístěni do zajateckých táborů, vyžádalo další léčbu. Zranění letci chodili do tzv. vorlágru, kde byla umístěna nemocnice a byl zde k dispozici lékař s personálem. Této možnosti využívali i letci, které postihla v zajetí nemoc, nejen jako chřipka či angína, ale i otrava krve, záškrt apod.

Většina letců po válce uvedla, že péče a léčba německých doktorů byla na slušné úrovni. Někteří si však stěžovali na nedostatečnou léčbu, a jejich vážná zranění vyžadovala i několik let po válce intenzivní léčbu.¹⁾ Takovým letcem byl např. Alois Šiška, se kterým bylo jednou během léčby doslova bestiálně zacházeno.

Čtyřem letcům potom jejich vážná zranění přinesla svobodu. V rámci repatriace zajatců byli posláni zpět do Velké Británie.

Nyní se podívejme na dva konkrétní případy, jak Němci zacházeli s nemocnými a raněnými čs. letci. Jeden příklad nám ukáže „léčbu“ nedostatečnou a druhý slušnou, takovou jaká měla být poskytnuta každému zraněnému, či nemocnému letci.

V prosinci 1941 Václav Kilián onemocněl těžkou chřipkou v zajateckém táboře Oflag VIC pro jugoslávské důstojníky. Dostal vysoké teploty a jugoslávští kamarádi se o něho začali starat.

V tomto táboře byla mizerná strava, které byl ještě značný nedostatek. Pokud ke všemu ještě zajatec onemocněl, dostal se do situace, která pro něho mohla mít tragický následek. Pro ilustraci: z 93 941 amerických vojáků zajatých v Evropě a Africe v průběhu druhé světové války jich zajetí přežilo 92 820. Většina z těchto 1121 obětí zemřela na následky nemoci a podvýživy, či kombinací obojího.²⁾

Václavu Kiliánovi se jeho stav stále zhoršoval, horečky neklesaly. Jediné, čím mu mohli kamarádi pomoci, byl čaj, ovšem ne pravý, ale pouze náhražka čaje. Jugoslávský velitel tábora požádal Němce o lékařský zákrok. Tábor Oflag VIC byl zařízen po všech stránkách mizerně. A nebylo výjimečné, že v táboře často chyběl lékař. Tak tomu bylo i v tomto případě.

Německý velitel tábora povolil, aby byl Václav Kilián prohlédnut u lékaře v nedalekém Osnabrücku. Nemocný český důstojník musel jít za doprovodu strážného pěšky ve vysokých horečkách.

U lékaře čekal, až budou odbaveni němečtí pacienti a přitom vyslechl mnoho nadávek na jugoslávské zajatce, Němci ho totiž naštěstí považovali za Jugoslávce.

Konečně přišla řada i na Václava Kiliána. Lékař ho začal prohlížet v domněnání, že se jedná o jugoslávského zajatce. Strážný mu vysvětlil, že je to Čech, který ke všemu sloužil v britském letectvu. Chování německého lékaře se okamžitě změnilo. Ihned nařídil, aby se Václav Kilián oblékl a řekl, že má obyčejnou chřipku. Potom se však lékař usmál a začal českého letce znovu prohlížet.

Nařídil mu, aby otevřel ústa a začal mu prohlížet zuby. Václav Kilián nechápal, co mají zuby společného s chřipkou. Lékař poručil, aby si sedl na židli a německý strážný mu držel ruce za zády. Potom vzal do ruky kleště a začal Václavu Kiliánovi poklepávat na zuby. Ten mu vždy odpověděl, že ho zuby nebolí. Doktor poklepával dál až se dostal na stoličky. Nařídil strážnému ať pevně drží českého letce. Kleštěmi uchopil zcela zdravý zub a snažil se ho vytrhnout!

Václavem Kiliánem projela strašná bolest, německý doktor mu bez umrtvení vytrhl zdravý zub. Němec se zasmál se slovy, že „pán“ už bude zdravý a nikdy už německého doktora nebude obtěžovat. Po této „léčbě“ byl Václav Kilián odveden zpět do tábora.

Vysoké horečky však neustoupily. Jugoslávští kamarádi se v rámci svých skromných možností snažili letci co nejvíce pomoci. Nabádali Václava Kiliána ať zkusí znovu zajít za německým lékařem, ten však tento krok razantně odmítl. Naštěstí za několik dní horečka pomalu ustoupila a Václav Kilián se začal pomalu uzdravovat.³⁾

Jinou zkušenost zažil s německými lékaři F/O Milan Zapletal, který společně se dvěma členy osádky přežil sestřelení Wellingtonu KX-U v noci ze 14. na 15. dubna 1942. Těžce zraněný F/O Zapletal byl odvezen do nemocnice v Německu, kde mu byla poskytnuta první pomoc.

Až v listopadu 1942 byl poslán do zajateckého tábora v Rottenburgu, odkud byl po dvou měsících přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu.

Po čase byl uznán repatriční komisí pro repatriaci do Velké Británie. Z toho však nakonec sešlo z důvodu, že se jednalo o Čecha. Ovšem vážně zraněnému českému letci byla v zajateckém táboře Stalag Luft III poskytnuta slušná lékařská péče.

F/O Zapletal chodil každý druhý den do vorlagru na léčebnou proceduru, při které se mu němečtí lékaři snažili dát dohromady zmrzačenou pravou ruku. Když to bylo uznáno za vhodné, nechali ho němečtí lékaři z tábora poslat do nedalekého města ke specialistovi.

F/O Zapletal přitom prováděl průzkum vorlagru a okolí. V okolí tábora pracovali sovětští zajatci, se kterými se někdy bavil. Strážný doprovod proti tomu kupodivu nic neměl, a on tak získával od sovětských zajatců zprávy.

Zároveň byl ilegálním dodavatelem potravin pro zubožené sovětské zajatce. Vždy, když šel na léčebnou proceduru, měl kapsy naplněny chlebem a různými potravinami, které potom předal sovětským zajatcům. Protože F/O Zapletal byl muž robustní postavy a nosil volný plášť, mohl s sebou vzít relativní dostatek potravin. Měl vytipovány německé strážce, které mu dovolily bavit se se sovětskými zajatci a on jim tak mohl předat jídlo. Potraviny pro sovětské zajatce dávali nejen čs. zajatci, ale i britští.

Takže i když Němci F/O Zapletalovi nepovolili repatriaci, protože byl Čech, na druhou stranu se o něj po lékařské stránce starali stejně jako o britského zajatce.⁴⁾

Rovněž když zajatý letec onemocněl vážnou nemocí, nebyla mu odmítnuta ze strany lékařů pomoc. Pomoc potom poskytovali nejen němečtí lékaři, ale často i spojenci, pokud ovšem byli k dispozici.

To dosvědčuje ve svých vzpomínkách poddůstojník Karel Batelka: „V jarních měsících mě bolí v krku. Obracím se na britského lékaře, který zde ordinuje:

Lékař u mne zjišťuje příznaky záškrtu a izoluje mne v infekčním oddělení ošetřovny zajateckého tábora. Táborová ošetřovna, to jsou dva menší baráky.

V jednom je oddělená část vyhrazená infekčním chorobám. Nemocní jsou v pokojích po dvaceti osobách. Zdejší palandy jsou jednoposchodové. V místnosti jsou litinová kamna a řádně zasklená okna, takže je zde příjemně teplo. Po vyléčení se vracím mezi známé zajatce – letce.⁴⁵⁾

Vážné zranění či nemoc mohlo také znamenat „propustku“ na svobodu. Tak byli v průběhu války díky svým zraněním repatriováni čtyři čeští letci.

Jako první byl repatriován Sgt. Václav Truhlář, který byl sestřelen ve vzdušném boji dne 10. dubna 1942 nad Francií, jako příslušník 313. čs. stíhací peruté.

Jeho pravá noha byla prostřelená nad kotníkem, obě kosti byly rozlámané, dále utrpěl popáleniny na noze, v obličeji a na rukou. Po pobytu v nemocnicích byl teprve koncem července 1943 převezen do zajateckého tábora.

Tam však nebylo dostatek místa a navíc stav Sgt. Truhláře nadále vyžadoval lékařskou péči. Proto je již druhý den poslán zpět do nemocnice v Kloster-Haina, kde byl umístěn až do října 1943.

Jeho zranění však byla takového rázu, že byl 18. října 1943 v rámci výměny zajatců repatriován přes Švédsko zpět do Velké Británie.

Byl s dalšími určenými zajatci odeslán do přístavu v Rügen, kde na zajatce čekala švédská loď. Dne 25. října 1943 přistál ve Velké Británii na britské lodi *Empress of Russia*. Stejný den byl převezen do Londýna do tábora pro péchotu (Richmond Park).

Již 5. listopadu 1943 byl se Sgt. Truhlářem sepsán protokol o zajetí na Inspektorátu československého letectva v Londýně. Velení čs. letectva ve Velké Británii se tak dostalo do rukou první bezprostřední svědectví o situaci čs. letců v zajetí.⁶⁾

Zbylí tři letci byli repatriováni v září 1944 v rámci vzájemné rozsáhlé výměny zajatců.

F/Lt. Josef Ščerba, poté co jejich Wellington KX-B byl 28. prosince 1941 nucen nouzově přistát na rozbouřené hladině moře, přežil téměř šest dní v ledovém infernu Severního moře (!).

F/Lt. Ščerba utrpěl těžké omrzliny nohou a nadto dostal otravu do levé nohy. V dubnu 1942 byl poslán do zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. Z omrzlin se sice F/Lt Ščerba víceméně zotavil, ale následkem pití slané vody a dlouhým sezením v ledové vodě v polopotopené dinghy začal mít v zajetí vážné zažívací potíže.

Aby přežil, musil se podrobit obtížné operaci tlustého střeva. Takto komplikovaná operace se musela provést v Anglii, kde se mohl pacient podrobit odpovídající rekonvalescenci.

Začátkem září 1944 byl F/Lt Ščerba repatriován přes Švédsko do Velké Británie v rámci velké výměny 5000 zraněných spojeneckých vojáků za stejný počet německých.⁷⁾

F/Sgt. Václav Bauman přežil své sestřelení 20. června 1942, kdy byl jako příslušník 501. britské stíhací perutě sestřelen ve vzdušném boji. Jeho Spitfire inkasoval kanonový zásah přímo do kabiny a F/Sgt. Bauman utrpěl těžké zranění na pravé ruce a noze. Z ošetřování byl koncem listopadu 1942 přemístěn do zajateckého tábora Stalag VIII B v Lamsdorfu.

Jeho zranění však opět byla takového rázu, že byl 15. července 1944 určen pro repatriaci. Ta byla uskutečněna 9. září 1944 v rámci rozsáhlé výměny asi 6500 spojeneckých zajatců za stejný počet německých.

Dne 9. září 1944 dorazil F/Sgt. Bauman s ostatními zajatci na území Švédska, kam byli dopraveni německou lodí. Ve Švédsku byli zajatci převezeni vlakem do Göteborgu, kde setrvali jeden den.

Konečně 10. září 1944 odpluli spojenečtí zajatci na lodi Grypsshaw směrem do Velké Británie. Dne 16. září 1944 loď přistála v Liverpoolu. Zajatci byli ubytováni v nemocnici RAF Weeton.⁸⁾

Posledním českým repatriovaným letcem ve druhé světové válce byl Sgt. Josef Šnajdr, stejně jako F/Lt Šcerba příslušník 311. bombardovací perutě.

Sgt. Šnajdr měl štěstí, společně se dvěma členy osádky Wellingtonu KX-J přežil dne 17. ledna 1942 tvrdé nouzové přistání v Nizozemí. Zbylí tři členové osádky byli mrtví. Sgt. Šnajdr utrpěl popáleniny obličeje a rukou druhého stupně.

V létě 1942 byl Sgt. Šnajdr přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. Jeho zranění se však špatně hojila a proto byl 20. července 1944 určen k repatriaci do Velké Británie, kam dorazil 16. září 1944.⁹⁾

Každý repatriovaný letec potom obdržel v Anglii balíček od Československého červeného kříže. Např. Sgt. Václav Truhlář obdržel balíček s tímto obsahem: 1 teplý župan, 1 tílko, 1 spodky, 1 flanelové pyžamo, 2 páry vlněných ponožek, 1 pár domácích střeviců, 1 holicí strojek, 1 balík čepelek, 1 holicí krém, 1 štětku na holení, 1 kamenec, 1 vodu po holení, 1 toaletní mýdlo, 1 zubní kartáček, 1 zubní prášek, 60 cigaret, 4 balíčky čokolády.¹⁰⁾

Balíček tedy korespondoval se zdravotním stavem repatriovaného letce, který se většinou musel podrobit další léčbě v nemocnicích.

A jak konkrétně probíhalo repatriační řízení, o tom nám zanechal přímé svědectví Alois Šiška: „Očekávali jsme s napětím přípravy na zasedání mezinárodní repatriační komise. Německý hlavní lékař byl u nás týden co týden na vizitě. Nařizoval, jak pokračovat v léčbě, a jeho pobočník, kapitán Jung, si příkazy zapisoval s častým: „Jawohl, Herr Schefartz.“ Zápisem bylo také léčení odbyto.

Přišli konečně 23. října 1942. Uprostřed dlouhého stolu seděl švédský a švýcarský lékař, na jedné straně američtí a angličtí lékaři – zástupci spojeneckých armád od Červeného kříže – na druhé straně vojenští lékaři němečtí.

Volali číslo 33, byl jsem na řadě. Posadili mě na stoličku před stůl. Němci připravovali chorobopis. Švéd vstal, přišel ke mně:

„Co to máte?“ ptal se anglicky a u s údivem ukazoval na mé nohy. Odpověděl jsem, že jde o omrzliny a vysvětlil mu, jak jsem k nim přišel.

Seveřan se obrátil k Němcům:

„Tak vy si říkáte, že jste humánní národ? Podívejte se na toho pacienta. Co jste pro něho udělali? Proč jste ho neposlali do neutrální země, kde by se mu dostalo patřičné péče?“

Němci dali hlavy dohromady a chvíli se radili. Po té se dal slyšet jejich generál:

„My dnes máme nejlepší zkušenosti s omrzlinami z ruské fronty, vyléčíme ho sami. Navrhuji odložit tento případ do příštího zasedání komise.“

Ostatní po delší době souhlasili. Dostal jsem lístek na příští komisi, která měla zasedat ... za půl roku...⁽¹¹⁾

Sgt. Alois Šiška nebyl nikdy repatriován. Svoji zajateckou kalvárii si vychutnal až do konce války. Němci tohoto těžce zraněného českého letce neušetřili ani výslechů na gestapu v létě roku 1944 v Praze (viz kapitola IV).

Po návratu do Velké Británie byl povýšen na podporučíka čs. letectva. Především ho ale čekala řada těžkých operací, které ho měly vrátit do běžného života.

V nemocnici RAF v Cosfordu a pak v proslulé nemocnici Queen Victoria Hospital v East Grinsteadu, absolvoval čtrnáct operací nohou a páteře! V této nemocnici byli léčeni především těžce popálení a omrzlí letci, kteří se po absolvování operace stali členy legendárního The Guinea Pig Clubu. Členem tohoto klubu se stal i Alois Šiška.

Další těžce zranění letci jako F/Lt Milan Zapletal, F/Sgt. Zdeněk Sichrovský díky svým těžkým zraněním (viz kapitola III. rok 1942) měli být určitě repatriováni, jejich zranění to vyžadovala. Ostatně F/Lt Zapletal byl repatriační komisí určen k repatriaci, ale Němci to nepovolili.

Jak si tedy vysvětlit, že některé české letce nechali Němci repatriovat a u jiných to nedovolili? Jako jedno z možných vysvětlení je, že záleželo na složení německé repatriační komise. Zda v jejím čele stáli zarytí přívrženci nacistického režimu, či muži, kteří chápali válku jako zlo a snažili se ji ostatním ulehčit.

Zrovna tak nelze opomenout pud sebezáchovy. V roce 1944 bylo Němcům jasné, že válku nevyhrají. Proto si jistě mnozí němečtí důstojníci nechtěli „pošpinit“ ruce něčím, co by jim mohlo po válce uškodit u vítězných spojenců.

Humor v zajetí

V zajetí, jak jsme si ukázali, čekal na zajatce těžký život, mohl prakticky kdykoliv onemocnět a bez balíčků od Červeného kříže byl život v zajetí prakticky k nepřežití. Zdá se tedy, že zajatci si tedy mohli pouze stěžovat a naříkat na těžký život, který si občas zpěstrili kulturní aktivitou či sportem. Ale i v této mezní situaci jim pomáhal přežívat humor.

Ze vzpomínek čs. letců vyplývá, že největším podnětem pro humor a šíření vtípů po táboře byly dopisy od nejbližších, především potom z Velké Británie.

Některé dopisy byly smutné, mnohdy přinášely rodinné tragédie, jindy byly veselé či tragikomické.

Mnoho zajatců, potom co je přebolel smutek či naopak, dávalo veselé či tragikomické dopisy, či výňatky z dopisů k přečtení osazenstvu tábora. Ale ne z toho důvodu, aby ukázali svoji bolest, ale aby jimi rozesmáli ostatní zajatce.

Zpravidla u kuchyně byla vyvěšená tabule, na které byly zprávy od spojeneckého velitele tábora o nově příchozích zajatcích v táboře, o změnách v táboře, ale visely tam i výše zmiňované dopisy.

Podívejme se nyní na výňatky z některých dopisů:

Britský zajatec Johnny byl sestřelen. Doma, jako mnoho jiných, zanechal snoubenku. Ta, když dostala zprávu, že její milovaný je v zajetí, mu ihned napsala dopis. Johnny nedočkavě čekal na dopis, který, jak očekával, bude plný něhy a zamilovanosti, a přísah věrnosti.

Otevřel tedy dychtivě dopis a četl:

„Můj drahý Johnny!

Když jsem dostala Tvoji zprávu o zajetí, tak mne to velmi sklíčilo. Teď jsem si to však rozmyslela a pochopila Tvůj zámysl. Ty rošťáku jeden! Ty jsi se chtěl mne zbavit a proto jsi utekl do zajetí. To ti však nevyjde, mně neutečeš! Já si Tě po válce najdu a když ne, tak v záhrobí jistě. Pak ti to spočítám. Piš mi však brzy!

Tvá Molly.⁴¹⁾

Jiný britský zajatec Ted obdržel balíček cigaret a v něm dopis od své snoubenky:

„Miláčku Tedy!

Je mi hrozně líto, že jsi se dostal do zajetí. O mne však starost neměj! Seznámila jsem se tady s jedním Američanem. Je to fajn chlap. Stará se o mne pečlivě. Tyto cigarety Ti zasílá on, abys na mne nezapomněl. Pošle Ti je častěji. Sama na to dohlédnu. Po válce se spolu (s Tedym) vezmeme.

Tvoje věrná Mary!⁴²⁾

Zajatec Irwin byl ženatý a pravidelně dostával dopisy od své ženy. Dopisy mu pochopitelně působily potěšení, vždyť byl v zajetí již dva roky. Manželka mu vždy psala o všem možném a Irwin tak mohl alespoň na okamžik zapomenout, že je válka. Na konci jednoho dopisu mu však napsala něco, co by vyrazilo dech každému:

„Drahý Irwine, vidíš, jak jsem zapomnětlivá. Až se vrátíš, mám pro Tebe překvapení. Naše rodina se rozrostla o jednu holčičku. Doufám, že máš z toho radost.

Tvá Nancy.⁴³⁾

Několik dalších krátkých ukázek:

„Musí to být úžasná zkušenost být tak dlouho mezi Němci. Jsou to tak inteligentní a zajímaví lidé...“

„Miláčku, jestli mi řekneš ještě jednou, že máš oholené všechny vlasy, slibuji, že udělám to samé a už se nebudeš chtít vrátit k tvrdým štětinám, že? ...“

„Měla jsem jít k zubaři a docela jsem se bála, ale dala jsem si se zubařem rande a už se nebojím ani trochu...“

„Ahoj kamaráde, právě jsem na líbáncích, takže dopis zajatce, zajatci...“⁴⁾

Takové dopisy měly pochopitelně pozitivní dopad na náladu a morálku u zajatců. Dopisy, či jejich výňatky, dávaly podnět k debatám, ke vzniku různých vtipů po celém táboře. Především však zabavily zajatce a dávaly jim možnost zapomenout na bídu kolem.

V mnoha dopisech se objevoval často motiv nevěry. Ženy v Anglii ze všech spojeneckých národností dávaly nejčastěji přednost americkým vojákům. Američané měli nejen „fešácké uniformy“, ale na rozdíl od jiných spojeneckých vojáků byli slušně placeni a mohli si tak dopřát daleko více než ostatní.

I ze vzpomínek našich letců je znát, že ostatní na Američany žárlili. Do doby, než se v Anglii objevili Američané, se letci prali v hospodách a barech především s britskými pěšáky a občas námořníky. Jakmile se však objevili Američané, britští pěšáci i letci se spojili proti nim.⁵⁾

Naštěstí tyto „žabomyši“ války neměly vliv na bojové spojení a společné operace spojenců. Rovněž v zajetí spolu většinou, když spolu přišli do styku, vycházeli Britové a Američané dobře.

Zajatci versus strážní

Mezi všední dny v táboře patřily vztahy mezi zajatci a německými strážnými. Samotní zajatci – letci přicházeli potom do kontaktu se strážemi či německým velitelem tábora poměrně zřídka, na rozdíl o zajatců – pěšáků.

Zajatý letec přišel se strážemi do kontaktu především při denních apelech, při neočekávaných raziích, při kterých stráž – zvané „ferreti“, hledaly nové možnosti útoku. Dále s nimi zajatec přišel do kontaktu při nepodařeném útoku či když se mu podařilo strážu korumpovat výměnným obchodem.

S německým velitelem tábora přišel zajatec do kontaktu zpravidla tehdy, když mu byl vyměřován trest za pokus o útěk. S německým velitelem tábora naopak přicházel do denního kontaktu spojenecký velitel tábora jako zástupce zajatců, aby spolu řešili problémy v chodu tábora, stížnosti ze strany zajatců či naopak stížnosti německých strážných vůči zajatcům.¹⁾

V některých pasážích jsme se již zmínili o chování strážných k zajatcům. Většina čs. letců po válce uvedla, že v táborech pro pěchotu byl poměr strážných vůči zajatcům zpravidla horší než v táborech Luftwaffe.²⁾

Dále téměř všeobecně platilo, a to jak o strážných v táborech pro pěchotu i pro letectvo, že poměr vůči zajatcům byl jiný v roce 1940–1942 a jiný 1943–1945.

Především zpočátku se zajatcům vedlo v zajetí velmi špatně. Mnohé tábory měly primitivní úroveň, a ke všemu nacistické Německo vítězilo na všech frontách (tedy skoro „na všech“, když si odmyslíme porážku německé Luftwaffe v bitvě o Anglii). Mnoho strážných bylo velmi arogantních a brutálních. Kázeň v táborech byla velmi tuhá. Nejtypičtější bylo, že Němci ihned stříleli, pokud se někdo přiblížil k výstražnému drátu.

Avšak v roce 1943 se chování u mnoha z nich radikálně změnilo. Po Stalingradu a Al Alamejnu mnoho z dříve přesvědčených zastánců nacismu začalo myslet na zadní kolečka.³⁾

Tábory byly obvykle střeženy pravidelnými jednotkami Wehrmachtu, složenými často ze starších vojáků. Ti byli nazýváni domácími strážními batalióny (Landeschützenbataillon).

Především zpočátku byla značná část strážných podrobena ideologickému školení s cílem vštípit jim postoj přísnosti a nepřátelství vůči zajatcům.

Zde je nutné uvědomit si, že nacistická ideologie přistupovala jinak vůči západním spojencům, tedy Britům a Američanům, a jinak vůči tzv. „méněcenným“ národům, jako byli Slované (Židé – vojáci, pokud nebyli amerického či francouzského původu, byli zpravidla povražděni ještě před příchodem do zajateckého tábora. Ale i američtí Židé – vojáci, francouzští Židé – vojáci, byli v táborech separováni od ostatních. Po vítězné německé válce s nimi mělo být naloženo stejně jako s evropskými židovskými civilisty). S čs. letci v britských uniformách RAF zacházeli Němci, kromě roku 1940 a počátku roku 1941, stejně jako s britskými zajatci. Ke změně došlo až v létě roku 1944 (podrobněji viz kapitola IV.)

Začátkem roku 1944 převzaly v některých táborech strážní povinnosti jednotky SS. Po atentátu na Hitlera potom velení nad tábory (ne nad všemi, především tábory pro letce zůstaly často pod velením Luftwaffe) převzalo velení SS, které úzce spolupracovalo s gestapem.

To ovšem neznamenalo, že všichni strážní v zajateckých táborech byli nahrazeni esesáky. Většinou se jednalo o vyhrazené tábory, jako byl např. Oflag IVC Colditz, kde byly strážě příslušníky SS.

Zajatci – letci měli štěstí. Na rozdíl od zajatců – pěšáků z řad mužstva, nepodléhali umístění do malých pracovních jednotek – komand (Arbeitskommando). Tito zajatci byli zaměstnáni především na statcích a malých závodech.

Nedostatek strážných potom přinutil POW Office doplnit vojáky Wehrmachtu civilními funkcionáři, známými jako pomocné strážce (Hilfswache).

Později byli muži, kteří pracovali se zajatci, předáči nebo farmáři, na jejichž pozemku zajatci pracovali.

Počet těchto předáků zajatců byl okolo 400 tisíc. Nosili žluté služební pásky na rukávu a byli ozbrojeni obušky. Po dobu výkonu jejich funkce byli podřízeni vojenské soudní pravomoci. Jejich zacházení se zajatci, obvykle sovětskými, bylo často velmi brutální.⁴⁾

A jaké byly konkrétní zkušenosti našich letců s německými strážnými, potažmo veliteli táborů?

Většina našich letců po válce uvedla, že chování vůči nim ze strany německých strážných bylo většinou stejné jako vůči britským zajatcům.⁵⁾

Jak uvedl jeden z nich: „Nenosili jsme žádné zvláštní označení, tak nás strážní nemohli poznat a ti, kteří věděli, že jsme čs. letci, s námi také zacházeli stejně, jako s Angličany.“⁶⁾

Naopak jiný letec uvedl: „Někdy mi připadalo, že chování stráží vůči čs. zajatcům a anglickým kamarádům je rozdílné. Bylo stráží vůči nám použito někdy hrubých nadávek (českých psů atd.).“⁷⁾

Mnohdy záleželo na tom, zda byl letec umístěn v táboře pro pěchotu či letce. I naši letci se shodli, že chování německých strážných v táborech pro pěchotu bylo horší než v leteckých táborech.

F/Lt Otakar Černý po válce do protokolu na otázku: „Chovali se Němci k Vám jinak než k anglickým zajatcům?“ uvedl, že: „V táborech Luftwaffe ne, ale v armádních táborech a na Pankráci chovali se ke mně velmi hrubě.“⁸⁾

Tento fakt potvrdili i jiní letci: „V leteckých táborech byl poměr k veliteli táboara a německým strážným dosti dobrý. V pěšáckých táborech byl horší.“⁹⁾

W/O Sůsa v protokolu potvrdil výše uvedená fakta: „Mohu říci, že velitelé leteckých zajateckých táborů byli většinou korektní a chovali se k zajatcům slušně. Naproti tomu důstojníci přidělení do zajateckých táborů pěchoty se chovali k zajatcům surově. Zvláště v roce 1941–1942. Čím více se situace pro Německo zhoršovala, tím slušněji s námi zacházeli. To samé platí o německých strážných.“¹⁰⁾

Jak si vysvětlit fakt, že strážní v táborech pro pěchotu se chovali odlišně od strážných v leteckých táborech?

Autor této knihy vidí jednu z příčin v tom, že pokud z určitého zajateckého tábora často utekli zajatci, mělo to pro dotyčného strážného většinou fatální následek. Takový strážný býval obratem poslán na obávanou východní frontu, což mnozí považovali za trest smrti.

Právě letci, jak si ukážeme v další kapitole, často vyměňovali své uniformy s pěšáky v táborech pro pěchotu, což jim umožnilo větší šanci k útěku. Proč? Jednoduše z toho důvodu, že pěšáci na rozdíl od letců byli nuceni pracovat. Práce se nacházela mimo tábor a to dávalo mnohem větší šance k útěku, než ze strážného zajateckého tábora. Proto většinou nebyli letci německými strážnými v táborech pro pěchotu oblíbeni.

Dále jistě záleželo na tom, jak moc byl který strážný ovlivněn nacistickou ideologií. Nesmíme rovněž zapomínat na to, že mnoho strážných (a to z táborů pro pěchotu i letectvo) mělo své rodiny ve městech, která byla vystavena rok od roku silnějším anglo-americkým bombardovacím náletům. Dovedeme si tedy bez přílišné fantazie představit, jak se dívali na spojenecké letce, kteří pro ně byli nositeli zkázy německých měst.

Zajatci se po válce rovněž shodli na tom, že ten německý strážný, který měl za sebou zkušenosti z fronty, se k zajatcům většinou choval lidštěji.

Další důležitý fakt, který je nutno mít na zřeteli, je ten, že ke kontaktu s německými strážemi (či velitelem tábora) byli často určeni příslušní zajatci. S německým velitelem tábora byl v kontaktu především spojenecký velitel tábora, ostatní zajatci pouze při výše uvedených případech.

Se strážnými byli často určeni ke kontaktu ti zajatci, kteří uměli německy. Takovými zajatci byli často čs. letci.

Konečně, samotní strážní měli přístup do tábora většinou předem určený: apely, razie, zavírání tábora, apod.

Zajatci měli často od spojeneckého velitele tábora za úkol německé strážě korumpovat a provádět při kontaktech spojeneckou propagandu.¹¹⁾ Zajatci k tomu měli dobrého pomocníka – balíčky od Červeného kříže.

Čím déle trvala válka, tím větší byl v Německu hlad a poptávka po nedostatkových potravinách. Takové potraviny potom obsahovaly balíčky od Červeného kříže. Cigarety, čokoláda, masové konzervy, často dokázaly udělat s německými strážnými divy.

V mnoha zajateckých táborech se rozvinul čilý výměnný obchod mezi zajatci a německými strážnými. Tento obchod vedl rovněž ke zkorumpování mnoha německých strážných.

Za cigarety, čokoládu, kávu, apod., se strážní často nechali podplatit. Výsledkem bylo nejen fotografování zajatců strážnými, ale především mnohem závažnější věci. Pod hrozbou vyzrazení němečtí strážní přinášeli do tábora např. součástky pro výrobu rádia, a dále věci, jako např. civilní šaty, mapy, které zajatci využívali při útěcích.

Ten německý strážný, který se nechal podplatit, byl donucen hrát nebezpečnou hru až do konce. Pokud by byl prozrazen, čekal by ho krutý trest – přeložení na východní frontu ...

Kromě tohoto obchodu, který byl prospěšnější pro zajatce, existoval výměnný obchod, který byl uspokojivý pro obě strany, a někdy i výhodnější pro Němce. Zajatci často vyměňovali cigarety a kávu za chléb a vejce v době, kdy přísun balíčků od Červeného kříže vázl, tedy koncem války.

Ve většině táborů se tedy němečtí strážní chovali k čs. letcům stejně, jako k britským. V některých se k nim naopak chovaly německé strážě opovržlivě a urážlivě. Zcela výjimečně však německé strážě v zajateckých táborech použily

vůči čs. letcům násilí. Spíše než k násilí se uchylovaly ke škodolibosti, která však nikdy nebyla zcela nevinná.

W/O Bauman po válce do protokolu mimo jiné uvedl že: „Při přemístění ze Stalagu I do Stalagu IVB jsme byli nahnáni do koupele a po vykoupání jsme byli z koupelen bez oděvů vyhnáni do dvora, kde byl sněhový poprašek. Byli jsme v tomto stavu ponecháni po dobu 10 minut. Jednalo se jen o Čechy a Poláky a stalo se to v listopadu 1943.“⁴¹²⁾

F/Sgt. Ocelka se v zajetí setkal s podivným chováním od německého důstojníka: „Byl jsem kopnut německým kapitánem ve Stalag 344. Když jsem se ho ptal, proč mne kopl, řekl, že si chtěl ulevit.“⁴¹³⁾

Jindy byl čs. letec vystaven daleko brutálnějšímu chování, které se ovšem nevztahovalo pouze na jeho osobu, ale na všechny zajatce v táboře, jak potvrdil W/O Valner: „Dne 18. července 1944 jsem byl ve skupině britských zajatců, která byla hnána ze stanice Kiefneide do tábora Luft IV klusem. Při této cestě bylo hodně zajatců pobodáno bodáky, pokousáno psy a bylo též vypáleno několik ran z pušek a pistolí. Velitelem transportu byl Hauptman Pickart. Účelem onoho hnusného aktu bylo zbavit zajatce veškerých potřeb a potravin, které většinou nesli na zádech a pak mstít se za bombardování německých měst, což vyplývalo z hysterických výkřiků velícího důstojníka a strážných.“⁴¹⁴⁾

Takto brutálně se potom často chovali němečtí strážní a důstojníci při evakuacích zajateckých táborů před blížící se frontou (podrobněji viz kapitola VII).

Ovšem někdy to Němci chtěli s našimi a polskými letci zkusit „po dobrém“. W/O Šťastný po válce do protokolu mimo jiné uvedl, že: „Ve Stalag Luft III byli jsme Češi a Poláci vytaženi velitelem tábora, (bez vědomí anglického velitele tábora), který nám radil, abychom pracovali pro Německo, za což nám sliboval úplnou svobodu. Všichni jsme odmítli.“⁴¹⁵⁾

Je zcela zřejmé, co tím Němci sledovali. Pokud by naši a polští letci souhlasili s návrhem, Němci by celou záležitost náležitě propagandisticky využili. Podobnou metodu Němci zkusili u několika čs. letců při výsleších bezprostředně po zajetí (viz kapitola III.) se stejným výsledkem.

Naši ani polští letci tuto nabídku ani přijmout nemohli. Byli stále pod vojenskou přísahou a ani v zajetí nepřestali být vojáky, kteří museli v rámci možnosti vést boj s nepřítelem.

Je dobré mít na mysli, že dva čs. letci, kteří se nacházeli v jednom táboře, mohli mít zcela odlišný pohled na německé strážce, který vycházel z vlastní zkušenosti. Zatímco jednomu se zdálo chování strážní nepřátelské a odměřené, druhému se mohlo zdát naopak jejich chování dobré a korektní, vzhledem k tomu, že se strážnými provozoval čilý výměnný obchod, zatímco první přišel do kontaktu se strážnými pouze při apelech a raziích.

Pro celkovou ilustraci poměrů v zajateckých táborech je nutné uvést, že čs. letci v zajetí využívali při kontaktech se strážnými nejen svoji znalost němči-

ny, ale i češtiny. Češtiny? Ano, a to z prostého důvodu – mnoho starších strážných byli sudetští Němci, kteří většinou slušně ovládali češtinu.

Repatriovaný novozélandský letec F/Lt Grocott po návratu do Anglie uvedl, že část strážných v zajateckém táboře byli sudetští Němci. Jeho kamarád v zajetí F/Lt Veselý s nimi často mluvil česky.¹⁶⁾

A jaké naši letci měli zkušenosti se sudetskými Němci? Opět záleželo na tom, v jakém roce a v jakém táboře s nimi přišli do kontaktu. Dále je nutné si uvědomit, že sudetští Němci sice s nadšením přivítali své připojení k Třetí říši, ale zdaleka ne stejný počet, zejména ti starší, se stejným nadšením přivítali brannou povinnost, která se na ně jako na říšské Němce vztahovala.

A tak např. W/O Kopal v poválečném protokolu uvedl, že: „Velitel tábora se choval korektně. Němečtí strážní se chovali rovněž dobře, až na jednoho sudetského Němce, který nám vyhrožoval zastřelením.“¹⁷⁾

Podobnou zkušenost se sudetskými Němci měla v roce 1940 osádka P/O Trojáčka (viz kapitola III.).

Většina našich letců, kteří přišli do kontaktu se sudetskými Němci, po válce uvedla, že s nimi udržovali poměrně korektní vztahy, které byly tím lepší, čím horší byla pro Němce situace na frontě.

Repatriovaný Sgt. W/O Václav Bauman do protokolu uvedl, že: „Ve Stalag VIII B (Lamsdorf v dnešním Polsku, pozn. autora) jsem se sešel se sudetskými Němci hovořícími plynně česky a byl to: kpt. Fric Annaburg, který byl před válkou zaměstnán u německého soudu v Praze.

Ve Stalag Luft I (v Barthu v severním Německu, pozn. autora) byl kpt. Müller, jehož manželka pochází z Čech. Dále pak německý vojín František Winkler z Úpice nad Metují a vojín Kouba (dále se v textu objevuje Kouta) z Čáslavic u Lovosic.

S těmito jsem přišel často do styku a vyprávěl (s nimi) o politické situaci. Při jednom rozhovoru vojín Kouta (stár okolo 50 let, pozn. autora) prohlásil, že Němci válku stejně prohrají, že má uschován civilní oblek, ve kterém zamýšlí utéct v případě politického převratu v Německu. Jeho syn, rovněž vojín německé armády, byl třikrát raněn na východní frontě...“¹⁸⁾

F/Lt Erazim Veselý, na otázku: „Jaký byl poměr k veliteli tábora a k německým strážným?“, odpověděl: „Korektní. Nevšiml jsem si jich vůbec a s nikým jsem nemluvil, až na jednu výjimku v Colditz (Oflag IVC Colditz, kde čekali čs. letci na předvolání před válečný soud a následný trest smrti, pozn. autora), kde byl sudetský Němec a nosil nám zápalky, chléb, cibuli za cigarety.“¹⁹⁾

W/O Jaroslav Nyč v protokolu uvedl, že: „Mezi německými strážnými jsem našel několik sudetských Němců. Jeden říkal, že je z Prahy a že je Čech, který byl nucen vstoupit do německé armády, protože jeho otec byl rakouským úředníkem“²⁰⁾. Jeho jméno je Karel Blumentritt.

O sobě sám prohlašoval, že pracuje pro spojence, že jeho zásluhou bylo účinně bombardováno několik základen V-2 (nepodařilo se mi zjistit, zda se tento fakt

zakládá na pravdě, ale spíše o tom pochybuji, blížil se konec války a s ním porážka nacistického Německa, a mnoho Němců se snažilo v očích spojenců ospravedlnit svoje chování za války, pozn. autora), že dodává zprávy z Anglie, měl důvěrný styk s anglickými veliteli tábora (mohl tedy klidně pracovat pro obě strany, a zachovat se vždy podle vzniklé situace, pozn. autora), dával nám číst dopisy od své ženy, která byla učitelkou řeči v Praze.

Dopisy byly psány silně protiněmecky, zda byly pravé, či podvržené, nemohu říct (to že tento muž dával zajatcům číst svoje protiněmecké dopisy, mohl jedině tehdy, pokud se nemusel obávat reakce ze strany německého vedení tábora, jinak silně pochybuji, že by riskoval tak velkou možností prozrazení a přeložení na frontu, pozn. autora). V poslední době (jaro 1945, pozn. autora), kdy byl největší hlad, nám přinášel chléb, za který nic nežádal. Nikdy na nás nevyzvídal.⁴²¹⁾

Někteří strážní, nešlo jenom o sudetské Němce, po Stalingradu rychle měnili svoje názory: „Byl leden 1943 a Němci byli bití u Stalingradu. Naše mysle jako by dostaly novou vzpruhu, neboť „světlo v tunelu“ stávalo se jasnější a jasnější. Němci byli čím dále tím více nervosní. Německý poddůstojník, který byl jakýmsi „výkonným rotmistrem“ tábora, vždy říkával (ovšem stranou a potichu): „Jakmile přijdou Rusové, tak se převleču a budu říkat „I am English.““⁴²²⁾

Někteří sudetští Němci pak značně riskovali a pomáhali našim letcům dopisovat si s příbuznými v Protektorátu. Je zde ovšem opět otázka, zda tuto činnost nevykonávali sudetští Němci se svolením německého velitele tábora, který tak dostal možnost přečíst si dopisy, ve kterých psali zajatci zcela otevřeně, neboť se nemuseli obávat německé cenzury.

F/Lt Bušina v poválečném protokolu odpověděl na otázku: „Měl jste nějaké zprávy z domova?“ že: „Ano. Od sestry, kamarádů a prostřednictvím MUDra Keila z Liberce, který byl táborovým lékařem.“⁴²³⁾

W/O Jaroslav Nyč dostal v roce 1941 jeden dopis na adresu Gefreiter Karel Blumentritt.²⁴⁾

W/O Václav Bauman odpověděl, že: „Zprávy jsem s domovem udržoval prostřednictvím vojína Winklera, který moje dopisy vynášel z kampu. Odpověď jsem dostával na jeho adresu přímo, nebo moje teta dojížděla do Úpice k Winklerům. Winkler sám s manželkou si dopisoval rovněž česky.“⁴²⁵⁾

Snad nejvíce byli čs. letci překvapeni, když byli strážemi předáni z jiného tábora do tábora Stalag Luft III v Saganu. Při tomto předání byl často přítomen zástupce německého velitele tábora, v roce 1943 to byl kpt. Pieber.

P/O Václav Kilián ve svých vzpomínkách uvedl: „Předání zajatce šlo velmi hladce. Přítomen byl zástupce velitele tábora kpt. Pieber. Jeho jednání bylo velmi slušné. Vyptával se na Prahu. Vašek strnul. Dokonce i Pieber mluvil česky. Na jeho vyjevený obličej mu kapitán vysvětlil: Já jsem stavitel, Rakušan, a bydlel jsem v Praze. Moje paní je Češka. Tak se nedivte, že mám zájem o zlatou Prahu. Moc se mi tam líbilo. Vám přeji, abyste se tam co nejdříve vrátil.“⁴²⁶⁾

Z této kapitoly je vidět, že zkušenosti našich letců s některými sudetskými Němci, Rakušany, ale i říšskými Němci byly někdy celkem korektní. Vždy ovšem záleželo na dané situaci, tedy v jakém roce a v jakém táboře se letec nacházel.

Zajatci důstojníci versus zajatci poddůstojníci

V německém zajetí se nacházeli jak důstojníci, tak poddůstojníci, přičemž čs. poddůstojníků se nacházelo v zajetí 31 a zbylý počet, tj. 21, byli důstojníci.

Být důstojníkem v zajetí znamenalo mimo jiné pomáhat udržovat morálku podřízených, šířit dobré jméno československého (britského) důstojníka, dbát na postavení, které z hodnosti vyplývalo.

Důstojníci i poddůstojníci bydleli ve většině případů v táborech odděleně, (výjimkou byl Oflag IVC Colditz), to ovšem neznamenalo, že spolu neudržovaly obě skupiny kontakty.

V zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu se během války nacházel největší počet čs. letců. Jak tedy mezi sebou poddůstojníci a důstojníci v tomto táboře vycházeli?

Prostor důstojnické části od poddůstojnické byl oddělen deskovým plotem. Přesto byly obě skupiny v kontaktu. Sgt. Jan Truhlář denně udržoval kontakt s čs. důstojníky. Ve stanovenou hodinu se s důstojníkem sešel u plotu, i když na sebe neviděli. Navzájem si vyřídili, co je u obou skupin nového. Důstojník často předával nové zprávy z fronty, ale i co je nového ohledně plánování útěků, apod.¹⁾

Většina letců, jak důstojníků, tak poddůstojníků, po svém návratu do Velké Británie uvedla, že vzájemné vztahy mezi oběma skupinami byly prakticky po celé zajetí na dobré úrovni a totéž platilo o morálce těchto zajatců.²⁾

Vztahy mezi letci zcela určitě nebyly idylické po celou válku. Tito muži byli umístěni na relativně malém prostoru a na své ubikaci vidali po dlouhé měsíce stejné tváře. To samé platilo mimo ubikace, kdy změnu tvořili pouze nově příšší zajatci. Letci vždy pozorně sledovali vývěsnou tabuli, na které byla vyvěšena nová jména zajatců. Nová tvář byla vždy vítaná změna, která s sebou přinášela novinky ze svobodného světa, který byl pro mnohé již téměř neskutečný. V takovém prostředí muselo zákonitě čas od času dojít k hádkám a občasným zhoršením vztahů.

Co se týká morálky zajatců, lze rovněž vystopovat určité proměny. Do roku 1942 zajatci slyšeli pouze o velkých vítězstvích nacistického Německa, což jistě mnohým na morálce nepřidalo.

Zlomovým byl rok 1943, na východní frontě utrpěli nacisté velkou porážku u Stalingradu a katastrofu stejného rozsahu utrpěli na severoafrickém bojišti u El Alameinu. Hlavy zajatců se začaly pomalu, ale jistě vztyčovat. Teď už málokdo pochyboval, že Němci válku prohrají. Po invazi do Francie v červnu 1944 většina zajatců už jenom čekala na blížící se osvobození a svobodu. Vše bylo pro všechny pouze otázkou času.³⁾

Ale právě v létě roku 1944 se nacistická justice rozhodla vypořádat s „českými zrádci“. Většina čs. letců byla umístěna do zajateckého tábora pro válečné prominenty Oflag IVC v Colditzu. Tam očekávali předvolání před válečný soud, od kterého mohli očekávat pouze jediný trest – smrt.

F/Lt Bedřich Dvořák potom do poválečného protokolu bez „obalu“ uvedl, že v této atmosféře strachu a napětí se zhoršily nejen vztahy mezi důstojníky a poddůstojníky: „Dlouhým pobytem v zajetí a nervovým vyčerpáním z nejistoty, co se s námi stane, zvláště když jsme očekávali soudní řízení pro velezradu, projevovali někteří přílišnou podrážděnost a pronášeli nekontrolovatelné výroky zvláště v otázkách politických a o vedoucích osobách armády. Tato reakce se nejvíce projevila při společném ubytování důstojníků a poddůstojníků v táboře Oflag IVC.“⁴⁾

Z této citace můžeme nepřímo usuzovat, že vztahy mezi důstojníky a poddůstojníky byly do té doby naprosto korektní také z toho důvodu, že obě skupiny bydlely odděleně a nezbyval tedy skoro žádný prostor k vyvolání konfliktních situací, tak jako tomu bylo v Colditzu. Ale i tam byla jistá nervozita vyvolána očekáváním soudního řízení.

Jak si ukážeme v poslední kapitole, mnoho spojeneckých letců si s sebou ještě dlouho po válce neslo trauma ze zajetí. Není se tedy co divit, že někdy byla situace mezi zajatci výbušná.

Prosby čs. letců ze zajetí

Prosby či žádosti našich letců ze zajetí se dají rozdělit do dvou základních skupin: prosby povahy materiální a prosby povahy potravinové. Prosby čs. letců potom většinou obsahovaly prolínání obou skupin.

Čs. letci v zajetí začali dostávat potravinové a materiální balíčky od Červeného kříže od podzimu 1941 (podrobněji viz kapitola V. d 2). Proto se prosby o zaslání materiálních potřeb a potravin objevovaly nejvíce právě do této doby.

Ukážeme si několik konkrétních typů žádostí, které se vyskytovaly i u ostatních letců, kteří byli v té době v zajetí.

Koncem dubna 1941 obdržel velitel 311. čs. bombardovací perutě prosby od sedmi zajatců, bývalých příslušníků této perutě. Tyto prosby obsahovaly žádost o zaslání osobního majetku letců a jen v omezené míře žádost o potraviny.

Sgt. Knotek žádal pouze o zaslání stejnokroje s pilotním a hodnostním označením.

Sgt. Kopal žádal o zaslání bot, prádla, stejnokroje, tabáku a cigaret, masových konzerv, učebnici angličtiny, česko-německý slovník a dýmku.

F/O Bušina žádal o zaslání stejnokroje, plní čepice, košil a spodků, pulovru, ručníků a bot.

P/O Valenta, F/O Cigoš, Sgt. Novotný, Sgt. Šesták vznesli stejné požadavky, jako F/O Bušina.¹⁾

Protože se zajatcům zdálo, že se s jejich žádostmi dlouho nic neděje, ozvali se někteří z nich znovu.

V polovině května 1941 Sgt. Kopal opětovně požadoval zaslání prádla, bot, ponožek, kapesníků, uniformy a cigaret a tabáku pro pět lidí.²⁾

Podobné prosby se potom objevovaly v dopisech čs. letců ze zajetí. Např. Sgt. Uruba v dopise své přítelkyni žádal o zaslání košil, spodků, kapesníků, trepek, a uniformy. Dále žádal o zaslání masových konzerv, tabáku a cigaret (podrobněji viz dále).³⁾

Naši letci v zajetí se však neobraceli pouze na své přátele ve Velké Británii. Ministr národní obrany div. generál Sergej Ingr poslal 16. září 1941 Inspektorátu čs. letectva tento úřední dopis: „Národní rada v Chicagu obdržela z německého tábora označeného pouze „Stalag Luft 2, Deutschland (správně Stalag Luft I v Barthu, pozn. autora)“ dopis od čtyř zajatých letců. Žádají o balíčky s cigaretami, potravinami a event. prádla a různých drobných potřeb. Jsou podepsáni: F/O František Cigoš, F/O Emil Bušina, P/O Karel Křížek, P/O Ernest (správně Arnošt, pozn. autora) Valenta. Dopis je datován z 12. června 1941. ... O věci nebudeme psát v novinách, ale zařídil jsem zaslání dárků stejným způsobem, jako se zasílají anglickým letcům.“⁴⁾

To, že se naši letci v zajetí obrátili na Národní radu v Chicagu, jistě ukazuje na to, že se jim materiální a potravinová pomoc z Velké Británie zdála pomalá. Proto se ještě v říjnu 1941 můžeme dočíst, že poručík Jaroslav Zafouk si: „Stejně jako všichni ostatní zajatci stěžuje na nedostatek potravin a žádá hlavně o sušenou zeleninu, tuky, kondenzované mléko atd.“⁵⁾

Zatímco o potravinových záležitostech mohl gen. Janoušek koncem června 1941 veliteli 311. československé bombardovací peruté skutečně sdělit, že: „Ve věci zasílání balíčků, stejnokrojů a písemného styku s čs. letci v zajetí jsem se osobně zúčastnil porady konané 17. června 1941 mezi příslušnými vojenskými úřady, Čs. červeným křížem a mezi The Foreign Relations Department of the War Organisation.

Byly mi dány následující informace:

1. Naši letci dostávají pravidelné balíčky s potravinami a kuřivem jako britští zajatci.“

Totéž nemohl ve stejném úředním dopise sdělit o palčivém problému zasílání uniforem čs. zajatým letcům:

„2. O zasílání uniforem do zajetí se doposud jedná s příslušnými vojenskými úřady a bude postupováno stejným způsobem jako v případě zajatců britských.“⁶⁾

Zde je nutné si uvědomit, že mnoho našich zajatých letců přežilo sestřelení, které se podepsalo na jejich oděvu. P/O Václav Kilián popsal tuto situaci ve svých vzpomínkách: „Vašek byl chatrně vystrojen, zejména prádlem. Také uniformu měl již roztrhanou. Druhý den po příchodu do tábora (Oflag VII B v Eichstadtu, pozn. autora) pozval ho znovu anglický velitel a nabídl mu novou uniformu, ale

zelenou. Omlouval se, že mu nemůže dát leteckou. Také i prádlo mu Angličané dali.⁴⁷⁾

Ovšem zdaleka ne všichni čs. letci měli podobné štěstí, jako P/O Kilián. Sgt. Uruba potom ve svém dopise vystihl palčivý nedostatek oblečení i nemožnost pořídít si v táboře jiné:

„Drahá přítelkyně,

před 10ti dny jsem Vám zaslal dopis. Ale nyní jsem v jiném campu a méně spokojen. Potřebuji mnoho věcí a proto Vám znovu píši. Řekněte prosím, Jarkovi nebo Josefovi, zda by mně mohli poslat následující věci: 2 francouzské modré košile, 2 páry spodků, nějaké kapesníky, 1 ručník a trepky. Nemám nic než to co mám na sobě a nemohu si jiné věci koupit. Nechť řekne Jarka v naší kanceláři, aby mně zaslali uniformu, protože nemám vůbec blůzu zde a je zde několik sergeantů, kteří již obdrželi své uniformy od svých jednotek, které jim byly zaslány prostřednictvím Červeného kříže...⁴⁸⁾

Sgt. Uruba vystihl několik zásadních bodů: nedostatečný oděv mohl být nebezpečný vzhledem k blížící se zimě, ukázali jsme si, jak nebezpečné bylo v zajetí onemocnět.

Dále je třeba si uvědomit, že zdaleka ne ve všech zajateckých táborech byl dostatek topiva. Když si k tomu přimyslíme nedostatečný oděv, není se co divit, že zajatci tak intenzivně urgovali své přátele v Anglii. Zajatec v zajateckém táboře si nemohl jednoduše pořídít oblečení, tuto starost nechali Němci zcela na Červeném kříži.

Zatímco potravinové balíčky a balíčky s prádlem od Červeného kříže začali naši letci s určitou pravidelností dostávat od podzimu 1941, s uniformou to mělo být daleko složitější.

Naši letci nemohli pochopit, proč trvá vedení čs. letectva ve Velké Británii tak dlouho celá záležitost s uniformami. Zatímco jejich britští kolegové uniformy bez problému obdrželi po pár týdnech v zajetí, čs. letci na ně stále čekali.

Zatímco ještě v květnu 1941 gen. Janoušek v dopise Čs. červenému kříži napsal, že dovolují-li předpisy Mezinárodního červeného kříže zasilání uniforem a částí vojenského stejnokroje zajatcům, ať tak učiní.⁹⁾ Tak v červnu 1941 odpověděl na stejnou žádost velitele 311. čs. bombardovací perutě zcela jinak: „Zasílám Vám na vědomí v plném znění posudek Zpravodajské ústředny MNO o zasilání stejnokrojů do zajetí. Upozorňuji, že příslušný výnos MNO bude vydán.

«Zpravodajská ústředna nemůže doporučit, aby byly zasilány do zajetí součástky vojenského stejnokroje, neboť je jisté, že by byly zneužity německou zpravodajskou službou buď pro německé letce (!), nebo pro provádění provokací vlastních lidí v Protektorátě (!).

21. 5. 1941

Přednosta zpravodajské ústředny plk. František Moravec¹⁰⁾ Touto citací rozkazu plk. Moravce gen. Janoušek svoje úřední sdělení zakončil.

Velitel 311. čs. bombardovací perutě W/Cdr Schejbal v dopise Inspektorátu čs. letectva (tedy gen. Janouškovi) logicky napsal, že: „Na Vaše č.j. 8049 ... ze dne 10. 6. 1941 sděluji, že mi bylo řečeno, že anglické squadrony posílají svým zajatým příslušníkům stejnokroje prostřednictvím Mezinárodního červeného kříže.

Zakládá-li se tato zpráva na pravdě, znamenalo by to, že se v Německu nachází několik tisíc stejnokrojů a že by obavy, vyslovené ve spise přednosta zpravodajské ústředny ze dne 21. 5. 1941, byly neopodstatněné a zajisté by v tom nerozhodovalo několik stejnokrojů pro české zajatce...“¹¹⁾

Avšak díky rozhodnutí plk. Moravce, který měl značný vliv nejen na MNO, čekali naši letci na uniformy ještě dlouhý čas.

V únoru 1942 W/Cdr Schejbal opět vznesl stejný dotaz, zda britské vojenské úřady povolí zaslání uniforem zajatcům. Britské vojenské úřady proti tomuto kroku nevznesly žádné námítky a realizaci celého problému nechaly zcela na čs. straně. Ta se nakonec rozhodla uniformy a části stejnokrojů čs. letcům do zajetí poslat, vzhledem k tomu, že čs. vedení zřejmě konečně pochopilo, že obavy plk. Moravce byly naprosto nesmyslné.¹²⁾

Ovšem zaslání uniforem a částí stejnokrojů čs. zajatcům probíhalo velice pomalu. A tak ještě 25. srpna 1942 byla místopředsedkyně Čs. červeného kříže Marína Pauliny nucena v úředním dopise sdělit Inspektorátu čs. letectva nepříjemnou skutečnost týkající se této problematiky:

„Vzhledem k povinnostem, které ukládají Společnosti Čs. červeného kříže její stanovy v péči o válečné zajatce, žádáme naléhavě o urychlené uskutečnění této své žádosti:

Podle mezinárodní dohody je možno zasílat válečným zajatcům vojenské stejnokroje. O zaslání stejnokrojů čs. zajatcům v německých zajateckých táborech pečuje Čs. červený kříž a to tak, že zajatcům z řad mužstva, kteří nemají stejnokroje vlastní, jsou ihned automaticky, jakmile je známa přesná jejich adresa, zaslány stejnokroje ze zásob britské armády u Mezinárodní ligy červených křížů v Ženevě, kdežto gážístům (tedy důstojníkům, pozn. autora) zasílá Čs. červený kříž mimo pravidelné zásilky jejich vlastní stejnokroje, jejichž vydání si zatím vyžaduje od Inspektorátu čs. letectva.

Postup při vydávání vlastních stejnokrojů zajatých gážístů nevyhovuje. Pro informaci podotýkáme, že dosud po velmi zdlouhavém jednání jsme obdrželi celkem 5 stejnokrojů (!) zajatých gážístů (Bryks, Bušina, Cigoš, Křížek a Valenta), kdežto žádosti o vyhledání a zaslání stejnokrojů pro ostatní zajaté gážísty stále nejsou vyřizovány. Dokonce jednomu z přátel jednoho zajatce, který se snažil u letky vyzvednout přítelův stejnokroj, bylo sděleno, že věci jeho zajatého přítele zmizely a byly asi rozkradeny. Zdlouhavé hledání stejnokrojů působí jistě nepříznivě na zajatce i jejich přátele zde ve Velké Británii, kteří se snaží jim pomoci. Podotýkáme, že zajatý gážísta má na sobě pouze ty součástky stejnokroje, které měl na sobě v okamžiku zajetí až do doby, kdy obdrží svůj vlastní stejnokroj v naší zásilce.

Proto žádáme, aby Inspektorát čs. letectva ihned, jakmile obdrží zprávu o zajetí některého z gázistů čs. letectva, zařídil automaticky u příslušné letky, aby vlastní stejnokroj zajatého gázisty byl ihned zaslán Čs. červenému kříži, který se pak postará, aby stejnokroj byl zaslán zajatci.

Doufáme, že tento postup uskutečníte v zájmu našich zajatců...¹³⁾

Inspektorát čs. letectva reagoval na toto sdělení úředním dopisem, který měl obdržet nejen Čs. červený kříž, ale i čs. perutě (včetně 68. britské noční perutě), depot a čs. styční důstojníci ve Velké Británii.

Inspektorát se hájil tím, že podle King's Regulations, které platily i pro čs. letce v RAF VR, bylo nutné počkat se zasláním uniformy či částí stejnokroje do zajetí a s jakoukoliv jinou dispozicí s majetkem zajatého až do doby, než si to zajatec (majitel) písemně vyžádal. To sice byla pravda, ale jak jsme si ukázali výše, čs. zajatci psali o tyto své věci téměř ihned poté, co upadli do zajetí.

Celá věc byla ztížena tím, že podle těchto předpisů nemohl Inspektorát čs. letectva nařídít čs. perutím, aby uniformy svých zajatých členů ihned odesílaly Čs. červenému kříži, neboť veškerý majetek nezvěstných letců musel být po porizení seznamu uložen do Central Depository RAF Colnbrook, který ručil za řádnou úschovu.

Jakmile si však zajatec písemně vyžádal kteroukoliv součást své výstroje, zařídil Inspektorát čs. letectva okamžitě u Central Depository, aby zmíněné věci byly zaslány Čs. červenému kříži, a ten je zaslal dotyčnému do zajetí.¹⁴⁾

Není mi myslím nutné zdůrazňovat, že trvalo delší čas, než se celá záležitost začala ke spokojenosti čs. zajatců vyřizovat rychleji. Důležité však bylo, že se celá záležitost vyřešila.

Zde se jenom krátce zmíníme o tom, že veškerá pozůstalost po příslušnících československého letectva byla ukládána u RAF Central Depository, Colnbrook, Slough, Bucks (Overseas Section) England a nemohla být vydána nikomu, kdo neprokázal své plné dědické nároky.¹⁵⁾

S pozůstalostí československých letců se zacházelo stejně jako s pozůstalostí britských příslušníků RAF, ve smyslu Air Ministry Order čís. A. 420/41. Celé pozůstalostní řízení prováděl staniční „Comitte of Adjustment“ pod dozorem nejstaršího administrativního důstojníka na stanici. Peněžní pozůstalost uložil československý vojenský a letecký atašé pplk. Kalla v Londýně. Pplk. Kalla byl oficiální správce pozůstalostí příslušníků československého letectva ve Velké Británii.¹⁶⁾

Ke změně v uložení pozůstalostí československých letců došlo v květnu 1943. Na žádost Inspektorátu čs. letectva bylo zřízeno nové uskladňování pozůstalosti padlých, nezvěstných a zajatých letců.

Air Ministry k tomuto účelu najalo dům v Holmwood u Dorking, Surrey, asi 25 mil na jih od Londýna. Tam také měla být uskladněna veškerá pozůstalost. Současně se změnila dosavadní praxe uspořádání pozůstalosti. Zásadně neměla

být v budoucnu rozprodávána žádná pozůstalost, vyjímaje auta, motorky a kola. Ale i v těchto případech, přál-li si majitel auta a stanovil-li tak v poslední vůli, neměly být tyto předměty prodávány. Pplk. Kalla měl učinit vše, aby je jednou dopravil buď nejbližším příbuzným nebo osobám, jimž je letci odkázali.¹⁷⁾

Pplk. Kalla také Inspektorátu čs. letectva mimo jiné napsal: „Ježto v budoucnu bude možno uschovati vše pro pozůstalé, apeluji na spolupráci všech příslušníků čs. perutí, aby jen autentické předměty padlých byly dovezeny matkám neb ženám. Jistě mnohé z nich je budou uschovávat s láskou, snad budou i dány do muzeí se jménem toho, kdo padl za osvobození naší země (krásná představa, bohužel pplk. Kalla nemohl tehdy nic vědět o vítězném únoru 1948, pozn. autora).

Stává se, že angličtí přátelé padlých letců žádají, aby jim byly dány na památku některé předměty z pozůstalosti. Nemohu tak učinit, jestliže nebylo v pozůstalosti tak stanoveno.

Aby mi bylo umožněno naložiti s pozůstalostí tak, jak kdo si přeje, musím být poslední vůlí k tomu oprávněn.

Doporučuji, aby všichni výkonní letci pořídili poslední vůle. Já i pozůstalí budou se dle nich řídit.⁴¹⁸⁾

Ovšem ještě v listopadu 1943 napsal gen. Janoušek úřední sdělení čs. perutím (včetně 68. noční peruté a styčným důstojníků) a depotu, ve kterém uvedl, že: „Přes řadu upozornění dochází stále ještě k nesprávnostem při ukládání pozůstalostí po příslušnících čs. letectva. Stává se, že chybí plnicí pero, fotoaparát, pouzdro na cigarety apod.

Nařizují proto: Při vyřizování pozůstalosti postupujte přesně podle platných předpisů RAF...

Nic nesmí být z majetku nezvěstného či mrtvého vyňato bez předchozího souhlasu Air Ministry a všechny přestupky proti tomuto nařízení budou v budoucnu vyšetřovány a předloženy příslušným RAF soudům.⁴¹⁹⁾

Zde se jenom krátce zmíníme, jak Britové postupovali, když padlý příslušník RAF za sebou zanechal dluhy.

V případě padlých příslušníků RAF, kteří zanechali dluh vůči eráru (např. následkem ztráty výstroje, vybráním záloh na plat apod.) byla praxe taková, že tyto dluhy se nevymáhaly na pozůstalosti důstojníků, pakliže nepřevyšovaly částku pěti liber. Jestliže však pozůstalost nepřevyšovala 2000 liber a důstojník zanechal nezaopatřené rodinné příslušníky, anebo nepřevyšovala částku 100 liber, a důstojník nezaopatřených rodinných příslušníků nezanechal, v těchto případech se takové dluhy nevymáhaly vůbec. V případě, že šlo o příslušníky mužstva, nevymáhaly se rovněž tyto dluhy vůbec.

Od těchto pohledávek Air Ministry se však „slušelo“ rozeznávat pohledávky důstojnických jídelen. To byly tzv. „čestné dluhy“ pozůstalosti soukromého rázu vůči kamarádům padlého. Podle britských předpisů požívaly tyto dluhy před-

nostní právo. Pokud nebyly zaplacený, nesli ztrátu ostatní důstojníci. Pokud tedy bylo z čeho, bylo nutné tyto dluhy zaplatit.²⁰⁾

Pokud za sebou zanechal padlý čs. letec ve Velké Británii nezaopatřenou rodinu, bylo o ni britskými úřady postaráno.

Např. vdova po šrtm. Františku Kotibovi pobírala vdovský důchod 12 liber měsíčně a 4 libry jako příspěvek na dítě, celkem tedy 16 liber měsíčně.²¹⁾ Stejný vdovský důchod dostávala i žena po důstojníkovi s dítětem. Vdova po poručíkovi Leo Anderlovi pobírala 12 liber měsíčně, 4 libry na dítě, celkem 16 liber měsíčně, a to ode dne 16. června 1943, kdy jí byla vyměřena penze od Ministry of Pensions (poručík Anderle byl nezvěstný od 10. prosince 1942).²²⁾

V průběhu roku 1942 se problémy ze zasíláním potravinových a materiálních balíčků (včetně uniforem) více méně vyřešily (podrobněji viz kapitola V. d 2). Neznamenalo to, že by prosby čs. letců ze zajetí zcela ustaly. V dopisech svým přátelům do Anglie letci vždy o něco žádali, ale prosby již nebyly takového rázu a takového množství, jako v roce 1941. Od podzimu roku 1941 se rozběhla pomoc od Červeného kříže našim letcům a ti na tom byli prakticky stejně, jako jejich britští kolegové.

Zlom opět nastal v roce 1944, po invazi spojenců do Francie. Potravinové a materiální balíčky začaly chodit méně a méně. V roce 1945 pak byla většina zajatců odkázána na nedostatečnou německou stravu (podrobněji o celé problematice opět kapitola V d 2). To však na rozdíl od roku 1941 již nikdo nepochyboval, že porážka nacistického Německa je otázkou měsíců. Ne že by zajatci netoužili po pomoci stejně jako v roce 1941, v této době (1944–45) si však uvědomovali, že i kdyby jim pomoc z Anglie poslali, stejně by ve většině případů vůbec nedošla.

d 4) Sváteční dny v zajateckém táboře

Ani život v zajetí neběžel stále monotónně kupředu. I když všední dny v zajetí převažovaly, vyskytly se v zajetí i dny sváteční jako byly Vánoce, Silvestr, narozeniny zajatce, návštěva nedělní bohoslužby a poštovní styk v zajetí.

Vánoce v zajetí

V roce 1943 se většina našich zajatých letců nacházela v táboře Stalag Luft III v Saganu. Čs. letci tak mohli oslavit Vánoce v zajetí poprvé ve větší společnosti svých kamarádů. Důstojníci i poddůstojníci slavili Vánoce odděleně. Ne, že by chtěli, ale na podzim roku 1942 byli poddůstojníci z tábora Stalag Luft III přemístěni do tábora Stalag Luft I v Barthu.

V archivu se zachovaly vzpomínky jednoho ze zajatých čs. letců, který nevynechal ani zmínku o Vánocích: „Při vzpomínce na Vánoce vzpomínáme i na první společné Vánoce roku 1943 ve Stalag Luft III. Pro nás to byly zatím nejlepší svátky. Mohli jsme je trávit spolu, i když v zajetí, ale mezi svými kamarády. Předem jsme se umluvili, že si připravíme řádnou hostinu.

K veselosti nás nutily zprávy, které přicházely z východní fronty. Postup Němců byl zastaven. V samotném Německu a v okupovaných zemích probíhá „Winterhilfe“, zimní pomoc německým vojákům na frontě. Všechno nám působilo radost a naději na zkrácení války.

Pro Vánoce jsme si z balíčků schovávali různé dobroty. Také vánoční balíčky byly lepší. Bylo v nich oblíbené vánoční anglické jídlo – krocan a speciální pudinky.

Předem byl sestaven jídelní lístek a jídla pojmenovaná podle našich kuchařů. Také na tento den bylo povoleno déle svítit v barácích. Na štědrovečerní večeři jsme se ohlili a vzali, co jsme měli nejlepší, na sebe. Jídla jsme si pokud možno přizpůsobili našim poměrům. Po večeři se kouřilo, pila se káva, čaj a kakao.

Při této bohaté hostině v zajateckém táboře nám najednou bylo teskno a smutno. Všichni Češi jsme se sešli v jedné místnosti. Vzpomínali jsme na naše doma. Neoficiálně jsme se dozvěděli, že jsou internováni někde u Kyjova ve Svatobořicích. Nezapomněli jsme ani na kamarády, kteří mezi námi již nejsou a i na ty, kterým je doposud dopřáno bojovat. I když jsme fyzické nedostatky necítili, nebylo nám nějak dobře. Také Milan (F/O Milan Zapletal, pozn. autora), který byl dopoledne na léčebné kůře, předal něco sovětským zajatcům.

Nakonec jsme si zaspívali. Dlouho jsme nemohli usnout. Převalovali se na pryčnách. Každý z nás chvíli co chvíli pronesl nahlas svoje myšlenky, ale k nějaké nepřetržité zábavě to nevedlo. Všichni jsme v duchu doufali, že jsou to poslední Vánoce (v zajetí) a příští, že už budeme doma.⁴¹⁾

Němci, podle nacistických směrnic a nařízení státních a politických orgánů, povolili konat oslavy Vánoc jen s vyloučením Židů a Cikánů. Zvláštní předpis NSDAP v Linci z 3. prosince 1943 vylučoval z těchto oslav v Horním Rakousku a v jižních Čechách také Poláky.²⁾

Sgt. Zdeněk Škarvada se jako poddůstojník nacházel koncem roku 1942 v zajateckém táboře Stalag Luft I v Barthu, kde s ostatními čs. letci – poddůstojníky prožil Vánoce.

Německý velitel tábora chtěl zajatcům upřímně zpříjemnit atmosféru vánočního času. Pozval tedy do tábora německou vojenskou kapelu, která zajatcům vyhrávala vánoční písně.

Zatímco němečtí hudebníci provozovali své vystoupení, spojenečtí zajatci využili situace a v nepozorované chvíli jim sebrali odložené vojenské čepice. Ty se daly využít především při útěku.

Po skončení hudební produkce začali Němci čepice pochopitelně shánět. Bylo jim jasné, k čemu by je zajatci použili. Německý velitel tábora apeloval na vojenskou čest zajatců, poté vyhrožoval, marně. Vojenští hudebníci odešli z tábora bez vojenských pokrývek hlavy. Tím to ovšem neskončilo.

Německý velitel tábora vydal nařízení, které zakazovalo, aby zajatci nosili jakékoliv vojenské pokrývky hlavy. Tím nemohli využít ani německé.

Zajatci hlasovali po světnicích, zda německé vojenské čepice vydat nebo ne. Německý velitel tábora poté, co se zajatci k vrácení čepic neměli, vydal rozkaz, který nařizoval tři apely denně.

Apely trvaly až tři hodiny a zajatci museli stát v pozoru v mrazivém počasí. Když to trvalo třetí den, uvědomilo si spojenecké vedení tábora, že další dny, které by měli zajatci strávit v mrazivém počasí, by se určitě negativně podepsaly na jejich zdraví. Třetí den byly německé čepice vráceny. Další průběh Vánoc byl na jednotlivých zajateckých světnicích podobný jako u výše uvedeného příkladu týkajícího se důstojníků.³⁾

Na rozdíl od letců na tom byli obyčejní pěšáci daleko hůře. Nemohli si v zajetí dopřát takovou „hostinu“ jako výše uvedení čs. letci – důstojníci. A pokud nebyl pěšák příslušníkem západní armády, o Vánocích většinou živořil (týkalo se to nejvíce sovětských vojáků).

Jeden voják ze zajateckého tábora Stalag VIII B v Lamsdorfu (tábor určený pro pěchotu, ale byli tam umístěni i západní letci) vzpomínal na Vánoce v tomto táboře takto: „K večeri jsme se shromáždili na jizbě č. 4 kolem stolu z neohoblovaných desek. Každý měl před sebou misku s jídlem. Podle zásad našich rodičů, tak jak jsme byli vychováni, jsme se potichu pomodlili. Pak jsme se rozhodli zazpívat vánoční písně. Ale dopadlo to jako když se zastaví starý gramofon. Nedozpívali jsme ani jednu rozladěnou sloku. Na misky s jídlem dopadaly slzy, tichá píseň se proměnila v pláč.“⁴⁾

Silvestr v zajetí

Na rozdíl od Vánoc, které si čs. letci mohli vcelku důstojně připomenout, tak Silvestr v zajetí ztrácel onu „důstojnost“ na svobodě.

Naši letci byli v Anglii zvyklí slavit příchod nového roku značně bujaře. Nebylo se co divit, každý přežitý rok byl důvodem k oslavě a naději, že ten příští snad již ukončí válku. Letci se shromažďovali v britských hospůdkách, barech a se svými čs. a spojeneckými kamarády pořádně oslavili Silvestr. Pochopitelně nemohly chybět nezbytné „girlfriend“.

O to vše byli letci v zajetí připraveni. Alkohol se v balíčcích od Červeného kříže pochopitelně nenacházel, a dívky se do tábora rovněž nedaly nijak propašovat. Proto se Silvestr v zajetí většinou omezil pouze na uspořádání „hostiny“ z dobrot od Červeného kříže.

Jednou z výjimek měl však být Silvestr 1943 v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu. Na tento Silvestr Němci slíbili, že povolí, aby zajatci na svých ubikacích popíjeli pivo, které jim sami dodají!

Pivo pak skutečně Němci přinesli v konvích na mléko. Bylo to ovšem strašné pivo, které bylo prakticky bez alkoholu. Podle většiny zajatců bylo lepší pít obyčejnou vodu. Nebylo divu, že většina ubikací pivo vylila.

I na světlici čs. důstojníků přinesli Němci jednu konev „piva“. Pivo nikomu nechutnalo. Jen stíhač F/O Ivo Tonder, pražský rodák, se usmíval, že když pivo nikdo nechce, tak ho vypije sám.

Protože toho dne Němci nevydali žádný otop pro tento den, byla v místnosti zima. F/O Tonder si tedy v letecké bundě a botách sedl ke kamnům, aby si alespoň představil pomyslné teplo. Konev si přitáhl k sobě a začal „statečně“ popíjet mok, který měl být pivem. F/O Tonder předstíral, že si na pivu skutečně velice pochutnává, což byla legrace pro ostatní letce. Vypil toho sice hodně, ale bez kýženeho výsledku. Nakonec zbytek „piva“ stejně jako ostatní vylil. Jediný výsledek pití pro jeho osobu bylo nepříjemné celonoční chození na pisoár.

I přes tento výsledek Silvestra 1943 nikdo ze zajatců nepochyboval, že nový rok 1944 přinese novou naději na brzký konec války. Zatím, v lednu roku 1944, se zajatci mohli bavit alespoň koulováním a procházkami. Oblíbenou činnost stavení sněhuláků Němci zakázali, asi proto, že zajatci na sněhulácích parodovali představitele Třetí říše.¹⁾

Narozeniny v zajetí

Stejně jako Silvestr, i narozeniny v zajetí postrádaly nezbytnou atmosféru a zázemí pro pořádnou oslavu. Často se stávalo, že si zajatec nechal informaci, že má narozeniny, zcela pro sebe. Pokud o tom přeci jenom řekl svým nejbližším kamarádům, tak ti mu obvykle připravili menší „hostinu“ z potravin od Červeného kříže. Pokud byl dotýčný náruživý kuřák, kamarádi mu dali jako dárek větší množství cigaret či tabáku.

Tak jako tak byly narozeniny spíše smutnou událostí v životě zajatce, který si vždy uvědomil, jak dlouho už se v zajetí nachází. Bývalý válečný zajatec plukovník Petr Záruba uvedl, že pro většinu zajatců byly narozeniny dalším všedním dnem v životě zajatce.¹⁾

Návštěvy bohoslužeb v zajetí

Mezi našimi letci v zajetí převažovali katolíci (čs. letecký personál ve Velké Británii se skládal z hlediska náboženské skladby z 64 % katolíků, 22 % evangelíků a příslušníků Církve československé, 2 % Židů a 12 % osob bez vyznání – stav v roce 1940¹⁾).

Zajatci, kteří chtěli, mohli navštěvovat v táboře (tedy ve kterém byl kněz) nedělní bohoslužby, zpověď, apod. Pochopitelně ne všichni tuto možnost využili.

Dovolím si tvrdit, že zajetí, jež bylo pro každého krajní životní zkušeností, jistě přimělo mnoho zajatců nacházet útěchu v božím slovu.

Tuto skutečnost potvrdil ve svých vzpomínkách i P/O Karel Trojáček. Jednoho zimního dne v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu zrovna zkoušel na sněhové kouli svůj golfový úder, když se u něho zastavil jeden z jeho britských přátel, který mu řekl: „Charles, zítra je neděle a jde se do kostela.“

– „Víš, George, jsem sice bez vyznání, ale věřím v sílu mluveného slova, jestli je pronášeno ústy věřícího a pravdivého muže. Zítřka se pro mne stav,“ odpovím a nakonec se ještě informuji na náboženský tábor zde v táboře.

„Kněze máme zde dva,“ odpovídá George. „Jeden katolický a jeden náš – „Church of England“ (tedy anglikánský kněz, pozn. autora).

„My! Church of England – máme naše bohoslužby zde v divadelní místnosti a katolíci v rohové místnosti našeho baráku. Zajímavá je historie katolického kněze zde. Je to Kanadan. Původně studoval techniku a dosáhl titulu inženýra. Později, pravděpodobně z nešťastné lásky, zanechal inženýrství a vystudoval bohosloví. Přihlásil se jako misionář a před válkou již byl ve střední Africe. Minulého roku (1942) byl poslán jako vojenský kněz k jednotkám do Severní Afriky. Cestou byla loď Němci torpédována a náš milý kněz byl zajat. Nyní slouží zde mše a podává duševní útěchu hlavně Polákům, Irům a některým z Čechů. Nás Angličanů je jen malá menšina katolického vyznání,“ končí George své vyprávění...⁽⁴²⁾

Bohužel v archivním materiálu ani ve vzpomínkách čs. letců se nezachoval popis bohoslužeb v zajetí ani to, jak na naše letce zapůsobily. Můžeme pouze předpokládat, že pokud byl kněz znalý „svého řemesla“ a uměl zvolit vhodná slova ke kázání, jistě to zanechalo v zajatcích stopy naděje. Zrovna tak jistě zajatec občas vyhledal kněze, aby se vyzpovídal a ulevil tak svému trápení.

Plukovník Petr Uruba například patřil mezi zajatce, kteří chodili pravidelně na bohoslužby. A podle jeho slov byla mše a kázání vždy vzpruhou pro mysl zajatce.⁽³⁾

Poštovní styk v zajetí, zasílání zásilek a balíčků do zajetí

Mezi sváteční dny každého zajatce patřily ty, kdy obdržel dopis od svých nejbližších či kamarádů. Zajatci měli povoleno poslat 2 dopisy a 4 pohledy měsíčně svým příbuzným či kamarádům.⁽¹⁾

Zpočátku Inspektorát čs. letectva v Londýně nedoporučoval a později přímo zakázal, aby si čs. vojáci ve Velké Británii dopisovali se svými kamarády v zajetí.

V dubnu 1941 nabádal gen. Janoušek velitele čs. perutí ve Velké Británii v tom smyslu, že měli upozornit: „...všechny příslušníky Vaší jednotky, aby písemný styk (se zajatci) omezili na nejnútnejší míru, a aby byli co nejopatrnější. Mohl by nastati případ, že neopatrným psaním by se jejich osud mohl lehce ztížit a že by mohli býti zajatci uvrženi do podezření z nekalého styku s nepřátelskou cizinou. Mějte na paměti, že každá maličkost může uškodit Vaším kamarádům. Nebylo by účelným uváděti údaje dosvědčující státní čs. příslušnost zajatců jakož i službu v čs. letectvu v Anglii.“⁽²⁾

Již koncem července 1941 gen. Janoušek ve sdělení veliteli 311. československé bombardovací perute uvedl mimo jiné: „Upozorňuji, že není přípustno, aby příslušníci čs. armády v Anglii korespondovali s našimi zajatci v Německu.“⁽³⁾

Vedení čs. letectva se domnívalo, že pokud nebude docházet ke korespondenci mezi příslušníky čs. letectva ve Velké Británii a čs. zajatci, nebude se příliš poukazovat na čs. původ zajatých letců.

Dopisy z Velké Británie podléhaly pochopitelně německé cenzuře. A podle vedení čs. letectva by právě tyto dopisy zbytečně upozorňovaly na čs. zajaté letce. Tyto obavy byly zcela zbytečné, neboť Němci měli u drtivé většiny našich zajatých letců prokázán jejich skutečný původ.

Nařízení Inspektorátu čs. letectva, jak si dále ukážeme, však příslušníci čs. letectva a armády nedodržovali a dodržovat nehodlali. Proto nakonec Inspektorát čs. letectva doporučil, aby se dopisování se zajatci řídilo směrnicí, kterou vydalo War Office v roce 1943.

V korespondenci s válečnými zajatci nesměli příslušníci armády a letectva udávat svoje jméno, ani svou jednotku nebo místo pobytu, nýbrž jako zpáteční adresu uvést adresu příbuzných nebo známých ve Velké Británii, kteří jim pak korespondenci mohli zaslat.

Příslušník armády, letectva, který neměl ve Velké Británii příbuzné nebo známé, jejichž adresu, jakožto zpáteční adresu by mohl při korespondenci uvést, mohl požádat toho, s nímž si dopisoval, aby odepsal na jméno pisatele (pouze jméno) s adresou c/o. the Chief Postal Censor, London. Tedy např. Jan Holan c/o. the Chief Postal Censor, London. V těchto případech bylo ovšem nutné, aby příslušník armády, letectva, požádal Chief Postal Censora, aby dopisy na jeho jméno poslal, přičemž měl uvést svoji plnou adresu – platnou pro jednotku pro korespondenci ve Velké Británii.⁴⁾

Náčelník štábu MNO k této směrnicí dále uvedl další doporučení pro příslušníky čs. letectva ve Velké Británii: „K tomu upozorňuji, že je v zájmu zajatců a všech příslušníků čs. letectva ve Velké Británii i jejich rodin v obsazeném území, aby k těmto všeobecným předpisům připojili svá vlastní bezpečnostní opatření podle nejlepších možností.

Nejlépe neuvádět vůbec svých pravých jmen, nýbrž pouze přezdívek a udávat zpětnou adresu jméno některého ze svých anglických přátel a jeho bydliště. Místo „Jan Hla“ tedy pouze „Jan H. Smith“ apod.“⁵⁾

MNO v Londýně skrz Inspektorát čs. letectva potom na základě britských předpisů vydalo přesný a závazný způsob poštovního styku s válečnými zajatci (jednalo se výhradně o čs. letce, zajaté z řad pozemní armády na západní frontě se objeví až v roce 1944 po invazi do Francie).

Dopisy a dopisnice bylo možno posílat obyčejnou poštou bez poštovního. Měly se zasílat obvyklým způsobem, nikoliv na British Red Cross Society se žádostí o doručení. Tyto dopisy musely být zřetelně napsané rukou nebo na stroji. Dopisy neměly přesahovat 2 strany dopisního papíru, jinak obyčejně nastalo zpoždění, případně nebyly dopisy vůbec doručeny úřady země, do níž byly zaslány.

Dopisy se musely zabývat čistě osobními zájmy. Nesměly v žádném případě obsahovat informace jakéhokoliv druhu, jež by byly k prospěchu nepříteli. Nebylo dovoleno psát o leteckých, námořních, vojenských, hospodářských nebo politických otázkách, o pohybu vojsk či válečných nebo obchodních lodích.

Jakékoliv přílohy v dopisech způsobily vždy prodlení v doručení. Jako přílohy byly povoleny fotografie osobní povahy. Nedovoleny byly pohlednice nebo obrázky jakéhokoliv druhu (zřejmě z obavy, aby se německým úřadům z nich nepodařilo vyčíst „skryté“ informace).

Adresa musela být zřetelně napsána inkoustem a to jak na obálce, tak na samotném dopise. Pokud to šlo, měly se uvést tyto informace:

- a) hodnost a kmenové číslo /kromě dopisování s civilní osobou/, zkratka křestního jména a příjmení
- b) britský válečný zajatec
- c) číslo válečného zajatce /bylo-li známo/
- d) adresa tábora. Bylo důležité, aby adresa tábora byla úplná. Nestačilo tedy uvést pouze Stalag, ale k táboru muselo být připojeno jeho příslušné číslo, např. Stalag Luft III.
- e) země.

V levém horním rohu obálky mělo být napsáno „Prisoners of War Post“ a bylo-li posíláno zajatci v Itálii, „Service des prisonniers de Guerre“, zajatci v Německu i „Kriegsgefangenenpost“.

Jméno a adresa odesílatele měly být napsány na zadní stranu obálky. Pokud odesílatel sloužil v armádě, ve Velké Británii, nebo za mořem, nesměl v žádném případě uvést adresu své jednotky. Místo té měl uvést adresu příbuzného nebo přítele ve Velké Británii, který mu měl dělat prostředníka.

Ukázka obálky dopisu:

Prisoners of War Post.

Kriegsgefangenenpost. Žádná známka, ledaže se dopis zasílal letecky.

P.J.I. 1250001 A.B.J. Smith

nebo No. 123456 Corporal J. Atkins

nebo No. 567890 Slading Aircraftman K. Jones

British Prisoner of War No. 3360

Stalag Luft III /Germany/

Zadní strana obálky dopisu:

From Mrs. J. M. Smith,

33 Maple Road,

Andover

Hants

Dopisy zajatcům v Německu a Itálii poslané leteckou poštou se dopravovaly následně. Dopisy se poslaly leteckou poštou do Lisabonu, odkud se dopravily do země určené pozemní cestou. Letecká pošta byla sice o něco rychlejší, ale i tak vyžadovala hodně času.

Zásadně bylo zakázáno dělat pokusy dopisovat válečným zajatcům skrze osoby žijící v neutrálních zemích.

Na balíkové zásilky se vztahovala následující opatření. Příbuzní (nebo rodi-ny, které po dobu války např. „adoptovaly“ čs. letce v zajetí) nemohli poslat balíč-ky zajatcům přímo. Potraviny, kuřivo, mýdlo, šatstvo, zasílal zajatcům pravidel-ně britský Červený kříž a St. John War Organisation.

Potraviny a tabák nemohly být posílány příbuznými. Potraviny, cigarety, tabák, mýdlo, v ceně 10 sh za jeden balík, posílal britským zajatcům (tedy i našim letcům) British Red Cross a Order St. John War Organisation. Tyto organizace pak s díky přijímaly příspěvky k hrazení těchto výloh.

Červený kříž, respektive Oddělení pro nemocné zajatce, zasílalo v pravidel-ných obdobích zdravotní materiál pro raněné a nemocné. Jednalo se jednak o zásilky obyčejných léků pro domácnost, obvazy, apod. Dále věci jako rybí tuk, slad, potrava pro nemocné. Tento materiál se zasílal do zajateckých táborů na adresu služebně nejstaršího důstojníka.

Příbuzní válečného zajatce mohli posílat léky na adresu: Invalid Comforts Section, 14 Carleton House Terrace, London S.W.1. Tyto léky měly být přidány do balíčků od Oddělení pro nemocné zajatce. Takový balíček potom nesměl přesáh-nout váhu 1 ½ libry na osobu. Příbuzní neměli posílat láhve, pokud to bylo možné, měly být léky buď v kapslích, nebo tabletách. Pro nemocné, kteří potřebovali zvláštní dietu, se posílaly místo obvyklých týdenních balíčků zvláštní balíčky, ve lhůtách 4 týdnů.

The Prisoners of War Department of The Red Cross a St. John zasílalo kaž-dému zajatci: košili, spodky, ponožky, ručník, příkrývku, pulover, kapesníky, boty, pyžamo, kartáčky na zuby a pastu, mýdlo a potřeby na holení. Uniformy a vojen-ské pláště opatrovala War Office Air Ministry.

V kapitole V d2 jsme si ukázali, s jakou pravidelností potravinové a materi-ální balíčky zajatcům přicházely. Zde stačí pouze podotknout, že to bylo často velmi individuální a mnohdy záleželo na tom, v jakém táboře se dotyčný zajatec nacházel.

Jednou za 3 měsíce mohli příbuzní poslat zajatci osobní balíček ve váze 10 liber včetně obalu. Balíček musel být opatřen speciální nálepkou, kterou Červe-ný kříž posílal periodicky příbuzným. Odesílatel musel vždy tuto nálepkou vypl-nit. Nálepka měla tuto formu:

Prisoner Of War	Personal Parcel
Regst. No ...	Prisoner of War No ...
Rank /Hodnost/	Name
Camp /Tábor/ ...	
c/o. British Red Cross Society & Order of St. John	
14 Finsbury Cirkus	
London – E.C.2.	

Adresa musela být napsána inkoustem na obalu. Pošta přijímala k dopravě jen ty balíčky, které byly opatřeny nálepkou. Poštovné se neplatilo. Chtěl-li odesílatel potvrzení příjmu ve Finsbury Cirkus, bylo třeba přiložit obálku opatřenou známkou.

Jméno a adresa odesílatele musela být zřetelně napsána na balíčku. Konal-li odesílatel vojenskou službu, musel udat adresu prostředníka. Do balíčku bylo nutno vložit dvojmo seznam obsahu. Formuláře seznamu posílal Červený kříž současně s nálepkou.

Bylo přísně určeno, co mohou balíčky od příbuzných obsahovat.

Mezi dovolené předměty patřily: pokrývky, brilantina, kartáče všeho druhu, prostředky k čištění knoflíků (mělo se jednat o pevnou čistící hmotu, nikoliv tekutinu), žvýkačky, čokoláda v tabulkách, strojky na výrobu cigaret, cigaretové dutinky s filtrem. Zakázáno bylo ovšem zasílání cigaret nebo cigaretových papírků (zakázali to Němci, zajatci pomocí cigaret a tabáku často korumpovali německé strážné).

Dále se mohlo posílat šatstvo včetně prádla, civilní nebo vojenská obuv, pletené zboží, uniformy, barevné látky hedvábné a bavlněné, obyčejné nebo bavlněné, plátno pro vyšívání.

Prášek na zuby, rámečky se slídou nebo nerozbitným sklem na fotografie, krabice s šicími potřebami, jehlice k pletení a vlna, zavazadlový pytel, tužky, fajfky, pytlík na tabák, otvírač konzerv, žiletka, nožičky, krém na obuv, malé hudební nástroje, mýdlo všech druhů, ručníky, houby, osušky.

Mezi zakázané předměty patřily: psaná sdělení (dopisy se musely posílat zvlášť), tiskoviny, obrázkové revue a fotografie, peníze, známky, papírnické zboží a hrací karty.

Předměty v tubách, krabicích a jiných obalech, které se nedaly snadno otevírat při prohlídce. Lihoviny nebo pevný líh na topení, zápalky a rozněcovadla vůbec.

Potraviny, tabák a cigarety. Fotografické přístroje, polní kukátka, sextanty, kompas, elektrické svítilny a jiné přístroje použitelné pro vojenské nebo námořní potřeby.

Lékařské pomůcky včetně léků všeho druhu, drogy a obvazy.

Úplné obleky, barevné nebo šedé flanelové kalhoty, sportovní kabáty nebo nepromokavé pláště a jakékoliv převleky.

Tyto balíčky byly podrobeny německé cenzuře a všechny nedovolené předměty byly odstraněny, případně vráceny odesílateli.

Dále existovaly tzv. balíčky posílané podle zvláštního povolení. Např. knihy, hudebniny, karty a sportovní potřeby mohly posílat některé firmy (např. vydavatelství), jež měly zvláštní povolení od britského cenzurního oddělení, které jim umožňovalo na objednávky zasílat knihy, hudebniny, hrací karty a hry zajatcům v nepřátelském území a v neutrálních zemích. Majitelé těchto povolení mohli vyřizovat objednávky jen přímo, tj. nesměli přijímat knihy apod. k doručení zajatcům.

Naproti tomu noviny a periodické časopisy se mohly zasílat pouze zajatcům (internovaným osobám) v neutrálních zemích.

Tabák a cigarety šlo zasílat zajatcům a internovaným civilistům v nepřátelských nebo obsazených zemích firmami, jež měly od britského cenzurního oddělení zvláštní povolení. Nejmenší množství, které mohlo být zajatci posláno bez zdanění v 1 balíčku, byly 4 unce netto.

Balíčky posílané do neutrálních zemí držiteli povolení musely být doloženy potřebným množstvím celních prohlášení a oznámeními zásilky.

Maximální váha balíčků do nepřátelských nebo neutrálních zemí byla 11 liber.

Zajatcům se rovněž posílaly tzv. výchovné knihy, které jim měly umožnit další vzdělávání v zajetí. Oddělení Educational Books Section of the British Red Cross se staralo o zasílání knih, které pomáhaly zajatcům připravovat se např. na složení maturity, složení zkoušek na vysokých školách, na povolání v poválečné době.

Toto oddělení posílalo do zajateckých táborů formuláře žádanek, na které měli zajatci napsat, o jaké výchovné knihy mají zájem. Finanční dary příbuzných byly vítány, avšak oddělení provádělo vše vlastním nákladem, pokud příbuzní nemohli přispět. Oddělení rovněž pomáhalo najít prostředky k doručení korespondenčních kurzů.

Zvláštní režim platil pro posílání telegramů. Telegramy – dotazy o pobytu, nebo stavu zajatce nešlo zasílat do příslušných zemí. Takové dotazy bylo nutné adresovat na British Red Cross Society, The Lord Chamberlain's Office, St. James's Palace, London – S.W.1.

Telegrafické spojení k zajatcům nebylo možné, ale občas ve velmi vážných případech mohl Červený kříž poslat zprávu International Red Cross Committee in Geneva, aby ji doručil berlínským reprezentantům k doručení.⁶⁾

Z poválečných protokolů sepsaných s čs. letci po návratu ze zajetí do Velké Británie a z jejich dopisů vyplývá, že dopisování s přáteli, s přítelkyněmi, ženami v Anglii či rodinami v Protektorátu se zúčastnilo 37 čs. letců (celkem byly protokoly sepsány se 47 letci. Čs. letců do zajetí upadlo celkem 52, avšak jeden z nich nebyl veden v evidenci čs. letectva a byl považován za anglického příslušníka

RAF a jeden letec byl v zajetí zavražděn. Protokoly tedy nebyly sepsány pouze se třemi letci).

Zbylých jedenáct letců v protokolech pouze uvedlo, že si nedopisovali s rodiči (rodinami) v Protektorátu, ale na dopisování s přáteli v Anglii se jich nikdo v protokolu přímo nezeptal.⁷⁾

Kromě tří letců, kteří byli zajati v roce 1944 a byli tedy v zajetí relativně krátkou dobu (Sgt. Přístupa, F/O Kaňovský, F/Sgt. Ocelka), se dá u ostatních letců předpokládat, že si dopisovali s přáteli (přítelkyněmi) v Anglii.

Marina Pauliny, místopředsdkyně Čs. červeného kříže, informovala Inspektorát čs. letectva o situaci ohledně dopisování mezi zajatci a jejich přáteli v Anglii: „F/O Cigoš neměl přátel zde v Anglii a proto jsme mu přidělili Mr. Newmana, jenž se o něj pečlivě stará. F/O Cigoš dostává balíky a dopisy pravidelně.“⁸⁾

Jestliže si čs. letec neměl s kým dopisovat, Čs. Červený kříž mu obvykle přidělil anglickou přítelkyni, či přítele, s nimiž si mohl dopisovat. Těto skutečnosti pak rádi někteří čs. letci v zajetí využili.

Svobodné Angličanky či vdovy pak samy často rády nabízely svou pomoc Čs. červenému kříži, že po dobu války „adoptují“ čs. zajatého letce, se kterým si budou pravidelně dopisovat. Těto nabídky využili např. P/O Trojáček, Sgt. Šiška, Sgt. Batelka, Sgt. Kresta, F/O Bryks, a jiní.⁹⁾

Posledně jmenovaný letec se po válce osobně poznal s Angličankou Gertrudou Roseovou, poštovní úřednicí a vdovou po britském letci. V době svého zajetí si s ní F/O Bryks dopisoval prostřednictvím Mezinárodního červeného kříže. F/O Bryks se potom s Gertrudou Roseovou 18. července 1945 v Anglii oženil. Angličané potom o jejich vztahu za války dokonce natočili film, který svým názvem mluví za vše: „Srdce v zajetí“.¹⁰⁾

Přidělování přítelkyň či přátel na dopisování po dobu války mělo svoji logiku. Pokud některý letec dostával pravidelně dopisy a jiný ne, vedlo to často k závislosti a nepříjemné náladě na ubikacích. Přidělení přítelkyně, přítele na dopisování po dobu války pak tuto záležitost vyřešilo.

Dopisování s přáteli ve Velké Británii probíhalo většinou tak, jak uvedl do protokolu W/O Netopil: „Udržoval jsem korespondenci většinou s přáteli v Anglii. Obdržel jsem mnoho dopisů od kamarádů u letek, kteří psali buď přes mé přátele nebo na vymyšlené jméno.“¹¹⁾ Dopisování tedy probíhalo podle instrukcí Inspektorátu čs. letectva.

Celkem 16 čs. letců si dopisovalo s rodinami a příbuznými v Protektorátu Čechy a Morava. Čtyři z nich k dopisování používali tzv. černou poštu. Zbylých dvanáct si dopisovalo přes německou cenzuru.¹²⁾

F/Lt Bušina si dopisoval se sestrou v Protektorátu přes německou cenzuru a potom tajně. F/Lt Bryks po svém třetím útěku do Varšavy psal domů prostřednictvím polské organizace a jedné kolegyně polské studentky. W/O Nyč v roce

1941 obdržel několik dopisů z domova tzv. černou poštou a jeden na adresu německého strážného Gefr. Karla Blumentritta. F/Sgt. Bauman udržoval kontakty s domovem přes německého strážného Winklera, který jeho dopisy vynášel z tábora. Odpověď obdržel F/Sgt. Bauman přímo na jeho adresu, nebo jeho teta dojížděla do Úpic k Winklerům.¹³⁾

Zbylí letci si dopisovali přes německou cenzuru. Zatímco někteří si dopisovali celkem pravidelně téměř po celou dobu, co byli v zajetí, jiní psali domů zřídka a někteří dopisování po krátké době raději sami přerušili.

Např. F/Lt Ščerba v protokolu uvedl, že: „Po celou dobu zajetí jsem si dopisoval se sestrou v Katovicích.“¹⁴⁾

F/Lt Cigoš v protokolu uvedl, že domů psal: „Ovšem zřídka a velmi krátké zprávy, týkající se pouze zdraví. Z domova jsem dostával rovněž stejné odpovědi.“¹⁵⁾

W/O Novotný v protokolu uvedl, že: „... dopisoval jsem si s rodinou, rodiči. ... Dopisoval jsem si nejprve česky a po zákazu jsem si dopisoval anglicky a německy. ... V roce 1942 jsem si přestal dopisovat s rodinou, jelikož mně bylo oznámeno z domova, že korespondence se mnou jim působí nepřijemnosti.“¹⁶⁾

Bohužel z archivního materiálu se mi nepodařilo zjistit, kolik letců si psalo s domovem pravidelně a naopak. Je však zřejmé, že možnosti dopisovat si s rodiči a s rodinami v Protektorátu využilo pouze 16 zajatých letců, tedy menší část čs. zajatých letců.

Většina zajatých letců raději dopisování s domovem neriskovala, aby svým nejbližším doma ještě více nepřitížili, neboť, jak víme, celkem 207 rodin čs. letců bylo internováno v koncentračním táboře ve Svatobořicích. Z tohoto počtu sedm rodin patřilo mezi příbuzné zajatých čs. letců. Letci se jistě domnívali, že dopisování s rodinou by mohlo přispět mimo jiné k její internaci do koncentračního tábora.

Je zajímavé, že rodiny, které si dopisovaly se zajatými letci, nebyly internovány do koncentračního tábora. Stejně zajímavé je, že o drtivě většině našich letců v zajetí Němci bezpečně věděli, že se jedná o Čechoslováky, ale do koncentračního tábora internovali „pouze“ sedm rodin patřících k zajatým letcům. Němci pravděpodobně nepostupovali v této problematice nijak systematicky, spíše nahodile. To platilo i o většině internovaných rodin čs. letců ve Svatobořicích.

Němci zakázali, aby si zajatec dopisoval se zajatcem. Bylo to především z toho důvodu, aby si zajatci nemohli vyměňovat zkušenosti z jednotlivých táborů. Zajatec si mohl dopisovat se zajatcem pouze tehdy, když byli v příbuzenském vztahu. K takové korespondenci potom obdrželi i zvláštní korespondenční listky. Této skutečnosti mohli z čs. zajatých letců využít pouze bratři Truhlářovi. Sgt. Jan Truhlář se dostal do zajetí v roce 1941 a jeho bratr Sgt. Václav Truhlář v roce 1942 (v roce 1943 byl repatriován). V zajetí si potom oba bratři skutečně dopisovali.¹⁷⁾

A jaká byla forma samotných dopisů?

V roce 1941/42 se v několika dopisech objevila čeština či francouzština, což svědčilo o tom, že někteří letci si příliš nestačili osvojit angličtinu. Později v průběhu války si již zajatci dopisovali výhradně anglicky.¹⁸⁾

V korespondenci čs. zajatých letců lze vystopovat několik základních typů. Za prvé to byly zprávy přátelům, rodinám v Anglii, že dotyčný je na živu a zdrav. Za druhé to byly prosby o zaslání potravinové a materiální pomoci. A za třetí běžná konverzace, která byla limitována německou i britskou cenzurou. V této běžné konverzaci se potom často objevovalo téma zranění. Běžné potom bylo, že se tato témata v dopisech velice často prolínala.

Výjimkou pak bylo několik dopisů od jednotlivců či skupinek, které byly určeny představitelům čs. odboje, např. prezidentovi Benešovi. V těchto dopisech zajatci uváděli, že se jim daří dobře a jejich morálka je na výši. Tyto dopisy pak byly využity k povzbuzení morálky čs. letců ve Velké Británii. Měly jim ukázat, že se nemusí obávat případného zajetí.¹⁹⁾

Ukažme si nyní několik příkladů ze zajatecké korespondence. První ukázka bude první typ dopisu, oznámení, že dotyčný je na živu:

Sgt. Šiška, Sgt. Svoboda a P/O Ščerba napsali 22. února 1942 krátký dopis Sgt. Metoději Šebelovi:

„Cyrdo!

Přijmi srdečný pozdrav a vzpomínku. Doufám, že se Ti daří dobře a že Ford také dělá dobrotu. Přistáli jsme na moři, kde jsme strávili 6 dní a nocí. Blondy (zadní střelec Sgt. Rudolf Skalický, pozn. autora) zůstal v letadle, Mohr a Tománek zemřeli pátý den na dinghy. Dostalo se nám dobrého ošetření a proto naše omrzlé nohy jsou již lepší.

Zdraví Tebe a ostatní:

Šiška, Svoboda a Ščerba Josef.⁴²⁰⁾

Druhá ukázka bude obsahovat prolínání několika témat.

Sgt. Gustav Kopal napsal 7. března 1941 svému příteli do Anglie tento dopis:

„Milý příteli,

přijmi srdečný pozdrav z mého nového působiště. Jsem zdrav, ale bohužel stále při chuti. Psal jsem již k Vám dvakrát, ale nevím, zdali jste něco ode mne obdrželi. Jinak čas pomalu utíká a to proto, že není nic ke čtení a ke kouření (dotyčný byl v zajetí krátce, zajat byl 6. února 1941 a byl umístěn do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu, který se v této době teprve zařizoval, později zde byla poměrně slušná knihovna, pozn. autora). Psal jsem o nějaké potřebné věci a doufám, že mně to pošlete. Kdybys jel náhodou do Manchesteru, stav se u mého otce a šikovně mu sděl, co se mnou je. Sám mu psát nechci, neb by to byla pro něho rána. Kdybys tam snad nejel, tak mu napiš Ty. Co se týče mých věcí, doufám, že jsou v bezpečí. Zašli mně adresu na Mary, abych jí mohl také napsati. Co

se týče věcí, o které jsem psal, potřebuji alespoň 2 prádlo, boty, ponožky, kapesníky, když to půjde, tak uniformu. Neurčité množství cigaret a tabáku pro 5 lidí. Pošlete to přes náš „Červený kříž v Londýně“. Vyříd, že se šetřiti nemusí.

Pozdrav všem od všech, Gusta.⁴²¹⁾

Třetí ukázka bude dopis, ve kterém se objevuje „běžná“ válečná korespondence mezi zajatcem a přítelkyní ve Velké Británii. Dne 10. října 1942 napsal Sgt. Šiška dopis své anglické přítelkyni Peggy Hughes. Zde je nutné se zmínit, že angličtí přátelé, kteří si dopisovali s čs. letci, často informovali Inspektorát čs. letectva o jejich přesunu do jiného zajateckého tábora, apod.

„Drahá Peggy,

není toho mnoho co říct nového, kromě toho, že jsem byl znovu přemístěn do další nemocnice. Je to klášter s nádherným okolím, ale je škoda, že stále nejsem schopen chodit. Doufám, že se máš dobře, prosím vyříd' moje srdečné pozdravy ostatním z Tvé rodiny.

Tvůj Alois Šiška.⁴²²⁾

Podobný typ dopisu napsal v květnu 1942 Sgt. Netopil svému příteli Sgt. Sokolovi, který byl stejně jako on příslušníkem 19. britské stíhací peruté. Zajímavé na tomto dopisu je, že ho Sgt. Netopil napsal pod svým krycím jménem Sgt. J. B. Bernet.

„Drahý Josefe,

před dvěma měsíci (24. března 1942, pozn. autora) jsem měl „pěknou nehodu“ ve Francii. Jsem stále naživu a moje pravá noha je nadvakrát zlomená. Nyní se mi daří již lépe a doufám, že již za měsíc budu moci dobře chodit. Je to poprvé, co nejsme spolu. Zatracená smůla. ... Byl bych Ti velmi vděčný, kdybys mi poslal nějaké cigarety a dopisy.⁴²³⁾

Závěrem si uvedeme typ dopisu, který se odlišoval svým tématem od ostatních. P/O Bušina napsal 25. září 1943 dopis adresovaný prezidentovi Benešovi:

„Velevážený pane presidente!

Jsem velmi šťastný, že Vám mohu psáti v naší krásné řeči. Posíláme Vám naše pozdravy z neradostného zajetí. V myšlenkách jsme vždy s Vámi a těšíme se z Vaší tvrdé, ale velmi úspěšné práce pro naši šťastnou budoucnost. 28. 10. zvláště vzpomeneme Vás, pane presidente, a celou naši rodinu. Prosím, předejte zprávy všem našim spolubojovníkům. Těšíme se jako děti na konec našeho zajetí. Všichni naši hoši v zajetí jsou ve výborném duchu.

Za čs. zajatce šcpt. Bušina.⁴²⁴⁾

Není snad nutné příliš zmiňovat, že letci netrpělivě čekali na dopisy od přátel a svých nejbližších z Anglie, jak např. dosvědčuje dopis Sgt. Batelky určený

jeho anglické přítelkyni: „Ze všeho nejvíc ti chci poslat mnoho srdečných pozdravů. Den po dni jsem se těšil, až od Tebe dostanu zprávu...“²⁵⁾

d 5) Výjimečné dny v zajateckých táborech

Mezi všedními a svátečními dny tvořily zvláštní skupinu tzv. výjimečné dny. Mezi takové jistě patřily dny, kdy byl zajatec chycen na útěku nebo při pokusu o útěk (viz kapitola VI). My se zde ovšem zaměříme na dny, které v životě některých čs. zajatců znamenaly v zajetí nepříjemný přelom. Mezi tyto dny patřily tzv. „dieppské represálie“.

Britsko-kanadské jednotky provedly dne 19. srpna 1942 v prostoru francouzského přístavního města Dieppe kombinovanou operaci Jubilee. Britové zde chtěli ověřit možnost podniknout útok na západoevropské pobřeží v časově a místně omezené kombinované operaci, která měla ověřit možnost úspěchu při pozdější hlavní invazi do Francie.

Winston Churchill myšlenku celé operace shrnul těmito slovy: „Považoval jsem ... za mimořádně důležité, aby se toho léta uskutečnila operace v širokém měřítku a vojenští představitelé se shodovali v názoru, že dokud nebude taková operace provedena, žádný rozumný generál nepřevzme odpovědnost za plánování hlavní invaze...“⁴¹⁾

Hlavním cílem bylo dobytí a obsazení města Dieppe a přilehlých pobřežních baterií. Dále obsazení nedalekého letiště St. Aubin a velitelství 302. pěší divize nedaleko vesničky Arques-la-Bataille. Přístavní zařízení mělo být zničeno, spojenci se měli rovněž pokusit zajmout určitý počet německých vojáků, a pak se měl celý výsadek vrátit zpět do Anglie.

Operace se zúčastnilo celkem 6 100 mužů z pozemní armády (z toho 4961 Kanadánů, třicet Američanů, patnáct Svobodných Francouzů, tři protinacističtí Němci, zbytek tvořili Britové). RAF nasadilo do boje přibližně 840 letounů.

Operace jako celek nedopadla dobře, pozemním jednotkám se nepodařilo dosáhnout všech vytčených cílů a přitom utrpěly neúnosné ztráty. Ze zhruba 6100 nasazených mužů jich bylo ztraceno 4260, tedy téměř 70 %. Němci ztratili „pouze“ 311 mužů, kteří byli mrtví nebo nezvěstní (někteří byli zajati a odvezeni do Anglie).

Personální ztráty RAF činily 69 padlých a nezvěstných, 30 zraněných a 18 zajatých letců z celkového počtu 1179 nasazených letců. Ztráty na letadlech činily 103 zničených a 59 poškozených strojů (většinou stíhaček).

Luftwaffe odepsala 48 zničených a 23 poškozených strojů. Němečtí stíhači měli 14 padlých a ztratili 23 strojů.²⁾

Ačkoliv pozemní armáda utrpěla neúnosné ztráty, RAF si až tak špatně nevedla. Jiří Rajlich dobře vystihl podstatu rozdílu ztrát mezi RAF a německou Luftwaffe: „Ačkoli německé ztráty (48 letounů) byly v absolutních číslech podstatně nižší nežli britské, i tak je možné je označit za těžké. Tvořily sice jen 3 % nasa-

zených sil, ale 15 % všech dostupných letounů. Připočítáme-li ještě poškozené stroje, pak německé jednotky byly večer po bitvě na polovičních stavech. To po několik následujících dní silně limitovalo německé akce. Zdá se tedy, že i kdyby Němci stabilně dosahovali poměru ztrát 1:2 ve svůj prospěch, byli by vyhlazeni podstatně dříve nežli RAF. I při vši cyničnosti takových počtů je tedy zřejmé, že měl pravdu Churchill, jenž v lednu 1942 soudil, že poměr ztrát 1:2 v německý prospěch je svým způsobem pro RAF s jejími rostoucími zdroji perspektivně dobrá politika. Tento poměr byl na Dieppe v zásadě „dodržen“ (48:103) a Churchill v rámci výkladu a obhajoby celé akce před Dolní sněmovnou 8. září 1942 podotkl, že: «... tento nájezd kromě svého průzkumného významu vyvolal na Západě velmi uspokojivou leteckou bitvu, jakou by si Fighter Command přálo opakovat každý den.»⁴³⁾

Pro mnohé spojenecké vojáky v německém zajetí však měla operace Jubilee nepřijemnou dohru. Spojencům se podařilo zajmout určitý počet německých vojáků, ale vzhledem k tomu, že okolo stále zuřil tvrdý boj a Spojenci mohli vyčlenit pouze malý počet svých mužů jako ozbrojený doprovod k zajatým Němcům, museli se spojenečtí vojáci s touto skutečností vypořádat. Sebrali Němcům zbraně, ale protože spojenecký doprovod byl slabý, rozhodli se Spojenci pro ne zrovna nejlepší řešení. Na cestu do Anglie německé vojáky spoutali na ruku. Němci tuto skutečnost propagandisticky využili a rozhodli se pro odvetný krok na spojeneckých zajatcích. Vybraní spojenečtí zajatci byli na 12 hodin denně spoutáni řetízky na ruku.

Z čs. zajatých letců byl takto postižen F/Sgt. Václav Bauman a Sgt. Pavel Svoboda, P/O Václav Kilián se perzekuci vyhnul pouze zásahem britského velitele baráku.

F/Sgt. Bauman byl po svém zajetí umístěn do zajateckého tábora Stalag VIII B v Lamsdorfu. Později byl F/Sgt. Bauman pro svá těžká zranění repatriován zpět do Velké Británie.

Němci se rozhodli, že Stalag VIII B bude patřit mezi ty zajatecké tábory, ve kterých budou vybraní spojenečtí zajatci vystaveni represím. Jedním z nich byl i F/Sgt Bauman, který byl na 12 hodin denně spoután řetízky na ruku a to od 1. prosince 1942 až do 4. září 1943!

Sám F/Sgt. Bauman tuto strašnou dobu v zajetí v poválečném protokolu shrnul do dvou vět: „Od prvního dvanáctý 1942 byl jsem svázán řetízky na ruku po dobu 9 měsíců po 12 hodin denně (do 4. 9. 1943), současně s ostatními příslušníky RAF. Žádal jsem německého lékaře o zproštění tohoto trestu, avšak byl jsem odmítnut s poukazem, že moje ruce jsou zdravé.“⁴⁴⁾

Dalším takto postiženým čs. letcem byl Sgt. Pavel Svoboda ze stejného zajateckého tábora. I jeho postihly kruté německé represe, kdy byl od října 1942 do pozdního léta 1943 svazován každý den od 8. hod. do 20. hod. řetízky na ruku.⁵⁾

Václav Kilián zanechal ve svých vzpomínkách popis „dieppských represí“: „V celém zajateckém táboře (Oflag VIIB v Eichstadtu, pozn. autora) se o ničem

jiném nemluvílo, než o operaci „Dieppe“. Tak jak byla veliká radost ze zahájení operace, tak bylo veliké zklamání z jejího ukončení.

Němci úmyslně přenášeli zprávy k zajatcům, že boj je velmi tvrdý a chování Angličanů a Kanadánů není regulérní. Tím se snažili zpracovat zajatce pro jejich budoucí úlohu.

Skutečnost nedala na sebe dlouho čekat. Dne 19. srpna (zde se Václav Kilián patrně mylí, pravděpodobně to bylo později, zřejmě si spletl datum operace se začátkem represí, pozn. autora) asi ve 14 hodin byl nařizen výjimečně nástup k „apelu“. Zajatci tušili, že se něco bude dít, ale nikdo nic nevěděl.

Zajatci nastoupili ve trojřadech podle baráků. K apelu se dostavili všichni důstojníci německého velitelství za doprovodu silné stráže. Proběhl normální apel. Počty Němcům souhlasily. Místo rozchodu si Němci zavolali staršiny jednotlivých baráků a vydali jim nějaké rozkazy. Po jejich návratu anglický velitel tábora vydal rozkaz spojit osazenstvo všech baráků a vytvořit jednotný trojřad. Po provedení se zase nic nedělo. Čekali jsme přes hodinu. My v trojřadu, Němci před námi. Byla to hra kočky s myší, byl to útok na nervy zajatců. K ukliďnění byli připraveni němečtí strážníci se samopaly...⁴⁶⁾

Konečně přišel i sám německý velitel tábora, který zajatce informoval o výsledku spojenecké operace u Dieppe. Mimo jiné řekl, že Angličané a Kanadané byli zahrnutí zpět do moře, kam také patří. To vyvolalo u zajatců vlnu odporu, začali křičet a nadávat. Německé stráže s namířenými samopaly rychle zjednaly klid.

Poté německý velitel pokračoval: „Vaši důstojníci nejen že neuměli bojovat, ale i surově a nelidským způsobem zacházeli a nařizovali svým vojákům surově zacházet s německými vojáky, kteří jim při této operaci padli do zajetí. Sebrali jim všechno, co měli u sebe a provazy je spoutali na rukou a mezi sebou, jako nějaká zvířata. Tato zpráva se dostala až k vůdci a ten po zralém uvážení nařídil provést odvetná opatření u anglických zajatců... To bude provedeno v mém táboře.

Z rozkazu vůdce uvězním 100 důstojníků mimo tábor a na ruce dostanou pouta. My, Němci, si nenecháme líbit surové zacházení s našimi vojáky.“

Zajatci začali mezi sebou šeptat. Vznikla otázka, jak těchto 100 obětí bude vybráno. Anglický velitel tábora se domlouval s Němcem. Potom oslovil kamarády v zajetí: „Kamarádi, první stovka, jak jste nastoupeni zleva – zůstanete. Věřte, že naše vláda se o tom dozví a učiní potřebná opatření. Hlavy vzhůru, chlapi!“

Vašek byl mezi stovkou vybraných. Jemu to nebylo nic nového. Těžkou hlavu si z toho nedělal (P/O Kilián patřil mezi první čs. osádku, která padla do rukou Němcům a byl téměř rok vězněn v německých věznicích, podrobněji viz kapitola III, pozn. autora). Tak jak stáli, velitel baráku procházel kolem svých lidí. Došel až k Vaškovi a oslovil ho: „Vy tam nesmíte, už jste si toho užil dost. Postupujte pomalu doprava, až na konec řadu. Hoši, pomozte mu!“ Kolem stojící kamarádi ihned pochopili jeho zámysl. Nenápadně uvolňovali své místo, až se ocitl mimo nebezpečnou stovku. To bylo provedeno během několika vteřin.⁴⁷⁾

Vybraní vojáci si s sebou mohli vzít jen ručník a kartáček na zuby. Byli dopraveni do blízkého zámku. Všichni měli na ruku pouta, a to od 8.00 hod. do 20.00 hodin. Byli neustále střeženi a spát museli na holé zemi. Pouta na ruku jim byla sundávána pouze v době ranní osobní toalety a v době výdeje stravy. Tito zajatci měli zakázáno dostávat balíčky od Červeného kříže a byli odkázáni na nedostačnou německou stravu.

Tato opatření uvedli Němci v tisku a rozhlase jako odvetu za surové a nelidské zacházení s německými zajatci od Dieppe. Angličané si to pochopitelně nenechali líbit a Winston Churchill nařídil provést protiopatření. Dvojnásobné množství německých zajatců bylo rovněž spoutáno a bylo to oznámeno britským rozhlasem.

Nastal kolotoč v opatřeních a protiopatřeních, dopláceli na to stejně spojenci i němečtí vojáci. Němci nechali v zajateckém táboře Oflag VIIIB uvěznit 400 spojeneckých vojáků. Angličané nechali spoutat 401 německých zajatců.

Václav Kilián ve svých vzpomínkách však uvedl, že tyto represe v táboře Oflag VIIIB trvaly pouze několik týdnů.⁸⁾ Zajatci na tom tedy byli mnohem lépe než jejich kolegové ze zajateckého tábora Stalag VIIIIB v Lamsdorfu, kteří byli krutě trápeni po řadu měsíců. Dá se předpokládat, že němečtí zajatci ve Velké Británii na tom byli stejně.

Málokdo ovšem ví, že kromě těchto dieppských represí bylo několik čs. letců vystaveno represím v zajateckém táboře Oflag IXA/H ve Spangenbergu. Mezi tyto zajatce patřil Karel Trojáček a Bedřich Dvořák.

Karel Trojáček zanechal na celou událost vzpomínku: „Po vstupu do nádvoří byli jsme znovu překvapeni novou prohlídkou a vzhledem tamních zajatců. Všichni nosili plnovous. Během prohlídky nám Němci odebrali holicí potřeby, mýdlo, ručníky, šicí potřeby aj. Po prohlídce byli jsme rozmístěni po světnicích a tam jsme se dozvěděli příčinu tohoto zákroku. Potkal jsem jednoho ze svých známých z dřívějšího tábora, který sem byl odeslán již dříve. „To ti bude slušet bradka, že? Podívej se na mne, já si ji pěstuji již přes šest neděl. Němci provádějí na nás represálie. Náš tábor má pykat za to, že prý některým německým zajatcům v Africe nebylo dovoleno se holit a žili prý ve špíně.“ Mezi zajatci byl též dokonce jejich „Ritterkreutzträger.“⁹⁾

Bohužel, ze vzpomínek Karla Trojáčka není zřejmé, jak dlouho represálie trvaly. Vzhledem k tomu, že po skončení represí měla většina zajatců mohutný plnovous, trvaly represe minimálně několik měsíců.¹⁰⁾

e) Platy zajatců

Ženevská konvence poněkud mlhavě formulovala odměnu za práci. Pokud nebyla určena zvláštní dohodou mezi válčícími státy, měla se projednat s příslušným vojenským úřadem. Mohla být vyplacena přímo nebo ukládána na účet a odevzdána po skončení zajetí.¹⁾

Toto opatření se však vztahovalo na zajatce z řad mužstva a nikoliv na letce. Z čs. letců, jak si ukážeme, dobrovolně v zajetí pracovalo pouze několik.

Důstojníci měli právo na žold ve výši odpovídající nepřátelským poměrům nebo stejný jako měli v armádě. Celkové náklady měl potom po skončení války uhradit vlastní stát.²⁾

Poválečné protokoly o průběhu zajetí byly sepsány se 47 čs. letci. Osm letců nebylo na otázku, zda pobírali plat, vůbec dotázáno. Ze zbylých 39 čs. letců jich plat pobíralo celkem 22.³⁾

Z protokolů vyplývá, že poddůstojníci dostávali plat až od hodnosti W/O a to ve výši 60 marek měsíčně. Tuto skutečnost potvrdil W/O Procházka: „Až od jmenování W/O dostával jsem plat jako anglický W/O.“⁴⁾ W/O Bufka uvedl, že v zajetí dostával: „60 RM měsíčně od doby povýšení na W/O.“⁵⁾

To, že někteří poddůstojníci plat v zajetí dostávali a jiní ne, W/O Netopil viděl jako hlavní příčinu v tom, že: „Jako poddůstojníci jsme nebyli nuceni pracovat a v Německu kdo nepracoval, nedostal nic. Proto jsem plat nedostával.“⁶⁾

Tento argument by sice zněl logicky, ale byl vzdálen pravdě. Např. W/O Bufka v zajetí rovněž nepracoval a plat dostával. Jak si to vysvětlit? Zřejmě záleželo na tom, v jakém táboře se zajatec nacházel a zda byl dotyčný poddůstojník v hodnosti Sgt. nebo F/Sgt povýšen do hodnosti W/O již v průběhu války.

Z důstojníků nepobírali plat pouze dva muži a dalších dvou mužů se na otázku platu v protokolu nikdo nezeptal.⁷⁾ Proč výše uvedení dva muži plat nepobírali, není zcela jasné. Zdá se, že Němci v otázce platů nepostupovali nijak systematicky, což potvrzovaly platy u poddůstojníků, kdy jeden letec v hodnosti W/O plat pobíral, a druhý ve stejné hodnosti nikoliv.

Tři čs. letci – poddůstojníci v zajetí se potom rozhodli dobrovolně pracovat, za což dva z nich pobírali finanční odměnu.

W/O Šťastný v protokolu uvedl, že: „Plat jsem nedostával žádný. Po dobu svého pobytu v Barth Sulza (správně Stalag IXC v Bad Sulza, pozn. autora) jsem dostával odměnu 16 marek za škrábání brambor.“⁸⁾

Sgt. Knap v protokolu uvedl, že: „Jelikož jsem pracoval dobrovolně se stolaři v dílně, dostával jsem 50 feniků denně. Jiný plat jsem nedostával.“⁹⁾

Hůře dopadl W/O Zvolenský: „V táboře jsem dělal holiče od 1. 11. 43 do 3. 1. 44 a pak jsem pracoval v kuchyni, kde jsem měl dostat 50 feniků denně. Vyplaceno mně však nebylo nic.“¹⁰⁾

F/Sgt. Bauman byl jediný čs. letec, který obdržel jistý finanční obnos tímto způsobem: „Oficiální plat jsem nedostával. Byla nám však půlročně udílěna malá částka, kterou nám všem poddůstojníkům věnovali angličtí důstojníci.“¹¹⁾

Měsíční částka platu podle hodností byla následující:

W/O	60 táborových marek měsíčně
P/O	72 táborových marek měsíčně
F/O	81 táborových marek měsíčně
F/Lt	96 táborových marek měsíčně ¹²⁾

Jak uvedl F/Lt Zafouk: „Plat jsem dostával v táborových markách pravidelně po deseti dnech.“¹³⁾ Tedy – F/O dostával 27 táborových marek na 10 dní a F/Lt 32 táborových marek.

Většina čs. letců pak po válce uvedla podobné prohlášení: „Jako W/O jsem dostával 60 RM měsíčně. Peníze ovšem k ničemu nebyly.“¹⁴⁾ Toto sdělení vycháze- lo především z toho, že za táborové marky si zajatci nemohli koupit nic k jídlu. Ale zas tak úplně k ničemu táborové marky přece jenom nebyly.

Václav Kilián ve svých vzpomínkách uvedl: „Zajatci také od Němců dostáva- li určitý žold. Nebyly to však peníze, nýbrž tištěné poukázky jako „Peníze pro válečné zajatce!“ (táborové marky, pozn. autora). Za tyto marky si mohli zajatci nakoupit určité věci ve vorlagru. Každý si napsal, co chtěl, dal poukázky v potřebné sumě a Němec mu to přinesl. Nedalo se koupit nic k jídlu, to Němci nedopustili. Bylo možno koupit dopisní papír, nějaký sešit i německé knihy, známky a i tzv. upomínkové dary. Obvyčejně se tyto peníze nepotřebovaly a po skončení války zahodily.“¹⁵⁾

Čs. zajatí letci – poddůstojníci umístění v zajateckém táboře Stalag Luft I v Barthu využili táborové marky velice efektivním způsobem pro nákup českých knih: „Petr Uruba prostřednictvím britského velitele zajateckého tábora objednal u pražského nakladatelství Kvasnička a Hampl různé české knihy, slovníky a učebnice cizích jazyků. V krátké době bylo v táboře sto svazků českých knih. Byly zde téměř všechny spisy Aloise Jiráska, Bassův Cirkus Humberto a jiné romány. Placení bylo provedeno převodem „lager marek“, kterých mezi zajatci bylo dostatek, avšak v zajateckém táboře nebyla možnost za ně něco koupit.“¹⁶⁾

Zajatci si tedy mohli za táborové marky koupit nějaké drobnosti ve vorlagru, což bylo ovšem často limitováno kvalitou tábora, a nebo využít možnosti použít tyto peníze na nákup knih, což byl ovšem spíše výjimečný případ. Zajatce nejví- ce tížilo, že si za tyto táborové marky nemohli koupit nic k jídlu, což bylo zvláště tíživé, když byli odkázáni na německou stravu.

Jindřich Pecka potom ve své práci provedl porovnání mzdy zajatců – mužstva podle národností. Jak správně uvedl, bylo: „Těžké porovnat mzdy zajatců různých národností v delším časovém rozpětí, neboť nemáme k dispozici úplnou sbírku směrnic a nařízení a jednotlivé údaje nejsou vždy souměřitelné. Odpovídají růz- nému prostředí, oboru a dalším zvláštnostem pracovního nasazení. Přesto však lze postihnout alespoň relativně ustálené proporce.“¹⁷⁾

Národnost zajatců	Čistá denní mzda RM
Angličané	2,40
Belgičané	0,70
Francouzi	0,70
Poláci	0,50
Sovětsí zajatci	0,20

Z tohoto přehledu je zřejmé, že čs. letci, kteří se v zajetí rozhodli dobrovolně pracovat, nebyli placeni jako britští zajatci, ale jako zajatci polští. Němci tedy jejich práci oceňovali podle nacionálního hlediska. Což je zajímavé, protože jinak vypláceli čs. důstojníkům i poddůstojníkům stejné platy, jako jejich britským kolegům.

Němci vypláceli plat čs. letcům podle výše britských hodností. Čím větší britskou hodnost čs. letec měl, tím větší pobíral plat, logické. Inspektorát čs. letectva pak posílal zprávy o povýšení čs. zajatých letců přímo do zajateckých táborů. Zajátého letce jistě potěšila skutečnost, že byl povýšen. V jednom případě se však ukázalo povýšení čs. letce „danajským darem“.

V kapitole III jsme si uvedli několik případů, kdy se sestřelenému čs. letci podařilo utajit svoji identitu a Němci ho považovali za Angličana. Tak to bylo v případě F/O Brykse, kterému se jako prvnímu z čs. letců podařilo úspěšně utajit svoji identitu.

Uvedli jsme si mnoho příkladů, kterými Inspektorát čs. letectva neustále upozorňoval čs. letce, aby byli v dopisování se zajatci opatrní, dobrovolné organizace zase neměly nikde zveřejňovat, že jejich pomoc je určena čs. zajatým letcům, apod.

F/O Josef Bryks vystupoval v zajetí úspěšně jako britský zajatec Josef Ricks. Němci by pravděpodobně nikdy nepřišli na jeho pravou identitu, nebýt skutečně neuvěřitelně hloupého kroku Inspektorátu čs. letectva v Londýně.

Inspektorát se po třech letech, co byl F/O Bryks v zajetí, rozhodl povýšit ho do hodnosti Flight Lieutenant (kapitán). Do německého tábora pak skutečně přišel doklad o jeho povýšení, ale i se správným uvedením jména a s poznámkou „Czech“! F/Lt Bryks byl potom nucen, jako pozitivně identifikovaný Čech, projít zajateckou kalvárií po úřadovnách pražského gestapa a očekával stejně jako většina ostatních čs. zajatých letců předvolání před válečný soud v zajateckém táboře pro prominenty Oflag IVC v Colditzu.¹⁸⁾

VI. POKUSY ČS. LETCŮ O ÚTĚKY ZE ZAJETÍ

To, že se zajatec ocitl v zajateckém táboře, pro něho neznamenal automaticky konec války. Zajatec byl vázán přísahou, která ho zavazovala pokračovat v boji i v zajetí. Samozřejmě nikoliv zbraněmi, ale vhodným způsobem. Např. korumpováním německých strážných, propagandou, pasivní resistencí a v neposledním případě pokusem o útěk.

Pokud se útěk podařil, zajatec se mohl znovu zapojit do aktivní bojové činnosti proti nepříteli. Německé stráže měly zase za úkol za každou cenu útěkům zajatců zamezit.

I když jsme si ukázali, že život v zajetí neplynul pouze stereotypně, vždy ovšem záleželo na tom, do jaké míry byly dny, které se vymykaly jednotvárnosti, dostačující pro určitý typ osobnosti zajatce.

Zatímco některý zajatec se dostal do zajetí koncem války, kdy již nebylo pochyb o porážce nacistického Německa, jiný byl v zajetí např. již od roku 1940 a žádné kulturní či sportovní aktivity nepomáhaly zahnat depresi z dlouhé nečinnosti. Zanedbatelný nebyl rovněž výše zmíněný faktor osobnosti zajatce.

Některý zajatec se mohl s daným stavem více méně smířit a považovat ho za přechodný stav, pro jiného bylo zajetí nesnesitelným stavem. K tomu přispívalo poznání, že válka neskončí brzy a pobyt v zajetí se protáhne na řadu let. Zajatecké poměry se pro takového zajatce stávaly den za dnem nesnesitelnější a zvyšovaly jeho depresi.

Čs. zajatý letec uvedl ve svých vzpomínkách, že: „Jednotvárnost života a stále tytéž tváře kolem samozřejmě nepřispívaly k uklidnění a rekreaci nervů. Někdy diskuse končily hádkou, jindy zase byli mnozí a mnozí, kteří za pár dnů svobody riskovali všechno, jen aby unikli této umrtvující jednotvárnosti.“⁽¹⁾

To potvrdil ve svých vzpomínkách i Paul Brickhill: „Rok 1943 skončil a v táboře se smířili s vědomím, že na otevření druhé fronty je už příliš pozdě a nezbude jim nic jiného než trávit v zajetí další měsíce. Mnohým, kteří žili za ostatním drátem již několik let, povolovaly v té šedivé, neutěšené a mrazivé době nervy. Jeden ze zajatců si začal namlouvat, že je generálem Smutsem, a trval na tom, aby ho ostatní oslovovali „pane“. Němečtí psychiatři ho odvezli na léčení.“

Jiný vězeň si žiletkou přerézal žíly na zápěstí, propadl depresi a nechtěl už dále žít. V zajateckém táboře však nikdo nemá soukromí, tak se stalo, že si

nešťastníka jeho kamarádi včas všimli a zachránili ho. Ne nadlouho. Za nějaký den vylezl na střechu ošetřovny a schválně neuposlechl strážného, který ho vyzýval, aby slezl. Strážný ho sundal kulometnou dávkou. Jakýsi zajatec našel smrt pod koly lokomotivy na saganském nádraží ve chvíli, kdy ho Němci převáželi do nemocnice na léčení. Byly i tak tragické případy, že se lidé rozběhli do ostatných drátů a počkali, až německá hlídka ukončila výstřelem jejich život.⁴²⁾

Pro útěky byly nejvhodnější letní měsíce, kdy zajatec mohl přespat pod širým nebem a mohl si opatřit ovoce a vodu v přírodě. Nebyl tedy příliš odkázán na cizí pomoc. Přípravu na útěk však prováděli zajatci již v zimě.

A jaká byla forma samotných útěků? Především velmi rozmanitá, ale i v této rozmanitosti se dají vystopovat určité shodné prvky. Nyní si uvedeme několik netradičních způsobů útěků, které se skutečně přihodily a potom se zaměříme na tzv. „klasické“ útěky.

Zajatci neustále vymýšleli nové způsoby, jak oklamat Němce a dostat se z tábora. Každá vyslovená myšlenka o způsobu útěku byla do nekonečna rozebírána a prodiskutována. Každá sebemenší možnost byla využita.

Jeden zajatec, lehký atlet ve skoku o tyči, přišel s nápadem, že kdyby měl dostatečně dlouhou tyč, podařilo by se mu přeskočit ostatné dráty a zmizet v blízkém lese. Tyč si skutečně opatřil a denně cvičil za velkého zájmu diváků, mezi kterými nechyběly ani německé stráže.

Konečně měl vše nacvičeno. Vybral si v noci místo a připravil se uskutečnit svůj útěk. Nepozorovaně se přiblížil k plotu, rozběhl se a skutečně se mu podařilo dostat se na druhou stranu. Při dopadu si však zlomil kotník, ale i přesto se mu podařilo doplazit do lesa.

Německý strážný zaslechl rámus, osvětlil si plot a uviděl tyč opřenou o plot. Okamžitě vyhlásil poplach. Němci i se psy se ihned vydali po stopě. Zajatce, který se díky zranění nemohl pohybovat, brzy chytili.⁴³⁾

Jiný zajatec, anglický Squadron Leader (major) přišel s myšlenkou, že by se útěk nejlépe zdařil, pokud by se pokusil o útěk v normální anglické uniformě (!). Vše si důkladně promyslel a přišel se svým nápadem na vedení tábora.

Nejdůležitější podle něho bylo dostat se z tábora a potom na vlak. Anglický major měl výhodu, že uměl obstojně německy. Ve vlaku hodlal obsadit kupé, v první řadě, jak sdělil, musí být na Němce drzý, to na ně platilo. Průvodčímu hodlal ukázat falešný papír, s tím, že jede se zvláštním posláním do Berlína, a aby ho nikdo nerušil. Přitom mu dá balíček vzácných cigaret.

Vlakem se hodlal dostat až do Berlína, odtud pak na sever do nějakého přístavu a v přístavu najít neutrální švédskou loď, která by ho dopravila do Švédska.

Ostatní považovali jeho nápad za nemožný. Major však řekl, že v Německu je tolik národností a uniforem, což je pro něho bude další výhoda. Ostatní se mu snažili jeho nápad vymluvit, major tvrdohlavě trval na svém. Nakonec vedení tábora s jeho plánem souhlasilo, konečně takový pokus o útěk tu ještě nebyl.

Majorovi se skutečně podařilo dostat se z tábora a do vlaku. Ve vlaku vše proběhlo podle jeho plánu. V Berlíně se v klidu procházel ulicemi a němečtí vojáci ho ke všemu zdravili. Zřejmě ho považovali za vysokého rumunského důstojníka.

Na berlínském nádraží si zakoupil jízdenku do Štětína a pokračoval ve svém šíleném útěku. Nakonec měl však smůlu, kterou si přivodil sám. Znavený major ve vlaku usnul a vlak se vracel zpět i s ním do Berlína. A jako naschvál na něho narazil ten samý průvodčí.

Rozespalý major na něho začal mluvit anglicky a to u průvodčího vzbudilo podezření. Než stačil major vystoupit, přivedl průvodčí dalšího Němce a ten se rozhodl majora zkontrolovat. Major s sebou neměl potřebné dokumenty a tak byl na první zastávce předán německé hlídce na nádraží. Tam zjistili jeho pravou totožnost. Major si potom dlouho nemohl odpustit, že si téměř povedený útek pokazil spánkem.⁴⁾

Jednoho jarního dne v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu upoutal pozornost zajatců veliký plakát. Byl na něm nakreslen švédský kůň a v dlouhé řadě sportovci, kteří ho přeskakovali. Vše bylo nakresleno živými barvami a kolem byl nápis „Zúčastni se i ty švédského tělocviku! Navštiv kurz cvičení na švédském koni! Staň se obdivovatelem švédského cvičení!“

Plakát způsobil v táboře velký rozruch. Každý se šel podívat na ten div sportovního světa. Zajatcům se naskytl nezvyklá podívaná. Kůň stál na cestě kolem plotu, téměř na úrovni strážní věže. Zástupy zajatců se pokoušely přeskočit koně. Mnohým se to nepodařilo. Cvičitelé poskytovali záchranu, a těm, kterým se přeskok nepodařil, domlouvali, ať to zkusí znovu. Cvičení trvalo hodinu, poté byl kůň odnesen.

Švédský kůň byl dřevěná bedna na všech stranách obedněná. Vršek byl potažen plátnem a vyplněn starými pokrývkami. V horní třetině byly dva otvory na každé straně. Do nich se prostrčily tyče a čtyři zajatci pak koně odnášeli nebo přinášeli.

Cvičení se stalo v táboře velmi populárním. Cvičilo se denně vždy na stejném místě. Švédského koně přinášeli a odnášeli vždy čtyři stejní muži, šlo o velice silné jedince. Cvičil doslova celý tábor. Němečtí strážníci na věži nevěřicně kroutili hlavou a mysleli si, že ti Angličané nejsou snad normální. Takové vedro a oni se takhle moří, jako by si nemohli najít lepší zábavu. Netrvalo dlouho a i němečtí „ferretí“ zkusili nový druh tělocviku a byli pyšní, že se jim podařilo koně přeskočit. Tak i oni začali chodit cvičit častěji.

Mezitím dostali dva čeští zajatci P/O Cigoš a P/O Kilián za úkol zhotovit jeden ručně šitý civilní oblek. Tím se zároveň dozvěděli o účelu cvičení na švédském koni. Švédský kůň sloužil jako prostředek pro útěk. Ze stanoviště koně vedl vchod do tunelu. Ten byl projektován přesně kolem strážní věže a ústil v lese.

Švédský kůň byl celý obit dřevem a své stanoviště měl v chodbě kuchyně. Než byl odnesen, jeden zajatec si vlezl dovnitř a nechal se odnést na stanovené místo,

kde ústil vchod do tunelu. Tak mohl zajatec hodinu, někdy půldruhé hodiny nerušeně pracovat na hloubení tunelu.

Tak se po tři měsíce opakovala denně stejná scéna. Čtyři silní nosiči nesli na oko lehce švédského koně i s jeho „obsahem“ na místo určení. Za nimi šla skupina cvičenců. V momentě, kdy se začalo se cvičením, začal zajatec uvnitř koně pracovat na hloubení tunelu.

Musel však pracovat velmi opatrně, protože prostoru uvnitř koně bylo poskrovnu. Nejdříve musel shrábnout vrstvu zeminy nad vchodem do tunelu. Potom odstranil dřevěný poklop nad vchodem do tunelu a uložil ho uvnitř koně. Poté se s pytlím spustil do tunelu.

Potřebné náradí měl již připraveno v koni. Vykopanou zeminu musel nosit po částech do pytle, který byl uvnitř koně. Byla to zdoluhavá a úmorná práce. Než se pytel naplnil, trvalo to obvykle hodinu. Jakmile byl zajatec s prací hotov, zasadil víko nazpět, pokryl ho zeminou a zarovnal tak, aby nebylo nic vidět. Poté dal znamení, že je hotov. Cvičitel již na znamení čekal. Přerušil pro dnešek cvičení a kůň se odnesl zpět na své místo v kuchyni. Potom už jen zbývalo vykopanou zeminu roznést po táboře.

Cvičení pokračovalo k oboustranné spokojenosti. Němci byli spokojeni, že si zajatci našli novou zábavu a nemysleli na útek a konečně byl v táboře klid. Zajatci byli zase spokojeni, že Němci na nic nepřišli.

Konečně se práce blížila ke svému konci. Již stačilo pouze prokopat tunel v lese a cesta na svobodu byla volná. Tři vyvolení zajatci byli již netrpěliví. Vše měli připraveno a promyšleno. Čekali již jen na rozkaz. Proběhl poslední apel v táboře. Němci byli spokojeni, žádný zajatec nechyběl.

V táboře panoval zdánlivý klid. Zajatci se připravovali na poslední hodinu cvičení. Nastalo poslední vynesení švédského koně. Muži, kteří ho nesli, měli co dělat, vždyť uvnitř seděli tři zajatci.

Hodina cvičení proběhla normálně. Zajatcům se podařilo dostat se do tunelu. Museli tam čekat až do setmění, potom probourat tunel, vylézt ven a zasypat ho. To pro případ, že by ani po útěku Němci hned nenašli tunel a ten se mohl ještě využít.

Cvičení skončilo a kůň se odnesl zpět do kuchyně. Cvičitelé ještě zkontrolovali zamaskování vchodu do tunelu. Trochu ho upravili a odešli. Všichni mysleli na útek tří zajatců, podaří se jim? Zajatci naslouchali, zda neuslyší střelbu. To by byl signál, že Němci již o útěku vědí. Noc však naštěstí proběhla klidně. Zatím stálo štěstí na straně zajatců.

Němec, který ráno přebíral stráž na věži, se podíval do lesa a tam uviděl čerstvou zeminu. Protože se bál, aby nebyl obviněn, že se za jeho služby něco stalo, což by znamenalo přemístění na východní frontu, odmítl převzít stanoviště a šel se podívat do lesa. Dupl na čerstvou zeminu a propadl se dovnitř tunelu. Okamžitě byl vyhlášen poplach. Teď bylo Němcům vše jasné. Zajatci vybudovali tunel a připravují nebo již provedli útek.

Němci okamžitě nařídili apel, aby urychleně přepočítali zajatce. Do tábora vtrhla celá rota Němců. Jejich příchod však předešlo spojenecké vedení tábora. Vydalo nařízení, aby zajatci nástup co nejdéle zdržovali. Bylo třeba získat čas, aby zajatci na útěku měli co největší náskok. Němci, dokud neměli jistotu, že někdo chybí, nezhájili pátrání. Německý velitel tábora si to nechtěl „rozházet“ u svých nadřízených.

Zajatci zůstali ležet v postelích. Němci museli do všech světnic a skoro každého zajatce stáhnout z postele a vyprovodit ven. Neobešlo se to bez křiku, nějakého kopance nebo i rány pažby od pušky.

Z čs. zajatců to nejvíce odnesl F/O Milan Zapletal se svojí těžce zraněnou rukou. Dělal to, co ostatní, protože však měl zraněnou ruku, nemohl a ani nechtěl spěchat s obouváním. Německý strážný začal vztekle nadávat, chytil ho za ruku a smýkl s ním o zem, přiložil mu samopal na záda a tak ho vytlačil ven.

Když byli zajatci venku, část se jich zase vrátila oknem zpátky a procedura začala znovu. Němci byli rozčileni na nejvyšší míru. Nezbyvalo jim, než vyčistit jeden barák po druhém. Trvalo jim to okolo dvou hodin. Němci zuřili a zajatci se smáli.

Potom proběhl nástup. Zatímco jindy zajatci spěchali, aby měli nástup co nejrychleji za sebou, nyní tomu bylo naopak. Němci chtěli apel co nejvíce urychlit a zajatci zase co nejvíce protáhnout. Němci museli zajatce ručně stavět na místo. Ti však po chvíli zase přeběhli, takže se stalo, že Němci spočítali jednoho zajatce dvakrát. Němci počítali znovu a opět s jiným výsledkem.

Potom toho už měli dost (mimochodem, kdyby se takto chovali sovětští zajatci, byli by na místě postříleni) a začali do zajatců mlátit samopaly, aby si zjednali klid na řádné spočítání zajatců. Někteří zajatci se bránili pěstmi. Vypadalo to, že by mohl vypuknout masakr.

Britský velitel tábora křičel na německého důstojníka, že je to bestiální chování, ať přivede německého velitele tábora. Dále britský velitel hrozil, že si bude stěžovat přes Mezinárodní červený kříž. To německé strážné trochu zchladilo. Německý důstojník nařídil sebrat skupinku zajatců, která se prala a nechal ji odvézt do vorlagru. Potom přerušil apel a nechal poslat pro německého velitele tábora.

Mezitím zajatci uviděli, jak Němci odnášeli z kuchyně švédského koně. Zajatci začali pískat a křičet. Němci odnesli koně za dráty a tam ho rozštíпали. To již přišel německý velitel tábora a s ním i psovodi se psy. Německý velitel tábora apeloval na důstojnickou čest zajatců, a žádal o jména těch, co utekli. Hlasitý smích mu byl odpovědí.

Německý velitel tábora nařídil, aby vystoupil ten, co nařídil cvičení na švédském koni. Z řady vystoupilo asi padesát zajatců. Německý strážný šel k nim a vytáhl toho pravého. Ten byl odveden do vězení na třicet dní.

Když se Němcům konečně podařilo zajatce spočítat, zjistili, že chybí tři muži. Začali tedy znovu počítat. Tentokrát si vzali na pomoc kartotéku zajatců a jme-

novitě zjišťovali přítomnost zajatců. Teprve až k poledni zjistili jména těch, kteří chyběli. Okamžitě bylo vyhlášeno pátrání, vydaly se oběžníky a popisy zajatců. Pátrání však nepřineslo žádný výsledek.

Uplynuly dva týdny a Němci ani zajatci neměli žádné zprávy o uprchlících. Potom od nich přišel do zajateckého tábora pozdrav ze Švédska a následně z Anglie. V táboře vypukla velká radost, že tentokrát se to povedlo.⁵⁾

Útěková komise již od konce roku 1942 připravovala pokus o hromadný útěk zajatců ze zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. Ovšem v roce 1943 byla situace taková, že: „Perspektiva hromadného útěku z tábora byla daleká a chuť dostat se ze Saganu příliš palčivá, než aby se někteří zajatci nepokusili proniknout za dráty na vlastní vrub. Nehledě k tomu, že i kdyby se útěk podařil, počítalo se s odchodem nanejvýš tak jedné třetiny mužů. A pak, šlo tu ještě o jednu věc. Zaměstnat Němce co nejlépe a odlákat pokud možno jejich pozornost od oné rozsáhlé akce, na které se tak horečně pracovalo.“⁶⁾

Po několika nepodařených útěcích jednotlivců rozhodl S/Ldr Roger Bushell, hlava útěkové komise, pokusit se o útěk dosud netradičním způsobem. Johnny Travis, bývalý báňský inženýr, dostal za úkol vyrobit přesnou atrapu německé pušky, takové, jakou nosili němečtí strážníci.

Roger Bushell mu vysvětlil svůj plán. Němci odváděli zajatce čas od času na odvěšvení. Na dvacet zajatců s ranci špinavého prádla připadli dva němečtí strážníci s puškou. Zajatci tedy připraví vše potřebné, a kdyby to vyšlo, znamenalo by to svobodu pro dvacet zajatců.

Belgičan Henri Picard patřil k nejobratnějším kresličům v táboře. Během jediného dne zhotovil přesný nákres německé karabiny i s rozměry. Udělal to jednoduše, zatímco jeden zajatec navázal přátelský hovor s německým strážným, Picard si zatím na jeho zbrani nenápadně ověřil a poznamenal všechny potřebné údaje.

Johnny Travis zhotovil atrapu dvou pušek ze dvou kusů bukového dřeva. To si opatřil z prkének od postelí. Zjistil, že zhruba na tři sta borových prkének v postelích připadlo jedno z bukového dřeva. Jedno bukové dřevo však bylo na výrobu pušky příliš slabé. Travis tedy musel udělat každou pušku ze dvou kusů. Když byla atrapa hotová, nikdo by ji napohled nerozeznal od pravé pušky.

Tommy Guest ušil se svými pomocníky uniformy, jaké nosili němečtí poddůstojníci. Jako materiál použili uniforem královského letectva, jejichž šedomodrá barva byla přibližně stejná.

Zbývalo sehnat orlíčky na výložky a přezky k opaskům. Ty by se potom odlišily do mýdlové formy podle skutečných vzorů. Tento materiál opatřil český zajatec P/O Arnošt Valenta a lidé z jeho skupiny, pověřeni stykem s německými strážnými.

Falešné propustky, kterými se měli falešní strážníci prokázat u brány, vyrobil Tim Walenna. Originál propustky opět sehnal český zajatec P/O Valenta.

Konečně přišel den, kdy se měla akce uskutečnit. Dvacet zajatců bylo připraveno na „odvšivení“ a dva zajatci připraveni sehrát roli strážných. Právě toho dne však vstoupilo platnost nové nařízení. Němečtí poddůstojníci přestali nosit pušky, místo nich jim byly přiděleny pistole.

Zajatci se však nedali odradit. Jeden zajatec vyrobil z lepenky dokonalé atrapy německých pouzder na pistole. Místo skutečných pistolí se do pouzder zastrčily pouze makety pažeb, které umně zhotovil jiný zajatec.

Roger Bushell naplánoval akci poněkud jinak. Měla proběhnout ve dvou fázích. Nejprve měla branou projít skupina dvaceti zajatců na odvšivení, doprovázená dvěma falešnými strážemi. Deset minut nato měl Bram van der Stok, holandský letec ve službách britského letectva, odvést pět starších důstojníků k údajnému pohovoru s německým velitelem tábora. Bram van der Stok, jenž měl mít na sobě uniformu německého důstojníka, se k tomuto úkolu hodil dokonale, uměl totiž jako Holanďan dokonale německy.

Konečně nadešel den akce. U bloku číslo sto čtyři stálo dvacet zajatců připravených podrobit se odvšivovací proceduře. Každý z nich držel v ruce ranec. Kdyby se do něj stráž podívala, našla by místo špinavého prádla k odvšivení civilní šaty přešíité z vojenských uniforem.

Skupina došla k první bráně, jeden z falešných německých strážných ukázal propustku. Německý strážný se na ni letmo podíval a skupinu propustil branou. Zajatci dorazili k druhé bráně, německý strážný prohlédl doklad a skupinu propustil. Když už Němci nemohli zajatce z tábora vidět, dali se zajatci na útěk. V lese se převlékli do civilních šatů a po dvou a třech pokračovali v útěku.

Zanedlouho vyrazil z baráku číslo sto deset Bram van der Stok a vedl k bráně druhou skupinu pěti zajatců. V této skupině byl mimochodem i Robert Tuck, velké eso RAF (dvacet devět sestřelů). Osudným se mu stal německý flak, byl donucen se svým spitfirem nouzově přistát ve Francii a následně byl zajat.

U první brány prošla skupina bez problémů. Druhý strážný však byl pozornější. Otočil propustku a prohlížel si její zadní stranu. Podíval se na van der Stoka a něco se mu nezdálo. Pak vypálil ránu a ze sousední strážnice vyběhlo dvanáct německých vojáků. Van der Stok bezmocně zvedl ruce.

Tato skupina zajatců měla smůlu, před týdnem totiž velitelství tábora orazítkovalo propustky na rubu zvláštním razítkem, tak, aby byly rozeznatelné od falešných. To bohužel zajatci, kteří útěk připravovali, nevěděli. První skupina však kupodivu prošla bez problémů.

Strážný vysvětloval německému důstojníkovi, proč tuto druhou skupinu zajatců zastavil. Zdálo se mu totiž podezřelé, že v krátké době chtěly tábor opustit dvě skupiny. Německý major nevěřil svým uším, okamžitě pochopil, že první skupina, která opustila tábor, byli zajatci. Okamžitě byl vyhlášen poplach.

K apelu se dostavil i německý velitel tábora Oberst von Lindeiner. Zajatci si dávali pochopitelně načas, chtěli dopřát svým kamarádům co nejdříve čas k útěku. Němci potřebovali rychle zjistit, kdo chybí.

Zajatí armádní a námořní důstojníci od plukovníka výš a každý britský nebo americký pilot bez ohledu na hodnost byl považován za důležitého zajatce, proto si Němci pořídili jeho fotografii i otisky prstů. Než strážní porovnali fotografie s tvářemi téměř osmi set zajatců, uběhlo sedm hodin. Ne, že by Němci byli tak neschopní. Mnozí muži však radikálně změnili svůj vzhled. Někteří zhubli, jiní si nechali narůst vousy, jiní měli hlavu ostríhanou dohola, apod. Proto Němcům trvalo tak dlouho, než zjistili, kdo chybí.

Bohužel ani jednomu zajatci se nepodařilo dostat se do Anglie. Do tří dnů byli všichni dopadení.⁷⁾

Václav Kilián uvedl ve svých vzpomínkách poněkud odlišnou verzi útěku první skupiny zajatců. Zajímavý je však údaj, že jedním z falešných strážných byl český zajatec Karel K. (P/O Karel Křížek).

Václav Kilián rovněž uvedl, že zajatci byli chyceni ještě ten den a uvedl, proč tomu tak bylo: „Anglický velitel dává povel, abychom se srazili. Provedeno a on vysvětluje, jak se útěk provedl a proč se nezdařil. Všechno skupince uprchlíků vyšlo, jak bylo předvídáno. Z hlavní brány byli též bez průtahů propuštěni. Šli dále do druhého tábora.

U lesa odbočili. Zašli asi 200 m dovnitř a začali se dohadovat a při tom kouřit. Mluvili ovšem anglicky. V lese měla cvičení „Hitlerjugend“ i se svým vedoucím. Zaslechli anglické hlasy. Poslali hned spojku do tábora a sami je sledovali. Zajatci se rozešli po dvojicích a za každou dvojicí šel člen „Hitlerjugendu“. Strážní z tábora přišli okamžitě. Na okraji lesa byl jeden chlapec a ten udal směr. Němci měli s sebou i psy. Vydali se za nimi a za pomoci „Hitlerjugend“ je za chvíli pochytili a odvedli zpět do tábora. Tam je nejdříve vyslechli, prohledali. Použili i svých metod, každému jich pár vrazili, ovšem nejvíce jich dostal jejich „vedoucí strážný“ Karel. ...

Kromě uprchlíků a zajatců, kteří po tři neděle nedostali žádný balíček a museli provádět nucenou odtučňovací kúru, byli potrestáni oba strážní u brány do vorlagru a u brány z lágru. Nejdříve byli zavřeni a potom odesláni na východní frontu. To byl ... pro Němce největší trest.⁴⁸⁾

Podle č. 51 a 52 Ženevské konvence mohl být zajatec za útěk potrestán pouze vězením, které bylo pro zajatce tím nejpřísnějším disciplinárním trestem. Vězení nemohlo být delší než třicet dnů. Pokus o útěk, i když se opakoval, neměl být považován za přitěžující okolnost.

Ukážeme si, že ne vždy Němci tyto články dodržovali. Naopak Němci pravidelně dělali to, že za každý pokus o útěk nepotrestali pouze dotyčné třiceti dny vězení, ale i ostatní zajatce, kteří po tuto dobu nedostávali potravinové balíčky od Červeného kříže. Ty rovněž zpravidla nedostávali dokud nebyl zajatec, který uprchl, chycen, a to mohlo někdy trvat i déle než třicet dnů.

Němečtí strážní se skutečně snažili, aby za výkonu jejich služby nedošlo k útěku zajatce. Trest, který následoval, byl krutý – přemístění z „teplého tábo-

rového místa“ na východní frontu. Po spojenecké invazi do Francie byli němečtí strážní přemístováni i na západní frontu.

Někteří strážní potom plnili svoje úkoly nad rámec svých povinností a byli doslova posedlí pátráním po tunelech a přípravách k útěku, které chtěli objevit a zlikvidovat již v zárodku.

Jedním z takových strážných v táboře Stalag Luft III v Saganu byli Gefreiter Greise, kterého zajatci trefně přezdívali „Čmuchal“ a Oberfeldwebl Glemnitz, který stál v čele německých dozorců. Toho pro změnu zajatci „láskyplně“ přezdívali „Bastard“. Nejobávanějším dozorcem však byl „Čmuchal“.

Na „Bastarda“ nám zanechal jeden ze saganských zajatců výstižný popis: „Glemnitz byl protivný a zlomyslný, s tváří tak koženou, že by se na ní dalo tlouci kamení. Nenosal plášť jako ostatní strážní, ale vždycky byl v plné polní a s helmou. Počínal si důstojně, jak se patřilo na vojáka jeho hodnosti.“⁴⁹⁾

Poslední netradiční forma útěku, kterou si pro ilustraci uvedeme, se rovněž odehrála v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu.

Karel Trojáček o tomto útěku zanechal popis ve svých vzpomínkách: „Jiný hrdinský kousek provedl jiný kamarád, Australan, který se doslova, jako krtek prohrabal za 6 hodin ven z tábora.“

Odpoledne byl uspořádán koncert na chromatickou harmoniku v blízkosti drátů. Kolem se nahrnulo množství zajatců a Němci ve strážných budkách se zájmem poslouchali. Němci ale neviděli doprostřed hloučku, kde seděl harmonikář.

Zmíněný kamarád se zahrabal rychle pod zem a ostatní rychle přikryli otvor. Stojící kamarádi kolem mu dělali živou zeď. Asi půl metru pod povrchem se hrabal kupředu jako krtek. Vyhrabaný písek prostě házel za sebe. Aby mohl dýchat, prorazil si vždy každé dva metry odvzdušňovací otvor na povrch. Jakmile se setmělo, byl již s tunelem za dráty. Nepozorovaně se vyhrabal ven a zmizel v lese. Bohužel byl asi třetího dne Němci dopaden.“⁴¹⁰⁾

Útěky, jak si ukážeme dále, byly často velmi nebezpečnou záležitostí. Nezřídka bylo na zajatce stříleno při pokusu dostat se z tábora,¹¹⁾ venku na něho čekalo nebezpečí, že bude při dopadení považován za špiona, apod. Situace se pro zajatce na útěku značně zhoršila v březnu 1944, viz dále.

Příklady, které jsme si uvedli, patřily mezi netradiční formy útěků. Mezi ty klasické formy útěků se počítaly útěky tunelem. Tyto útěky byly zpravidla určeny pro více zajatců. Organizování těchto útěků měl na starosti tzv. „Escaping Committee“ (výbor pro útěky).

Uvedli jsme si již, že útěky byly nejzdařilejší v létě. Z toho důvodu prováděl Escaping Committee přípravu útěků již v zimních měsících. V zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu pracoval vůbec jeden z neaktivnějších útekových výborů.

Od konce roku 1942 ho po F/Lt Jimmy Buckleym (poté, co dozorcí odhalili jeden nedokončený tunel, byl přemístěn do Oflagu XXIB v Schubinu) vedl

Protokol

89

sepsaný na rozkaz inspektora čs. letectva

a rt. - W/O Emanuel Novotný,

nár. 21.11.1904 v Divišově, příslušný do Jesern.

Předmět jednání: zajetí - vyšetřování.

Přítomní: pplk. F. Korůla - vyslyšající,
mjr. let. J. Šejbl - svědek,
por. let. V. Čupák - zapisovatel.

Vyloučený byl naponenut, aby na kladené otázky odpovídal podle pravdy a v případě potřeby, že výpovědi může i odpřisáhnout; vypovídá:-

1. Kdy a jak jste se dostal do zajetí?

Dne 16.10.1940 jsem letěl po 19 hod. a letadlem Wellington jako druhý pilot bombardovat Brémy. Posádka: P/O B. Landt /1. pilot/, P/O Jarošek, nav., Sgt. K. Klant, telgr., Sgt. Jiráček, střelec, a Sgt. A. Šesták, střelec. Přípřelstu holandského pobřeží byl jsem ohycen jediným světlometem, který pravděpodobně dával znamení nočnímu stíhači kde se nachází letoun letící tímto směrem. Křatoce nato jsem doletěl nad Zúiderské jezero, asi před 20.00 hod a byl jsem napaden nepř. stíhačem. Prvou známkou, že se něco děje bylo, že volanem a současně nočním řízením, které bylo úplně vyřápnuto do pravé strany, bylo abnormálně trháno a pravý motor zasažen hořel. Letoun se okamžitě naklonil do prava a současně šel po hlavě dolů. V této chvíli jsem se snažil dát letoun do normální polohy, že jsem ho chtěl táhnout a křídélky i nohou vyrovnat. V prvých okamžicích, kdy letoun přecházel z normální polohy jsem se snažil použití klapky, abych letoun zdvihl, ale klapky nefungovaly a zjistil jsem též, že světla zhasla a v telefonu jsem nikoho nezahlédl; počal jsem volat "skákat". Vedle me stající P/O Landt po otázce, co se děje /řekl jsem, že musíme ven, že nemohu letoun zvládnout/ odebral se pravděpodobně k přednímu střelci, aby mu pomohl z věže, poněvadž jsem ucítil průvan vzduchu, což bylo způsobeno otevřením jak věže tak i spodního křídla. P/O Landt byl opět u me v době, kdy letoun byl již silně nakloněn a pád se zrychloval a řízení nebylo již trháno. Po mém neustálém volání "skákat a ven", když se přesvědčil sám, že řízení není možno letoun zvládnout odešel dopředu. V této kritické době se objevil také P/O Jarošek s otázkou, co se děje a po mé odpovědi, že musí skákat, odebral se dozadu se slovy: "Já neskláči, pod námi je moře". Jednovaný na sobě neměl kurty. O telegrafistovi nevím nic, rovněž tak o obou střelcích. Viděl jsem též svazek světelných střel letících od zadu ku předu a jest mi velmi těžko posoudit jak a z které strany jsme byli stíhačem napadeni. Letoun na řízení nereagoval a sklouzl jak na pravo tak i dopředu se zvětlil do piké a jak volant, tak i noční řízení byly úplně mrtvé. Trhání ustalo, ohně na pravé straně zůstal a letoun se více a více do-

stával na záda a rychleji padal dolů stočením se do prava. Do této chvíle jsem stále držel volan sedě v sedadle nepřivázan a v okamžiku, kdy letoun byl úplně na zádech jsem padl hlavou na kříd nad pil. prostorem; ucítil jsem silnou bolest v levém oku a pamatuji se jen po krátký okamžik na pocit chladu. Dotyk se zemí si nepamatuji a asi kolem půlnoci jsem přišel k vědomí leže na vlně zemi a rozvinutým padákem kolem sebe. V časných hodinách ranních jsem žádal jeřmu holandskou rodinu o pomoc k útěku a o informace; prostě o vše, co by mi bylo dobré. Po dlouhém vysvětlování užívaje posunků, kde byl uschován ve stouhu sílmy nedaleko stavění. Bylo mi dáno jídlo a mohl jsem si ošetřit oko. Shledal jsem, že aranžmí nebude míti naprosto žádných náležitostí. K večeru jsem byl vyzván, abych místo opustil, že prý v okolí bude Němci provedena domovní prohlídka. Člověk, který mne uschoval, byl starý a řekl mi, že lidé našli jednoho mrtvého letce v modré kombinéze s vytaženým padákem. Pamatuji se, že takovou nosil jen P/O Landa. Po ukončení akce jsem se odězral na cestu, abych se dostal do Amsterdamu. Kolik km jsem ušel nevím přesně, a kde jsem byl jsem také nevěděl, jen tolik, že jsem na druhé straně jezera Zuiderského, ke kterému jsem došel. Šel jsem stále podle břehu a ve dne. Na jedné samotě mi byla poskytnuta druhá pomoc, dostal jsem jídlo a mohl jsem se požívát na mapu, kde jsem zjistil, že jsem asi 15 km jihových. od Zwolle. Spal jsem opět ve stouhu a v časných hodinách ranních jsem se vydal na cestu. Mezi 7-8 hod. ranní hodlal jsem sejít s cestou a použítí lesíka, který by mne více skryl. V této době mne zastavil něm. voják a odvedl mne do vesnice /Oudebrooch?/. Byl jsem odvezen do karpuz, pěk kde jsem byl tážán na jedno. Odtud jsem byl ihned odvezen do Amsterdamu. Zde jsem byl opět tážán na jedno a číslo. Odvezen do kasárna a zavřen v cele. Odtud jsem byl odvezen do Dulagu ve Frankfurtu. Byl mi dán k vyplnění formulářův. Kříže s poznámkou vylýchajícího: "Hoxington 311" Udal jsem své jedno, číslo a adresu mého svého bytu v Praze. Vylýchající důstojník měl zájem na tom, kolik se nachází letounů na našem letišti, kde jest manéžní základně a kde jest Wrethem; ostatní otázky o životě v Anglii. V Dulagu jsem byl asi 10-12 dní a odvezen do Wiesbaden na letiště, kde jsem byl až do 26. I. 41 ve voj. vězení. Odtud jsem byl odvezen do maj. tábora v Barthu.

2. Jaké otázky byly Vám kladeny při výsledku?

3. Byl jste ještě v pozdější době vylýchán?

Poměř po 4 letech zajetí v púli armá 44. jsem byl vylýchán v Praze policií. Shrnu-li vše, na Gestapu hlavní otázky byly, kdo mi pomohl a na čí pozadí jsem odešel a největší zájem byl o bývalého sekretáře Svazu letců, p. Malýho, o kterého vylýchající úřední měl velký zájem, poněvadž ještě při odchodu z Frankráce jsem byl s chodby volán zvláště do jiné místnosti, kde jsem byl opět dotazován na p. Malýho, že musím vědět, kde je. Veškeré mé odpovědi byly záporné. Při vyšetřování byly mi kladeny otázky, byl-li jsem politicky činný, koho jsem volil a jakých spolků jsem byl členem. Odpověděl jsem, že jsem byl členem Svazu letců a volil jsem v životě jen jednou a to Lidovou stranu. Byl jsem tážán, zda a jak jsem uvědomil ženu, že hodlám odejít za hranice. Odpověděl jsem, že jsem nikomu nic neřekl a odešel bez jejich vědomí. Při procházce vězení na nádvoří pankrácké věznice jsem se sešel se dvěma bývalými zaměstnanci /mečtan./ čs. Aerolinie. Na jednoho jsem se upínaloval já-

nom - p. Linhart, který mi řekl, že jest zde zavřen, protože pečoval o docerušku agt. Klinda. Na jméno druhého se nepamatuji. V Petschovské paláci jsem viděl bývalého velitele 1. pluku T.G.M. p.plk.Floosa, který naši skupinu oslovil, zda se některý na něj pamatuje.

- 4. Bylo někdy použito vůči Vám násilí? Nebylo.
- 5. Chováli se k Vám Němci jinak než k anglickým zajatcům? Zacházeli bylo stejně, jedině ne ve styku s Gestapem,
- 6. Přišel jste do styku s některými čs.zajatci pokud byli se mnou v táboře a též se čs.příslušníky /zajatci/ v něm. armádě, v praes. táborech? S čs.zajatci pokud byli se mnou v táboře a též se sudetskými Němci, kteří byli jako strážní v táborech,
- 7. V jakém stavu byli čs.letci, které jste potkal v zajetí? Kromě agt. Zabiše, který dlouhým pobytem ve vězení měl značnou záhrvi /tuberkulózu/, byli všichni, které jsem potkal celkem v dobrém stavu, sviděště pokud se týče morálky.
- 8. Měl jste nějaké zprávy z domova? Ano, dopisoval jsem si rodinou, rodiči. Obdržel jsem též balíčky. Dopisoval jsem si nejprve česky a po nějakou dobu jsem si pak dopisoval angli. a německy. Douvřel jsem se oklikou, že moje žena byla zavřena v koncentračním táboře a byla zatavena na práci v munici otvárně ve Vlašimě. V r.1942 jsem přestal dopisování s rodinou, jelikož mně bylo oznámeno, a domova, že korespondence se mnou jim působí nepřijemnosti
- 9. Dostával jste zásilky z Anglie? Balíčky Č.K. s prádlem,naš 7. Po dobu 22 měsíců jsem nedržel ničeho. Balíčky s cigaretami celkem 3 s 900 cig. Balíčky s jídlem často, ale mnohdy velmi nepravdělně a to v letech 1943 a 1944.
- 10. Jaká byla strava? Špatná, nedostatečná a nebyti zásilek od "Red Cross" tak bylo se všemi zajatci velmi špatně.
- 11. Přišel jste do styku s civilním obyvatelstvem? Jedině při své docházce k zubařovi.
- 12. Jaký byl život v táboře po stránce kulturní a sportovní? V některých táborech postupem času bylo možno dostat knihy, bylo poskytno papíru a ne sportů byla nejvíce provozována kopaná.
- 13. Jaký jste dostával plat? Od doby jmenování W/O dostával jsem plat v marších jako angli. W/O.
- 14. Máte něco k podotknutí? Z mé pomůcky dostal se ještě do zajetí agt.O.Šesták. O ostatních členech přes své pátrání jsem se ničeho nedozvěděl. V táboře Barth se o nás velmi starali a hájili naše postavení v zajetí, abyhom byli pokládáni za britské zajatce následující britští zajatci,kteří byli velitelé v táborech:-W/Odr Ferras,
W/Odr Dey,
W/O T.K. Hay,
W/O D.Dennis.

Protokol přečten, podepsán a uzavřen.

Londýn, 24. duben, 1945.

mi let J. Jell
svědek
ja. Lipiak
sopisovatel

Fr. Kovale
vyšetřující

vyšetřovaný
Worthman

Ukázka z poválečných protokolů sepsaných s čs. letci po návratu ze zajetí.
Protokol č. 1: protokol s W/O Emanuelem Novotným (č. stránky 89, 90, 91).
(Archivní materiály VÚA, Praha)

P r o t o k o l

sepsaný na rozkaz inspektora

Čs. letectva

s rtm. let. - W/O. Zdenkem Škorvadou

naroz. 8. 11. 1917 v Olešnici, okres Boskovice,

příslušný tamtéž.

67

Předmět jednání: zajetí - vyšetřování.

Přítomní: pplk. F. Korůlka - vyslyšchající,
mjr. let. J. Šejbl - svědek,
por. let. V. Čupák - zapisovatel.

Vyslyšchaný byl napomenut, aby na kladené otázky odpovídal podle pravdy a v případě potřeby, že výpovědi může i odpřisáhnout; vypovídá.

1. Kdy a jak jste se dostal do zajetí?

Dne 4. 2. 1942 v 11.45 hod. startoval jsem s letiště Perzanport. Úkol mně nebyl znám. Po výstupu do 25.000 ft /asi 30 min. letu/ klesly otáčky motoru na 1200 obráték a bylo znemožněno následovat vedoucího skupiny npor. Burdu. Vracel jsem se domů a hlásil svému vedoucímu poruchu motoru a návrat na mateřské letiště. Po sestupu do 10.000 ft musel jsem proletět vrstvou mraků, kde letoun chytil nárazu. Po několika vteřinách se motor zastavil a po marném pokusu motor opětně uvést v chod připravil jsem se k výskoku padákem. Asi v 8000 ft jsem vyліtnul z mraků a snažil jsem se letoun obrátit na záda k uvoznění výskoku padákem. Letoun se však obrátil pouze do vertikální polohy a začal klouzat po křídle dolů. Byl jsem vyhozen ze sedadla, avšak padák zůstal zachycen v sedadle letounu se kterým jsem současně pádal. Snažil jsem se všemožně padák uvolnit. Nepodařilo se mi to až po velké námaze jsem byl od letounu odhozen při čemž se odpoutal i padák, kterýž jsem v tomto okamžiku použil. Po seskoku, který trval asi 2vř. jsem dopadl na vodu a snažil jsem se dostat do dinghy, která však pro nedostatek vzduchu nebyla k použití. Po krátké snaze doplnit vzduch v dinghy ruční hustilkou jsem upadl do bezvědomí, ze kterého jsem se probral na lodi ním lůžku, jsa ošetřován ním. námořníkem. Jak dlouho jsem byl v bezvědomí a co všechno se za tu dobu událo, nevím. Zraněn jsem nebyl. Byly mně vráceny moje šaty a byl jsem předán kpt. Luftwaffe /Wagner/, který mne převezl na letiště v Brestu. Jakou loď jsem jel a kde jsem byl vysazen na pobřeží nevím. Byl jsem vzat do důstojnické jídelny, kde se mně dotazovali na číslo, a jméno; byla mně podána večeře. Tam jsem se sešel s anglickou posádkou "Whitley" - S/Ldr Davy. Když nám bylo vykááno místo k přenocování navštívil nás důstojník v hodnosti kapitána pěchoty a tákal se une čěky, zda jsem Čech, nápis "Czechoslovakia" na klůze/. Odpověděl jsem, že ano.

Rekl mi, že pochází z Opavy a že již od světové války slouží v něm, armádě. Jméno neznám. Ráno mne společně s angl. posádkou převezli autem do Morlaix, kde se pravděpodobně nacházelo nějaké velitelství Luftwaffe. Tam jsem byl dotazován jako předešle na číslo a jméno. Navečer jsme byli pak opětně všichni transportováni na místní nádraží a přes Paříž vlakem do Frankfurtu, Dulag Luft, kde jsem byl uvězněn 4 dny. Za tuto dobu jsem byl vyslýchán dvakrát. Poprvé kpt. von Müller a to dotazníkem Červ. kříže. Tam jsem udal jen jméno a číslo. Byl jsem rovněž dotazován na číslo a velitele squadrony na což jsem zůstal dlouho odpověď. Tyto dvě otázky mně byly kladeny opětně po dvou dnech, vyslýchající byl civilista. Na otázky jsem rovněž neodpověděl. Z Dulag Luft jsem byl odvezen 9.3.42 do Stammlager 8 B, kde, po registraci jsem zůstal až do 21.5.42, kdy jsem byl převezen do Stalag Luft III. Sagan. 16.10.42 převezen do Stalag Luft I, Barth, kde jsem zůstal až do 3.11.43. Z tohoto tábora všichni čeští a polští státní příslušníci byli odvezeni do Stalag IV B, Muehlberok n/Leben, zatím co skupina brit. příslušníků odjela do Stalag Luft VI Haydekrag. Ze Stalag IV B jsem byl 11.2.44 převezen do Stalag Luft VI, kde jsem zůstal až do 18.7.1944, kdy jsem byl transportován lodí z Memelu do Swinemund a odtud vlakem do Stalag Luft IV Gros Tychau. 6.2.1945 byl tábor evakuován /pochod zajatců asi 600 km do Falling-Bosille u Hanoveru do Stalag XI B. Po týdenním pobytu jsem byl evakuován zpět směrem z kterého jsme přišli a cestou jsme byli osvobozeni Spoj. armádami.

2. Jaké otázky byli Vám kladeny při výslechu? Jméno, číslo, data, pak jméno velitele a číslo squadrony. Byl jsem tážán odkud pocházím, což jsem jim řekl.
3. Byl jste ještě v pozdější době vyslýchán? Více jsem vyslýchán nebyl.
4. Bylo vůči Vám použito někdy násilí? Násilí vůči mně použito nebylo.
5. Chovali se k Vám Němci jinak než k anglickým zajatcům? K českým zajatcům se chovali Němci opovržlivě.
6. Přišel jste do styku s některými čs. příslušníky /zajatci/ v něm. armádě, v prac. táborech/? Přišel jsem do styku téměř se všemi čs. příslušníky-zajatci vyjma důstojníky. Mezi německými strážnými byl něm. voj. Rudolf TRÍSKA z Loun. Mnoho jsem se sešel se skupinou slov. partyzánů v zajetí v táboře XI B.
7. V jakém stavu byli čs. letci, které jste potkal v zajetí? Až na malé výjimky v dobrém.
8. Měl jste nějaké zprávy z domova? Neměl.
9. Dopisoval jste si s příbuznými a známými? Dopisoval jsem si pouze se známými v Anglii.
10. Dostával jste zásilky z Anglie? Dostával jsem balíčky s oděvy a potravinami od čs. Červeného kříže.
11. Jaká byla ztrava? Ztrava velmi špatná a nedostačující.

12. Přišel jste do styku s civilním obyvatelstvem? S civilním obyvatelstvem jsem do styku nepřišel.
13. Jaký byl poměr k veliteli tábo- 69
 ra a k něm, strážným? Poměr byl odměřený.
14. Jaký byl život v táboře po strán- V některých táborech bylo dostatek knih, hudeb-
 ce kulturní a sportovní? ních nástrojů, zatím co jinde nebylo nic. Sport
 se provozoval pokud poměry dovolávaly.
15. Jaký jste dostával plat? Plat jsem nedostával.
16. Máte něco k podotknutí? Za pochodu s nádraží Gros-Tychou do tábora Luft IV
 /4 - 5 km/byli jsme donuceni německou eskortou
 k bahně při němž bylo do nás bodáno a použito psů.
 Ztratili jsme všechno osobní majetek, jelikož jsme
 byli přivázaní jeden k druhému. Když tak neshodil
 sám, byl mi se zad uříznut nebo stažen a roakraden
 něm důst., vojáky a civilisty.
 Osvooben jsem byl spojeneckými armádami 2.5.45.

Protokol přečten, podepsán a uzavřen.

Londýn,

J. J. Hill
 svědek
J. M. ...
 zapisovatel.

Janek ...
 vyslýchající
M. ...
 vyslýchaný

Ukázka z poválečných protokolů sepsaných s čs. letci po návratu ze zajetí.
 Protokol č. 2: protokol s W/O Zdeňkem Škarvadou
 (č. stránky dokumentu 67, 68, 69).
 (Archivní materiály VÚA, Praha)

Ukázka z poválečných protokolů sepsaných s čs. letci po návratu ze zajetí.
 Protokol č. 3: protokol s F/Lt Františkem Cigošem
 (č. stránky dokumentu 17, 18, 19, 20).
 (Archivní materiály VÚA, Praha)

Čj. 9916 / zprav. / 45.

Protokol

17

sepsaný na rozkaz inspektora čs. letectva s

kpt. - F/Lt. Františkem Cigošem.

narozpsaným 23.8.1941 v Polešovicích, přisl. tamtéž.

Předmět jednání: zajetí - vyšetření.Přítomní: pplk. F. Kordula - vyslychající
mjr. let. J. Šejbl - svědek
por. V. Čupák - zapisovatel.

Vyslychaný byl napomenut, aby na kladené otázky odpovídal podle pravdy a v případě potřeby, že výpovědi může i odpřisáhnouti, vypovídá:

- 1/ Kdy a jak jste se dostal do zajetí? Dne 6.2.1941 letěl jsem se svojí posádkou (Sgt. P. Uruba - 2. pilot, P/O B. Bušina - navig., P/O A. Valenta - radiotel, Sgt. G. Kopal - střelec, P/O K. Křížek - střelec) na bombardovací nálet na Boulogne S/Mer s letounem Wellington IB - 311 bomb. per. Poněvadž můj přidělený navigátor, ppor. Partyk, se kterým jsem byl vycvičen, byl nemocen v bojovém středisku, byl mně v posledním okamžiku přidělen nový navigátor, škpt. E. Bušina, který právě přišel od výcvikové letky z Honningtonu. Nebylo mi známo, že nově přidělený navigátor nemá vůbec bojového výcviku; rozkaz k letu jsem provedl. Start byl nařízen v 18.00 hod večer a bylo nám výslovně přikázáno vrátit se nejpozději v 21.00 hod., poněvadž povětrnostní předpověď byla velmi nepříznivá (mlha). Start, let na cíl a bombardování provedeno bez příhod, odhození pum bylo hlášeno radiotelefonticky. Bombardování bylo provedeno s výše 18.000 stop. Po odhození pum předal jsem řízení letounu 2. pilotu - Sgt. Urubovi, kterému jsem nastavil na kompasu zpětný kurs na naše letiště. Asi po hodině letu radiotelegrafista žádal QM na Honnington; obdržel kurs 229, který byl předán navigátoru, aby byl převeden na správný kurs, opravený o vítr. Navigátor, poněvadž neměl bojového výcviku a již do letounu šel fyzicky vyčerpan po celodenním odklízování sněhu s letiště pro startovací dráhu, v polovodomi, následkem výšky, nebyl schopen rychlé a přesné duševní práce. Proto jsem se rozhodl, že žádáním QM v intervalu 5 minut přiletíme na domácí letiště. Mezitím se letělo pod obdrženým kursem 229. Při novém žádání QM nedostali jsme odpovědi, poněvadž přijímací stanice v letounu úplně vysadila. Tím se stalo, že jsme byli ztraceni. Radiotelegrafista se stažil radiostanicí oprávniti, avšak bez výsledku. Letěli jsme dále pod opraveným kursem (270) a začali jsme klouzavým letem sestupovati pod mraky, abychom mohli identifikovati usak pobřeží, které budeme přelétávati. Při sestupu pod mraky spatřil jsem moře a asi ve výši 1.000 stop jsme pokračovali v letu směrem k pobřeží, které se nám konečně, asi po 1 1/2hodinovém letu objevilo. Na pobřeží jsem viděl maják, který jsme chtěli identifikovati podle písma, ale nepodařilo se nám to. Nedostatek benzínu nás přinutil, abychom co nejdříve našli jakékoliv letiště a přistáli. Předpokládáme, že jsme naletěli na pobřeží severně od Wash. pokračovali jsme v letu směrem jižním. Počasí se rapidně zhoršilo; vtom jsme spatřili malé polní letiště.

Polohová světla letounu byla rozsvícena. V přesvědčení, že jsme nad anglickým letištěm, vyžádali jsme světelným signálem postavení přistávací řady, což bylo zanedlouho provedeno.

Na velmi malém letišti přistání bylo hladké. Po příjezdu k hangáru jsme byli ihned obklopeni asi dvaceti plně ozbrojenými Němci. Jakmile jsme je uviděli, ihned jsme dali plný plyn a klapky kš startu, letoun však byl již zakotven Němci (na kýlové ploše výškového komádla). Podle instrukcí radiotelegrafista ihned zničil IFF a všechny důležité papíry. Po hrubých výzvách Němci ke vzdání se a opuštění letounu, váhavě jsme tak učinili.

Pak jsme byli ihned nákladním autem eskortováni do města Flers v Normandii na velitelství letky. Tam u předběžného výslechu členové posádky udali změněná jména a skoro všichni se přihlásili za francouzské Kanadary, poněvadž francouzský jazyk jsme ovládali lépe než anglický. Druhý den jsme byli eskortováni vlakem přes Paříž do Frankfurtu n/Moh. do Dulag Luft, kde členové posádky byli jednotlivě vsazeni do vězení a vyslýcháni. Po 10 dnech vězení jsme všichni byli převezáni s dalšími zajatci RAF do Stalag Luft 1 v Barthu, Pomorany.

2/ Jaké otázky Vám byly kladeny při výslechu?

1. den. Byl jsem vyslýchán jednou velitelem tábora. Táhal se hlavně, proč jsem utekl z domova a kdo mi pomohl. Na to jsem vůbec neodpověděl, odvolává se na Ženevskou konvenci o zajatcích, která nařizuje, že vál. zajatec smí říci jenom svoje jméno, hodnost a služební číslo. Neodpověděl na to nic. Pak se táhal, jak je v Anglii mnoho jídla a benzínu. Na to jsem mu jenom řekl, že mnoho, a že obě tyto věci jsou nevyčerpatelné. Pak se nic dále netáhal a mluvil sám hlavně o tom, proč Anglie bojuje proti Němcům, že jsou to národy stejné rasy atd. Já jsem ho z větší části neposlouchal. Mluvil jsem francouzsky.

Druhý den přišel německý gefreiter s velikým blanketem papíru od C. Kříže, který máš musím vyplnit. Vstoupil s českým pozdravem (dobrý den) a mluvil na mne česky. Já mu odpověděl francouzsky, že nerozumím a on mi řekl, že ví velmi dobře, že jsem Čech a že mají o nás již všechny záznamy. Do velikého formátu jsem mu toliko napsal své zmíněné jméno (Cecos Frank) a hodnost; číslo služební jsem neznal.

Mezi dalšími otázkami byla jednotka, jméno velitele, jméno letiště, se kterého jsme startovali a jiné otázky, které si již nepamatuji. Na to on mi řekl zase česky: "Napište tam, že jste 311. squadrona, Váš velitel je Toman a jste na letišti Bast Wrethan. Neodpověděl jsem mu. Na to mi řekl: "Však vy budete u Gestapa povídat, ti už vás k tomu přinutí. Možná, že znáte, že mají velmi dobré metody přinucovací, abyste mluvil" a odešel.

3/ Byl jste ještě v pozdější době vyslýchán?

Asi po roce zajetí přišel na naši světnici v Barthu německý poddůstojník a dal nám zase formuláře s otázkami k vyplnění. Otázky zněly: jméno narození, místo narození, kde jste sloužil v Československu, kdy jste opustil Protektorát, kdo vám pomáhal při útěku, zdali jste byl v čs. legiíve Francii, a jiné otázky. Byl však však odmítnut. Tentýž den nám řekl německý důstojník tábora, který pocházel z Vídně, ať nic takového nevyplňujeme, že zde nejde v tábore pro Čechy, že zde jsou pouze britští zajatci.

Další výslech, opět asi po roce, byl v Sagamu, kam přijeli dva muži, pravděpodobně z Prahy. Jeden byl civilista, druhý v uniformě. Žádali opět vyplnění formulářů s podobnými otázkami, jako před rokem. Tento výslech

českých zajatců byl prováděn na německém velitelství tábora. Odmítl jsem vůbec tam jít, a také jsem nešel - a nikdo mne nenutil.

Dne 14. srpna 1944 jsem byl odvezen spolu s Trojáčkem, Procházkou, Veselým, Křížkem a Zapletalem do Prahy na Gestapo k tak zv. speciálnímu výslechu. Bylo nám slíbeno německým velitelem, že tam jedeme pouze na 3 dny a pak že se opět vrátíme do tábora zpět. Náš anglický velitel tábora protestoval a nechtěl nás pustit. Když německý velitel řekl, že je to rozkaz Gestapa, že nemáme nic dělat, poněvadž všichni zajatci jsou nyní pod kontrolou Gestapa, byli jsme po poučení SBO posláni. Po příhodě do Prahy jsem byl s ostatními odveden do Petschkova paláce, kde jsme byli předáni vojenskému eskortou Gestapu. Po předání jsme byli odvezeni do vězení na Pankráci, kde při odeírání našich věcí jsem byl uhozen do hlavy, poněvadž jsem měl nasazenou vojenskou čepici. Těší den potom jsem byl odvezen opět do Petschkova paláce k výslechu.

Po dvouhodinovém stání u zdi jsem byl předveden civilistou, mluvícím plynule česky, ke kriminálnímu komisaři, který začal tím, zdali vím, kde jsem a co oni jsou, takže abych se podle toho také choval, a hlavně, abych mluvil pravdu. Dále mi řekl, že budu vyslýchán z činnosti, kterou jsem prováděl od doby útěku až po dobu, kdy jsem přišel do Anglie. Anglie jej již nezajímala. Výslech byl vlastně zápis protokolu. Zápis protokolu byl velmi jednoduchý, poněvadž veškeré moje zážitky z Krakova a Francie měl u sebe. Chtěl jenom moje ústní potvrzení, že to tak bylo.

Na Pankráci jsem byl asi 2 týdny; pak jsem byl předán vojenskému vězení na Hradčanech, kde jsem zůstal 10 dní. Na to jsem byl s jinými odvezen zpět do britského zajateckého tábora v Barthu. Po deseti dnech přišel na mne zatykač, který mně byl přečten německým soudním důstojníkem, načež jsem byl ihned dán do vězení tábora. Tam jsem pobyl 6 dní, načež jsem byl eskortován do Oflag IV C v Colditz, kde jsem očekával válečný soud pro znežádnění; byl jsem zařazen do skupiny zvláštních zajatců (prominenti 2. třídy), bedlivě strážovaných. 16.4.45 jsem byl osvobozen amer. armádou a 19.4.45 transportován do Anglie.

- 4/ Bylo proti Vám použito někdy násilí? Nebylo.
- 5/ Chovali se Němci k vám jinak, než k anglickým zajatcům? Stejně, jako k Angličanům.
- 6/ Přišel jste do styku s některými čs. příslušníky (zajatci v něm. armádě nebo v prac. táborech)? V Barthu jsem se sešel mimo s členy posádky ještě s Sgt. Novotným, Knotkem a Šestákem. V Sagamu pak s ostatními českými důstojníky-zajatci (Zapletal, Procháška, Kilián). Během svého zajetí jsem však viděl mnoho českých dělníků, pracujících v Německu. Dávali jsme jim cigarety.
- 7/ V jakém stavu byli čs. letci, které jste potkal v zajetí? Kromě zraněných byli všichni v dobrém stavu a s dobrou morálkou.
- 8/ Měl jste nějaké zápravy z domova? Měl. Při návštěvě tábora členem amerického vyslanectví v Berlíně, P/O Valenta, ovládnutí tehdy nejlépe z nás angličtinu, dal se k němu předvésti se žádostí, aby pátral po zmizelých členech první sestřelené posádky nad Německem (Trojáček, Kilián, Procháška, Zábřeh atd.). Žádosti této ihned vyhověl a slíbil, že ihned zahájí pátrání. Tento zástupce se Valenty tázal,

zdali píšeme domi. Po záporné odpovědi Valenty řekl, že můžeme psát bez jakýchkoli obav. Psal jsem tedy, ovšem zřídka a velmi krátké správy, týkající se pouze zdraví. Z domova jsem dostával rovněž stejné odpovědi.

9/ ~~Dopisoval jste si s příbuznými a známými se zajatci?~~ S jinými zajatci jsem si nedopisoval, poněvadž to bylo Němci zakázáno. Bylo pouze dovoleno psát si mezi zajatci, kteří byli v nejbližším příbuzenském vztahu (bratři).

10/ Dostával jste zásilky z Anglie? Z Anglie jsem dostával zásilky Spojeneckého Červeného Kříže, obsahující prádlo, přikrývky, mýdlo, čokoládu atd. Zásilky přicházely úplně pravidelně. Kromě toho jsem dostával zásilky cigaret a tabáku od anglických rodin, které dostaly moji adresu od Č.Kříže a kteří mě adoptovali po dobu války.

11/ Jaká byla strava? Strava, dávaná Němci, byla naprosto nedostačující, poněvadž jsme byli vřazeni do skupiny nepracujících a podle toho byl stanoven příděl. Po výpočtech, provedených odborníkem, to činilo asi 600 kalorií a nepracující člověk potřebuje asi 2.200 kalorií. Naše potrava, díky výborné organizaci brit. a amer. Č. Kříže, byla doplněna na potřebné množství.

12/ Přišel jste do styku s civil. obyvatelstvem? Do styku s něm. civilním obyvatelstvem jsme přišli velmi zřídka, a když se tak stalo, bylo nám nařizováno S.B.O. (velitelem tábora, Angličanem) dělati propagandu proti Německu. Bylo to českými zajatci, kteří znali německy, prováděno.

13/ Jaký byl poměr k veliteli tábora a k německým strážným? Styk s německým velitelem tábora byl udržován pouze naším S.B.O. (Senior British Officer). Jinak bylo obyčejným zajatcům zakázáno stykati se s ním. Pro styk se strážnými byli určeni někteří zajatci, jiným to opět bylo přísně zakázáno.

14/ Jaký byl život v táboře po stránce kulturní a sportovní? Po stránce kulturní a sportovní byly zajatecké tábory dobře organizovány. Byly zřízeny knihovny s množstvím knih jak zábavných, tak i vědeckých, takže každý zajatec mohl studovati a připravovati se pro život poválečný. Se sportem to bylo již horší, poněvadž v táborech, ve kterých jsem byl, nebylo dosti místa. Přesto se vždy nějaký ten sport prováděl (kopaná, wolley-ball atd.)

15/ Jaký plat jste dostával? Plat jsem dostával jako anglický F/Lt., t.j. 96 marek měsíčně.

16/ Máte něco k podotknutí? V Fetschkově paláci jsem viděl plk.let. J. Plase, který byl každý den odvižen z Pankráců sem na pomocné práce. Viděl jsem jej, když rozdával polévku pro vězně t.č. u výslechu.

Jako velitel letounu prosím o přísné vyšetření toho, čím to byl zájem poslati na operační let posádku s neuplným nebo vůbec žádným vývoikem. Je to vinou někoho, který zavinil naše mnoholeté utrpení v zajetí, zvláště pak když každý z nás opustil domov jedině s tím účelem, aby bojoval, a ne aby válku proseděl v zajetí.

Protokol přečten, podepsán a uzavřen.
Londýn, 24. duben 1945.

mp. let. J. Pláček
svědek

plk. K. Pláček
vyšetřující

J. Pláček F.Lt.
vyšetřující

po. K. Pláček
zapisovatel

C o p y

F/Sgt. Nýč Jaroslav
39284
Kriegsgefangenenlager der
Luftwaffe Nr 3, Lager E.

Mrs. Doris Davies,
1093, Coventry Road,
Hay Mills,
Birmingham, England.

Dear Mrs. Davies,

March 15. 1944.

I got your letter dated 20th January in this new camp, and I thank you very much. I am in Stalag Luft 6. It's a camp for British and American airmen only. They are not other prisoner here. We are quit good here, anyway better than in the last place. The journey to here took quit long, 7 days, altogether, and really uncomfortable being 40 in one cattle track. Now everything is in order again and we are already forgetting the traveling difficulties. I meet here the old friends from Luft I again. They were posted to here in the time when we moved to Stalag 4 B. But the live here goes also in the same monotonous lines as in the other camp. I don't know yet how I'll pass the time here, at present I am just reading and playing card. The walks outside or sports are impossible as yet, for bad wheather, cold winds and plenty of mud. Please give my regards to your family and my friends in there. Hoping to hear from you soon and wishing you all the best I am yours

Jaroslav

Ukázka několika dopisů čs. letců ze zajetí. Dopis Sgt. Jaroslava Nýče Mrs. Doris Davies ze dne 15. 3. 1944. (Archivní materiály VÚA, Praha)

ABSENDER: F/Lt. Emil BUŠINA,
Gefangenennummer:401
Lager-Bezeichnung:M-Stammlager Luft 3.
Deutschland.

Stalag Luft 3, 8.9.1942.

My Dear Joyce,
Many best wishes to you. To-day I came from our camp hospital
I am quite well again. My mood is always excellent and my faith in a happy
future keeps me very cheerful and smiling all the time: The old true proverb
says: What is extreme, cannot last long. This war is very extreme one,
especially on the Russian front. My feeling says to me this war won't last
long. As for myself, I am sur, next year I shall meet you in ^England. This
moment will be a very happy one. Joyce, please ask my friend St. if he
would collect my property, which I left in England, especially my dark
blue uniforms, which I shall need again soon, wrist watch and fauten pen.
Otherwise our dull existence is just the same every day. Please, remember
me to your parents and convey my greetings to my friends.

Yours Emil

Ukázka několika dopisů čs. letců ze zajetí. Dopis F/Lt Emila Bušiny
Mrs. Joyce Hunterové ze dne 8. 9. 1942. (Archivní materiály VÚA, Praha)

S/Ldr Roger J. Bushell, známý „útěkář“ neboli „bad boy“. S/Ldr Bushell měl na svém kontě již několik neúspěšných útěků.

Saganský Escaping Committee rozhodl o hromadném útěku podzemním tunelem. To však byl dlouhodobý úkol. Mezitím probíhaly útky jednotlivců či skupinek zajatců.

Připravované útky se nepřipravovaly nijak živelně. Vše se provádělo plánovitě, jak příprava, tak i výběr zajatců určených k útěku. Vybírali se především ti zajatci, kteří se mimořádně zasloužili o přípravy k útěku.

Tedy zajatci, kteří se aktivně podíleli na přípravách útěku, vyráběli mapy, šli obleky, získávali německé doklady, apod. Zajatci, již strávili mnoho hodin pod zemí kopáním tunelů. Dále zajatci, kteří měli za sebou již několik neúspěšných útěků. A v neposlední řadě zajatci, kteří byli v zajetí již několik let. Ve většině případů pak se tyto ukazatele u zajatce pronikaly. Tedy např., k útěku byl vybrán zajatec, jenž padl do zajetí již v roce 1940, strávil desítky hodin pod zemí při kopání tunelů a měl za sebou několik neúspěšných pokusů o útěk.

Escaping Committee by rád pomohl každému zajatci k útěku, ale to bylo zkrátka neproveditelné. V táboře bylo na několik set zajatců, takže i když se přípravy na útěk aktivně účastnilo několik desítek z nich, jen menší část měla to štěstí a privilegium útěku se zúčastnit. Ostatní mohli doufat, že dalšího pokusu o útěk se zúčastní i oni, vzhledem k jejich aktivní účasti na přípravách.

Každý detail byl pečlivě zvážen a dokonale připraven. Pro zajatce, kteří byli určeni k útěku, bylo třeba opatřit následující: osobní doklady, peníze země, ve které byl tábor umístěn (zpravidla se připravovaly peníze i okolních států), strava pokud možno koncentrovaná, cigarety a zápalky nepřítel, civilní obleky (výjimečně, viz výše uvedený příklad i uniformy), mapy, výpisy z jízdních řádů, přizpůsobení účesů, získat zprávy o situaci v zemi nepřítel, zajistit vnitřní bezpečnost a signalizaci blížících se strážných při práci na útěku, a konečně najít způsob, jak se dostat z tábora. Dále si uvedeme příklad, jak saganský výbor pro útky připravoval legendární „Velký útěk“.

Mnohé předměty se získávaly delší dobu a pak se schovávaly v různých skrýších v táboře. Často zajatci využívali předměty z balíčků od Červeného kříže. Němci však často takové předměty z balíčku od Červeného kříže zkonfiskovali. V neposlední řadě němečtí „ferreti“ po výše uvedených předmětech neustále pátrali při nečekaných razích apod. Potřebné předměty byly rovněž získávány od německých strážných.

Osobní doklady se musely padělat. Na tuto práci byl v Saganu odborníkem Tim Walenn. Vždy bylo potřebné zjistit, jaké doklady budou k útěku potřebné. Výroba falešných dokladů byla velmi zdouhavá a namáhavá. Některé průkazky byly potištěny drobným písmem, jiné měly spleť podtisky. To vše se muselo vyrobit perem nebo tenkým štětečkem s nepřestavitelnou pečlivostí a přesností.

Tim Wallen, „šéf výroby“ falešných dokumentů, pojmenoval svoji dílu „Dean and Dawson“, podle známé zasilatelské britské služby.

Padělání jednoho dokumentu trvalo celý měsíc. Všechny falešné doklady musely být opatřeny nacistickými razítky s orlicí a hákovým křížem, stejně jako i podpisy policejních a vojenských hodnostářů. Wallen kreslil vzory na gumové podpatky a All Hake, který měl jinak na starosti výrobu kompasů, je vyřezával holicí čepelkou. Norský zajatec Müller dokázal vyrobit suché plastické razítko, které Němci často používali.

Dílna „Dean and Dawson“ „zaměstnávala“ přes padesát mužů a mnoho dalších hlídačů. Za několik měsíců vyrobila přes čtyři sta složitých i jednodušších napodobenin. Kromě propustek a dovolenek byli zajatci na útěku vybaveni falešnými dopisy od svých rodin z různých částí Evropy.

Další skupinu důležitých listin tvořily tzv. pověřovací přípisy, které měly úřední záhlaví a opravňovaly „zaměstnance“ např. letecké továrny ke služební cestě do Štětína nebo Gdaňska, kde se nacházely neutrální švédské lodi, které mohl „zaměstnanec“ využít k útěku. Ve všech těchto případech ale bylo nezbytně nutné zjistit, jak vypadají požadované dokumenty ve skutečnosti. Pak již bylo padělání „snadné“.

Získat originální doklady měla na starost zvláštní skupina, o které vědělo jen vedení tábora. V čele této skupiny byl český letec Arnošt Valenta, který byl určen britským velitelem tábora ke styku s Němci. Mělo to svoji logiku, Valenta uměl perfektně německy.

A jak tyto materiály on a jeho skupina získávali? Jednou z možností bylo zkořumpování německého strážného, cigaretami, kávou, čokoládou a jinými pochutinami. Dotyčný strážný pak byl nucen jít zajatcům „na ruku“, protože ti mu pohrozili, že pokud jim nedodá potřebné materiály, udají ho německému veliteli tábora zato, že si od nich bral cigarety, kávu a dodával jim drobnosti (např. zajatce vyfotografoval, což bylo přísně zakázáno). Trest pro takového strážného byl jasný, přeložení na východní frontu.

Zajatci rovněž získávali materiál jiným způsobem. Stávalo se, že do tábora přišel nový německý strážný. Ten byl nezkušený a nemohl vědět, co může od zajatců očekávat. Zajatci se s ním naoko začali kamarádsky bavit. Jen tak mu čas od času dali vzácné cigarety. Po určitém čase ho pozvali na svoji ubikaci, kde mu nabídli pravou kávu. Němec neodolal, v místnosti bylo ten den výjimečně horko a tak mu zajatci nabídli, ať si své věci odloží. Sami mu ochotně pověsili kabát na věšák. Začali se s ním žoviálně bavit, nabídli mu pravou kávu a cigarety.

Poté, co spokojený Němec odešel, zjistil, že mu chybí doklady. Báł se to někomu ohlásit, trest by byl jasný – východní fronta. Proto došel za britským velitelem tábora a požádal ho, zda by mu zajatci mohli laskavě dokumenty vrátit. Ti mu je vrátili, už je nepotřebovali, kopie dokladů přes noc zhotovili. Němec pak

byl nucen hrát nebezpečnou hru až do konce. Získával sice dál cigarety, ale s hrozbou, že když nedodá potřebné materiály, bude prozrazen.

Jediným dokladem, který se vyráběl, bylo cyklostylované cestovní povolení. Valentovi se podařilo získat takový list od zkorumpovaného strážného. Potom ho odevzdal spolehlivému německému pracovníkovi v kuchyňském bloku. Ten jej zaslal své ženě do Německa, aby zhotovila podle originálu blánu a poslala ji zpět. Britský zajatec Travis, táborový tiskař a truhlář, potom vyrobil malý lis s dřevěným válečkem potaženým kusem příkrývky. Další odborníci připravili z různých materiálů tiskařskou čern a z blány rozmnožili desítky dokumentů.

Samotné průkazy a doklady by byly ovšem k ničemu bez fotografií. Získat fotoaparát a dokonce i fotografický papír s vývojkou se podařilo Valentovi. Jeden mladý německý strážný donesl jednou Valentovi tajně noviny. Ten se mu „odvěčil“ potravinami z balíčku od Červeného kříže. Neopatrný a zřejmě velice naivní Němec si potraviny nejen vzal, ale jejich převzetí i podepsal (!). Valenta mu namluvil, že jde o pouhou formalitu, protože má však na starosti sklad s potravinovými balíčky, musí v tom mít pořádek.

Za čas za ním Valenta přišel a „požádal“ ho o fotoaparát. Němec tomu nemohl uvěřit, fotoaparát! Ale na výběr neměl. Pokud by fotoaparát nepřinesl, Valenta by „pouze“ uvědomil o jejich „obchodování“ německého velitele tábora. Valenta by to odnesl třiceti dny vězení, ale Němec východní frontou... Nakonec německý strážný přinesl nejen fotoaparát, ale i výše zmíněné věci. Zajatci si potom v táboře zřídili tajnou, slušně vybavenou temnou komoru.

Arnošt Valenta uměl nejen výborně německy, ale i anglicky. Sledoval bedlivě dostupné německé noviny, které mu dodávali zkorumpovaní strážníci, tajné vysílání BBC. Podle toho si do zhotovených map zakresloval válečnou situaci a postup spojeneckých armád. Znal perfektně politickou situaci ve spojeneckých i nepřátelských státech, předpovídal možnosti válečné situace. Přednášel zajatcům nejen o evropské problematice, ale i o Československu. „Wolly“, jak mu říkali jeho britští kamarádi, byl v táboře velkou autoritou.

Německé peníze (ale i jiné, např. francouzské) si někteří zajatci přinesli do tábora s sebou, když se jim je podařilo po sestřelení dobře ukrýt. V táboře se ihned odevzdávaly útekovému výboru, který je zadal odborníkovi, jenž je rozmnožil. Tímto odborníkem byl v táboře Stalag Luft III britský zajatec Desmond Plunkett, který kromě této činnosti vedl kartografický kolektiv, jenž byl rozmístěn po celém táboře.

Valentovi muži mu dodávali podklady, originály map, údaje o okolní krajině a jiné materiály. Plunkettovi muži potom zhotovili mapy saganské a zhořelecké oblasti, vyznačili méně frekventované cesty a na generálkách i hlavní předpokládané únikové trasy – na sever k Baltu, na jihozápad do Francie a na jih přes Protektorát do neutrálního Švýcarska.¹²⁾

Strava určená k útěku se získávala z balíčků od Červeného kříže. Především plechovky s koncentrovanou dávkou potravin se hromadily a vydávaly ve stejném množství každému zajatci určenému k útěku po vlastních nohách (tito zajatci byli nazýváni „bačkoráři“, protože se měli na útěku spoléhat pouze na vlastní nohy).

Jednalo se o koncentrát, jehož složením byl cukr, kakao, kondenzované mléko, rozinky, ovesné vločky, glukóza, margarín, čokoláda a rozemleté suchary. To vše se utlouklo dohromady a upeklo do dvanáctidekových cihliček. Tato strava se připravovala podle rad zajatce Davida Lubbocka, bývalého námořníka.

Paul Brickhill o této stravě napsal, že: „Utlučená hmota připomínala vzhledem staré lepidlo. Odneslo se to do kuchyňského bloku, kde z nich Herrick upekla jakési cihličky a naplnil jimi hranaté plechovky od kakaa. Lubbock vypočítal, že v plechovce s obsahem 12 dkg je dost kalorií pro jednoho člověka na dva dny. S tímto koncentrátem byla však určitá potíž. Nebylo snadné jej pozřít. Každý vlakař (zajatci určení pro útěk vlakem, pozn. autora) vyfasoval čtyři plechovky. Bačkoráři dostali po šesti.“¹³⁾

Německé cigarety a zápalky by se mohly zdát neopodstatněnou maličkostí při útěku. Opak byl však pravdou. Většina zajatců byli náruživí kuřáci. Na útěku bylo jasné, že kouření z ničeho nic nenechají.

V balíčcích od Červeného kříže se však nacházely právě cigarety a tabák. Pokud by v Německu zajatec kouřil takovou cigaretu, byl by snadno prozrazen. Cigarety byly za války velkou vzácností. Německý kuřák by jistě poznal vůni pravého tabáku od německé náhražky, kterou byl nucen kouřit již několik let.

Německé cigarety a zápalky získávali zajatci od německých strážných. Němci tuto transakci uskutečňovali rádi, vždyť vyměňovali náhražku za pravé cigarety!

Další možností, jak získat německé cigarety a zápalky, byly balíčky od Červeného kříže. Zajatci v balíčcích dostávali německé cigarety a zápalky v anglickém balení. Balíčky byly označeny speciálními značkami. Pro příjem těchto balíčků byli určeni zvláštní zajatci, jejichž úkolem bylo takový kontraband zabavit a schovat na určené místo. Německé zápalky pak bylo možno rovněž koupit ve vorlagru za táborové marky.¹⁴⁾

Mezi největší obtíže při přípravě útěků patřilo obstarávání civilních obleků. Obleky se zpravidla nepodařilo připravit pro větší množství zajatců určených k útěku. Proto někteří zajatci museli uprchnout v uniformě a civilní oblek si „pořídít“ až na útěku.

Pro jednotlivce se šily obleky na „míru“ přímo v táboře. Na tento úkol byli vybráni „speciální krejčí“, kteří obleky šili pouze v ruce. Žádné šicí stroje neměli pochopitelně k dispozici. Ušít takový oblek byla zdoluhavá a namáhavá práce.

V Saganu byl jakýmsi „vrchním krejčím“ Tommy Guest, kterým měl k dispozici „tým“ pomocníků. Jedním z nich byl i český letec F/O Ivo Tonder, který vedl jednu z tajných krejčovských dílen. V jedné z odboček pracoval další skvělý „krejčí“ český letec P/O František Cigoš, kterému pomáhal P/O Václav Kilián.

Při práci byli postaveni pozorovatelé, kteří neustále hlídali, zda se neblíží německá hlídka. Práce musela být okamžitě přerušena a věci se musely skrýt. Ne vždy se to ovšem podařilo: „V našem táboře (Stalag Luft III, pozn. autora) byl to Franta (František Cigoš, pozn. autora) a Ivo (Ivo Tonder, pozn. autora), kteří vedli krejčovskou sekci. Materiál byl získáván buď z uniforem, nebo příkrývek, zasílaných Červeným křížem. Obarvit tyto příkrývky bylo velmi jednoduché. Tyto byly tak připraveny, že často stačilo namočit příkrývku do vody a byla zde prima látka na civilní svrchník.

Ivo byl jednou Němci přistižen, jak právě stříhal na civilní kalhoty. Samozřejmě, že tuto svoji „tovaryšskou zkoušku“ si odseděl „v base“.

„Tak, jak jdou zakázky, Herr Tonder,“ ptá se ho vždy německý feldwebl při nahodilých prohlídkách.

„Ale ujde to. Potřebujete-li něco ušít, jen přijďte. Já již vám vezmu míru,“ uchechtává se vždy Ivo.¹⁵⁾

Materiál na civilní obleky se získával jednak z příkrývek a jednak z leteckých uniforem. Ne všechny příkrývky se však k tomuto účelu hodily. Barva obleku musela odpovídat módě, která se v té době nosila. To však neznamenalo zásadní problém. Obarvení se provádělo v táboře. Barvy byly dodávány v balíčcích od příbuzných.

V balíčcích od Červeného kříže byly rovněž dodávány speciální příkrývky. Ty stačilo pouze ponořit do vody a pokrývka rázem změnila natrvalo barvu. Vedení tábora vědělo, jaké příkrývky se k tomuto účelu hodily.

Další problém nastal, jak z příkrývek nastříhat kabát, kalhoty nebo i zimník. Vyučených krejčích v táboře nebylo. Získat „stříh“ od Němců bylo velmi riskantní. I na tento problém však mysleli ve Velké Británii. Obrisy stříhu byly zhotoveny na pokrývkách neviditelnou křídou. Tyto pokrývky byly opět speciálně označeny. Potom stačilo obrisy přejet mokrým hadříkem. Obrisy stříhu se za několik minut objevily a to stačilo k tomu, aby se jednotlivé díly nastříhaly. Muselo se to však provést okamžitě. Obrisy stříhu se již podruhé neobjevily.

Takto získaný materiál se nastříhal a mohlo se začít šít. Nejdříve se oblek sešil pouze narychlo, vyzkoušel se a opravil. Pak se šilo pouze ručně. Po zhotovení se oblek vyžehlil a byl k nerozeznání od běžného civilního obleku.

Podobně se zhotovoval civilní oblek z letecké uniformy.¹⁶⁾

Trasy útěků byly získávány ze zkušeností samotných zajatců při jejich pokusech o útěk. Na základě těchto zkušeností, ale i činností Valentových mužů pak „odborníci“ v táboře vyrobili potřebné mapy (viz výše). Někteřím letcům se podařilo do tábora propašovat hedvábný šátek, na kterém byla vytištěna mapa země, nad kterou jako letci operovali. Tak získali zajatci další materiál k vyrobení přesných map.

Výrobu map měl v Saganu na starosti Desmond L. Plunkett. K mapám neodmyslitelně patřil kompas. Výrobu kompasů (a kleští) měli na starost rhodeský zajatec F/Lt Johny Travis a Australan F/Lt Albert H. Hake.¹⁷⁾

Neméně důležitým faktorem byl účes. Zajatec v civilním obleku s vojenským sestřihem, či naopak zarostlou hlavou by ihned vzbudil pozornost.

Osobní hygienu – holení, prováděl každý zajatec sám. Obdržel k tomu holicí strojek i žiletky. Na stříhání vlasů však nebyl nikdo do tábora puštěn. Většina zajatců tedy chodila zpočátku zarostlá. Do té doby, než se v táboře nenašli odvážlivci, kteří zkusili stát se po dobu zajetí táborovými holiči. Začátky byly krušné, ale netrvalo dlouho a mezi holiči se objevili opravdoví mistři. Rozdíl mezi táborovým a londýnským stříhem byl k nerozeznání.

Jedním z takových mistrů byl i český letec P/O František Cigoš. Opatřil si holičskou soupravu, bílé prostěradlo a židličku. Za pěkného počasí prováděl „životnost“ venku před barákem. Za špatného na chodbě baráku. Po čase si ke stříhání přibral i holení. Holil ovšem pouze kamarády, nebo vyšší hodnosti v táboře.

Ostatní členové světnice pomáhali P/O Cigošovi jako „učni“. „Zákazníka“ namydli, dávali prostěradla kolem krku. Každý „zákazník“ dával malou pozornost, většinou to byly cigarety. Takže i když cigarety nebyly, tato česká světnice jich měla dost.

Jednoho dne pomáhal P/O Kilián. Jako „zákazník“ přišel kanadský plukovník. Sedl si na židli, P/O Kilián mu dal prostěradlo kolem krku. Plukovník řekl, jak by si přál být ostříhán. P/O Cigoš však mezitím stříhal jiného „zákazníka“ a přátelsky s ním rozmlouval. P/O Kilián stál bezradně nad plukovníkem, který čekal na ostříhání. Václav Kilián se pomalu rozhoduje, nakonec bere do rukou nůžky a hřeben a pustil se do díla. Pomyslel si, že když se mu to nepovede, jeho kamarád to spraví. P/O Cigoš se zděšením pozoroval práci svého kamaráda. Nakonec vše dobře dopadlo, P/O Cigoš vše opravil a plukovník odešel spokojen. Od té doby byl Václav Kilián jeho prvním pomocníkem.¹⁸⁾

Ohledně získávání zpráv v zajetí viz kapitola V d 3.

Neméně důležitou funkcí byla vnitřní bezpečnost a signalizace blížících se strážných. To měl v Saganu na starost F/Lt Georg R. Harsh a jeho muži. Odvádění pozornosti německých strážných měla na starost parta „komediantů“ S/Ldr Thomase G. Kirby-Greena. Pokud se strážný dostal nebezpečně blízko k místu, kde se kopal tunel, přiblížil se k němu „komediant“, který měl za úkol odvést jeho pozornost jinam.

Samotná realizace útěku se prováděla vykopaným tunelem. F/O Wallace Floody, předválečný kanadský důlní inženýr, a po jeho přemístění do sousedního tábora Skot F/Lt R. G. Ker-Ramsay s dalšími spolupracovníky zodpovídali za technické řešení tunelů.

Sub. Lt. Peter Fanshawe měl na starosti tzv. „tučňáky“. To byli zajatci, kteří byli určeni, aby nenápadně rozptylovali vykopaný písek po táboře.¹⁹⁾ O konkrétní realizaci „Velkého útěku“ viz dále.

Ukázali jsme si různé typy netradičních pokusů o útěk. Dále, co vše bylo zapotřebí k realizování organizovaného útěku.

Nyní se zaměříme na konkrétní útoky čs. letců. Budeme postupovat podle počtu útěků jednotlivců. Útoky čs. letců zakončíme masovým útokem spojeneckých leteckých důstojníků ze zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu, kterého se zúčastnili i čs. letci.

Zatímco některé útoky jednotlivců budou poměrně podrobné a obsáhlé, u jiných tomu bude právě naopak. Někteří letci své útoky podrobně popsali v poválečných protokolech, zatímco jiní se o nich zmínili pouze letmo. Svoji roli rovněž hraje to, že některé příběhy letců byly zpracovány literárně, což nám pomůže při konfrontaci s archivním materiálem.

U útěků čs. letců si ukážeme, kolik útěků bylo organizovaných a u kolika z nich hrála úlohu náhoda a bezprostřední využití situace. Dále se zaměříme na to, jaké bylo zastoupení důstojníků a poddůstojníků při útocích.

F/Lt Josef Bryks

F/Lt Josef Bryks splňoval všechny požadavky, aby ho Němci zařadili mezi „bad boys“ neboli „nenapravitelné útokáře“. Tento muž se pokusil o útek ze zajetí celkem pětkrát (!). Bohužel, ani jeden pokus mu nevyšel. To ho však ani v nejmenším nezlomilo, aby to nezkoušel znovu a znovu. F/Lt Bryks v žádném případě nepatřil mezi pasivní zajatce, kteří by s „rukama v klíně“ čekali na konec války a osvobození. Svým počtem pokusů o útek ze zajetí se staví na pomyslné čestné první místo mezi čs. letci, kteří se pokusili o útek ze zajetí.

F/O Josef Bryks padl do zajetí 17. června 1941 po dramatickém vzdušném boji, ve kterém byl raněn (podrobněji viz kapitola III). Po výsledcích v průchozím zajateckém táboře Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem byl přemístěn do zajateckého tábora pro důstojníky Oflag IXA/H ve Spangenbergu, poté byl odvezen do tábora Oflag VIB ve Warburgu.

Svůj první útek uskutečnil za necelý rok v zajetí, v noci z 19. na 20. dubna 1942. Útek byl proveden tunelem z tábora Oflag VIB ve Warburgu, který F/O Bryks zorganizoval společně s P/O Otakarem Černým, P/O Zdeňkem Procházkou a třemi Poláky.

P/O Černý byl asi za osm dní chycen v Hamburku. F/O Bryks pokračoval pěšky ještě jeden den. V noci ukradl kolo (bylo ve vlastnictví Eisenbahnschutz) u nádraží blízko Giessenu. Pokračoval ve směru na švýcarské hranice přes Offenbach a Stuttgart, kde po něm při přejíždění mostu střílela německá policie.

Útek se však F/O Bryksovi nepodařil. Byl nalezen těžce nemocen v lesích u Eberbachu jihozápadně od Stuttgartu členem Hitlerjugend. Z nedostatku potravy a vody dostal F/Lt Bryks krvinku – dysenterii.

F/O Bryks byl 5. května 1942 převezen do vězení gestapa v Darmstadtu, kde byl podroben výslechu. Bohužel, z archivního materiálu není zřejmé, jak intenzivnímu výslechu gestapáci nemocného F/O Brykse podrobili. Dne 8. května 1942 byl převezen zpět do tábora Oflag VIB ve Warburgu. Zde byl až do 10. června 1942 umístěn na ošetřovně.

Po vyléčení byl dne 10. června 1942 převezen do zajateckého tábora Oflag VIA v Soesti (tábor pro francouzské důstojníky), kde si do 20. července 1942 odpykával trest za útěk v táborovém vězení. Trest, který mu Němci vyměřili, tedy neodpovídal trestu třiceti dnů, jenž stanovovala Ženevská konvence.¹⁾

Karel Trojáček v době věznění Josefa Brykse pobýval ve stejném zajateckém táboře. Jednoho červnového dne roku 1942 Karla Trojáčka překvapila činnost Němců v blízkosti táborové věznice. Rozhodl se zeptat kapitána Perona, který byl vždy o všem dění v táboře perfektně informován: „Bon jour, mon capitaine,“ oslovuji ho již zdaleka. Kapitán vytahuje pravou ruku zpod pláštěnky, ve které jako vždy drží nějakou učebnici a mává nám na pozdrav.

„Co se to tamhle děje kolem věznice?“ ptá se ho Pierre.

„To ještě nevíte?“ diví se Peron a začíná živě vypravovat: „Ve Warburku u Casselu utekli angličtí letci z tábora. Dostali se ven tunelem, ale bohužel byli skoro všichni pochyťáni. Jelikož tam mají vězení přeplněno, posílají zbytek sem, aby si zde odseděli svých 30 dní. Nyní dělají kolem věznice dřevěnou ohradu, aby chom je neviděli, když půjdou ráno na procházku a nemohli se s nimi dorozumívat.“²⁾

Karel Trojáček chtěl za každou cenu navázat s anglickými vězni spojení. Doufal, že by mezi nimi mohl být i nějaký čs. zajatý letec. Přemýšlel, jak navázat kontakt, když byli věznění zajatci tak bedlivě hlídáni. Nakonec mu pomohl jeho kamarád Pierre: „Poslyš,“ oslovuje mne radostně, „již to mám. Z kuchyně mužstva jim tam nosí jídlo. Němci sice všechno důkladně prohlížejí, ale desátník, který jídlo nosí, mi slíbil, že tu zprávu vloží do vařeného bramboru a tak doufá, že ji pronese. Jdi ji napsat a já mu ji ještě dopoledne musím dát.“³⁾

Druhý den Karel Trojáček netrpělivě čekal, zda se mu někdo ozve. K jeho velké radosti došla na jeho zprávu odpověď. Rychle dopis rozmotal a s překvapením zjistil, že je psán česky! Po takové době, kdy byl nucen mluvit a číst pouze v angličtině a francouzštině, konečně rodný jazyk. Dopis byl od Josefa Brykse:

„Milý Karle!

Děkuji Ti za dopis. Před měsícem se mi podařilo utéci z tábora ve Warburgu spolu s Ottou. Chytili nás asi po osmi dnech skoro až u švýcarských hranic. Vsadili mne na měsíc do basy, ale hned tam jsem jim vyvedl zase nový kousek. Prořezal jsem podlahu věznice a utekl jsem znovu. Bohužel, chytili mne hned druhý den (tady K. Trojáčka zklamala paměť, tento druhý útěk se odehrál až v srpnu 1942, Bryks by tedy v tomto dopisu z června/července 1942 musel popisovat budoucnost, pozn. autora). Teď tady sedím s anglickými kamarády, kterým se podařilo utéci tunelem, ale také je pochyťali. Ve Warburku již nemají pro nás místa. Alespoň ty skopčáky trochu zaměstnáváme. Asi před pěti měsíci přišel do našeho tábora Zdeněk (P/O Zdeněk Procházka, který byl stejně, jako Karel Trojáček, skoro rok vězněn v německých věznicích, pozn. autora). Chudák, byl jenom kost a kůže, ale již se trochu spravil. Vašek (P/O Václav Kilián, pozn. auto-

ra) prý je kdesi v srbském táboře. Zítřka mi napiš znovu a pošli nějakým způsobem cigarety.

Tvůj Josef.⁴⁴

O prvním útěku F/O Brykse nám zanechala nejnovější svědectví jeho manželka Trudie Bryksová, která tento útěk popsala za pomoci manželových vzpomínek a jeho válečného deníku. Na některých místech se její popis poněkud odlišuje od poválečného protokolu, ale na druhou stranu je to nejpodrobnější popis útěku, jaký máme k dispozici: „Z Dulag Luft byl Pepa odeslán do dalších zajateckých táborů, včetně Oflag IV (zajatecký tábor pro důstojníky), který ve svém deníku válečného zajatce popsal jako „pekelný hrad s divokými prasaty v okolí“.

Skončil v Oflag VI b u Warburgu a okamžitě začal pracovat na svém útěku. Podplukovnice Ellen, členka R.A.G. (královský starobylý golfový klub), „vyzbrojila“ Pepu náradím, aby mohl začít kopat svůj první únikový tunel – byl to sekáček na maso bez rukojeti. Ubohá náhražka krumpáče a lopaty, ale právě s ním byla vykopána třicet stop dlouhá chodba ve zmrzlém jílovitém terénu, která umožnila dalším pěti uprchnout z tábora v noci 19. dubna 1942. Pepa a jeho kamarád R. Hamilton zůstali spolu (o tom se F/Lt Bryks v protokolu rovněž nezmiňuje, pozn. autora). V noci šli, ve dne odpočívali a jen pomalu se přibližovali ke svému cíli – neutrálnímu Švýcarsku. Ve svém deníku válečného zajatce píše, že „plán byl pečlivě připraven jako osobní dar bachařům u příležitosti narození jejich pána (Hitlera) na 20. dubna“.

Po šesti nocích pochodu je začala pronásledovat německá hlídka. Podařilo se jim vyhnout se zadržení, když nakonec našli úkryt v nějakém dočasném skladišti střeliva! Pepova znalost němčiny a totálně nasazení dělníci všech národností velice pomohli uprchlíkům. Během leteckého náletu v noci z 28. na 29. dubna německá policie zajala Hamiltona a Pepa sám běžel ze všech sil k blízkému nákladovému nádraží, kde doufal, že bude moci odjet s nákladem k německým hranicím. Bohužel nemohl zdolat stěnu vagónu, ale když se tak rozhlížel po terénu, všiml si, že dělníci nechávají svá kola ve stojanu u strážnice. To ho přivedlo k myšlence, že by mohl použít některé z jejich kol. Rychle si našel úkryt pro zbytek noci a příští den. Pozdě večer se nepozorovaně vrátil ke strážnici, vybral si vhodné kolo ze stojanu a rychle ujížděl pryč do tmy. Když projížděl Geisenem, zastavili ho na mostě, ale aniž by slezl z kola, a tak riskoval, že ho poznají, uhnul doprava a kličkoval v opačném směru a hledal nějaký menší nehlídaný most. Během krátkého odpočinku si všiml, že po straně cesty poletují nějaké papíry. Když jeden z nich zvedl, zjistil, že to jsou oficiální faktury za materiál, které pravděpodobně uletěly z nějaké káry odvázející nepotřebný odpad. Několik jich strčil do kapsy. Jeho bystrý mozek hned viděl, že by se mu mohly někdy hodit!

Když se blížil k Offenbachu po úspěšné objížďce Frankfurtu, cestu mu zablokoval ozbrojený strážný. S velkou duchapřítomností Pepa požádal, jestli by se mohl okamžitě setkat s velitelem hlídky, aby mu podepsal důležité papíry

a mával strážnému před nosem těmi fakturami. Místní strejc okamžitě odešel do strážnice a Pepa zrovna tak rychle pokračoval dál do Švýcarska. Tentokrát však spustili poplach a na dalším mostě jej tři strážníci stavěli červeným světlem a volali „Hände hoch!“

Pepa přidal na rychlosti a jel přímo proti tomu triu. Jeden ze strážníků začal střílet a jak je Pepa míjel, kulka mu lehce poranila patu. Uvědomil si, že teď bude nápadný každému policistovi a domobraně v této oblasti, a tak uhnul do lesa, schoval kolo pod listí a větve a sám vylezl na strom, kde si chtěl trochu zdřímnout.

Nějaký čas se mu dařilo uniknout, ale pak onemocněl úplavicí. V noci ze 4. na 5. května 1942, když spal v lese, vzdáleném nějakých jedenadvacet mil od Stuttgartu, ho našli členové Hitlerovy mládeže, kteří se plazili pod stromy a hledali francouzského generála Girarda. Předali ho gestapu, které ho obvinilo z krádeže kola! Ozbrojená hlídka ho doprovodila do Oflag VI b, kde měl být potrestán. Ale byl tak nemocen z vyčerpání a hladovění, že šel rovnou do nemocnice, kde strávil celý měsíc.

Jasně věděl, že bez pomocníků se nikdy nemůže dostat do tak vzdáleného Švýcarska – a získat pomocníky v samotném Německu bylo téměř nemožné –, ale pevně se rozhodl, že vypracuje jiný plán pro další pokus.⁴⁵⁾

O přípravách tohoto prvního Bryksova útěku máme rovněž zanecháno svědectví od britského letce Billa Armittageho: „Během svého pobytu (v táboře Oflag VIB ve Warburgu, pozn. autora) jsem poznal dva výborné české letce. Jeden byl Ota Černý a druhý Joe Rix (správně Josef Bryks, poznámka autora). Joe byl skvělý útěkář a vynikající tunelář. Potkali jsme se v táboře ve Warburgu. Joe usilovně pomáhal v kopání tunelu a během měsíce bylo vše připraveno k útěku. Byl samozřejmě první, kdo měl utéci, protože si to nejvíce zasloužil, ale vylosovali jsme si pořadí, aby nedošlo k hádkám. Já jsem si vytáhl číslo 8. Joe prorazil posledních pár centimetrů hlíny a otvorem viděl oblohu za táborem. Vyskočil ven a za ním druhý v pořadí. Utíkali jsme ve dvojicích, neboť je to vždycky lepší utíkat spolu s kamarádem.

Když se člověk dostal na konec tunelu, musel počkat na vhodný moment, aby ho mohl opustit, neboť otvor byl jen nějakých 15 stop za drátem a světlomety pořád zametaly zem kolem sebe. Další problém kromě světlometů byli strážní se psy, kteří pravidelně chodili kolem tábora. Navzdory těmto nástrahám se šesti povedlo utéct.

Zrovna když jsem měl přijít na řadu já, kamarád přede mnou ztratil nervy a útek byl odhalen. Plazil jsem se zpátky tunelem ověšen balíčky s potravou, naštěstí jsem dorazil do baráku dříve než německá stráž, takže se mi nic nestalo.⁶⁾

Druhý útek realizoval F/O Bryks již 17. srpna 1942! Dne 12. srpna 1942 byl F/O Bryks vsazen do vězení v zajateckém táboře Oflag VIB ve Warburgu, kam se

vrátil teprve koncem července 1942, po odpykání trestu v zajateckém táboře Oflag VIA. Bryks byl do vězení umístěn pravděpodobně z toho důvodu, že byl přistižen při přípravách k novému útěku. Ve vězení však nepobyl dlouho.

Z vězeňské cely vykopal tunel a v noci 17. srpna 1942 znovu utekl. Tentokrát utekl bez jídla, pomůcek a dokonce bez obuvi! Takto „vybaven“ se dostal přes hory až do Kasselu na autostrádu a po ní až do Karlsruhe.

Během útěku byl dvakrát téměř chycen. Poprvé německou policií se psy na letišti 10 km jižně od Frankfurtu nad Mohanem, když se snažil dostat do kabiny nočního stíhacího letounu Messerschmitt Bf 109! Podařilo se mu však ukrýt se v lese.⁷⁾

Jiří Rajlich ve svém zpracování životních osudů Josefa Brykse k této události poznamenal, že: „Přesné podrobnosti tohoto jistě ojedinělého pokusu o úlet na nepřátelském stroji nejsou z Bryksovy výpovědi po návratu ze zajetí známy. Ve vězeňském dotazníku z 50. let lakonicky uvedl, že šlo o „úlet německým letounem, který havaroval“ bez dalších podrobností.“⁸⁾

Samotný Josef Bryks pak v 50. letech, v jáchymovském pekle lidově demokratického Československa, měl sdělit svým spoluvězňům tuto verzi svého úletu: „Později mně kamarádi přezdívali „tunelář“, protože jsem se několikrát pokusil uprchnout z německých zajateckých táborů podkopem pod oplocením. Poprvé jsem se o to pokusil v dubnu 1942, podruhé v srpnu téhož roku.

To se mi dokonce podařilo unést noční stíhačku, jenže to bylo předem ztracené, protože v rezervní nádrži bylo velmi málo benzínu. Nedovedete si, hoši, představit ten pocit, když vidíte už v dohledu nezatemněné, ozářené Švýcarsko (které neválčilo) a pro nedostatek benzínu musíte nouzově přistát...“⁹⁾

Podle této verze se tedy F/O Bryks zmocnil německé noční stíhačky, se kterou se mu podařilo dokonce uletět. Let do Švýcarska se potom nepodařil pouze pro nedostatek benzínu. Kde je pravda a kde fikce?

Pravděpodobnost zmocnit se německého letounu na hlídaném letišti je velmi nepravděpodobná verze. I kdyby se to F/O Bryksovi podařilo, jistě by byl okamžitě pronásledován německými piloty.

Druhá varianta, že se F/O Bryks zmocnil havarovaného stroje a ulétl s ním, je poněkud pravděpodobnější. Musel by to však být pouze lehce havarovaný stroj, kterému došlo např. palivo (Bryks se zmínil, že ve stroji byl nedostatek benzínu) a jehož by se F/O Bryks musel zmocnit brzy po jeho nouzovém přistání. Tedy těsně poté, co ho opustil německý pilot, který šel vyhledat pomoc a než byla k letounu postavena ozbrojená stráž.

Odověď snad leží v německých archivech, pokud ovšem dotyčný materiál přežil válku.

Podruhé byl F/O Bryks při tomto útěku chycen německou civilní policií, když kradl ovoce. Ale i tentokrát se mu podařilo uprchnout i přes opětovnou palbu. Štěstí mu došlo až 8. září 1942, kdy byl zadržen vojáky protiletdecké obrany během náletu.

Z kasáren protiletdecké obrany byl převezen do Manheimu na gestapo, kde byl vyslýchán. Později byl přepraven přes Dulag Luft do tábora Oflag VIB, kde byl bez rozsudku držen v zajišťovací vazbě, protože u něho byly nalezeny dokumenty o vojenské špionáži, které se týkaly přistání u Dieppe a vojenské německé přípravy za frontou.

Dne 20. září 1942 byl F/O Bryks pod zvláštním doprovodem, se skupinou dalších letců RAF, přemístěn do zajateckého tábora Oflag XXIB v Szubinu (Polsko).¹⁰⁾

V tomto táboře byl Josef Bryks čtyři měsíce členem výboru pro útky (Escaping Committee), kde měl za úkol zprostředkovat kontakt mezi zajatci a místním polským hnutím odporu včetně Poláků pracujících v tomto táboře.¹¹⁾

Trudie Bryksová zanechala ve svých vzpomínkách svědectví i o tomto druhém útěku svého manžela. Výše uvedený popis útěku dle archivního materiálu na některých místech zpřesnila a na některých naopak poněkud „zamlžila.“ To se týká především nejasností okolo Bryksova úletu s letounem.

Nechejme nyní slovo paní Bryksově: „Když ho propustili z nemocnice, strávil patnáct dní na „samotce“ (zde se paní Bryksová poněkud plete, F/O Bryks byl vsazen do vězení v táboře Oflag VIB po svém propuštění z vězení v táboře Oflag VIA, pozn. autora). Během té doby dostal žiletky ukryté ve skývách chleba. Nevěděl, kdo mu je poslal, ale nestaral se o to, teď měl zase nástroj.

Když stráž v noci dřímala, rychle se dal do práce na dřevěné podlaze. Když udělal malé únikové dveře, začal hloubit krátký tunel. Věděl, že jeho cela je na samém okraji německého tábora a mimo perimetr, kterým sledovali vězně. V noci 17. srpna (1942, pozn. autora) udělal ze svých šatů panáka a umístil ho do postele, to pro případ, že by stráž nahlédla kukátkem do jeho cely, a vplazil se do tunelu.

Když se vyhrabal nahoru, měl s sebou pouze deku, svetr a ovšem na sobě pyžamo. Byla vlháká noc a nikde kolem živá duše. Pokračoval po silnici a doufal, že bude mít příležitost „vypůjčit“ si někde šaty. Šel směrem na západ od Kasselu. Přešel řeku a ačkoliv ho viděla spousta civilistů, nikdo ho nezastavil, přestože měl velice podivné oblečení. Ve svém deníku píše o svém útěku jako o „druhé pouti, kterou jsem podnikl pěšky, často bosý, bez jakéhokoliv vybavení“.

Příští noc, na dálnici mezi Frankfurtem a Kasselem, objevil jakési letadlo na malém letišti blízko hlavní silnice. Když si vlezl do kokpitu německého letadla, náhle se před ním objevil policista s velkým psem. Místo aby vytáhl zbraň, překvapený Němec vykřikl: „Mám ho!“ a pes se okamžitě utrl a běžel pro druhého policistu, který se rychle přibližoval. Pepa skočil elegantně do lesa a šel potokem, aby psovi zmátl stopu. Nad hlavou byly bombardéry RAF a jeden málem v blízkosti havaroval. Byla to výhoda omezující počet pronásledovatelů, kteří jej hledali, ale na neštěstí i nevýhoda, která způsobila, že každý neznámý člověk, pokud ho zadrželi, byl přísně vyslýchán.

V ranních hodinách 2. září (1942, pozn. autora) byl náhodou objeven členy protiletadlové jednotky během leteckého náletu na Karlsruhe. Byl opět předán gestapu, kde s ním zacházeli velice hrubě předtím, než ho poslali zpět do Oflagu VI b u Warburgu. Tam zjistil, že vězni z RAF byli přemístěni do Oflag XXI b u Schubinu (správně v Szubinu, pozn. autora) v polském koridoru. Po příjezdu tam přesvědčil britského důstojníka – podplukovníka (později plukovníka) Harryho „Wings“ Daye ..., aby nechal zničit jeho záznamy a dovolil mu vstoupit jako „novému muži“ bez záznamů. Potom převzal novou identitu a stal se z něj Polák Jozef Bronisz (Bryks, viz dále, uvedl v protokolu, že se vydával za Josefa Brdnisze, pozn. autora) s novým zajateckým číslem. Schopnost mluvit polsky dodala věrohodnost jeho nové roli.¹²⁾

Dne 4. března 1943 připravil F/O Bryks ve spolupráci s Poláky svůj třetí útěk. Z tábora Oflag XXIB se chtěl dostat v kontejneru na močůvku. F/O Bryks kontaktoval polské dělníky, kteří káru s kontejnerem obsluhovali. Každý den odjížděla z tábora kára s kontejnerem, jenž byl plný močůvky, na blízký německý státní statek, který spravoval polský sedlák. Tuto podřadnou práci Němci rádi přenechali polským dělníkům.

F/O Bryks se rozhodl provést útěk společně se S/Ldr Morrisem. V boční straně kontejneru byly vyřezány dveře a Bryks s Morrisem se do něho schovali s maskou na tváři. Zůstali v něm po celou dobu, co se kontejner plnil odpadem.

Dne 4. března 1943 odpoledne byli Bryks s Morrisem vyvezeni z tábora na statek Szubindorf, kde se setkal s P/O Černým, který téže noci utekl z tábora tradičním tunelem. Místní polská podzemní organizace připravovala útěk letců přes Gdaňsk do neutrálního Švédska. Ze Švédska se letci chtěli dostat do Anglie.

Letci čekali deset dní na pokyn od polské podzemní organizace, že je „vzduch čistý“. Gestapo podezřívalo jednoho ze členů organizace pana Lewandovského a provedlo u něho dokonce domovní prohlídku, při které naštěstí gestapáci nic nenašli. Bohužel, letci dostali zprávu, že všechny přístavy na Baltu jsou přísně hlídané. Letci se rozhodli dostat se do Varšavy a odtamtud do Sovětského svazu.¹³⁾

S/Ldr Morris naneštěstí onemocněl. Smutně se rozloučil s oběma českými letci. Sdělil jim, že se pokusí o poslední zoufalý pokus dostat se do Švédska přes Gdaňsk, než ho zcela opustí zdraví. Již druhý den byl chycen gestapem. Podařilo se mu však gestapáky oklamat a přesvědčit, že utíkal sám. Českým letcům se podařilo po třech týdnech dostat se do Varšavy.¹⁴⁾

Dne 6. dubna 1943 navázali letci spojení s podzemní polskou organizací Armia Krajowa. Generál Bor-Komorowski, člen organizace, poslal o letcích zprávu do Londýna. Jeden z jeho důstojníků, plk. Niedwied, letce informoval, že přišel rozkaz z Londýna, který rozhodl, aby letci zůstali u organizace, dokud nepřistanou britské letouny, které je vyzvednou.

Teprve v únoru 1945 v táboře Oflag IVC Colditz sdělil gen. Bor F/Lt Bryksovi, že letci nebyli do Anglie odesláni z toho důvodu, že v té době byl rádiový styk

s Londýnem velmi špatný a podotkl, že plk. Niedwied pravděpodobně pracoval i pro gestapo.¹⁵⁾

F/O Bryks a P/O Černý pracovali po čtyři týdny jako kamnáři a kominíci u firmy Bogumilski. Josef Bryks po válce uvedl, že se aktivně zúčastnil tragických bojů v židovském ghettě.¹⁶⁾

Pak ovšem přišel osudný 2. červen 1943. Toho dne byl ve 23.00 hod. F/O Bryks zatčen společně s P/O Černým gestapem v bytě paní Blaszkiewiczowé. Josef Bryks se vydával za Josefa Brdnisze¹⁷⁾ (ve vězeňském dotazníku z 50. let Bryks uvedl, že se vydával za Józefa Blaszkiewiczze¹⁸⁾). Oba letci byli převezeni do pověstného gestapáckého vězení Pawiak. Paní Blaszkiewiczowá svoje statečné chování zaplatila smrtí, byla brzy po zatčení obou letců pro výstrahu oběšena.¹⁹⁾

Ještě téže noci byli letci vyslýcháni a bylo jim vyhrožováno zastřelením. Potom nastaly pro letce dosud nejtěžší okamžiky v jejich životě. Gestapáci s nimi při výsleších zacházeli strašně. Dne 5. června 1943 byl F/O Bryks v cele strašlivě zmučen a zkopán SS Scharführerem Grünem do bezvědomí.²⁰⁾ F/O Bryks byl podle lékařské zprávy bodnut dýkou do pravé slabiny, utrpěl četná vnitřní zranění a poranění levého ušního bubínku, což mu způsobilo 50% nedoslýchavost.²¹⁾

Sám Josef Bryks později v Jáchymově vzpomínal na zacházení v Pawiaku takto: „Převezli nás do smutně proslulého gestapáckého vězení Pawiak. Hoši, ti s námi cvičili tak, že jsem myslel, že to nepřežiju. V září nás gestapo předalo k smrti ztýrané opět do zajateckého tábora. Německým bajonetem jsem měl roztržené břicho...“²²⁾

Teprve po 63 dnech (2. září 1943) neuvěřitelně hrozného bití a věznění byli oba čeští letci převezeni vojáky Luftwaffe do zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. Tam byli umístěni do táborového vězení, ve kterém zůstali až do 15. září 1943.

Po propuštění z vězení byl F/O Bryks ošetřován v místní nemocnici a 9. října 1943 byl převezen do britské nemocnice tábora Stalag VIII B Lamsdorf. V důsledku svých vnitřních zranění, způsobených gestapem, zde byl 7. listopadu 1943 operován.²³⁾

Trudie Bryksová ve své knize uvedla, že oba letci měli být zastřeleni. Od trestu smrti je však měla zachránit zpráva z tábora Oflag XXIB, která potvrdila, že oba muži jsou příslušníky britského královského letectva: „2. června gestapo přepadlo místo, kde se schovával a zatkli ho spolu s majitelkou domu. Odvedli je v okovech do notoricky známého Pawiakova vězení a tam Pepovi oznámili, že bude zastřelen jako ruský špión. 5. června byl vyslýchán a mučen na gestapu, poněvadž odmítal dát jakékoliv informace o své spolupráci s polským podzemním hnutím. Přes protesty, že je válečný zajatec, gestapo nepřesvědčil. Den před plánovanou popravou byl trest smrti náhle zrušen, když německé úřady v Schubině potvrdily Pepovu identitu.“²⁴⁾

Dne 13. října 1943 si měl Josef Bryks napsat do svého deníku válečného zajatce zajímavou informaci: „Měl jsem být repatriován do Anglie jako mentálně nevyrovnaný. Ale tři dny před odjezdem jsem byl poslán do nemocnice v Stalag Luft III (správně Stalag VIII B Lamsdorf, pozn. autora) na operaci. Operován jsem byl 7. listopadu.“²⁵⁾

V poválečném protokolu však F/Lt Bryks uvedl: „21. září 1944 (jsem byl) převezen do tábora Stalag Luft I Barth a 6. listopadu 1944 (jsem byl) předveden před International Medical Board (s návrhem) na repatriaci. Němečtí důstojníci však odmítli, poněvadž jsem byl v německém soudním řízení...“²⁶⁾

O repatriaci, která měla proběhnout 6. října 1943, se však v poválečném protokolu F/Lt Bryks vůbec nezmiňuje.

Jakmile se F/O Bryks trochu zotavil po operaci, začal ihned pomýšlet, jak zrealizovat svůj již čtvrtý útěk. V zajateckém táboře Stalag VIII B Lamsdorf byli umístěni nejen letci, ale především vojáci od pozemní armády. Dne 13. prosince 1943 F/O Bryks vyměnil svoji leteckou uniformu za uniformu pěšáka se Sgt. Bruno Saxem.

Již jsme si uvedli, že letci na rozdíl od mužstva pěchoty nebyli nuceni pracovat. Pěšáci potom většinou pracovali mimo tábor. Toho využil i F/O Bryks, kterému se v přestrojení za pěšáka podařilo ze Stalagu VIII B uprchnout.

Naneštěstí byl Bruno Sax po převozu do zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu, kam se jako F/O Bryks vracel po operaci, odhalen. F/O Bryks byl již 20. prosince 1943 na svém útěku chycen. Byl poslán do vězení ve Stalagu VIII B v Lamsdorfu a později převezen do Stalag Luftu III v Saganu, kde si odpykal zbylých třicet dní vězení.²⁷⁾

Jeho poslední útěk byl součástí dnes již legendárního The Great Escapu (viz závěr kapitoly). F/O Bryks se aktivně zúčastnil výkopových prací na tunelu a jako zasloužilý „útekář“ byl vybrán výborem pro útky jako jeden z účastníků pro hromadný útěk spojeneckých důstojníků z tábora Stalag Luft III.

V noci z 24. března na 25. březen 1944 se společně s G/Cpt Wilsonem pokusil o útěk tímto tunelem. Útěk však nevyšel. Jakmile opustil 76. zajatec tunel, němečtí strážníci si všimli dalších postav a začali po nich střílet. Stříleno bylo i po F/O Bryksovi.²⁸⁾ I tento pokus o útěk F/O Bryks pravděpodobně zaplatil třiceti dny v táborovém vězení.

Po tomto útěku se gestapo snažilo zjistit Bryksovu skutečnou totožnost: „V polovině července 1944 jsem byl vyslýchán Gestapem ve věci mého pravého jména – bezvýsledně. 20. srpna 1944 druhý výslech – výhrůžky gestapáka (mluvil plyně česky) oběšením v Praze a řekl mně, že moje rodina byla zatčena (ukázal mně seznam). Na základě písemného dodatku o (mém, pozn. autora) povýšení poslaném z Londýna – ve kterém jsem byl napsán správným jménem s poznámkou „Czech“ byl jsem usvědčen a 30. srpna 1944 (správně 14. srpna 1944, pozn. autora) převezen do Prahy...“²⁹⁾ Tolik Bryksova slova v poválečném protokolu.

Je zajímavé, že Trudie Bryksová uvedla ve své knize úplně jinou variantu prozrazení Brykovy totožnosti: „Konečně ho vystopovali (gestapo, pozn. autora) eliminačním postupem a za pomoci kolaborující exmanželky. Předstírala vlastenectví a pronikla do partyzánské skupiny, odkud podávala gestapu zprávy o jejich činnosti. Někdy během nacistické okupace se s Pepou rozvedla in absentia. Gestapo ji přivedlo do pražského vězení, kde identifikovala Pepu jako svého bývalého manžela, který uprchl ze země, aby bojoval proti Němcům...“⁴³⁰

Sám Josef Bryks měl svým spoluvězňům v Jáchymově sdělit, že: „Hoši, to, že jsem byl po operaci a domlácený při výsleších, mě tak neranilo jako zrada mé vlastní ženy. Když se se mnou nemohli domluvit ani po dobrém, ani po zlém, najednou mně zasadili ohromující ránu. Otevřely se dvěře a v nich se objevila moje žena. Konfrontovali mě s ní a ona mě usvědčila. Byl jsem úplně zdrcen.“⁴³¹

První manželka Josefa Brykse nakonec spáchala v dubnu 1945 sebevraždu v Přerově. Sám Josef Bryks k tomu v Jáchymově dodal: „Později jsem se dozvěděl, že byla za okupace ve spojení s velkou moravskou odbojovou skupinou R 3. Již ve válečných letech odbojáři vyslovili podezření, že spolupracovala s gestapem. Její záhadná sebevražda ... tomu nasvědčovala.“⁴³²

Trudie Bryksová potom ve svých vzpomínkách uvedla, že když obyvatelé nechali umístit na památník obětem nacistické okupace jméno Brykovy první manželky, Josef Bryks její jméno vymazal střelbou z revolveru: „Na konci války, z obavy, že bude uvězněna, poněvadž způsobila smrt dvanácti českých občanů během nacistické okupace, spáchala sebevraždu. Někteří svědci vypověděli, že gestapo ji „umlčelo“, protože věděla příliš mnoho. Po svém návratu domů po válce Pepa našel její jméno na památníku k počtě místních partyzánů, kteří položili své životy za vlast. Vytáhl svůj revolver a vymazal její jméno střelbou – potom nabídl, že zaplatí za nutnou opravu.“⁴³³

Autorovi této knihy se nepodařilo zjistit, zda první manželka Josefa Brykse skutečně kolabovala. Jediné co je jisté je, že v dubnu 1945 spáchala sebevraždu.

Ale zpět k Josefu Bryksovi. Ten se ani po odsezení třiceti dnů za pokus o útěk při svém posledním útěku nevzdal. Když se vrátil zpět do hlavního tábora Stalag Luft III, převzal organizování korumpování německých strážných, kteří za potraviny a cigarety přinášeli do tábora pomůcky k útěku.³⁴ Než však mohl F/O Bryks uskutečnit svůj další útěk, byl spolu s dalšími 23 čs. letci převezen na výslech na úřadovnu pražského gestapa v Petschkově paláci (podrobně viz kapitola IV).

F/Lt Josef Bryks byl jako jediný československý letec za své statečné chování v zajetí po zásluze vyznamenán Řádem britského impéria (Member of the Order of the British Empire – M.B.E.). Kromě tohoto vysokého vyznamenání obdržel třikrát Československý válečný kříž, dvakrát Československou medaili Za chrabrost, Československou medaili Za zásluhy I. st., Pamětní medaili čs. zahraniční

armády (se štítky F a VB), britskou The 1939-1945 Star, Air Crew Europe Star, War Medal.³⁵⁾

Major letectva Josef Bryks byl zatčen 3. května 1948 ve svém bytě v Olomouci pro podezření z přípravy ilegálního útěku do zahraničí. Major Bryks byl 9. února 1949 odsouzen Státním soudem v Praze na Pankráci na 10 let za: „Zločin přípravy úkladů, zločin zběhnutí a pokus zločinu vojenské zrady.“³⁶⁾

Dne 18. dubna 1950 velitel borské věznice špkt. Šafařík vězňům oznámil, že byla odhalena vzpoura a pokus o útěk. V té době se na Borech nacházel i Josef Bryks. Následoval politický monstrproces. Josef Bryks byl odsouzen k dalším 20 letům těžkého žaláře. Kromě toho by odsouzen k peněžitému trestu 20 000,- Kč. Vězení měl tedy opustit až 3. května 1978!³⁷⁾

Josef Bryks však komunistické vězení nikdy neopustil. Zemřel v jáchymovských dolech ve 23.00 hodin z 11. na 12. srpen 1957. Příčina smrti – těžký infarkt.

Jiří Rajlich k příčině Bryksovy smrti napsal: „Ke strádání duševnímu se postupem času začalo přidávat strádání tělesné. Často byl nemocen a jeho zdravotní stav se horšil. Následkem pobytu v tzv. „nápravných“ zařízeních se u Josefa Brykse začala projevovat srdeční choroba, která se stále zhoršovala. Ve 23.00 hodin v noci z 11. na 12. srpen 1957 zemřel ve vězeňské cele v nemocnici uranového dolu Rovnost v Ostrově nad Ohří na Jáchymovsku. Dožil se pouhých 41 roků. Podle náčelníka tábora „jmenovaného ranila mrtvice v době spánku.“

Podle poměrně věrohodných svědectví Josef Bryks zemřel sice na infarkt, ale určitou roli v tom sehrálo i neposkytnutí lékařské pomoci ..., což bylo v tehdejších věznicích běžné. Otázkou však zůstává, nakolik by byla platná, neboť šlo o těžký infarkt.“³⁸⁾

MUDr. Zdeněk Kessler, Bryksův spoluvězeň, uvedl: „Vím přesně, jak zemřel. Měl jsem dobré známé ve vězeňské nemocnici v Ostrově nad Ohří. Všichni lékaři tam, kromě velitele, byli trestanci stejně jako já. Bryks zemřel a oni prováděli pitvu. Říkali mi, a byli to zkušení odborníci, že v životě neviděli tak hrozný infarkt. Srdce puklo, jako kdyby ho někdo rozřízl skalpelem.“³⁹⁾

Zrůdnost komunistického režimu umocnila skutečnost, že ostatky Josefa Brykse nebyly rodině vydány k zařízení pohřbu! Pohřeb žehem byl vykonán na státní útraty a urna s pozůstatky uložena na vězeňském hřbitově.⁴⁰⁾

Josef Bryks přežil nacistické zajetí, nepřežil však lidově demokratický režim poválečného Československa. Stal se jedním ze symbolů zvůle komunistického režimu a utrpení československých letců z Velké Británie v pekle komunistických žalářů.

Josef Bryks se dožil pouhých 41 let. Z toho plných 13 let strávil za ostnatým drátem. Nejdříve to bylo německé zajetí a věznice gestapa, potom žaláře a doly lidově demokratického Československa.

Trudie Bryksová napsala v závěru svých vzpomínek o svém muži hořkou pravdu: „Jediné ocenění, které Josef Bryks, pilot č. 82538, dostal za svou službu

rodné zemi, bylo jeho povýšení na plukovníka in memoriam dekretem z 17. června 1991. A to je málo, velmi málo.

Každý rok od roku 1999 bylo Pepovo jméno navrženo Konfederací politických vězňů v Praze a Olomouci, Asociací zahraničních pilotů a občanem Ivo Stavělem Prezidentské kanceláři, aby zvážila udělení vyznamenání za záslužnou službu své zemi. Dosud se tak nestalo, ale jeho jméno zůstává na seznamu. Můžeme jen doufat, že bude oficiálně uznán dříve, než tragédie nedávné minulosti zmizí v historii.⁴⁴¹⁾

W/O Pavel Svoboda

Pavel Svoboda společně s Aloisem Šiškou a Josefem Šcerbou přežil téměř šest dní v dinghy v infernu Severního moře, poté co byl jejich Wellington nucen přistát 28. prosince 1942 na mořské hladině (podrobně viz kapitola III).

Pavel Svoboda patřil nejen mezi nenapravitelné útěkáře (tři pokusy o útěk), ale zároveň byl jediným čs. letcem, kterému se podařilo zrealizovat úspěšný útěk ze zajetí.

Koncem června 1942, po zotavení z omrzlin, byl Sgt. Svoboda přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft VIII B v Lamsdorfu. V tomto táboře se nacházeli především pěšáci a potom letci – poddůstojníci. Svůj první útěk z tohoto tábora uskutečnil Sgt. Svoboda již 12. září 1942. Utekl společně s několika dalšími britskými a polskými zajatci.

Vojáci se rozhodli utíkat po dvojicích. Sgt. Svoboda utíkal společně s Charliem Chappmannem, který měl za sebou již sedm nepodařených útěků. Bohužel Sgt. Svoboda byl ještě téže noci dopaden a odveden na strážnici v táboře. Sgt. Svoboda se musel svléknout a následně byl surově zbit německým poddůstojníkem Kysselem, pistolí po hlavě a zádech. Zbitý Sgt. Svoboda žádal o poskytnutí lékařské pomoci, ta mu však byla odmítnuta. Byl vsazen do táborového vězení, kde si měl odpykat svých třicet dní za útěk. Kromě chleba a vody nedostával nic jiného.¹⁾

Potom se stal Sgt. Svoboda jednou z obětí tzv. dieppských represálií. Od konce října 1942 až do pozdního léta 1943 byl Sgt. Svoboda svazován každý den od 8 hod. do 20 hod. řetízky na ruku. Za takových podmínek nebylo v žádném případě možné pokusit se o další útěk.

Sgt. Svoboda pochopil, že šance na útěk je daleko větší mimo tábor. Ovšem problém byl v tom, že na práci mimo tábor chodili pouze pěšáci. Navíc Němci měli fotografie všech zajatých letců v táboře. Fotografie letců lepili na jejich osobní karty. U obyčejných pěšáků tomu tak nebylo. Zapisovalo se u nich pouze vojenské číslo, jméno, výška, barva očí a vlasů a k tomu údaje o datu a místu narození, jména obou rodičů, civilní zaměstnání, datum a místo zajetí a otisk palce, který Němci příliš nekontrolovali.²⁾

Koncem prosince 1943 našel Sgt. Svoboda vojáka, se kterým si byli podobní. Tímto mužem byl novozélandský voják Harry Colin Neville. Sgt. Svoboda si

s tímto novozélandským vojínem vyměnil osobní doklady a uniformu. Sgt. Svoboda se za pár dní přestěhoval v uniformě pěšáka na světnici Novozélandčana, který se naopak v letecké uniformě přestěhoval na místo Sgt. Svobody. Předtím se oba nazpaměť naučili údaje toho druhého. Sgt. Svoboda o svém úmyslu informoval pouze velitele své světnice a představitele výboru pro útěky.³⁾

Sgt. Svoboda byl potom určen se skupinou 12 britských zajatců na práci na Hoffmanově pile v Malých Heřmánkách. Nedaleko tekla Odra a okolí bylo obklopeno hlubokými lesy. Místo jako stvořené pro útek. Práce ubíhala a Sgt. Svoboda získal za velké množství cigaret barvu na látku od německého strážného. Nechtěl se na útěku pohybovat v zelené uniformě, která by ho ihned prozradila.

V květnu 1944 realizoval Sgt. Svoboda svůj druhý útek. Tentokrát se rozhodl utíkat sám. Sgt. Svoboda se stejně jako při prvním útěku rozhodl dostat se na území Protektorátu. I tentokrát měl smůlu. Němci brzy jeho útek objevili a okamžitě vyhlásili poplach. Druhý den večer byl Sgt. Svoboda chycen německými vojáky na hranicích u Ziegenhale. Na svobodě nebyl déle než 36 hodin.⁴⁾

Němci nejdříve Sgt. Svobodu převezli zpět na pilu. Potom ho převzal Wehrmacht a Sgt. Svoboda byl zavřen na 14 dní do vězení. Další dva týdny si odpykal v zajateckém táboře v Lamsdorfu. Němci ho pořád považovali za novozélandského vojína Nevilla. Po propuštění z táborového vězení, kde opět pobýval o vodě a chlebu, se sešel s Nevillem, se kterým se dohodl, že se každý vrátí opět na své místo. Ale pouze do doby, než se rozhodne Sgt. Svoboda zrealizovat další útek.⁵⁾

V pozdním létě roku 1944 se Sgt. Svoboda sešel v zajetí s kanadským letcem W/O Vernonem Jamesem Bastablem, který upadl do zajetí v září 1942 při náletu na Saarbrücken. Oba si vyměnili svoje zkušenosti z útěků a rozhodli se, že další útek zrealizují společně.

Dne 12. září 1944 si Sgt. Svoboda vyměnil svoji uniformu a identitu s novozélandským vojínem Harry C. Nevillem a W/O Bastable s australským vojínem Johnem Grabtreem. Oba se tak dostali na práci mimo zajatecký tábor. Byli umístěni v pracovní skupině, která pracovala v kamenolomu v Malých Heřmánkách u Oder (tedy v čs. pohraničí, které se tehdy označovalo jako Sudety).

Odtud se jim 22. října 1944 podařilo uprchnout. Oba letci se po týdnu dostali až do Bohuslavic na Kyjovsku, což bylo rodiště Sgt. Svobody. Dál chtěli letci pokračovat na Slovensko.

Přechod slovenských hranic se však letcům nepodařil a proto zůstali na Kyjovsku u místní partyzánské paraskupiny Carbon, kterou vedl kpt. František Bogataj. Po čtyři měsíce žili letci v lesním úkrytu a podíleli se na různých sabotážních akcích, zabezpečování shozu a skladování zbraní a trhavin pro potřeby partyzánů na jižní Moravě.

Dne 14. dubna 1945 odešel Sgt. Svoboda a poručík Skřivánek z lesního bunkru do chaty „Vápenka“ na Kameňáku. V chatě mělo údajně dojít k předání zbraní

kyjovským partyzánům. Gestapo ovšem o celé akci vědělo, donutilo partyzána Vladimíra Grufika celou akci prozradit. Protipartyzánské akci velel esesman Willy Kunz. Zatímco spolubojovníci Sgt. Svobody byli na místě postříleni, jeho zachránila britská letecká uniforma (kterou získal při leteckém shozu zbraní) a angličtina.

Sgt. Svoboda byl odvezen do brněnských Kounicových kolejí, kde byl uvězněn. V Kounicových kolejích byl Pavel Svoboda uvězněn již podruhé v životě. Poprvé se tak stalo v listopadu 1939 při zásahu nacistů proti českým vysokým školám. Ztýraný Sgt. Svoboda byl předán gestapu, kterého ho rovněž podrobilo krutému výslechu. Dne 23. dubna 1945 se Sgt. Svobodovi při chaotické evakuaci kolejí podařilo uprchnout.

Navázal opět kontakt s partyzány. V oddílu Generál Luža, který patřil k rozsáhlé organizaci Rada tří, působil v okolí Velké Bíteše. Tam ho také zastihl konec války.⁶⁾

Sgt. Svoboda byl jediným čs. letcem, kterému se podařilo uprchnout ze zajateckého tábora. Dále držel Sgt. Svoboda další „primát“ mezi našimi letci v zajetí. Byl prvním čs. zajatým letcem, kterému se v době jeho zajetí narodilo v Anglii dítě. Malému Andrewovi šel za kmotra sám gen. Janoušek. Křest, který se odehrál v Londýně, proběhl s veškerou vojenskou poctou.

W/O Karel Šťastný

Karel Šťastný byl druhým a zároveň posledním čs. letcem, kterému se podařilo zrealizovat útěk ze zajetí celkem třikrát (F/Lt Tonder se pokusil rovněž o útěk ze zajetí třikrát, ale pouze jednou se mu podařilo tábor opustit, viz dále). Do zajetí se dostal 17. července 1941, poté co byl nucen spolu s ostatními členy osádky Sgt. Nyče opustit neovladatelný Wellington (podrobněji viz kapitola III.). Po výsledcích v průchozím táboře Dulag Luft v Obeurselu u Frankfurtu nad Mohanem byl Sgt. Šťastný 26. července 1941 přemístěn do tábora Stalag IXC v Bad Sulza.

Z tohoto tábora se pokusil již 5. srpna 1941 Sgt. Karel Šťastný společně se Sgt. Janem Truhlářem a Sgt. Jaroslavem Nyčem o útěk. Po třech dnech útěku byli letci pronásledováni. Rozprchli se, a každý postupoval dál na vlastní pěst.

Později se Sgt. Šťastný sešel pouze se Sgt. Truhlářem. Rozhodli se probít do okupované vlasti. Společně se dostali až do Kozlovic. Tam však byli již 16. srpna 1941 chyceni. Letci byli zadrženi hajným v poli, který je přes protesty i prosby předal německým strážníkům. Dotyčný hajný byl s největší pravděpodobností sudetský Němec. Němečtí strážníci zacházeli s letci velice surově a hrubě. Svázali oba letce k sobě a hnali je deset kilometrů před sebou, sami jeli na kolech. Němci občas letce „popohnali“ kopanci.

Dne 17. srpna 1941 byli letci převezeni do tábora Stalag VIIIB v Lamsdorfu, kde byli zavřeni a nasazeni na těžké práce až do 23. srpna 1941, kdy byli převezeni zpět do tábora Stalag IXC v Bad Sulza. Zbědovaní letci zde „obdrželi“ 26 dní zostřeného vězení.¹⁾

Sgt. Truhlář uvedl do protokolu poněkud jinou verzi útěku. Skutečně 5. srpna 1941 tři výše uvedení letci z tábora Stalag IXC utekli. Ale Sgt. Truhlář uvedl, že: „Šťastný, Nyč a já jsme byli chyceni za dva dny. Nyč byl hned zavřen, kdežto Šťastný a já jsme opět utekli a byli jsme znovu chyceni za 9 dní nato. A to v Kozlovicích lesníkem, který mluvil trochu česky. Odvedl nás do vesnice a předal německým četníkům, kteří nás svázali a odvezli na četnickou stanici.“⁴²⁾

Sgt. Truhlář dále v protokolu uvedl, jak s nimi bylo zacházeno, když byli zadrženi u Kozlovic: „Byli jsme odvedeni do hospody, kde v době, než přišli vojáci, místní starosta nám prostě nadával, vylil mně pivo ze sklenice do obličeje. Při odvádění z této vesnice německými vojáky jsem byl udeřen a kopnut jedním z nich a venku obyvatelé vesnice na nás čekali a plivali po nás. Šťastný, který byl se mnou, byl též několikrát udeřen německým vojákem.“⁴³⁾

Sgt. Truhlář dále uvedl, že byli nasazeni na těžké práce ve zvláštním táboře Stalag XIII B v Německu, kde měli letci těžce pracovat až do 26. srpna 1941. Poté, stejně jako Sgt. Šťastný, uvedl, že byli uvězněni 27 dní v táborovém vězení Stalag IXC v Bad Sulza.⁴⁾

Sgt. Nyč v protokolu o svém útěku pouze lakonicky uvedl, že: „... byli (jsme) převezeni do Stalag IXC v Bad Sulza, odkud jsem po několika dnech utekl se Sgt. Šťastným a F/Sgt Truhlářem. Po čtyřech dnech jsem byl chycen a odsouzen ke třem týdnům vězení.“⁴⁵⁾

Letci poté, co byli vráceni zpět do tábora, vyprávěli svůj příběh kamarádům. Z vyprávění vyplynulo, že letci neutekli přímo z tábora, ale při transportu do tohoto tábora. Při transportu přenocovali ve staré škole, odkud se v nestřeženém okamžiku dostali proraženou zdí. Alespoň tak to zaznamenal ve své práci renomovaný letecký historik Jiří Rajlich.⁶⁾

Je zajímavé, že ani jeden z letců tuto variantu neuvedl v poválečném protokolu. Naopak, Sgt. Truhlář v protokolu přímo uvedl, že: „Z tábora IXC asi za 5 dní pobytu jsme utekli.“⁴⁷⁾ To potvrdil i Sgt. Šťastný: „Z tohoto tábora (Stalag IXC, pozn. autora) jsem se pokusil o útěk v doprovodu rtm. Truhláře a J. Nyče.“⁴⁸⁾ A konečně i Sgt. Nyč v protokolu uvedl, že z tábora utekl po několika dnech.

Vilém Bufka ve svých vzpomínkách zaznamenal i putování Sgt. Šťastného a Truhláře: „Rozhodli jsme se, že půjdeme k nám do Čech. Ve dne jsme jít nemohli, to jsme se skrývali. Ale ani v noci to nešlo po silnici. Hlídek a kontrol bylo všude jako naseto. Tak jsme to brali terénem a daleko od sebe. Jedli jsme, co příroda dala, chalupám jsme se vyhýbali. A tak jsme jako mátohy dorazili až někde k Chebu. Konečně doma, říkali jsme si, teď už nám někdo pomůže...Pomohl, ale sem zpátky. První hajný, na kterého jsme natrefili, nás odvedl před svou odjištěnou flintou až na policii. Přemlouvali jsme ho, přesvědčovali, že hned půjdeme dál, jen se dáme trochu do pořádku, že ho nijak neprozradíme. Nic naplat. Že má nařízeno každou podezřelou osobu předvést. To taky udělal...“⁴⁹⁾

Jak je vidět, každý z letců uvedl poněkud jinou variantu útěku. I když se každý spletl v detailech, obsah je zřejmý. Letci 5. srpna 1941 utekli ze zajateckého tábora. Dva (nebo čtyři) dny na to byli chyceni. Dvěma (Sgt. Šťastný a Sgt. Truhlář) se podařilo znovu utéct. Byli zadrženi hajným 16. srpna 1941 u Kozlovic. Tam, než byli předáni německým vojákům, byli ztýráni místním obyvatelstvem. Následně byli vojáky spoutáni k sobě a převezeni za „pomoci“ kopanců a ran na místní německou strážní stanici. Zde byli předáni Wehrmachtu, který je poslal těžce pracovat do zajateckého tábora Stalag VIII B v Lamsdorfu (nebo Stalag XIII B). Zřejmě po zjištění totožnosti byli 23. (26.) srpna 1941 převezeni zpět do „mateřského“ tábora Stalag IX C v Bad Sulza.

Sgt. Šťastný nepatřil mezi zajatce, kteří by se lehce vzdávali. Z tábora Stalag IX C utekl podruhé 6. března 1942. Tentokrát utekl společně s belgickým zajatcem. Na útěk se pečlivě připravil. Podařilo se mu získat za konzervy od Červeného kříže civilní oděv od francouzských a belgických zajatců, kteří pracovali mimo tábor. Bohužel, tentokrát se z nabyté svobody těšil ještě méně, než při prvním útěku. Již druhý den byl chycen v Giesen a dopraven do tábora Ziegenheim. Tam byl uvězněn po dobu 21 dnů a pak dopraven zpět do tábora, kde si „doseděl“ obvyklých třicet dnů za pokus o útěk.¹⁰⁾

V květnu 1942 byl Sgt. Šťastný jako nepolepšitelný utekář přemístěn do tábora Stalag Luft III v Saganu. Tam ovšem dlouho nepobyl. Na podzim byl přemístěn do tábora Stalag Luft I v Barthu, a v listopadu 1943 do tábora Stalag Luft IV B v Gross Tychau. Z posledně jmenovaného tábora se pokusil naposledy za dobu svého zajetí utéct.

Společně se Sgt. Šestákem z tohoto tábora utekl v polovině listopadu 1943. Ani tentokrát nepobyl Sgt. Šťastný na svobodě dlouho. Zadrženi byli již druhý den německou tovární policií v objektu železniční továrny v Reize. Letci byli následně předáni příslušníkům SS. Ti s nimi zrovna nezacházeli v rukavičkách.

Poté byli předáni městské policii, která je vrátila zpět do tábora Stalag Luft IV B. Letci byli potrestáni 26 dny zostřeného vězení (čtyři dny si letci „odkroutili“ již na útěku).¹¹⁾

Sgt. Augustin Šesták zaznamenal ve své výpovědi chování SSmanů: „...když mě chytili po mém útěku z tábora IV B ... vyhrožovali mně pistolí, strkali mnou a dali mě do betonové cely na 48 hodin...“¹²⁾ Další podrobnosti ohledně útěku Sgt. Šesták ve své výpovědi nezanechal.

W/O Gustav Kopal

Sgt. Gustav Kopal upadl do zajetí 6. února 1941. Sgt. Kopal byl členem nešťastné osádky Wellingtonu KX-T, který omylem přistál na nepřátelském letišti Flers v okupované Francii (podrobněji viz kapitola III). Sgt. Kopal patřil mezi muže, kteří se nikdy nesmířili s tím, že by měli válku v nečinnosti „prosedět“ v zajetí.

Sgt. Kopal po výsleších v Dulag Luftu prošel zajateckými tábory Stalag Luft I v Barthu a Stalag Luft III v Saganu. Z prvně jmenovaného se odpoledne 4. května 1943 pokusil o svůj první útěk. Bohužel, ještě téhož dne večer byl chycen, přibližně dvanáct mil od tábora.

Sgt. Kopal utíkal lesem, ze silnice slyšel německé hlasy a štěkot psů. Po čase narazil na železniční ohradu. Sgt. Kopal ohradu přešel, ušel zhruba sto metrů, když se ozvalo ostré „Halt!“

Byla to německá policie muniční továrny. Okamžitě vyžadovali po Sgt. Kopalovi legitimaci a vysvětlení, co zde pohledává. Sgt. Kopal nevypadal jako zaměstnanec blízké továrny. Měl na sobě bílou blůzu, jež byla ušitá z prostěradla. Byl tedy odveden na policii, kde byl podroben výslechu.

Policii zajímalo kdo je, jak se dostal do prostoru továrny a co tam pohledával. Sgt. Kopal odpověděl, že je francouzský řeznický pomocník zaměstnaný v nedalekém Barthu. Jeho výpověď se zdála být Němcům podezřelá a tak ho po hodině výslechu vsadili do vězení.

Ráno byl Sgt. Kopal vzbuzen a začal nový výslech. Němci zatelefonovali na firmu, ve které měl být zaměstnán. Z firmy přišla odpověď, že takový zaměstnanec u nich nepracuje. Němci okamžitě Sgt. Kopala obvinili, že je špión a sabotér. Hned nato byl několikrát udeřen do obličeje a kopnut. Po tomto tradičním německém „povzbuzení“ přiznal, že je britský zajatec, který utekl z tábora Stalag Luft I v Barthu.

Požádal Němce, aby si jeho slova ověřili telefonicky u velitele tábora. Němci to odmítli a sdělili mu, že bude souzen jako špión a sabotér. Následně byl opět uvězněn v cele. Sgt. Kopal byl zmlácený, vyhladovělý a žíznlivý. Slušně požádal o vodu a jídlo. Němci to kategoricky zakázali. Naopak přikázali, aby mu byly odebrány všechny věci, včetně prstenu a hodinek, které mu nikdy nevrátili.

Sgt. Kopal měl štěstí, že u něho Němci nenalezli falešné průkazy, jízdenky a peníze, které mu měly pomoci dostat se do Francie na určité místo, kde mu měla na útěku pomáhat místní podzemní odbojová organizace. Tyto pomůcky obdržel od G/Cpt MacDonalda, britského velitele tábora, a měl je zašité v botách. Znovu požádal německou policii, aby zavolali do tábora a ověřili jeho totožnost. Hrozilo mu, že bude zastřelen jako špión nebo sabotér. Jak si ukážeme dále, Němci skutečně bez milosti stříleli zajaté příslušníky britských Commandos a S.A.S.

Konečně večer Němci do tábora zavolali. Z tábora přijel německý důstojník von Müller a s velkými obtížemi se mu podařilo Sgt. Kopala převést zpět do tábora. Von Müller měl potom nepříjemnosti, že se zajatce zastal a musel se dostavit na hlavní velitelství do Hamburku, kde musel celou záležitost vysvětlit.

Po návratu do tábora byl Sgt. Kopal předveden před německého velitele tábora a potrestán deseti dny těžkého vězení o vodě a chlebu.¹⁾

Z tábora Stalag Luft III byl Sgt. Kopal přemístěn do tábora Stalag Luft IVB v Gross Tychau. Myšlenka na útěk ho neopustila ani v tomto táboře. Společně se

Sgt. Jaroslavem Nyčem a Františkem Petrem se 26. listopadu 1943 pokusil o svůj druhý útěk.

Sgt. Kopal se na svůj druhý útěk pořádně připravil. Vyměnil si s britským pěšákem uniformu. Dotyčný britský vojín byl určen na práci do uhelných dolů. Místo něj tam odjel Sgt. Kopal. Po tři dny, dvanáct hodin denně, pracoval Sgt. Kopal v uhelném dole. Práce probíhala 700 metrů pod zemí a byla velice těžká. Třetí den v noci, cestou na ubikace, se mu podařilo utéct.

Po dvouapůldenním pochodu ve sněhu se Sgt. Kopal dostal do okolí zajateckého tábora, ze kterého utekl větší počet Rusů. Při pátrání po ruských zajatcích padl Sgt. Kopal do rukou německé policie.

Dva dny byl vězněn v Chemnitz. Tam byl podroben zřejmě drsnému výslechu gestapem. Po dvou dnech byl Sgt. Kopal gestapem vrácen zpět do tábora. Velitel tábora ho potrestal dvacetišestidenním těžkým vězením o vodě a chlebu.²⁾

Sgt. Nyč toho bohužel ani ke svému druhému útěku příliš nevedl: „Odtud (Stalag Luft IVB, pozn. autora) jsme zase utekli a po dvoudenním pochodu jsem byl zase chycen.“⁴³⁾

Poněkud sdílnější byl ve své poválečné výpovědi Sgt. František Petr: „Z tohoto tábora (Stalag Luft IVB, pozn. autora) jsem utekl 26. listopadu 1943 ještě se Sgt. Nyčem a Kopalem a byl jsem chycen v Sudetech 31. listopadu 1943. Byli jsme uvězněni v Kamenici a pak ve Stalag Luft IVB.“⁴⁴⁾

Sgt. Kopal se ani po druhém nepodařeném útěku nevzdal. Patřil mezi ty zajatce, kteří si v zajetí právem vydobyli přezdívku „tuneláři“. Sgt. Kopal se zúčastnil prací na vykopání celkem 16 tunelů (!). Pod zemí strávil celkem 243 hodin.⁵⁾ Čas takto strávený nebyl marný, několika zajatcům se těmito tunely podařilo dostat se na svobodu.

Práce na tunelech byla velice nebezpečná. Zajatci pracovali s nedokonalým náradím a prakticky kdykoliv jim hrozilo zasypání zeminou. Další nebezpečí číhalo od německých strážných. Pokud strážní někoho objevili při práci na tunelech, bylo to to samé, jako by ho chytili na útěku. Dotyčný byl odsouzen ke třiceti dnům vězení.

Karel Trojáček zanechal ve svých vzpomínkách popis nebezpečí práce na tunelu: „Hoši,“ povídá Emil (P/O Emil Bušina, pozn. autora), „je zde přihláška na práce do tunelu (jednalo se o saganský tunel Tom, pozn. autora). Kdo se chcete přihlásit, tak se podepište. Přihlásili jsme se se Zdeňkem (P/O Zdeněk Procházka, pozn. autora).

Vedoucím naší skupiny byl Angličan S/Ldr H. ... A tak každého večera od 6-10 hodin chodili jsme na „šichtu“. Tunel byl otevřen v budově kuchyně a sice ze skladiště, kde byly uloženy brambory. Němci budovu na noc vždy uzavírali a tak bylo třeba pořídít paklíče, abychom se vždy dostali dovnitř a ven. Bylo vždy nutno dostat se nepozorovaně k budově, neboť Němci veškerý pohyb v táboře pozorovali ze svých strážných budek. Pomocí provazu jsme se dostali na půdu budovy,

půdou zase na druhou stranu a po provaze zase do skladiště a do tunelu. Vchod do tunelu byl přikryt nenápadným dřevěným poklopem, na který jsme každodenně po skončení prací nahrnuli brambory.

Práce se dařila. Jelikož se nepočítalo s tunelem delším jak 40 m, nebyla v tunelu postavena „železnice“ pro odsun písku, ale písek jsme tahali pomocí provazů v umyvadlech. U vchodu do tunelu seděl vždy mladičkový poručík ..., který „dodával“ vzduch do tunelu. Ruční pumpou vyrobenou z plechovek od „Milko“ po celou dobu prací čerpal vzduch až na nejzazší konec tunelu. Půda byla písčitá a často se nám sesouvala. Jednou mi srdce poplašeně zatlouklo, když tahaje pracně umyvadlo naložené pískem ze zádi tunelu, zavadil jsem pořádně loktem o boční stěnu a tu najednou žuchlo mi na záda asi čtvrt kubického metru písku. Dech to ze mne vyrazilo a k tomu ještě přede mnou zhasla margarínová lampička. Na moje volání přišoural se za mnou Zdeněk a opatrně počal písek odstraňovat.

Příští den dali jsme i na začátek bednění. S tím byla vždy největší starost. Mízela pomalu prkna z postelí, vytrhávaly se dvojité dřevěné stěny ze záchodů, ale vše se muselo maskovat tak, aby toho Němci nepozorovali. ... Byla to perná práce a také vždy po skončení byli jsme všichni propoceni, jako bychom pracovali v nejhlubších dolech. Práce postupovala rychle a byli jsme již asi v polovině. 20 m tunelu bylo hotovo.

Jednoho večera „sfárali“ jsme jako normálně. Asi po hodině práce ozve se najednou zpředu: „Stop Working and get out.“ „Toto je nějaká krátká šichta,“ křičí na mne Zdeněk a oba se šouráme z tunelu ven.

„So auch diese,“ usmívá se německý feldwebl. Nějakým způsobem byly práce na tunelu prozrazeny a Hunové nás nachytali v nejlepším. Jeden po druhém vylézali kamarádi z tunelu a každý byl nemile překvapen, uviděv Huny.

Všichni jsme byli v dlouhých spodkách, poněvadž šatstvo jsme vždy nechávali vpředu. „Alespoň si dojdeme pro kalhoty,“ žádá Zdeněk Němce. „Nichts. Tak jak jste, tak půjdete přímo do basy; ať také tábor má nějakou zábavu.“ „No nám je to také jedno. Holky tady nejsou a naše ostuda to také nebude,“ povídá na to náš S/Ldr H. Němec čeká ještě na příchod více strážných, abychom se mu v táboře nerozutekli.⁶⁾

Výbor pro úteký se samozřejmě snažil, aby zajatci, kteří pracovali na tunelech, nebyli objeveni nebo prozrazeni. Němci používali jednoduchou, ale poměrně účinnou metodu, jak zjistit, zda zajatci nepracují na tunelech. Při neočekávaných raziích v táborech vyhlásili nečekaně apel. Když někdo chyběl, znamenalo to, že je na útěku. Když se dotyčný dostavil na apel značně později, než ostatní zajatci, bylo zřejmé, že pracoval v tunelu.

Výbor pro úteký proto většinou nařídil, aby i při neočekávaných apelech zajatci nastupovali co nejpomaleji. Pokud Němci v táboře prováděli nahodilě razie bez apelu, měli určení zajatci, tzv. „komedianti“ za úkol strážného odlákat. Někdy byli úspěšní zajatci, jindy Němci.⁷⁾

Jak taková práce na tunelu vypadala, konkrétně na tunelu v Saganu, o tom nám zanechal další svědectví Zdeněk Procházka: „Sestoupil jsem po žebříku do kolmé šachty, kterou jsme vyhloubili pod kamny jednoho baráku, tam jsem si vyzvedl bedýnku na písek a lehl jsem si na dřevěný vozík. Po kolejničkách mě k sobě přitáhl kamarád z přestupní stanice, vyhloubené po straně tunelu, nebo jsem se vlastní silou dostal ke stěně.

Hrabal jsem se v ní jako krtek, nabral písek a dal ho do bedýnky. Abych se nezadusil, vháněli kluci z dílničky, která byla na dně šachty, potrubím do tunelu čerstvý vzduch. Potrubí bylo z prázdných konzervových plechovek, měch byla stará tahací harmonika. Na práci jsme si svítili lampičkou, později zavedli naši elektrikáři světýlko. Největší kumšt byl, jak ukryt vytěžený písek, ale o to se už starali další „specialisté“. Nosili ho nejvíce po kapsách, smíchali ho se zemí a sypali po campu.⁴⁸⁾

Němci pochopitelně věděli, že zajatci se z tábora budou chtít dostat především tunelem. Proto neustále pátrali po jakémkoliv známce práce na tunelech. Zajatci pro tunely často používali kamna, jež byla umístěna v barácích. Vstup do tunelu byl pod kamny a byl velice dobře zamaskován. Tak tomu bylo i při plánování velkého saganského útěku, viz dále.

W/O Čeněk Chaloupka

Sgt. Čeněk Chaloupka se 6. října 1941 nevrátil z operačního letu nad belgickým pobřežím. V té době sloužil u 615. britské stíhací perutě (podrobněji o zajetí viz kapitola III.) Z mořských vln byl vytažen Němci a po výsleších v průchozím táboře Dulag Luft ve Frankfurtu nad Mohanem byl odeslán do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu.

Bohužel, Sgt. Chaloupka patřil mezi ty letce, se kterými nebyl po válce sepsán poválečný protokol o průběhu jejich zajetí. Informace o jeho útěku máme podány pouze zprostředkovaně od jeho kamarádů ze zajetí.

Sgt. Chaloupka patřil mezi tzv. nenapravitelné „útěkáře“. Z tábora Stalag Luft I v Barthu se pokusil dokonce utéct v uniformě německého Feldwebela Luftwaffe (!). O útěk v německé uniformě se předtím pokusil pouze P/O Karel Křížek.

Vilém Bufka zanechal svědectví o tomto netradičním útěku: „...Jednoho dne prošel táborovou branou a ještě s sebou vzal jednoho anglického podplukovníka v plné paradě, jako by ho provázal do nemocnice nebo do jiného tábora. ...

Čenda prošel branou v uniformě německého feldvébla. A ne jenom tak. Postavil si stráž do pozoru, zpucoval ho za nedostatky v oblečení a připomněl mu, aby zvýšil pozornost při hlídání těch luftpirátů. Zblbnul ho tak, že ten se ani neodvážil požádat o průkaz. Teprve potom se mu rozsvítilo, že toho feldvébla v táboře ještě neviděl. Přeptal se na něho u velitele stráže a ten zas velitele tábora. Ten vyhlásil poplach a Čendu i s podplukovníkem chytli ve vlaku, už když se

rozjížděl. Němci obrátili tábor vzhůru nohama, ale kdo vyrobil uniformu „Made in Lager“, neví nikdo dodneška...“⁴¹⁾

Bohužel, o dalších pokusech o útěk tohoto zajatce nemáme žádné bližší informace.

F/Lt Jaroslav Zafouk

Jaroslav Zafouk byl telegrafista Wellingtonu KX-N, který se nevrátil na základnu v Anglii v noci z 16. na 17. července 1941 (podrobněji viz kapitola III) Po výsleších v průchozím zajateckém táboru Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem byl P/O Jaroslav Zafouk transportován do důstojnického tábora Oflag XC v Lübecku.¹⁾

P/O Zafouk právem patřil mezi zajatce, kteří mohli hrdě nosit označení nenapravitelný „útěkář“. Již jeho cesta do odboje byla značně dramatická. Při přechodu maďarských hranic byl zadržen maďarskými pohraničníky. Byl uvězněn ve smutně proslulé budapeštské Citadele. Odtud se pokusil dvakrát o útěk, pokaždé však byl chycen. Teprve třetí útěk se mu podařil. Dalo se tedy předpokládat, že ani v zajetí se nesmíří s daným stavem.²⁾

Dne 9. října se Němci rozhodli přemístit několik důstojníků z tábora Oflag XC v Lübecku do jiného tábora. Mezi těmito muži byl i P/O Zafouk. Během noční jízdy vlakem zajatci vytrhali prkna v podlaze a postupně jeden po druhém vagón opouštěli. Jeden zajatec vyskočil tak nešťastně, že mu vlak přejel obě nohy a on na místě vykrvácel. P/O Zafoukovi se podařilo šťastně vagón opustit a společně se S/Ldr Rogerem Bushellem se dali na útěk. Nacházeli se asi třicet kilometrů východně od Hannoveru.

Poté se zajatci rozhodli dostat se do severních Čech k bratrovi P/O Zafouka. Zajatcům se podařilo dostat se vlakem do Drážďan a odtud do Mostu. Z Mostu se zajatci vydali na nedaleký bratrův statek v Chránci u Bíliny, který tehdy ležel v odtrženém čs. pohraničí, tzv. Sudetech.

Bratr P/O Zafouka se o zajatce postaral. Opatřil zajatcům vhodný civilní oblek, peníze, a doporučil jim průvodce. Ten oba zajatce převedl přes protektorátní hranice až k Lounům. Z Loun se zajatci dostali vlakem do Prahy.

Tam P/O Zafouk navštívil svoji sestřenici, která pracovala v ilegální odbojové organizaci, jež chtěla letce dostat do Švýcarska nebo Turecka.

V Praze žili letci nejprve u kamaráda P/O Zafouka Karla Subory, a potom, až do května 1942, v bytě jiného statečného Čecha Ing. Otakara Zeithamela.

Plán dostat letce do Švýcarska nevyšel. Ilegální organizace se rozhodla dostat letce přes Slovensko, Maďarsko a Jugoslávii do Turecka a odtud zpět do Anglie. Letci skutečně vyrazili na cestu, ale plán se opět nepodařilo uskutečnit. Z Moravy se museli vrátit zpět do Prahy.

V Praze letcům válečné štěstí došlo 19. května 1942. Pravděpodobně na udání vtrhlo tento osudný den gestapo do smíchovského bytu Ing. Zeithamela. Gestapo

oba letce převezlo v poutech na úřadovnu pražského gestapa v Petschkově paláci. Tam gestapáci letce surově zmlátili a poté podrobili výslechu. Při výslechu gestapáci rovněž použili násilí. Po krutém výslechu nechali letce převést do věznice na Pankráci.

Ztýraný P/O Zafouk byl na Pankráci donucen stát v pozoru po dobu 36 hodin (!) obličejem u zdi, bez jídla, pití a spánku za doprovodu sprostých nadávek a fyzického násilí. Po měsíci strašného věznění byli letci převezeni zpět do zajateckého tábora. P/O Zafouk byl přemístěn do tábora Oflag VIC v Osnabrücku a S/Ldr Bushell do tábora Stalag Luft III v Saganu.

Téhož dne, kdy byli letci zadrženi, gestapo zatkl otcu P/O Zafouka, jeho snoubenku, jeho dva bratry a rodinu Ing. Zeithamela. Šest statečných Čechů zaplatilo za pomoc uprchlým letcům svými životy.

Němci Ing. Zeithamela, jeho osmadvacetiletou dceru Blaženu a pětadvacetiletého syna Otakara popravili večer 30. června 1942 na kobyliské střelnici společně s manželi Ing. Vojtěchem a Ludmilou Přidalovými (rodiči půlročního synka Stanislava) z Prahy Smíchova a s někdejším vojenským lékařem MUDr. Zikmundem Neudörferem. Manželé Přidalovi oba letce ukrývali ve svém bytě v Duškově ulici a opatrovali jim jídlo a cigarety, doktor Neudörfer jim sehnal falešné legitimace.³⁾

F/Lt Zafouk potom, kromě jiného, do poválečného protokolu uvedl: „Za mého pobytu v Praze bydlel jsem s anglickým S/Ldr Bushellem u kamaráda K. Subory a později u Ing. Zeithamela, jelikož (jeho) syn byl četařem vládního vojska, který byl činným v podzemní organizaci. Jmenovaní mi poskytli veškerou možnou pomoc...“⁴⁾

O tom, jaká situace panovala v Čechách po nástupu Heydricha k moci a jeho nastolené hrůzovládě, zanechal F/Lt Zafouk svědectví: „Při svém útěku a za svého pobytu v Praze, stýkal jsem se jen s několika osobami, které jsem velmi dobře znal. Český lid byl zakřiknut a jeden druhému nedůvěřoval pro velký počet špiclů a našlo se i dosti českých osob, které pro svůj vlastní prospěch udávaly svých spoluobčanů.“

Přišel jsem do styku též se dvěma příslušníky podzemní organizace, kteří mě informovali o situaci a dávali i zprávy o mém chystaném odchodu do neutrálního státu a čas od času mně dávali i potraviny.⁵⁾

Závěrem můžeme konstatovat, že se P/O Zafouk ze všech čs. letců, kteří se pokusili o útěk, těšil nejdéle nabyté dočasné svobodě. Na útěku strávil téměř osm měsíců.

W/O Arnošt Zábrž

W/O Zábrž se pokusil zřejmě o jeden útěk ze zajetí. Bohužel, v poválečném protokolu pouze uvedl, že: „Dne 18. září 1941 odjezd do zajateckého tábora VIIIIB (Stalag VIIIIB v Lamsdorfu, pozn. autora). Zde po osmnáct dnů pohromadě se

Židy a po odpykání 21 dnů pro pokus útěku zařazen mezi RAF zajatce.“⁴¹⁾

Další podrobnosti o jeho útěku nejsou známy.

Českoslovenští letci a „The Great Escape“

O legendárním „Velkém útěku“ byl napsán již nespočet knih, článků a dokonce natočen i film. V noci z 24. na 25. březen 1944 došlo k masovému útěku spojeneckých leteckých důstojníků z tábora Stalag Luft III v Saganu.

Celkem se podařilo uprchnout 76 leteckým důstojníkům. Byla to největší akce svého druhu. Bohužel, skončila krvavými represáliemi vůči dopadeným zajatcům.

My si zde uvedeme pouze nezbytná fakta k pochopení celé události a podrobněji se zaměříme na osudy tří českých letců, kteří se tohoto velkolepého a tragického útěku zúčastnili.

Výbor pro útěky (Escaping Committee), v jehož čele stál od konce roku 1942 S/Ldr Roger Bushell, rozhodl začít pracovat hned na třech tunelech, kterými se měl uskutečnit zatím největší útěk spojeneckých vojáků z německého zajetí. Byl určen tým (viz výše – co vše bylo zapotřebí k uskutečnění útěku), který obdržel přesné pokyny, jak a na čem bude kdo pracovat. Do té doby většinou individuální, neorganizované a málo úspěšné útěky měly dostat jasný řád.

Dne 11. dubna 1943 výbor pro útěky přistoupil k realizaci plánu. Vybraní zajatci začali pracovat ne na jednom, ale hned na třech tunelech. Saganský výbor pro útěky dokázal shromáždit skutečně vynikající tým odborníků. Padělatele, krejčí, důlní inženýry, raziče tunelů.

Z tehdejších téměř 2000 zajatců severního tábora Stalag Luft III se do práce na tunelech zapojilo kolem 600 zajatců. Práci se zúčastnili i čs. letci. Někteří pracovali na hloubení tunelů, jiní jako např. Arnošt Valenta a jeho tým měli za úkol korumpováním strážných získávat materiály jako byly průkazky, propustky, apod. (opět viz výše – co vše bylo zapotřebí k uskutečnění útěku).¹⁾

Zajatci tunely nazvali krycími jmény Dick, Tom a Harry. S/Ldr Roger Bushell kategoricky zakázal, aby kdokoliv jenom vyslovil slovo „tunel“, proto ta krycí jména. Práce na tunelech byla obtížnější nežli kdykoliv jindy. Němci v táboře instalovali seismografy a proto musely být vykopány ve větší hloubce.

O rozsahu prací na tunelech svědčí tyto německé údaje, které dokázaly, že na vykopání, vyztužení a osvětlení tří tunelů bylo zapotřebí 4000 prkýnek z paland, 1370 obvodových prken, 90 pryčů, 1699 příkrývek, 161 povlaků na polštáře, 635 dek, 192 prostěradel, 3424 ručníků, 1212 podhlavníků, 34 židlí, 52 velkých a 10 malých stolů, 76 laviček, 1219 nožů, 478 lžic, 582 vidliček, 30 lopat, 246 plechovek na vodu, 69 lamp, 330 metrů elektrického drátu a 200 metrů provazu.²⁾

Němečtí strážní pochopitelně dělali vše možné, aby narazili na jakoukoliv stopu, která by je přivedla k práci na tunelech. Nečekané razie, apely, to vše někdy i několikrát za den, přivedly Němce k částečnému úspěchu.

Dne 8. září 1943 objevili tunel Tom, který vedl z bloku 123. Tunel měl již okolo 70 metrů a do té doby z něj tři týmy razičů svými primitivními nástroji vykopalý okolo 70 tun písku (!). Zbylé dva tunely zajatci urychleně zamaskovali a tvářili se zkroušeně, že se Němcům podařilo objevit jejich „jediný“ tunel.³⁾

Práci na zbylých dvou tunelech začali zajatci od 14. ledna 1944. Nastal ovšem téměř neřešitelný problém. Kam s vykopaným pískem. Dosavadní praxe, kdy „tučňáci“ roznášeli písek po táboře a mísili ho s hlínou, byla nyní neuskutečnitelná. Na sněhu by byl písek okamžitě vidět. Proto vedení rozhodlo, že se vykovaný písek přemístí do tunelu Dick.

Práce na tomto tunelu byly zastaveny a Dick nyní sloužil jako skladiště k umístění zhruba 12 tun písku vykopaného z tunelu Harry. Do té doby z tunelu Dick raziči vykopalí přibližně 30 tun písku. Po vykopání jedné tuny zeminy se tunel prodloužil o 3,5 stopy. Průměrně se tunel prodloužil o 3 stopy denně, rekordem bylo 14 stop za den. Šlo tedy o velice namáhavou a nebezpečnou práci.

Veškerá práce se nyní soustředila na dokončení tunelu Harry. Tunel Harry vedl 8,5 metrů pod zemí, měřil zhruba 105 metrů a podle propočtu geometrů měl vyústit v blízkém lese. Konečně 14. března 1944 byl tunel dokončen.⁴⁾

Práci na přípravě útěku se zúčastnilo okolo 600 zajatců. Bylo ovšem zcela nemožné, aby se útěku zúčastnili všichni. Bylo vybráno celkem 200 zajatců, kteří se měli útěku zúčastnit.

Celkem 70 nejzasloužilejších mužů bylo k akci vybráno „automaticky“. Byli to muži, kteří se o přípravu k útěku nejvíce zasloužili. Tedy ti, kteří nejen aktivně pracovali na přípravě k útěku, ale měli za sebou již několik útěků a v zajetí byli již několik let. Mezi tuto vybranou „sedmdesátku“ patřili i tři čeští letci (viz dále).

S/Ldr Bushell kolem sebe ve výboru pro útěky soustředil užší tým spolupracovníků, mezi které patřili Kanáďan F/O Wallace Floody, Sub.Lt. Peter Fanshave a F/Lt George Harsh. Tito muži byli pochopitelně mezi prvními sedmdesáti zajatci, kteří byli vybráni k útěku. Koncem února 1944 však byli tito důstojníci společně s několika dalšími, podezřelými z přípravy útěku, odesláni do osm kilometrů vzdáleného tábora Sagan-Belaria. Tak mohli na jejich místa nastoupit noví muži.

Zbylých 130 zajatců bylo vybráno losem. Opět platilo, že losovali pouze ti nejzasloužilejší zajatci. I tak se na většinu nedostalo. A patřili mezi ně i muži, kteří strávili desítky hodin pod zemí při práci na tunelech (jako např. F/Lt Zdeněk Procházka). S/Ldr Bushell ještě na poslední chvíli schválil dalších 20 zasloužilých zajatců, na které se nedostalo při losování.⁵⁾

Prvních 70 zajatců patřilo mezi tzv. „vlakaře“. Byli prioritně vybaveni civilním oblekem, dokumenty jako byly propustky, dovolenky, železniční jízdenky. Zbylí patřili mezi tzv. „bačkoráře“, kteří se měli o útěk pokusit po vlastních nohách. „Bačkoráři“ byli rovněž vybaveni pouze nezbytnými falešnými dokumenty. Na rozdíl od „vlakařů“ tedy měli menší šanci na úspěch, vzhledem k tomu,

že se museli na určené místo probít pěšky. Proto byli „bačkoráři“ vybaveni i větším počtem plechovek s koncentrovanou stravou, než „vlakaři“.⁶⁾

Touha po svobodě byla mezi zajatci obrovská. Za místo v pořadníku nabízeli nevybraní zajatci stovky liber, marně, nikdo své „místo“ neprodal.⁷⁾ Zajatci věděli, že podle Ženevské konvence mohli být potrestáni „pouze“ třicetidenním vězněním. Ano, při předešlých útěcích byli někteří zajatci před vydáním do tábora předáni k drsnému výslechu na gestapu, ale nikdo nepočítal s tím, co mělo přijít.

V noci 24. března 1944 se vybraných 220 zajatců soustředilo na bloku číslo 104, kde začínal tunel Harry. Vybrané důstojníky přišel navštívit britský velitel tábora G/Cpt Herbert Massey, který vyjádřil svoji hrdost nad jejich prací a odvahou. Sám se útěku pro svoji zmrzačenou nohu nemohl zúčastnit a navíc byl komisi Mezinárodního červeného kříže určen k repatriaci.⁸⁾

F/O Pawel Tobolski v přestrojení za německého poddůstojníka odstranil maskování vstupu do tunelu. Kolem 22.15 hod. byl prokopán výstup z tunelu. F/Lt Leslieho Bulla čekal šok, geometři se přepočítali. Tunel byl krátký! Neústil v nedalekém lese, ale několik metrů od jeho kraje, na otevřeném terénu, který byl pokrytý sněhem a ke všemu asi deset metrů od jedné ze strážných věží.⁹⁾

Zajatci rozhodli, že útěk přes to všechno přece jenom risknou uskutečnit. Odložení útěku, na kterém pracovalo přes 600 zajatců, by mělo velký vliv na morálku v táboře. Další důvod byl zcela praktický, veškeré propustky a lístky na vlak měly datum 24. březen 1944. Zajatci vymysleli improvizovaný signalizační systém, jenž je měl varovat před německými strážnými. Útěk mohl začít.¹⁰⁾

Jako první ve 22.30 hod. 24. března 1944 opustila tunel první dvojice. Jihoafričan S/Ldr Roger J. Bushell a Francouz Lt. Bernard W. H. Scheidhauer. Některé práce uvádějí, že první dvojici tvořili Čech F/Lt Arnošt Valenta a Angličan F/Lt Henry C. Marshall.¹¹⁾

Vše šlo bohužel velmi pomalu. Za první hodinu opustilo tunel pouze šest letců. Navíc došlo k neočekávaným událostem. Během útěku došlo v tunelu k závalu a kolem 23.00 zhaslo světlo v tunelu kvůli probíhajícímu těžkému britskému náletu na 160 kilometrů vzdálený Berlín. Mělo to i pozitivní stránku věci. Reflektory na strážných věžích rovněž zhasly a strážní upřeli svoji pozornost dovnitř tábora.¹²⁾

V 04.55 hod. 25. března 1944 němečtí strážní zjistili, že zajatci se pokoušejí dostat se z tábora tunelem. V ústí tunelu se nacházel Novozélandčan F/Lt Michael Shand, který čekal na signál, že může opustit tunel. V tom si strážný všiml tmavých stop, jež vedly z tunelu a pak uviděli F/Lt Shanda, který právě lezl z tunelu.

Strážný okamžitě vystřelil a ztropil poplach. Zajatci, kteří se právě nacházeli v tunelu, okamžitě utíkali zpět na svůj barák a urychleně ničili falešné dokumenty. Celkem 76 zajatcům se podařilo uprchnout, byli mezi nimi i tři čeští letci. Čtyři zajatci byli zadrženi v tunelu a ihned „vyfasovali“ obligátních třicet dnů táborového vězení.¹³⁾

F/Lt Arnošt Valenta a jeho saganský útěk

Zajatci si pro svůj hromadný útěk nezvolili právě vhodný čas. Nacistické Německo „zaselo“ počátkem války „vítr“ a teď „sklízelo déšť“. Spojenecké bombardování působilo německé válečné ekonomice a samotným německým městům těžké ztráty. Bombardování německých měst přinášelo čím dál větší ztráty na životech civilistů. Německá Luftwaffe již neměla sílu spojeneckému letectvu zabránit v přeměňování německých měst v ruiny.

Německé obyvatelstvo potom spojenecké letce skutečně nenávidělo. V roce 1944 docházelo stále častěji k lynčování sestřelených spojeneckých letců. Němcům přitom bylo jedno, zda lynčují pilota stíhačky, nebo bombardéru. Tento stav se nakonec, zcela v rozporu s Ženevskou konvencí, snažili sami nacisté legalizovat.

Göring, Himmler a Kaltenbrunner měli několik důležitých porad, na kterých označili spojenecké bombardování za teroristickou činnost. Civilní obyvatelstvo pak podle nich mělo právo na svou „obranu“. Tedy lynčování a vraždění bezbranných spojeneckých letců.¹⁾

V článku ve „Völkischer Beobachter“ z 29. května 1944 Goebbles napsal: „Pouze použitím střelných zbraní můžeme chránit životy nepřátelských letců sestřelených za bombardovacích útoků. Jinak by tito muži byli zabití těžce zkušným a trpícím obyvatelstvem.“

Kdo má pravdu? Vrahové, kteří po spáchání zbabělých zločinů očekávají od svých obětí lidské zacházení, nebo postižení, kteří se chtějí bránit podle zásady „oko za oko, zub za zub?“ Není snadné odpovědět na tuto otázku. Zdá se nám neúnosné, abychom naše vojáky a policii posílali proti německému lidu, který jedná s vrahy svých dětí tak, jak si zaslouží.²⁾

Martin Bormann rozeslal v květnu 1944 v této záležitosti oběžník všem říšským, župním a krajským vedoucím, ve kterém se mimo jiné pojednávalo o tom, jak zacházet se spojeneckými letci, kteří se svými letadly „vraždí“ německé ženy a děti: „Došlo k několika případům, kdy posádky, které seskočily z takových letadel padáky nebo nuceně přistály, byly na místě lynčovány hned po zajetí místními obyvateli, rozhořčenými na nejvyšší míru. Policie nijak nezakročila proti německým civilním osobám, které se podílely na těchto incidentech.“³⁾

Po obdržení tohoto oběžníku Albert Hoffman, gauleiter jižního Westfálska, vydal všem okresním funkcionářům, starostům a policejním úředníkům tyto instrukce: „Letcům sestřelených bojových a bombardovacích letadel nemá být zásadně poskytnuta ochrana před hněvem lidu. Očekávám, že všichni policejní důstojníci odmítnout poskytnout ochranu těmto gangsterům. Úřady, které budou jednat v rozporu s cítěním lidu, budou se u mne muset zodpovídat. Je třeba ihned informovat o mém stanovisku všechny policejní a četnické důstojníky.“⁴⁾

Gauleiter Bádenska a Alsaska Robert Wagner vydal pro svou oblast rovnou rozkaz, že všichni spojenečtí letci, kteří přežijí sestřelení, musí být zabití (!).

Spojeneční letci podle něho způsobují Německu velké škody a proto ani jeden letec nebude považován za válečného zajatce.⁵⁾

Všechny výše uvedené rozkazy více méně legalizovaly daný stav. V průběhu války potom bylo mnoho spojeneckých letců lynčováno německým obyvatelstvem nebo postříleno policií či Volkssturmem.⁶⁾

Pro uprchlé letce ze Saganu byl však ještě mnohem nebezpečnější tzv. „Kugel-Erlass“ (kulkový dekret), který německé velení vydalo dne 4. března 1944, tedy jen několik dní před velkým útekem. Tento dekret v podstatě doplňoval rozkaz Stufe Roem III.

Koncem února 1944 přiměl Reichsführer SS Heinrich Himmler šéfa OKW, Feldmarschalla Wilhelma Keitela, vydat rozkaz Stufe Roem III. V něm se stanovilo, že každý uprchlý spojenecký důstojník, kromě Britů a Američanů, musí být při dopadení na útěku předán gestapu. O tom, zda budou gestapu předáni i Britové a Američané, mělo individuálně rozhodnout německé vrchní velitelství. Zvlášť pikantní byla doložka, že o těchto vězních neměla být vedena žádná evidence. V oficiálním hlášení se doporučovalo uvést, že zajatci uprchli a nebyli znovu dopadeni.⁷⁾

Doplněním byla směrnice šéfa gestapa, SS-Gruppenführera Heinricha Müllera, známá jako „Kugel-Erlass“. Zajatci, především sovětští, kteří uprchli ze zajetí, měli být zbaveni statutu válečných zajatců. Po dopadení měli být předáni do kompetence nacistických bezpečnostních složek SD a SiPo. Následně měli být převezeni do koncentračního tábora Mauthausen nebo jiného koncentračního tábora, kde měli být zavražděni buď v plynové komoře nebo zastřeleni. O tom, zda budou gestapu předáni rovněž uprchlí Britové a Američané, mělo opět individuálně rozhodnout OKW.⁸⁾

Německý velitel tábora Stalag Luft III v Saganu, Oberst Friedrich-Wilhelm von Lindeiner, nechal v polovině března 1944 svolat všechny služebně nejstarší zajaté důstojníky, lékaře a duchovní z jednotlivých úseků tábora.

Krátce předtím, začátkem března 1944, navštívila německá bezpečnostní policie tábor. Na poradě, na které byl přítomný i von Lindeiner, se projednávalo, jak zamezit dalším útekům a hovořilo se i o „kulkovém“ dekretu. Von Lindeinerovi přitom bylo oznámeno, že ti zajatci, kteří v budoucnu utečou, budou krutě potrestáni. Na poradě padla také zmínka, že jedním z odvetných opatření by mohlo být zastřelení zajatců přímo v táboře.⁹⁾

Von Lindeiner se po této poradě rozhodl promluvit ke spojeneckým důstojníkům. Žádal je, aby skoncovali se všemi pokusy o útek: „Nestojí to za to, pánové,“ domlouval jim. „Nenávist obyvatelstva, zejména ke spojeneckým letcům, se značně vyhrotila. Uprchlíky by mohly stihnout kruté následky. Válka možná za rok za dva skončí a za tohoto stavu opravdu nemá smysl zbytečně riskovat.“¹⁰⁾

Von Lindeiner však nemluvil zcela otevřeně. Nezmínil se o úmyslech gestapa, které naznačilo, že se v krajním případě nezastaví ani před zavražděním zajatců při jejich dopadení na útěku.

V noci ze 24. na 25. března 1944 se podařilo uprchnout z tábora Stalag Luft III v Saganu 76 leteckým důstojníkům. I když výbor pro útoky plánoval útěk celkem 220 leteckých zajatců, i tak to byla zatím největší akce svého druhu. Němcům se podařilo 15 zajatců zadržet ještě v blízkosti tábora. Zajatci okamžitě „vyfasovali“ třicet dní a putovali do táborového vězení.

Feldmarschall Wilhelm Keitel obdržel ráno 25. března 1944 zprávu o hromadném útěku, jak sám uvedl před válečným tribunálem: „Jednoho rána mi hlásili, že došlo k útěku a že 15 důstojníků znovu zajali v blízkosti tábora. Neměl jsem úmysl oznámit tento případ na polední poradě v Berchtesgadenu, protože to byl třetí hromadný útěk ve velmi krátkém čase.“¹¹⁾

Reichsführer SS Heinrich Himmler však Keitela předešel a o celé události podal zprávu Hitlerovi, za Keitelovy přítomnosti. Hitler dostal svůj obvyklý záchvat zuřivosti a rozkázal, aby zajatci byli po dopadení předáni SD, které je nemělo odevzdat zpět armádě. Jinými slovy, aby byli všichni zastřeleni.

Hitler ihned nařídil svolat poradou, jíž se kromě Himmlera a Keitela zúčastnil i führerův zástupce a velitel Luftwaffe Reichsmarschall Herman Göring. Na poradě se přítomní dozvěděli Hitlerův rozkaz.

Himmler této skutečnosti využil a zaútočil na OKW a Luftwaffe. Tvrdil, že tyto složky neumějí zajatce ohlídat. Hromadné útoky zajatců potom zbytečně zatěžují bezpečnostní aparát země. Proto je třeba bezvýhradně splnit vůdcův rozkaz.

Herman Göring vznesl protest, ne že by s rozkazem nesouhlasil, ale zastřelení všech zajatců by před cizinou vypadalo jako chladnokrevná vražda. Hitler se tedy rozhodl pro kompromis. Bude zastřeleno „pouze“ padesát zajatců pro odstranění ostatních. Himmler zařídil vše podstatné.¹²⁾

Po této poradě nechal Keitel poslat pro generála Hanse von Grävenitze, šéfa Zajateckého úřadu a šéfa jeho všeobecného odboru, generála Westhoffa. Keitel oběma oznámil, jak mu bylo za přítomnosti Hitlera vyčítáno, že nechal utéct další válečné zajatce.

Keitel podal oběma mužům následující instrukce: „Tyto útoky musí přestat, učiníme velmi přísná opatření ... zajatce, kteří uprchli, je třeba zastřelit...“¹³⁾ Generál von Grävenitz protestoval, že takové jednání je zcela v rozporu se Ženevskou konvencí. Marně.¹⁴⁾

Zavraždění zajatců mělo vykonat gestapo. Po ranní poradě u Hitlera učinil Himmler vše potřebné a šéf RSHA, SS-Obergruppenführer Ernst Kaltenbrunner rozeslal všem příslušným oddělením rozkaz, aby bylo zahájeno rozsáhlé pátrání po celém Německu.

Tento rozkaz byl později nazýván „Befehl Sagan“: „Rostoucí počet úteků zajatých důstojníků ohrožuje naši vnitřní bezpečnost. Jsem rozhořčen neúčinností bezpečnostních opatření. Jako odstrašující příklad nařídil vůdce, aby více než polovina uprchlých důstojníků byla zastřelena. Nařizují proto, aby kriminální

policie předala více než polovinu dopadených důstojníků gestapu k výslechu. Po výslechu budou důstojníci odvezeni k zajateckému táboru v Saganu a po cestě zastřeleni. Ve zprávě o exekuci bude uvedeno, že důstojníci byli zastřeleni při pokusu o útěk nebo proto, že kladli odpor při zatýkání. V případě dalších útěků bude postupováno stejně.¹⁵⁾

Krátce před útěkem S/Ldr Bushell promluvil k zajatcům: „Mohu vás ujistit, že o zábavu budete mít postaráno.“... „Jakmile Němci zjistí, že jsme jim před nosem utekli, začne rodeo, jaké jste tu ještě nezažili.“¹⁶⁾

Ani netušil, jak moc budou jeho slova pravdivá. V nacistickém Německu se rozběhla velkolepá pátrací akce, snad největší svého druhu. Šéf hlavní úřadovny Kriminální policie ve Vratislavi, vrchní vládní rada Max Wielen, ihned po prozrazení útěku vyhlásil celostátní pátrání (Grossfahndung). Bezpečnostní složky Třetí říše začaly s velkolepou akcí.

Byly prohlíženy všechny vlaky, auta na silnicích, hotely, domy a selské usedlosti, kontrolovaly se doklady. Tisíce starších mužů a chlapců, příslušníků landwehru a landwachtu, hitlerjugend, pročesávaly své okolí. Ve vzdálených přístavech spolupracovali s gestapem a policií příslušníci válečného loďstva. Byla vyhlášena pohotovost nejvyššího stupně na protektorátních, švýcarských, dánských a francouzských hranicích. Rozhlas vyzýval obyvatelstvo, aby nahlásilo jakoukoliv podezřelou osobu ve svém okolí.

S trochou nadsázky se dá říct, že „celé“ nacistické Německo žilo v těchto březnových dnech roku 1944 pátráním po uprchlých spojeneckých zajatcích.¹⁷⁾

Uvedli jsme si, že 15 zajatců bylo brzy chyceno ještě v okolí tábora. Ze zbylých 61 zajatců se pouze třem mužům podařilo probít se zpět do Anglie. Byli to Norové Lt. Petr Bergsland, Lt. Jens Einar Muller a Nizozemec F/Lt Bram van der Stock.

Oběma norským letcům se podařilo dostat se vlakem do přístavu ve Štětíně. Za pomoci švédských námořníků a s velkou dávkou štěstí se jim podařilo ukrýt se v jejich lodi. Němci dotyčnou švédskou loď důkladně prohledali, ale úkryt, ve kterém byli letci schováni, nenašli. Druhý den loď odplula do neutrálního Švédska. Odtud se za týden oba letci dostali letounem RAF zpět do Anglie.¹⁸⁾

F/Lt Bram van der Stock utíkal v převleku za holandského dělníka. Byl k tomu perfektně vybaven padělanými doklady. „Právě“ se vracel z Německa, kde pracoval, na dovolenou do Holandska. Podařilo se mu dostat se vlakem přes Vratislav a Drážďany do nizozemského Utrechtu, kde se o něj postarala místní odbojová organizace.

Byl vybaven novými doklady a vyrazil na dobrodružnou cestu přes Belgii, Francii a Španělsko. V Madridu se mu podařilo dostat se na britský zastupitelský úřad, který mu pomohl přejít do britského Gibraltaru. Odtud byl již bez problému dopraven zpět do Anglie. Jeho dramatická cesta zpět do Anglie trvala čtyři měsíce (!).¹⁹⁾

Všichni ostatní letci byli brzy na svém útěku dopadeni. Osm z nich gestapo uvěznilo a zbylých padesát zastřelilo. Mezi těmito padesáti zastřelenými byl i český letec F/Lt Arnošt Valenta...

Když F/Lt Arnošt Valenta a F/Lt Henry Marshall vyšli z tunelu, zamířili rovnou směrem na sagsanské nádraží. F/Lt Valenta utíkal jako architekt Müller z Duisburgu, a F/Lt Marshall jako francouzský průmyslník Rouiger. Oba byli na důležité služební cestě do Gdaňska.

Zanedlouho se jim skutečně k nádraží podařilo dorazit. Ve tmě dlouho hledali podchod, který měl vést k pokladnám a nástupištím. Netrvalo dlouho a ze tmy se vynořovali další zajatci. Všichni hledali vchod do nádraží. Občas bylo slyšet anglické kletby.

Nakonec F/Lt Marshall s Valentou otevřeli dveře jakéhosi přístřešku. Zde začínal podchod. Zatímco jej hledali, odjelo z nádraží několik vlaků. Krátce na to zazněly sirény, které oznamovaly letecký poplach. V úvahu přicházel už pouze jediný vlak. To však znamenalo riskantní přesezení. Oba věděli, že se vlak nedá na cestu, dokud bude trvat letecký poplach. Potom by už těžko unikli německé prohlídce.

F/Lt Valenta rozhodl, že se pokusí dostat pěšky do Protektorátu, kde snad mohli najít pomoc. Vrátili se zpět do lesa a šli k silnici, která vedla podél západní strany tábora. Chvilí se pokoušeli jít polem rovnoběžně se silnicí, ale chůze byla pro bláto téměř nemožná. Vrátili se tedy zpět na silnici, což bylo velmi nebezpečné.

Před úsvitem 26. března 1944 dorazili na vratislavskou dálnici. Byli zhruba dvacet kilometrů od tábora. Letci rychle dálnici přeběhli a ukryli se v lese. Strávili v něm celý den, zkrehlí zimou. Když se setmělo, vyrazili znovu na cestu.

Zrovna procházeli malou vesničkou poblíž Kohlfurtu, když je zastavili tři muži s namířenou hlavní. F/Lt Valenta, který uměl perfektně německy, se snažil Němce oklamat. F/Lt Marshall německy neuměl a vydával se za Francouze. Naneštěstí jeden z Němců uměl francouzsky lépe než F/Lt Marshall.²⁰⁾

Oba letci byli policejním autem nejprve převezeni do místní věznice, kde do večera 26. března 1944 stoupl počet dopadených na devatenáct. Druhý den byli letci převezeni do policejní věznice ve Zhořelci.

Během dne přivázeli další a další dopadené zajatce, jejich počet stoupl na třicet šest. Odtud jich dvacet dva ve třech skupinkách gestapáci nahnali do nákladních aut a odváželi je směrem k Saganu. Nikdy však do tábora nedorazili...

F/Lt Valenta byl dne 31. března 1944, společně s devíti dalšími zajatci, odvezen směrem k Saganu. Ani tato skupina zajatců do tábora nikdy nedorazila. Na místě, kde se silnice ze Saganu do Zhořelce křížuje s dálnicí z Berlína do Vratislavi, bylo všech deset zajatých leteckých důstojníků zavražděno. Vraždu spáchalo šestičlenné komando vratislavského gestapa v čele s vrchním kriminálním tajemníkem Luxem.²¹⁾

Šéf kriminální policie (KriPo), SS-Gruppenführer Arthur Nebe, vybral z evidenčních karet uprchlých zajatců padesát, které tak odsoudil k trestu smrti.

Jeho tajemník Mertens po válce vzpomínal, jak Nebe, sedící za svým psacím stolem, prohlížel jeden evidenční list za druhým: „Jakousi fotografii prohlížel trochu déle a prohodil: „Der muss dran glauben!“ („Ten na to doplatí!“). Pak položil kartu na větší hromádku před sebe. Nad jinou kartou zase řekl: „Ne – ten je ještě mladý!“ a položil ji na druhou stranu. Karty z větší hromádky označil červenými křížky.“²²⁾

Nevíme, podle jakých přesných kritérií Nebe své oběti vybíral. Zapletl se totiž do atentátu na Hitlera a byl popraven. Zdá se, že v první řadě vybíral „podvrtné živly“, tedy nenapravitelné útěkáře, a zajatce, kteří se nejvíce podíleli na přípravě k útěku. Nejdříve však vybral všechny důstojníky nebritské národnosti a zbylý počet doplnil Brity. Mezi těmito důstojníky byl i Arnošt Valenta.

Jiří Rajlich ve své práci správně uvedl, že tvrzení, které mělo dokázat, že čeští letci F/Lt Ivo Tonder a F/Lt Bedřich Dvořák byli jedinými saganskými uprchlíky nebritské národnosti, které po dopadení ihned nezastřelili, se nezakládá na pravdě. Kromě těchto dvou českých letců přežil vraždění gestapa ještě Francouz F/Lt Raymond van Wymeersch.²³⁾

Jinak byl skutečně zavražděn každý dopadený Kanadán, Novozélandčan, Australan, Jihoafričan, Francouz, Belgičan, Nor, Řek, Polák, Litevec a Čech. Zbytek zavražděných tvořili Britové.²⁴⁾

Rozkaz Ernsta Kaltenbrunnera, „Befehl Sagan“ přesně podle instrukcí splnilo gestapo. Jeho splněním byl pověřen šéf řídicí úřadovny gestapa ve Vratislavi, SS-Standartenführer a vrchní vládní rada dr. Wilhelm Scharpwinkel.

Ten určil za velitele popravčího komanda svého podřízeného, vrchního kriminálního tajemníka Luxe, který měl k dispozici pět gestapáků (Knappe, Patke, Kiske, Laeuffer a Wiczorek). Vratislavskému gestapu byl úkol svěřen z toho důvodu, že uprchlí zajatci se pohybovali především na území jeho působnosti.²⁵⁾

Ostatním úřadovnám gestapa, které ohlásily chycení dalších uprchlých zajatců, došly dálnopisem přísně tajné zprávy. První depeše zněla stručně: „Za pět minut dostanete zprávu určenou pouze pro velitele úřadovny, nikdo jiný ji nesmí přijmout.“²⁶⁾

Za několik minut poté dálnopis vyklepal „Befehl Sagan“ a ukládal všem naprostou mlčenlivost.²⁷⁾ Spoutané letce pak gestapáci z policejních věznic odváželi směrem k Saganu a po cestě je zavraždili ranami do týla.

Po každé vraždě byl sepsán protokol, ve kterém se psalo, že k zastřelení zajatců došlo „při pokusu o útěk“ nebo proto, že „kladli odpor při zatýkání“.²⁸⁾

Nejvíce obětí měl potom na svědomí gestapák Lux, odhaduje se, že zavraždil 29 leteckých důstojníků.²⁹⁾

Výsledek velkého útěku byl zdrcující. Ze 76 uprchlých letců bylo patnáct letců vězněno v táboře Stalag Luft III v Saganu. Třem letcům se podařilo utéct. Osm

jich bylo ve vězeních gestapa, kde se jim dostalo náležitě péče. Padesát jich bylo zavražděno.

V táboře Stalag Luft III v Saganu zajatci dlouho nevěděli, co se s jejich kamarády stalo. Vědělo se, že menší počet byl chycen, ale z vlastních zkušeností nemohli věřit, že by se více jak polovině podařilo uprchnout. První zpráva o osudu jejich kamarádů došla do tábora 6. dubna 1944. To se však již změnilы poměry v táboře.

Po hromadném útěku leteckých důstojníků se život v táboře značně přiostrčil. Dosavadní německý velitel tábora Oberst von Lindeiner byl již 26. března 1944 zatčen a později odsouzen ke dvěma letům pevnostního vězení. Jeho nástupcem se stal Oberst Braune, který byl na rozdíl od von Lindeinera daleko méně přístupný.³⁰⁾

Paul Brickhill ve svých vzpomínkách zachytil atmosféru v táboře po velkém útěku: „Po útěku byl v táboře asi týden podivný klid. Denně se zajatci probouze- li v očekávání odvetných opatření. Dny ubíhaly ve stísněné náladě. Konečně přijelo šest gestapáků. Všechno prohledali, ale s pramalým úspěchem. Muselo je to dost mrzet. A tak se zcela ve svém stylu rozhodli udělat prohlídku u vlastních lidí na velitelství. Tentokrát měli větší štěstí.

Odhaliли šmelinářskou skupinu, která provozovala jakési transakce s koňakem. Patřil k ní také von Lindeiner. Potom jim ještě padli za oběť tři elektrikáři. Gestapákům totiž nešlo do hlavy, kde vzali zajatci dvě stě padesát metrů kabelu k osvětlení tunelu. Na námitky elektrikářů, že jim byl kabel za zády ukraden, bylo už příliš pozdě. Von Lindeiner byl postaven před válečný soud. Elektrikáři byli zastřeleni.

Do tábora přišel nový velitel, plukovník Braune. K očekávaným odvetným opatřením došlo několik dnů po jeho jmenování. Braune dal zrušit táborové divadlo, nařídil tři nástupy denně a zakázal potravinové balíčky Červeného kříže.⁴³¹⁾

Ráno 6. dubna 1944 pobočník nového velitele tábora, Hptm. Pieber, vstoupil do kanceláře britského velitele tábora G/Cpt Masseye. Hptm. Pieber zasalutoval a požádal plukovníka, aby v jedenáct hodin dopoledne navštívil německého velitele tábora v jeho kanceláři a vzal s sebou tlumočnicka. G/Cpt Massey se zeptal, co se děje, zda hodlá nový velitel oznámit další odvetná opatření. Hptm. Pieber odpověděl vyhybavě: „Nemohu vám to říci, pane plukovníku. Je to strašné...“⁴³²⁾

Slova Hpt. Piebera se rychle roznesla po táboře. Nikdo ze zajatců si tím ale příliš hlavu nelámá. Od hromadného útěku kolovalo tábořem spoustu nejrůznějších zvěstí, jedna horší než druhá. Ale nikdo netušil, že pravda bude strašnější, než nejhorší představy.

V jedenáct hodin dopoledne vstoupil G/Cpt Massey a S/Ldr Murray do kanceláře německého velitele tábora. Při oficiální schůzce německého velitele se služebně nejstarším britským důstojníkem si obvykle oba podali ruce a dodržovali tak běžnou vojenskou etiketu. Tentokrát však podání rukou odpadlo. Oberst Braune se jen mírně uklonil a vyzval oba Angličany, aby se posadili.

Potom se Oberst Braune napřímil a německy sdělil G/Cpt Masseyovi šokující skutečnost: „Nadřízené orgány mi uložily, abych vám oznámil tuto zprávu... Služebně nejstarší britský důstojník má být spraven o tom, že ze sedmdesáti šesti britských důstojníků severního tábora Stalag Luft III, kteří uprchli tunelem, bylo jedenačtyřicet zastřeleno, když kladli odpor při zatýkání nebo se pokoušeli o opětný útěk po zatčení.“⁴³³⁾

Britskému překladateli se zdálo, že špatně rozuměl. Proto se znovu zeptal na počet zastřelených. Dostalo se mu stejné odpovědi. S/Ldr Murray to pomalu přeložil G/Cpt Masseyovi, který: „... klidně poslouchal, ani on hned nepochopil. Pak sebou trhnul a jeho obličej zkameněl. Řekl: „Kolik jich bylo zastřeleno?“ Murray odpověděl: „Jedenačtyřicet“...Nastalo tíživé ticho. Všichni čekali, co Massey udělá. ... Když bylo napětí téměř nesnesitelné, pomalu se otočil k Murrayovi.

„Zeptej se ho,“ řekl, „kolik jich bylo zraněno?“

Murray přeložil tuto otázku veliteli. Braune se rozpačitě podíval na list papíru na stole, pak vyhlédl z okna a po krátkém váhání prohlásil: „Nadřízené orgány mi pouze dovolují přečíst tuto zprávu. Nemám právo odpovídat na otázky nebo poskytovat další informace.“⁴³⁴⁾

G/Cpt Massey se tvrdošjně znovu zeptal na počet raněných. Oberst Braune po krátkém zaváhání sdělil, že si myslí, že raněn nebyl nikdo. G/Cpt Massey nemohl takové lži uvěřit: „Snad mi nechcete tvrdit, že za podobných okolností je možno střílet tak, aby všichni byli mrtví a ani jeden zraněný?“⁴³⁵⁾

Oberst Braune odpověděl, že vše, co měl udělat, bylo přečíst pouze výše uvedenou zprávu. G/Cpt Massey chtěl znát jména mrtvých. Oberst Braune sdělil, že mu je říct nemůže, protože je sám nezná. Ujistil ovšem britského velitele, že mu je sdělí ihned, jakmile se je dozví.

Potom se snažil sdělit G/Cpt Masseyovi, že plní pouze rozkazy, které mu uložily nadřízené orgány. G/Cpt Massey byl ujistěn, že bude rovněž informován, co se stalo s mrtvolami letců, a budou mu neprodleně předloženy další zjištěné informace.

Oberst Braune ovšem nezapomněl zdůraznit, že ve svém konání je značně omezen nadřízenými orgány. G/Cpt Massey rovněž požádal o informování ochranné mocnosti, Švýcarska, které v nacistickém Německu zastupovalo zájmy Velké Británie.³⁶⁾

Před vchodem do tábora se k oběma britským letcům připojil Hptm. Pieber, který jim tiše řekl: „Nedomnívejte se, prosím, že s tím má co dělat Luftwaffe. S celou záležitostí nechceme mít nic společného. Je to strašné ... opravdu strašné.“⁴³⁷⁾

Po návratu do tábora dal G/Cpt Massey vyhlásit, aby se služebně nejstarší důstojník z každé místnosti dostavil do táborového divadla. Po táboře se šířila zvěst, že se stalo něco hrozného. Zajatci si mysleli, že půjde nespíš o další zpřísnění odvetných opatření.

V divadle se shromáždilo asi tři sta důstojníků. G/Cpt Massey vstoupil na jeviště a bez úvodu začal: „Pánové, právě jsem se vrátil od velitele. Sděлил mi neuvěřitelnou zprávu, že ze sedmdesáti šesti důstojníků, kteří 24. března uprchli tunelem, jich bylo jedenačtyřicet zastřeleno.“⁴³⁸⁾

Paul Brickhill zanechal ve svých vzpomínkách výstižný pocit hrůzy, který po této zprávě zavládl v táboře: „Na tábor se snesla hrůza. Velitel ze strachu, aby nedošlo k nějaké demonstraci, nařídil strážím zvýšenou pozornost a tvrdší postup, bude-li to situace vyžadovat. Když někteří zajatci po večerce otáleli s návratem do baráku, vypálil po nich voják ze strážní věže kulometnou dávku, jen se před nimi zaprášilo.“

Jednou odpoledne ohlásily sirény letecký poplach. Pár zajatců se ještě po zahoukání loudalo před barákem. Jeden ze strážných přiběhl a vystřílel na něj celý zásobník. Nebyl dobrý střelec. Ale o několik minut později zasáhl jiný strážný amerického četaře stojícího nevině na prahu baráku. Střela prošla ústy a Američan byl na místě mrtev.“⁴³⁹⁾

Dne 15. dubna 1944 Němci dovolili, aby nový britský velitel tábora G/Cpt D. E. L. Wilson (G/Cpt Massey byl mezitím repatriován) nechal v táboře vyvěsit seznam zavražděných letců. Nebylo na něm však 41, ale 47 jmen!

Paul Brickhill napsal: „Ani tváří tvář této skutečnosti (tomu) mnozí stále ještě nechtěli věřit. Domnívali se, že těch sedmačtyřicet bylo převezeno do jiného tábora, že jde o trik, aby ustaly další pokusy o útěk. Německo přece bylo prvním státem, který v roce 1929 přistoupil k Ženevské dohodě...“⁴⁴⁰⁾

O několik dnů později se na vývěsní tabuli objevil další seznam. Tentokrát byl krátký, obsahoval „pouze“ tři jména. Teprve potom počet zavražděných letců odpovídal skutečnosti.

Zajatci v Saganu byli šokováni, zdrceni a rozhořčeni, padesát jejich kamarádů bylo zbaběle zavražděno. Zanedlouho přinesli Němci do tábora některé osobní věci padesáti zavražděných letců. Fotografie a různé drobnosti. Mnohé z nich byly potřísněny krví. Pak už nikdo nepochoyboval ...“⁴⁴¹⁾

Německý velitel tábora potom jednoho dne sdělil britskému veliteli, že do tábora byly přivezeny urny s popelem padesáti zastřelených letců. Zajatci dobře věděli, proč byla těla letců zpopelněna. Bylo nutné zahltit všechny důkazy, jak došlo k smrti.⁴²⁾ Důvody smrti byly u všech udány stejně – „zastřeleni, protože se stavěli na odpor při zatýkání.“⁴⁴³⁾

Hptm. Pieber sdělil deprimovaným zajatcům: „Budte opatrní, jste ve velkém nebezpečí, žádné další triky.“⁴⁴⁴⁾

Zajatci v Saganu se však nevzdali, poté co se vzpamatovali z otřesu zavraždění svých kamarádů, přistoupili k práci na novém tunelu, který tentokrát nazvali „George“. Tunel měl primárně sloužit k masovému útěku v případě, že by se Němci rozhodli koncem války zajatce postřílet. K využití „George“ však nedošlo. Když se přiblížila východní fronta, byl tábor 27. ledna 1945 evakuován.⁴⁵⁾

Zajatci v Saganu potom svým zavražděným kamarádům postavili hrobku pro urny. Po válce byly ostatky pohřbeny na vojenském hřbitově v Poznani.⁴⁶⁾

O vraždě padesáti leteckých důstojníků se světová veřejnost dozvěděla v červnu 1944 ze zprávy od švýcarského vyslance pana Gabriela Navilleho, jenž působil v Berlíně jako představitel Protecting Power, která za války hájila zájmy Velké Británie.

Pan Naville na svůj dotaz, týkající se uprchlých zajatců ze Saganu, obdržel německou nótu, ve které se uvádělo, že 37 britských a 13 jiných leteckých zajatců uprchlých z tábora Stalag Luft III bylo zastřeleno, protože se bránili novému zajetí nebo se znovu pokoušeli o útěk, když byli znovu chyceni. Dále obdržel zprávu, že urny s jejich popelem byly poslány zpět do Saganu k pohřbení.⁴⁷⁾

Pan Naville se nedal německou nótu oklamat. Ve své odpovědi na německou nótu se o spalování vyjádřil: „Jako o velmi neobvyklém postupu, protože zajatec se obvykle pohřbívá v rakvi a s vojenskými poctami.“⁴⁸⁾

Rovněž poukázal na podivnou skutečnost, že je-li pravda, že se 50 důstojníků, kteří byli znovu chyceni v rozličných, značně od sebe vzdálených částech Německa, znovu postavilo na odpor nebo se pokusili o nový útěk, potom je značně pravděpodobné, že někteří z nich museli být zraněni. Je nanejvýš nepravděpodobné, pokračoval Naville, že by všichni byli zabiti.⁴⁹⁾

Jak napsal jeden z historiků zabývající se saganskou vraždou: „Právě tak, jako bylo od Němců hloupé, že neviděli mezeru ve své povídačce, tak se dalo od nich očekávat, že odmítnou informovat zastupující stát (jak bylo zvykem) o podrobnosti skutečných okolností, za kterých tito důstojníci přišli o život.“⁵⁰⁾

Ve Velké Británii se po obdržení zprávy vzedmula obrovská vlna rozhořčení. Ve Westminsterské katedrále se 27. června 1944 konala vzpomínková bohoslužba za zavražděné letce.⁵¹⁾ Na Trafalgar Square se shromáždily tisíce občanů ke smuteční tryzně, při níž byla za všeobecného pohnutí čtena jména všech obětí, nechybělo mezi nimi ani jméno českého letce Arnošta Valenty.⁵²⁾

Inspektorátu čs. letectva v Londýně byla dne 19. května 1944 oznámena krátká, ale zdrcující zpráva, že: „F/Lt A. Valenta ze Stalag Luft III byl dne 25. března 1944 (správně 31. března 1944, pozn. autora) zastřelen při pokusu o útěk.“⁵³⁾

Ministr zahraničí Velké Británie, Athony Eden, vystoupil 23. června 1944 v Dolní sněmovně. Protože měl k dispozici kromě jiného výpovědi dvou letců, kterým se podařilo probít se zpět do Anglie, mohl ve své řeči věrohodně zrekonstruovat útěk, vyličil fakta známá o jejich zastřelení a nakonec prohlásil:

„Ze všech uvedených skutečností vyplývá pouze jediný závěr – tito váleční zajatci byli na dosud neznámých místech zavražděni. Vláda Jeho Veličenstva vznáší slavnostní protest proti těmto chladnokrevným jatčím. Neustane ve svém úsilí, dokud neshromáždí důkazy o vině a odpovědnosti těch, kteří zločin spáchali. Je pevně odhodlána dopadnout všechny tyto odporné zločince do posledního muže, ať by se skrývali kdekoli. Až skončí válka, budou pohnáni k exemplárnímu potrestání.“⁵⁴⁾

Další podrobnosti o zavraždění padesáti leteckých důstojníků byly zjištěny krátce po skončení války. Nejprve se celá záležitost dostala před Mezinárodní soudní tribunál v Norimberku. Zde byl saganský zločin označen za: „zjevnou vraždu ... v naprostém rozporu s mezinárodním právem.“⁴⁵⁵⁾

Keitel, Kaltenbrunner a Göring byli v Norimberku odsouzeni k trestu smrti oběšením. Kromě jiných spáchaných zločinů jim přitížila i saganská vražda.⁵⁶⁾ S tím se však Britové nespokojili. Bylo třeba dopadnout a odsoudit bezprostřední vykonavatele saganského zločinu.

Jak správně napsal Jiří Rajlich: „Na vraždy svých vojáků byli Britové mimořádně citliví a na dopadení pachatelů nešetřili úsilím ani prostředky.“⁴⁵⁷⁾

Po skončení války byl W/Cdr Wilfred Bowes, bývalý úspěšný detektiv Scotland Yardu, pověřen velitelstvím britského letectva vedením zvláštní pátrací komise, která měla dopadnout vrahy, a objasnit vraždu padesáti leteckých důstojníků.

Zvláštní pátrací skupina, kterou tvořilo pět důstojníků, šestnáct poddůstojníků a šestnáct tlumočnicků, měla před sebou obtížný úkol. Ověřit, zda oněch padesát leteckých důstojníků bylo skutečně zavražděno, jakým způsobem a za jakých okolností, zjistit viníky a postavit je před soud.⁵⁸⁾

Podklady, o které se mohla komise opřít, byly značně kusé. Výpovědi zajatých letců, kteří nebyli zavražděni, stručná německá úřední oznámení o smrti a urny s popelem, na kterých bylo napsáno místo kremace. W/Cdr Bowes tušil, že se v celé záležitosti zcela jistě angažovalo gestapo, ale chyběly důkazy.⁵⁹⁾

V srpnu 1945 odjel W/Cdr Bowes do Hamburku, kde ustanovil šest pátracích skupin. Jeho muži projeli všechna západní okupační pásma a vyslechli množství německých zajatců prakticky od všech zbraní.

Největší problém byl v tom, že vyšetřovatelé nemohli pracovat v sovětském okupačním pásmu a v Polsku. Dřívější zajatecký tábor Stalag Luft III v Saganu nyní ležel za novou polskou hranicí. Stejně tomu bylo s Vratislaví. Zhořelec spadl zčásti do Polska a zčásti do sovětského okupačního pásma. Právě v těchto městech se mohly najít usvědčující důkazy.

Komise vyslechla na dvě stě padesát tisíc Němců, ovšem výsledek byl nulový.⁶⁰⁾

První konkrétní stopa přivedla S/Ldr Bowese v únoru 1946 do Československa. Zde byl totiž držen ve vazbě v Uherském Hradišti bývalý příslušník gestapa Friedrich Kiowský. Za války působil jako řidič brněnského a zlínského gestapa. Ve své výpovědi se mimo jiné zmínil o zastřelení dvou blíže nespécifikovaných britských důstojníků 29. března 1944. Českoslovenští vyšetřovatelé na tuto skutečnost upozornili britskou stranu.

S/Ldr Bowes se společně se S/Ldr Lyonem vydali okamžitě do Československa. Ve dnech 22. a 23. února 1946 podrobili Kiowského křížovému výslechu, u kterého byl přítomen čs. kpt. Otta Brück. Kiowski zpočátku vytrvale tvrdil, že

oba britští důstojníci byli zastřeleni na útěku. Později však nevydržel psychické napětí u výslechu a řekl pravdu.

Kiowski přiznal, že byl řidičem jednoho ze dvou automobilů, v nichž tehdy gestapáci vezli ze Zlína směrem k Vratislavi dva spoutané britské důstojníky. Se zajatci jeli gestapáci, kriminální asistent Erich Zacharias a kriminální tajemník Adolf Knüppelberg.⁶¹⁾

Dále Kiowski uvedl, že se před odjezdem ze Zlína zeptal Zachariase, co se stane s oběma zajatci. Zacharias ukázal prstem k zemi. Kdesi za Frýdkem-Místkem, přibližně 10 km před Moravskou Ostravou, vydal Zacharias rozkaz k zastavení. Gestapáci vyvedli oba britské zajatce z auta a u krajnice je zastřelili ranou do týla. Těla pak byla odvezena do krematoria v Moravské Ostravě.⁶²⁾

Jednalo se o letce S/Ldr Thomase Kirby-Greena a F/O Gordona Kiddera. Brita S/Ldr Greena zavraždil Knüppelberg a Kanadana Kiddera Zacharias. Rozkaz k jejich vraždě vydal velitel zlínského gestapa Hans Ziegler. Erich Zacharias byl později v hamburském procesu se saganskými vrahy 26. ledna 1948 popraven oběšením. Hans Ziegler 3. února 1948 spáchal sebevraždu ve vězení.⁶³⁾

S/Ldr Bowes a jeho tým dopadl Zachariase v Brémách a po jeho výslechu se mu podařilo postupně odkrýt celé pozadí saganského zločinu. Po tomto prvním velkém úspěchu se S/Ldr Bowes vrátil zpět do Československa, tentokrát do Brna. Tam našel další podklady pro svoje pátrání. Brněnský úspěch měl zajímavou historii.

Na konci roku 1943 odvezlo gestapo do brněnských Kounicových kolejí několik vězňů, kteří žili v tzv. trvalé ochranné vazbě ve Svatobořicích. Jednalo se o tyto muže: sochař a medailér prof. Otakar Španiel (jeho syn padl ve Francii jako čs. tankista), středoškolský učitel kreslení Zdeněk Louda, akademický sochař Julius Pelikán, Ing. arch. Ladislav Kozák, akademický malíř prof. Karel Minář a kovotepec František Knajfl.

Tito muži dostali od brněnského gestapa za úkol architektonicky upravit interiér sklepní místnosti, v níž si gestapáci chtěli zřídit bar, kam později chodili se svými metresami. Gestapáci poručili, aby muži vypracovali návrhy nástěnných maleb. Malíři namalovali výjevy znázorňující rej čarodějnic, ve kterém nechyběli ani satyrové, čerti s rohy, s kopyty a ocasy, s tvářemi brněnských gestapáků.

Brněnští gestapáci byli s malbou spokojeni a S/Ldr Bowesovi pak v roce 1946 prohlídka bývalého gestapáckého baru pomohla získat podobizny některých brněnských gestapáků. V Rakousku pak jednoho z nich odhalil. Ten se sice přímo na saganské vraždě nepodílel, ale udal svého někdejšího kolegu.

Komisi se podařilo napojit na jednotlivé články řetězu a odhalovat jednotlivého viníka za viníkem, tedy pokud ještě žili. Tak se vyšetřovací komisi podařilo zatknout a předat do vazby celkem 19 podezřelých gestapáků z řad válečného

gestapa ze Saarbrückenu, Štrasburku, Karlsruhe, Kolína nad Rýnem, Mnichova a Brna.

Z nich 18 (jeden spáchal ve vězení sebevraždu) stanulo před soudem. Jak ovšem napsal Jiří Rajlich: „Mnozí však spravedlnosti unikli – většinou buď spáchali sebevraždu nebo padli na konci války. To se týkalo především největší části viníků z řad klíčového vřatislavského gestapa (mezi nimi i gestapáka E. Luxe, který měl na svědomí nejvíce saganských vražd, mj. zavraždil Arnošta Valentu.)“⁶⁴⁾

Z vyšetřování vyšlo najevo, že gestapáci převáželi uprchlé zajatce směrem k Saganu a na cestě je chladnokrevně zastřelili ranou do týla. Těla potom nechali zpopelnit v nejbližším krematoriu, aby byly zahlazeny veškeré stopy.⁶⁵⁾

Proces se saganskými vrahy a jejich spolupachateli se konal v Hamburku. Začal 1. července 1947 a trval dva měsíce. Britský vojenský tribunál vynesl 3. září 1947 rozsudky. Všech osmnáct obžalovaných z řad gestapa ze Saarbrückenu, Štrasburku, Karlsruhe, Kolína nad Rýnem, Mnichova a Brna bylo uznáno vinnými.

Bylo vyneseno čtrnáct rozsudků smrti (jeden byl dodatečně změněn na doživotí), dvě doživotní a tři desetiletá vězení. Gestapáci odsouzení k trestu smrti byli ráno 26. ledna 1948 oběšeni.⁶⁶⁾

Bývalý šéf hlavní úřadovny gestapa ve Vřatislavi, SS-Standartenführer a vrchní vládní rada dr. Wilhelm Scharpwinkel, jeden z hlavních strůjců saganských vražd, trestu smrti ušel.

V době procesu se totiž nacházel v sovětském zajetí. Sověti ho odmítali Britům vydat, údajně kvůli jeho špatnému zdravotnímu stavu. Nechali ovšem Brity Scharpwinkela alespoň vyslechnout.

F/Lt Cornish, člen vyšetřovací komise, Scharpwinkela ve dnech 31. srpna a 19. září 1946 v moskevském vězení vyslechl. Bývalý gestapák učinil rozsáhlou výpověď, ve které částečně přiznal svoji vinu, ale daleko více uškodil ostatním gestapákům, kteří se na saganské vraždě podíleli. Sověti později oznámili, že Scharpwinkel ve vězení zemřel.⁶⁷⁾

Po určité době narazil W/Cdr Bowes ještě na tři členy kriminální policie z Gdaňska, Vřatislavi a Zhořelce. Dotyční byli 1. října 1948 postaveni před stejný vojenský tribunál v Hamburku. Dva z nich byli odsouzeni k trestu smrti (jeden z těchto rozsudků změněn na doživotí) a třetí byl zproštěn obžaloby.⁶⁸⁾

Jak ovšem správně vystihl Jiří Rajlich: „Svět už byl unaven z té předešlé války, když ta nová, studená, právě začínala. Ještě v roce 1950 byl jeden mnichovský gestapák odsouzen za spolupodíl na saganských vraždách na 18 roků, ale po čase byl propuštěn, a vůbec posledním odsouzeným v této cause byl až v roce 1968 jeden kielský gestapák; výrok soudu zněl na pouhé dva roky vězení.“⁶⁹⁾

Všeobecně platí, že po skončení diktatury je nejvhodnější čas na potrestání jejích zločinců vždy krátce po jejím zhroucení, později je již společnost „unavená“ vzpomínáním a zabýváním se „minulostí“.

**Padesát spojeneckých leteckých důstojníků ze zajateckého tábora
Stalag Luft III v Saganu, zavražděných gestapem ⁷⁰⁾**

Hodnost, jméno, národnost	zajat dne datum a nejbližší místo, kde došlo k vraždě	místo dopadení po útěku, datum a nejbližší místo, kde došlo k vraždě
F/O Henry J. Birkland, Kanadan	7. 11. 1941 31. 3. 1944, Legnica	u Saganu
F/Lt Gordon E. Brettell, DFC, Brit	26. 9. 1942 29. 3. 1944, Gdaňsk	Scheidemühl
F/Lt Leslie J. Bull, DFC, Brit	6. 11. 1941 29. 3. 1944, Most	u Liberce
S/Ldr Roger J. Bushell, Jihoafričan	23. 5. 1940 29. 3. 1944, Saarbrücken	Saarbrücken
F/Lt Michael J. Casey, Brit	16. 10. 1939 31. 3. 1944, Zhořelec	u Zhořelce
S/Ldr James Catanach, DFC, Australan	6. 9. 1942 29. 3. 1944, Roter Hahn u Kolína nad Rýnem	Flensburg
F/O Dennis H. Cochrane, Brit	9. 11. 1942 31. 3. 1944, Natzweiler u Štrasburku	Lorrach
S/Ldr Ian E. K. P. Cross, DFC, Brit	12. 2. 1942 31. 3. 1944, u Zhořelce	u Zhořelce
Lt. Halldor Espelid, Nor	27. 8. 1942 29. 3. 1944, Roter Hahn u Kolína nad Rýnem	Flensburg
F/Lt Brian H. Evans, Brit	6. 12. 1940 31. 3. 1944, Legnica	Halbau
Lt. Nils Fuglesang, Nor	2. 5. 1943 29. 3. 1944, Roter Hahn u Kolína nad Rýnem	Flensburg
Lt. Johannes S. Gouws, Jihoafričan	9. 4. 1942 29. 3. 1944, Schweiten Kirchen u Mnichova	Lindau
F/Lt William J. Grisman, Brit	6. 11. 1941 6. 4. 1944, Vratislav	u Zhořelce
F/Lt Alastair D. M. Gunn, Brit	5. 3. 1942 6. 4. 1944, Vratislav	u Zhořelce

Hodnost, jméno, národnost	zajat dne datum a nejbližší místo, kde došlo k vraždě	místo dopadení po útěku,
F/Lt Albert H. Hake, Australan	4. 4. 1942 31. 3. 1944, Zhořelec	u Zhořelce
F/Lt Charles P. Hall, Brit	28. 12. 1941 31. 3. 1944, Legnica	u Saganu
F/Lt Athony R. H. Hayter, Brit	24. 4. 1942 6. 4. 1944, Natzweiler	Mulhouse u Štrasburku
F/Lt Edgar S. Humphreys, Brit	19. 12. 1940 31. 3. 1944, Legnica	u Saganu
F/O Gordon A. Kidder	14. 10. 1942 29. 3. 1944, Moravská Ostrava	u Zlína
F/Lt Reginald V. Kierath, Australan	23. 4. 1943 29. 3. 1944, Most	u Liberce
F/Lt Antoni Kiewnarski, Polák	28. 8. 1942 30. 3. 1944, Jelenia Góra	Jelenia Góra
S/Ldr Thomas G. Kirby-Green, Brit	17. 10. 1941 29. 3. 1944, Moravská Ostrava	u Zlína
F/O Wlodzimierz A. Kolanovski, Polák	8. 11. 1942 31. 3. 1944, Legnica	u Saganu
F/O Stanislaw Z. Król, Polák	2. 7. 1941 6. 4. 1944, Vratislav	Olešnica
F/Lt Patrick W. Langford, Kanadán	29. 7. 1942 31. 3. 1944, Legnica	u Zhořelce
F/Lt Thomas B. Leigh, Australan	6. 8. 1941 31. 3. 1944, Legnica	u Saganu
F/Lt James L. R. Long, Brit	28. 3. 1941 6. 4. 1944, Vratislav	u Saganu
F/Lt Roman Marcinkus, Litevec	12. 2. 1942 29. 3. 1944, Gdaňsk	Scheidemühl
F/Lt Clement A. N. McGarr, Jihoafričan	6. 10. 1941 6. 4. 1944, Vratislav	u Saganu
F/Lt George E. McGill, Kanadán	11. 1. 1942 31. 3. 1944, Legnica	u Saganu
F/Lt Harold J. Milford, Brit	22. 9. 1942 6. 4. 1944, Vratislav	u Saganu

Hodnost, jméno, národnost	zajat dne datum a nejbližší místo, kde došlo k vraždě	místo dopadení po útěku, místo, kde došlo k vraždě
F/O Jerzy T. Mondschein, Polák	8. 11. 1941 29. 3. 1944, Most	u Liberce
F/O Kazimierz Pawluk, Polák	29. 3. 1942 30. 3. 1944, Jelenia Góra	Jelenia Góra
F/Lt Henri A. Picard, Belgičan	2. 9. 1942 29. 3. 1944, Gdaňsk	Scheidemühl
F/O John P. P. Pohe, Novozélanďan	23. 9. 1943 1. 4. 1944, Zhořelec	u Zhořelce
Lt. Bernard W. H. Scheidhauer	18. 11. 1942 29. 3. 1944, Saarbrücken	Saarbrücken
P/O Sotiris Skanzakis, Řek	23. 7. 1943 30. 3. 1944, Zhořelec	Jelenia Góra
Lt. Rupert J. Stevens, Jihoafričan	14. 11. 1941 29. 3. 1944, Schweiten Kirchen u Mnichova	Rosenheim
F/O Robert C. Stewart, Brit	27. 4. 1943 31. 3. 1944, Legnica	u Saganu
F/Lt John G. Stower, Brit	17. 11. 1942 31. 3. 1944, Most	u Liberce
F/O Denys O. Street, Brit	30. 3. 1943 6. 4. 1944, Vratislav	u Saganu
F/Lt Cyril D. Swain, Brit	28. 11. 1940 31. 3. 1944, Legnica	u Zhořelce
F/O Pawel W. Tobolski, Polák	26. 6. 1942 6. 4. 1944, Vratislav	Štětín
F/Lt Arnošt Valenta, Českoslovák	6. 2. 1941 31. 3. 1944, Legnica	U Zhořelce
F/Lt Gilbert W. Wallenn, Brit	11. 9. 1941 29. 3. 1944, Gdaňsk	Scheidemühl
F/Lt George W. Wiley, Kanadán	12. 3. 1943 31. 3. 1944, Zhořelec	u Zhořelce
S/Ldr John E. A. Williams, Australan	31. 10. 1942 29. 3. 1944, Most	u Liberce
F/Lt John F. Williams, Brit	27. 4. 1942 6. 4. 1944, Vratislav	u Saganu

Saganský útěk F/Lt Bedřicha Dvořáka a F/Lt Ivo Tondera

Čeští letci, kteří se zúčastnili tragického saganského útěku, patřili mezi zajatce, již se nejvíce zasloužili o jeho realizaci.

Dosvědčují to pořadová čísla, pod nimiž se útěku zúčastnili.

F/Lt Arnošt Valenta prchal jako třetí ve dvojici s F/Lt Henry Marshalllem (podle jiných zdrojů dokonce jako první dvojice Marshall-Valenta), F/Lt Bedřich Dvořák jako čtrnáctý společně s F/Lt Desmondem Plunkettem a F/Lt Ivo Tondera jako jedenadvacátý společně s F/O Johnem G. Stowerem.¹⁾

Ne vždy ovšem nízké pořadové číslo znamenalo automaticky větší šanci na útěk (viz útěk A. Valenty), štěstí a náhoda byly nezanedbatelné faktory.

F/Lt Bedřich Dvořák byl dne 3. června 1942 sestřelen ve vzdušném souboji. Po dramatickém sestřelení byl vyloven francouzskými rybáři, kteří jej však byli nuceni vydat Němcům.

Po výslechu v průchozím zajateckém táboru Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem prošel F/Lt Dvořák několika zajateckými tábory, aby nakonec 8. března 1943 „zakotvil“ v zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu (podrobněji viz kapitola III). Téměř o rok později z tohoto tábora uprchl...

F/Lt Dvořák a jeho společník se po opuštění tunelu vydali směrem k saganskému nádraží. Stejně jako ostatní i oni marně hledali podchod k pokladnám a na nástupiště. Paradoxně jim cestu ukázal německý voják z protiletecké hlídky. Když byl ve 23.00 hodin vyhlášen letecký poplach, rychle naskočili do posledního vlaku na nádraží.

Nestačili si ovšem již koupit lístky, což bylo velmi nebezpečné. Oba letci byli na útěk vypraveni v civilním obleku ušitým z uniformy RAF, to jim ovšem bez lístku nebylo příliš platné. Měli však štěstí, za celou dobu jízdy do Breslau (Vratislavi) k nim nepřišel průvodčí. Letci cestovali třetí třídou.

Ve vlaku letci potkali další uprchlíky, S/Ldr Bushella a jeho společníka F/Lt Scheidhauera. Zajatci se k sobě pochopitelně nehlásili.

V Breslau, kam letci dorazili 25. března 1944 v 0.45 hodin, koupil F/Lt Dvořák dvě jízdenky do Reinertz-Dušníků. Tam ovšem nejel vlak přímo. Letci museli jet nejdříve do Glatzu, a teprve tam přestoupit na vlak do Reinertzu. Vlak, který tam měl v 01.00 hodin odjet, byl však zrušen. Letci netrpělivě čekali na další.²⁾

V té době se v nádražní hale nacházeli i další uprchlí saganští letci, S/Ldr Bushell, Lt. Scheidhauer, které letci potkali již ve vlaku, S/Ldr van der Stok, který utíkal „sólo“ a F/Lt Stevensena. Ani zde se letci k sobě pochopitelně nehlásili.

F/Lt Dvořák společně s F/Lt Plunkettem čekali na breslauském nádraží již několik hodin netrpělivě na vlak. V tom staniční rozhlas svolal všechny německé

policisty na strážnici. Oběma bylo jasné, že byl vyhlášen poplach kvůli sagan-skému útěku. Letcům se však podařilo nádraží 25. března 1944 v 6.00 hodin šťastně opustit.³⁾

V Glatzu letci přestoupili a kolem poledne 25. března 1944 dorazili do Reinertz. Všude byla vrstva čerstvě napadaného sněhu, který letcům velice ztěžoval chůzi.

Večer prošli Olešnicí směrem na Nový Hrádek. Za chvíli potkali na cestě muže, který byl našťastí Čech, jenž bydlel v nedalekém Novém Hrádku. F/Lt Dvořák mu sdělil, že jsou letci, kteří utekli ze zajateckého tábora, a že by uvítali pomoc. Muž jim sdělil, že cestu přes celnici hlídají pochopitelně Němci. Vysvětlil jim, jak mohou kolem celníků nepozorovaně projít. Letci obešli celnici cestou, kterou jim muž poradil. To se jim také podařilo.⁴⁾

Muž, který jim pomohl, byl novohradský holič Fišer a v husté chumelenici je dovedl do Nového Hrádku. Tam oba letci díky svým falešným papírům sehnali nocleh v místním hotelu. Navečer 28. března 1944 vyrazili pěšky k Novému Městu nad Metují. Jejich noví pomocníci, novohradský hoteliér a jeho společník, jim tam vyjednali úkryt v jedné stodole.⁵⁾

Stodola stála na okraji města pod kopcem Žďár u řeky Metuje. Byla velká a sloužila pro skládku slámy. Hospodáři, kterým stodola patřila, do ní však často chodili. Letce nesměli pochopitelně spatřit. Proto byli letci přes den na patře a vzdušnými otvory ve zdech pozorovali, co se děje venku. Na noc se vždy přemístili do přístodolku a zahrabali se do slámy, aby přečkali krutou zimu. F/Lt Plunkett trpěl zimou více než F/Lt Dvořák a vypadalo to s ním špatně.

Takto schovaní přečkali letci dobu nejhorších razií po uprchlých letcích. Hoteliér jim do úkrytu nosil jídlo a nejnovější informace. Ten také letcům 31. března 1944 oznámil, že slyšel, že Němci pátrání po uprchlých letcích zastavili. Oba letci se shodli, že druhý den budou pokračovat dál v cestě do Spech.⁶⁾

Ve vesnici Spechy, kam dorazili navečer 1. dubna 1944, našli pomoc až u druhého stavení. Byl již nejvyšší čas, byla strašná zima a letci byli značně vyčerpáni. Muž, který jim pomohl, je schoval do stodoly. Druhý den se letci ve světnici umyli a oholili. Se strniskem na tváři by vzbuzovali zbytečnou pozornost. Spojení na nikoho dalšího neměli, dál se museli probíjet na vlastní pěst.

F/Lt Dvořák rozhodl, že se pokusí dostat do Pardubic, kde chodil do školy a měl známé. Na cestě do Pardubic, v Dobrušce, je zastavil a zkontroloval český četník. Poznal sice, že letci nejsou v žádném případě dobrovolní dělníci u oddílů SS, jak dokazovaly falešné legitimace, ale nechal je jít dál a popřál jim šťastnou cestu. Z Dobrušky jeli prvním ranním vlakem směrem do Pardubic, kam bez problémů dorazili po poledni.⁷⁾

V Pardubicích F/Lt Dvořák sháněl nějakého spolehlivého známého ze studií, marně. Nakonec museli letci přespát v hotelu „Modrá hvězda“. Druhý den vyrazili letci vlakem do Prahy.⁸⁾

Vlak jel ovšem pouze do Kolína, kde museli vystoupit a čekat na přípoj. Letci již dva dny pořádně nejedli, zašli proto do nádražní restaurace. Bylo to lepší než bloumat po nádraží a vzbuzovat zbytečně pozornost. Nepříjemné ovšem bylo, že když si F/Lt Plunkett sundal čepici, jeho ryšavé vlasy, pro české prostředí ne zrovna typické, přitahovaly nechtěně pozornost. Letci raději opustili nádražní restauraci a zamířili na nástupiště. Cestou je zkontrolovala německá hlídka. Vše proběhlo bez problémů, padělané průkazky byly zhotoveny perfektně. Konečně nastoupili do vlaku.⁹⁾

Z pražského nádraží letci rychle odjeli do Vysočan. Z konečné tramvaje se vydali pěšky na vlak do Kbel. Johnny Stower ještě v Saganu Dvořákovi řekl, že se jednou na útěku dostal do Prahy a ve Kbelích mu pomohl jeden hostinský. Když oba znavení letci konečně ke zmiňovanému hostinci došli, bylo již zavřeno. Letci museli nějak přečkat ledovou noc. Vrátili se do města, chodili po ulicích a když nastala noc, ukryli se v jedné prázdné uličce na rozhraní Vysočan a Libně. F/Lt Plunkett na tom byl zle, byl zoufale unavený, hladový a prokřehlý. F/Lt Dvořák však rozhodl, že nebudou zbytečně riskovat hotel a vydrží ledovou noc venku.¹⁰⁾

Bohužel, i druhý den byl hostinec ve Kbelích zavřený. Letci vypadali poněkud zbědovaně a proto se rozhodli risknout přenocování v hotelu. Potřebovali se již nutně umýt a oholit, aby nebudili na ulici zbytečně pozornost. Rovněž jejich oblek již potřeboval vyčistit. Shodou okolností se hotel jmenoval stejně jako v Pardubicích, „Modrá hvězda“. Po osobní hygieně oba znavení letci okamžitě usnuli.¹¹⁾

Zrovna ten den vydal říšský kriminální policejní úřad v Berlíně všem služebnám následující hlášení:

„Zvláštní příloha k Věstníku německé kriminální policie. ... Berlín, dne 5. dubna 1944.

A: Nová hlášení: Uprchlí váleční zajatci.

1. Hromadný útěk anglických leteckých důstojníků ze zajateckého tábora č. III v Saganu (Dodatek k zvláštní příloze Věstníku německé kriminální policie č. 4841a ze dne 28. 3. a č. 4842a ze dne 29. 3. 1944).

Z osmdesáti uprchlíků je následujících sedm ještě na útěku:

Dowse, Sidney Henstings, 21. 11. 1918 Londýn, válečný zajatec č. 39320, Stalag IXC; 1,70 m, štíhlý, světlé vlasy, modré oči, zranění na pravé noze.

Król Stanislav, 22. 3. 1916, Polák, válečný zajatec č. 1329, Oflag IX A/H; 1,67 m, tmavohnědé vlasy, hnědé oči.

Zatykač dále uváděl jména J. E. Mullera, Petra Bergslanda (tito norští důstojníci byli již v Anglii), Bram van der Stoka (ten prchal přes Belgie, Francii do Madridu). Dále zatykač obsahoval popis těchto dvou mužů, o kterých Němci nevěděli, že utíkají spolu:

Dvorak, Bedrich, 18. 12. 1912, Čech, válečný zajatec č. 39648, Stalag IXC; 1,67 m, štíhlý, světlé vlasy, modré oči; zranění na levé paži.

Plunkett, Desmond Lancelot, 21. 2. 1915; Brit, civilní povolání: umělec, válečný zajatec č. 297, Stalag Luft III; 1,68 m, plnoštíhlý, rusé vlasy, modré oči, mluví trochu německy.

Uprchlíci mají – jako všichni dosud zadrženi – velmi dobře zfalšované průkazy zahraničních civilních dělníků, německé a cizí peníze – a většinou jen jeden – fingoovaný dopis od vymyšlených příbuzných, v němž se mluví o brzkém shledání. Pátrací orgány se nesmějí také dát splést zdánlivě jistým vystupováním.

Je třeba dále pokračovat v prohlídkách vlaků zejména v pohraničních pásmech. Na základě dosavadních výsledků pátrání je třeba prohledávat hotely v přístavech a v místech se silnou železniční dopravou, přestupní železniční stanice a ubytovny zahraničních dělníků.¹²⁾

K večeru 6. dubna 1944 vyrazili letci znovu do Kbel. Tentokrát měli štěstí, bylo otevřeno. Ve výčepu sedělo několik mužů i obyčejných německých vojáků. F/Lt Dvořák šel objednat pítí k výčepu a přitom hostinskému sdělil, že ho pozdravuje Johnny Stower.

Hostinský je poslal do vedlejší místnosti. Když přišel, řekl mu Dvořák, že by se potřebovali najíst, neměli potravinové lístky, a taky by se jim hodily peníze, které docházely. Hostinský jim nabídl nocleh ve verandě a později jim přinesl teplé jídlo. Byly to sice jenom dvě porce míchaných vajíček s chlebem, ale jak vyhládlým letcům chutnaly.¹³⁾

Hostinský letcům slíbil, že jim připraví ještě něco na cestu. Dále, že jim dá potravinové lístky na duben a peníze. Dvořák mu řekl, že mají ještě nějaké potravinové lístky německé, na to mu hostinský sdělil, že musí být opatrní, lístky mají každý měsíc jinou barvu! Dále je upozornil, že až si budou kupovat jídlo, ať toho nekupují moc. Měsíční přiděl masa na osobu byl pouze jeden kilogram. Rovněž letcům poradil, aby marky neutráceli v Protektorátu, ale šetřili je na cestu Německem. Letci se rozhodli probít se přes Německo do neutrálního Švýcarska. Nakonec hostinský oba letce požádal, aby v případě dopadení o něm neprozradili ani slovo. Trest za pomoc válečným zajatcům na útěku se trestal smrtí, a většinou na to doplatila celá rodina.¹⁴⁾

Brzy ráno 7. dubna 1944, ještě za tmy, letci opustili své dočasné útočiště. Ještě téhož dne dojeli do Domažlic, kde se ubytovali v místním hotelu. Pro případ kontroly měl F/Lt Dvořák připravenou pohotovou odpověď, přijeli do Domažlic na návštěvu z Pardubic.¹⁵⁾

Druhý den se snažili najít někoho, kdo by jim poradil přechod přes protektorátní hranice do říše. Zkoušeli poslouchat řeči po hospodách. Měli sice k dispozici mapy, ale potřebovali vědět podrobnosti o celnici na Babyloně, kudy procházela protektorátní hranice, nebo získat spojení na spolehlivého Čecha, který zůstal v odtrženém území, tzv. Sudetech. Bohužel, nic z toho se jim v Domažlicích nepodařilo zjistit. Rozhodli se odjet ještě ten den do Klatov.¹⁶⁾

Odpoledne 8. dubna 1944 dorazili do Klatov, byla Bílá sobota a za dveřmi byly Velikonoce. Na nádraží však čekalo na letce nepříjemné překvapení. U východu nádraží stálo několik protektorátních četníků. F/Lt Dvořák neviděl situaci černě, měli výborné falešné legitimace, a navíc byli to čeští četníci, ne Němci.¹⁷⁾

Když strážníci uviděli, že je čeká nápor dalších pasažérů z vlaku od Domažlic, zaujali svá místa u východu, kde vytvořili uličku, kterou všichni cestující museli projít. F/Lt Dvořák se rozhlížel po okolí, ale žádného Němce neviděl. Vše zatím vypadalo dobře. F/Lt Dvořák šel na kontrolu první a tiše řekl F/Lt Plunkettovi, aby vše dělal po něm.

Oba muži si stoupli do fronty a čekali, až na ně přijde řada. Konečně se F/Lt Dvořák ocitl na řadě, četník zkontroloval doklady a bez problémů ho propustil. F/Lt Dvořák odcházel, když uslyšel zvýšený hlas jednoho četníka. F/Lt Plunkett uvízl! Četník se ho začal vyptávat, z češtiny přešel na němčinu, ale Plunkett odpověděl pár slov německy, co znal a začal rozkládat a ukazovat rukama.¹⁸⁾

F/Lt Dvořák se okamžitě rozhodl, že mu musí pomoci. Vrátil se zpátky a vysvětloval četníkovi, že jeho kamarád je Bulhar. Četník se ho hlasitě zeptal, zda patří k sobě. F/Lt Dvořák odpověděl, že ano a četník rozhodl, že oba podezřelí s ním půjdou na stanici.

F/Lt Dvořák se snažil navázat žoviální hovor s četníkem. Začal říkat svoji vymyšlenou verzi, že byli v Domažlicích na návštěvě, kam vzal svého bulharského kamaráda s sebou. Jinak je zaměstnanec pardubické firmy Telegrafia. Četník ho však přerušil, že na jeho bulharského kamaráda si posvítí. Takové případy že musí okamžitě hlásit německé kriminální policii.

Chování četníka vůči zadrženým letcům bylo nápadné i dvěma Němcům od Sicherheitsdienstu, kteří je cestou potkali. Český četník jim sdělil, co se stalo. Němec si okamžitě od obou vyžádal dokumenty a se slovy „alles in Ordnung“ je vrátil zpátky. Na to oba Němci odešli. Český četník však rozhodl, že to byl on, kdo je zadržel a on to s nimi také dokončí (!).¹⁹⁾

Dovedl je na četnickou stanici a poté na českou kriminální policii. Zatímco je hlídali, jeden z policistů zavolal na německou Kriminalpolizei. Němečtí policisté si pro dva podezřelé muže ihned přijeli. Tak se díky českému protektorátnímu četníkovi dostali oba letci 8. dubna 1944 do německých rukou. F/Lt Dvořák v poválečném protokolu na adresu tohoto četníka uvedl, že: „Zatčen jsem byl českým policistou, jehož jméno jsem nezjistil, na nádraží v Klatovech, který se choval a jednal hůře než Němci.“²⁰⁾

Klatovská německá kriminálka zatelefonovala neprodleně do Pardubic a zjistila, že tam člověka, za kterého se F/Lt Dvořák vydával, vůbec zaměstnaného nemá. Policista se jich zvýšeným hlasem zeptal, kdo tedy vůbec jsou. F/Lt Plunkett se otočil na Dvořáka se slovy, že pokračovat dál na schovávanou již nemá cenu.

Poté Němcovi anglicky sdělil, že jsou oba uprchlí letečtí důstojníci, příslušníci RAF. Utekli ze zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu. Jsou váleční zajat-

ci a vztahuje se tedy na ně Ženevská konvence. F/Lt Dvořák vše přeložil do němčiny a doplnil pouze jejich zajatecké číslo. Oba letci očekávali, že přijede vojenská eskorta a ta je odveze zpět do tábora, kde si „odsedí“ svých obvyklých třicet dní. Vůbec netušili, jaké martyrium je ještě čeká.²¹⁾

Policista po tomto sdělení ihned vykřikl na strážného, ať oba letce zavrou do vězení a pořádně je hlídají. Vždyť to byli jedni z posledních uprchlíků velkého saganského útěku, kteří byli zadrženi. Gestapo bude jistě velice spokojeno. Byl to přeci „on“, kdo odhalil dva anglické letce na útěku. Kupodivu klatovské gestapo s převzetím uprchlíků nijak nespěchalo. Tak byli letci podrobeni výslechu, který vedl komisař Sommer. Letci uvedli pouze jméno, hodnost, zajatecké číslo a tábor. Sommer vyhrožoval předáním gestapu, které již s nimi zatočí a naučí je mluvit. Teprve po velikonočních svátcích si pro ně ráno 10. dubna 1944 gestapo přijelo.²²⁾

Klatovské gestapo vyslýchalo oba letce až do 4. května 1944. Gestapáky zajímaly všechny podrobnosti o saganském útěku. Gestapáci při výslechu používali výhrůžky a nadávky, ale k násilí nepřikročili.

Vyšetřování vedl vrchní komisař, který na letce křičel a zuřivě jim nadával, když byl výslechu přítomen ještě někdo jiný z gestapa. Pokud vedl výslech sám byl zcela mírný a choval se normálně.²³⁾

Komisař vyžadoval osobní data a po F/Lt Dvořákovi i podrobný životní popis od března 1939. F/Lt Dvořák sdělil pouze to, co komisaři Sommerovi. Na to přinesl vrchní komisař gestapa velkou obálku s nápisem „por. letectva Dvořák“. Ukázal Dvořákovi, co vše o něm mají, kvalifikační listinu, curriculum vitae jeho i celé rodiny a protokoly z roku 1943 s jeho matkou.²⁴⁾

Vrchního komisaře nejvíce zajímal popis Dvořákova útěku za hranice v roce 1939. Kdy a s kým utekl, kdo mu při útěku pomáhal, kudy šel, co dělal v Polsku. Kam šel z Polska a s kým.

F/Lt Dvořák uvedl, že za hranice utekl s poručíkem letectva Korcem a Glejchem, oba byli již mrtví, a tak jim nemohl uškodit. Do Polska utekli bez cizí pomoci a pěšky na čs. vyslanectví. Odtud odjel do Anglie, neudal jméno lodi, s kpt. Kulhánkem, který byl rovněž mrtev. Udal, že vůbec nebyl ve Francii, a jel tedy z Polska přímo do Anglie, kde již zůstal.²⁵⁾

Komisaře zajímalo, co dělal v Anglii. F/Lt Dvořák odpověděl, že jako důstojník RAF nemůže na tuto otázku odpovědět. Komisař se dále ptal, kdy a jak byl zajat, kterými zajateckými tábory F/Lt Dvořák prošel. Na tuto otázku F/Lt Dvořák odpověděl. Nemělo cenu zapírat, gestapo si informace mohlo samo lehce ověřit.

Dále německého komisaře velice zajímaly podrobnosti ohledně velkého útěku. Jak F/Lt Dvořák utekl, kdy a s kým, kdo byl organizátorem. Kdo pracoval v organizaci, jež připravovala útěk. Kdo pracoval na falšování dokumentů, civilních obleků, apod. Kdo z německých vojáků a důstojníků pomáhal letcům při organizování útěku, apod.

F/Lt Dvořák uvedl pouze, kdy a s kým utekl, na další otázky odmítal odpovídat s odvoláním na vojenské předpisy.²⁶⁾

Komisař chtěl dále podrobnosti týkající se konkrétního Dvořákova útěku, především kdo mu pomáhal. F/Lt Dvořák uvedl pouze to, co uznal za vhodné a na čem se dohodli společně F/Lt Plunkettem v případě jejich dopadení. Komisař poznal, že z letců více nedostane a proto je poslal zpět do vězení.

Gestapáci měli svoje metody, jak požadované informace získat, ale k násilí nepřikročili. Dne 4. května byli oba letci převezeni na úřadovnu gestapa v Praze, do „proslulého“ Petschkova paláce.²⁷⁾

Na pražském velitelství gestapa byli letci vězněni až do 21. listopadu 1944. Oba letci byli dne 5. a 6. května 1944 podroběni podobnému výsledku jako na pražském gestapu.

Výsledky vedl komisař Bauer podle stejné šablony jako v Klatovech. F/Lt Dvořák na otázky odpověděl jako při výslechu na klatovském gestapu. Zde bylo Dvořákovi řečeno, že jeho rodina byla po jeho útěku z okupovaných Čech uvězněna ve Svatobořicích, avšak že byla propuštěna po jeho zatčení.

Gestapáci dále F/Lt Dvořákovi sdělili, že jeho otec zemřel přirozenou smrtí 5. listopadu 1943. Všechny tyto informace měly pomoci zlomit F/Lt Dvořáka a „pomoci“ mu, aby se rozpovídal. F/Lt Dvořák však trval na svých výpovědích.²⁸⁾

Podobně jako ostatní letci (viz kapitola IV) byl i F/Lt Dvořák v létě roku 1944 obviněn z „protistátní činnosti“, že jako příslušník Protektorátu pozvedl zbraň proti říši.

Dne 21. listopadu 1944 byl F/Lt Dvořák převezen do vojenského vězení, proslulého „domečku“ na Hradčanech, kde byl vězněn až do 30. listopadu 1944. Potom byl eskortován do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu, kam vyčerpaný a vyhladovělý F/Lt Dvořák dorazil 2. prosince 1944.

F/Lt Dvořák měl za sebou strastiplných osm měsíců hrozného věznění o nedostatečné stravě a vodě (!). F/Lt Dvořák a Plunkett byli po návratu do zajateckého tábora v takovém stavu, že nemohli skoro chodit (!). F/Lt Dvořákovi však nebylo dopřáno, aby se v táboře ze svých útrap zotavil.²⁹⁾

To že se dostali F/Lt Dvořák a Tonder zpět do zajateckého tábora bylo díky tomu, že o jejich osudech informovali čs. letci, kteří byli v létě roku 1944 vyslýcháni na pražském gestapu a posléze vězněni na Pankráci. Tam se dozvěděli, že jsou zde vězněni dva čeští letci, F/Lt Dvořák a Tonder a jejich angličtí kolegové na útěku.

Čs. letci po návratu do tábora Stalag Luft I informovali britského velitele tábora o osudech svých kamarádů v Praze. Ti byli potom skutečně převezeni zpět do zajateckého tábora.³⁰⁾

F/Lt Dvořák dlouho v táboře Stalag Luft I nepobyl. Dne 19. prosince 1944 byl na něho a F/Lt Tondera vydán zatykač a oba byli vsazeni do táborového vězení.

Již 8. ledna 1945 ho společně s F/Lt Tonderem a Trojáčkem odtransportovali do tábora Oflag IVC v Colditzu, kde s dalšími zajatými čs. letci („českými vele-

zrádci“, jak je Němci nazývali) očekával přelíčení před říšským válečným soudem v Torgau, který je měl odsoudit k trestu smrti. K tomu však již naštěstí nedošlo, neboť tábor byl 16. dubna 1945 osvobozen americkou armádou (podrobněji viz kapitola IV).³¹⁾

Po návratu do Velké Británie podal F/Lt Dvořák 1. června 1945 návrh na udělení Československé medaile Za zásluhy I. stupně in memoriam npor. letectva Arnoštu Valentovi: „Za jeho vynikající činnost v zajetí. Jmenovaný jako zajatec ve Stalag Luft III pořádal přednášky historické, zeměpisné, hospodářské a vojenského rázu o střední Evropě, obzvláště o Československu, Rusku; svými vojenskými taktickými znalostmi vydobyl si vedoucího místa v tomto oboru a byl určen jako učitel taktiky (vojenské) na improvizované válečné škole v kampu.

Svými vynikajícími zpravodajskými znalostmi zasloužil se velmi o úspěšné provedení hromadného útěku z německého zajetí v roce 1944.“³²⁾

Arnošt Valenta, in memoriam škpt. (v roce 1991 in memoriam povýšen na plukovníka) toto vyznamenání skutečně obdržel, zcela zaslouženě. Jeho válečná činnost byla potom dále oceněna Československým válečným křížem, Československou medailí Za chrabrost, Pamětní medailí čs. zahraniční armády (se štítky F a VB), a jako jednomu z mála mu byl v roce 1949 udělen Řád Za svobodu (zlatá hvězda).³³⁾

Bedřich Dvořák, plukovník in memoriam, za svou válečnou činnost obdržel čtyřikrát Československý válečný kříž, Československou medaili Za chrabrost, Československou medaili Za zásluhy I. stupně, Pamětní medaili čs. zahraniční armády (se štítky F a VB), francouzský Croix de Guerre s bronzovou hvězdou, britskou The 1939-1945 Star with Battle of Britain Clasp, Defence Medal a War Medal.³⁴⁾

Bedřich Dvořák byl v roce 1950 degradován z majora na vojína, byl vystěhován z bytu a nemohl najít práci odpovídající jeho kvalifikaci. Živil se jako dělník a později působil jako úředník. Zemřel na operačním stole 29. srpna 1973 v Pardubicích v úplném zapomnění. Bylo mu pouhých 61 let...³⁵⁾

Jeho kolega z útěku Desmond L. Plunkett strávil určitý čas na gestapu v Klatovech a Praze, kde byl držen z toho důvodu, že jej podezřívali, že je Čech. Byl potom dříve než Dvořák vrácen zpět do zajateckého tábora. Pobyt na gestapu Plunketta těžce psychicky poznamenal. Po válce se usadil v Rhodesii a dopisoval si s Dvořákem. Desmond L. Plunkett zemřel 14. února 2002 v New Yorku v požehnaných 86 letech.³⁶⁾

F/Lt Ivo Tonder

F/Lt Ivo Tonder měl mnoho společného s válečným osudem F/Lt Bedřicha Dvořáka. Společně sloužili u 312. československé stíhací perutě. Ve stejný den, 3. června 1942, v tomtéž leteckém boji byli sestřeleni. Oba se zachránili na padácích a ve stejný den upadli do německého zajetí.

F/O Tonder byl po slušném výsledku v průchozím zajateckém táboru Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu (podrobněji viz kapitola III).

Od počátku svého pobytu přemýšlel F/O Tonder, jak z tábora utéct. Nakonec patřil tento mladý muž mezi „nenapravitelné útěkáře“. Svůj první pokus o útěk se pokusil uskutečnit v listopadu 1942 společně s F/Lt Desmondem Plunkettem.

Letci se z tábora chtěli pokusit dostat ve voze užívaném pro odvoz odpadu v táboře. Lehli si tedy na podlahu vozu a přikryli se dekou, na kterou jejich kamarádi naházeli spoustu odpadků. V tomto voze plném páchnoucích odpadků strávili letci nepříjemnou noc. Ráno jim však jeden z kamarádů sdělil, že Němci hodlají odpad vysypat do díry uvnitř tábora. Letci tedy urychleně opustili svůj úkryt dřív, než přišli Němci. První pokus o útěk nevyšel.¹⁾

Na začátku dubna 1943 zkusil svoje štěstí F/O Tonder podruhé. Společně s F/Lt Cornishem se připojil ke skupině sovětských zajatců, kteří odstraňovali kmeny stromů ze severní části tábora Stalag Luft III. Oba letci byli oblečeni stejně jako sověští zajatci. Po skončení práce doprovázeli pracovní skupinu k bráně skladu.

Při cestě zaslechl F/O Tonder německého strážného na věži, jak volá na dozorce, že mezi Rusy jsou dva britští zajatci. F/O Tonder uměl naštěstí německy a proto stačil z pracovní skupiny utéct. Nemohl však varovat svého kamaráda na útěku, který byl od něho značně vzdálen. F/O Tonderovi se podařilo ukryt se na baráku a zbavit se sovětské uniformy. F/Lt Cornish byl chycen a odsouzen na čtrnáct dní na samotku.²⁾

Svůj třetí a poslední pokus o útěk zrealizoval F/Lt Ivo Tonder v noci z 24. na 25. březen 1944 jako jeden z účastníků „Velkého útěku“. Při tomto útěku měl F/Lt Tonder pořadové číslo dvacet jedna a společníkem na útěku mu byl F/O John G. Stower.

V důsledku zdržení v tunelu zmeškali letci vlak a byli nuceni pokračovat v útěku pěšky, což zmenšovalo jejich vyhlídky na úspěch. Letci byli oblečeni do civilních šatů ušitých z uniformou důstojníků RAF. Měli kvalitně padělané osobní důkazy a cestovní doklady.³⁾

Pochodovali na jih přes lesy a večer 25. března 1944 se ocitli poblíž Halbau. Po dvou dnech dorazili k bývalé československé státní hranici. Bohužel, přechod hranice se nezdařil kvůli zvýšené německé bezpečnostní ochraně. Letci tedy od přechodu hranice upustili a vydali se vlakem do Štětína. Odtud se chtěli pokusit dostat do neutrálního Švédska, marně. Vydali se tedy 27. března 1944 zpět na jih.³⁾

Na cestě mezi Hrádkem nad Nisou a Libercem přišli do jejich kupé dva gestapáci a několik vojenských policistů. Prohlídka dokladů dopadla dobře, ale jednomu z gestapáků se nelíbily kalhoty, které měli letci na sobě. Prohlásil, že jejich šaty se velice podobají těm, které na sobě měli dopadení zajatci. Letci byli pro-

hledání a to byl konec. Němci u nich mimo jiné objevili identifikační štítky RAF. Pro oba letce útěk (30. března 1944?) skončil.⁴⁾

Ivo Tonder zanechal o konci svého útěku svědectví: „Odevzdaně jsme se vydali znovu dolů, na jih. Dojeli jsme zase do nějakého městečka v blízkosti našich hranic, snad to byla Žitava, tady jsme museli přesezat. Potřebovali jsme si koupit nové lístky, protože v Německu se jízdenky na velké vzdálenosti neprodávaly. Úplně hladoví jsme šli do nádražní restaurace na polévku a pivo, bylo asi šesti-
stupňové, ale žízeň uhasilo.

Jak tak sedíme, najednou do té kantýny přišli gestapáci. Všem začali prohlížet průkazy. Věděl jsem, že jak začnou s námi, bude to nebezpečné, a proto jsem se rozhodl – útok je nejlepší obranou. Vytáhl jsem papíry a šel jsem k nim. Povídám německy: „Promiňte, pánové, stala se nehoda. Já jsem Čech a kamarád Španěl, kupoval jsem lístky u pokladny a oni mi je dali jinam, než jsem chtěl.“ Odezva byla pro nás příznivá. Gestapák si prohlédl naše papíry a povídá: „Ales in Ordnung, kommen Sie mit mir.“ V pokladně doslova zhvítěl holku, která lístky prodávala: „Přece vidíte,“ ječel na ni, „Je to cizinec! Musíte dávat pozor na to, co po vás chce, a ne abyste mu zase dala lístky bůhví kam.“

Dostali jsme jízdenky do Liberce (kam jsme původně nechtěli, protože naším cílem bylo dorazit do Prahy od východu) a on s námi počkal u vlaku a umístil nás do kupé. Posadil nás, zasalutoval a popřál šťastnou cestu. Tentokrát se mi drzost vyplatila. Vlak byl plný, my jsme seděli a s nikým se nebavili. Když jsme přijížděli k hranicím, do vlaku nastoupilo kripo – Kriminalpolizei! Procházeli celou soupravu a prohlíželi papíry. Přišli i k nám. Zkontrolovali dokumenty, všechno v pořádku. Už odcházeli z kupé, když ten poslední, jak zavíral dveře, se ještě otočil, podíval se na nás a pronesl k ostatním: „Hele, ten, co tam sedí, má zrovna ty samé kalhoty, jako ten, co ho máme v base!“ Měl zřejmě značně vyvinutý smysl pro barvy.

Kalhoty měly švestkovou barvu, takovou, z jaké měli uniformy Australané. I když nevypadaly nijak vojensky, Němce gatě přímo fascinovaly. Vrátil se, protože pojali podezření. Byli jsme ztraceni. Následovala podrobná prohlídka. Našli u nás věci, které jsme mít neměli – šaty bez podšívky a šité horkou jehlou, mapky, kompas a tak dál. Sebrali nás a byl konec!

Přijeli jsme do Liberce a tam se setkali se S/Ldr Williamsem, který měl bohužel kalhoty nachlup stejné barvy, té, která nás prozradila. S ním byli v base Novozélanďan Kierath, Angličan Johnny Bull a Polák Mondschein. Všichni už tam seděli dva nebo tři dny. Pak nás začali vyslýchat.

Mezitím ty čtyři, co tam byli po zadržení dříve, odvezli zpět, prý do zajateckého tábora (Australan S/Ldr John E. A. Williams, DFC, F/Lt Reginald V. Kierath, Brit F/Lt Leslie J. Bull, DFC a Polák F/Lt Jerzy T. Mondschein byli 29. března 1944 zavražděni gestapem. Pozorný čtenář si jistě všiml, že neseďí výše uváděné datum. Pokud by byli F/Lt Tonder a F/O Stower zadrženi 30. břez-

na 1944, nemohli by se s výše jmenovanými čtyřmi letci sejít. Ivo Tonder a jeho společník na útěku byli pravděpodobně zadrženi již 27. března 1944.⁵⁾ (Pozn. autora).

Dva dny na to odvezli i Johnyho (F/Lt John G. Stower byl 31. března 1944 zavražděn gestapem, pozn. autora), ale mne si ponechali. Bránil jsem se všemi silami – přišli jsme spolu, jsem anglický letec a mě by také měli vrátit. Nic se nedalo dělat, zůstal jsem sám. Stále mne vodili na výslechy, které vedl mladý gestapák v černé uniformě. Nic, stále nic. Byl jsem tam skoro tři neděle.⁶⁾

Při výslechu v Liberci se gestapo nejvíce zajímalo o útěk Ivo Tondera za hranice, kdo mu pomáhal, s kým šel. Dále mu bylo položeno mnoho otázek týkajících se útěku z tábora Stalag Luft III v Saganu. Tedy podobné otázky, jaké kladli F/Lt Dvořákovi. Na tyto otázky odmítal F/Lt Tonder odpovídat. Byl však donucen udat své curriculum vitae, ale odmítl odpovídat na otázky vojenského rázu. Gestapáci při výslechu nepoužili násilí, ani na F/Lt Tondera nečinili zvláštní nátlak.⁷⁾

Dne 17. dubna 1944 ráno přijeli čtyři gestapáci autem do Liberce, aby odvezli F/Lt Tondera zpět do tábora. F/Lt Tonder brzy zjistil, že místo do zajateckého tábora jedou opačným směrem. Gestapo odvezlo F/Lt Tondera do Prahy na Pankrác.⁸⁾

Ivo Tonder zachytil atmosféru na Pankráci: „Ti čtyři mě v přijímací kanceláři předali. Od pochopa za stolem se nesla ostrá otázka: „Was bist du?“ Odpověděl jsem: „Hauptmann der Luftwaffe. Englische Luftwaffe!“ Rovnou mě odvedl do ajnclíku. V tak hrozném kriminálu jsem byl poprvé a zdaleka jsem netušil, že to není naposledy.“⁹⁾

Po deseti dnech byl F/Lt Tonder odvezen do Petschkova paláce, kde byl opět podroben výslechu. Otázky byly stejné jako na libereckém gestapu, a F/Lt Tonder opět odmítal odpovídat na otázky vojenského rázu.

Při výslechu na něho nebylo použito násilí ani činěn žádný nátlak. Bylo to z toho důvodu, že gestapo většinu informací bez tak znalo (viz kapitola IV, která se mimo jiné zabývá průběhem výslechů čs. letců na pražském gestapu) a celý výslech měl vyvolat zdání legitimacy celého procesu, na jehož konci měl na letce čekat trest smrti. Po výsleších byl odvezen zpět na Pankrác, kde zůstal pět měsíců v samovazbě, aniž mu byly povoleny procházky (!)¹⁰⁾

Jestliže chování gestapa při výsleších v Petschkově paláci bylo celkem korektní, totéž se zdaleka nedalo říct o strašném vězeňském životě na Pankráci. F/Lt Tonder musel trávit svůj veškerý čas v malé špinavé cele, bez dostatečné hygieny, pohybu a o mizerné stravě. Navíc na něm bylo několikrát v této věznici použito násilí a dokonce byl tento důstojník nucen strávit celý týden v temné komoře bez potravy (!)¹¹⁾

V srpnu 1944 uviděl F/Lt Tonder na Pankráci několik čs. letců, kteří zde byli umístěni po výsleších v Petschkově paláci (bylo to F/Lt Burda, Kilián, Bušina, Budil). F/Lt Tonderovi se těmto čs. letcům podařilo předat zprávu, že zde na

Pankráci je kromě něho vězněn ještě F/Lt Dvořák a Plunkett. Tito letci po návratu do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu o této skutečnosti informovali britského velitele tábora, který podnikl další kroky.¹²⁾

Dne 21. listopadu 1944 byli F/Lt Tonder společně s F/Lt Dvořákem předáni vojenské správě a uvězněni v „proslulém“ domečku na Hradčanech. Odsud byli zubožení letci dne 30. listopadu 1944 převezeni do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu. Zanedlouho, 19. prosince 1944, byl na oba letce vydán zatykač, načež byli vsazeni do táborového vězení.¹³⁾

Dne 8. ledna 1945 byli oba letci společně s F/Lt Trojáčkem převezeni do přísně střeženého zajateckého tábora Oflag IVC v Colditzu pro prominenty. Zde s ostatními čs. letci čekali na předvolání před válečný soud v Torgau, který je měl „legitimně“ odsoudit k smrti. K tomu však naštěstí již nedošlo (podrobněji viz kapitola IV). Dne 16. dubna 1945 byl tábor osvobozen jednotkami 63. divize americké 1. armády.¹⁴⁾

K válečnému příběhu F/Lt Tondera a Dvořáka zbývá jediná otázka. Proč tito dva letci nebyli, stejně jako jejich padesát kolegů na útěku, zastřeleni?

Jedno z možných vysvětlení je, že nacisté již tehdy připravovali krok vedoucí k obžalování čs. letců v zajetí z velezrady, jak to konečně v létě roku 1944 učinili. Oba letci tak měli být popraveni „regulérně“ až po přelíčení před válečným soudem.

Otázkou pak ovšem zůstává, proč tak Němci neučinili i v případě F/Lt Arnošta Valenty. Jedno z vysvětlení může být, že Valenta byl na útěku dopaden již za dva dny, tedy 26. března 1944. Tedy v době, kdy Němci intenzivně pátrali po dalších uprchlých letcích a urychleně připravovali jejich zavraždění. Nebrali tedy ohled na to, že by F/Lt Valenta mohl být popraven „regulérně“ až po soudním řízení.

Zatímco F/Lt Dvořák byl na útěku dopaden mezi posledními, 8. dubna 1944, kdy již Němci mohli hypoteticky uvažovat, že bude odsouzen a popraven až po vynesení verdiktu válečného soudu. Tak u F/Lt Tondera tato varianta poněkud pokulhává. Vždyť F/Lt Tonder byl chycen prakticky ve stejné době jako F/Lt Valenta a poslední saganské vraždy se odehrály ještě 6. dubna 1944.

Proč tedy nebyl F/Lt Tonder zavražděn stejně jako Valenta? Vždyť letci, se kterými se setkal po svém dopadení ve vězení v Liberci, byli již 29. března 1944 zavražděni. A jeho společník na útěku, F/O John Stower, byl zavražděn 31. března 1944.

Jediným vysvětlením může být rozhodnutí libereckého gestapa, které se na rozdíl od vratislavského popravčího komanda (v jehož čele stál gestapák Lux), rozhodlo nechat, nám z blíže neznámého důvodu, F/Lt Tondera naživu.

Poválečné osudy Ivo Tondera nebyly o nic méně dramatické. Po návratu ze zajetí zpět do Velké Británie se oženil s Jiřinou Asherovou, která za války sloužila u WAAF. Poté se manželé vrátili do osvobozeného Československa. Ivo Tonder sloužil ve Kbelích a v Brně. V roce 1947 se však nechal demobilizovat.

Krátce po únorovém puči v roce 1948 se oba manželé rozhodli po ilegální útěk za hranice. Naneštěstí první pokus v květnu 1948 nevyšel. Paní Tonderová byla umístěna do pracovního tábora v Dlažkovicích, Tonder v Blansku. Malé děti se

nejdříve ocitly v sirotčinci a pak byly předány do péče příbuzných a známých, každé jinam.

Po neuvěřitelných peripetiích se oběma manželům podařilo z táborů utéct do Rakouska, kde se sešli v říjnu 1950. Za pomoci známých se jim podařilo tamtéž dopravit i obě děti. Celá rodina se šťastně shledala až v červnu 1951 ve Velké Británii.¹⁵⁾

Ivo Tonder začal ve Velké Británii podnikat, zařídil si menší tiskárnu. Určitý čas žil s rodinou ve Francii, ale na sklonku života se vrátil zpět do Británie. Jeden čas stál i v čele Svazu letců svobodného Československa.

Po listopadu 1989 několikrát navštívil svoji vlast. Byl povýšen na generálmajora a společně s Ladislavem Sitenským napsal vzpomínkovou knihu. Ivo Tonder zemřel v Londýně 2. května 1995 ve věku 82 let. Byl pohřben na československém vojenském hřbitově v Brookwoodu, po boku svých válečných kamarádů.¹⁶⁾

Počet pokusů čs. letců o útěk ze zajetí na Západě ¹⁷⁾

Hodnost (po sestřelení) a jméno	Počet pokusů o útěk	Poznámka
F/O Josef Bryks	5	Nú
F/O Ivo Tonder	3	Nú*
Sgt. Pavel Svoboda	3	Zú
Sgt. Karel Šťastný	3	Nú
P/O Otakar Černý	2	Nú
Sgt. Jaroslav Nyč	2	Nú
Sgt. Gustav Kopal	2	Nú
P/O Karel Křížek	1	Nú
P/O Jaroslav Zafouk	1	Nú
P/O Zdeněk Procházka	1(?)	Nú
P/O Arnošt Valenta	1	Z*
F/Lt Bedřich Dvořák	1	Nú*
F/Sgt Jan Truhlář	1	Nú
Sgt. Čeněk Chaloupka	1(?)	Nú
Sgt. Augustin Šesták	1	Nú
Sgt. František Petr	1	Nú
Sgt. Arnošt Zábrž	1	Nú
Celkem pokusů o útěk	30(?)	

Poznámka: Nú – Nezdařilý útěk
 Nú* – Nezdařilý útěk ze Saganu
 Zú – Zdařilý útěk
 Z* – Zavražděn při útěku ze Saganu
 1(?) – u P/O Procházky není jisté, zda byl útěk zrealizován
 1(?) – u Sgt. Chaloupky není jisté, zda byl útěk pouze jediný

Z tabulky vyplývá, že o útěk ze zajetí se pokusilo celkem osm důstojníků a osm poddůstojníků. Obě skupiny tedy byly zastoupeny naprosto stejně. Z celkově možných 29 úteků jich na důstojníky připadlo 15 a na poddůstojníky 14, tedy opět téměř vyvážené zastoupení. Jediný zdařilý pokus o útěk se potom povedl Sgt. Pavlovi Svobodovi 22. října 1944.

Pokud budeme porovnávat plánované útoky a útoky, při kterých byla využita bezprostřední situace, dostaneme následující údaje: o pěti útečích nevíme nic bližšího, tedy zda šlo o využití situace nebo o plánovaný útěk; dvacet dva úteků bylo plánovaných a u zbylých pokusů o útěk (2) šlo o využití bezprostřední situace. Z toho u tří letců (Sgt. Šťastný, Truhlář, Nyč) není zcela jisté, zda se jednalo o plánovaný útěk či využití situace. Převažovaly tedy plánované útoky.¹⁸⁾

Z této kapitoly jednoznačně vyplývá, že i když dostat se ze zajateckého tábora nebylo v žádném případě jednoduché, skutečný boj nastal pro zajatce až za ostnatými dráty. Zajatecké tábory byly obvykle umístěny hluboko uvnitř Třetí říše. Pátrání po zajatcích potom patřilo mezi oblíbený „sport“ nejen německé policie a gestapa, dobrovolných polovojenských složek (oddíly Landschutzu a Stadschutzu), hitlerjugendu, ale i německého civilního obyvatelstva. Zajatec na útěku musel tedy být neustále ve střehu.

Jeho cesta většinou směřovala do okupovaných polských přístavů, odkud se chtěl pokusit dostat na lodi do neutrálního Švédska, do Protektorátu, odkud se většinou chtěl pokusit probít se do neutrálního Švýcarska nebo přes Holandsko, Belgii, Francii do Španělska.

Pokud se zajatec dostal do výše uvedených zemí, nebyl již větší problém dostat se zpět do Velké Británie. Jakou trasu útěku zajatec zvolil, záleželo na tom, kde byl zajatecký tábor situován a jak se vyvíjel samotný průběh útěku.

Dále bylo dokázáno, že i když byl pro útoky nejhodnější čas v jarních a letních měsících, řada úteků byla zrealizována i v zimě. Bylo to z důvodu využití bezprostřední situace, ale i naplánování. Pokud byl např. tunel hotov v zimě, zajatci nečekali na možnost jeho objevení a raději riskovali útěk v zimních měsících.

I když Němci vydali rozkaz *Stuffe Roem III* v únoru 1944, a doplňující směrnici *Kugel-Erlass* počátkem března 1944, ve kterém se mimo jiné pojednávalo o tom, že dopadení zajatci britské nebo americké národnosti mají být předáni gestapu na základě individuálního rozkazu OKW, již dříve bylo běžné, že dopadení čs. letci na útěku byli po zadržení (kdy se o nich předpokládalo, že se jedná o britské příslušníky RAF) často předáváni k výslechu na místní gestapo. Výsledky na gestapu potom byly často velice brutální a letci se z nich vraceli zpět do tábora fyzicky (např. Josef Bryks, Otakar Černý), ale i psychicky zdeptaní.

V následující kapitole se zaměříme na to, v jaké situaci se nacházeli čs. letci v zajetí před koncem války a co následovalo po osvobození a návratu do Velké Británie.

V lednu 1945 se většina čs. letců nacházela v přísně střeženém zajateckém táboře Oflag VIC v Colditzu (celkem jich zde bylo 20¹⁾), kde čekali na přelíčení před říšským válečným soudem v Torgau (podrobněji viz kapitola IV).

Jeden letec působil v okupovaných Čechách u partyzánů, Sgt. Pavel Svoboda. Čtyři čs. letci byli v této době již zpět ve Velké Británii po repatriaci ze zdravotních důvodů (Sgt. Václav Truhlář, P/O Josef Ščerba, Sgt. Josef Šnajdr, F/Sgt. Václav Bauman). Jeden letec, F/Lt Arnošt Valenta, byl zavražděn gestapem.

Dalších osm čs. letců se nacházelo v zajateckém táboře Stalag Luft I v Barthu u Severního moře.²⁾ Čtrnáct čs. letců se zúčastnilo evakuací zajateckých táborů a následných pochodů smrti před postupující frontou.

W/O Arnošt Zábrž se nacházel v sanatoriu Hohenstein Ernstthal u Kamenice, kde byl léčen na tuberkulózu a W/O Zdeněk Sichrovský se údajně nacházel v táboře Stalag Luft VI, kde se měl dočkat osvobození.³⁾

Jak dosvědčují vzpomínky Karla Trojáčka, zajatci byli připraveni na eventuální, že by je Němci mohli před koncem války postřílet a na tuto možnost se připravili: „Jednoho dne (počátek roku 1945, pozn. autora) si nás zavolal SBO a sdělil nám: «Při poslední návštěvě komise Červeného kříže navštívil tábor též zástupce německého ministerstva zahraničí. Důvěrně mi sdělil, že je zde vážný boj mezi nacisty a armádou. Himmler chce vydat rozkaz, aby všichni zajatci byli postříleni, aby se mu tak uvolnili vojáci, kteří nás hlídají, pro posílení hroučících se front.

Armáda prý se tomuto vehementně brání. Jelikož se blíží konec války, musíme být připraveni pro každý případ. Ať již pro případ sebeobranu, nebo pro případ přiblížení se fronty, nařizují velitelům baráků utvořit úderné čety, abychom se v krajním případě mohli sami osvobodit. První úderná četa bude mít za úkol vniknout do vedlejších kasáren a zmocnit se zbraní. Vypracujte mi podrobné seznamy a do týdne musíme mít vše hotovo.»

A tak se začalo organizovat a plánovat...⁴⁾

V zajateckém táboře Stalag Luft III v Saganu zase zajatci pro změnu vytvořili tunel „George“, který měl primárně sloužit k hromadnému útěku, kdyby se Němci rozhodli zajatce postřílet.⁵⁾

Byly tyto úvahy a obavy zajatců opodstatněné?

Dne 19. února 1945, během konference ve vůdcově hlavním stanu, Hitler zvažoval otázku německého vypovězení Ženevské konvence. Nemělo se jednat pouze o postoj k Sovětskému svazu, kde se Ženevská konvence beztak nedodržovala, ale i o postoj k západním spojencům.

Hitler uvažoval, že by bylo účelné zbavit západní zajatce (měl na mysli především letce) ochrany mezinárodního práva, které sami zajatci porušují svým „vražděním“ bezbranného civilního obyvatelstva a ničením obytných čtvrtí německých měst. Podle Hitlera se zdálo pro Německo výhodné převzít ten „samý přístup“ a demonstrovat nepříteli rozhodnutí bojovat všemi prostředky za přežití Německa.⁶⁾

Hitler nařídil generálu Jodlovi a admirálu Dönitzovi, aby zvážili všechny argumenty pro a proti takovému kroku a co nejdříve mu o tom podali zprávu.

Již brzy na druhý den admirál Dönitz předložil svůj názor týkající se německého vypovězení Ženevské konvence. Ten byl předložen jako přísně tajný jeho admirálem pro zvláštní pověření. Dönitzova zpráva byla určena generálu Jodlovi, představiteli ministerstva zahraničí a führerovu vyslanci z vůdcova hlavního stanu Hewelovi.

Dönitz uvedl, že z vojenského hlediska, které se týká námořních operací, argumenty nevyznívají ve prospěch vypovězení Ženevské konvence. Naopak se dá od takového kroku očekávat více zla, než užitku. Takový krok byl podle Dönitze nepřinesl žádné výhody. Bylo by lepší učinit rozhodnutí – nezbytně požadované – bez předchozího oznámení o vypovězení a udržet před světem jednu tvář pro všechny možné eventuality. Generál Jodl i vyslanec Hewel s tímto stanoviskem plně souhlasili.⁷⁾

Generál Jodl ve svém memorandu pro Hitlera napsal, že z formálního nebo legálního stanoviska budou mít západní spojenci potíže v přezkoušení zásahu do mezinárodního práva. Oni sami překrucují toto právo, kdykoliv je to nezbytné, nicméně ho neporušují. A jestliže se tak stane, omluví se v souladu se všemi požadavky.

Mezi dalšími výhodami nevypovězení Ženevské konvence generál Jodl zmínil možnost zaměstnání zajatců a nakládání s jídlem pro zajatce, které se dalo využít pro Německo. Proti takovému argumentu ovšem hovořil počet západních zajatců držených v Německu a počet německých vojáků v rukou spojenců.

V Německu se nacházelo v této době 230 000 západních zajatců; 168 000 britských zajatců a 62 000 amerických. V rukou západních spojenců se nacházelo 441 000 německých vojáků; 134 000 ve Velké Británii a 307 000 v USA.⁸⁾

Jodlův závěr zněl, že by se nemělo špatně zacházet se spojeneckými vojáky v zajetí se zřetelem k možným represáliím na německých vojácích v zajetí.

To ovšem neznamenalo, že gen. Jodl, Hitlerův blízký vojenský rádce a autor mnoha zločinných směrnic a příkazů OKW, doporučil držet se „nezbytně“ mezinárodních smluv. Stejně jako Dönitz vysvětlil Hitlerovi, že formální přijetí mezinárodních závazků nevyhnutelně neznamená jejich dodržování v praxi.

Cynicky navrhl, že k odstrašení v pokračování „teroristických“ leteckých útoků nepřátel by se dalo využít „vypuštění“ více zpráv o „nevyhnutelných“ případech, kdy byli spojenečtí letci sestřelení nad Německem lynčováni rozzuřeným civilním obyvatelstvem.⁹⁾

Jinými slovy, německé ozbrojené síly nemají dostatek prostředků k tomu, aby zabránily rozzuřenému obyvatelstvu v lynčování sestřelených spojeneckých letců nad Německem. Jodl nesdělil nic nového ani převratného, lynčování a vraždění letců se dělo „legitimně“ s požehnáním nacistů již od jara 1944.

Nacistické Německo tedy oficiálně od Ženevské konvence neodstoupilo, ale nikdo si nemohl být jist, zda se Hitler, či nacisté jako Himmler, nakonec nerozhodnou se západními zajatci vypořádat, tak, jak to dělali od samého začátku východního tažení se sovětskými zajatci.

Již samotný fakt, že většina táborů byla evakuována před blížící se frontou, svědčí o poslušnosti německých velitelů, z nichž mnozí by jistě neváhali splnit jakýkoliv rozkaz.

Dalo se ještě pochopit, proč byl evakuován zajatecký tábor před blížící se Rudou armádou, ale již se nedalo pochopit, proč to samé Němci dělali i s tábory, ke kterým se blížili západní spojenci. Vždyť, jak zajatci, tak samotní němečtí vojáci mohli mít válku za sebou a mohli si tak ulehčit další válečné utrpení. Jediné, čím se dá německé chování vysvětlit, je slepá poslušnost a strach z nadřizených.

Obavy zajatců však nebyly zcela zbytečné, jak to alespoň vyplývá z nejnověji objevených důkazů týkajících se Hitlerova záměru se spojeneckými zajatci.

Arthur Spiegelman zveřejnil v Reuteru článek, ve kterém dokazuje, že Hitler měl v úmyslu nechat vyvraždit zajaté spojenecké vojáky.¹⁰⁾

V posledních dnech druhé světové války Hitler chtěl „vyhladit“ stovky tisíc spojeneckých vojáků. Takto alespoň hovoří nově objevené důkazy, jež pocházejí od velitele německé Luftwaffe, maršála Göringa.¹¹⁾

Přestože téměř všichni nejvyšší představitelé nacistického režimu oponovali plánu „vyhladit“ spojenecké zajatce, Hitler by možná svůj záměr provedl, kdyby válka trvala další tři měsíce. Tak to údajně vyplývá podle tajného spojeneckého výslechu Göringa, který byl nedávno objeven v Americkém národním archivu (U. S. National Archives).¹²⁾

Tento závažný dokument byl nalezen vědeckými pracovníky World Jewish Congress (Světového židovského kongresu) a je součástí sérií spojeneckých výsledků s Göringem. Klíčová část Göringova výslechu je ta, kde hovořil o Hitlerově plánu s válečnými zajatci.¹³⁾

Göring tvrdil, že to byl Hitlerův záměr odstoupit od Ženevské konvence, jestliže by válka trvala ještě další tři měsíce. Všichni zajatci, kromě těch, již byli cenní pro německou válečnou ekonomiku, měli být vyvražďeni. Spojenečtí zajatci měli být „vyhlazeni“ plynem (!). Měla se tedy použít metoda „osvědčeného vyřešení židovské otázky“.

Göring dále tvrdil, že německé velení, s výjimkou ministra propagandy Goebbelse, tomuto plánu oponovalo. Bylo poukazováno na to, že německé válečné zajatce ve spojeneckých rukou by potom čekal stejný osud.

Nato Hitler odpověděl, že tyto milióny zajatců jsou stejně zbytečné pro válečné úsilí, ale po jeho navrhované akci již nebudou žádní další dezertéři z německé armády. Německo, řekl, by bojovalo do posledního muže.

Göring také sdělil, že nakonec strach z odplaty zastavil Hitlera před použitím plynu proti spojeneckým zajatcům.¹⁴⁾

Historikové říkají, že je známé, že Hitler zvažoval odstoupit od Ženevské konvence v zacházení se spojeneckými válečnými zajatci. Mimo jiné tak chtěl přinutit a varovat německé vojáky před kapitulací (spojenci by v tom případě s nimi zacházeli stejně). Ovšem stejně tak historikové řekli, že nevěděli o Hitlerově plánu „vyhladit“ spojenecké zajatce.

Americký historik Gerhard Weinberg, profesor University of North Carolina, řekl, že zatímco prameny z Göringových výsledků po jeho dopadení byly vědcům známe, popis Hitlerova plánu „vyhladit“ spojenecké zajatce znám nebyl.

Profesor Weinberg dále sdělil, že historici věděli o existenci diskuse ohledně odstoupení od Ženevské konvence, ale nikoliv o tomto plánu. Dodal, že neměl tušení, že by se ohledně odstoupení od Ženevské konvence uvažovalo o možnosti systematicky plánovaného vyvraždění spojeneckých zajatců.¹⁵⁾

Evakuace zajateckých táborů a pochody smrti

Čtrnáct čs. letců bylo vystaveno strašným útrapám evakuací zajateckých táborů a následných pochodů smrti. Evakuace táborů a následné pochody smrti se odehrávaly v mrazivém počasí, v nedostatečném oblečení, o hladu a často za útoků spojeneckých stíhačů. Uvedeme si osudy všech těchto čtrnácti letců a to podle toho, kdy byli osvobozeni spojeneckými armádami.

Většina popisovaných událostí bude velice krátká, pouze několik poněkud podrobnějších. Je to z toho důvodu, že většina těchto mužů zanechala o této své krajní životní situaci v poválečném protokolu velice strohé svědectví, pouze několik jednotlivců zanechalo podrobnější zprávu.

W/O Augustin Šesták, W/O Otakar Kresta, W/O Zdeněk Škarvada, W/O František Petr, W/O Bedřich Valner

Dne 18. července 1944 bylo těchto pět mužů evakuováno ze stejného zajateckého tábora – Stalag Luft VI. Následného utrpení evakuačních pochodů smrti a osvobození se však společně dočkali pouze dva z nich, W/O Škarvada a W/O Petr. Zbylí zajatci prožili tuto krutou odyseu odděleně.

W/O Augustin Šesták byl společně s dalšími skoro třemi tisíci spojeneckými zajatci 18. července 1944 evakuován lodí z Memelu (z tábora Stalag Luft VI

v Heidekrugu, v Litvě) do zajateckého tábora Stalag Luft IVB v Gross Tychau v Německu. Zajatci byli urychleně evakuováni před blížící se Rudou armádou.

Většina zajatců byla přesvědčena, že se bude jednat o jejich poslední cestu. Zajatci očekávali, že Němci loď na širém moři potopí. K tomu naštěstí nedošlo. Transport na nevelké lodi Insterburg proběhl ve strašných hygienických podmínkách. Okolo 3000 zajatců bylo namačkáno v podpalubí i na palubě lodi.

Po přestoupení z lodi do vlaku dali Němci vždy po dvou zajatcích do železnic a po třiceti šesti hodinách jízdy, bez vody a jídla, byli zajatci vyhnáni z vlaku ve stanici Kiefnaide. Němci na zajatce pustili psy a vyvolali paniku střelbou a bitím puškami, pistolemi a bajonety. Přinutili zajatce k běhu po silnici jako stádo zvířat a připravili je o veškerý osobní majetek. Mnoho zajatců bylo zbito a utrpělo zranění. Velitelem této akce byl Hauptman Pickard.¹⁾

W/O Šesták byl, společně s dalšími zajatci, 6. února 1945 z tábora Stalag Luft IVB opětovně evakuován. Zajatci pochodovali v mrazivém počasí do vzdáleného zajateckého tábora Stalag 355 ve Fallingbosten v Německu. Pochod v hlubokém sněhu měřil téměř 600 km a trval nepředstavitelně krutých 52 dní (!).

Téměř 700 osob na místo určení nedorazilo, při pochodu padli vysílením. Němci je naštěstí nechali převézt do místních nemocnic. Pokud by se jednalo o sovětské zajatce, Němci by je bez milosti postříleli na místě. Ten zbytek zajatců, který dorazil na místo určení, byl ve strašném stavu. Vyhublí zajatci ve špinavých otrhaných šatech.

Pochod poznamenal zdraví i W/O Šestáka. Po příchodu do tábora Stalag 355 onemocněl, což se paradoxně ukázalo jako výhoda. Zatímco většina zajatců byla brzy na to opět evakuována, on zůstal v táborové nemocnici. Tam ho také zastihla toužebně očekávaná svoboda. Dne 15. dubna 1945 byl tábor osvobozen 52. divizí britské armády.

Toto datum W/O Šesták uvedl v poválečném protokolu. W/O Augustin Šesták by se tak stal prvním osvobozeným čs. letcem, který se zúčastnil evakuačních pochodů a třetím osvobozeným čs. letcem vůbec.

Ovšem toto datum se neshoduje s datem, které uvedli další letci, již byli rovněž osvobozeni v táboře Stalag 355 ve Fallingbostenu. Je zřejmé, že W/O Šesták byl osvobozen až o den později. Po osvobození tábora byl W/O Šesták dopraven přes Brusel zpět do Velké Británie, kam dorazil 20. dubna 1945. Tedy téměř po pětiletém zajetí.²⁾

W/O Kresta k evakuaci tábora Stalag Luft VI v Heidekrugu poznamenal: „Když jsme se stěhovali z tábora Luft VI do Luft IV, byli jsme hnáni, přičemž s námi bylo zacházeno jako s dobytkem.“³⁾

Je jisté, že se W/O Kresta zúčastnil i další evakuace. Ovšem není zřejmé, zda byl z tábora Stalag 355 ve Fallingbostenu opětovně evakuován směrem k Schwerinským jezerům, kde by se 2. května 1945 dočkal vytoužené svobody u německé vesnice Parchim.

Brigádní generál Zdeněk Škarvada uvedl, že si na W/O Krestu v dalších evakuačních pochodech nepamatuje. Vyslovil dokonce domněnku, že W/O Kresta mohl zůstat, podobně jako W/O Šesták, v táboře Stalag 355, kde by se svobody dočkal 16. dubna 1945.⁴⁾

S W/O Krestou byl po válce sepsán velice stručný protokol. Z něho ovšem vyplývá, že se W/O Kresta přece jenom asi zúčastnil stejné kalvárie jako W/O Škarvada a W/O Petr. Jak totiž W/O Kresta uvedl: „Byl jsem příslušníkem transportu z Campu Luft IV do Hannoveru.“⁵⁾ Je možné, že se W/O Kresta při dalších evakuačních pochodech připojil k jiné skupince zajatců, a mohl tak svým českým kamarádům zmizet z očí.

Všechny výše uvedené možnosti však ve své práci popírá Vítek Formánek, který uvedl, že W/O Kresta se dočkal svobody již 22. dubna 1945. Bohužel, Vítek Formánek opět neuvedl, z jakého materiálu tento údaj převzal.⁶⁾

W/O Zdeněk Škarvada zanechal podrobnou vzpomínku na evakuaci z tábora Stalag Luft VI a následného pochodu smrti z tábora Stalag Luft IVB.

V poválečném protokolu W/O Škarvada uvedl: „Za pochodu z nádraží Gross-Tychau do tábora Luft IV /4-5 km/ byli jsme donuceni německou eskortou k běhu, při němž bylo do nás bodáno a použito psů. Ztratili jsme všechn osobní majetek, ježto jsme byli přivázáni jeden k druhému. Kdo vak neshodil sám, byl mu ze zad uříznut nebo stažen a rozkraden něm. důst., vojáky a civilisty.“⁷⁾

Na evakuaci po létech vzpomíná takto: „Způsoby transportace byly daleko od ustanovení smluvních závazků – ba humanity vůbec. Zajatci, často navzájem spoutáni k sobě řetězy, byli hnáni zfanatizovanými mladíky od Hitlerjugend (je zajímavé, že tento údaj neuvedl žádný jiný zajatec, jenž se zúčastnil tohoto pochodu v poválečném protokolu, pozn. autora) za vydatné pomoci a povelů velícího důstojníka, který nešetřil střelivem své pistole. Na sedmdesát zraněných a ubodaných zajatců zůstalo podél cesty do tábora. Co nedokázala zběsilost strážných, dokázali služební psi. A první týdny v táboře nebyly o nic lepší.“⁸⁾

Následný 600 km dlouhý pochod smrti z tábora Stalag Luft IVB do tábora Stalag 355 ve Fallingbostenu v Německu byl nepředstavitelně krutý. Strážení zajatců na pochodu během cesty přebrala domobrana a žáci námořní školy, kteří se k zajatcům chovali velice krutě.⁹⁾

Zajatci pochodovali 30 km i více denně v mrazivém počasí, v nedostatečném oblečení v strašných hygienických podmínkách. Ke všemu byli zajatci vystaveni nedostatku potravin a tekutin. Po dvaapadesátidenním vysilujícím pochodu byli ti, kteří do tábora dorazili, na konci svých sil. Nikdo ze zajatců si nedovedl představit, že by je měl čekat další vysilující pochod. K tomu však došlo již po týdenním pobytu zajatců v táboře Stalag 355. Zajatci se vypravili směrem na západ k Lübecku.¹⁰⁾

Krutý pochod byl o to zoufalejší, že zajatci byli ke všemu vystaveni útokům spojeneckých „hloubkařů“, kteří považovali útvar za pochodující německé vojáky. Docházelo ke zraněním i úmrtím.

W/O Petr, který putoval společně s W/O Škarvadou, na krutý pochod smrti z tábora Stalag 355 vzpomíná takto: „V Luftu IV jsme od začátku března 1945 (zde zrazuje Františka Petra paměť, v té době se nacházel v táboře Stalag 355, pozn. autora) slyšeli palbu sovětských děl a Němci nás z tábora vyhnali a pochodovali jsme na západ. Měli jsme dělat dvacet km denně, spali jsme po stodolách ve vesnicích. Během cesty byl velký hlad.

Během dubna už v západním Německu napadli naši kolonu dva stíhači RAF a třebaže jsme mávali jako blázni vším možným, jeden z nich zahájil palbu. Zahynulo celkem 6 Angličanů, 1 Čech (autor této knihy neví o žádném čs. letci, který by takto zahynul. Pravděpodobně se jednalo o příslušníka pozemní armády, pozn. autora).⁴¹¹⁾

Mnoho zajatců již ani nedoufalo, že se dožijí konce války. Brigádní generál Zdeněk Škarvada vzpomíná: „Jednou večer jsme byli nahnáni do veliké stodoly. Byli jsme s Frantou Petrem na patře, ostatní byli dole na slámě. Najednou slyšíme, jak nad námi přelétává Mosquito.

A už slyšíme svištění letecké pumy. Jedna vybuchla v naší těsné blízkosti, až stodola nadskočila. Bylo to hodinu po půlnoci. Teď začalo být všude kolem živo a všichni byli hned vzhůru. Mosquito však zaútočilo ještě jednou a už nám nad hlavou létaly svítící střely. Po prvním útoku zůstalo jedenáct mrtvých a hodně raněných. Navíc zápalné střely zapálily doškovou střechu stodoly.

Nastala nepředstavitelná tlačence. Všichni se chtěli dostat ven. Až venku, když jsme stáli ve studeném blátě, jsme si uvědomili, že boty a oblečení zůstalo uvnitř. Bez těchto věcí byl další pochod pro nás nepředstavitelný. Museli jsme pro ně zpátky do hořící stodoly.

Naštěstí se nám podařilo všechno zachránit. Za hodinu a půl celá stodola shořela.⁴¹²⁾

Zdeněk Škarvada a František Petr naštěstí pochod smrti přežili. Poté, co kolona zajatců došla až k Hannoveru, změnil transport opět směr kvůli blížící se frontě ze západu. Hrůzný pochod smrti konečně skončil. Dne 2. května 1945 byli zajatci u německé vesnice Parchim u Schwerinských jezer osvobozeni 6. britskou výsadkovou divizí. Zajatci měli za sebou bezmála 1000 km krutého pochodu.¹³⁾

Pouze dvěma čs. letcům se podařilo utéct z evakuačního pochodu, W/O Bedřich Valner byl jedním z nich.

W/O Valner rovněž zanechal vzpomínku na otřesný zážitek evakuace z tábora Stalag Luft VI do tábora Stalag Luft IVB. Do protokolu uvedl: „Dne 18. července 1944 jsem byl ve skupině britských zajatců, která byla hnána klusem ze stanice Kiefneide do tábora Luft IV klusem. Při této cestě bylo hodně zajatců pobodáno bodáky, pokousáno psy a bylo též vypáleno několik ran z pušek a pisto-

lí. Velitelem transportu byl Hauptman Pickart. Účelem onoho hnusného aktu bylo zbavití zajatce veškerých potřeb a potravin, které většinou nesli na zádech a pak mstíti se za bombardování německých měst, což vyplývalo z hysterických výkřiků velícího důstojníka a strážných.¹⁴⁾

Stejně jako výše uvedení letci se zúčastnil 6. února 1945 evakuace tábora Stalag Luft IVB a následného strašného pochodu do tábora Stalag 355 ve Fallingbosten. W/O Valner však na tom byl velice špatně. Jeho fyzický stav mu neumožňoval, aby bez pomoci do tábora Stalag 355 dorazil. Jeho kamarádi, Zdeněk Škarvada a František Petr, ho proto vzali mezi sebe a doslova ho do tábora dotáhli.

Bedřich Valner se kamarádům snažil pomoci jinak. Brigádní generál Zdeněk Škarvada vzpomíná, že si W/O Valner na tomto pochodu vysloužil přezdívku „kuna“. Kdykoliv transport zastavil u nějaké vesnice na krátký odpočinek. W/O Valner doslova jako kuna prolítl všechny kurníky ve vesnici a někdy byl jeho lup vydařený. Podařilo se, že sobě a kamarádům přinesl po jednom syrovém vajíčku, které hladoví zajatci ihned vypili.¹⁵⁾

Když W/O Valner s pomocí W/O Škarvady a W/O Petra dorazil do tábora, byl u konce svých sil.

Dne 8. dubna 1945 Němci rozhodli z tohoto tábora evakuovat před blížící se frontou britské důstojníky a letce. Zajatci za sebou měli 52 dní strašného pochodu a v táboře byli pouhých čtrnáct dní. Většina se vůbec nestačila dát do pořádku a před nimi byla vidina dalšího strašného pochodu. W/O Valner se pevně rozhodl znovu toto utrpení nepodstoupit již vzhledem k tomu, v jakém byl fyzickém stavu.

Po jednodenním pochodu se rozhodl z kolony utéct. Od jednoho německého vojenského zběha se dozvěděl, že byli mezi posledními zajatci, kteří byli z tábora evakuováni. Ráno 9. dubna 1945 se W/O Valner pod záminkou donesení vody vzdálil od stodoly, kde kolona odpočívala a v níž byli zajatci drženi. Za pomoci jednoho Angličana, který mu pomáhal v pumpování vody se mu podařilo dostat se z dohledu strážných. Po čtyřhodinovém pochodu a překonání několika nebezpečných situací se mu podařilo dostat se nepozorovaně zpět do zajateckého tábora.

Dne 11. dubna 1945 většina Němců patřících k táboru tuto oblast opustila, až na malý strážný oddíl. Táborová policie, kterou zřídili v této chvíli zajatci a jejímž členem byl i W/O Valner, převzala faktickou kontrolu oblasti až do příchodu britských vojsk 16. dubna 1945. Pak již W/O Valner čekal pouze na toužebně očekávaný návrat do Velké Británie.¹⁶⁾

W/O Jaroslav Nyč

W/O Jaroslav Nyč byl pravděpodobně 18. července 1944 evakuován z tábora Stalag Luft VI v Heidekrugu. On sám však v protokolu uvedl, že byl evakuován již v červnu 1944. Je ovšem možné, že si spletl datum.

Bohužel, W/O Nyč zanechal o této i následných událostech velice stručné sdělení v poválečném protokolu: „V únoru (1944, pozn. autora) jsme byli převezeni do Stalag Luft VI v Memelu (Heidekrugu, pozn. autora) a v červnu (správně zřejmě v červenci, pozn. autora) evakuováni před postupem Rusů do Stalag 355 ve Fallingbostenu, kde jsem byl 16. dubna (1945) osvobozen Angličany a 25. dubna převezen do Anglie.“¹⁾

Je možné, že Jaroslav Nyč se v protokolu poněkud zmýlil. Pokud byl evakuován ze stejného tábora jako výše uvedení letci, je pravděpodobné, že by sdílel i podobný osud. Tedy, byl by nejdříve evakuován do tábora Stalag Luft IVB a z něho potom v únoru 1945 teprve do tábora Stalag 357 ve Fallingbostenu. To, že z tohoto tábora nebyl dále evakuován jako každý letec, svědčí o tom, že byl zřejmě nemocný. A tak se podobně jako W/O Šesták a W/O Valner dočkal osvobození v tomto táboře.

Vzhledem k tomu, že Jaroslav Nyč zemřel již 23. ledna 1978 ve Velké Británii, pravdu o konci jeho života v zajetí se pravděpodobně nikdy nedozvíme.

F/Sgt Gustav Přístupa

Dne 8. listopadu 1944 byl F/Sgt Gustav Přístupa odvezen do tábora Stalag Luft VII v Bankau (Německo). Byl zde umístěn do 18. ledna 1945, kdy byl tábor evakuován před blížící se frontou. Zajatci pochodovali v mrazivém počasí do Goldbergu, odkud byli vysílení odvezeni dobytčáky do tábora Stalag IIIA v Luckenwaldu (Německo). Zde se zajatci 22. dubna 1945 dočkali vytoužené svobody. Tábor byl osvobozen Rudou armádou.

F/Sgt Přístupa byl 20. května 1945 převezen do Halle a odtud 25. května 1945 letecky dopraven do Bruselu a z Bruselu 26. května konečně do Velké Británie.¹⁾

Gustav Přístupa zemřel 2. května 1995 v Kanadě.²⁾

W/O Antonín Ocelka

V lednu 1945 se W/O Antonín Ocelka nacházel v táboře Stalag Luft VII v Bankau (Německo). Z tohoto tábora byl 9. ledna 1945 převezen do tábora Stalag 344. Zde však nezůstal dlouho. Již 20. února 1945 byl odvezen do tábora Stalag VIIB. Tam se 26. dubna 1944 dočkal osvobození americkou armádou.¹⁾ To je vše, co Antonín Ocelka uvedl do poválečného protokolu.

Bohužel, Antonínu Ocelkovi osud vyměřil krátký život. Tragicky zahynul již 1. července 1949 při letecké nehodě u Čáslavi. O jeho životě v zajetí se tak zřejmě opět nic podrobnějšího nedozvíme.

W/O Jaroslav Klvaňa

V červnu 1944 byl W/O Jaroslav Klvaňa přemístěn do zajateckého tábora Stalag Luft VI v Heidekrugu. Odtud byl v červenci (pravděpodobně 16. 7.) 1944 evakuován do zajateckého tábora Stalag 357 v Toruni.

Bohužel, W/O Klvaňa nezanechal o evakuaci podrobnější informace. V poválečném protokolu dále pouze uvedl, že: „Po třech týdnech byl tento tábor evakuován k Hannoveru. 6. dubna (7. dubna? viz W/O Netopil) 1945 došlo k opětovnému evakuování (z tábora Stalag 355 Fallingbosten, pozn. autora), kde se mně podařilo po jednodenním pochodu uniknout. Za dvacet čtyři hodin jsem byl opětně chycen a vsazen do zajateckého tábora u Bremen /Americký zajatecký tábor/. Osvobozen jsem byl spojeneckou armádou dne 28. dubna 1945.“⁽¹⁾

Jaroslav Klvaňa dne 9. května 1983 zemřel ve Velké Británii. Z tohoto důvodu se o konci jeho válečného zajetí nedozvíme nic bližšího.

W/O Karel Valášek

S W/O Karlem Valáškem nebyl sepsán poválečný protokol. Naštěstí nám tento letec zanechal na poslední chvíli v zajetí skromnou vzpomínku: „Z tábora Dulag Luft jsem byl přemístěn do tábora Stalag Luft VII v Bankau. V lednu 1945 jsme pěšky pochodovali přes Sagan a Wittenberg do dalšího tábora Stalag IIIA v Luckenwalde.

Koncem dubna jsem tento tábor opustil společně s jedním britským důstojníkem a podařilo se mi dostat k americké armádě. Ta nás dopravila na letiště Halle nedaleko Lipska. Po krátkém zotavení nás převezla do Bruselu a pak do Anglie.“⁽¹⁾ W/O Valášek byl posledním čs. letcem, který využil evakuačního zmatku a podařilo se mu koncem války uprchnout.

S/Ldr Jiří Maňák, DFC

V lednu 1945 zuřila sovětská ofenzíva, která ničila na východní frontě německou pozici za pozicí. Zajatci v táboře Stalag Luft III v Saganu se nemohli dočkat, až přijdou sovětské vojáky. Když konečně Rudá armáda do tábora dorazila, našla ho prázdný. Němci rozhodli tábor 26. ledna 1945 evakuovat.

Na zajatce čekal strašný pochod smrti, mezi těmito muži byl i S/Ldr Jiří Maňák.

Zajatci pochodovali ve strašném mrazu ve dne i v noci v třiceticentimetrovém sněhu. Jediné jídlo, které zajatci dostávali, byl pouze talíř polévky denně (!). Pochod byl nekonečný, plných sto kilometrů až do Spembergu. Tam na letce čekaly dobytčáky. Ve vagónech bylo přesně tolik místa, že si zajatci mohli pouze sednout. Pohybovat se nedalo. Zajatci jeli plných šestatřicet hodin, bez jídla. Žízeň zahnali šálkem vody z lokomotivy.

Konečnou stanicí byl pro část zajatců (především Američanů) starý špinavý a naprosto přelidněný tábor Stalag VIIA v Moosburgu. Druhá část zajatců (především Britové) byli evakuováni do námořnického tábora Farmstedt asi 30 km od Brém. Zajatci měli štěstí v neštěstí, pokud by jejich vlak objevili spojenečtí stíhači – hloubkaři, znamenalo by to pro mnoho z nich jistou smrt.

Když britští zajatci konečně 4. února 1945 stanuli před branou do tábora, lilo pro změnu jako z konve. Němci počítali a prohlíželi zajatce před vstupní branou dlouhých sedm hodin. Teprve potom byli zajatci odvedeni na baráky.

Nejeden z mužů se zhroutil vyčerpáním. Sedmdesát pět mužů chybělo. Asi polovina zajatců byla v takovém stavu, že nemohli v transportu pokračovat a museli být zanecháni na různých místech pochodu. Zbytek zajatců byl „nezvěstný“. Nikdo nevěděl, zda se jim podařilo z transportu utéct nebo je Němci zastřelili. Z těch, kteří zbyli, bylo sedmdesát procent nemocných. Všichni neuvěřitelně zhubli a mnozí vypadali jako chodící kostry.¹⁾

K tomu, aby se dali zajatci do pořádku, nebyl přelidněný námořnický tábor vhodným místem, američtí zajatci na tom byli ještě hůře. Pro ilustraci, jaké panovaly poměry v zajateckých táborech, kam proudily davy zajatců z ostatních evakuovaných táborů, si popíšeme situaci v táboře Stalag VIIA v Moosburgu.

Tento tábor byl jedna velká katastrofa. Bylo to „hnízd“ malých ohrazených shromaždišť zajatců separovaných ostnatým drátem, který ohrazoval staré polo-rozpadlé ubikace natěsnané u sebe. Údajně to byl zajatecký tábor, který měl pojmut 14 000 francouzských válečných zajatců. Nyní, na konci války, zde bylo umístěno, či lépe řečeno „stěsnáno“ okolo 130 000 válečných zajatců všech národností a hodností.

V některých barácích byla pouze hliněná podlaha, od které šel pochopitelně značný chlad. V barácích byly dřevěné palandy spojené do bloků pro dvanáct mužů, běžné bylo nacpat 500 mužů do budovy určené původně k již tak nepohodlnému ubytování 200 mužů.

Všechny budovy byly beznadějně zamořené hmyzem. S jarem se někteří průbojnější zajatci přestěhovali z baráků zamořených hmyzem do stanů, které byly určeny pro neustávající proud nově přichozích zajatců, kteří sem byli evakuováni z ostatních táborů. Někteří muži si vybrali ke spánku holou zem, usazovali se v úzkých příkopech, aby se chránili před možnými leteckými útoky. Na jaře roku 1945 připomínal tábor obrovskou „přivandrovaleckou“ vesnici.²⁾

Zajatecký tábor Stalag VIIA v Moosburgu (Bavorsko) byl pro mnoho zajatců konečnou stanicí, kde se dočkali osvobození. Bylo to z toho důvodu, že tábor ležel na místě, které bylo relativně nejvíce vzdálené od postupujících spojeneckých front.

Britští zajatci, mezi kterými byl i S/Ldr Maňák, se vzrušením vyslechli zprávu, že spojenci překročili Rýn. Britským zajatcům ze Saganu však nebylo dopřáno, aby se dočkali svobody v námořnickém táboře Farmstedt. Dne 9. dubna 1945 Němci rozhodli tábor evakuovat před blížící se frontou. Zajatci byli nuceni vydat se na další pochod, tentokrát na sever.

I když byl tento pochod oproti předchozímu méně vysilující, přibyli další mrtví. Někteří zajatci byli zastřeleni při pokusu o útěk německými strážnými, jiní padli za oběť spojeneckým hloubkařům, kteří nerozeznali, že se nejedná o německou kolonu.

Paul Brickhill, jeden z účastníků tohoto pochodu, dokonce uvedl, že: „Strážní postupovali s transportem k Labi a měli příkaz zastřelit všechny zajatce, jestliže se jim nepodaří dorazit na určené místo ve stanovenou dobu. O tomto nařízení však zajatci naštěstí nevěděli. Nicméně i strážní cítili, že poslední dny války jsou sečteny, byli opatrnější, mírnili se ve svém řádění, a i když se k Labi podle plánu nedošlo, rozkaz nedodrželi. „Zapomněli“ raději své zajatce postřílet.“⁴³⁾

Transport se 30. dubna 1945 přiblížil asi 12 km k Lübecku. Zde zajatci odpovídali na farmě ve Wuhlmenal v opuštěných stodolách. Zajatci vzrušeně poslouchali stále bližší dunění děl, které zaznívalo od Labe, 1. britská armáda překračovala řeku.

Dne 2. května 1945 se střílelo již na silnici, v bezprostřední blízkosti ukrytých letců: „Mezi stromy se od jihu blížily dva tanky. Nervy mužů byly napnuté k prasknutí, nemohli ještě rozeznat, jsou-li to Němci nebo Britové. Po chvíli se otevřel poklop prvního tanku a dva Tomíci (označení pro britského vojáka, pozn. autora) vystrčili hlavu. Muži se k nim rozeběhli, radostí bez sebe.“⁴⁴⁾

S/Ldr Maňák si dokonce přesně pamatoval čas osvobození, když byli zajatci 2. května 1945 osvobozeni 11. Armoured Division. Jak uvedl do protokolu, bylo to přesně v 11.50 hodin.⁵⁾

W/O Bohumil Netopil

Dne 11. února 1944 byl W/O Bohumil Netopil přemístěn do tábora Stalag Luft VI v Heidekrugu. Z tohoto tábora byla část zajatců 16. července 1944 evakuována do zajateckého tábora Stalag 357 v Polsku, odkud však byli zajatci již 8. srpna 1944 opětovně evakuováni před blížící se Rudou armádou. Zajatci byli převezeni vlakem do tábora Stalag 355 ve Fallingbosten v Německu. Zde byli umístěni řadu měsíců, až do 7. dubna 1945. Potom byl tábor evakuován před blížící se frontou, bez bližšího místa určení. /Je pravděpodobné, že stejnou evakuaci prožil i W/O Klvaňa. Tomu se ovšem podařilo z pochodu z tábora Stalag 355 uprchnout a po dopadení a vsazení do jiného zajateckého tábora se dočkal svobody již 28. dubna 1945./

Hladoví zajatci pochodovali směrem na západ. Konvoj byl po cestě napaden britskými Typhoony. Britští stíhači nedokázali z výšky rozlišit, že se jedná o kolonu spojeneckých zajatců. Výsledek útoku byl krutý. Kromě několika německých strážných bylo zabito i 75 zajatců. W/O Netopil měl štěstí, letecký útok přežil.

Bylo to paradoxní, ale pro zajatce byli koncem války spojenečtí stíhači – hloubkaři nebezpečnější než němečtí strážní. Konečně byl konvoj 2. května 1945 osvobozen kanadskými vojáky v Albsfeldu. O týden později se W/O Netopil hlásil na letišti Cosford ve Velké Británii.¹⁾

W/O Karel Šťastný

V únoru 1944 byl W/O Karel Šťastný přemístěn do tábora Stalag Luft VI v Heidekrugu. V červenci 1944 byl společně s částí ostatních zajatců evakuován do tábora Stalag 357 v Toruni, pak byl tábor: „Evakuován do Fallingbostenu, kde jsme se zdrželi do 8. dubna 1945, kdy jsme byli pěšky evakuováni směrem na Lübeck. Osvobozeni jsme byli 2. května 2. anglickou armádou.“¹⁾

W/O Šťastný tedy zažil podobný konec války jako W/O Netopil, který byl z tábora Stalag 355 ve Fallingbostenu evakuován o den dříve.

Karel Šťastný se po komunistickém puči v únoru 1948 rozhodl podruhé odejít za hranice. Dne 16. června 1948 uletěl společně s Josefem Bernátem a Zdeňkem Sichrovským do Velké Británie. Opět vstoupil do RAF, bohužel 10. ledna 1958 tragicky zahynul při letecké nehodě.²⁾

W/O František Knotek

V roce 1944 se W/O František Knotek nacházel v táboře Stalag Luft VI v Heidekrugu. V červenci 1944 byl evakuován do Stalagu 357 v Toruni, ale již v srpnu je opět evakuován do tábora Stalag 355 ve Fallingbostenu. Zde se 5. května 1945 dočkal osvobození. Potom byl letecky přepraven do Velké Británie, kde se nejdřív musel zotavit ze svých válečných zranění v RAF Hospital v Cosfordu.¹⁾

Bohužel, s W/O Knotkem byl po válce sepsán velice stručný protokol. Z toho důvodu máme omezené informace o konci jeho zajateckého života.

Českoslovenští letci osvobozeni v táboře Oflag IVC Colditz

Ani v tak přísně střeženém táboře jako byl Oflag IVC neztratili zajatci kontakt se světem. Denně byli informováni o dění na frontě přímo ze zpráv BBC. V místnosti, o níž vědělo jen pár zasvěcenců, byl ukryt silný radiopřijímač. Tento přístroj sestavili angličtí námořní telegrafisté.

Každého jistě napadne, kde vzali zajatci potřebné součástky? Potřebný materiál na výrobu rádia propašovali do tábora sami Němci. Ano, Němci. A to díky odvaze a důvtipu čs. letce W/O Čenka Chaloupky, kterého kvůli výslovnosti nazývali spojenečtí zajatci – Čeko.

Alois Šiška na celou událost vzpomíná ve své knize: „Měli jsme i vlastní rádio, samozřejmě tajné. Sestavili je angličtí námořní telegrafisté, součástky nám propašovali Němci. Přisun potřebného materiálu zařídil náš Čeko, našel si mezi strážnými svůj typ – a čekal. Dočkal se. V příhodném okamžiku hodil z úkrytu před strážného větší nedopalek cigarety. Němec, silný kuřák, k ní došel a znervozně, až se celý třásl. Obkročil kouřící nedopalek, rozhlížel se. A pak šluk a rychle druhý, až mu z anglické cigarety oči zaslzely.

Najednou, jako z nebe spadlý, stál Čeko u něho. Požitek z kouření rázem strážného opustil. Ještě chvíli se třásl a zdráhal, ale nakonec si cigarety, které

mu Čeko nabízel, vzal. Strach z ruské fronty byla zlá věc, zvláště v této době. A protože milý strážný napřed bral, potom musel i dávat.⁴¹⁾

Koncem války byla situace ohledně stravování velice špatná. Balíčky od Červeného kříže prakticky přestávaly docházet a německé přiděly byly stále menší. Zajatci se potom často: „Jako supi vrhali na dřevěnou káď s vynášenými odpadky a rukama v ní lovili kdejakou shnilou slupku z tuřínu, kterou kuchaři do kádě hodili. Nikdo přitom nerespektoval hodnotu nebo stavovské skupiny, na to nebyl čas. Jen rychle urvat, co se dá, než Němci odvezou káď do výkrmny prasat. Často leckterý hladovec utřil k hrsti smradlavých slupek, které pak opral kartáčkem na zuby a přidal do řídké polévky, navíc ještě od strážného kopanec nebo ránu pažbou.“⁴²⁾

I v tomto vysoce střeženém táboře pracoval výbor pro útek. Jeho aktivním členem byl W/O Čeněk Chaloupka. Byl zodpovědný za podplácení a korupci německých strážných.

W/O Chaloupka uměl výborně německy, takže se k úkolu výborně hodil. A ještě jedna skutečnost mu pomáhala, byl to jeho vzhled. W/O Chaloupka byl podobný americké filmové hvězdě Errolu Flynnovi. Také z tohoto důvodu dostal od výboru za úkol navázat kontakt s asistentkou místního zubaře, jenž byl prominentní nacist. Tohoto úkolu se W/O Chaloupka zhostil na výbornou. Zajatci byli od této asistentky informováni o dění na velitelství tábora i ve městě Colditz.³⁾

Zajatecký tábor Oflag IVC stál sice na skalnatém povrchu, ale to výbor pro útek neodradilo od práce na tunelech. Jeden z tunelů omylem vyústil místo v hradním příkopu ve skladišti zbraní. Zajatci je pochopitelně ukryli na vhodné místo, aby až přijde čas, je mohli využít proti svým věznilům.⁴⁾

Útek z tábora by se zdály vzhledem k jeho střežení vyloučené, přesto se děly. Holandský důstojník van Ruth projel v uniformě německého Hauptmanna celým Německem a zadržen byl až na švýcarských hranicích.⁵⁾

Byly i jiné pokusy o útek. Jeden takový se odehrál na podzim roku 1944. Jednou za čtrnáct dní chodili zajatci v malé, asi třicetičlenné skupině na procházku do velkého parku, který se rozkládal kolem hradu. Strážní se samopaly se rozmístili do všech koutů, aby měli zajatce na očích. Celý park byl pokryt zažloutlým listím. Kopyky shrabaného listí lemovaly cestu, po níž se zajatci procházeli. Před vycházkou dostali zajatci rozkaz, aby každý nenápadně posbíral a v kapsách ukryl co nejvíce listí.

Při příští vycházce se shromáždili především vysocí a robustní zajatci. Byl mezi nimi i menší štíhlý zajatec v dlouhém anglickém pěchotním plášti khaki barvy. Strážní se postavili na svoje místo a zajatci se mezi sebou různě poštuchovali, aby vytvořili zmatek. Toho využil zajatec v dlouhém plášti.

Když se nacházel uprostřed poštučujících se zajatců, rychle svlékl svůj plášť a obrátil ho naruby a vklouzl pod něj. Plášť byl pečlivě pokryt našitým listím.

Zajatci pak na něho přihodili trochu listí a lidská „kopka listí“ byla k nerozeznání od skutečné. Vše proběhlo dobře a až večer zjistili Němci, že jim jeden zajatec chybí. Okamžitě vyhlásili poplach a pročešávali okolí, bezvysledně, zajatce nechytli.⁶⁾

I v tomto táboře se prováděly denní „apely“, za účelem spočítání zajatců. Hlavní nástup byl v sedm hodin ráno a v pět hodin odpoledne. Naše letce v Colditzu nejvíce pochopitelně trápila nejistota ohledně jejich osudu. Nikdo z nich nevěděl o rozhodnutí, že s čs. „zrádci“ proběhne soud až po „vítězné“ německé válce (podrobněji viz kapitola IV). Každý den pro ně začínal s myšlenkou, zda nebude poslední: „Každý uplynulý den jsme považovali za darovaný...“⁷⁾ Tato slova potvrdil i jiný letec: „...my, zajatci čekající na soudní přelíčení, žijeme v nejistotě, jak s námi bude naloženo.“⁸⁾

Jak napsal Vilém Bufka: „Zprávy z front nenechávaly nikoho na pochybách, že náš závod s časem vstupuje do finise a že o našem životě či smrti se rozhodne v nejbližších dnech.“⁹⁾

Koncem ledna 1945 vstoupila Rudá armáda do Pomořanska a Braniborska. Spojenci zlikvidovali německou ofenzivu v Ardenách a březnu 1945 překročili Rýn. Zajatci věděli, že konec války je otázkou měsíců, či snad týdnů. Věděli to i Němci, kteří nařídili odsun zajatců – prominentů první třídy, které chtěli využít jako rukojmí. Na ostatní zajatce přišla řada co nejdříve.

Dne 3. dubna 1945 při ranním apelu německý velitel tábora oznámil, že odpoledne ve 14.00 hodin bude tábor evakuován. Zajatci se měli vydat pěšky jižním směrem na Plavno (Plauen). Během dopoledne byly zajatcům vydány zbytky potravinových balíčků Červeného kříže. Britský velitel tábora vyjednával s německým o odložení evakuace. Německý velitel tábora nakonec odložil termín evakuace tábora na 14. duben 1945 v 10.00 hodin.¹⁰⁾

Britský velitel tábora rozhodl, že zajatci musí za každou cenu setrvat na místě a neopustit tábor. Německé velení nechalo v reakci na toto rozhodnutí rozeřadit ve střešním prostoru na několika místech strážné s kulometry, které směřovaly na dvůr obklopený ze všech stran budovami. Zajatci se proto vyhýbali pochůzkám po dvoře, aby neprovokovali německé strážné. Chodili pouze pro jídlo do kuchyně, která byla umístěna v jednom křídle budovy.¹¹⁾

Britský velitel tábora se rozhodl znovu jednat s německým. Zajatci byli připraveni k odporu a za žádnou cenu nechtěli dovolit evakuaci tábora. Německý velitel tábora Hauptmann Menge vyhrožoval zásahem gestapa a jednotkami SS.

Britský velitel sdělil, že zajatci mají zbraně a budou se bránit. Neopomněl zdůraznit, že spojenci již o táboře vědí (podle Viléma Bufky se zajatcům podařilo navázat kontakt s předsunutými americkými jednotkami). Dále oznámil německému veliteli, že obsazení tábora spojenci je otázkou několika dnů a slíbil mu důstojné zacházení jako budoucímu zajatci. Hauptmann Menge nic neslíbil, ale odsun se začal protahovat.¹²⁾

Dne 15. dubna 1945 po celé dopoledne létali nad městem Colditz a jeho okolím američtí stíhači, kteří důkladně pročesávali prostor. Hrozilo nebezpečí, že by mohli zaútočit na tábor. Zajatci se rozhodli z bleděmodrých proužkovaných povláků vytvořit velký nápis POW (Prisoners of War), který umístili na nádvoří hradu. Teď již jenom čekali, jak se zachovají američtí stíhači. Jeden ze stíhačů přeletěl hrad a vrátil se zpátky s mávajícím křídly. Dal tak zajatcům na vědomí, že hrad je místo, ve kterém jsou umístěni zajatci.

Německý velitel tábora téhož dne zrušil stanoviště strážných na střeše budovy, nechal otevřít sklepní prostory v budovách a zpřístupnil je zajatcům. Dále německý velitel požádal zajatce, aby do oken nevyvěšovali bílé vlajky z ručníků. V okolí města se nacházela divize SS, která by v takovém případě neváhala zahájit palbu do hradu.

Od ranních hodin 15. dubna 1945 mohli zajatci z oken pevnosti vidět, že na jižní straně nedaleko města Colditz panoval čilý ruch předvoje americké armády. Zajatci provedli předběžné rozmístění zajatců do jednotlivých sklepů, které měly v případě potřeby sloužit jako kryty. Prostor kuchyně s přilehlými místnostmi byl určen jako nouzová ošetrovna raněných.¹³⁾

Ve 14.00 hodin 15. dubna 1945 zahájila americká armáda dělostřeleckou palbu na město Colditz. Město se začalo proměňovat v trosky. Jeden z granátů zasáhl i zajatecký tábor. Dopadl na roh divadelní místnosti, která byla přeplněna francouzskými zajatci. Dva francouzští zajatci byli zraněni. Zajatci okamžitě opustili zasaženou místnost a přemístili se do sklepních prostor.

Přibližně ve stejnou dobu se německé velitelství tábora dobrovolně vzdalo zajatcům. Němci byli umístěni do jedné z místností pevnosti. Britský velitel tábora vybral mezi zajatci dobrovolníky, kteří umístili na střechu, svažující se ve směru, odkud šla americká palba, britskou, francouzskou a polskou vlajku. Po krátké době již nebyla pevnost centrem pozornosti americké palby. Napravo od hradní pevnosti byla ve svahu zakopaná německá dělostřelecká baterie. I když americké dělostřelectvo zaměřilo palbu na tuto baterii, ani jeden granát již nedopadl na tábor. Urputný boj o Colditz trval od 14.00 hod do 20.30 hodin 15. dubna 1945. Potom palba utichla a v noci byl slyšet jenom rachot tanků.¹⁴⁾

Bylo ráno 16. dubna 1945. Ve městě panoval relativní klid, který byl přerušen občasným výstřelem: „A pak, ve chvíli, kdy už ticho bylo nesnesitelné, se ozval šramot – brána (tábora) se začala zvolna otvírat. A v ní se objevil první americký voják. Zaprášený, unavený, s automatem u boku a s pohaslou cigaretou v koutku úst.

Několik vteřin jsme stáli nehybní, neschopní ze sebe vypravit slovo. A náhle do toho absolutního ticha vpadl uragán. Jásot, výkřiky, pozdravy smích i pláč. A úleva byla tak nesmírná, jak nesmírné bylo předtím napětí.

„Je to dost, že už jste tady,“ křičel vedle mne kdosi bez sebe štěstím, „to vám to trvalo!“

A ten voják v bráně odhodil cigaretu, posunul si přilbu do týla, poslal nám širokánský úsměv a pronesl ryzí češtinou:

„Jó, kluci, to už nám musíte prominout. Dělali jsme opravdu, co jsme mohli.“

Vrhli jsme se na něho jako zběsilí. Když srovnal kostru po našich objetích, představil se.

„Joe Štefan, Nebraska.“

Tohle je možné jen v životě. V knížkách to vypadá vymyšleně, mihlo se mi hlavou a spolu s tím tisíce dalších zbytečností, jako bych se dosud bál uvědomit si to hlavní, to jediné, to po dlouhá léta neuvěřitelné: že jsme svobodni. Ale už jsem vykřikl, až mi přeskakoval hlas:

„Kluci, vždyť my jsme svobodný!“ „Svobodný! Svobodný! Svobodný!“¹⁵⁾

Jiný letec ve svých vzpomínkách napsal, co prožíval asi každý z nich: „V hlavě mi víří řada myšlenek – je to možné, že jsem vysvobozen z německého zajetí? Je to skutečnost nebo sen? Již nepůjdu před říšský německý soud do Torgunu. Co asi dělají doma rodiče a sestra? Zastihnu je všechny pohromadě? Jak asi prožívali celé údobí německého jha? ... Oči mám zaslzené, nikoliv steskem, ale spíše nepopsatelnou radostí z nově nabyté svobody.“¹⁶⁾

Netrvalo dlouho a do tábora přijelo první americké nákladní auto, které přivezlo dostatek potravin. Zajatci se mohli po dlouhé době dosyta najíst dobrého chleba a masa. Američané si v hradní pevnosti zřídili přechodné velitelství.

Zajatci měli dovoleno pohybovat se volně v okruhu 2 km od města, avšak do setmění museli být kvůli bezpečnosti zpět v táboře. Mnoho zajatců se procházelo parkem, kde se kochali nezvyklou pestrostí zeleně keřů a trávniku. Bylo to neuvěřitelné, mohli se volně pohybovat.¹⁷⁾

Již ráno 17. dubna 1945 byli všichni zajatci RAF, tedy i čs. letci, odváženi na nákladních autech na letiště Koleda: „Naložili nás do kamiónů, které řídili černoši, i se zajatým Mengem jsme vyjeli z města. Zpívali jsme a bylo nám blaze při pomýšlení, že za pár hodin staneme zase po několika rocích na betonu letiště. Zpívali jsme a netušili, že v nedalekém lese na nás čeká ještě jedno setkání s německou smrtí. Dobře zamaskované tanky jsme spatřili, když už bylo pozdě. Zasvištěly kolem nás první granáty. Vše další se odehrálo ve vteřině. Kamión se otočil na místě a řítil se zpátky neuvěřitelnou rychlostí. Lítali jsme ze strany na stranu, zatáčky brali po dvou kolech. Několik granátů dopadlo těsně za námi, ale už nás nedostihly.

Řidič, během jízdy notně se posilňující z láhve whisky, nezpomalil, dokud jsme nenarazili na americké dělostřelecké baterie rozmístěné u silnice. Stačilo stručné vysvětlení našich velitelů a baterie se dala do práce. Až když se z německých pozic začal valit těžký černý dým, pokračovali jsme v cestě. Americké stíhačky nás chránily ze vzduchu. Zbytek cesty proběhl klidně.

K večeru jsme byli na letišti. Oholit se jako lidé, umýt se jako lidé, jít spát jako lidé – to byly zážitky! Teprve teď jsme si jaksepatří a naplno uvědomili, že naše zajetí definitivně skončilo. To se spalo.“¹⁸⁾

Z letiště Koleda byli čs. letci letouny dopraveni do Bruselu a odtud, opět letecy, do Velké Británie. Letouny přistály západně od Londýna na letišti Weskot. Zdejší hangáry byly na celé ploše upraveny jako jídelny, letci byli přivítáni chutným jídlem.¹⁹⁾ Pro čs. letce osvobozené z tábora Oflag IVC Colditz válka definitivně skončila.

Českoslovenští letci osvobození v táboře Stalag Luft I v Barthu

Koncem ledna 1945 se v táboře Stalag Luft I nacházelo osm čs. letců. Tábor byl vybudován na břehu zátoky a malý borový háj zakrýval pohled na moře, které bylo od tábora vzdálené necelé čtyři kilometry. Tábor byl rozdělen na britskou a americkou část. Vedle tábora stála rozsáhlá kasárna protiletadlového dělostřelectva.¹⁾

Před Vánoce 1942 byl velitelem tábora major Rybitschka, na kterého zanechal vzpomínku ve své knize Vilém Bufka: „Kromě nedostatku jídla představoval největší zdejší nepříjemnost velitel tábora major Rybitschka. Nejenom jméno, ale i ovládání češtiny prozrazovaly sdostatek zřetelně jeho původ. Navzdory tomu nebo možná právě proto české zajatce k smrti nenáviděl. Naštěstí byl před vánoce ve dvačtyřicátém odeslán na frontu, kde mohl svou oddanost Hitlerovi osvědčit účinněji. Po něm přišel hauptmann von Müller; tento zkrachovalý šlechtic nebyl sice o mnoho lepší, ale aspoň neviděl v zajatci zvíře, což někdy znamenalo moc.“²⁾

Zajatecký tábor Stalag Luft I byl především zpočátku určen pro poddůstojníky. V průběhu války v něm byl umístěn značný počet čs. letců – poddůstojníků, ke kterým na podzim 1944 přibyli ti důstojníci, kteří sem byli přemístěni po výsleších na pražském gestapu a věznění na Pankráci. Celkově prošlo tímto táborem v letech 1941-45 třicet šest čs. letců.³⁾

I v tomto táboře si čs. letci vydobyli dobré jméno. Sgt. Šiška byl vyhledávaným táborovým „hodinářem“, jiný čs. letec odléval všechny možné spojenecké odznaky a další tři čs. letci byli známi jako velmi dobří kuchaři.⁴⁾

V táboře byli kromě britských letců umístěni letci ostatních národností jako Čechoslováci, Poláci, Francouzi, a jiní, kteří sloužili v RAF, ale především velký počet amerických letců. Během druhé světové války zde bylo umístěno 7588 amerických letců a 1351 letců RAF.⁵⁾

V táboře bylo velmi živo a jakmile to počasí dovolilo, provozovaly se různé druhy sportů. Fotbal, rugby, volejbal, dávaly zajatcům vždy na chvíli zapomenout, že nejsou volni. Velmi populární, jako ostatně i v jiných táborech, bylo provozování zdejšího divadla a nedělní kázání anglického kněze, který slovem božím udržoval morálku.⁶⁾

Každý ze zajatců cítil, že konec války je otázkou několika měsíců. Aby britský velitel tábora připomněl zajatcům, že jsou stále vojáky, nařídil jednou týdně přehlídku. Po apelu byly jednotlivé baráky seřazeny k přehlídce. V rohu cvičiště byla

umístěna americká kapela, která řízným, rychlým pochodem uvedla zajatce do pohybu: „A tak tu defilovala četa za četou a každý se již cítil, jako by již byl účasten vítězného konečného pochodu. Musela to být zajímavá podívaná pro kolemjdoucí, jak tu na břehu německého moře a za německými dráty pochodují americké, britské a spojenecké jednotky za vyhrávání amerického pochodu „Kapitán“.

Duše zajatců prožívala přitom vždy sváteční chvíle a jejich oči hleděly přes klidnou hladinu mořské zátoky tam kdesi do dále a v té chvíli se jim zdálo, že dříve temná a záhadná budoucnost odhaluje pomalu svoji roušku a obraz lepších zítřků jako by jim kynul z těch dalekých rodných měst a vesnic, roztroušených po celém okrsku zemském. A v duších jim zní ještě slova kazatele: „Konec války se blíží. Každý z vás vykonal svoji úlohu v tomto velkém zápase. Nyní každý buď připraven – buď připraven pro mír a nezapomeň, že tentokrát ten mír musíme vyhrát.“⁷⁾

Začátkem dubna 1945 nastal v táboře rozruch. Německý velitel tábora prozradil zajateckému vedení, že v případě přiblížení se fronty má rozkaz provést evakuaci tábora směrem na západ. To pochopitelně zajatcům nevyhovovalo a proto spojenecké vedení tábora začalo vyjednávat s německým.

Zajatci si nemohli nevšimnout, že chování německých strážných, ale i velitelství se stalo přátelštějším. Němci si dovedli dobře spočítat, že konec války je za dveřmi a nechtěli si zbytečně přitížit chováním, které jim mohlo v blízké budoucnosti uškodit.⁸⁾

Vedení zajateckého tábora rozhodlo, že je evakuaci tábora nutné zabránit za každou cenu. Zajatcům byly již známy informace, jak takové evakuační pochody dopadly. Němci se při nich chovali neurvale a mnoho zajatců při nich padlo vysílením či byli dokonce při pokusu o útěk zastřeleni. Dále zde bylo velké nebezpečí útoku spojeneckých stíhačů, kteří většinou nedokázali rozlišit, že se nejedná o německou kolonu.

Britské i americké vedení tábora organizovalo obranu tábora. Každý barák měl svůj úkol. Byla vybrána speciální skupina zajatců, která měla za úkol přepadnout v případě potřeby německé strážné. Dále si spojenecké velení vymohlo, že zajatci si budou střežit skladiště potravin od Červeného kříže.⁹⁾

Všichni zajatci měli jakousi bojovou pohotovost. Přitom se stále vyjednávalo s německým velením. Václav Kilián ve svých vzpomínkách uvedl, že: „Německý velitel dostal rozkaz přesunout tábor a v případě, že to již nebude možné, tak zajatce postřílet.“¹⁰⁾

K tomu však již nedošlo, spojenečtí velitelé se s německým velitelem tábora dohodli. Večer 30. dubna 1945 okolo 22.00 hodin němečtí strážní vypnuli v táboře světlo a tábor opustili, přičemž nechali odemčenou bránu. Zajatci ještě téže noci převzali správu nad táborem. Byla vytvořena táborová policie, která měla zabránit případnému vstupu Němců, kteří v té době byli po celém Německu na pochodu před postupující frontou, do tábora.

Zajatci tomu mohli snadno zabránit, němečtí strážní ponechali v táboře i kulometry na strážných věžích.¹¹⁾ Neměli v úmyslu utíkat před sovětskými vojáky obtěžkáni kulometry. Jejich snahou bylo co nejdříve se vzdát spojeneckým vojskům.

Ráno 1. května 1945 zajatci viděli, že na strážních věžích hlídkují jejich kamarádi. Z dálky bylo slyšet dělostřeleckou palbu. Sovětská letadla přelétávala nad táborem. Přicházely různé zprávy o postupu sovětské armády. Odpoledne byl v táboře slyšet rachot tanků. Všichni zajatci se nahrnuli ven a očekávali příchod sovětských vojáků. Ti však nepřicházeli, tanky minuly tábor a jely dále na západ.

Bylo rozhodnuto vyslat kontaktní skupinu, která měla navázat kontakt s předsunutými sovětskými jednotkami. To se skutečně podařilo, zajatcům bylo přislíbeno, že určené sovětské jednotky dorazí do tábora. Všichni zajatci čekali netrpělivě u brány tábora. Spojenecké vedení tábora vydalo rozkaz, že zajatci nesmějí kvůli bezpečnosti opustit tábor.¹²⁾

Pomalou měrou nastával večer a Sověti nikde. Konečně bylo slyšet hukot auta. Brána se otevřela a dovnitř vjelo bojové vozidlo. Z něho vyskočil sovětský nadporučík a jeden voják. Celý tábor křičí a jásá. Zajatci se objímají se sovětskými vojáky a skandují slávu Sovětům: „Joe for King, Joe for president!“ Mnoho zajatců čekalo na tuto chvíli pět předlouhých let. Konečně byli svobodni.¹³⁾

Jedním z prvních sovětských vojáků v táboře byl mladý voják Vasil Bezugly. Na okamžiky příchodu do tábora po létech vzpomíná takto: „Ano, jsem živý svědek událostí oněch dnů. Vzpomínám, že byl květen 1945 na pobřeží Baltského moře u Barthu. Tam proběhlo velké sbatržení s britskými a americkými zajatci. Poprvé v mém životě jsem uviděl tabulku čokolády. Byla to velká krabice čokolády se znamením Červeného kříže a Půlměsíce. Myslím si, že se jednalo o britské a americké zajatce (nevím to přesně, ale v táboře se nacházelo okolo 9000 zajatců). Vyměnili jsme si adresy. Jeden ze zajatců (jeho jméno byloobby nebo Bobby, dnes si již nevzpomínám) mi dal svoji adresu, ale já ji ztratil – byl jsem tehdy velmi mladý (přinejmenším 19letý hoch). Potom jsme my všichni – Sověti, Američané a Britové – tři velké národy – zazpívali slavnou sovětskou píseň „Kaťuša“. Nakonec si vzpomínám na velké dopravní letadlo, které vzalo všechny zajatce na palubu.“¹⁴⁾

Dlouho do noci vyčkávali zajatci venku. Velitel tábora jim oznámil, že zítra sovětská armáda převezme velení tábora. Zajatci se rozešli a šli spokojeně spát.

Dne 2. května 1945 přijela sovětská armáda. Do velení tábora se nepletla, zajatci si nadále střežili tábor sami. Byly povoleny vycházky mimo tábor. Zajatci k tomuto účelu obdrželi od Sovětů legitimace, aby nedocházelo k nedorozumění. Někteří zajatci se vrhli do blízké vesnice, kde si vylili na Němcích zlost. Sověti tomu nijak nebránili.¹⁵⁾

Třetí den se podařilo sehnat sovětského velitele této oblasti, který zařídil, aby zajatcům bylo poskytnuto jídlo. I když bezprostřední osvobození tábora bylo pro-

vedeno sovětskou armádou, Sověti nevyvinuli žádné úsilí evakuovat zajatce z této oblasti.

Dne 6. května 1945 plukovník Byerly, bývalý americký velitel tábora, společně se dvěma britskými důstojníky z výsadkové divize, opustil tábor a odletěl do Velké Británie, kam dorazil 7. května 1945. Poté, co předal zprávu o podmínkách v táboře na velitelství 8. letecké armády, bylo rozhodnuto evakuovat osvobozené zajatce letecky. Tato operace byla dokončena 15. května 1945.¹⁶⁾

Osm čs. letců bylo evakuováno letecky na strojích B-17 Flying Fortress již 13. května 1945. Toho dne přistáli ve Velké Británii na letišti Ford u Londýna. Válka byla definitivně za nimi.¹⁷⁾

Zbývá tři českoslovenští letci osvobozeni na jiných místech

Sgt. Arnošt Zábrž byl druhým pilotem Wellingtonu KX-E, který nouzově přistál ráno 24. září 1940 v Holandsku. Pět členů jeho osádky se stalo prvními zajatými čs. letci ve druhé světové válce (podrobněji viz kapitola III). Sgt. Zábrž byl vystaven společně s dalšími téměř ročnímu pobytu v německých věznicích. To se podepsalo na jeho zdraví.

V zajateckém táboře Stalag Luft I v Barthu dostal 20. ledna 1944 chrlení krve a byla u něho zjištěna tuberkulóza. Od té doby byl v táboře léčen britskými doktory a od 3. července 1944 v sanatoriu Elsterhorst, od února 1945 v sanatoriu Hohenstein Ernstthal u Kamenice. Zde se dočkal osvobození 14. dubna 1945 americkou armádou. Stal se tak druhým osvobozeným čs. letcem na Západě. Zpět do Velké Británie byl letecky dopraven 26. května 1945.¹⁾

W/O Zdeněk Sichrovský do poválečného protokolu o závěru svého pobytu v zajetí uvedl, že: „5. listopadu 1943 jsem byl přeložen do Stalag IVB. V tomto táboře jsem byl až do 11. února 1944, kdy jsem odjel do Stalag Luft VI. Bez berlí jsem začal chodit asi v srpnu 1944. Na masáže nohou jsem chodil až do osvobození. Osvobozen jsem byl 1. května 1945 Rudou armádou.“²⁾

Sgt. Zdeněk Sichrovský, druhý pilot Wellingtonu KX-J, byl jedním ze třech mužů, kteří přežili pokus o nouzové přistání s tímto letounem. Sgt. Sichrovský přežil, ale byl velice těžce zraněn. Prakticky až koncem září 1943 byl propuštěn z nemocnice a přemístěn do zajateckého tábora. Ovšem bez berlí mohl chodit až v srpnu 1944 (podrobněji viz kapitola III).

Z tohoto důvodu zřejmě nebyl společně s dalšími zajatci v červenci 1944 evakuován z tábora Stalag Luft VI v Heidekrugu před blížící se Rudou armádou. Zřejmě však vůbec nezůstal v tomto táboře až do 1. května 1945, jak uvedl ve své práci V. Formánek.³⁾

Pokud byl Stalag Luft VI evakuován před blížící se Rudou armádou a W/O Sichrovský by v něm zůstal, byl by osvobozen již v létě 1944, a ne až téměř za rok. W/O Sichrovský byl zřejmě později z tohoto tábora evakuován, bohužel nevíme kam.

W/O Pavel Svoboda byl jediným čs. letcem, který se dočkal konce války na svobodě. V květnu 1945 působil v partyzánském oddíle Generál Luža, který působil v okolí Velké Bíteše a patřil k rozsáhlé organizaci Rada Tří.

Dne 9. května 1945 se W/O Svoboda přihlásil v Brně u sovětského velitelství jako válečný zajatec RAF společně s osmi americkými letci, kteří působili v téže partyzánské skupině.

W/O Svoboda byl odvezen do Blanska a vlakem do Prahy. Odtud 17. května 1945 odjel autem do Plzně k americké armádě. Z Plzně byl letecky dopraven nejdříve do Bruselu a následně do Velké Británie, kde přistál 19. května 1945. Zajatecká kalvárie pro W/O Svobodu skončila.⁴⁾

Dvě skupiny čs. zajatců umístěných v zajateckých táborech se vyhnuly evakuaci a následným pochodům smrti. Dvacet čs. letců se dočkalo dramatického osvobození v táboře Oflag IVC Colditz a osm čs. letců v táboře Stalag Luft I v Barthu.

V obou případech zde byl nezanedbatelný faktor možnosti dohody s německými veliteli táborů, kteří viděli, že válka je u konce a nechtěli si jako budoucí zajatci přitížit.

Čtrnáct čs. letců takové štěstí nemělo. Byli nuceni zúčastnit se evakuace táborů a následných pochodů smrti. Šest z těchto čtrnácti letců bylo evakuováno již v létě 1944 z tábora Stalag Luft VI v Heidekrugu.

Tehdy sice již bylo zřejmé, že válka je prohraná, ale konec se neočekával za pár týdnů. Z toho důvodu by se dalo pochopit, proč německý velitel tábora nechtěl zbytečně riskovat nesplnění rozkazu. Navíc zde hrálo svou roli, že tábor byl evakuován před Rudou armádou. Pro Němce se zajetí Rudou armádou rovnalo rozsudku smrti.

Ovšem již daleko méně bylo pochopitelné, proč tito zajatci byli nuceni k další evakuaci a pochodu z tábora Stalag 355 ve Fallingbosten v dubnu 1945, kdy konec války byl otázkou několika týdnů. Německý velitel a strážní, pokud nechtěli padnout do zajetí Rudé armády, mohli stejně jako Němci v táboře Stalag Luft I v Barthu jednoduše tábor opustit a probít se ke spojeneckým armádám. Totéž platí pro německé velení tábora Stalag Luft III v Saganu a zbylé zajatecké tábory, z nichž byli letci evakuováni. Např. zajatci ze Saganu byli vystaveni strašným útrapám až do 2. května 1945.

Většina německých velitelů táborů a strážných plnila svoje „povinnosti“ se slepou poslušností až do úplného konce.

Britské přípravy na evakuaci zajatců RAF z německého zajetí

Velení RAF si bylo vědomo, že se bude muset postarat o svoje muže v německém zajetí. Jak řekl maršál Harris, velitel Bomber Command: „Jak jsem je tam dostal, tak je také dostanu zpět.“¹⁾ Velení RAF tedy s předstihem připravilo podrobný evakuační plán, který obdržel i Inspektorát čs. letectva v Londýně.

Stav zajatců RAF v německém zajetí byl k 31. prosinci 1944 následující: celkem se v německém zajetí nacházelo 12 211 příslušníků RAF; z toho 3924 důstojníků a 8295 poddůstojníků ¹⁾ (z tohoto počtu bylo 19 čs. důstojníků a 28 poddůstojníků).

Britské Air Ministry (Ministerstvo letectví) bylo zodpovědné za dopravu těchto zajatců do Velké Británie a rovněž hlásilo všechny změny týkající se jmen a umístění těchto zajatců War Office.

HQSHAEF mělo za úkol postarat se o zajatce umístěné na kontinentě. Ve Středomoří to mělo na starost HQAF.

SHAEF nahlásilo War Office i Air Ministry počet naloděných zajatců podle hodností a národností. Dále mělo nahlásit letiště nebo přístav příjezdu Air Ministry, které informovalo přijímací jednotky (Receptions Centres). Pokud se jednalo o spojenecké letce, měl být informován i DAFL. Příslušné oddělení u Air Ministry bylo oddělení D-Movements.²⁾

V praxi pak často fungovala úzká britsko-americká spolupráce. Američané často poskytli svoje letouny pro přepravu zajatců RAF zpět do Velké Británie, a naopak. War Office zodpovídalo za dobu dopravy po moři do Velké Británie.

SHAEF mohlo vydat zajatcům tyto platové zálohy: pět liber všem hodnostem; po dalším měsíci dalších deset liber důstojníkům (je zde na mysli doba po osvobození tábora a přeprava zajatce do Velké Británie, nebylo výjimkou, že zajatec byl osvobozen v polovině dubna 1945 a dopraven zpět do Velké Británie ke konci května 1945, svoji roli zde často hrál i zdravotní stav zajatce), poddůstojníkům čtyři libry. Po příjezdu nebo přiletu na RAF základny se postupovalo stejně.³⁾

Byla rovněž určena přijímací střediska po příjezdu či přiletu do Velké Británie. Britští příslušníci RAF měli být dopraveni do No 106 Personnel Reception Centre. Českoslovenští do RAF Czechoslovak Depot v Cosfordu (např. polští letci do Polish Air Force Depot).⁴⁾

Po příjezdu zajatců sepsal zodpovědný důstojník (RAF Embarkation Officer) seznam a zaslal ho příslušnému přijímacímu středisku, u kterého bylo možné vydání finančních záloh, dle výše uvedeného modelu. Pro čs. příslušníky RAF byl ohledně vydání záloh určen příslušný RAF Senior Accountant Officer v Cosfordu. Tentýž důstojník měl na starosti vydání poddůstojníkům „Service and Paybooks.“ Ženatý důstojník dále musel vyplnit příslušné formuláře.⁵⁾

NAAFI vydalo každému zajatci zdarma deset cigaret, čokoládu. Po příjezdu čaj, koláče, čokoládu, apod.⁶⁾

Ve směrnici byly rovněž podrobně zpracovány úkoly přijímacího střediska. Velitel střediska byl za zajatce odpovědný od jejich příjezdu až do doby, kdy odjeli na dovolenou, do nemocnice nebo když byli přemístěni jinam. Bylo doporučeno určit důstojníky, kteří případně s jiným personálem uvítají bývalé zajatce na základnách a odvedou je do přijímacích středisek. Tam je měl přivítat důstojník, který jim měl vysvětlit nutný postup a upozornit je na Welfare Office, který jim

mohl pomoci ohledně osobních záležitostí. Každý zajatec měl obdržet brožurku, která mu měla pomoci zorientovat se v mírové době.⁷⁾

Zálohy, které se měly ve střediscích vyplácet, byly následující: důstojníci měli obdržet 10 liber, W/O rovněž 10 liber, F/Sgt a Sgt. 8 liber, Cpls. a LACs 7 liber, ostatní 6 liber.⁸⁾

Velitelé přijímacích středisek měli jednat jako velitelé bývalých válečných zajatců. Zvláště pokud se týkalo vydání vyznamenání „The 1939-1945 Star“ a „The Africa Star“. Velitelé středisek měli při vydávání postupovat s předpokladem, že zajatec nepadl do zajetí díky vlastnímu přičinění. Vyznamenání měla být zásadně vydána před odjezdem bývalých zajatců ze střediska.⁹⁾

War Ministry mělo za úkol podat zprávu nejbližším příbuzným o příjezdu bývalých zajatců do Velké Británie.¹⁰⁾

Oděvy, které bývalí zajatci obdrželi na kontinentě a které neodpovídaly předpisům RAF, měly být odevzdány ve skladišti. Zajatci měli obdržet řádné uniformy RAF. Důstojníkům byla nová výstroj vydána na půjčku, ve skladišti si mohli důstojníci rovněž koupit kartáče, ručníky, ponožky, střevíce apod. K tomuto účelu jim byly vydány oděvní kupóny.¹¹⁾

V případě vážných obtíží bylo třeba informovat Velitelství Grupy a Air Ministry.¹²⁾

Obžaloby proti zajatcům pro činy spáchané od doby opuštění zajateckého tábora až do příjezdu do přijímacího střediska se měly vyřešit do doby odjezdu bývalých zajatců na dovolenou. Pokud tím nastal průtah v odeslání na dovolenou, bylo o tom třeba spravit Air Ministry. Zásadně bylo stanoveno, že vyšetřování ohledně činů spáchaných před odjezdem nebo odchodem ze zajateckého tábora, neměla být řešena v přijímacích střediscích a dovolená neměla být kvůli nim odložena. Takové obžaloby bylo nutno oznámit Air Ministry.¹³⁾ Žádný čs. letec, bývalý zajatec, nebyl nikdy z podobného činu obžalován.

Pokud měl zajatec při pokusu o útěk výlohy, byl oprávněn požádat o náhradu.¹⁴⁾

Pokud byl zajatec místo do přijímacího střediska dopraven přímo do nemocnice, byl příslušný k No 1 Personnel Holding Unit.¹⁵⁾

Na každý týden dovolené měl každý zajatec obdržet celý „ration card RB 12“, který normálně platil po dobu čtrnácti dnů. Kromě toho dostal každý zajatec zvláštní poukázku NAAFI na nákup cukroví a levných cigaret před odjezdem na dovolenou.¹⁵⁾

Bylo zakázáno, aby příbuzní navštěvovali zajatce ve střediscích, s výjimkou, že by se jednalo o vážně nemocného.¹⁶⁾

Zajatci měli bez souhlasu Air Ministry zakázáno zveřejňovat své příběhy a zážitky ze zajetí.¹⁷⁾

Všichni bývalí zajatci mohli před odjezdem na dovolenou obdržet bezplatně cigarety, čokoládu, pivo, minerální vody a to do ceny 5 sh. na osobu.¹⁸⁾

Zajatcům, kteří neměli v Anglii domov a nevěděli, kde strávit dovolenou, mohl obstarat pohostinství The British Red Cross Society.¹⁹⁾

Co možná nejdříve (po přezkoumání soupisu válečných zajatců, lékařské prohlídce, přezkoumání totožnosti, vydání Identity Cards, Ration Cards a oděvních kupónů, což se týkalo důstojníků), měl každý zajatec odjet na dvacetiosmidenní dovolenou. Nástup na dovolenou se měl pokud možno uskutečnit do čtyř dnů po příjezdu bývalého zajatce do přijímacího střediska. Někteří zajatci však ze zdravotních důvodů putovali rovnou do nemocnice, a teprve poté na dovolenou.²⁰⁾

Z dovolené se měli bývalí zajatci vrátit do přijímacího střediska, kde se měli podrobit lékařské odvodní komisi (Medical Board). Výsledek komise nahlásila Air Ministry. Bývalí zajatci, kteří byli uznáni schopni další vojenské služby, měli být bez prodlení postováni, tedy většinou se vrátili ke svým jednotkám, nebo byli posláni do výcvikových středisek, apod.²¹⁾

„Acting Rank“ (současná hodnost) měla bývalým zajatcům zůstat do 61 dnů po příjezdu či přiletu do Velké Británie. U koho byl návrat do Velké Británie opožděn následkem pobytu v nemocnici apod., bylo možno tuto lhůtu prodloužit nejdéle na čtyři měsíce od doby příjetí do nemocnice. Šlo především o to, že zajatec mohl mít válečnou britskou hodnost S/Ldr (major), ale čs. hodnost byla kpt. letectva. V drtivé většině případů britská válečná hodnost neodpovídala československé.²²⁾

Repatriace bývalých zajatců a členů RAF VR do Československa měla proběhnout jako u ostatních čs. letců. Repatriace čs. letců, bývalých členů RAF VR, měla být ujednána na základě rozhodnutí Air Ministry a čs. autorit.²³⁾

Všichni čs. letci v zajetí byli od konce roku 1944 do konce války odkázáni především na německou stravu, která byla naprosto nedostatečná. Potravinové balíčky od Červeného kříže přestaly docházet, protože, jak zněla německá verze, spojenci jejich převoz zbombardovali.

Když si uvědomíme, že velká část zajatců, čs. letce nevyjímaje, byla nucena projít peklem evakuací táborů a následných pochodů smrti, byl zdravotní a fyzický (často i psychický) stav mnoha zajatců alarmující. Např. W/O Gustav Kopal měl z původních 72 kg na počátku zajetí na jeho konci pouhých 45 kg (!) a díky špatné stravě se u něho objevila i cukrovka.²³⁾

Spojenci, na doporučení lékařů, potom vydali zprávu, ve které radili, jak se mají bývalí zajatci stravovat a čeho se mají vyvarovat. Tolik toužebně očekávané jídlo se mohlo stát pro vyhladovělé zajatce i osudným. Jejich žaludky nebyly připraveny na tak velký přísun kvalitního jídla. Tato zpráva byla vydána brzy po osvobození prvních zajatců a zajateckých táborů. Byla tedy ihned aplikována na bývalé zajatce ještě na kontinentě.²⁴⁾

Ve zprávě se mimo jiné hovořilo o tom, aby se bývalí zajatci drželi lékařských rad uvedených ve zprávě a uvědomili si sami, které potraviny můžou postupně jíst, tak aby zase mohli po čase jíst cokoliv a tolik, kolik budou bez omezení chtít.

Bývalí zajatci měli zpočátku jíst pouze tolik, kolik jim bylo dáváno k udržení jejich tělesné konstrukce.

Neměli si chodit pro další nášup jídla.

Neměli se zásadně přejídat. Pokud by příliš namáhali svůj oslabený žaludek, vystavovali by se tak nebezpečí onemocnění.

Měli se vyvarovat cukrovinek, arašídů, koblíh, párků, vepřového, hustých omáček, likérů, kořeněných jídel nebo čehokoliv, o čem věděli, že jim to neudělá dobře.

Na kontinentě byli bývalí zajatci často shromážděni do tří osvobozených oblastí. V každé z těchto oblastí byla umístěna výdejna léků, kde si mohli vyzvednout potřebné léky. Nemocní se zde mohli hlásit od 8.00 do 17.00 hodin. Po této hodině mohli přijít nemocní ve stavu krajní nouze. Pokud měl bývalý zajatec potíže, mohl navštívit lékařského důstojníka, který byl zajatcům k dispozici a rád jim pomohl.²⁵⁾

Každý bývalý čs. letecký zajatec prošel shora uvedenou procedurou. Po osvobození následovalo pokud možno co nejrychlejší přemístění zpět do Velké Británie. Pro čs. letce bylo určeno jako přijímací středisko RAF Czechoslovak Depot v Cosfordu.

Karel Batelka zanechal o celé proceduře, která následovala po přistání ve Velké Británii, svědectví: „Letouny přistávají (19. dubna 1945, pozn. autora) západně od Londýna na letišti Weskot. Zdejší hangáry jsou na celé ploše upraveny jako jídelny. Tady je první přivítání dobrou stravou. Pak jsme po skupinkách odváženi auty k návštěvě polního letiště stíhací perutě RAF, kde jsme opět hoštění jídlem. Rozvíjí se rozprava a družná zábava.

V nočních hodinách pokračujeme vlakem do Cosfordu, kam přijíždíme k ránu. Vcházíme do hangáru upraveného pro příjem vracejících se zajatců. Prvně jdeme pod sprchy, každý se zbavuje svých svršků, ve kterých se vrátil z Německa, dostává nové pyžamo, bačkory, ručník a holicí potřeby. Starý oděv již nedostáváme zpět. Další věcí je zaslání telegramu svým známým. Jim oznamuji svůj přílet do Anglie známým do Prestonu. Každý na čtvrtku papíru píše své jméno a místo, kde hodlá strávit svou dovolenou. Poté procházíme zběžnou lékařskou prohlídkou. Pak následuje odchod na snídani, po které jsme ubytováni a uléháme pro probdělé noci ke spánku.

V poledne oblečení pouze v pyžama a v bačkorách jdeme my všichni, nově přichozí, k obědu. Po obědě odcházíme hromadně do hangáru, ve kterém fasujeme všechno osobní prádlo, boty, uniformu, na kterou „Waffky“ našívají hodnostní označení, letecký znak a příslušné stužky vyznamenání. Prostě vybavení od hlavy až k patě. Nechybí ani kapesník nebo kartáček na zuby, mýdlo, zubní pasta a jiné drobnosti.

Na konci řady sedí u stolu důstojník RAF, který vydává dovolenku na 4 týdny a peníze. V hangáru se totiž chodilo od jednoho pultu ke druhému a tak jsme postupně vybavení vším, co potřebujeme. Následuje odjezd autem na větší železniční stanici. Na nádraží je udržována kázeň. Doprovázeni jsme až k vlaku na příslušné nástupiště. Organizace vzorná do detailů.

Já nasedám do rychlíku a za dvě hodiny jsem v Prestonu. Při použití autobusu místní dopravy chci platit, ale průvodčí poznává podle pytle, že jsem navrátilce ze zajetí. Odmítá jízdné s podotknutím, že vojáci vracející se ze zajetí jezdí zdarma. A tak po 3 a ¼ roku se opět shledávám se svými známými Mr. A Mrs. Dean.

Trávím svou dovolenou v Prestonu, přičemž dělám poslední návštěvy do okolních měst Blackpool, Fleetwood, Lytham, Southport, Lancaster. Ukončení války v Evropě mne zastihuje v Prestonu. Jsem svědkem radosti a veselí civilního obyvatelstva. K večeru je zdejší náměstí přeplněno lidmi. Kapely vyhrávají dlouho do noci. Mládež tančí na stropích betonových protiletectvých krytů, jež lemují chodníky. Veselí nemá konce. ...

Po dovolené se vracím do Cosfordu, kde jsem věleněn do 106 PRC RAF Cosford. Je to lékařská rehabilitační jednotka, u které se navrátilci ze zajetí léčí. Po dovolené absolvuji důkladné lékařské prohlídky a jsem v rekreační léčbě. Denně chodím dvakrát na horské slunce a na tělesná cvičení. Jsem dosud velmi zesláblý a trpím bolestmi hlavy.

Dne 8. června odjíždím na dva dny do Londýna na Inspektorát čs. letectva k sepsání protokolu, za jakých okolností došlo k zajetí, pobyt v zajetí apod. Vyzvedl jsem si také fotografie a dopisy, které po mně zůstaly v době sestřelení u 311. bombardovací perutě.

Jakmile byl uvolněn písemný styk s ČSR, ihned zasílám domů rodičům telegram. Pak následuje první dopis rodičům, který odesílám v nejistotě, jak asi přečkali válečné útrapy. Konečně jsem se přece dočkal telegramu, z něhož se dovídám, že rodiče a sestra jsou zdraví.²⁶⁾

Kvůli zdravotnímu stavu byl protokol s Karlem Batelkou sepsán až po dovolené. S většinou čs. letců však byl protokol sepsán ještě před odjezdem na dovolenou. Bylo to důležité ohledně dalšího řízení s bývalými zajatci: „Sepsali s námi protokoly o průběhu našich posledních letů a okolnostech, za nichž jsme upadli do zajetí. Teprve po jejich projednání našimi i anglickými válečnými soudy nám byly skutečně přiznány hodnosti a uvolněn plat za každý měsíc prožitý za ostnatými dráty. Rozhodovalo se rovněž o naší další letecké službě.“²⁷⁾

Tak byl např. protokol s bývalými zajatci z tábora Oflag IVC Colditz sepsán již 24. dubna 1945, tedy pět dní po jejich příletu do Velké Británie (a čtyři dny po příjezdu do přijímacího střediska v Cosfordu, což splnilo britské nařízení, aby zajatci pokud možno čtyři dny po příjezdu do přijímacího střediska odjeli na zaslouženou dovolenou).²⁸⁾

Samotný protokol obsahoval tyto otázky:

1. Kdy a jak jste se dostal do zajetí?
2. Jaké otázky Vám byly kladeny při výslechu?
3. Byl jste ještě v pozdější době vyslýchán?
4. Bylo někdy vůči Vám použito násilí?

5. Chovali se Němci k Vám jinak než k anglickým zajatcům?
6. Přišel jste do styku s některými čs. příslušníky, zajatci, v německé armádě, v pracovních táborech?
7. V jakém stavu byli čs. letci, které jste potkal v zajetí?
8. Měl jste nějaké zprávy z domova?
9. Dopisoval jste si s příbuznými a známými?
10. Dostával jste zásilky z Anglie? (myšleny především potravinové a materiální balíčky od Červeného kříže)
11. Jaká byla strava? (myšlena německá)
12. Přišel jste do styku s civilním obyvatelstvem?
13. Jaký byl poměr k veliteli tábora a k německým strážným?
14. Jaký byl život v táboře po stránce kulturní a sportovní?
15. Jaký jste dostával plat?
16. Jaký byl poměr mezi našimi důstojníky a poddůstojníky v zajetí?
17. Máte něco k podotknutí?²⁹⁾

Protokoly se pak někdy v maličkostech odlišovaly. Někdy se dotyčného letce na některé otázky nezeptali nebo byly některé otázky jinak formulovány.

Komise, která vedla tyto protokoly, byla složena z těchto mužů: pplk. Kordula – vyslychající, mjr. Šejbl – svědek, por. Cupák – zapisovatel, přičemž složení komise se často lišilo v zastoupení pozice svědka, kde se mjr. Šejbl střídal se špkt. Kimličkou.³⁰⁾

Se třemi letci (W/O Šiška, Kresta a Knotek) byl sepsán velice krátký protokol, který se omezil pouze na tyto čtyři otázky: 1) Kdy a jak jste se dostal do zajetí?; 2) Jaké otázky jste dostal při výslechu?; 3) Byl jste týrán?; 4) Jsou Vaše výpovědi správné a máte ještě něco k podotknutí?

Komise, která tyto protokoly vedla, byla ve složení: mjr. Svátek – vyslychající, svědek – špkt. Vildomec, zapisovatel – ppor. Píka. Protokoly byly vedeny v takto krátké podobě s ohledem na zdravotní stav letců.³⁰⁾

Komise shledala, že žádný čs. letec neupadl do zajetí svým přičiněním a nebyl tedy žádný důvod k zahájení soudního šetření před britským válečným soudem.

Čs. letci byli po dovolené zařazeni na různé posty, vždy záleželo na zdravotním stavu každého jednotlivce. Někteří se po rekonvalescenci vrátili zpět ke svým perutím, jiní, jako např. Karel Batelka, zůstali nadále u rehabilitačních jednotek.

Někteří bombardovací letci přežili sestřelení letounu sami nebo s jedním či dvěma kamarády. Na tyto letce pak čekala smutná povinnost oznámit jejich nejbližším, jak jejich milovaný při svém posledním letu zahynul.

Jedním z nich byl i Vilém Bufka: „Po dvou týdnech jsme se vrátili do Londýna. Petr zůstal (Petr Uruba, pozn. autora) a já jsem se rozjel za Doreen. Strávil jsem u její rodiny několik dní a večer u krbu jsem musel znova a znova

vyprávět o našem posledním letu. Doreen tiše plakala a tiskla k sobě malého Charlieho, jediné, co jí zbylo po Karlovi (Sgt. Karel Valach, zadní střelec Wellingtonu KX-T, který byl sestřelen 23. června 1941, pozn. autora). Byl čas se rozloučit. Sbohem, Doreen, mohlo to být všechno jinak. Vzpomínej v dobrém.³¹⁾

Všichni bývalí zajatci bez rozdílu se pokoušeli vrátit zpět do normálního života, což nebylo zdaleka tak jednoduché: „Trvalo pěkných pár dní, než se naše fyzická kondice zlepšila dobrým jídlem a duševní biografy a divadly. Naše pošramocené nervy se začaly dávat aspoň trochu do pořádku, už jsem se nelekal černých uniforem strážníků jako v prvních dnech...“³²⁾

Jak dosvědčují vzpomínky jednoho z bývalých zajatců, i mnoho let po válce vzpomínky a trauma ze zajetí zcela nezmizely: „Život za dráty nás poznamenal. Byli jsme zvyklí dělat jen to, co nám dovolili a navíc jsme byli neustále v těsném kontaktu. Takže když jsem se vrátil ze zajetí, trvalo mi 3 roky, než jsem byl schopen dělat věci sám. Když jsem šel na autobus, nebyl jsem si jistý, zda budu schopen do něj nastoupit. Když bylo někde víc lidí, cítil jsem se mizerně a utíkal jsem pryč.“

Pamatuji si, že po 30 letech jsem ve spaní vydával podivné zvuky a manželka mi položila ruku na rameno. Mě se zdálo, že ležím na pryčně ve vězení a že mě budí gestapák k výslechu. Probudil jsem se zpocení jako myš, protože ty pocity po tolika letech byly stále živé.

Mám hodně kamarádů, kteří se straní lidí, protože pět let těsného pobytu mezi tolika zajatci se na nich podepsalo.³³⁾

Po skončení války čs. letci nedočkavě očekávali rozkaz k přesunu do osvobozeného Československa. Paradoxně právě čs. letci, kteří bojovali jako první od začátku až do konce války, se měli vrátit jako poslední.

Letci očekávali, že se vrátí již koncem května nebo počátkem června 1945. Ovšem bylo zde několik překážek, které museli nejprve překonat.

Čs. letci čekali jednak na vyřízení všech formalit ve Velké Británii, tj. propuštění ze svazku RAF VR. Čs. vláda dále vyjednávala o nákupu letounů a konečně se čekalo na povolení od sovětských úřadů k návratu čs. letců (např. polští letci, kteří bojovali ve Velké Británii, měli od Sovětů zakázáno vrátit se domů).

Dále se nesmí zapomenout na to, že 311. čs. bombardovací peruč plnila svou bojovou činnost až do 4. června 1945, kdy stále pátrala po kapitulujících německých U-Bootech a doprovázela je do spojeneckých přístavů. Všechny tyto faktory dohromady způsobily, že se čs. letci z Velké Británie vrátili jako poslední.

O tom všem čs. letci nevěděli, a tak se objevovala kritika čs. úřadů a morálka u peruč se zhoršovala. O tom svědčí hlášení velitele čs. letecké stíhací skupiny z 22. června 1945: „Hlásím, že morálka u čs. stíhací skupiny se stále horší, ačkoliv hledíme častými debatami i rozmluvami ji zlepšit. Nedostatek zpráv a spojení s domovem je jednou z hlavních příčin poklesu morálky.“³⁴⁾

Konečně 13. srpna 1945 přivítala Praha československou stíhací perut s jejími spitfiry a 311. bombardovací perut s liberatory. Pražská Ruzyně byla doslova přeplněna obyvatelstvem, které se nemohlo dočkat až přivítá čs. letce z Velké Británie.³⁵⁾

Dne 21. srpna 1945 gen. Janoušek pochodoval v čele defilé svých letců, kteří vítězně pochodovali po pražských ulicích za nadšeného uvítání obyvatelstva. Mezi nimi pochodovali i bývalí zajatci.³⁶⁾ Nikdo z letců tehdy netušil, co je za pár let čeká v zemi, která je tak nadšeně přivítala...

Na padesát čs. letců – bývalých zajatců, kteří se po válce vrátili do Československa, čekal „pestrý osud“.

Dvacet jedna z nich odešlo po „vítězném únoru“ 1948, často za neuvěřitelně dramatických okolností, již podruhé do emigrace, aby se tak vyhnuli perzekucím, kterým, jak správně tušili, by neunikli.¹⁾ Většinou utekli zpět do Velké Británie, kde část z nich využila možnosti opětovného vstupu do RAF.²⁾

Na jejich kamarády, kteří zůstali doma, čekaly pouze perzekuce. Celkem 24 z nich bylo podrobena perzekucím komunistického režimu.³⁾ Všichni byli propuštěni z armády, většinou vystěhováni z bytů a donuceni žít se nekvalifikovanou manuální prací.

Dva muži byli podrobena věznění v komunistických koncentracích. Jeden z nich, Josef Bryks, díky tomu zemřel 12. srpna 1958 v jáchymovských dolech. Druhému, Otakarovi Černému, se podařilo uprchnout z trestního tábora nucených prací na Jáchymovsku a probít se zpět do Velké Británie.⁴⁾

Pouňorovým perzekucím se vyhnulo pět mužů. Tři z nich zahynuli při leteckých nehodách dříve, než je stačil nový režim postihnout.⁵⁾ Zbylí dva neměli po válce žádnou spojitost s poválečným čs. letectvem.⁶⁾

Částečné nebo úplné rehabilitace se ještě před listopadem 1989 dočkalo pouhých osm bývalých leteckých zajatců.⁷⁾

Pouze dvaceti pěti z nich bylo dopřáno dožít se polistopadových změn. Dnes, z bývalých padesáti tří čs. letců – zajatců, žijí pouze tři z nich.⁸⁾

O tom, co museli tito muži po únoru 1948 prožít, svědčí osud jednoho z nich. Gustav Kopal sloužil za války jako přední střelec u 311. čs. bombardovací perutě. Dne 6. února 1941 upadl do zajetí, ze kterého se dostal ve velmi špatném zdravotním stavu.

Po válce se stal 1. května 1947 velitelem Letecké kontroly v Letňanech. Za deset měsíců byl odeslán do Pilotní elementární školy u VÚ 2244. V květnu 1948 byl přidělen na letiště v Žatci.

Dne 1. září 1949 byl Gustav Kopal propuštěn z armády. Práci si našel v turnovské provazárně. Na zásah StB byl odsud propuštěn a vystěhován z pražského bytu. Práci dostal v Mělníku, kde se živil jako dělník u Vodohospodářských staveb. Jako byt obdržela čtyřčlenná rodina malou vrátnici v závodu.

Jako by toho nebylo dost, přichystal „osud“ rodině velkou tragédií. Mladší syn onemocněl a dostal vysoké horečky. Gustav Kopal zavolal záchranku. Službu konající lékař mu sdělil, že o děti z takových rodin nemá socialistická společnost zájem (!). Když se konečně podařilo chlapce dopravit do nemocnice, bylo pozdě, zemřel.

Starší syn trpěl za otcův původ, místo studií mu byla nabídnuta práce v dolech nebo zemědělské učiliště. Celá rodina byla nucena žít z příjmu 700 Kčs měsíčně (!). Manželka kvůli srdeční chorobě nemohla pracovat. Gustav Kopal dostal první infarkt. V 60. letech byl částečně rehabilitován, nadále však pracoval manuálně. Dne 14. března 1968 zemřel při druhém infarktu...⁹⁾

Daleko spravedlivější byl osud ke konfidentovi pražského gestapa Augustinovi Přeučilovi. Tento muž svým svědectvím značně přitížil čs. letcům vyslýchaným v létě 1944 na pražském gestapu. Ve své špinavé činnosti pokračoval prakticky do konce války. Nepočínal si však příliš obratně a jeho činnost byla prozrazena. Proto již 9. května 1945 na něj pražské Policejní ředitelství vydalo zatykač. Zatčen byl o deset dní později v Měchenicích.

Dne 14. dubna 1947 byl v hlavním líčení před Mimořádným lidovým soudem v Praze uznán vinným a odsouzen k trestu smrti oběšením. Rozsudek byl vykonán ještě téhož dne v 21.50 hodin na nádvoří pankrácké věznice.¹⁰⁾

Príslušníci RAF, čs. letce nevyjímaje, byli ze strany velitelství RAF připraveni na možnost zajetí. Předně znali svá práva a povinnosti vyplývající ze Ženevské konvence. Zajatec mohl udat pouze své vojenské číslo, jméno a hodnost. Nic víc. Pokud by porušil tato ustanovení, vystavoval se po skončení války možnosti vojenského postihu.

Velení RAF však svoje muže připravilo nejen na to, co mají dělat v případě zajetí, ale i na to, jak se zajetí vyhnout. Ukázali jsme si, že velení RAF nechalo v roce 1941 seznámit svoje příslušníky s příběhem letce, který upadl do zajetí a podařilo se mu z něho utéct a probít se zpět do Velké Británie. Na příkladě tohoto muže mělo být ukázáno, jak se v případě zajetí zachovat, co mohli letci očekávat v případě německých výslechů, a jak využít příležitost k útěku.

Letci byli rovněž seznámeni s tím, jak se zachovat v případě sestřelení nejen nad Německem, ale i nad okupovanou Evropou, především nad Francií. Letci potom byli na operace nad nepřátelským územím vybaveni různými pomůckami, které jim měly pomoci probít se zpět do Velké Británie.

I když se velení RAF snažilo své muže co nejlépe připravit na možnost sestřelení nad nepřátelským územím, přesto několik čs. letců po válce do protokolu uvedlo, že neměli potřebné instrukce, jak se v takovém případě zachovat. Tedy jak se vyhnout zajetí, na koho se obrátit, jak se co nejlépe vrátit zpět.

Takové případy se odehrály především v roce 1940 a 1941. Bylo to především z toho důvodu, že samotné velení RAF teprve sbíralo zkušenosti z operací nad okupovanou Evropou a Německem. Jakmile ovšem dostalo do rukou potřebné informace, zařídilo, aby byly neprodleně předány příslušníkům RAF. Čs. letce potom informoval zprostředkovaně Inspektorát čs. letectva v Londýně.

V další kapitole jsme se zabývali tím, co následovalo po sestřelení. Bylo ukázáno, že velká část čs. letců přežila sestřelení s různými stupni zranění. Ta potom měla za příčinu, že se dotyčný letec nemohl pokusit o útěk. Z padesáti jedna čs. letců, kteří upadli do zajetí (na Západě), se o útěk pokusilo celkem osmnáct z nich. Doba strávená na svobodě však nepřesáhla maximálně několik dnů. Němci měli, jako každý totalitní režim, perfektně vybudovaný bezpečnostní systém, který nedával příliš šancí na úspěšný útěk.

První čs. letci, kteří upadli do zajetí v roce 1940 a v únoru 1941, se ocitli v nebezpečné situaci. Němci je odmítali považovat za britské příslušníky RAF, ale považovali je za příslušníky Protektorátu Čechy a Morava, kteří pozvedli zbraň proti svojí „vlasti“. Na základě aplikace § 91 říšského trestního zákoníku měli být postaveni před soud za „velezradu, zemězradu, vyhnutí se pracovní povinnosti a pozdvižení zbraně proti mateřské Říši“.

Na zákrok britské vlády, která pohrozila odvetnými opatřeními na německých zajatcích, od tohoto kroku nacisté ustoupili. Přesto část osádky P/O Karla Trojáčka strávila téměř rok v německých věznicích, což se nepříznivě odrazilo na jejich zdravotním stavu.

Osádka P/O Františka Cigoše se tomuto osudu vyhnula, vzhledem k tomu, že se v té době rozjížděla britská opatření ve prospěch osádky P/O Trojáčka. Přesto měli letci osádky P/O Cigoše štěstí, že se díky rozhodnému vystoupení W/Cdr Daye vyhnuli předání k výsledku na gestapu. Osádka P/O Cigoše tedy za pár dní putovala do zajateckého tábora. Ostatní čs. letci, kteří upadli do zajetí, nebyli již vystaveni hrozbě postavení před vojenský soud.

Při výsleších Němci okamžitě podle vojenského čísla poznali, že se jedná o Čechoslováky /pouze čtyřem čs. letcům se podařilo svoji identitu utajit (později byla u jednoho z nich identita prozrazena) a jeden byl považován za Kanadana, který pouze sloužil u čs. peruti/. Němci se snažili této skutečnosti využít a často používali nátlak na vyslýchaného letce, aby prozradil více než podle Ženevské konvence mohl. Vyhrožovali předáním gestapu, zaražením balíčků od Červeného kříže, psaní a přijímání dopisů a často i represáliemi na rodině.

Ovšem k fyzickému násilí při výsleších nepřistoupili (výjimku tvořilo zacházení o osádkou P/O Trojáčka). Německé vyšetřovatele nejvíce zajímaly podrobnosti o útěku dotyčného za hranice, podrobnosti o čs. letectvu ve Velké Británii. Dále němečtí vyšetřovatelé chtěli vědět, jaká byla situace v samotné Británii. Často vyšetřovatelé překvapili letce perfektní znalostí čs. letectva ve Velké Británii. Letci u výsledku odmítali uvést cokoliv jiného kromě vojenského čísla, jména a hodnosti. Němci rovněž většinou příliš nenaléhali a po výsleších nechali letce převést do zajateckého tábora.

V táborech potom byli někteří letci znovu vystaveni pokusům o další výslech. Odmítali však sdělit více, než co uvedli při prvním. Často čs. letcům pomohlo, že v jejich prospěch rozhodně vystoupil spojenecký velitel tábora, který trval na tom, že bude při výsledku přítomen.

Když už se zdálo, že čs. letci přežijí bez újmy válku v zajateckých táborech, rozhodli se nacisté pro „konečné řešení české otázky“ týkající se zajatých letců. Po neúspěšném atentátu na Hitlera převzalo velení SS správu nad zajateckými tábory pro pozemní armádu, úzce přitom spolupracovalo s gestapem. Dvacet čtyři čs. letců bylo postupně převezeno na pražské gestapo k výsledku.

Gestapáky nejvíce zajímaly podrobnosti týkající se útěku za hranice a činnosti čs. letectva ve Velké Británii. Vzhledem k tomu, že většinu informací gestapáci beztak znali, čs. letce jim dále pomáhal usvědčit konfident Přeučil, nepřistoupili gestapáci při výsleších ke svým brutálním praktikám. Spokojili se „pouze“ s občasným kopancem, fackou a nepříjemným stáním v pozoru u zdi. Celý výslech měl být pouze legitimní cestou, na jímž konci stál rozsudek smrti. Letci byli obviněni podle § 91 říšského zákoníku, za což byl jediný trest – trest smrti.

Většina z těchto letců byla poté převezena do přísně střeženého zajateckého tábora pro prominenty Oflag IVC Colditz, kde měla čekat na předvolání před vojenský soud v Torgau. Na základě zákroku britské vlády bylo rozhodnuto, že soud proběhne až po skončení „vítězné války“. Čs. letci o tomto zákroku nevěděli a žili dál v hrozné nejistotě, kdy každý nový den pro ně mohl být posledním. Většina čs. letců po návratu ze zajetí uvedla, že vztahy mezi důstojníky a poddůstojníky byly na dobré úrovni a zajatci se k sobě bez ohledu na hodnosti chovali kamarádsky. Avšak v táboře Oflag IVC došlo k občasnému zhoršení vztahů mezi oběma skupinami. Bylo to vyvoláno především nervozitou a nejistotou nad jejich osudem. Utrpení čs. letců skončilo až 16. dubna 1945, kdy byl tábor osvobozen jednotkami 63. pěší divize americké 1. armády generála Hodgese.

Život v zajateckých táborech byl v této práci ukázán ze širšího hlediska. Po výsleších v průchozím zajateckém táboře Dulag Luft v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem putoval zajatý letec do zajateckého tábora. Důstojníci do tzv. Oflagů a poddůstojníci do Stalagů, přičemž Stalagy pod správou Luftwaffe byly určeny pro důstojníky i poddůstojníky. Nejvíce čs. letců, především důstojníků, bylo umístěno v táboře Stalag Luft III v Saganu a poddůstojníků v táboře Stalag Luft I v Barthu.

Mnoho čs. letců rovněž prošlo zajateckými tábory pod správou OKW. Čs. letci se jednoznačně shodli na tom, že život v táborech pod správou OKW byl daleko těžší, než život v táborech Luftwaffe.

V táborech Luftwaffe byl často lepší vzájemný vztah mezi zajatci, německým velitelstvím a strážnými. Vztahy mezi zajatci a Němci byly rovněž určovány rokem zajetí. Zatímco na začátku války se mnoho německých strážných chovalo hrubě a neurvale, tak po Stalingradu a El-Alameinu začali mnozí strážní myslet na „zadní kolečka“. Zanedbatelný nebyl rovněž faktor, jak moc byl dotýčný strážný „infikován“ nacistickou doktrínou.

Ke zlepšení vzájemných vztahů mezi zajatci a strážnými často rovněž přispěl i černý obchod. Na obchodu často vydělávaly obě strany. Nebezpečnějším však byl pro Němce. Pokud černý obchod probíhal po vzájemné domluvě, tedy kdy např. Němec za cigarety dodal zajatci vajíčka, zeleninu, apod., nebylo to pro Němce nijak nevýhodné.

Daleko nebezpečnější pro německé strážce byl takový případ, kdy německý strážný obdržel od zajatce jako by jen tak cigarety, pravou černou kávu nebo

nedostatkové potraviny. Na dotyčného Němce se zajatec po čase obrátil s „malíčností.“ Tou bylo např. obstarání fotoaparátu. Pokud by Němec odmítl žádaný předmět dodat, bylo mu pohroženo oznámením celé záležitosti německému veliteli tábora. Dotyčný zajatec byl dostal obligátních třicet dní v táborovém vězení. Německý strážný by putoval na východní frontu. Dotyčný německý strážný potom musel hrát svoji nebezpečnou roli až do konce.

V leteckých táborech bylo zpravidla kvalitnější ubytování. A konečně byl v táborech Luftwaffe pravidelnější přísun potravinových a materiálních balíčků od Červeného kříže.

Ukázali jsme si, že jídlo bylo pro zajatce alfou a omegou jeho táborového života. Po vyřízení nezbytných formalit dostávali čs. letci od podzimu 1941, s určitou pravidelností, potravinové a materiální balíčky od Červeného kříže.

Pokud by zajatci byli odkázáni pouze na zcela nedostatečnou německou stravu, většina z nich by zajetí přežila se značnými zdravotními následky. Balíčky od Červeného kříže přestaly pravidelně chodit po invazi spojenců do Francie. Němci se vymlouvali, že spojenci zničili tratě a transporty zbombardovali, proto chodí tak malý počet balíčků od Červeného kříže.

Letci na rozdíl od mužstva pozemní armády nemuseli pracovat. Život v táboře si řídili svojí táborovou samosprávou, v jejímž čele stál vždy služebně nejstarší důstojník. Spojenecký velitel tábora potom řešil táborové problémy s německým velitelem tábora. Němci tak do života zajatců zasahovali při povinných denních nástupech – apelech, kdy se zajatci přepočítávali, při raziích, když hledali známky pokusů o útěk, při výdeji jídla a při zavírání tábora.

Letci tedy měli relativní dostatek volného času, který se snažili rozumně využít. V létě i v zimě se věnovali různým sportovním aktivitám, pokud to zdravotní stav zajatce dovolil. Velice oblíbeným sportem byl potom fotbal, kterého se mohlo zúčastnit nejvíc zajatců.

Mnoho zajatců se potom věnovalo sebevzdělávání. Potřebné knihy byly dodány Červeným křížem nebo YMCOU. V táborech byl potom často dostatečný počet učitelů, v civilním životě skutečně se živících učením. Velice oblíbenou kulturní činností bylo provozování divadla, které někdy probíhalo na opravdové „profesionální“ úrovni. Další oblíbenou „činností“ v táboře bylo čtení úryvků z dopisů, které sami zajatci vystavovali na vývěsné táborové tabuli. Tyto dopisy dodávaly letcům tolik potřebnou životní energii a humor, který pomáhal často překonat i nejtěžší situace.

Uvedli jsme si, že většina čs. letců si dopisovala se svými příbuznými a známými ve Velké Británii. Pouze malá část využila možnosti dopisování s rodiči či rodinou v Protektorátu Čechy a Morava. Většina letců tento způsob dopisování nevyužila z obav z možných perzekucí z německé strany. I když se Inspektorát čs. letectva snažil zakázat letcům ve Velké Británii, aby si dopisovali se svými zajatými kamarády, letci přesto tento zákaz obcházel. Nakonec si tedy alespoň vytvořili závazná pravidla pro dopisování se zajatci a posílání balíčků do zajetí.

I když byl život v táborech pro mladé muže nesnesitelně dlouhý, neběžel zcela monotónně.

Celkem sedmnáct čs. letců se pokusilo o útěk ze zajetí. Josef Bryks dokonce pětkrát. Pouze Pavlovi Svobodovi se podařil úspěšný útěk, který zakončil partyzánskou činností v okupovaných Čechách. Většina pokusů o útěk byla připravována a pouze menší počet útěků vycházel z využití příležitosti.

Celkem se dá vystopovat zhruba třicet pokusů čs. letců o útěk, což není zrovna malé číslo. Mnoho dalších letců potom strávilo desítky hodin při kopání tunelů. Ukázali jsme si, jak významnou roli hráli čs. letci při plánování Velkého útěku z tábora Stalag Luft III v Saganu. Tohoto největšího útěku se zúčastnilo celkem 76 leteckých důstojníků. Bohužel, následky útěku byly tragické. Hitler nařídil zavraždit padesát z těchto letců. Mezi nimi byl i Čechoslovák Arnošt Valenta, který se tak stal jediným čs. zajatým letcem, který se nevrátil ze zajetí (Sgt. Kunka se vyhnul zajetí sebevraždou).

Koncem války se nejvíce čs. letců nacházelo v zajateckém táboře Oflag IVC Colditz (celkem dvacet). Osm letců se nacházelo v táboře Stalag Luft I v Barthu. Čtrnáct čs. letců se zúčastnilo evakuací táborů a následných pochodů smrti. Tři čs. letce zastihl konec války na různých místech. Čtyři letci byli již po repatriaci zpět ve Velké Británii a jeden pobýval u partyzánské skupiny v okupovaných Čechách.

Velký počet letců se nacházel po osvobození táborů ve špatném zdravotním stavu. K tomu nejvíce přispěl nedostatek jídla a vysilující pochody smrti. Velení RAF již koncem roku 1944 připravilo směrnici pro evakuaci zajatců RAF.

Tato směrnice pečlivě připravila potřebné kroky k zajištění převozu bývalých zajatců zpět do Velké Británie. Spojenci rovněž vydali zprávu, jak se mají zajatci správně stravovat, aby nečekaný přísun kvalitního jídla nezpůsobil zajatcům zdravotní komplikace. Zajatci byli převezeni do přijímacích středisek. Čs. letci do RAF Czechoslovak Depot v Cosfordu. Po vyřízení nezbytných formalit, lékařských prohlídkách, sepsání protokolů, byli bývalí zajatci posláni na dvacetiosmidenň dovolenou. Po návratu z dovolené byl každý letec podle svého zdravotního stavu postován na příslušné místo.

Konečně 13. srpna 1945 Praha přivítala čs. letce z Velké Británie, kteří o pár dní později, v čele se svým velitelem gen. Janouškem, vítězně pochodovali po pražských ulicích, mezi nimi i bývalí zajatci.

Smutný osud poválečného Československa korespondoval i s osudem čs. letců. Nové „lidově demokratické“ zřízení nemělo pro bývalé letce ze západní i východní fronty místo. Mnoho letců již podruhé odešlo do nedobrovolné emigrace. Na zbylé čekalo věznění, práce v jáchymovských dolech, ponižování a jiné perzekuce. Jen částí z nich vyměřil osud, aby se dočkali listopadu 1989.

Dnes žijí pouze tři z těchto statečných mužů. Pokud tato práce napomohla tomu, aby nikdy neupadli v zapomnění, splnila svůj cíl.

SEZNAM ZKRATEK A CIZOJAZYČNÝCH VÝRAZŮ

- AAF – Auxilliary Air Force (Pomocné letectvo)
- AAFCE – Allied Air Force Central Europe (Spojenecké letectvo ve střední Evropě)
- AASF – Advanced Air Striking Force (Předsunuté úderné letectvo)
- ABC – Air Borne Cigar (vysílač doutníkového tvaru, určený pro rušení frekvencí německých nočních stíhačů)
- AC – Army Co-operation (spolupráce s armádou)
- ACAS – Asistent Chief of Air Staff (asistent náčelníka štábu letectva)
- ACRS – Air Crew Refresher School (škola pro obnovení leteckých návyků osádek)
- ADGB – Air Defence of Great Britain (Vzdušná obrana Velké Británie)
- AEAF – Allied Expeditionary Air Force (Spojenecké expediční letectvo)
- AFC – Air Force Cross (Kříž letectva), vysoké britské vyznamenání udělované důstojníkům letectva za statečnost mimo přímý boj
- AFM – Air Force Medal (Medaile letectva), poddůstojnický ekvivalent AFC
- AG – Air Gunner (palubní střelec)
- AI – Airborne Interception (palubní radiolokátor)
- Air Crew Europe Star – (Hvězda evropských leteckých osádek). Britské kampaňové vyznamenání, které se udělovalo letcům, kteří ze základen na britských ostrovech alespoň dva měsíce podnikali bojovou činnost v období od 3. září 1939 do 4. června 1944. Za oblast, nad níž operační činnost převládala, byl udělen příslušný štítek (Atlantic Clasp nebo France & Germany Clasp).
- Airfield – polní letiště (rovněž organizační jednotka RAF)
- AM – Air Ministry (Ministerstvo letectví)
- AOC – Air Officer Commanding (velící důstojník letectva)
- Astrověž – skleněná kopule (z perspexu) umístěná na hřbetu letounu. Navigátor odtud měřil hvězdy sextantem, řídil boj se stíhači apod. v případě nebezpečí bylo možno kopuli odstranit a vzniklým otvorem uniknout z letounu.
- Atlantic Star – (Atlantická hvězda). Britské kampaňové vyznamenání, které se udělovalo příslušníkům námořnictva a letectva za operační činnost od

3. září 1939 do 8. května 1945 v Atlantiku. U RAF náležela letcům, operujícím nejméně dva měsíce proti nepříteli v bojovém pásmu. Za oblast, nad níž operační činnost převládala, byl udělován příslušný štítek (Air Crew Europe Clasp, nebo France & Germany Clasp).

Battle-dress – britská polní bojová uniforma

BC – Bomber Command (Velitelství bombardovacího letectva)

Briefing – předletová příprava

CAF TP – Czechoslovak Air Force Transport Pool (Dopravní oddíl československého letectva)

CAS – Chief of Air Staff (náčelník štábu letectva)

CB – Knight Companion of the Order of the Bath (rytíř Nejctihodnějšího Lázeňského řádu)

CBE – Commander of the Order of the British Empire (komandér Řádu britského impéria)

CIO – Czechoslovak Intelligence Office (Československý zpravodajský úřad)

Coastal Command – (Velitelství pobřežního letectva)

CO – Commanding Officer (velící důstojník, velitel)

Croix de Guerre – Francouzský válečný kříž

ČSA – Československé státní aerolinie

ČSLA – Československá lidová armáda

ČLS – Československá letecká společnost

DAFL – Director (Directorate) of Allied Air Co-operation and Foreign Liaison (Ředitel (ředitelství) pro součinnost spojeneckého letectva), jeden z odborů Air Ministry).

Defence Medal (Medaile za obranu), britské kampaňové vyznamenání udělované za nasazení v období od 3. září 1939 do 8. května 1945, a to přinejmenším za tři roky služby na britských ostrovech, nebo za šestiměsíční službu v zámoří, případně mimořádně po třech měsících v oblastech ohrožení bombardováním, apod.

DFC – Distinguished Flying Cross (Záslužný letecký kříž), vysoké britské letecké vyznamenání určené pro důstojníky

DFM – Distinguished Flying Medal (Záslužná letecká medaile), vysoké britské letecké vyznamenání určené pro poddůstojníky

Dispersal – (místoprost, kde se shromažďovali letci a přijímali pokyny před operačním letem)

Dispersal point – prostor na letišti, kde byly rozmístěny letouny

DSO – Distinguished Service Order (Řád za význačné služby), vysoké britské vojenské vyznamenání, udělované zpravidla důstojníkům – velitelům jednotek

Eisernkreuz – Železný kříž

Fighter Command – (Velitelství stíhacího letectva)

flak – Flugzeug – Abwehr – Kanone (protiletadlové dělostřelectvo)
fléra – osvětlovací puma na padáčku
Flight – letka
Flying control – (letecká kontrola) – kontrolní věž na základně
Freya – německý radiolokátor včasné výstrahy. Nazvaný podle severské bohyně krásy a lásky
FPP – Ferry Pilots Pool (oddíl pro přelétávání letounů)
FTC – Flying Training Command (Velitelství leteckého výcviku)
FTS – Flying Training School (Letecká výcviková škola)
FU – Ferry Unit (jednotka pro dopravu letounů vzduchem)
GB – Groupe de Bombardement (bombardovací skupina)
Geschwader – Eskadra
Geschwaderkommodore – Komodor (velitel) eskadry
Gestapo – Geheime Staatspolizei (Tajná státní policie). V Protektorátu působily dvě řídicí úřadovny (Staatspolizeileitstellen) v Praze a Brně, jimž byly podřízeny venkovní služebny (Dienststellen, později Aussendienststellen. V čele gestapa stál SS-Oberführer (později SS-Gruppenführer) Heinrich Müller.
Glykol – chladicí kapalina
Group – skupina
Grupe – skupina
Gruppenkommandeur – velitel skupiny
Heilag – Heimkehrlager (repatriační tábor)
Heilang – Heilungslager (tábor pro nemocné zajatce)
Himmelbett – německý systém řízení a navádění nočních stíhačů
HQ – Headquarters (velitelství)
HQAF – Headquarters Allied Force (Velitelství spojeneckých sil)
HQSHAEF – Headquarters Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (Velitelství vrchního velitelství spojeneckých expedičních sil)
HR – Hlas revoluce
HV – Hlavní velitelství
IČL – Inspektorát čs. letectva ve Velké Británii
IFF – Identification Friend or Foe (identifikační přístroj, vysílající signál pro rozpoznávání vlastního letounu; na obrazovce radiolokátoru se jeho vysílání jevílo jako blikající bod).
Ilag – Interniertenlager (internační tábor)
Infanterieregiment – Pěší pluk
Interkom – vnitřní telefonní spojení v letounu
Intruder – (vetřelec), noční hlídka v okolí nepřátelského letiště
JG – Jagdgeschwader (stíhací eskadra)
JGr – Jagdgruppe (stíhací skupina)

Jubilee – kombinovaná operace, namířená proti francouzskému přístavnímu městu Dieppe (srpen 1942)
 KCB – Knight Commander of the Most Honourable Order of the Bath (rytíř-komandér Nejctihodnějšího Lázeňského řádu)
 KG – Kampfgeschwader – bombardovací eskadra
 Kriegsgefangene – válečný zajatec
 Kgf. – Lazarett – Lazarett für Kriegsgefangene (lazaret pro válečné zajatce)
 Kripo – Kriminalpolizei (kriminální policie)
 KSČ – Komunistická strana Československa
 Légion d' Honneur – Řád Čestné legie. Nejvyšší francouzské vyznamenání
 Légion Étrangere – cizinecká legie
 LD – Letecká divize
 LDS – Letecká dopravní skupina
 LDP – Letecký dopravní pluk
 LNP – Letecký náhradní pluk
 LO – Liaison Officer (styčný důstojník)
 LO – Letecká oblast
 LP – Letecký pluk
 LPŠ – Letecká přípravná škola
 LS – Letecký sklad
 LSP – Letecký spojovací pluk
 LSŠ – Letecká spojovací škola
 LSU – Letecké střelecké učiliště
 LU – Letecké učiliště
 LVA – Letecká vojenská akademie
 LVS – Letecké výcvikové středisko
 LVÚ – Letecký vědecký ústav
 Luftflotte – (letecká flotila, armáda)
 Luftwaffe – Německé vojenské letectvo
 LZ – Letecká základna
 MAAF – Mediterranean Allied Air Forces (Spojenecké letectvo ve Středomoří)
 Mae-westa – záchranná plovací vesta, nazvaná po filmové herečce Anne Mae Westové v narážce na její vyvinuté poprsí
 Maintenance Wing – (dílnské křídlo)
 Market – vzdušná výsadková operace zaměřená na dobytí a udržení silničních mostů v Nizozemí (září 1944), její pozemní součástí byla operace Garden
 MBE – Member of the Order of the British Empire (člen Řádu britského impéria)
 MC – Maintenance Commad (Velitelství technického servisu)
 MC – Military Cross (Vojenský kříž), vysoké britské vyznamenání pro důstojníky pozemního vojska

- MM – Médaille Militaire (Vojenská medaile), vysoké francouzské vyznamenání udělované poddůstojníkům a mužstvu
- MM – Military Medal (Vojenská medaile), vysoké britské vyznamenání pro poddůstojníky a mužstvo pozemního vojska, poddůstojnický ekvivalent MC
- MNO – Ministerstvo národní obrany
- MU – Maintenance Unit (servisní jednotka)
- NF – Night Fighter (noční stíhací letoun)
- NSDAP – Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei (Národněsocialistická německá dělnická strana)
- OBE – Officer of the Order of the British Empire (důstojník Řádu britského impéria)
- Oflag – Offizierslager für Kriegsgefangene Offiziere (zajatecký tábor pro důstojníky)
- OKH – Oberkommando der Heere (Vrchní velitelství německé pozemní armády)
- OKL – Oberkommando der Luftwaffe (Vrchní velitelství německého letectva)
- OKM – Oberkommando der Kriegsmarine (Vrchní velitelství německého námořnictva)
- OKW – Oberkommando der Wehrmacht (Vrchní velitelství německé branné moci)
- ORB – Operations Record Book (Kniha operačních záznamů, operační deník)
- OTU – Operational Training Unit (operačně výcviková jednotka)
- Pf – Pfennig (fenik)
- POW – Prisoner of War (válečný zajatec)
- PRO – Public Record Office (Úřad veřejných záznamů), veřejně přístupný archiv britských centrálních institucí
- PŠ – Pilotní škola
- RAAF – Royal Australian Air Force (Královské australské letectvo)
- Radiomaják – pozemní stanice, vysílající stálý tón, přerušovaný vlastní poznávací značkou. Palubní radiotelegrafista se na něj zaměřil rámovou anténou a navigátor podle naměřeného úhlu vypočítal pozici vlastního letounu.
- RAF – Royal Air Force (Královské letectvo)
- RAF VR – Royal Air Force Volunteer Reserve (Dobrovolná záloha Královského letectva)
- Ramrod – útok denních bombardovacích strojů, doprovázených velkým počtem stíhaček; na rozdíl od operace Circus, kdy úkolem bylo vyprovokovat nepřátelské stíhače k protiakci, se zde hlavní důraz kladl na zničení určeného cíle na zemi.
- RCAF – Royal Canadian Air Force (Královské kanadské letectvo)
- RDF – Radio Direction Finding (zaměřování pomocí radiových vln, původní krycí označení radaru)
- Rhubarb – ofenzivní operace stíhačů zaměřená především proti pozemním cílům a na krátkou vzdálenost.

Ritterkreuz – Rytířský kříž. Vysoké vyznamenání Wehrmachtu. Za další zásluhy a bojové výkony mohly být k němu uděleny Eichenlaub (Dubové ratolesti), Swerten (Meče) a Brillanten (Brilianty).

RLM – Reichsluftfahrtministerium (Říšské ministerstvo letectví)

RM – Reichsmark (říšská marka)

RN – Royal Navy (Královské námořnictvo)

RNZAF – Royal New Zealand Air Force (Královské novozélandské letectvo)

Rodeo – ofenzivní operace stíhačů, jejichž úkolem bylo především vyprovokovat protivníka k protiakci.

Rotte – dvoučlenný roj

RSHA – Reichssicherheitshauptamt (Říšský hlavní bezpečnostní úřad), od 1. října 1939 jediný nejvyšší policejně bezpečnostní orgán nacistického Německa, zastřešoval Gestapo, Kripo, Sicherheitsdiens a další složky. V čele RSHA stál nejprve SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich a po jeho smrti až do konce války SS-Obergruppenführer dr. Ernst Kaltenbrunner.

SA – Sturmabteilung (úderný oddíl NSDAP)

SBO – Senior British Officer (služebně nejstarší britský důstojník)

SD – Special Duty, Special Duties (speciální určení)

SHAEF – Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (vrchní velitelství spojeneckých expedičních sil.

Sipo – Sicherheitspolizei (bezpečnostní policie)

SIS – Secret Intelligence Service (britská tajná služba)

SPB – Svaz protifašistických bojovníků

Squadron – peruť RAF

Stalag – Stammlager für Kriegsgefangene Manschaften und Unteroffiziere (kmenový tábor pro zajaté mužstvo a poddůstojníky)

Stalag Luft – Stammlager für Kriegsgefangene Luftwaffenangehörige (kmenový tábor pro zajaté příslušníky letectva). Na rozdíl od Oflagu, určeného pro důstojníky, byly Stalagy určeny pro poddůstojníky a mužstvo, ale v případě leteckých zajateckých táborů šlo o tábor určený jak pro důstojníky, tak i pro poddůstojníky.

StB – Státní bezpečnost

SÚA – Státní ústřední archiv

Swarm – čtyřčlenný roj

Sweep – (zametání), název pilotů RAF pro ofenzivní operace RAF nad nepřátelským územím nebo nad mořem

T – Training (cvičný)

TAF – Tactical Air Force (taktické letectvo)

Transport Command (Velitelství dopravního letectva)

The Africa Star (Africká hvězda). Britské kampaňové vyznamenání udělované za vojenskou službu v Africe a Středomoří v období od vstupu Itálie do války

10. června 1940 do porážky vojsk Osy v Africe 12. května 1943. Letci ji dostávali po dvou měsících aktivní bojové služby, případně po šesti měsících pobytu na válčišti. Pokud převládala činnost nad severní Afrikou, uděloval se k hvězdě ještě štítek North Africa 1940-1943 Clasp.

The France & Germany Star (Hvězda Francie & Německa). Britské kampaňové vyznamenání, udělované za operační činnost v oblasti Francie, Belgie, Nizozemí a Německa v období od 6. června 1944 do 8. května 1945. Za oblast, nad níž operační činnost převládala, byl udělován příslušný štítek (Atlantic Clasp nebo France & Germany Clasp).

The Italy Star (Italská hvězda). Britské kampaňové vyznamenání udělované za vojenskou službu od vylovení Spojenců na Sicílii 11. června 1943 do 8. května 1945. Vztahovala se ke službě při osvobození Itálie, Řecka, Korsiky, Sardinie, Sicílie, Elby, ale i Jugoslávie a za vstup do Rakouska. U leteckých osádek rovněž za akce nad jižní Francií a Středomořím, které nebylo možno kvalifikovat pro udělení The France & Germany Star.

The 1939-1945 Star (Hvězda 1939-1945). Britské kampaňové vyznamenání, udělovalo se všem druhům vojsk za účast v bojové činnosti od 3. září 1939 do 2. září 1945. U RAF na ni měli nárok všichni, kdo bojovali alespoň dva měsíce. Neoperační letci ji obdrželi přinejmenším za šest měsíců služby. Dostali ji i všichni ti, kteří byli za války zajati, zraněni či nezvěstní, dále účastníci evakuací z Norska, Francie, Řecka a Kréty. K této hvězdě příslušely ještě následující štítky (Clasp): The Battle of Britain Clasp (pro stíhače, kteří bránili britské ostrovy od 1. července do 31. října 1940), dále The 1939-1943 Clasp (pro ty, kteří bojovali v nejtěžším období od 3. září 1939 do 31. prosince 1943) a Javorový list (pro Kanadany)

TNP – Tábor nucených prací

TTC – Technical Training Command (Velitelství technického výcviku)

Túra – zkratka tzv. operačního turnusu. Příslušníci RAF měli pobyt u bojové jednotky limitován určitým počtem nalétaných operačních hodin, po jejichž dokončení odcházeli na předepsaný, zpravidla šestiměsíční odpočinek (v jehož rámci působili jako instruktoři, nebo v jiné nebojové činnosti). Stíhači u Fighter Command a bombardéři od Bomber Command měli odlétat 200 operačních hodin, příslušníci Coastal Command 600 resp. 800 operačních hodin.

USAAC – United States Army Air Corps (Letecký sbor americké armády)

USAAF – United States Army Air Force (Americké armádní letectvo)

UK – United Kingdom (Spojené království)

UK – Univerzita Karlova

ÚLS – Ústřední letecký sklad

VC – Victoria Cross (Viktoriin kříž), nejvyšší britské vyznamenání za zcela mimořádnou statečnost před nepřítelem na hranici lidských možností a s nasa-

zením vlastního života. Protože jej Britové považují za jakousi vlastní výsadu, udělují je pouze britským státním příslušníkům (včetně dominií), nikoli cizincům. Za druhé světové války byl VC udělen pouze 32 letcům (z toho jen jeden byl stíhač), z toho 25 posmrtně.

VCAS – Vice-Chief of Air Staff (zástupce náčelníka štábu letectva)

VHF – Very High Frequency (vysokofrekvenční palubní radiostanice)

VIP – Very Important Person (velmi důležitá osoba)

VLU – Vojenské letecké učiliště

VLÚ – Vědecký letecký ústav

VTLÚ – Vojenský technický a letecký ústav

VÚA – Vojenský ústřední archiv

WAAF – Women's Auxilliary Air Force (Ženská pomocná služba)

War Medal – (Válečná medaile), britské kampaňové vyznamenání udělované za nasazení od 3. září 1939 do 2. září 1945.

Wehrmacht – Německá branná moc

Wing – křídlo

WOP – Wireless Operator (palubní radiotelegrafista)

WOP/AG – Wireless Operator/Air Gunner (palubní radiotelegrafista-střelec)

W/T – Wireless Transmission, Wireless Telegraphy (bezdrátová komunikace, rádiové vysílání signálů především Morseovy abecedy)

Würzburg – Německý taktický pozemní radiolokátor používaný pro řízení palby protiletadlových kanónů, zaměřování světlometů a k navádění vlastních nočních stíhačů.

X-Gerät, Y-Gerät – německé přístrojové systémy pro bombardování bez vidu cíle, založené na navádění letounů podle vysílaných směrových paprsků.

ZG – Zerstörergeschwader (denní těžká stíhací eskadra)

SROVNÁVACÍ TABULKA VOJENSKÝCH HODNOSTÍ I.

Československá armáda

–
–
–
armádní generál (arm. gen.)
divizní generál (div. gen.)
brigádní generál
plukovník (plk.)
podplukovník (pplk.)
major (mjr.)
štábní kapitán (škpt.)
kapitán (kpt.)
nadporučík (npor.)
poručík (por.)
podporučík (ppor.)
štábní praporčík (šprap.)
praporčík (prap.)
štábní rotmistr (šrtm.)
rotmistr (rtm.)
rotný (rt.)
četař (čet.)
desátník (des.)
svobodník (svob.)
vojín (voj.)
–

Royal Air Force

Marshal of the RAF
Air Chief Marshal (ACM)
Air Marshal (A/M)
–
Air Vice Marshal (A/V/M)
Air Commodore (A/COM)
Group Captain (G/Cpt)
Wing Commander (Wcdr)
Squadron Leader (S/Ldr)
–
Flight Lieutenant (F/Lt)
Flying Officer (F/O)
Pilot Officer (P/O)
–
–
Warrant Officer (W/O)
–
–
Flight Sergeant (F/Sgt)
Sergeant (Sgt)
Corporal (Cpl)
Leading Aircraftsman (LAC)
Aircraftsman 1 st CI. (AC1)
Aircraftsman 2 nd CI. (AC2)

SROVNÁVACÍ TABULKA VOJENSKÝCH HODNOSTÍ II.

Československá armáda

–
–
–
Armádní generál arm. gen.
–
–
Divizní generál div. gen.
Brigádní generál brig. gen.
Plukovník plk.
Podplukovník pplk.
Major mjr.
Štábní kapitán škpt.
Kapitán kpt.
Nadporučík npor.
Poručík
Podporučík ppor.
–
Štábní praporčík šprap.
Praporčík prap.
Štábní rotmistr šrtm.
Rotmistr rtm.
Rotný rt.
Četař čet.
Desátník des.
Svobodník svob.
Vojín voj.

Luftwaffe

Reichsmarschall
GeneralFeldmarschall GFM
–
–
GeneralOberst GenObst
General der Flieger GenFlg
GeneralLeutnant GenLt
GeneralMajor GenMaj
Oberst Obst
OberstLeutnant Obstlt
Major Maj.
–
Hauptmann Hptm
Oberleutnant Oblt
Leutnant Lt
–
Fahnenjunker Fhj
–
–
–
Oberfeldwebel Obfw
Feldwebel Fw
Unteroffizier Uffz
Obergefreiter Obgefr
Gefreiter
Flieger Flg

PRAMENY A LITERATURA

Tato práce byla napsána zejména za pomoci archivních pramenů, neobešla se však bez použití odborné a memoárové literatury. Nejdříve se budeme zabývat použitou literaturou.

Toman Brod a Eduard Čejka byli prvními autory vědecké práce o činnosti čs. letců na Západní frontě (viz Toman Brod, Eduard Čejka, Na západní frontě, Historie čs. vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války, Naše vojsko, Praha 1963).

Ve své práci věnovali velice skromný prostor (necelé dvě strany) pojednávající o osudech čs. letců, kteří upadli do zajetí. Autoři podali zhuštěný a zjednodušený popis informací. Ten se omezil pouze na to, která osádka upadla jako první do zajetí, jak s ní hodlali Němci naložit (již však chybí údaj, že stejně chtěli zacházet Němci se zajatými čs. letci v říjnu 1940 a únoru 1941), dále kolik bylo zajatých bombardovacích letců, stíhačů (ovšem bez jmenného seznamu). Autoři se rovněž zmínili, že v létě 1944 bylo dvacet čs. letců obviněno ze zločinů proti Říši (správně však dvacet čtyři), ale již chybělo, že dvacet čs. letců bylo poté přesunuto do tábora Oflag IVC Colditz. Ne zcela pravdivě zde byla nastíněna problematika balíčků od Červeného kříže. Zcela chybně zde bylo uvedeno datum zavraždění Arnošta Valenty, autoři uvedli datum 25. března 1944 (správné datum je však 31. března 1944).

Autoři příliš „opisovali“ z pramenů a neporovnali výsledky prací, které o této problematice vyšly v zahraničí. Otázka ovšem je, zda je vůbec mohli použít. Pozitivním na této práci, která jinak byla značně zatížena dobou svého vzniku, zůstává citování použitých pramenů, které v období totality mohlo pomoci badatelům (kteří k tomu ovšem měli povolení) využít této skutečnosti k posunu vlastního bádání.

Eduard Čejka se potom k problematice zajetí vrátil v roce 1970 (Eduard Čejka, Zlomená křídla, Naše vojsko-Máj, 1970). Nezabýval se však celkovou problematikou zajetí čs. letců, ale zaměřil se na osudy jediného letce – Arnošta Valenty. V této práci nechybí zdařilý popis přípravy „Velkého útěku“, který vycházel především práce Paula Brickhilla (Paul Brickhill, The Great Escape, Penguin Books, Aylesbury 1957, česky Noc nekryje uprchlíky, Magnet, Praha

1966). Celkově však nic nového ohledně problematiky čs. letců v zajetí tato práce nepřinesla. Totéž platí i o autorově zpracování celkové problematiky čs. odboje na Západě (Eduard Čejka, Československý odboj na Západě 1939-1945, Mladá fronta, Praha 1997). Zlomená křídla potom vyšla bez poznámkového aparátu.

Již rok předtím vyšla práce dvojice autorů, Zdeněk Bidlo, Jáchym Pelnář, která se podrobně zabývala saganským útěkem a rolí čs. letců v tomto útěku (Zdeněk Bidlo, Jan Pelnář, Útěk ze Saganu, NV-SPB, Praha 1969). Z této práce rovněž čerpal i E. Čejka a autor této knihy. Tato práce pojednávající o saganském útěku byla založena především na korespondenci a rozhovorech s bývalými čs. letci – zajatci. Jak se dalo u takové vědecko-populární práce očekávat, nepoužili autoři poznámkového aparátu. Přesto tato práce zůstává nejpodrobnějším zpracováním osudů čs. letců při saganském útěku.

Zdeněk Bidlo ve své další vědecko-populární práci pojednal o osudu stíhače Bedřicha Dvořáka (Zdeněk Bidlo, Pravděpodobně zabit, Praha 1969). K problematice zajetí se potom vrátil ve své další práci (Zdeněk Bidlo, Kruté nebe, Praha 1970), tato práce navázala na jeho první knihu, ve které se rovněž zabýval osudem čs. letců v zajetí (Zdeněk Bidlo, Nokturno nad Holandskem, Praha 1968). V těchto pracích může čtenář nalézt množství zdařilých sociologických postřehů ze zajetí. Ovšem, ne vždy lze jednoznačně rozlišit, kde se opírá autor o fakta a kde sehrála roli fantazie. Pozitivem těchto prací zůstává, že se autor opíral o přímé svědectví aktérů dané doby.

Dalším pokusem přinést nový pohled na problematiku zajetí čs. letců byla práce Zdeňka Šmoldase (Zdeněk Šmoldas, Českoslovenští letci ve Velké Británii 1940-1945, NTM, Praha 1982, prakticky to samé nabízí jeho další práce – Zdeněk Šmoldas, Českoslovenští letci v boji proti fašismu, Naše vojsko, Praha 1987.)

V této své práci však Zdeněk Šmoldas vymezil problematice zajetí poměrně okrajové místo (celkem devět stran). Vycházel sice především z archivních pramenů, které řádně cituje, ale podané informace jsou více méně totožné se starší prací E. Čejky a T. Broda. Za přínos lze považovat použití záznamů z rozhovoru s bývalým leteckým zajatcem Bohumilem Netopilem a podání zhuštěných informací o výsledku soudu s gestapáky, kteří se podíleli na saganských vraždách.

Za posun v této problematice je možno považovat práci Jiřího Rajlichy a Jana Siroha (Jiří Rajlich, Jan Siroh, Za ostnatý drát, Knižnice L+K, L+K č. 1-10, ročník 1991). Tato rozsahem nevelká práce (cca 40 stran) podala konečně, i když ve zhuštěné podobě, jak se naši letci do zajetí dostali. Autoři přitom nepopsali pouze jeden či dva příklady (viz Z. Šmoldas), ale stručně popsali poslední let a sestřelení všech čs. letců. Rovněž je uvedeno, do jakých táborů byli letci posláni. Je zde nastíněna problematika útěků i trestní řízení s čs. letci v roce 1944. Velice šťastným počinem je zpracování pobytu čs. letců v zajateckých táborech do přehledné tabulky. Je jenom škoda, že práce, která byla napsána již v roce 1984, mohla vyjít až v roce 1991.

Jiří Rajlich se potom systematicky věnuje otázce zajetí ve své současné stěžejní práci (Jiří Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945*, 1. (1940) – 5. část (1944), Ares 1999, Svět křidel 2000, 2001, 2002, 2003.)

Ve svém Albionu podal Jiří Rajlich zatím nejlepší zpracování problematiky zajetí čs. letců. Autor důsledně vytěžil nejen domácí, ale i zahraniční prameny. Je podrobně zpracována především problematika samotného sestřelení a následného zajetí, přičemž nechybí ani uvedení protivníka (pokud to bylo možné), který dotyčného čs. letce sestřelil. V jeho posledním Albionu (1944) je podán výtečně zpracovaný obraz saganského útěku. Vzhledem k tomu, že Rajlichův Albion je zaměřen především na bojovou činnost, nezabývá se autor výsledky čs. letců po sestřelení, všemi útoky čs. letců ze zajetí (což by bylo již vzhledem k rozsahu jeho prací zcela neúměrné) a stranou pochopitelně nechává problematiku samotného života v táborech. Autor této knihy potom nejvíce čerpal právě z prací Jiřího Rajliche.

Problematikou zajetí se rovněž zabýval Miloslav Pajer (Miloslav Pajer, *Křídla míří na Německo, Svět křidel, Cheb 1994*). Ve své práci se omezil především na sestřelení a následné zajetí čs. bombardovacích osádek, což je vzhledem k rozsahu práce pochopitelné. Těžiště práce leží na bojové činnosti 311. čs. bombardovací perutě, a tak stejně jako Jiří Rajlich ponechal stranou podrobnosti výsledků sestřelených letců a život v táborech.

Okrajově (cca 4 strany) se osudem sestřelených a zajatých čs. stíhačů zabýval Manuel F. van Eyck (Manuel F. van Eyck, *Zemřeli jsme pro Anglii, Piloti 310., 312. a 313. československé perutě 1940–1945*, Naše vojsko, Praha 1993). Jediné, čím je autorova práce ohledně problematiky zajetí podnětná, je přepis hlášení Ivo Tondera a Bedřicha Dvořáka týkající se především jejich saganského útěku.

Jediným autorem, který problematice čs. letců v zajetí věnoval celou knihu, je Vítek Formánek (Vítek Formánek, *Válka v zajetí, Vítek Formánek 2002*). Autor práci pojal jako 52 medailonů čs. letců v zajetí, s různou délkou a kvalitou zpracování. V podstatě jde pouze o přepis poválečných protokolů s čs. letci a citací memoárové literatury.

Práce je však cenná tím, že autor rovněž čerpal z přímých rozhovorů nejen s bývalými čs. letci v zajetí, ale i s jejich britskými kolegy. Tyto pasáže jeho knihy jsou potom největším přínosem k dané problematice. Bohužel, Vítek Formánek nepoužil ve své práci poznámkový aparát, takže mnohdy není jasné odkud danou informaci čerpal. Rovněž častým přepisem protokolů se nevyvaroval chybných údajů. To se týká především pobytu čs. letců v určitých táborech, dnů jejich osvobození a v jakém táboře se na konci války letci nacházeli.

Kromě této odborné literatury byla použita literatura memoárová. Celkem pět letců napsalo svoje vzpomínky¹⁾ a o čtyřech byly napsány²⁾ a jeden zaznamenal svoje válečné vzpomínky časopisecky³⁾.

Tato memoárová literatura přinesla především pronikavé sociologické pohledy do života v táborech. Dále znamenitě zaznamenala napětí a atmosféru, které byli čs. letci podrobeni v létě 1944 při výslechu na pražském gestapu a později v táboře Oflag IVC Colditz.

Především práce V. Kiliána, K. Trojáčka a K. Batelky pomohly autorovi této knihy posunout problematiku zajetí kupředu.

Karel Trojáček sepsal časopisecky svoje vzpomínky ihned po válce, tedy dokud je měl v čerstvé paměti. Můžeme pouze litovat, že se později nerozhodl pro knižní zpracování.

Václav Kilián ve svých vzpomínkách, které zpracoval v první polovině 60. let, ze všech čs. letců podal nejpodrobnější popis života v zajetí.

Útlá knížka Karla Batelky je cenná především tím, že jsou v ní otištěny originální materiály z války. Především potom připravená obhajoba čs. letců v táboře Oflag IVC.

Ale i knihy zbylých autorů (Alois Šiška, Vilém Bufka, Václav Procházka) byly neméně důležitými pomocníky při práci na této knize.

Knihy, které byly napsány o Josefu Bryksovi a Pavlu Svobodovi, byly autorovi této práce nápomocny především při zpracování problematiky útěků.

Ovšem při práci s takovouto literaturou je dobré nezapomínat, že autorům často chyběl patriční odstup od dané problematiky, někdy je patrná snaha, aby popisovaná skutečnost vyzněla ve prospěch daného letce a jindy zase přímo použití chybných údajů má zlepšit „obraz“ dotyčného (např. Trudie Bryksová ve své práci o svém manželovi napsala, že než byl sám sestřelen, měl sestřelit dva Messerschmitty Bf 109, což není pravda).

Při této práci byla rovněž použita „doplňková“ literatura, která pomohla autorovi lépe „uchopit“ danou problematiku. Na prvním místě musím uvést práci S. Datnera (Szymon Datner, Crimes against POWs, Responsibility of the Wehrmacht, Zachodnia Agencja Prasowa, Warszawa 1964). I když hlavní náplní Datnerovy práce je především rozebrání zločinů proti válečným zajatcům (západním i východním), nevynechal ani znamenitý popis organizace a fungování zajateckých táborů. To autorovi této knihy velmi pomohlo při jeho práci.

Další použitou prací byla Danterova kniha pojednávající o útěcích z německého zajetí (Szymon Datner, Ucieczki z niewoli Niemieckiej 1939-1945, Książka, Wiedza 1966). Přínosným bylo především zpracování technik a forem útěků.

Při popisu saganické vraždy vycházel autor této knihy především ze tří prací: Lord Russel of Liverpool, Pod bičem hákového kříže, Naše vojsko-SPB, Praha 1957; Paul Brickhill, The Great Escape, Penguin Books, Aylesbury 1957 (česky Noc nekryje uprchlíky, Magnet, Praha 1966); Tadeus Sojka, Sagan Befehl, Proces przed Brytyjskim Trybunałem w Hamburku (1 VII – 3 IX 1947), Fakty i dokumenty, Warszawa-Poznan 1983.

Práce lorda Russela byla významná vzhledem k tomu, že v ní autor vycházel především z přímých pramenných materiálů, které na mnoha místech cituje.

Paul Brickhill zase ve své práci podal výstižný obraz přípravy, realizace a samotné tragédie útěku. Byl k tomu na místě povolánou osobou, jako zajatec působil přímo v táboře Stalag Luft III a podílel se na přípravě útěku.

Tadeus Sojka potom vyčerpávajícím způsobem zhodnotil průběh vyšetřování saganské vraždy, soudního přelíčení a vynesení rozsudků. V jeho práci nechybí poznámkový materiál.

Velice nápomocná byla autorovi práce Jindřicha Pecky (Jindřich Pecka, Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1995). Jindřich Pecka se ve své práci zaměřil na taková témata jako byla samotná instituce zajetí a její vývoj, nacistická ideologie a váleční zajatci, život v zajateckých táborech (především život mužstva sovětské pozemní armády), útoky válečných zajatců (opět především sovětských v okupovaných Čechách) a s nimi spojená česká rezistence. Jindřich Pecka ve své práci vyšel z důkladně prostudované literatury dané doby a archivních pramenů.

Jindřich Pecka věnoval rovněž skrovný prostor čs. letcům v německém zajetí (cca 10 stran). Nepřinesl sice v této problematice nic nového, ale přínosem je stručné zpracování říšského nařízení, které stanovilo, kdo je příslušníkem Protektorátu Čechy a Morava a co z tohoto nařízení pro obyvatele Protektorátu vyplývá.

V této vynikající práci nechybí rovněž poznámkový aparát.

Při práci na této knize vycházel autor z daleko většího počtu literatury, než zde uvedl. Tato literatura však nepatřila mezi primární a byla využita jen z malé části, často „pouze“ k pochopení ducha oné doby. Čtenář potom veškerou použitou literaturu nalezne na příslušném místě tohoto svazku.

Jak bylo napsáno na začátku, vlastního posunu v bádání této problematiky bylo dosaženo při použití a využití archivních pramenů. Autor čerpal především z VÚA Praha, fond: ČSL-VB.

Použití protokolů sepsaných s čs. letci po návratu ze zajetí pomohlo autorovi hned ve zpracování několika problematik. Díky protokolům bylo možno podat obraz sestřelení a následného zajetí.

Dále, jak se Němci bezprostředně po zajetí k letcům chovali, jak probíhaly samotné výslechy, kam byli letci po výsleších umístěni.

Ale díky protokolům bylo možno zpracovat i takovou problematiku, jako byly vztahy mezi letci a Němci v táborech, jaké byly vztahy mezi důstojníky a poddůstojníky.

Protokoly pomohly zpracovat i alfu a omegu života každého zajatce, tedy jaká byla úroveň stravování a bydlení. Bez protokolů by nemohla být zpracována problematika kulturního a sportovního vyžití letců v táborech. Rozdíl mezi tábory Luftwaffe a tábory pod zprávou OKW. A konečně, ani pokusy o útoky čs. letců ze zajetí.

Ovšem, jak jsme si ukázali, i protokoly mají své „slabiny“. Předně nebyly sepsány se všemi čs. letci a některé z nich, i když pouze malá část, byla zpracována velice stručně. Proto bylo třeba někdy použít odborné literatury k ujasnění, kterými tábory vlastně dotyčný letec prošel. Některým letcům se po návratu ze zajetí názvy táborů pletly. Přes tyto nedostatky však bylo využití protokolů velkým přínosem.

Kapitola, která se zabývala právní otázkou postavení čs. letců v německém zajetí, byla napsána především za pomoci korespondence zpravodajské a korespondence důvěrné a obyčejné.

Korespondence zpravodajská potom pomohla vytvořit i další kapitoly, jako byl život v zajateckých táborech, kapitoly zabývající se situací před sestřelením, problematiku korespondence válečných zajatců a zaslání balíčků do zajetí. Bez zpravodajské korespondence by nebylo možné vytvoření kapitoly, která se zabývala prosbami a žádostmi čs. letců v zajetí. V této kapitole byla rovněž velice nápomocná korespondence tajná a důvěrná.

Všechny uvedené prameny byly nepostradatelným pomocníkem, který pomohl posunout bádání v této problematice kupředu. Většina pramenů byla použita poprvé a čtenář nalezne jejich citace v poznámkách.

I když archivní prameny byly primárním zdrojem, někdy bylo nutné je korigovat odbornou literaturou, především potom pracemi Jiřího Rajlichy (Na nebi hrdého Albionu), který jako jeden z mála autorů zabývajících se touto problematikou pracoval se zahraničními prameny.

Práce s výše uvedenými archiváliemi měla rovněž svá úskalí. Ne vždy se v archivech zachovala reakce např. na určitou žádost letce ze zajetí a naopak na dotaz se nám nezachovala odpověď. Některé prameny byly v průběhu poválečných let prostě odcizeny nezodpovědnými badateli. Přesto však tyto nedostatky nepřevážily nad klady zachovaných archivních materiálů, bez kterých by napsání této práce nebylo nemožné.

Při práci byl rovněž použit internet. Není ovšem možné „bezhlavě“ použít jakýkoliv nalezený zdroj na internetu. Množství zajímavých informací je zde uveřejněno bez použití zdroje, ze kterého autor vycházel. Dále je nutné uvědomit si samotnou kvalitu autora článku na internetu. Jen v malé míře má historik možnost čerpat od jiného historika, který má ve svém oboru již „jméno“. Množství článků na internetu je spíše napsáno nadšenými amatéry.

Přesto však internet značně pomohl autorovi této knihy. Bylo to především tam, kde autoři zpracovávající problematiku zajateckých táborů zveřejnili na internetu kopii originálních materiálů z druhé světové války. Tak autor této knihy našel na internetu např. kopii obsahu balíčků od Červeného kříže a jiné údaje. Čtenář nalezne v použité literatuře veškeré použité internetové adresy.

1) Nepublikované prameny

Vojenský ústřední archiv (VÚA), Praha: fond Československé letectvo ve Velké Británii (ČSL-VB); Ministerstvo národní obrany (MNO) – Londýn.

Deníky a rukopisy:

Leo Anderle, osobní deník 1939–1940.

Josef Hanuš, osobní deníky 1939–1945.

Otto Hanzlíček, osobní deník 1939–1940.

Alois Hlobil, osobní deník 1940.

Václav Kilián, Vzpomínky příslušníka 311. bombardovací perutě, uloženo v SÚA Praha, fond: SPB (Svaz protifašistických bojovníků), „Paměti bojovníků“, pořadové číslo 865,902, I. a II. díl.

Bohumil Kimlička, osobní deníky 1939–1944.

Bohumil Příhoda, osobní deník 1939–1943, uloženo v SÚA Praha, fond: Svaz protifašistických bojovníků.

Rozhovory a korespondence:

Plukovník Petr Uruba, bývalý příslušník 311. čs. bombardovací perutě.

Brigádní generál Zdeněk Škarvada, bývalý příslušník 310 čs. stíhací perutě

2) Publikované prameny

a) Edice:

Ladislav Beneš, Nedokončený deník československého stíhače RAF, Autentické svědectví o osudech čs. letců za druhé světové války, Votobia, Olomouc 1997.

Dagmar Blůmová, Válečný zápisník Rudolfa Hrubce, 15. 3. 1939–21. 3. 1941, Bernartice 2001.

Václav Cukr, S trikolorou Francie na letounu, Deník československého stíhače z bitvy o Francii 1940, Orbis, Praha 1946.

Stanislav Fejfar, Deník stíhače, Kruh, Hradec Králové 1970.

b) Tisk:

Aeroplane (Velká Británie) 1999
Air International (Velká Británie) 1977–1999
Čechoslovák v Anglii 1940
Čechoslovák 1940–1945
Čechoslovák v zahraničí 1945
Historie a plastikové modelářství 1993–2003
Historie a vojenství 1995–2003
Hlas revoluce 1968–1990
Kanadské listy 1984–2003
Letecké listy 1995–1999
Letectví 1945–1948
Letectví a kosmonautika 1965–2003
Letu zdar 1945–1947
Naše noviny 1940–1945
Obrana lidu 1947, 1968, 1991
Prvý prapor 1940–1941
Revi 1994–2003
Zpravodaj tělocvičné jednoty Sokol 311. čs. perutě 1942–1945

3) Literatura

Jan Bala, V boji od začátku do konce, Orbis, Praha 1945.
Karel Batelka, Z bombardéru za mříže, Svět křídel, Cheb 1990.
Bohuš Beneš, Křídla ve vyhnanství, Život a dílo československých letců ve Francii a ve Velké Británii, Čechoslovák, Londýn 1942.
Zdeněk Bičík, Jan Němeček, Českoslovenští letci z Pardubicka ve druhé světové válce 1939–1945, Východočeské muzeum v Pardubicích 1992.
Zdeněk Bidlo, Nokturno nad Holandskem, Praha 1968.
Zdeněk Bidlo, Jáchym Pelnář, Útěk ze Saganu, NV-SPB, Praha 1969.
Zdeněk Bidlo, Kruté nebe, Praha 1970.
Walter J. Boyne, Křídla proti křídlům, Druhá světová válka ve vzduchu, Naše vojsko, Praha 1996.
Charles Bowyer, Dějiny RAF, Columbus, Praha 1995.
Václav R. Bozděch, Souboj s osudem, T & M, Praha 1995.
Detlef Brandes, Češi pod německým protektorátem, Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945, Prostor, Praha 1999.
Paul Brickhill, The Great Escape, Penguin Books, Aylesbury 1957 (česky Noc nekryje uprchlíky, Magnet, Praha 1966).
Toman Brod, Eduard Čejka, Na západní frontě, Historie československých vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války, Naše vojsko, Praha 1963.

- Toman Brod, Moskva, Objetí a pouto, Československo a Sovětský svaz v letech 1939–1945, LISTOPAD, Praha 1992.
- Alan C. Brown, The Czechoslovak Air Force in Britain, 1940–1945, University of Southampton, United Kingdom, Produced for The Faculty of Arts (Department of History), <http://www.ssci.freeseerve.co.uk/airmen/orderthesis.html>
- Vilém Bufka, Bombardér T-2990 se odmlčel, Svoboda, Praha 1991.
- Trudie Bryksová, Naděje a beznaděje, Příběh o tom co mohlo být, bylo a na co by se nikdy nemělo zapomenout, Votobia, Praha 2003.
- Kendal Burt, James Leasor, Sestřelen nad Anglií, Deus, Praha 2003.
- Donald Caldwell, Válečný deník JG 26 1939–1942, Silverbird, Plzeň 1999.
- Donald Caldwell, Válečný deník JG 26 1942–1944, Silverbird, Plzeň 2000.
- Pierre Clostermann, Velký cirkus, Naše vojsko, Praha 1990.
- Czechoslovak Wings, Čechoslovák, London 1943.
- Eduard Čejka, Československý odboj na Západě 1939–1945, Mladá fronta, Praha 1997.
- Eduard Čejka, Zlomená křídla, NADAS, Praha 1991.
- Eduard Čejka, Československý odboj na Západě 1939–1945, Mladá fronta, Praha 1997.
- Bořivoj Čelovský, Mnichovská dohoda 1938, Tilia, Šenov u Ostravy 1999.
- Českoslovenští letci, Inspektorát čs. letectva, Londýn 1942.
- Roger Darlington, Noční jestřáb, Svět křídel, Cheb 1993.
- Szymon Datner, Crimes against POWs, Responsibility of the Wehrmacht, Zachodnia Agencja Prasowa, Warszawa 1964.
- Szymon Datner, Uciezki z niewoli Niemieckiej 1939–1945, Książka, Wiedza 1966.
- George J. Davis, Hitlerova dieta, tak, jak se jí museli podrobit američtí zajatci ve druhé světové válce, Nakladatelství Tvarohová-Kolář, Praha 2003.
- Alan Deere, Devět životů, Naše vojsko, Praha 2002.
- Len Deighton, Stíhač, Bitva o Británii – jak to skutečně bylo, Práce, Praha 1993.
- Eduard Doubek, Z deníku stíhače, Svět křídel, Cheb 1991.
- V. N. Duben, Na všech frontách, Čechoslováci ve II. světové válce, Ministerstvo obrany, Praha 2001.
- Zbyněk M. Duda, Velitel stíhacího letectva, Naše vojsko, Praha 1994.
- Zbyněk M. Duda, Válečná ohlédnutí, Naše vojsko, Praha 1995.
- Reinhold Eggers, Colditz, The German Story, Robert Hale – London 1991.
- Manuel F. van Eyck, Zemřeli jsme pro Anglii, Naše vojsko, Praha 1993.
- František Fajtl, Vzpomínky na padlé kamarády, Horizont, Praha 1991.
- František Fajtl, První doma, Naše vojsko, Praha 1980.
- František Fajtl, Podruhé doma, Naše vojsko, Praha 1984.
- František Fajtl, Létal jsem s Třistatřináctkou, Naše Vojsko, Praha 1991.
- František Fajtl, Sestřelen, Lidové nakladatelství, Praha 1991.

- František Fajtl, *Boje a návraty, Naše vojsko*, Praha 1987.
- František Fajtl, *Bitva o Británii, Svět křídel*, Cheb 1991.
- František Fajtl, *Generál nebe, Životní příběh čs. stíhacího esa Františka Peřiny, Naše vojsko*, Praha 1992.
- František Fajtl, *Dva údery pod pás, DITA*, Praha 1993.
- František Fajtl, *Vešel jsem stíhačem, Podle paměti generála Karla Mrázka, Svět křídel*, Cheb 1997.
- Zdeněk Filip, *Cesty hrdinů československého zahraničního odboje 1939–1945, Veduta, Štítý* 2002.
- Vítek Formánek, *Tři z mnohých, Vydáno vlastním nákladem, Pardubice* 2000.
- Vítek Formánek, *Válka v zajetí, Vydáno vlastním nákladem, Pardubice* 2002.
- Norman Franks, Paul H. M. Richey, *Léto stíhače, Mustang, Plzeň* 1995.
- Norman Franks, *Letadlo proti letadlu, Ilustrovaná historie vzdušných soubojů od roku 1914 do současnosti, Deus, Praha* 2002.
- Adolf Galland, *První a poslední, X-EGEM*, Praha 1994.
- Chriss Goss, *Stíhači Luftwaffe v bitvě o Británii, Svojtka & Co., Praha* 2002.
- Otmar Groehler, *Letecká válka 1939–1945, Panorama, Praha* 1981.
- Arthur Hamilton, *Křídla noci, Mustang, Plzeň* 1996.
- Arthur Harris, *Bombardéry útočí, Orbis, Praha* 1948.
- B. H. Lidell Hart, *Dějiny druhé světové války, Jota, Brno* 2000.
- Jiří Hartman, *Letec, Svět křídel*, Cheb 1995.
- Josef Havel, „...in memoriam...“, *Svět křídel*, Cheb, 1995.
- Josef Havel, *Štvancem svědomí, Oftis, Ústí nad Orlicí* 2002.
- Alexandr Hess, *Byli jsme v bitvě o Anglii, Čin, Praha* 1947.
- Jana Horáková, Jaroslav Popelka, Václav Kolesa, Zdeněk Škarvada, *Keep floating! Vydal Václav Kolesa* 2001.
- Edwin P. Hoyt, *Válka v Evropě, První díl Blesková válka, Slovanský dům, Praha* 2000.
- Edwin P. Hoyt, *Válka v Evropě, Druhý díl Pád Francie, Slovanský dům, Praha* 2001.
- Edwin P. Hoyt, *Válka v Evropě, Třetí díl Bitva o Británii, Slovanský dům, Praha* 2001.
- Jožka Husek, *Za vlády vrahů, Zpráva o tom, co nechtějí slyšet, Československý gulag, Věnováno sestrám bolesti, Nakladatelství „LÍPA“– A. J. Rychlík, Vizovice* 1999.
- Winston S. Churchill, *Druhá světová válka, I. Díl Blížící se bouře, NLN, Praha* 1992.
- Winston S. Churchill, *Druhá světová válka, II. Díl Jejich nejskvělejší hodina, NLN, Praha* 1993.
- Winston S. Churchill, *Druhá světová válka, III. Díl Velká aliance, NLN, Praha* 1994.

- Winston S. Churchill, Druhá světová válka, IV. Karta se obrací, NLN, Praha 1994.
- Winston S. Churchill, Druhá světová válka, V. Díl Kruh se uzavírá, NLN, Praha 1995.
- Karel Janoušek, A/V/M, The Czechoslovak Air Force, Inspectorate-General of the Czechoslovak Air Force, S. Sidder & Son Ltd., London 1943.
- Filip Jánský, Nebeští jezdci, Mladá fronta, Praha 1990.
- Filip Jánský, Vzpomínky nebeského jezdce, MAC, Praha 1999.
- Filip Jánský, Pevnost v poušti, Mladá fronta, Praha 1982.
- Svatopluk Janouch, Světla a stíny, Naše vojsko, Praha 1994.
- Miloslav John, Československé letectvo v roce 1938, Baroko & Fox, Beroun 1996.
- Miloslav John, Okupace čs. letišť v roce 1939, Svět křídel, Cheb 1992.
- František Kaucký, Zrada na křídlech Hurricanu, Příběh agenta na Západě/Pilota A. Přeučila, Magnet-Press, Praha 1992.
- František Kaucký, Gentlemani nebezpečných nocí, ÁKA, Praha 1992.
- John Keegan, Druhá světová válka, BETA, Praha 1996.
- Zdeněk H. Knapp, Mezi nebem a mořem, Zápisky radiotelegrafisty, který létal s 311. čs. bombardovací perutí RAF u velitelství pobřežního letectva, Naše vojsko, Praha 1994.
- Heinz Knoke, Günter Bloemertz, Létali jsme pro Führera, Jota, Brno 1998.
- Jaroslav a Stanislav Kokoškovi, Spor o agenta A-54, Naše vojsko, Praha 1994.
- Václav Korda, Nad zeměmi a moři, Nakladatelství studentské knihtiskárny, Praha 1946.
- Jan Křen, Do emigrace, Buržoazní zahraniční odboj 1938–1939, Naše vojsko, Praha 1963.
- Jan Křen, V emigraci, Západní zahraniční odboj 1939–1940, Naše vojsko, Praha 1969.
- Václav Kubec, Na troskách Wellingtonu, Válečný příběh čs. bombardovacího pilota Václava Procházky, Ostrov, Praha 2002.
- Ladislav Kudrna, Když nelétali, Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války, LIBRI, Praha 2003.
- Jan Kuklík, Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945, Karolinum, Praha 1998.
- Jan Kuklík, Vznik Československého národního výboru a Prozatimního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940, Karolinum, Praha 1996.
- Erich Kulka, Žid v československém vojsku na Západě, Naše vojsko, Praha 1992.
- Václav Kural, Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943, Karolinum, Praha 1997.
- Bohuslav Laštovička, V Londýně za války, Zápasy o novou ČSR 1939–1945, Svoboda, Praha 1978.
- Helmut Lipfert, Werner Girbig, Válečný deník Helmuta Lipferta, Mustang, Plzeň 1995.

- Antonín Liška, Stíny na obloze, Příběhy ze života československých letců v poslední válce, Josef R. Vilímek, Praha 1946.
- Antonín Liška, Jak se plaší smrt, Naše vojsko, Praha 1983.
- Antonín Liška, Cesty mužů, SORGEND, Plzeň 1992.
- Miroslav Liškutín, Letecká služba, Svět křídel, Cheb 1991.
- Miroslav Liškutín, Bouřlivá oblaka, Naše vojsko, Praha 1992.
- lord Russel of Liverpool, Pod bičem hákového kříže, Stručný přehled nacistických válečných zločinů, Naše vojsko-SPB, Praha 1957.
- František Loucký, Mnozí nedoletěli, Naše vojsko, Praha 1989.
- František Loucký, Zůstal jsem sám, Orbis, Praha 1946.
- František Mareš, Úkol splněn!, Svět křídel, Cheb, 1999.
- Philippe Masson, Historie německé armády 1939–1945, Naše vojsko, Praha 2001.
- Svatopluk Matyáš, Stíhací esa Luftwaffe 1939–1945, Svět křídel, Cheb 1994.
- Kendall McDonald, Oblaka v ohni, Erika, Praha 1992.
- František Moravec, Špión, jemuž nevěřili, Rozmluvy, Praha 1990.
- Leonard Mosley, Bitva o Británii, Svojtka & Co., Praha 2001.
- Robin Neillands, Válka bombardérů, Arthur Harris a spojenecká ofenziva bombardérů 1939–1945, OLDAG, Ostrava 2002.
- Jiří Osolobě, Zbylo nás devět, Naše vojsko, Praha 1989.
- Karel Pacner, Československo ve zvláštních službách, Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989, Díl II. 1939–1945, Themis, Praha 2002.
- Miloslav Pajer, Ve stínu slávy, Svět křídel, Cheb 1992.
- Miloslav Pajer, Křídla míří nad Německo, Svět křídel, Cheb 1994.
- Miloslav Pajer, Wellingtony nad Biskají, Svět křídel, Cheb 1998.
- Miloslav Pajer, Nad moři a oceánem, Svět křídel, Cheb 2000.
- Jindřich Pecka, Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1995.
- Josef Priller, Stíhací eskadra JG 26, Mustang, Plzeň 1995.
- Jan Ptáček, Jan Rail, Letci okresu Náchod v zahraničním odboji (1939–1945), Okresní úřad v Náchodě 1995.
- Jan Ptáček, Jan Rail, Letci Královéhradecka v druhém čs. zahraničním odboji (1939–1945), Muzeum východních Čech v Hradci Králové 2000.
- Petr Radosta, Noci nad Německem, NADAS, Praha 1990.
- Petr Radosta, V uniformě RAF, Naše vojsko, Praha 1991.
- Jan Rail, Letci Trutnovského okresu v československých perutích RAF britského Královského letectva za druhé světové války, Vydalo Město Dvůr Králové nad Labem, 1998.
- Jan Rail, Marie Hrubá, Jan Lavický, Letci Novopacka 1939–1945, Životní osudy čs. letců za druhé světové války, Votobia, Praha 1999.
- Petr Radosta, Protikomunistický odboj, Historický nástin, EGEM, 1993.

- Jiří Rajlich, Na nebi sladké Francie, Válečný deník československých letců ve službách francouzského letectva 1939–1945, 1. část, ARES, Praha 1998.
- Jiří Rajlich, Na nebi sladké Francie, Válečný deník československých letců ve službách francouzského letectva 1939–1945, 2. část, ARES, Praha 1998.
- Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 1. část (1940), ARES, Praha 1999.
- Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 2. část (1941), Svět křídel, Cheb 2000.
- Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 3. část (1942), Svět křídel, Cheb 2001.
- Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 4. část (1943), Svět křídel, Cheb 2002.
- Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 5. část (1944), Svět křídel, Cheb 2003.
- Jiří Rajlich, Jediný československý maršál, Životní osudy Air Marshala a armádního generála (in memoriam) RNDr. Karla Janouška, KCB (1893–1971), Jota, Brno 2002.
- Jiří Rajlich, 310. stíhací peruť, Mustang, Plzeň 1994.
- Jiří Rajlich, 313. stíhací peruť, Mustang, Plzeň 1996.
- Jiří Rajlich, Esa na obloze, Nejúspěšnější českoslovenští stíhači ve 2. světové válce, Naše vojsko, Praha 1995.
- Jiří Rajlich, Jan Sirový, Za ostnatý drát, Knižnice L+K, L+K č. 1-10, ročník 1991.
- Jiří Rajlich, Jiří Sehnal, Stíhači nad Kanálem, Československý stíhací wing RAF 1942–1945, Naše vojsko, Praha 1993.
- Jiří Rajlich, Jiří Sehnal, Stíhací pilot, Naše vojsko, Praha 1991.
- Jiří Rajlich, Jiří Fidler, Soumrak králů vzduchu, Československé vojenské letectvo 1945–1950, Ares & Deus, Praha 2000.
- Stanislav Rejthar, Dobří vojáci padli, Ostrov, Praha 1999.
- J. F. Rochla, Kořeny vlastenectví, Studie o podmínkách a sociálních údajích, o příslušnících československé zahraniční armády v letech 1939–1945 a o jejich vlasteneckých předpokladech, Doplněk, Brno 1998.
- Jan Rudolf, Vítězové nad smrtí, Dokumentární reportáž ze života zahraničních letců a partyzánů, Mír, Brno 1948.
- Jiří Říha, Letci z Vlašimska, <http://letci.wz.cz/index.htm>
- Dušan Schneider, Pilot RAF vypráví, Návrat, Brno 1993.
- Dušan Schneider, Střelec bombardéru RAF, Návrat, Brno 1994.
- Dušan Schneider, Osudy letců, Doplněk, Brno 1997
- Ladislav Sitenský, Z válečného deníku, Naše vojsko, Praha 1991.
- Ladislav Sitenský, Zdeněk Hurt, Stíhači, Svět křídel, Cheb 1993.
- Ladislav Sitenský, Ivo Tonder, Na nebi v pekle, Mustang, Plzeň 1997.
- Jan Skopal, Trojúhelník naděje, Naše vojsko, Praha 1990.

- Čestmír Sládek, *Osudy palubního střelce, Naše vojsko*, Praha 1993.
- Jan H. Slípka, *Biskajská dramata, Orbis*, Praha 1945.
- Jan H. Slípka, *Ohnivá křídla, Orbis*, Praha 1945.
- Jan H. Slípka, *Cesta nejsladší, Orbis*, Praha 1946.
- Tadeus Sojka, *Sagan Befehl, Proces przed Brytyjskim Trybunałem w Hamburku (1 VII – 3 IX 1947), Fakty i dokumenty, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Poznan 1983.*
- Eduard Stehlík, Ivan Lach, *Vlast a čest byly jim dražší nežli život, FORTprint, Dvůr Králové 2000.*
- Jan F. Šára, *Tisk ve zbrani, ČSPFB*, Praha 1988.
- Jiří F. Šiška, *Rudé hvězdy válečného nebe, Votobia, Olomouc 1998.*
- Alois Šiška, *KX-B neodpovídá, Magnet*, Praha 1966.
- Zdeněk Šmoldas, *Českoslovenští letci v předvečer a v počátečním období druhé světové války 1936–1940, NTM, Praha 1983.*
- Zdeněk Šmoldas, *Českoslovenští letci ve Velké Británii 1940–1945, NTM, Praha 1982.*
- Zdeněk Šmoldas, *Českoslovenští letci v boji proti fašismu, Naše vojsko, Praha 1987.*
- Jakub Šmrha, *Letcův deník, Orbis*, Praha 1946.
- Bohuslav Šnajdr, *Tisíc tváří odvahy, Panorama*, Praha 1990.
- Jiří Šolc, *Ve službách prezidenta, Generál František Moravec ve světle archivních dokumentů, Vyšehrad, Praha 1994.*
- Oldřich Španiel, *Československá armáda druhého odboje, Orbis*, Praha 1945.
- Zdeněk Těšínský a kol., *Zapomenutí muži 1948–1989, Konfederace politických vězňů, Praha 1997.*
- Witold Urbanowicz, *Plamen nenávisti, Magnet Plus*, Praha 1993.
- Zdeněk Václavík, *Josef Schrich, Z protektorátu do republiky, Příběhy příslušníků čs. zahraniční armády ze západu, Naše vojsko, Praha 1946.*
- Zdeněk Vališ, *Generál Karel Janoušek, V RÁJI*, Praha 1997.
- Zdeněk Vališ, Jiří Dvořák, *Generál Jaroslav Vedral – Sázavský, Magnet-Press, Praha 1994.*
- Josef Váňa, John Sigmund, Emil Padior, *Příslušníci československého letectva v RAF, Ministerstvo obrany – AVIS, Praha 1999.*
- Miroslav Vild, *Osud byl mým přítelem, Naše vojsko, Praha 1988.*
- Jaroslav Vyhnis, *Zahájil jsem leteckou válku, Paměti českého pilota ve službách RAF, Agrofin, Praha 2002.*
- Ladislav Zadrobílek, *Moje cesta k RAF, Návrat, Brno 1993.*

4) Články, časopisecké a sborníkové studie

- Karel Bednařík, *Sestřelen, Kanadské listy 5/1996, s. 4.*
- Filip Jánský, *Třistajedenáctka, in: ĎAS, 1963, č. 11–12.*

- Václav Krůta, Zrádce a denunciant Augustin Přeučil, in: Tereziánské listy, č. 30/2002, s. 65-79; č. 31/2003, s. 52-62.
- Luděk Navara, Muž, který přecenil českou duši, seriál o pokusech nelegálně opustit socialistické Československo: Josef Bryks chtěl do Anglie, zemřel v Jáchymově, in: MF Dnes, 3. 12. 2002.
- Jiří Rajlich, Případ Augustin Přeučil, in: Historie a plastikové modelářství, č. 12/2002, s. 19-22.
- Jiří Rajlich, Plukovník letectva in memoriam Josef Bryks, in: Historie a vojenství, č. 2/2003, s. 436-452.
- Jiří Rajlich, Jiří Sehnal, Noční sovy kontra Třistajedenáctka, 1.- 3. část, in: Aero Plastic Kits revue, č. 19, 20, 1993; č. 21, 1994.
- Čestmír Sládek, Partyzán z Wellingtonu KX-B, in: L + K, č. 8, 1992.
- Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, 1. - 7. část, in: Letu zdar, ročník II., č. 1, 2, 5, 6, 7, 8/9; 1947-1948, s. 3, s. 23-24, s. 75-77, s. 95-97, s. 114-120 126-129, s. 140-144.
- Karel Trojáček, V německém zajetí, in: Letu zdar, ročník I, č. 5, 1947, s. 81.
- Karel Trojáček, Poprvé nad Berlínem, in: Letu zdar, ročník I, č. 8, 9, 10/11, č. 12, 1947, s. 137-139, s. 170-171, s. 184-189, s. 217-219.
- Vojenský historický ústav Praha, Československá armáda 1939-1945 (Plány a skutečnost), Příspěvky z mezinárodní konference 22.-23. října 2002, MO České republiky, AVIS, 2003.
- Miroslav Vostatek, Pošta válečných zajatců, in: Hlas revoluce, 1980, č. 33, s. 3. Válečný rok 1944, Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19. - 20. října 1999 v Praze, AVIS, Praha 2001.

5) Internet

- <http://cz-rafhyperlink.cz/>
- http://www.military.cz/british/air/war/list_cz.htm
- <http://www.pcv.cz/home/adamec/aviation/hist313.html>
- <http://www.pcv.cz/home/adamec/aviation/fuller.html>
- <http://www.pcv.cz/home/adamec/aviation/cirkus.html>
- <http://www.usafa.af.mil>
- <http://www.angel45-2b.com/>
- <http://elsham.pwp.blueyonder.co.uk>
- <http://www.airwar-europe.yucon.be>
- <http://www.disc.server.com>
- <http://www.gazettes-online.co.uk>
- <http://www.luftwaffe-experten.co.uk>
- <http://www.stormbirds.com>
- <http://www.web.birds.com>
- <http://www.world-war-co.uk/>

Muž, který zradil muže

- 1) Viz Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 2. část (1941), Svět křídel, Cheb 2000, s. 421.
- 2) Podrobněji viz Ladislav Kudrna, KDYŽ NELEĀTALI, Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za druhé světové války, LIBRI, Praha 2003, s. 16, s. 210–211.
- 3) Podrobněji viz Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 4. část (1943), Svět křídel, Cheb 2002, s. 587–595.
- 4) Viz František Kaucký, Zrada na křídlech Hurricanu, Příběh agenta na Západě/Pilota A. Přeučila, Magnet plus, Praha 1992, s. 10–14. Práce F. Kauckého o A. Přeučilovi je zatím nejpodrobnější prací na toto téma. Bohužel, jak již napsal J. Rajlich, F. Kaucký ve své práci vycházel sice především ze soudního spisu, ale v knize není jasný předěl mezi fikcí a fakty a celá práce, sice velice čtivá, je spíše beletristickým dílem než historickou prací.
- 5) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 422. Václav Krůta uvedl, že A. Přeučil překročil hranici 23. července 1939. Viz Václav Krůta, Zrádce a denunciant Augustin Přeučil, in: Tereziánské listy, č. 30/2002, s. 66.
- 6) Cit., J. Rajlich, c.d., s. 422.
- 7) O prostředí a situaci čs. letců v Krakově a životě v Malých Bronowicích podrobněji viz L. Kudrna, c.d., s. 21–23.
- 8) Viz F. Kaucký, c.d., s. 13.
- 9) C.d., s. 15. V. Krůta ve své studii uvedl, že Přeučil po válce vypověděl, že z Polska poslal Smetanovi pouze pozdrav a žádné podrobnosti o čs. letcích v Polsku. Viz V. Krůta, c.d., s. 67.
- 10) Cit., c.d., s. 20.
- 11) Cit., c.d., s. 21.
- 12) O tom, jaká panovala ve Velké Británii nálada a jak byli vojáci, kteří se vraceli z Francie, (tedy i čs. letci) nadšeně vítáni nezlomeným obyvatelstvem,

jak rozdílná situace panovala ve Velké Británii oproti defetismem prosáklé Francii, podrobněji viz. L. Kudrna, c.d., s. 59–60.

- 13) Podrobněji o této problematice viz L. Kudrna, c.d., s. 62–63.
- 14) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 422.
- 15) Cit., F. Kaucký, c.d., s. 21.
- 16) Viz c.d., s. 19.
- 17) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská č.j. 8304.
- 18) Podrobněji viz F. Kaucký, c.d., s. 24–26.
- 19) Cit., VÚA Praha, fond: ČSL-VB, sign.: 181/CIII-1/1/104.
- 20) Cit., VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská č.j. 8304.
- 21) Cit., VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská č.j. 8307
- 22) Cit., VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská č.j. 8304.
- 23) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 422. Jiří Rajlich v této své práci přesvědčivě dokázal (s. 423–427), že A. Přeučil byl sice významným agentem gestapa, zdaleka však nepatřil mezi „špičkové“ německé informátory. Předně byl pouze poddůstojníkem a měl tedy limitovanou oblast svého působení, dále prakticky působil u M.U. či O.T.U., což jeho možnosti rovněž limitovalo. To však neznamená, že by se jeho činnost měla těmito faktory zlehčovat. A. Přeučil svým působením, jak si ještě ukážeme, mohl čs. zajatým letcům jako očitý svědek velice přitížit. Němci měli daleko podrobnější informace o čs. letcích v Anglii od svých vlastních, především německých zdrojů. Jiří Rajlich rovněž ukázal na to, že se sice: „Dlouhou dobu uvádělo, že Přeučil byl jedinou takovou „černou ovčí“ z řad československého letectva v RAF. Nebyla to však tak úplně pravda. Přeučil byl jistě významným agentem gestapa mezi československými letci, ale koncem války se do jejich řad dostal ještě jeden muž, který také spolupracoval s okupačními orgány. Byl to František Pospíšil (vlastním jménem Jan Chvátal), narozený 28. října 1918 v Dolenicích u Znojma. Za války vlastnil obchod s textilní konfekcí, kde jej kontaktovali dva členové výsadku Bivouac, rt. František Pospíšil a des. asp. Libor Zapletal. Oba je 2. května 1942 udal, způsobil jejich postupné zatčení, po němž následovala jejich smrt (Pospíšil byl popraven 28. října 1944 v Terezíně, Zapletal 27. září 1944 v Mauthausenu.) Později Chvátal – Pospíšil narukoval do Wehrmachtu a v roce 1944 byl ve Francii zajat spojeneckými vojsky. Patřil k těm, kteří se ze zajateckého tábora přihlásili do čs. armády, prošel bez úhony zpravodajským prověřením a pak nastoupil službu v hodnosti AC 2 jako pomocný mechanik u 310. perutě. Svou pravou identitu se mu však nedařilo dlouho

skrývat. Po návratu do vlasti byl totiž identifikován, postaven před soud a již 27. září 1945 popraven.“ Cit., c.d., s. 423.

Před sestřelením

- 1) Problematika ochrany zajatců byla sice pojata již v Haagské úmluvě o zákonech a obyčejích pozemní války z roku 1899. Ochranou raněných a nemocí vyřazených vojáků se za účasti celkem 36 států zabývala Ženevská konference v roce 1906. A konečně v roce 1907 pak na II. Haagské konferenci byl vyhlášen Řád pozemní války, ale podmínky zajatých vojáků v první světové válce byly katastrofální. Např. v německém zajetí zemřelo za první světové války 118 159 zajatců, z toho bylo nejvíce Rusů, celkem 72 586. Celkem protiněmecký blok ztratil 386 000 zajatých vojáků, německý blok ztratil 143 000 zajatců. Viz Jindřich Pecka, *Váleční zajatci na území Protektorátu Čech a Morava, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1995, s. 29–30*. J. Pecka se potom v této své práci podrobně zabývá institucí a vývojem zajetí na s. 15–58. V průběhu strašných jatek první světové války docházelo ke zvěrstvům na zajatcích na obou stranách. V německém zajetí umírali ruští vojáci na podvýživu, němečtí a rakousko-uherští vojáci zase umírali při těžkých pracích např. na stavbě Murmanské železnice, apod.. Pochopitelně často byla odlišná situace zajatců z řad mužstva oproti postavení důstojníků. Celkově pak bylo zacházení se zajatci na obou stranách daleko všem výše uvedeným dohodám.
- 2) Ženevskou konvenci podepsaly tyto státy: Belgie, Bolívie, Brazílie, Bulharsko, Čína, ČSR, Dánsko, Dominikánská republika, Egypt, Estonsko, Finsko, Francie, Chile, Indie, Itálie, Japonsko, Jugoslávie, Kanada, Kolumbie, Kuba, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Mexiko, Německo, Nikaragua, Nizozemsko, Norsko, Persie, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko, Siam, Austrálie, Nový Zéland, Irsko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko, Jihoafrická unie, Uruguay, USA, Velká Británie a Severní Irsko, Venezuela. Viz J. Pecka, c.d., s. 31–32.
- 3) Proč SSSR nepodepsal Ženevskou konvenci? Jednu z příčin vidí J. Pecka v tom, že: „Zatímco oficiální sovětské hodnocení obcházelo tuto otázku mlčením nebo alespoň nepřímou udávalo za příčinu mezinárodní izolaci SSSR, nezávislá literatura akcentovala naopak motivy převážně vnitřní. Nejčastěji tu nacházíme formulace jako „autonomismus revoluční doktríny“, přezíravý postoj k anonymní mase „bez nomenklatury“ či dokonce „strach z vlastního lidu.“ Cit., c.d., s. 35. Sovětská vláda pak zvolila k vlastním vojákům skutečně otřesný postoj, viz poznámka č. 10)
- 4) Cit., J. Pecka, c.d., s. 29. Celý předchozí odstavec viz c.d., s. 32–33.
- 5) Cit., c.d., s. 33.
- 6) Tamtéž.

- 7) Tamtéž.
- 8) Cit., c.d., tamtéž.
- 9) Viz J. Pecka, c.d., s. 34–35. Po skončení druhé světové války byli němečtí zajatci drženi v zajetí v SSSR až do roku 1957, tehdy se vrátil poslední německý zajatec zpět do Německa. Teprve Ženevská konvence z r. 1949 (čl. 118) výslovně stanovila, že váleční zajatci mají být propuštěni bezodkladně ihned po skončení aktivního nepřátelství, viz c.d., s. 35.
- 10) Cit., c.d., s. 35. Jindřich Pecka, kterého jsem citoval v předchozích odkazech, vycházel především z knih: Hobza, A.: Válečné právo pozemní, Praha 1923, Hobza, A.: Dokumenty ke studiu mezinárodního práva, Praha 1931 a Hobza, A.: Přehled mezinárodního práva válečného, Praha 1946. Považoval jsem však za pro čtenáře přehlednější odkazovat pouze na jeden titul, který obsahuje citace na tituly další, čtenáři tak v podstatě stačí jedna shrnující kniha, v našem případě citované dílo Jindřicha Pecky. O tom, jaký byl postoj nejvyššího vedení SSSR ke svým zajatcům, podal výstižně J. Pecka: „Bez ohledu na motivaci sovětského postoje k této otázce zůstává faktem, že se hned na počátku války ocitly statisíce válečných zajatců bez potřebné právní ochrany; a co víc: sovětská vláda prohlásila zajetí vlastních vojáků za zločin a stíhala je podle § 58-1-B zvláštního zákona nejtěžšími tresty. Až téměř rok po německém vpádu (24. 7. 1942) vydalo ministerstvo zahraničních věcí SSSR nótu, že sovětská vláda bude dodržovat Haagskou konvenci z roku 1907 o válečných zajatcích. Běžný úzus, že zajatec, který se vrací ze zajetí, je povinen podat vysvětlení, zejména pokud neupadl do zajetí raněn, dovedl stalinský systém do takové absurdnosti, že zajetí trestal zastřelením. V roce 1945 „zmírnil“ svou tvrdost tak, že všechny vracející se zajatce bez rozdílu odsoudil na 10 let vězení a 5 let vyhnanství. Omluvou nebyl ani útek ze zajetí, ani účast v partyzánském hnutí. Odsouzen byl i beznohý kulometčík zajatý za finské války. Osudy sovětských zajatců tak představují jednu z nejmudnějších kapitol nacistické krutosti na jedné a stalinské zvěle na druhé straně. V obou případech se však zúčastněné strany odvolávaly k platnému právu.“ Cit., c.d., s. 35. Jak absurdně si počínal stalinský systém dosvědčuje příběh sovětského stíhače poručíka Michala Děvjatajeva. Tento stíhací pilot byl 13. července 1944 sestřelen nad Lvovem a byl zajat Němci. Podařil se mu však skutečně obdivuhodný čin, zmocnil se německého Heinkelu He 111 a společně s dalšími devíti zuboženými zajatci uletěl a přistál na sovětském území. Protože však bylo zajetí podle výše uvedeného paragrafu zločinem, byl poručík Děvjatajev podle toho „odměněn“. Zůstal až do roku 1953 uvězněn v pověstných gulazích, odkud ho osvobodila teprve amnestie po Stalinově smrti. Viz Michal Taylor, David Mondey, Guinnessova kniha letadel, Mustang, Plzeň 1994, s. 227.
- 11) Viz Antonín Hobza, Přehled mezinárodního práva válečného, Praha 1946, s. 62.

- 12) Tzv. „desatero“ pro letce viz L. Kudrna, c.d., s. 119: „NĚMEC JE VŽDYCKY VE SLUNCI, NESTŘÍLEJ, DOKUD NEUVIDÍŠ BĚLMO JEHO OČÍ! NEŽEŇ SE NIKDY ZA LETOUNEM, KTERÝ JSI ZASÁHL, URČITĚ TĚ SUNDÁ JEHO DRUH! RADĚJI SE SPOKOJ S PRAVDĚPODOBNÝM SESTRĚLEM, NEŽ BY SES NECHAL SUNDAT SKOPČÁKEM PŘI OVĚŘENÍ! POZOR, SUNDÁ TĚ TEN, KTERÉHO JSI NEVIDĚL! NEMYSLI NA SVOU BLONDÝNKU, NEUVIDÍŠ-LI VČAS FOCKE-WULFA, KTERÝ SUNDÁ TVÉHO KAMARÁDA, JSI ZLOČINEC! SUNDAJÍ-LI TĚ NAD NEPŘÁTELSKÝM ÚZEMÍM, PROBIJ SE! UPADNEŠ-LI PŘECE JEN DO ZAJETÍ, MLCĚ!“
- 13) Čtenářům je jistě znám snad nejslavnější literárně zpracovaný útěk před zajetím, ano, mám na mysli známou knihu – František Fajtl, Sestřelen, Lidové nakladatelství, Praha 1991. S/Ldr František Fajtl však nebyl jediným československým letcem, kterému se po sestřelení nad nepřátelským územím podařilo probít zpět do Velké Británie. Mezi další letce, kteří byli sestřeleni a podařilo se jim vyhnout se zajetí a vrátit se zpět do Velké Británie, patřili: F/O Josef Menšík, Sgt. Rudolf Ptáček, S/Ldr Hugo Hrbáček, F/Sgt Robert Ossendorf, S/Ldr Oto Smik a W/O Antonín Kamínek. U některých výše jmenovaných popíšeme jejich útěk před zajetím podrobněji, vzhledem k tomu, že nebyl ještě nikým zpracován, u ostatních již zpracovaných útěků podáme jejich zkušenost ve zkratce. F/O Josef Menšík byl 8. července 1941 sestřelen nad Francií a byl viděn, jak nouzově přistál ve Francii, od té doby byl nezvěstný. Podařilo se mu však přes Španělsko a Gibraltar vrátit se 22. října 1941 zpět do Velké Británie. Bohužel válečné štěstí ho opustilo 22. dubna 1943, kdy zahynul při obyčejném cvičném letu. F/O Josef Menšík byl jeden z hrstky slovenských letců, kteří sloužili v čs. perutích ve Velké Británii. Viz František Loucký, Mnozí nedoletěli, Naše vojsko, Praha 1989, s. 152., rovněž viz Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 322–323. Sgt. Rudolf Ptáček zůstal dne 19. srpna 1941 nezvěstný po leteckém souboji nad severní Francií. Sám v tomto leteckém boji sestřelil jeden Messerschmitt Bf 109, ale byl vzápětí sám sestřelen. Podařilo se mu probít až do Španělska, odkud se 5. ledna 1942 vrátil zpět do Velké Británie. Podrobněji o jeho útěku viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 387–391. Sgt. Rudolf Ptáček se znovu dobrovolně přihlásil do operační činnosti. Štěstí se ho však nedrželo dlouho, byl opět sestřelen v leteckém boji dne 28. března 1942. Tentokrát se již nevrátil, jeho tělo nebylo nikdy nalezeno... S/Ldr Hugo Hrbáček, velitel 310. perutě, dne 21. května 1944 v 10.00 hod. odstartoval jako velitel perutě k operačnímu letu do prostoru v okolí Caen s úkolem napadnout nepřátelské vlaky, transporty auta, apod. Krátce poté, co 310. peruč přeletěla francouzské pobřeží, sledovala železniční trať, po které se blížil vlak. S/Ldr Hugo Hrbáček dal

povel k útoku. V okamžiku, kdy útočil na lokomotivu, ucítil prudký náraz a explozi ve spodní části trupu letounu. Pokusil se tedy odhodit přídavnou nádrž a dokončil útok na lokomotivu jako druhý s tím výsledkem, že se z lokomotivy vyhrnula pára a kouř a okamžitě zastavila. Po vybrání letounu z útoku pokračoval S/Ldr Hrbáček v letu, když ho F/Lt Diviš upozornil, že z jeho letounu jde kouř a aby okamžitě odhodil přídavnou nádrž. To S/Ldr Hrbáčka překvapilo, neboť myslel, že se přídavné nádrže již zbavil, pokusil se jí zbavit znovu, tentokrát s úspěchem. Poté však začal jeho Spitfire prokazovat nepravidelný chod motoru, tlak oleje a teplota glykolu začala rychle stoupat. Poté se motor rozběhl do vysokých otáček, které nešly ničím změnit. S/Ldr Hrbáček chtěl vystoupat s letounem výše a pokusit se vyskočit padákem, ale všechny pokusy byly marné. Motor odmítl poslušnost, začal se zadírat, kouřit a hrozilo nebezpečí vzplanutí. S/Ldr Hrbáček se tedy s úspěchem pokusil nouzově přistát na poli. Letoun ihned po nouzovém přistání zapálil a dal se na útěk, protože k místu přistání se již blížili Němci, kteří měli k dispozici obrněný vůz. S/Ldr Hrbáček se skryl do pole, které Němci téměř dvě hodiny ostřelovali kulometem! Naštěstí S/Ldr Hrbáčka ani nezasáhli, ani nenašli. Poté, co Němci odjeli, dal se S/Ldr Hrbáček na útěk, přičemž sledoval jižní kurz. Vyčerpán únavou a hladem doslova upadl a usnul u jedné farmy, která byla téměř 55 km vzdálená od jeho nouzového přistání. Posílen spánkem a probuzen hladem se dovlekl na farmu, neboť jeho chodidla byla plná puchýřů, a požádal majitele farmy o jídlo a pití. Ten však českému letci odmítl pomoc, teprve až ho S/Ldr Hrbáček přesvědčil, že je skutečně „britský“ pilot, dal mu farmář najíst a napít. Od tohoto okamžiku se S/Ldr Hrbáček ukrýval po okolních farmách, kde dostal od statečných francouzských vesničanů jídlo i pití. Během této doby přišel S/Ldr Hrbáček do styku s tajnou organizací francouzských odbojářů, kteří mu opatřili falešnou legitimaci – tzv. „Ration book“, a rovněž mu přislíbili, že se ho pokusí dostat přes španělské hranice, odkud by se přes Gibraltar dostal zpět do Velké Británie. Vzhledem k tomu, že již 6. června 1944 došlo ke spojenecké invazi do Francie, tento plán padl. Paradoxně největším nebezpečím pro S/Ldr Hrbáčka se stala spojenecká ofenzíva, neboť se po vylodění snažil zůstat nablízku frontě, aby ji ve vhodný okamžik přešel – tak se stalo, že se S/Ldr Hrbáček ocitl v pekle palby britského dělostřelectva i spojeneckých stíhaček a bombardérů. Měl však opět štěstí, nebyl zraněn a konečně 18. srpna 1944 ráno se mu podařilo přejít frontu a dostat se k Angličanům. Do Velké Británie se dostal již druhý den dopravním letounem, který s ním 18.45 hod. přistál na letišti Northolt. Téměř tříměsíční anabáze byla u konce. S/Ldr Hrbáček však ani poté, co nemohl bojovat jako stíhač, nezapomněl na svoji vojenskou povinnost. Dne 30. května 1944 majitel farmy, kde byl právě S/Ldr Hrbáček schován, našel poštovního holuba, který byl

svržen britským letounem. Tohoto holuba potom S/Ldr Hrbáček společně s majitelem farmy 31. května vypustili s následujícími informacemi: fotografie hotelu Caen, kde toho času byli ubytováni Feld Commandatur 304 a Feld Gendarmerie, dále informace o benzinovém skladišti sev. Caen, o přestavbě letiště Fler, nově vybudovaném protiletadlovém postavení nedaleko Bezziérs, dále závažnou informaci, že všechny letecké posádky, které se zachránily padákem, byly ostřelovány kulomety a pak, že všechny černé přijímače – radiostanice, závisující na síti, jsou vyřazeny z provozu, protože Němci vypnuli všechen proud, bude tedy nutno informovat obyvatele letáky. S/Ldr Hrbáček označil tyto zprávy pod svou značkou S/L RAF 87618, což bylo jeho evidenční číslo, doufal, že tak oznámí, že je stále na živu. Po přechodu fronty nechal zatknout tři Němce, o kterých věděl, že se skrývají v jednom domě. S/Ldr Hrbáček měl štěstí, dočkal se vítězného konce války. Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská č.j. 9732. Při stejné akci, 21. května 1944, byl sestřelen i F/Sgt Robet Ossendorf. Při útoku na pozemní cíle byl jeho Spitfire zasažen flakem a zraněný F/Sgt Ossendorf s ním nouzově přistál v prostoru 11 kilometrů východně od Aire, na území okupovaném německou armádou. O jeho dalších osudech jsme blíže zpraveni od jeho bojového kamaráda, jemuž F/Sgt. Ossendorf svůj příběh vyprávěl: „... po opuštění letadla, v šoku, uvažuje, co dělat. V tom příběhne francouzský zemědělec, strhne z něho bundu uniformy, oblékne mu montérkovou blůzu a táhne ho za ruku ke skupině lidí, okopávajících brambory. I kalhoty mu vymění a nasadí rádiovku. Dostává motyku a okopává s nim. Vtom přijíždějí německá auta s vojáky, kteří prohledávají okolí letadla. Nakonec se ptají všech, včetně Roberta, jestli neviděli anglického letce. Odpovídají, že ne. Po skončení prací odchází Robert se skupinou a pak je předán podzemnímu hnutí, které mu ihned vyhotoví falešné doklady. Musí však nějakou dobu počkat, než bude více sestřelených letců k zpětnému odeslání do Anglie. Mezitím, při jedné obchůzce se členem tohoto hnutí, si všiml, že dole na svahu pod silnicí stavějí tři němečtí vojáci telefon. Jeden z vojáků zpozoroval zájem Francouze o jejich práci. Zvolal „Halt“ a vylezl po svahu k nim. Při kontrole dokladů, které byly v pořádku, si všiml, že Francouz skrývá něco pod pláštěm a hmatem zjistil, že je to automat. Zavolal druhého vojáka a současně sáhl po pistoli. Robert, který měl u sebe také pistoli, tuto vytáhl dřív a se slovy „to je konec“, prvního Němce zastřelil a druhého, který vystupoval po náspu, zranil. Oba se dali na útěk, neboť třetí Němec je pronásledoval. Při přelézání plotu byl Robert střelen Němcem do zadnice. Útěk se zdařil, ale Robert musel týden čekat, než mu kulka vystoupila pod kůží, a pak ji po požití koňaku a rozříznutí kůže břitvou vytlačili. Po dvou týdnech bylo shromážděno šest letců, pro které přijel člun z Anglie. V noci je převádělo mladé

děvče přes minové pole a po nastoupení na člun musela posádka značnou vzdálenost veslovat, pak teprve nahodili motor a pokračovali v plavbě. Robert po příjezdu do Anglie měl potíže, neboť rána mu ještě hnisala. Byl pak v Londýně vyslýchán zpravodajci o celém jeho případě...“ Cit. Karel Bednařík, Sestřelen, Kanadské listy 5/1996, s. 4. Náš další hrdina S/Ldr Oto Smik byl sestřelen 3. září 1944 jako velitel letky 312. perutě nad Holandskem. Díky pomoci obětavých holandských vlastenců se mu podařilo vyhnout se zajetí a 29. října 1944 se vrátil zpět do Velké Británie. Bohužel již 28. listopadu 1944 byl jako velitel 127. britské perutě opět sestřelen německým flakem nad městem Zwolle, tentokrát se již do Velké Británie nevrátil. Náš pátý nejúspěšnější stíhač druhé světové války sni svůj věčný sen v daleké cizině. Podrobněji viz Eduard Čejka, Zlomená křídla, NADAS, Praha 1991 s. 261–296. Náš poslední hrdina W/O Antonín Kamínek, příslušník 310. perutě, byl sestřelen 5. září 1944, tedy pouhé dva dny po sestřelení S/Ldr Smika. Toho dne v 17.00 hod. odstartoval k operačnímu letu nad Severní Holandsko, jako číslo 3 žluté sekce. Jižně od Amsterdamu uviděli piloti perutě několik transportních lodí, na které okamžitě provedli útok. Za několik vteřin po útoku se ozvala pekelná střelba protiletadlové obrany – obávaného flaku. Při útoku byl Spitfire W/O Kamínka zasažen do pravého křídla a levého chladiče, ve kterém nastala exploze a motor se krátce na to zastavil. W/O Kamínek oznámil poškození letounu a pokusil se o nouzové přistání. Po úspěšném „nouzáku“ se pokusil letoun zapálit, ale zápalná bombička v letounu chyběla. W/O Kamínek tedy spěšně opustil poškozený letoun a běžel k prvnímu domku, který byl vzdálený asi 100 m od jeho nouzového přistání. Dříve než tam stačil doběhnout, byl zastaven holandským civilistou, který mu poskytl pomoc. W/O Kamínek byl dopraven na kole do vedlejší vesnice, kde byl ošetřen místním lékařem. Při nouzovém přistání utrpěl řeznou ránu nad levým okem. V několika příštích dnech se spojil s podzemní organizací, od které obdržel holandské osobní průkazy a civilní oblek. W/O Kamínek se zdržoval v této vesnici po dobu 3 měsíců. Němci pochopitelně hledali sestřeleného spojeneckého letce, vesnice, kde se W/O Kamínek ukrýval, byla několikrát prohledána gestapem, naštěstí nejen pro něho nebyl gestapem nalezen. Gestapo by jistě vesničany, u kterých by spojeneckého letce našli, postřílelo. W/O Kamínek se 5. prosince 1944 pokusil společně s francouzským a americkým letcem v doprovodu tří členů holandského podzemního hnutí překročit frontu. Po dvou neúspěšných pokusech se 13. prosince 1944 pokusili potřetí dostat se přes frontu. Pod německou kulometnou palbou přeplavali řeku a téže noci na malé loďce se přeplavili přes „Holland Deep“ na druhou stranu, kde narazili na polskou hlídku severozápadně od Antverp. Od polských vojáků byli dopraveni k anglickému zpravodajskému důstojníku. A tak byl konečně 17. prosince 1944 W/O Kamínek

přepraven letounem z letiště Tilburg do Velké Británie. Jak podotkl při návratu do Velké Británie, nikomu nebyl zavázán (což museli letci vždy po návratu uvést) a jen díky nesmírné statečnosti Holanďanů se dostal zpět do Velké Británie. Viz VÚA Praha, fond ČSL-VB I, sign.: 101/CI-1/3/19, korespondence zpravodajská, č.j. 9784. W/O Kamínek měl štěstí, dočkal se konce války. Osud našich výše uvedených hrdinů dobře vystihuje krutou daň čs. letců ve Velké Británii. Ze šesti našich hrdinů se konce války dožili pouze tři... Jak ještě uvidíme z dalšího výkladu, byl velký rozdíl být sestřelen nad Holandskem v roce 1940/41 nebo 1944, kdy se blížila spojenecká vojska. Němci zavedli kruté represálie na civilním obyvatelstvu za jakoukoliv pomoc sestřelenému spojeneckému letci. Z tohoto důvodu nebyla právě pomoc, zejména v počátcích války, ze strany holandského obyvatelstva sestřeleným spojeneckým letcům velká. Nelze však takto radikálně generalizovat, pochopitelně se našli i odvážní Holanďané, kteří sestřeleným spojeneckým letcům pomáhali bez ohledu na nebezpečí. Později, jak se blížila spojenecká vojska, sílil domácí odboj, pomoc sestřeleným spojeneckým letcům vzrostla. Ve Francii, kde byl silnější domácí odboj, byla i větší šance dopravit sestřeleného spojeneckého letce přes španělské hranice. To dokládá i příklad Františka Fajtla, který byl sestřelen v roce 1942 nad Francií. Opět ovšem nelze radikálně paušalizovat, jak uvidíme, ne vždy francouzské obyvatelstvo bylo ochotno, nebo mohlo, sestřelenému spojeneckému letci pomoci. Vždy záleželo na individuálním přístupu, ochotě riskovat svůj život, a osobním postoji. Přes toto velké nebezpečí, které v sobě skrývala pomoc sestřelenému spojeneckému letci, se díky odvaze civilního francouzského a holandského obyvatelstva podařilo dostat se zpět do Velké Británie desítkám sestřelených pilotů. Konkrétně 1 975 mužů R.A.F. se po svém sestřelení vyhnulo zajetí a za různých situací a pomoci se probili zpět do Velké Británie. Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 390.

- 14) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská, č.j. 8312.
- 15) Tamtéž.
- 16) Viz J. Rajlich. Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 323.
- 17) Němci používali jako noční stíhačky mimo jiné Messerschmitty Bf-110, jež sice neuspěly při denních akcích v bitvě o Anglii, ale jako noční stíhačky to byly nebezpečné a smrtící zbraně (později slavily tyto stroje velmi slušné úspěchy v sovětské kampani). Tyto stíhačky byly vyzbrojeny 4 kanony a 2 kulomety, zatímco Wellingtony, na kterých létali čs. letci, měly pouze dva kulomety ráže 7,7 mm v zadní střelecké věži a dva kulomety stejné ráže v přední střelecké věži. Přes tento handicap se často střelcům ve Wellingtonech podařilo útok německého stíhače odrazit, a dokonce ho i výjimečně poškodit či sestřelit. Bohužel nemálo střelců při odrážení těchto

útoků zahynulo či bylo vážně zraněno. Z toho důvodu, aby Wellington unesl co nejvíce nákladu bomb nad Německo, nebyly střelecké věže opatřeny žádnou ochranou, tedy např. pancéřováním, a tak střely z německých kanonů a kulometů většinou zle poničily střeleckou věž, a často statečné střelce zabily či vážně zranily. Jedním z takových statečných střelců 311. čs. perutě byl např. Sgt. Binder, který statečně odrazil útok německého nočního stíhače, ale sám svým zraněním podlehl. Čtenáři bude asi nejznámější palubní střelec 311. čs. perutě Filip Jánský, autor vynikající knihy *Nebeští jezdci*. V této knize je pak naprosto neopakovatelným způsobem popsán život a boj čs. letců ve Velké Británii. Zbývá podotknout, že Němci v průběhu války vybudovali skutečně špičkovou noční protiletadlovou obranu, která působila R.A.F. značné ztráty, které radikálně klesly až v druhé polovině roku 1944. Celkem ztratilo britské bombardovací letectvo 8953 letounů. Z celkem 125 000 příslušníků osádek Bomber Command bylo 73 741 ztraceno, z toho 55 500 padlo, zahynulo nebo zůstalo nezvěstných, 9838 bylo zajato (mnoho z nich se zraněním) a 8403 utrpělo různé stupně zranění. Viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 2. část (1941), s. 343.

- 18) Popis a atmosféra briefingu viz Václav Kilián, *Vzpomínky příslušníka 311. bombardovací perutě*, uloženo v SÚA Praha, SPB (Svaz protifašistických bojovníků) – „Paměti bojovníků“, pořadové číslo 865.902, první díl, s. 90–93. Další popis briefingu tentokrát u stíhačů, viz L. Kudrna, c.d., s. 119–120.
- 19) Tímto mužem byl výjimečný bombardovací letec Jiří Osolsobě, viz jeho zdařilá vzpomínková kniha Jiří Osolsobě, *Zbylo nás devět, Naše vojsko*, Praha 1989. Pocit bázně při bojových akcí dosvědčuje ve svých vzpomínkách i V. Kilián: „Každý letec, který létal nad Německem, při každém letu pocítoval určitou bázeň, nervositu i strach. Podle toho, jak to kdo nazve. Někdo více, jiný méně, což záleželo na nervovém systému každého jednotlivce...“ Cit., c.d., s. 80.
- 20) Cit., Alexander Hamilton, *Křídla noci, Mustang*, Plzeň, 1996, s. 29.
- 21) Cit., Filip Jánský, *Třistajedenáctka*, In.: *Dějiny a současnost* č. 12/1963, s. 26–27.
- 22) Cit., VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 99/CI-1/5/16 korespondence zpravodajská č.j. 8866.
- 23) Cit., V. Kilián, c.d., s. 80.

III. Po sestřelení

Rok 1940

- 1) Prvním „zajatým“ čs. letcem, přesněji internovaným, byl Václav Cukr, letecké eso (celkem osm sestřelených německých letounů) bitvy o Francii. Ještě během tzv. podivné války byl dne 20. dubna 1940 nucen pro nedostatek pali-

va přistát v neutrální Belgii, když pronásledoval německý letoun. Poté byl belgickými úřady vzat do intervence, ze které byl propuštěn poté, co Němci přepadli 10. května 1940 Belgii. Podrobněji viz Jiří Rajlich, *Na nebi sladké Francie, Válečný deník československých letců ve službách francouzského letectva 1939–1945*, 1. část, ARES, Praha 1998, s. 125–127. Za tzv. podivné války od září 1939 až do dubna 1940 přistálo či havarovalo 22 letounů v neutrální Belgii a v Holandsku. Z toho 12 britských, 8 německých a 2 francouzské. Z jejich osádek čtrnáct letců zahynulo a čtyřicet čtyři bylo v těchto dvou státech intervenováno. Podle mezinárodního práva měli být drženi v internaci až do konce války. Viz J. Rajlich, c.d., tamtéž.

- 2) Cit., V. Kilián, c.d., s. 101. Rovněž viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Trojáčkem z 10. května 1945.
- 3) Citace, V. Kilián, c.d., s. 118.
- 4) Jméno barona není známo, známy jsou pouze jeho iniciály S.v.d.O. viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 1. část (1940), s. 405. Na tomtéž místě J. Rajlich napsal: „Bližší podrobnosti nizozemské prameny neuvádějí, pravděpodobně na základě zákona o ochraně osobnosti.“
- 5) Viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 1. část (1940), s. 400.
- 6) Cit., V. Kilián, c.d., s. 123.
- 7) Tamtéž.
- 8) Tamtéž.
- 9) Tamtéž.
- 10) Celá tato kapitola, až potud, byla napsána za pomoci vzpomínek Václava Kiliána a archivních pramenů. Viz V. Kilián c.d. s. 94–124. Rovněž viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Trojáčkem z 24. dubna 1945. Dále viz protokoly s F/Lt Václavem Kiliánem z 22. května 1945, F/Lt Zdeňkem Procházkou z 22. května 1945 a W/O Arnoštem Zábržem z 19. června 1945.
- 11) Viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 1. část (1940), s. 405–406.
- 12) Cit., V. Kilián, c.d., s. 125.
- 13) Cit., tamtéž. Jak Němci tak rychle poznali, že jde o Čechoslováky? Viz vysvětlení, které podal Jiří Rajlich: „Podle ženevské konvence mohl zajatec prozradit pouze svou hodnost, jméno a kmenové číslo. Každý příslušník RAF dostal při své prezentaci šestimístné kmenové číslo. Ve Velké Británii byl pro čs. poddůstojníky a mužstvo určen blok čísel v rozsahu 787 000 až 788 999, pro důstojníky pak 825 000 až 826 999. Tato skutečnost byla Němcům známa prostřednictvím jejich zpravodajské služby. Poddůstojníci, kteří v dalším průběhu války získali důstojnickou hodnost, pak obdrželi jiná

čísla, avšak pravidla pro jejich udělování nejsou blíže objasněna. Pro prezentaci nových příslušníků při náboru do čs. letectva v Kanadě byla vyčleněna čísla v rozsahu 654 721 až 654 999.“ Cit. J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 1. část (1940), s. 407. V další své práci pak Jiří Rajlich objasnil i povyšování poddůstojníků do důstojnického stavu: „...Poddůstojníci, kteří byli později povýšeni do důstojnického stavu, měli u RAF VR rezervována nová matriční čísla (od 100 001 do 202 000; část z nich obdrželi rovněž důstojníci, kteří k letectvu přišli ze Středního východu). Z velkého rozsahu tohoto bloku čísel je zřejmé, že byla přidělována průběžně bez ohledu na národnost, takže z nich národnost „vyčíst“ nešlo. ...“ Cit. Jiří Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945*, 3. část (1942), Svět křídel, Cheb 2001, s. 99.

- 14) Cit., V. Kilián, c.d., s. 125. Rovněž viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Trojáčkem z 24. dubna 1945. Karel Trojáček zaznamenal řev německého poručíka takto: „Tak to jste byli s tím lumpem Benešem v Londýně? To vám ale přijde draho! To jste se jako Češi nestyděli házet bomby na Německo? Vy lumpové, vy asi myslíte, že vás vezmeme jako válečné zajatce, ale to se šeredně mýlíte! Vy nejste zajatci, vy jste čeští psi! Takový svinský národ a oni si dovolí bojovat proti nám!“ Cit., Karel Trojáček, *Poprvé nad Berlínem*, in: *Letu zdar*, ročník I./č. 10–11, s. 186.
- 15) Cit., V. Kilián, c.d., s. 126–127.
- 16) Cit., V. Kilián, c.d., s. 132.
- 17) Tamtéž.
- 18) Tamtéž.
- 19) Tamtéž.
- 20) Tamtéž.
- 21) Tamtéž.
- 22) Cit., c.d., s. 132–133.
- 23) Cit., c.d., s. 133.
- 24) Tamtéž.
- 25) Viz V. Kilián, c.d., s. 136–139.
- 26) C.d., s. 140.
- 27) C.d., s. 140–142.
- 28) Tábor Dulag Luft (zkratka z Durchgangslager der Luftwaffe – průchozí tábor letectva) v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem byl určen jako tranzitní a výslechový prostor pouze pro sestřelené letce z řad západních Spojenců. Pro sovětské letce byl určen jiný. Se sestřelenými sovětskými letci zacházeli Němci otřesně. Viz Jiří F. Šiška, *Rudé hvězdy válečného nebe*, Votobia, Olomouc 1998, s. 41–47.

- 29) Cit., c.d., s. 145.
- 30) Tamtéž.
- 31) C.d., s. 145–146.
- 32) C.d., s. 147.
- 33) Cit., tamtéž.
- 34) Tamtéž.
- 35) C.d., s. 149.
- 36) Cit., s. 149–150.
- 37) C.d., s. 150.
- 38) Cit., tamtéž.
- 39) C.d., s. 151.
- 40) C.d., s. 152.
- 41) Cit., c.d., s. 154.
- 42) Cit., c.d., s. 155.
- 43) Tamtéž.
- 44) Tamtéž.
- 45) Srv. c.d., s. 156.
- 46) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 1. část (1940), s. 407. Rovněž viz V. Kilián, c.d., s. 407.
- 47) Viz., V. Kilián, c.d., s. 157–158.
- 48) Cit., c.d., s. 160.
- 49) Tamtéž.
- 50) C.d., s. 161.
- 51) Cit., c.d., s. 164–165.
- 52) Cit., c.d., s. 165.
- 53) Srv. c.d., s. 166.
- 54) Srv. c.d., s. 168.
- 55) Srv. c.d., s. 169.
- 56) Cit., c.d., s. 170.
- 57) Srv. c.d., s. 170–171.
- 58) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Trojáčkem z 24. dubna 1945. Rovněž viz V. Kilián, c.d., s. 172.
- 59) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Trojáčkem z 24. dubna 1945. Sgt. František Knotek, bývalý příslušník 64. letky slovenského letectva, byl jedním z osmičlenné skupiny slovenských letců, kterým se v červnu 1939 podařilo na čtyřech letounech uletět do Polska, kde se dali do služeb rodícího se čs. odboje. Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 1. část (1940), s. 407.

- 60) Tamtéž.
- 61) Viz V. Kilián, c.d., s. 156. Rovněž viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Trojáčkem z 24. dubna 1945. Dále viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 1. část (1940), s. 407. Alois Šiška ve své knize – KX-B neodpovídá, Magnet, Praha 1966, s. 179, uvedl, že W. Churchill pohrozil, že za jednoho zastřeleného Čecha nechá zastřelit dva zajaté Němce o hodnotu vyšší.
- 62) Podrobněji viz J. Rajlich, c.d., s. 409. Statečný šcpt. Novák, který přežil nacistické vězení, nepřežil lidově-demokratický režim v poválečném Československu. Byl komunistickou justicí zavražděn 2. května 1955.
- 63) Cit., Jan Němeček, Atentát v Berlíně, in: Národní osvobození č. 18/1991, s. 7.
- 64) Viz V. Kilián, c.d., s. 176–177.
- 65) C.d., s. 177.
- 66) Cit., c.d., s.177–178.
- 67) Cit., c.d., s. 181.
- 68) Srv., c.d., s. 182.
- 69) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Trojáčkem z 10. května 1945. J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 1. část (1940), s. 410. A jak dopadl Wellington našich letců? Wellington Mk.IA L 7788 KX-E používali Němci k porovnávacím letům, a zároveň i jako letoun – cíl pro německé noční stíhače. Podrobněji viz J. Rajlich, c.d., s. 410.
- 70) Cit., VÚA Praha, fond: ČSL-VB, sign.: 680/BI/1/182, válečný deník 311. čs. perutě.
- 71) Tamtéž.
- 72) Viz Jiří Rajlich, Jan Sirový, Za ostnatý drát, Knihnice L+K, Praha 1991, s. 10.
- 73) Uvedený počet zajatců od jednotlivých perutí viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 345/CIII-3c/1/126, Seznamy zajatých čs. letců. V dnešní době se však objevila informace, že zajatých čs. letců na Západě bylo více než 51, konkrétně 52, tedy o jednoho více. Konkrétně se jednalo o Jiřího Otto Fischla, je známo pouze to, že tento muž létal u 101. perutě na strojích Lancaster. Absolvoval celkem 13 operačních letů. Dne 15. února 1944 byl sestřelen nad Berlínem a padl do zajetí. Viz Jiří Rajlich, Jan Sirový, c.d., s. 17–18. Rovněž viz Vítek Formánek, Válka v zajetí, Vítek Formánek 2002, s. 187. Předpokládám, že Jiří O. Fischl byl pravděpodobně český (sudetský) Žid, který raději vstoupil přímo do svazku RAF, a nepodléhal tak čs. velení, které o něm pravděpodobně nemělo ani tušení.

Nebyl by to ojedinělý případ, např. Jan Alexander, sudetský Žid, také raději vstoupil přímo do svazku RAF. Proč někteří čeští Židé raději vstupovali přímo do britského letectva viz L. Kudrna, c.d., s. 169–175. Celkově pak bylo zajato 53 čs. letců. Jeden letec byl zajat na východní frontě, o jeho osudu podrobněji viz s. 115–116.

- 74) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Emanuelem Novotným z 24. dubna 1945.
- 75) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Augustinem Šestákem z 27. dubna 1945.

Rok 1941

- 76) Cit., VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Františkem Cigošem z 24. dubna 1945.
- 77) Tamtéž.
- 78) Cit., VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol z W/O Gustavem Kopalem z 24. dubna 1945.
- 79) Cit., VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol z F/Lt Karlem Křížkem ze 17. května 1945.
- 80) Podrobněji o průběhu leteckých bojů dne 17. června 1941 viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 2. část (1941), s. 231–236. Rovněž viz Donald Caldwell, *Válečný deník JG 26 1939–1942*, Silverbird, Plzeň 1999, s. 144–145. Samotný Josef Bryks vzpomínal na svůj poslední operační let v jáchymovských dolech takto: „Nemohu vám líčit všechny bitvy. To by na to jedna směna nestačila. Ale naposled jsem bojoval 17. června 1941. Letěl jsem jako číslo 3 druhého flightu 242. squadrony. Naše squadrona doprovázela bombardovací skupinu, která útočila na Lille ve Francii. Na zpátečním letu jsem zpozoroval skupinu Messerschmittů 109. Okamžitě jsem o tom uvědomil velitele letky radiem, a když se tři nepřátelské letouny přibližovaly k našemu levému křídlu, neváhal jsem a zaútočil na ně. Byl to urputný boj. Motory přímo ječely, palubní kulomety řehtaly a na mírně šedé obloze kreslily ohňové kružnice. Proplétal jsem se mezi těmi třemi jako had. Ještě pár minut

předtím docela klidné nebe se rázem změnilo ve smrtonosné peklo. Dlouhým obloukem jsem unikl z obklíčení a zaútočil na krajního z nich. Ten vyletěl vzhůru a zdálo se, že nabírá směr k úniku. Jal jsem se ho pronásledovat. Ale on nabral rázem výšku a zaútočil proti mně. Unikl jsem do strany a zaútočil znovu. Najednou jsem uviděl na jeho křídle černý kouř. Útok jsem opakoval, ale v tu chvíli jsem spatřil na křídle vlastního letounu průstřely ... mimo to se v zádi mého letadla ozvala strašná exploze. Ani nevím, jak se to stalo. Snad nějak podvědomě jsem asi vyskočil a padák se mi otevřel. Z té momentální mráкотy jsem procítl následkem prudké bolesti v obličeji. Zasáhl mě hořící olej z letadla.“ Cit. Jožka Husek, *Za vlády vrahů*. Zpráva o tom, co nechtějí slyšet. Věnováno sestřám bolesti. LÍPA, II. doplněné vydání, Vizovice 1999, s. 113.

- 81) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem z 25. dubna 1945.
- 82) Viz J. Rajlich, c.d., s. 258. Vilém Bufka zanechal vzpomínku na dramatické okamžiky sestřelení i na setkání s Oblt. Zur Lippe – Weissenfeldem v nemocnici, ve které se po sestřelení ocítl. Po odbombardování cíle padla na celou osádku velká úleva: „...Bylo nám do žertování. „Střelci, nechrápete ve věžích?“ „Všecko v pořádku, nic se neděje.“ Najednou bylo toho klidu až příliš. Dusivý pocit se začal zase hlásit. Bylo to, jako by mě varoval nějaký pradávný instinkt. S úlevou jsem poslouchal navigátorovo volání: „Hoši, před námi Amsterdam! Za chvíli budeme –“ Větu přerвала strašlivá dlouhá dávka z palubních zbraní nepřátelské stíhačky. Zápalné střely svištěly veloušem, drtily, bořily a zapalovaly všecko, co jim stálo v cestě. „Jsme napadeni,“ křičel jsem, „střílejte!“ „Lojzo, manévruj, musíme ho objevit, nebo je po nás!“ Lojza sotva stačil vykopnout směrovku a zase do nás začaly bušit nekonečné dávky. „Střílejte! Střílejte!“ Ale věže neodpovídaly. Ani zadní kabina. Jen šumění ve sluchátkách napovídalo, že jejich majitelé už asi nemohou odpovídat. Zdálo se mi, že jsem zaslechl bolestivý výkřik. A už zase další dávky bubnovaly do celého letadla. Lojza manévrouval na všechny strany a odstředivá síla mnou mrštila na stěnu kabiny. Oči se mi rozšířily děsem: Levý motor prudce hořel. Dlouhé plameny začaly zachvacovat trup a prodíraly se do kabiny. Lojza se marně snažil letadlo vyrovnat. Volal na mne: „Vildo, to je konec. Řízení už nefunguje!“ Došlo tedy k poslednímu. Znovu jsem volal kamarády: „Karle, skákej!“ „Navigátor, telegrafista, všichni sem s padáky.“ Nikdo se neozval. Bylo to strašné. Chtěl jsem se přesvědčit, co se vzadu stalo, ale po několika krocích mě zastavil nesnesitelný žár a hustý černý dým. Projít bylo nemožné. „Lojzo, ven. Skákej hore a já půjdu dolem. Musím ještě za Hejnou.“ Ale ten už se dral proti mně, bledý

a vyděšený. „Rychle ven,“ otevřel jsem spodní dveře. Málem jsem zapomněl na svůj padák. Rychle jsem si ho zavěsil na vestu. Ohlédl jsem se. Lojza se snažil vyprostit se z horní části kabiny. Vichr ho tlačil zpět. Spodní otvor mezitím zel prázdnotou. Hejna už byl venku. I Lojzovi se konečně podařilo dostat se z kabiny. Zůstal jsem sám. Někde vzadu byli moji kamarádi, mrtví nebo těžce ranění a já jsem k nim nemohl. Na chvilku mi bylo, jako bych sám ztratil zájem o svou záchranu. Z té podivné apatie mě vytrhla ostrá rána. Explodovala nádrž a hořící motor s kusem křídla se oddělil od trupu a zmizel v prostoru. Trosky se se mnou začaly otáčet a řítily jsme se k zemi. Strašná odstředivá síla mi znemožňovala jakýkoli pohyb. V praskotu trosek jsem zaslechl exploze nábojů ze zadní věže. Je tedy v plamenech. Jestli Karel nevyskočil, teď už nevyskočí. A teprve teď mě zachvátila strašlivá touha po životě. Musím se dostat ven! Chtěl jsem vrhnout do černé propasti, ale nedostal jsem dál než k okraji otvoru. Jako by mě chytila za chrťán ďábelská ruka a přitiskla mě ke dveřím, až jsem ztrácel dech. Spodkem těla jsem visel v prostoru a cítil jsem jeho ledový chlad, i když mi po celém těle stékal pot. Tohle bude můj konec, blesko mi hlavou, když mě vichr srazil zpět do kabiny. Rval jsem se s vypětím posledních sil zpátky k otvoru. Nebyl jsem snad už při smyslech. Viděl jsem maminku, jak se na mě usmívá... Ještě na okamžik jsem se vzpamatoval: Padák! Prudce jsem trhl za držátko ocelového lanka. Malý padáček proti mně vyskočil jako gumový míč a za ním se zabělal vrchlík padáku. Ve chvíli, kdy jsem ho začal soukat z otvoru ven, blížila se ručička výškoměru ke dvěma stům metrů. Rozhodovaly vteřiny. Strašlivě napětí mi proběhlo tělem. Ucítil jsem ránu do temene hlavy, od níž se mi zatmělo v očích. Nesmírná síla mě vyrvala z trosek do prostoru... Padal jsem. Teplá krev z rozbité hlavy mi stékala po zádech. Jen na okamžik jsem zahlédl rozervanou kopuli padáku a pak už jsem prudce dopadl na svažité terén, po němž jsem se v polovědomí svezl do studené vody. Bolest zlámaných nohou a chladná voda mě přivedly opět k vědomí. Zoufalými pohyby rukou jsem se dostal nad hladinu a stačil se nadechnout, než mě voda stáhla zpátky dolů. Břeh byl vzdálen kousíček ode mne, ale zápolil jsem s vodou celé minuty, které trvaly věčnost, než jsem se zachytil jeho kamenů. ... A pak už nebylo nic, jen nekonečné bílé prázdno...“ „...představil se řízně. I já jsem se představil hodností a jménem. „Jak se vám daří?“ zeptal se docela dobrou angličtinou. „Děkuji, pane, jde to,“ odpověděl jsem rovněž anglicky. „Jsem pilot nočního Me 110,“ pokračoval, „spolu s tímto poddůstojníkem jsme vás sestřelili.“ „Gratuluji, pane!“ „Děkuji, měl jsem včera víc štěstí,“ odmítl skromně. „Neviděli jsme vás, nemohli jsme se bránit.“ „Nemohli jste mě vidět. Navedli mě na vás už nad cílem a provázek jsem vás až na pobřeží.“ ... „Zachránil jsem se zřejmě sám,“ pokoušel jsem se dozvědět něco o osudu ostatních. „Lituji,“ odvětil stroze a tím potvrdil mé obavy. ... Podal

mi ruku a pronesl několik zdvořilostních frází o mém brzkém uzdravení a návratu domů do Anglie. Choval se jako důstojník a z jeho jednání byl cítit respekt k příslušníkovi RAF. Jak by se asi choval, kdyby věděl, že jsem Čech?“ Cit. Vilém Bufka, Bombardér T-2990 se odmlčel, Svoboda, Praha 1991, s. 173–179.

- 83) Viz J. Rajlich, c.d., s. 258.
- 84) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s rtm. let. v záloze Vilémem Bufkou z 24. dubna 1945. Rovněž viz V. Bufka, c.d., s.170–183.
- 85) Podrobněji o leteckém boji ze dne 9. července 1941 viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s.325–331.
- 86) Viz J. Rajlich, c.d., s. 326.
- 87) Viz Svatopluk Matyáš, Stíhací esa Luftwaffe 1939–1945, Svět křídel, Cheb 1994, s. 135–136.
- 88) Viz J. Rajlich, c.d., s. 325.
- 89) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Janem Truhlářem z 24. dubna 1945.
- 90) Podrobněji viz J. Rajlich, c.d., s.345–351.
- 91) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Nyčem z 24. dubna 1945. Dále viz protokoly s F/Lt Otakarem Černým z 26. dubna 1945, s W/O Karlem Šťastným z 15. května 1945, s čet. Františkem Knapem z 15. května 1945.
- 92) Viz J. Rajlich, c.d., s. 445–446.
- 93) Podrobněji viz J. Rajlich, c.d., s. 460.
- 94) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Václavem Procházkou z 24. dubna 1945. Dále viz protokoly s F/Lt Erazimem Veselým z 24. dubna 1945, s W/O Bedřichem Valnerem z 24. dubna 1945, s W/O Františkem Petrem z 15. května 1945, s W/O Josefem Zvolenským. Jenom na okraj podotýkám, že Sgt. Zvolenského s největší pravděpodobností zradil holandský farmář, u kterého hledal Zvolenský útočiště. Údajně to nebyl první ani poslední takovýto čin, kterého se nejmenovaný holandský farmář v průběhu války dopustil. Po válce byl údajně popraven. Podrobněji viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 463.

Rok 1942

- 95) Alois Šiška, KX-B neodpovídá, Magnet, Praha 1966. Nejnověji Alois Šiška, KX-B neodpovídá, První a úplné vydání paměti čs. pilota, Ostrov, Praha 2001.
- 96) Viz J. Rajlich, J. Sirový, c.d., s. 14.
- 97) Cit., Alois Šiška, KX-B neodpovídá, Magnet, Praha 1966, s. 92–93.
- 98) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Pavlem Svobodou z 25. května 1945. Dále viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokoly s F/Lt Josefem Ščerbou z 26. října 1944 a s W/O Aloisem Šiškou z 20. června 1945. Rovněž viz Alois Šiška, c.d.
- 99) Cit., A. Šiška, c.d., s. 110.
- 100) Cit., c.d., s. 132.
- 101) Cit., c.d., s. 141–142.
- 102) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s des. v záloze Josefem Šnajdrem z 21. září 1944. Karel Batelka uvedl ve svých vzpomínkách poněkud odlišný pohled na celou událost: „...všude kolem vyšlehly plameny. Zakrývám si obličej a cítím škvareň kůže. Strhávám si rukavice a z obličeje kyslíkovou masku a neustále se snažím chránit si obličej. Teď jsou důležité i zlomky vteřin. Rozhlížím se kolem sebe, jak z toho ohnivého pekla ven. Vpravo je otvor, vzniklý odtržením pravého křídla od trupu. Jím opouštím letoun. První mé překvapení je, že jsme na souši a ne na vodě. Dva kroky od otvoru, jímž jsem vylezl, leží schoulen do klubíčka jeden člen osádky (druhý pilot Sgt. Zdeněk Sichrovský, pozn. autora). Nejeví známky života. Bez rozmyšlení chytám kamaráda za kurty a odtahuji od hořících trosk letounu – za rachotu vybuchujících benzínových nádrží a praskotu střeliva z kulometných věží. Cítím, jak mi ubývá sil, ale nemohu nechat kamaráda ve spárech plamenů. Najednou vidím, jak se vzadu od letounu odpojuje postava, v níž rozeznávám zadního střelce (Sgt. Josef Šnajdr, pozn. autora): „Josef, pojď mi s ním pomoci“, volám na něj, „Já ho nemůžu utáhnout!“ Ale on jako zběsilý utíká do lesa. Vrací se až na mé opětovné volání. „Musíme utéct,“ říká. „Kam chceš utíkat, když jsme zranění?“ Pak se ochotně přidává ke mně a pomáhá mi odtáhnout kamaráda do bezpečné vzdálenosti od hořícího letounu. Po chvíli zjišťujeme, že je to Zdeněk, náš druhý pilot, který si začíná naříkat na bolesti nohou. Má je polámané. Sundávám svou leteckou výstroj – kožíšek a kalhoty – a dávám je pod něj, aby ho uchránily před chladem od sněhu, kterého je tady půl metru. Josef si zatím ohořelé ruce a tvář začal chladit sněhem. Když jsem ho napomenul, že si tím nepolepší, ale ještě ublíží, vůbec

nereagoval. Zapaluji si cigaretu a druhou dávám Zdeňkovi. Teprve teď jsem se roztrásl jako osika. Ne zimou, ale strachem, co jsem to všechno v těch pár minutách prožil..." Cit. Karel Batelka, Z bombardéru za mříže, Svět křídel, Cheb 1994, s. 11–12.

103) Viz K. Batelka, c.d., s. 12.

104) Viz Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 3. část (1942), Svět křídel, Cheb 2001, s. 25.

105) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Zdeňkem Sichrovským z 15. května 1945.

106) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s des. v záloze Josefem Šnajdrem z 21. září 1944. Rovněž viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s čet. Karlem Batelkou z 9. června 1945.

107) Cit. Josef Priller, Stíhací eskadra JG 26, Mustang, Plzeň 1995, s. 156.

108) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Zdeňkem Škarvadou. Mnoho let po válce si Zdeněk Škarvada pamatoval na detaily při jeho posledním letu: „Bylo to ve středu 4. února 1942. Vrátil jsem se právě z jednoměsíčního speciálního kurzu pro leteckou navigaci zpět ke své operační jednotce. Tou byla slavná 310. čs. stíhací peruť. Bylo něco po jedenácté hodině dopoledne, když mě vláček vyložil a já klusal do kopečka na letiště Perranporth v hrabství Cornwall. ... Radostně jsem ohlásil svůj příchod a nástup do služby, radostně konstatoval, že peruť žije, bije se a vítězí, a co hlavně – beze ztrát. ... Nechybělo dlouho do vystřídání jednotky v hotovostním postavení a piloti se pomalu začínali zabývat otázkou, jak prožít pár hodin vítaného odpočinku. Pokud to početní stav dovoľoval, pak obvykle jeden z nich – přesně podle harmonogramu – mohl prožít odpočinek „někde v Anglii“ podle svého přání. A tím šťastným byl dnes můj kamarád Polda (Šrom), se kterým jsem střídavě sedlal našeho Spitíka (dříve Hurricana) s označením NN-U. Přiběhl zářící, plný elánu, energie a rovnou k věci: „Zdeňku, podrž to za mě, zbývá sotva půl hodiny do vystřídání. Operační nemá nic na prkně, tak se stejně nikam už nepude.“ Slabě operuji tím, že jsem celou noc vandrovat z Manchesteru a těším se na postel. „Však se za chvíli dočkáš, ale já mám báječnou příležitost letět na dovolenou do Skotska s tamhle tou vobludou od Transport Commandu.“ A to stojí za cosi, protože cesta vlakem trvá déle jak

čtyřicet hodin, zatímco létajícím nákladákem sotva dvě. A než jsem mohl případně znovu opakovat, už mazal s kufříkem k transportákům stojícím u letové kontroly. Jejich podvozek sotva opustil dráhu, když poplachová siréna začala vyřvávat svůj povel: „Hotovostní roj nahoru!“ Stačil jsem sotva vyměnit pohled s velitelem letky (M. Kredbou) ve smyslu – „nedá se nic dělat – musíš!“ Operační sál zaznamenal podezřelý pohyb okolo ostrovů Scilles a vyslal do těch míst pohotovostní sekci, sestávající se ze čtyř Spitfirů 310. perutě. „Za pár sekund už všechno běží onou známou, dobře nacvičenou cestou. V čase daleko kratším limitu jsme ve vzduchu a hlásíme se „na knoflíku A“ operačnímu sálu. Stručné instrukce – směr, výška IFF – vše jde jak po drátku a zakrátko už jen známá písnička – moře přede mnou, moře za mnou. Stoupáme dosti ostře a zanedlouho už by to bez kyslíku ani nešlo. Nikdo nemluví, není proč, ticho jen přeruší občas „operační“ svoji krátkou instrukcí. Ale jak přibývalo výšky, na palubě začalo ubývat klidu. Zneklidněn jsem já, ale proto, že zneklidněla ručička otáčkoměru. Ta zase zneklidněla proto, že zneklidněl motor. Honem hledám příčinu, proč zneklidněl motor a bleskově kontroly vše, co jen kontrolovat lze. Zdá se, že situaci nelze řešit sezením právě na tomto místě. Snažím se dovolat vedoucího skupiny a povědět mu o svých trampotách. Nic neslyším, tedy ani on nemůže nic slyšet. Proč? Po kolikáté už kontroly stejným vžitým způsobem, tedy pěkně odleva doprava všechny ta fídlátka klapátka. Nikdo mě neslyší, sám nikoho neslyším, ani motor. I ten pomalu uhasíná, jak hlásí ručička otáčkoměru, která se poněkud ustálila, žel, na režimu odpovídajícímu sotva chodu „na špalkách“. Skupina se vzdaluje, já zaostávám, klesám a otáčím se volně na zpáteční kurz. Ještě několik pokusů o spojení, ale neslyší ani skupina, ani zem, ani já. Výšky rapidně ubývá a já jsem rád, že neubývá klidu. Domů to nedotáhnu, to už je jasné, ale moře dole je neklidné, zlé. Ne, na něj se dnes sedat nedá. Uvolňuji kuklu a smutně a rezignovaně ji nasazuji na její obvyklé místo – na zaměřovač. Tak jsem dolítal! Najednou se chce brečet...Uvolňuji upínací pásy, kontroly zámeček padáku, ještě jednou kvapem si pohrávám s pákami plynové příjisti, ale to už je víc loučení. Tak rychle – potlačit, rychlost, vytáhnout, obrát na záda – a ven! Vypadnul jsem celkem dobře, jen koleno bylo cestou trochu neopatrné, ale padáku se nějak nechtělo. Zůstal někde zahákován a v poloze „na zádech“ jsme se všichni řítili bezmocně dolů. Dosud se mi zdá, že jsem se snažil dělat cosi s rukama za zády, ale kdo ví, co se skutečně děje ve vteřinách, které jsou věčností? A najednou – prásk – já letěl na jednu stranu a můj kamarád Spit s funěním na druhou. Tak jsme se rozešli nadobro – navždy. Nebylo potřeba ani počítat ony tři vteřiny před vytažením uvolňovače vrchlíku. Času a výšky nazbyt nebylo, proto raz-dva, škusnutí – a nic se neděje! Co to? Vytahuji celé lanko z lanovodu a snažím se podívat nahoru, co se děje s padákem. Ale v tom to přišlo: prudké škusnutí, rána se

rozkládá do celého těla a než si stačím uvědomit, že je to právě „dovolení“ k návratu na zemi, dostávám lázeň mořské vody. Padák jsem před dopadem neuvolnil, jak praví instrukce a zlý vítr mě proto náležitě protáhl vlnami. Trvalo dosti dlouho, než jsem se uvolnil z popruhů a zaplantaných šňůr. Pak následoval zápas s člunem. Honem uvolnit z pouzdra, přivázat a nafoukat. Ale běda, další zrada. Zatímco plovací záchranná vesta se nafoukla bleskově, dinghy zůstala sotva rozložená jako stará matrace a lahvička stlačeného vzduchu nevydala více jak dva-tři chlapské dechy. Snažím se pumpovat ručním měchem, ale jak dobře to šlo tenkrát tam doma při nácvičku a instruktážiči! Jak dobře jde všechno v učebně! Proč to nejde alespoň právě tak v praxi, právě teď, když mám vodu nejen v botách? Pumpuji ručním měchem, ruce bolí, je mi zima. Hrozná zima. Jak dlouho to všechno trvá? Svět začíná šednout. Přestávám ho vidět, ztrácí se i ten maličký horizont uprostřed vln a všechno se mění v neviditelné. Je 4. února 1942 a moje hodinky se zastavily ve 12,42 GMT (Greenwich Main Time). Poslední myšlenka, která mně prošla hlavou, než jsem ztratil spojení se světem, byla „Keep floating!“ (Pokračuj a nevzdávej se! pozn. autora) Kdo ji našeptal? Vždyť v mé mysli trvá dodnes.“ Cit. Jana Horáková, Jaroslav Popelka, Zdeněk Škarvada – Keep floating! Vydal Václav Kolesa 2001, s. 18–20.

- 109) Podrobněji viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1942), s. 39–40.
110) Cit. J. Rajlich, c.d., s. 41.
111) Podrobněji o celé akci viz L. Kudrna, c.d., s. 118–124.
112) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Zdeněkem Škarvadou.
113) Viz S. Matyáš, c.d., s. 112.
114) Podrobněji viz J. Rajlich, c.d., s. 96–97.
115) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Bohumilem Netopilem z 10. května 1945.
116) Viz J. F. Šiška, c.d., s. 41–47.
117) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Bohumilem Netopilem z 10. května 1945.
118) Cit. J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 100.
119) Ohledně problému „boje“ čs. letců s angličtinou podrobně viz L. Kudrna, c.d., s. 79–82.
120) Podrobněji o celé letecké bitvě ze dne 10. dubna 1942, viz opět J. Rajlich, c.d., s. 136–151.

- 121) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 100/CI-1/4/18 korespondence zpravodajská, č.j. 9469, protokol se Sgt. Václavem Truhlářem z 5. listopadu 1943.
- 122) Podrobněji o celé letecké bitvě ze dne 12. dubna 1942 viz opět J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 155–161.
- 123) Viz J. Rajlich, c.d., s. 160.
- 124) Cit. tamtéž.
- 125) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s W/O Otakarem Krestou z 26. června 1945.
- 126) Cit. tamtéž.
- 127) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Milanem Zapletalem z 25. května 1945.
- 128) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 167.
- 129) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Milanem Zapletalem z 25. května 1945.
- 130) Cit. J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 168.
- 131) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Klvaňou z 10. května 1945.
- 132) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Milanem Zapletalem z 25. května 1945. Rovněž viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Klvaňou z 10. května 1945.
- 133) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 167.
- 134) Podrobněji o celé letecké bitvě ze dne 3. června 1942 viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 314–331.
- 135) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bedřichem Dvořákem z 24. dubna 1945.
- 136) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po

- návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Ivo Tonderem z 24. dubna 1945.
- 137) Cit. Ladislav Sitenský, Ivo Tonder, Na nebi i v pekle, Mustang, Plzeň 1995, s. 19–20.
- 138) VÚA Viz Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Ivo Tonderem z 24. dubna 1945.
- 139) Cit. Ladislav Sitenský, Ivo Tonder, c.d., s. 22.
- 140) VÚA Viz Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Ivo Tonderem z 24. dubna 1945.
- 141) O letecké bitvě ze dne 20. června 1941 podrobněji opět viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 368–375.
- 142) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 327.
- 143) Viz Donald Caldwell, Válečný deník JG 26 1939–1942, Silverbird, Plzeň 1999.
- 144) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 369.
- 145) Viz D. Caldwell, c.d., s. 260.
- 146) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s W/O Václavem Baumanem z 21. září 1944.
- 147) Cit. J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 369–370.
- 148) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s W/O Václavem Baumanem z 21. září 1944.
- 149) Tamtéž.

Rok 1943

- 150) Např. v rámci 11. skupiny Fighter Command 313. peruť za pouhé dva měsíce a šest dní uskutečnila 51 sweepů, zatímco od ledna do konce srpna roku 1943 uskutečnila peruť „pouze“ 38 sweepů. Viz L. Kudrna, c.d., s. 178.
- 151) Viz Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 4. část (1943), Svět křídel, Cheb 2002, s.
- 152) Cit. Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB VII, sign.: 313. stíhací peruť, 1762/BI/2/307, kronika 1943, záznam z 5. března 1943.
- 153) Cit. Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB VII, sign.: 313. stíhací peruť, 1762/BI/2/307, kronika 1943, záznam z října 1943.
- 154) Cit. Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB VII, sign.: 313. stíhací peruť, 1762/BI/2/307, kronika 1943, záznam z února 1943.

- 155) Cit. Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB VII, sign.: 313. stíhací peruf, 1762/BI/2/307, kronika 1943, záznam z října 1943.
- 156) Viz L. Kudrna, c.d., s. 177–178.
- 157) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Františkem Burdou z 24. dubna 1945.
- 158) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol se S/Ldr Jiřím Maňákem z 10. května 1945.

Rok 1944

- 159) Viz J. Rajlich, J. Sirový, c.d., s. 17–18. Rovněž viz Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 5. část (1944), Svět křídel, Cheb 2003, s. 75. Ohledně internování spojeneckých letců židovského původu viz <http://www.merkki.com>
- 160) Podrobněji o celé akci a následné letecké bitvě z 19. dubna 1944 viz Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 215–228.
- 161) Viz VÚA Viz Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bohuslavem Budilem z 22. května 1945.
- 162) Němečtí stíhači však v tomto boji údajně o žádný letoun nepřišli! Viz Donald Caldwell, Válečný deník JG 26 1943–1944, Silverbird, Plzeň 2001, s. 245.
- 163) Podrobné vyhodnocení letecké bitvy z 19. dubna 1944 opět viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 228.
- 164) Viz VÚA Viz Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bohuslavem Budilem z 22. května 1945. Bohuslav Budil po válce vzpomínal, jak společně s dalšími zajatci procházel rozbombardovaným Frankfurtem nad Mohanem na cestě do průchozího tábora Dulag Luft: „Dorazili jsme do Frankfurtu nad Mohanem a vystoupili. Museli jsme jít pěšky přes celé město, ono to však už ani město nebylo, všude hromady sutin s prohrabanými cestami. Místní obyvatelé se na nás dívali velice nevraživě, ba nenávistně. Jakmile jsme město konečně přešli, všichni jsme si oddechli, včetně našich průvodců. Ti se nám přiznali, že měli velký strach, aby se lidi na nás nevrhli. Nebyl by to prý první případ. Stačilo se usmát nebo ušklíbnout. Pak by nás už nikdo nezachránil. My si toho byli plně vědomi od začátku, tak jsme se tvářili a dívali do země. Válka je opravdu velká tragédie.“ Cit. Dušan Schneider, Pilot RAF

vypráví, Brno 1993, s. 72. Miroslav Liškutín napsal ve své knize velice „divokou verzi“ výslechu F/Lt Budila: „...Budil je naživu, ale v zajetí. Byl sestřelen a těžce zraněn, na více místech má zlomené nohy. Jak jsme se dozvěděli, šlo o nelidské jednání gestapa. Drželi Budila v bezvědomí s použitím drog několik dní a ve stavu částečného polovědomí byl stále vyslýchán, bez péče, kterou vyžadovala jeho zranění. Nevím, zda se od něho něco dozvěděli, ale nakonec ho předali do rukou Luftwaffe k léčení a internaci...“ Cit. Miroslav Liškutín, *Bouřlivá oblaka, Naše Vojsko*, Praha 1992, s. 105. Takovému výslechu však F/Lt Budil nebyl podroben, viz text.

165) Viz D. Caldwell, c.d., s. 265.

166) Podrobněji viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 5. část (1944), s. 258–274.

167) Viz J. Rajlich, c.d., s. 261–262.

168) Viz V. Formánek, c.d., s. 190–191.

169) Viz J. Rajlich, c.d., s. 262–263.

170) Cit J. Rajlich, c.d., s. 467. Podrobněji o bojových akcích čs. letců 11. dubna 1945 viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 5. část (1944), s. 462–470.

171) Viz VÚA Viz Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Sgt Gustavem Přístupou z 29. května 1945. Dle poválečného Přístupova sdělení měl jeho „český“ původ omylem prozradit Němcům jiný československý zajatec. Zdá se však, že v průběhu Přístupova zajetí to nemělo podstatný vliv na jeho zajatecký osud.

172) Viz J. Rajlich, c.d., s. 463.

173) Podrobněji viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 5. část (1944), s. 531–535.

174) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s ppor. v záloze Rostislavem Kaňovským z 25. května 1945. Rostislav Kaňovský na celou událost mnoho let po válce vzpomínal takto: „Začátek zajetí byl pod kontrolou SS a moje první ubytování bylo ve sklepě s koňskou dekou a vodou na podlaze. První výslech byl docela švanda, neboť vyslýchající důstojník znal všechny řeči kromě angličtiny a tím jsem byl považován za rodilého Angličana. Pak mě převezli do Arnheimu. Odtud mě spolu s Polákem a Angličanem vezli do Frankfurtu. Nebylo to zrovna nejvhodnější, protože toto město bylo zrovna nedávno těžce bombardováno a jak nás civilisti uviděli, chtěli nás lynčovat. Tak jsem dorazil do tábora Dulag Luft. Výslech byl jednoduchý. Oni se ptali a já mlčel. Nakonec dali moji složku do 242. squadrony a dali do transportu směrem do Barthu. Cestovali jsme vlakem přes Berlín. Americké stíhačky nás honily, ale vždy byl čas se schovat. ... Po třech dnech jsme dorazili do tábora Stalag Luft I. Zde se ujal výslechu major Müller, který se mě ptal, co

jsem dělal před válkou v Anglii. Odpověděl jsem, že jsem studoval matematiku na univerzitě v Londýně. Nejdříve mě ubytovali s Angličany, během té doby jsem zde potkal hodně našich letců – Zapletala, Trojáčka, Budila a Brykse. Kluci mě vzali pod křídla a pomohli mi hlavně s dekou na postel a rozdělili se se mnou o část svých potravin. Na Vánoce jsem tam pálil opravdovou slivovici. Švestky byly z balíčku Červeného kříže a chladičem opravdový sníh...” Cit. V. Formánek, c.d., s. 196.

175) Podrobněji viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 534–560.

176) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol se šrtm. v záloze Antonínem Ocelkou z 10. května 1945.

177) Cit. J. Rajlich, J. Sirový, c.d., s. 30.

178) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol se šrtm. v záloze Antonínem Ocelkou z 10. května 1945.

III a) Průběh německého zajetí

179) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942) s. 284.

III e) Rodiny čs. letců pronásledované Němci a uvězněné v koncentračním táboře ve Svatobořicích

180) Viz. J. Pecka, c.d., s. 194.

181) Viz Josef Váňa, John Sigmund, Emil Padior, Příslušníci československého letectva v RAF, Ministerstvo obrany – AVIS, Praha 1999, s. 213–215.

182) Podrobněji o problému korespondence z domovem viz L. Kudrna, c.d., s. 91–92.

183) Viz. J. Pecka, c.d., s. 194.

III f) Východní exkurs

184) Viz J. Rajlich, J. Sirový, c.d., s. 31.

IV. Otázka právního postavení zajatých čs. letců

1) Viz J. Pecka, c.d., s. 193.

2) Tamtéž.

3) Viz c.d., s. 41.

4) O kompetencích a fungování Inspektorátu čs. letectva v Londýně viz L. Kudrna, c.d., s. 86–93.

5) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 99/CI-1/1/15 korespondence zpravodajská, č.j. 8604.

- 6) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 99/CI-1/5/16 korespondence zpravodajská, č.j. 8861.
- 7) Cit VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 99/CI-1/5/16, korespondence zpravodajská, č.j. 8889.
- 8) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 99/CI-1/1/14 korespondence zpravodajská, č.j. 8003.
- 9) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 99/CI-1/5/16, korespondence zpravodajská, č.j. 8889.
- 10) Viz VÚA Praha, fond: MNO, sign.: MNO-LONDÝN 30/10/37, spisy tajné a důvěrné 1942, č.j. 1125.
- 11) Cit VÚA Praha, fond: ČSL-VB V1, sign.: 311. bombardovací peruť 718/CI-2bc/2/193 korespondence důvěrná a obyčejná 1941, č.j. 124.
- 12) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 99/CI-1/1/14 korespondence zpravodajská, č.j. 8003.
- 13) Cit VÚA Praha, fond: ČSL-VB V1, sign.: 311. bombardovací peruť 718/CI-2bc/3/193 korespondence důvěrná a obyčejná 1941, č.j. 266.
- 14) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 99/CI-1/7/16 korespondence zpravodajská, č.j. 9003.
- 15) Tamtéž.
- 16) Viz Szymon Datner, Crimes against POWs, Responsibility of the Wehrmacht, Zachodnia Agencja Prasowa, Warszawa 1964, s.12–15.
- 17) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 18) Cit. V. Bufka, c.d., s. 222–224.
- 19) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 20) Cit. Karel Batelka, Z bombardéru za mříže, Svět Křidel, Cheb 1990, s. 17–18.
- 21) Cit. Václav Kubec, Na troskách Wellingtonu, Válečný příběh čs. bombardovacího pilota Václava Procházky, Ostrov, Praha 2002, s. 167–169.
- 22) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 23) Viz V. Kilián, c.d., II. díl, s. 96–98.
- 24) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/4/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9931.
- 25) Viz Jiří Rajlich, Plukovník letectva in memoriam Josef Bryks, in: Historie a vojenství 2/2003, s. 444.
- 26) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 100/CI-1/2/17 korespondence zpravodajská, č.j. 9311.

- 27) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9762.
- 28) Cit. A. Šiška, c.d., s. 157–158.
- 29) Cit. V. Kubec, c.d., s. 169. Václav Kilián zanechal ve svých vzpomínkách popis cely na Pankráci: „Vězení je místnost asi tři kroky široká a 7 kroků dlouhá. Proti dveřím u stropu je zamřížované okénko. Uprostřed nahoře okna je hák a v něm je zavěšená hůl, jejíž pomocí se okno otvírá, pouze asi 10 cm. Vlevo od dveří je splachovací záchod. Nad ním na zdi je polička a na ní dvě misky, kamenný džbánek na vodu a hrneček, v němž je písek. V rohu u okna leží tři poloplné slavníky. Na hoře u stropu je malá elektrická lampa, která je opletena drátěnou sítí. Světlo svítí celou noc. Konečně na zdi u dveří je napsán německý řád. V něm je uvedeno všechno, co vězeň nesmí, ale žádná práva. Tedy jen povinnosti.“ Cit. V. Kilián, c.d., II. díl, s. 103.
- 30) Cit. V. Bufka, c.d., s. 229–233.
- 31) Cit. c.d., s. 233–234.
- 32) Viz c.d., s. 234.
- 33) Cit. c.d., s. 234–235.
- 34) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol z F/Lt Františkem Burdou z 24. dubna 1945.
- 35) Cit. V. Bufka, c.d., s. 235–236.
- 36) Cit. A. Šiška, c.d., s. 161.
- 37) Cit. c.d., s. 162.
- 38) Cit. c.d., s. 163.
- 39) Viz Václav Kural, Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943, Karolinum, Praha 1997.
- 40) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Např. Karel Batelka v protokolu uvedl: „Když jsem nechtěl vypovídati a podepsati protokol, bylo mně vyhrožováno, že budu zavřen na Pankráci tak dlouho, dokud nepodepíš protokol. ... Po výslechu jsem byl přinucen podepsati protokol, který byl sepsán německy, já sám německy neumím.“ Václav Kilián se jako jediný čs. letec, který byl vyšetřován na pražském gestapu, zmínil o tom, že se Němci při výsleších zajímali o saganský útěk. Chtěli vědět další a další podrobnosti útěku a podle V. Kiliána považovali čs. letce v táboře Stalag Luft III v Saganu za hlavní organizátory útěku. Viz V. Kilián, c.d., s. 110.
- 41) Tamtéž.
- 42) Jiří Rajlich se domnívá, že právě převoz letců do vojenského vězení na Hradčanech signalizoval předání celé věci do kompetence OKW. Jinými slovy,

případný válečný soud by proběhl v armádní režii. Podle Jiřího Rajlichy by si velení německé armády již nedovolilo v této chvíli nechat popravit dvacet čtyři čs. (spojeneckých) letců v britských uniformách z obavy o vlastní život při případném poválečném spojeneckém soudu. Viz Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 445. Dle názoru autora této knihy však mohli být letci kdykoliv převzati do kompetence nacistických bezpečnostních složek, které by je neváhalo nechat popravit. Jak se ostatně stalo v březnu roku 1944, kdy gestapo nechalo povraždit padesát spojeneckých letců po velkém útěku ze zajateckého tábora Stalag Luft III v Saganu.

- 43) Podrobněji viz Pavel Mareš, Protektorát Čechy a Morava, Karolinum, Univerzita Karlova, Praha 1999.
- 44) Podrobněji viz Jan Kuklík, Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945, Karolinum, Univerzita Karlova, Praha 1998, s. 46–48.
- 45) Podrobněji viz c.d., s. 88–100.
- 46) Podrobněji viz c.d., s. 109–135.
- 47) Cit. V. Bufka, c.d., s. 236.
- 48) Cit. c.d., s. 238.
- 49) Cit. A. Šiška, c.d., s. 164.
- 50) Cit. c.d., s. 165.
- 51) Cit. V. Bufka, c.d., s. 241–242.
- 52) Viz Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 445.
- 53) Viz Richard Zdráhala, Válčil jsem v poušti, Naše vojsko, Praha 1994.
- 54) Viz A. Šiška, c.d., s. 167.
- 55) Viz V. Kubec, c.d., s. 176–177. O útěk na „velké vycházce“ se pokusil jeden z kanadských zajatců: „Když jsme obešli dvakrát zahradu, ozval se před námi zcela nelidský výkřik, potom proletěl kolem naší skupiny veliký vlčák a vzápětí se ozvala dávka z kulometů. Vše proběhlo v několika vteřinách a než jsme se vzpamatovali, už nás hnali ze zahrady. Na plotě z ostnatého drátu visel se zvednutýma rukama – Ray Gillard, Kanadčan, který každému dával tolik naděje pro život do budoucna. Co se stalo v jeho mozku, když vyrazil z řady a hnal se dlouhými skoky přímo proti ostnatému drátu? Doběhl a tam ho stihla smrt hned třikrát. Elektrickým proudem, do hrdla a do prsou se mu zakousli vypuštění psi, kteří ho však neměli ani čas roztrhat, neboť i je stihla smrt. Esesáci ze všech věží pálili čtyřmi kulomety dlouhými dávkami do těla visícího na drátech i do psů. Tolik smrti jsem viděl zblízka jak při panickém ústupu Francií, tak i při náletech Němců na Londýn, ale nic mne v životě tak nezděsilo jako tento bezmocný a šílený pokus vyvléknout se z toho strašného chomoutu, všechny nás svírajícího. Ač bylo nepsaným příkazem – vypěstovaným dlouhým zajetím – jez všechno, co dostaneš a co můžeš, neboť nikdy nevíš, co se může přihodit a kdy budeš jíst příště, tentokrát se večere nikdo ani nedotkl...“ Cit. c.d., s. 177–178.

- 56) Cit. A. Šiška, c.d., s. 168.
- 57) Viz K. Batelka, c.d., s. 22–23.
- 58) C.d., s. 23.
- 59) Viz A. Šiška, c.d., s. 169.
- 60) Tamtéž.
- 61) Cit. V. Kubec, c.d., s. 175–176.
- 62) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/2/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9892.
- 63) Viz J. Rajlich, c.d., s. 445.

V Život v německých zajateckých táborech

a) struktura zajateckého válečného systému a organizace zajateckých táborů

- 1) Podrobněji viz Bořivoj Čelovský, Mnichovská dohoda, Nakladatelství Tilia, v Šenově u Ostravy 1999, s. 21–25.
- 2) Viz Szymon Datner, c.d., s. 1.
- 3) Viz c.d., s. 2.
- 4) Průběh zajetí sovětských vojáků od pozemní armády, ale i letectva, neuvěřitelně kruté zacházení se sovětskými zajatci, byl v rozporu s mezinárodním právem a naprosto odlišný od zacházení se spojeneckými letci na západní frontě. Mužstvo, stejně jako důstojníci (v rozporu s mezinárodním právem), pokud nebyli po zajetí ihned zavražděni, bylo nasazeno na těžké práce přímo v operačních oblastech, které často zasahovaly až do bojových zón. Obrovský počet sovětských zajatců musel kopat zákopy, stavět polní opevnění, cesty a železniční tratě, apod. Odpovědnost za zacházení se sovětskými zajatci měli přímo velitelé armád obsazených území. Srovnej viz Szymon Datner, c.d., s. 2–4.
- 5) Viz c.d., s. 5.
- 6) Podrobněji viz c.d., s. 5–7.
- 7) Viz c.d., s. 5–6.
- 8) Podrobněji viz c.d., s. 7–8.
- 9) Viz J. Pecka, c.d., s. 110–111.
- 10) C.d., s. 111.
- 11) Viz S. Datner, c.d., s. 8–9.
- 12) Viz c.d., 9–10.
- 13) Podrobněji viz c.d., s. 10–11. Např. co se týkalo zajateckých táborů na Východě, v Ostlandu bylo okolo devíti táborů pro sovětské zajatce. Tyto tábory byly rozptýlené po celém území čtyř generálů-komisařů (Litva, Lotyšsko, Estonsko a Bělorusko), do kterých byly tyto oblasti rozděleny. U každého z těchto čtyř generálů byli umístěni velitelé vojenských okruhů. Každý byl odpovědný veliteli vojenského okruhu za personál velení Wehrmachtu za Ostland v Rize. Systém byl podobný jako v říšském komisariátu za Ukrajinu.

Zde byly záležitosti válečných zajatců v rukou velitele vojenského okruhu, za personál Wehrmachtu velícího důstojníka pro Ukrajinu, velitel vojenského okruhu měl svoje velitelství v Berdichevu, později v Rovnu. Za záležitosti válečných zajatců v Norsku byl zodpovědný velící důstojník Wehrmachtu v Oslu. V Generálním Governmentu byla veškerá odpovědnost nad zajateckými tábory vykonávána velícím důstojníkem (POW commandant) vojenského okruhu (pro válečné zajatce) pro Generální Government. Tento post byl v držení nejprve generála Herrgota, který měl svoje velitelství v Kielcích. Jeho nástupcem se stal generál Wittas, který přesunul svoje velitelství do Lublinu. Velení vojenského okruhu pro válečné zajatce v Lublinu bylo v držení RSHA, osobě SS-Sturmbannführera Lisky. Později byl ustanoven post v generálním gouvornementu a vojenském okruhu I (Východní Prusko) se zřetelem ke dvěma oblastem klíčových pozic mezi operačními zónami a říšským Komisariátem na Východě a Německu samotném. V těchto oblastech byly, v početných zajateckých táborech, prováděny selekce tzv. „nenapravitelných“ sovětských zajatců, kteří tam byli následně likvidováni.

- 14) Viz c.d., s. 11–12.
- 15) Viz J. Pecka, c.d., s. 118.
- 16) Cit. tamtéž.
- 17) Viz c.d., s. 88.
- 18) Viz S. Datner, c.d., s. 12–15.
- 19) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 151–152.

b) zajatecké tábory, kterými prošli čs. letci

- 1) Viz J. Rajlich, J. Sirový, c.d., s. 6. Rovněž Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 2) Tamtéž.

c) první dojmy sestřeleného letce ze zajateckého tábora

- 1) Cit. viz <http://www.merkki.com>
- 2) Cit. viz Václav Kilián, Vzpomínky příslušníka 311. bombardovací perutě, uloženo v SÚA Praha, SPB (Svaz protifašistických bojovníků) – „Paměti bojovníků“, pořadové číslo 865,902, druhý díl, s. 37.
- 3) Cit. c.d., s. 37–38.
- 4) Cit. c.d., s. 38.

d) Život v táborech

d1 – popis tábora a úroveň ubytování

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská, č.j. 8312.

- 2) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 101/CI-1/2/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9661. Rovněž viz V. Kilián, c.d., s. 9–10.
- 3) Viz K. Batelka, c.d., s. 14.
- 4) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská, č.j. 8312. Rovněž viz V. Kilián, c.d., s. 17–18.
- 5) Viz V. Kilián, c.d., s. 27–28. Čs. letci poddůstojníci si potom značně polepšili po přemístění do zajateckého tábora Stalag Luft I v Barthu, kde bydleli v barácích po důstojnících, které byly rozděleny na malé místnosti po šesti mužích. Viz K. Batelka, c.d., s. 15.
- 6) Viz Kendal Burt, James Leasor, Sestřelen nad Anglií, DEUS, Praha, s. 59–60.

d2 – strava

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 2) Viz V. Kilián, c.d., s. 9–10.
- 3) Cit. K. Batelka, c.d., s. 14–15.
- 4) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská, č.j. 8312.
- 5) Tamtéž.
- 6) Cit. V. Kilián, c.d., s. 28.
- 7) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 8) Cit. V. Kilián, c.d., s. 17.
- 9) Viz K. Batelka, c.d., s. 30.
- 10) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/2/14 korespondence zpravodajská, č.j. 8111.
- 11) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská, č.j. 8275.
- 12) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 13) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB V1, sign.: 311. bombardovací peruť 714/CI-2ab/1/190 korespondence tajná a důvěrná 1943, č.j. 87.
- 14) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol.
- 15) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.

- 16) Viz <http://www.usafa.af.mil/dfsels13/food/box.html>
- 17) Viz George J. Davis, Hitlerova dieta, tak, jak se jí museli podrobit američtí zajatci ve druhé světové válce, Tvarohová-Kolář, Praha 2003, s. 102.
- 18) Viz <http://www.usafa.af.mil/dfsels13/food/box.html>
- 19) Viz George J. Davis, c.d., s. 71.
- 20) Viz www.usafa.af.mil/dfsels13/food/box.html
- 21) Viz George J. Davis, c.d., s.103.
- 22) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol se šrtm. let. v záloze Antonínem Ocelkou ze dne 10. května 1945.
- 23) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s Josefem Šnajdrem.
- 24) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 25) Viz <http://www.usafa.af.mil/dfsels13/food/box.html>
- 26) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Bohumilem Netopilem z 10. května 1945.
- 27) Tamtéž.
- 28) Viz George J. Davis, c.d., s.115.
- 29) Viz V. Kilián, c.d., s. 8.
- 30) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 31) Tamtéž.
- 32) Viz V. Kilián, c.d., s. 31–35.
- 33) Viz Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, ročník II., č. 7, 1948, s. 114.
- 34) Viz V. Kilián, c.d., s. 19.
- 35) C.d., s. 53–54.
- 36) Cit. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, ročník II., č. 7, 1948, s. 114.

d3) Všední dny v zajateckém táboře – režim v táboře

- 1) Viz S. Datner, c.d., s. 5
- 2) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými letci po návratu do Velké Británie.

- 3) Tamtéž. Rovněž viz V. Kilián, c.d., s. 31.
- 4) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/2/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9661. V tomto úředním sdělení ze dne 18. června 1944, Inspektorátu čs. letectva pplk. Kalla mimo jiné napsal: „Dnes mne navštívil F/Lt J. Grocott, z Novozélandského letectva, který byl repatriován ze zajateckého tábora Stalag Luft III. V táboře byl s ním F/Lt Veselý, který ho žádal o vyřízení tohoto vzkazu: Jeho bratr S/Ldr Veselý jest prý v RAF a od doby jeho zajetí mu nenapsal. F/Lt Veselému se vede dobře a jest s ním zacházeno jako s britským zajatcem. Měli až doposud štěstí, že byli v táborech německého letectva, které jsou všeobecně lepší, než tábory pozemní armády. Zpočátku se zajatcům vedlo dosti špatně. Podle sdělení F/Lt Grocotta zacházeli Němci před 2 lety se zajatci velice špatně a brutálně. Od pádu Stalingradu se však úplně změnili. 50 % Němců prý čeká na invazi. Tito Němci byli ovšem dříve – jako ostatní – Nazi a teprve nyní, když jest pro ně ztracena, vidí vysvobození z války invazí. ...“
- 5) Viz sdělení plukovníka Petra Uruby autorovi dne 2. března 2004.
- 6) Viz J. Pecka, c.d., s. 121–122.
- 7) Viz c.d., s. 122.
- 8) Např. Zdeněk Bidlo, *Kruté nebe*, Praha 1970, s. 19. Popisuje s trochou nadsázky, že: „Procházet se, klábosit venku, hledat známé z jiných baráků, rozhlížet se po obloze a k lesům bylo pořád to nejlepší, co se odpoledne dalo v táboře dělat.“

kultura a sport v zajateckém táboře

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 2) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol se šrtm. letectva v záloze Antonínem Ocelkou ze dne 10. května 1945.
- 3) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 4) Viz V. Kilián, c.d.
- 5) Viz V. Kilián, c.d., s. 36.
- 6) Viz c.d., s. 51–52.
- 7) Viz V. Formánek, c.d., s. 101.
- 8) Viz V. Kilián, c.d., s. 54–55.
- 9) Viz Karel Trojáček, *Za ostnatými dráty, pokračování 5.*, in: *Letu zdar, ročník II.*, č. 6, 1948, s. 95.

- 10) Viz V. Kilián, c.d., s. 57–60. Rovněž viz K. Trojáček, c.d., s. 96. Duch přinesl údajně zprávu o smrti W/Cdr Vašátka, kde přesně popsál, kde a jak padl, to samé duch „zaručeně“ sdělil o W/Cdr Ocelkovi.
- 11) Viz
- 12) Viz Karel Trojáček, *Za ostnatými dráty, pokračování 4.*, in: *Letu zdar*, ročník II., č. 6, 1948, s. 77.
- 13) Viz
- 14) Tito těžce popálení nebo omrzlí letci byli členy legendárního The Guinea Pig Clubu. Mezi ně patřili i tito čtyři čeští letci – Sgt. Josef Koukal od 310. československé stíhací perutě, který utrpěl těžké popáleniny ze 7. září 1940, tedy v bitvě o Anglii, F/Lt. František Truhlář, příslušník 311. československé bombardovací perutě, později člen 312. československé stíhací perutě (utrpěl těžké popáleniny 17. října 1940 a 11. června 1944 !), F/Lt. Josef Čapka, příslušník 68. noční stíhací peruti (popáleniny a ztráta oka 27. června 1944) a W/O Alois Šiška. Posledním žijícím členem tohoto klubu byl gen. Alois Šiška.
- 15) Viz V. Kilián, c.d., s. 40.
- 16) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Nyčem ze dne 24. dubna 1945.
- 17) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Klvaňou ze dne 10. května 1945.
- 18) Viz V. Kilián, c.d., s. 61.
- 19) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Nyčem ze dne 24. dubna 1945. Rovněž viz Karel Trojáček, *Za ostnatými dráty, pokračování 4.*, in: *Letu zdar*, č. 5, ročník II., 1948, s. 75.
- 20) Cit. V. Formánek, c.d., s. 212.
- 21) Viz V. Kilián, c.d., s. 19.
- 22) Cit. George J. Davis, c.d., s. 109–111.
- 23) Cit. Karel Trojáček, *Za ostnatými dráty*, in: *Letu zdar*, č. 7, ročník II., 1948, s. 129
- 24) Cit. George J. Davis, c.d., s. 13–14.

zprávy v táboře

- 1) Karel Trojáček, *Za ostnatými dráty*, in: *Letu zdar*, č. 1, ročník II., 1947, s. 3.
- 2) Viz V. Kilián, c.d., s. 67.

- 3) Cit. c.d., s. 28.
- 4) Viz c.d., s. 67.
- 5) Cit. V. Formánek, c.d., s. 209.
- 6) Viz c.d., s. 210.
- 7) Srv. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, in: Letu zdar, č. 1, ročník II., 1947, s. 3.
- 8) Srv. V. Kilián, c.d., s. 9.
- 9) Srv. c.d., s. 11.
- 10) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Nyčem ze dne 24. dubna 1945.
- 11) Cit. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 4., in: Letu zdar, č. 5, ročník II., 1948, s. 75.
- 12) Podrobněji o této problematice viz L. Kudrna, c.d., s. 129.
- 13) Podrobněji o této problematice opět viz L. Kudrna, c.d.
- 14) Opět viz L. Kudrna, c.d., s. 129.
- 15) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 16) Viz <http://www.merkki.com>
- 17) Srv. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, č. 7, ročník II., 1948, s. 117.

Když byl letec nemocný

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20 korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 2) Viz George J. Davis, c.d., s. 15.
- 3) Viz V. Kilián, c.d., s. 13–14.
- 4) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/O Zapletalem ze dne 25. května 1945. Rovněž viz V. Kilián, c.d., s. 34–35.
- 5) Cit. K. Batelka, c.d., s. 15.
- 6) Viz VÚA, Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva, 100/CI-1/4/18, korespondence zpravodajská, č.j. 9469. Zde protokol se Sgt. Truhlářem ze dne 5. listopadu 1943.
- 7) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s F/Lt Josefem Ščerbou z 26. října 1944.

- 8) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s W/O Václavem Baumanem z 21. září 1944.
- 9) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s des. v záloze Josefem Šnajdrem z 21. září 1944.
- 10) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 100/CI-1/4/18 korespondence zpravodajská, č.j. 9469.
- 11) Cit. A. Šiška, c.d., s. 139–140.

Humor v zajetí

- 1) Cit. V. Kilián, c.d., s. 38–39.
- 2) Cit. c.d., s. 39.
- 3) Cit. tamtéž.
- 4) Cit. V. Formánek, c.d., s. 209.
- 5) Viz Petr Radosta, Noci nad Německem, NADAS, Praha 1990, s. 205–208.

Zajatci versus strážní

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 2) Tamtéž.
- 3) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/2/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9661. Rovněž viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 98/CI-1/4/14 korespondence zpravodajská, č.j. 8312.
- 4) Srv., S. Datner, c.d., s. 9. Rovněž viz zdařilá kapitola v knize J. Pecky, c.d., s. 59–100: „Nacistická ideologie a váleční zajatci“. O situaci v pracovních komandech viz opět J. Pecka, c.d., s. 123: „Již 8. září 1941 vydal hlavní štáb ozbrojených sil pokyny pro strážní komanda, týkající se sovětských zajatců. Základní články zněly:
 - a) Použít nejpřísnější opatření, jakmile se projeví sebemenší příznaky odporu a neposlušnosti. Pro potlačení odporu budiž bez milosti použito zbraně. Po válečných zajatcích, kteří se pokoušejí o útěk, budiž okamžitě střeleno (bez výstrahy, tak, aby byli zasaženi)...
 - b) Na pracovišti je rovněž nutný neustálý přísný dozor ze strany německých strážných komand. Každý strážce musí být vždy v takové vzdálenosti od válečných zajatců, aby mohl kdykoliv použít své zbraně. Nikdy se neobracujte k válečnému zajatci zády.
 - c) Ani vůči válečným zajatcům, kteří ochotně pracují a jsou poslušní, není na místě projevovat mírnost, neboť zajatci to pokládají za projev slabosti a činí z toho příslušné závěry.“

- 5) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 6) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Zvolenským ze dne 15. května.
- 7) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s des. v záloze Josefem Šnajdrem z 21. září 1944.
- 8) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Černým ze dne 26. dubna 1945.
- 9) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Sichrovským ze dne 15. května 1945.
- 10) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Sůsou ze dne 26. dubna 1945.
- 11) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 12) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s W/O Václavem Baumanem z 21. září 1944.
- 13) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s šrtm. v záloze Antonínem Ocelkou ze dne 10. května 1945.
- 14) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Valnerem.
- 15) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Karlem Šťastným ze dne 15. května 1945.
- 16) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/2/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9661.
- 17) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci

po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Gustavem Kopalem ze dne 27. dubna 1945.

- 18) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s W/O Václavem Baumanem z 21. září 1944.
- 19) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Erazimem Veselým ze dne 24. dubna 1945.
- 20) Dotyčný zcela určitě nebyl považován Němci za „celého“ Čecha. Němci vytvořili za války systém, který přesně rozlišoval, kdo je a kdo není Němec, a vztahuje se tedy na něj branná povinnost. Podrobněji viz L. Kudrna, c.d., s. 16.
- 21) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Nyčem ze dne 24. dubna 1945.
- 22) Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 4., in: Letu zdar, č. 5, ročník II., 1948, s. 77.
- 23) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Emilem Bušinou ze dne 24. dubna 1945.
- 24) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Nyčem ze dne 24. dubna 1945.
- 25) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s W/O Václavem Baumanem z 21. září 1944.
- 26) Cit. V. Kilián, c.d., s. 27.

Zajatci důstojníci versus poddůstojníci

- 1) Viz K. Batelka, c.d., s. 15.
- 2) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 3) Tamtéž.
- 4) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bedřichem Dvořákem ze dne 24. dubna 1945.

Prosby čs. letců ze zajetí

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB V1, sign.: 311. bombardovací peruť 724/CI-2d/1/200, spisy bez č.j. 1941.
- 2) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/1/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8025.
- 3) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/1/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8043.
- 4) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/3/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8186.
- 5) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/4/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8275.
- 6) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/1/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8049.
- 7) Cit. V. Kilián, c.d., s. 18.
- 8) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/1/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8043.
- 9) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/1/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8025.
- 10) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/1/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8049.
- 11) Cit. tamtéž.
- 12) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 99/CI-1/1/15, korespondence zpravodajská, č.j. 8596.
- 13) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 115/CI-2c/13/65, č.j. 1384.
- 14) Tamtéž.
- 15) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Insp. čs. letectva, 108/CI-2ab/1/32 korespondence tajná a důvěrná, č.j. 3020.
- 16) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Insp. čs. letectva, 108/CI-2ab/21/35 korespondence tajná a důvěrná, č.j. 4280. Rovněž viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Insp. čs. letectva, 107/CI-2ab/23/31 korespondence tajná a důvěrná, č.j. 2627.
- 17) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 311. bombardovací peruť, 714/CI-2ab/3/190 korespondence tajná a důvěrná, č.j. 261.
- 18) Cit. tamtéž.
- 19) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 311. bombardovací peruť, 714/CI-2ab/5/190 korespondence tajná a důvěrná, č.j. 488.
- 20) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: 311. bombardovací peruť, 714/CI-2ab/5/190 korespondence tajná a důvěrná, č.j. 406.
- 21) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Insp. čs. letectva, 109/CI-2ab/36/42 korespondence tajná a důvěrná, č.j. 7466.

- 22) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Insp. čs. letectva, 109/CI-2ab/38/43 korespondence tajná a důvěrná, č.j. 7655.

d 4) Sváteční dny v zajetí

Vánoce

- 1) Cit. V. Kilián, c.d., s. 49–50.
- 2) Viz J. Pecka, c.d., s. 143.
- 3) Rozhovor s brigádním generálem v. v. Zdeňkem Škarvadou ze dne 7. 5. 2004.
- 4) Cit. J. Pecka, c.d., s. 143.

Silvestr

- 1) Viz V. Kilián. c.d., s. 51.

Narozeniny v zajetí

- 1) Viz rozhovor autora s plukovníkem Petrem Urubou ze dne 2. března 2004.

Návštěvy bohoslužeb v zajetí

- 2) Viz VÚA Praha, fond: MNO-L, sign.: 26/14/9, MNO 2610/II/1. odd. 1940. V průběhu války spíše vzrostl počet katolíků a Židů v důsledku nově přichozích mužů od pozemní armády či ze zámoří. Angličané dbali na to, aby každý čs. letec patřil k nějaké církvi, jak potvrzuje Filip Jánský: „Dostáváme také dvě identifikační známky na zavěšení na krk. ... Na každé je šestimístné číslo, u čs. letců obvykle s trojčíslím 787, aby nás v případě potřeby poznali, a také zkratka církve, k pohřbu musí být povolán správný kaplan. Jestliže náš letec byl čs. vojenskými úřady uznán za státně i národnostně spolehlivého, měli Britové dvě podmínky. Aby dotyčný byl věřící a složil přísahu králi. Podmínku první bylo možné obejít a bezvěrci, kterých byly desítky (já k nim patřil také), se jednoduše prohlásili členy Církve československé (my Češi si vždycky dovedeme poradit). Na nehořlavý štítek se potom vyrazilo poněkud záhadné C-o-C, což znamenalo Church of Czechoslovakia. K pohřbu na území Anglie byl pak povolán příslušný kněz.“ Cit. Filip Jánský, Vzpomínky nebeského jezdce. Zpracoval Jan Drebota, Praha, Sdružení MAC, 1999, s. 25.
- 3) Cit. Karel Trojáček, Za ostatními dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, č. 6, ročník II., 1948, s. 96.
- 4) Viz rozhovor autora s plukovníkem Petrem Urubou ze dne 2. března 2004.

Poštovní styk v zajetí, zasilání dopisů a balíčků

- 1) Viz V. Formánek, c.d., s. 209.
- 2) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/1/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8003.

- 3) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 98/CI-1/2/14, korespondence zpravodajská, č.j. 8111.
- 4) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 100/CI-1/3/17, korespondence zpravodajská, č.j. 9376.
- 5) Cit. tamtéž.
- 6) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 120/CI-2d/1/75, korespondence bez č.j., 1941.
- 7) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 8) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 100/CI-1/3/17, korespondence zpravodajská, č.j. 8353.
- 9) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB XI, sign.: Inspektorát čs. letectva 2092/S/1/432, dopisy čs. válečných zajatců 1941–1944.
- 10) Viz Trudie Bryksová, Naděje a beznaděje, příběh o tom, co mohlo být, bylo a na co by se nikdy nemělo zapomenout, Votobia, Praha 2003.
- 11) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Bohuslavem Netopilem ze dne 10. května 1945.
- 12) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 13) Tamtéž.
- 14) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s F/Lt Josefem Ščerbou z 26. října 1944.
- 15) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Františkem Cigošem ze dne 24. dubna 1945.
- 16) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Emanuelem Novotným ze dne 24. dubna 1945.
- 17) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 18) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB XI, sign.: Inspektorát čs. letectva 2092/S/1/432, dopisy čs. válečných zajatců 1941–1944.
- 19) Tamtéž.

- 20) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB XI, sign.: Inspektorát čs. letectva 2092/S/1/432, dopisy čs. válečných zajatců 1941–1944.
- 21) Tamtéž.
- 22) Tamtéž.
- 23) Tamtéž.
- 24) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/1/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9600.
- 25) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB XI, sign.: Inspektorát čs. letectva 2092/S/1/432, dopisy čs. válečných zajatců 1941–1944.

d 4) Výjimečné dny v zajateckých táborech

- 1) Cit. Winston S. Churchill, Druhá světová válka, IV. Karta se obrací, NLN, Praha 1994, s. 509.
- 2) Podrobněji o celé bitvě viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 3. část (1942), s. 506–541.
- 3) Cit. c.d., s. 531.
- 4) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718. Zde protokol s rtm. let. v záloze Václavem Baumanem ze dne 21. září 1944.
- 5) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Pavlem Svobodou ze dne 25. května 1945.
- 6) Cit. V. Kilián, c.d., s. 20–21.
- 7) Cit. c.d., s. 22.
- 8) Viz c.d., s. 23–25.
- 9) Cit. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 4., in: Letu zdar, č. 5, ročník II., 1948, s. 76.
- 10) Viz tamtéž.

e) Platy zajatců

- 1) J. Pecka, c.d., s. 33.
- 2) Tamtéž.
- 3) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 4) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Procházkou ze dne 24. dubna 1945.
- 5) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci

- po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Bufkou ze dne 24. dubna 1945.
- 6) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Netopilem ze dne 10. května 1945.
 - 7) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
 - 8) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Šťastným ze dne 15. května 1945.
 - 9) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol se Sgt. Knapem ze dne 15. května 1945.
 - 10) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Zvolenským ze dne 15. května 1945.
 - 11) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718. Zde protokol s rtm. let. v záloze Václavem Baumanem ze dne 21. září 1944.
 - 12) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
 - 13) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Zafoukem ze dne 24. dubna 1945.
 - 14) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Urubou ze dne 25. dubna 1945.
 - 15) Cit. V. Kilián, c.d., s. 51.
 - 16) Cit. K. Batelka, c.d., s. 16.
 - 17) Cit. J. Pecka, c.d., s. 133.
 - 18) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bryksem ze dne 25. dubna 1945.

VI. Pokusy čs. letců o útěky ze zajetí

- 1) Cit. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, č. 6, ročník II., 1948, s. 114.
- 2) Cit. Paul Brickhill, Noc nekryje uprchlíky, MAGNET, Praha 1968, s. 77–78.
- 3) Viz V. Kilián, c.d., s. 68.
- 4) Viz c.d., s. 69–70.
- 5) Viz c.d., s. 77–82. Rovněž viz Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, č. 6, ročník II., 1948, s. 115–116.
- 6) Cit. P. Brickhill, c.d., s. 27.
- 7) Viz c.d., s. 29–42.
- 8) Cit. V. Kilián, c.d., s. 73.
- 9) Cit. P. Brickhill, c.d., s. 28.
- 10) Cit. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, č. 7, ročník II., 1948, s. 116.
- 11) Tamtéž.
- 12) Viz P. Brickhill, c.d., s. 70. Rovněž viz Eduard Čejka, Zlomená křídla, NADAS, Praha 1991, s. 164–168.
- 13) Viz P. Brickhill, c.d., s. 106.
- 14) Viz V. Kilián, c.d., s. 64.
- 15) Cit. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 5., in: Letu zdar, č. 6, ročník II., 1948, s. 97.
- 16) Viz V. Kilián, c.d., s. 64–65.
- 17) Viz P. Brickhill, c.d., s. 17. Rovněž viz V. Kilián, c.d., s. 66.
- 18) Viz V. Kilián, c.d., s. 66–67.
- 19) Viz P. Brickhill, c.d., s. 19.

F/Lt Josef Bryks

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem ze dne 25. dubna 1945.
- 2) Cit. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování II., in: Letu zdar, č. 2, ročník II., 1947, s. 23.
- 3) Cit. c.d., s. 24.
- 4) Tamtéž.
- 5) Cit. T. Bryksová, c.d., s. 36–37.
- 6) Cit. V. Formánek, c.d., s. 207–208.
- 7) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem ze dne 25. dubna 1945.

- 8) Cit. Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 442.
- 9) Cit. Jožka Husek, c.d., s. 113.
- 10) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem ze dne 25. dubna 1945.
- 11) Viz Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 442.
- 12) Cit. T. Bryksová, c.d., s. 38.
- 13) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem ze dne 25. dubna 1945. Rovněž viz T. Bryksová, c.d., s. 39.
- 14) Viz T. Bryksová, c.d., s. 39. Josef Bryks však v poválečném protokolu pouze lakonicky uvedl, že: „Poněvadž jsme měli adresy do Varšavy, rozhodli jsme se s Černým pokračovat pěšky. S/Ldr Morris byl chycen blízko našeho úkrytu. Nechtěl jít s námi...“ Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem ze dne 25. dubna 1945.
- 15) Tamtéž.
- 16) Viz Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 442.
- 17) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem ze dne 25. dubna 1945.
- 18) Viz Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 443.
- 19) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem ze dne 25. dubna 1945.
- 20) Tamtéž.
- 21) Viz Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 443.
- 22) Cit. J. Husek, c.d., s. 113.
- 23) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem ze dne 25. dubna 1945.
- 24) Cit. T. Bryksová, c.d., s. 39.
- 25) Cit. tamtéž.
- 26) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Josefem Bryksem ze dne 25. dubna 1945.

- 27) Tamtéž.
- 28) Tamtéž.
- 29) Cit. tamtéž.
- 30) Cit. T. Bryksová, c.d., s. 40.
- 31) Cit. J. Husek, c.d., s. 113–114.
- 32) Cit. c.d., s. 114.
- 33) Cit. T. Bryksová, c.d., s. 41.
- 34) Viz T. Bryksová, c.d., s. 40.
- 35) Viz Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 446.
- 36) Cit. Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 448
- 37) Viz c.d., s. 450.
- 38) Cit. c.d., s. 452.
- 39) Cit. Zdeněk Těšínský a kolektiv, Zapomenutí muži 1948–1989, Konfederace politických vězňů, Praha 1997, s. 84.
- 40) Viz Jiří Rajlich, Podplukovník letectva in memoriam Josef Bryks, s. 452.
- 41) Cit. T. Bryksová, c.d., s. 240.

W/O Pavel Svoboda

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Pavlem Svobodou ze dne 25. května 1945. Rovněž viz Čestmír Sládek, Osudy palubního střelce, Naše vojsko, Praha 1993, s. 72–73.
- 2) Viz č. Sládek, c.d., s. 67.
- 3) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Pavlem Svobodou ze dne 25. května 1945. Rovněž viz č. Sládek, c.d., s. 75.
- 4) Tamtéž. Zajímavé je, že č. Sládek uvedl, že Sgt. Svoboda byl objeven hajným se psem, zatímco Sgt. Svoboda uvedl v poválečném protokolu, že byl objeven a zadržen německými vojáky.
- 5) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Pavlem Svobodou ze dne 25. května 1945. Rovněž viz č. Sládek, c.d., s. 75–76.
- 6) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Pavlem Svobodou ze dne 25. května 1945. Podrobněji viz č. Sládek, c.d., s. 76–126. Rovněž viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 523–524.

W/O Karel Šťastný

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Karlem Šťastným ze dne 15. května 1945.
- 2) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Janem Truhlářem ze dne 24. dubna 1945.
- 3) Cit. tamtéž.
- 4) Tamtéž.
- 5) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Nyčem ze dne 24. dubna 1945. Jak napsal ve své práci J. Rajlich: „Nebyl to Nyčův poslední pokus o útěk. V roce 1949 se mu totiž podařilo uletět na „vypůjčeném“ letounu do Anglie. Po válce sloužil kpt. Jaroslav Nyč u Letecké vojenské akademie. Po nástupu komunistického režimu, v oprávněné obavě před propuštěním a následným zatčením, se domluvil s dalšími třemi důstojníky LVA, bývalými příslušníky RAF, pplk. Jaroslavem Muzikou, špkt. Oldřichem Filipem a špkt. Miroslavem Laštovkou, že i s rodinami uletí do zahraničí. Dne 22. ledna 1949 odstartoval s letounem Aero C-3 (Siebel Si 204D) z Pardubic, kde velel letce LVA, a přistál s ním na sportovním letišti Vysokov u Náchoda, kde na něj již od předešlého večera čekali pplk. Muzika, špkt. Laštovka a špkt. Filip s rodinami. Mužům se podařilo přemoci a svázat strážného a pak je Nyč nabral na palubu. V útrokách letounu se nacházelo osm dospělých a čtyři děti ve věku od osmi měsíců do dvou let. S takto značně přetíženým letounem se Nyčovi podařilo na krátké a rozměklé travnaté dráze úspěšně odstartovat. Po dlouhém, pětihodinovém přízemním letu dosedl na letišti Manston v jihoanglickém Kentu, kde jejich přilet zpoza železné opony způsobil hotovou senzaci. Nyč později vstoupil opět do služeb RAF, kde létal takřka všechny kategorie letounů. Po skončení závazku se stal poštovním úředníkem ve Wymondhamu. Zemřel 23. ledna 1978 ve věku 63 let.“ Cit. J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 350.
- 6) Viz J. Rajlich, c.d., s. 349.
- 7) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Janem Truhlářem ze dne 24. dubna 1945.
- 8) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po

návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Karlem Štastným ze dne 15. května 1945.

- 9) Cit. V. Bufka, c.d., s. 194.
- 10) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Karlem Štastným ze dne 15. května 1945.
- 11) Tamtéž.
- 12) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Augustinem Šestákem ze dne 27. dubna 1945. W/O Šesták uvedl, že byl odsouzen k 22 dnům vězení v táboře.

W/O Gustav Kopal

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Gustavem Kopalem ze dne 27. dubna 1945.
- 2) Tamtéž.
- 3) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Nyčem ze dne 24. dubna 1945.
- 4) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Františkem Petrem ze dne 15. května 1945.
- 5) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Gustavem Kopalem ze dne 27. dubna 1945.
- 6) Cit. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, č. 7, ročník II., 1948, s. 116.
- 7) Viz P. Brickhill, c.d., s. 59–62.
- 8) Cit. František Fajtl, Dva údery pod pás, DITA, Praha 1993, s. 159.

W/O Čeněk Chaloupka

- 1) Cit. V. Bufka, c.d., s. 204–205.

F/Lt Jaroslav Zafouk

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Jaroslavem Zafoukem ze dne 24. dubna 1945.
- 2) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 2. část (1941), s. 350
- 3) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Jaroslavem Zafoukem ze dne 24. dubna 1945. Rovněž viz Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945, 5. část (1944), Svět křidel, Cheb 2003, s. 156.
- 4) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Jaroslavem Zafoukem ze dne 24. dubna 1945.

W/O Arnošt Zábrž

- 1) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Arnoštem Zábržem ze dne 19. června 1945.

Českoslovenští letci a „The Great Escape“

- 1) Viz P. Brickhill, c.d., s. 15–19.
- 2) Viz Jiří Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 158.
- 3) Viz P. Brickhill, c.d., s. 63–69. Rovněž viz J. Rajlich, c.d., s. 159.
- 4) Viz P. Brickhill, c.d., s. 79–82. Rovněž viz J. Rajlich, c.d., s. 159.
- 5) Viz J. Rajlich c.d., s. 160.
- 6) Tamtéž.
- 7) Tamtéž.
- 8) Viz P. Brickhill, c.d., s. 115.
- 9) Viz c.d., s. 120.
- 10) Viz c.d., s. 121–127.
- 11) Viz J. Rajlich. c.d., s. 161.
- 12) Viz P. Brickhill, c.d., s. 127–128.
- 13) Viz J. Rajlich, c.d., s. 161.

F/Lt Arnošt Valenta a jeho saganský útěk

- 1) Viz lord Bertrand Russell z Liverpoolu, Pod bičem hákového kříže. Stručný přehled nacistických válečných zločinů. NV-SPB, Praha 1957, s. 37.

- 2) Cit. tamtéž.
- 3) Cit. c.d., s. 38.
- 4) Cit. tamtéž.
- 5) Tamtéž.
- 6) Viz c.d., s. 38–40. Lord Russel zanechal ve své knize barvitý popis jednoho z takových zacházení se spojeneckými letci: „V únoru 1945 spojenecké letectvo silně bombardovalo město Pforzheim v jižním Německu a způsobilo velké škody. Bylo mnoho mrtvých a velký počet osob bez domova museli Němci evakuovat do sousedního města Huchenfeldu. Asi tři týdny po tomto bombardování vracela se létající pevnost s britskou posádkou z náletu na Lipsko a byla zasažena protileteckou obranou blízko Baden-Badenu. Posádka, celkem deset důstojníků a rotmistrů, vyskočila padákem. Všichni šťastně přistáli. Sedm z nich Němci zajali a dočasně je uvěznil v civilní věznicí v Buhle. Druhý den ráno je vedli ulicemi Pforzheimu, jehož obyvatelstvo je ztýralo a pak je odvedli do Huchenfeldu. Tam je ubytovali ve sklepní kotelně nové školy a zajatí letci se chystali, že si tam připraví noclech. Sotva začali, skupina Němců vylomila dveře a vtrhla do sklepa. Doprovázel je také starosta města, který šel přímo s nimi ze svatební hostiny. Strážní ponechali zajatce na milost a nemilost rozvášněnému davu, který je nejprve surově zbil, potom je vyvlekl na ulici a vedl na hřbitov. Cestou na hřbitov se podařilo třem letcům uprchnout. Jednoho z nich, leteckého důstojníka, znovu chytili a uvěznil v sousední policejní stanici. Příští den jej vytáhli z cely a vedli davem Němců, kteří stáli před protileteckým krytem. Němci se naň vrhli a rozsekali téměř na kaši. Nakonec ho zastřelil asi šestnáctiletý člen Hitlerovy mládeže, který podle vlastních slov „vpálil z milosti důstojníkovi do hlavy kulku z pistole.“ Německá policie nepodnikla nic, aby tomu zabránila, a ani nikoho nezatkla za tento zločin. Ostatní čtyři zajatce, kterým se nepodařilo uprchnout, dav odvedl na hřbitov a tam je zastřelil. Při této události sehrála hlavní úlohu Hitlerova mládež. Později jeden z nich o tom napsal: „Bannführer pronesl k nám krátkou řeč, která rozpálila naši mladou krev. Potom nám rozdál zbraně a municí. Řekl nám, že v huchenfeldské škole je sedm britských letců, abychom je odvěkli a zastřelili. Když dav vnikl do školního sklepa, bylo zjevné, že chtěli zabít zajatce hned na místě a jen na zásah starosty je odvěkli na hřbitov. Starostova obava se však netýkala letců. Protestoval energicky proti tomu, aby letci byli zastřeleni ve sklepe. „Naše děti“, namítal, „by vždy pociťovaly hrůzu, kdykoli by tam vkročily.“ Krátce po zastřelení letců se starosta vrátil na svatební hostinu, z které ho předtím na začátku večera tak náhle vytrhli...” Cit. c.d., s. 39–40.
- 7) Viz P. Brickhill, c.d., s. 84.
- 8) Viz lord B. Russell, c.d., s. 18. Na základě tohoto dekretu byli předáváni do rukou SIPO a SD tito váleční zajatci. 1. všichni znovu dopadení sovětští

vojáci; 2. všichni zajatí sovětsí důstojníci, kteří odmítají pracovat; 3. všichni sovětsí váleční zajatci, které zvlášť vybraly prověřovací oddíly SD, úřadující v zajateckých táborech (Einsatzkommandos); 4. každý válečný zajatec držený v zajateckém táboře, který se dopustil trestného činu, k jehož potrestání se velitel necítí oprávněn; 5. každý zajatec, jehož odevzdání nařídilo OKW zvláštním rozkazem. Již před tímto dekretem vydal Adolf Hitler dne 18. října rozkaz, který upravoval zacházení s určitými kategoriemi válečných zajatců. Tento rozkaz je obecně znám jako „Kommandobefehl“. Všichni příslušníci britských Commandos a S.A.S. (Special Air Service Regiment – S.A.S.), měli být v případě zajetí, i když na sobě měli řádné uniformy, neprodleně zastřeleni (!). To se potom skutečně dělo. Viz c.d., s. 28–36.

- 9) Viz P. Brickhill, c.d. s. 89.
- 10) Cit. tamtéž.
- 11) Cit. lord B. Russel, c.d., s. 41.
- 12) Tamtéž. Rovněž viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 166.
- 13) Tamtéž.
- 14) Tamtéž.
- 15) Cit. P. Brickhill, c.d., s. 146. Rovněž J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 166–167. Zdeněk Bidlo, Jáchym Pelnář, Útěk ze Saganu, SPB-Naše vojsko, Praha 1968, s. 121.
- 16) Cit. P. Brickhill, c.d., s. 106.
- 17) Viz c.d., s. 141.
- 18) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 164.
- 19) Viz c.d., s. 164–165.
- 20) Viz P. Brickhill, c.d., s. 141–142.
- 21) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 187.
- 22) Cit. P. Brickhill, c.d., s. 146–147.
- 23) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 167. Pro F/Lt Raymonda van Wymeersche skončil saganský útěk v Berlíně, kde byl zatčen, ale přežil. Postupně prošel koncentračními tábory Sachsenhausen, Flossenburg a Dachau. Koncem války se mu podařilo úspěšně uprchnout. Po válce sloužil ve francouzském letectvu až do roku 1967. Viz J. Rajlich, c.d., s. 167–168.
- 24) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 167–168.
- 25) Viz c.d., s. 168.
- 26) Cit. P. Brickhill, c.d., s. 147.
- 27) Tamtéž.
- 28) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 168.
- 29) Viz c.d., s. 188.
- 30) Viz c.d., s. 171.
- 31) Cit. P. Brickhill, c.d., s. 151.

- 32) Cit. c.d., s. 152.
- 33) Cit. c.d., s. 153.
- 34) Cit. c.d., s. 154.
- 35) Tamtéž.
- 36) Viz c.d., s. 154–155.
- 37) Cit. c.d., s. 155.
- 38) Cit. tamtéž.
- 39) Cit. c.d., s. 156.
- 40) Cit. c.d., s. 156–157.
- 41) Viz c.d., s. 157.
- 42) Tamtéž.
- 43) Viz lord B. Russell, c.d., s. 40.
- 44) Cit. J. Rajlich. c.d., s. 174.
- 45) Viz c.d., s. 159.
- 46) Viz c.d., s. 174.
- 47) Viz lord B. Russel, c.d., s. 40–41.
- 48) Cit. c.d., s. 41.
- 49) Tamtéž.
- 50) Cit. tamtéž.
- 51) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s.174–175.
- 52) Viz c.d., s. 175.
- 53) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/2/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9628.
- 54) Cit. Eduard Čejka, Zlomená křídla, NADAS, Praha 1991, s. 186.
- 55) Cit. lord B. Russell, c.d., s. 44.
- 56) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 175.
- 57) Cit. tamtéž.
- 58) Viz P. Brickhill, c.d., s. 160.
- 59) Tamtéž.
- 60) Viz c.d., s. 160–169.
- 61) Viz c.d., s. 169–172. Rovněž viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 176.
- 62) Viz P. Brickhill, c.d., s 171–172.
- 63) Viz J. Rajlich, c.d., s. 176.
- 64) Cit. c.d., s. 176. Rovněž viz Z. Bidlo, J. Pelnář, c.d., s. 174–177.
- 65) Tamtéž.
- 66) Viz c.d., s. 177.
- 67) Tamtéž. Rovněž viz P. Brickhill, c.d., s. 177–178.
- 68) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 177.
- 69) Cit. tamtéž. Saganská vražda nebyl ojedinělý případ, kdy Němci zavraždili zajaté spojenecké vojáky. Dne 26. května 1940 se poblíž Rue Paradis ve

Francii odehrál známý „Paradis Masacre“. První prapor druhého pluku divize SS – Totenkopf, toho dne postřílel 100 zajatých a tedy zcela bezbranných britských vojáků druhého praporu norfolského pluku. Dva Britové naštěstí masakr přežili a vydali o něm svědectví. Viz lord B. Russel, c.d., s. 24–26. Další známý masakr se odehrál 17. prosince 1944, v době německé ofenzivy v Ardenách, kdy bylo na poli u Beignes v Belgii zavražděno podobným způsobem 129 amerických válečných zajatců. Viz lord B. Russell, c.d., s. 27–28. Podobně, jako u saganské vraždy, Němci zavraždili uprchlé polské důstojníky ze zajateckého tábora v Doesselu. V noci z 19. na 20. září 1943 uteklo 44 polských důstojníků a tři členové mužstva tunelem ze zajateckého tábora Oflag VIB v Doesselu poblíž Warburgu. Němci po dopadení zavraždili celkem devatenáct polských zajatců. Verze byla stejná jako u saganské vraždy, polští zajatci byli zastřeleni „na útěku“. Viz S. Datner, c.d., s. 259–263. Stejný osud potkal francouzské důstojníky, kteří uprchli ze zajateckého tábora Oflag XC poblíž Lübecku. Na jaře 1944 uprchla skupina dvaceti francouzských důstojníků z tohoto tábora tunelem. Nejméně tři francouzští důstojníci byli po dopadení zavražděni v koncentračním táboře Mauthausenu. Viz S. Datner, c.d., s. 281–282. Není nutné příliš zdůrazňovat, že sovětské vojáky, kteří se vzdali nebo uprchli z tábora, Němci vraždili po tisících.

70) Tabulka viz J. Rajlich, c.d., s. 168–171.

F/Lt Bedřich Dvořák a F/Lt Ivo Tonder a jejich saganský útěk

- 1) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 161–162.
- 2) Viz Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bedřichem Dvořákem ze dne 24. dubna 1945. Dále viz Z. Bidlo, J. Pelnář, c.d., s. 116.; a Manuel F. Van Eyck, Zemřeli jsme pro Anglii. Piloti 310., 312. a 313. československé perutě, kteří bojovali a zemřeli pro Anglii 1940–1945, Naše vojsko, Praha 1993, s. 121–122.
- 3) Viz Z. Bidlo, J. Pelnář, c.d., s. 117.
- 4) Viz Z. Bidlo, J. Pelnář, c.d., s. 118–119. Rovněž viz M. F. Van Eyck, c.d., s. 124.
- 5) Viz Z. Bidlo, J. Pelnář, c.d., s. 125.
- 6) Viz c.d., s. 126–130.
- 7) Viz c.d., s. 129–130.
- 8) Viz c.d., s. 131. Ovšem po válce uvedl F/Lt Dvořák následující verzi: „Pak (večer 1. dubna 1944, pozn. autora) jsme odešli do vesnice Spy. Zůstali jsme na jednom statku až do 2. dubna 1944. Z železniční stanice Opočno jsme cestovali vlakem do Prahy, kam jsme dorazili večer 3. dubna 1944. Chodili

jsme kolem Prahy až do 04.00 h 4. dubna 1944 a pak jsme odjeli vlakem do Kolína. Večer jsme se vrátili zase do Prahy (!) a zůstali tam v hotelu do rána 5. dubna 1944. Potom jsme odjeli vlakem do Pardubic, kde jsme zůstali v hotelu až do rána 6. dubna 1944. Opět jsme se přesunuli do Prahy...“ Cit. M. F. Van Eyck, c.d., s. 125. Tato citovaná verze je poněkud nepravděpodobná. Vždyť německá i protektorátní policie byla zalarmována na nejvyšší stupeň pohotovosti, aby pátrala po uprchlých letcích. F/Lt Dvořák a jeho společník by tedy riskovali celkem tři dlouhé a nebezpečné cesty do Prahy, místo jedné? Rovněž v bezprostředně sepsaném poválečném protokolu s F/Lt Dvořákem není o této verzi žádná zmínka viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bedřichem Dvořákem ze dne 24. dubna 1945.

- 9) Viz Z. Bidlo, J. Pelnář, c.d., s. 132.
- 10) Viz c.d., s. 133.
- 11) Tamtéž.
- 12) Viz c.d., s. 133–134.
- 13) Viz c.d., s. 136–137.
- 14) Viz c.d., s. 139.
- 15) Tamtéž.
- 16) Viz c.d., s. 139–140. Rovněž viz M. F. Van Eyck, c.d., s. 125.
- 17) Viz Z. Bidlo, J. Pelnář, c.d., s. 141.
- 18) Tamtéž.
- 19) Viz c.d., s. 142. Rovněž viz M. F. Van Eyck, c.d., s. 125.
- 20) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bedřichem Dvořákem ze dne 24. dubna 1945.
- 21) Viz Z. Bidlo, J. Pelnář, c.d., s. 143.
- 22) Viz c.d., s. 143–144. Rovněž viz M. F. Van Eyck, c.d., s. 125 a VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bedřichem Dvořákem ze dne 24. dubna 1945.
- 23) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bedřichem Dvořákem ze dne 24. dubna 1945.
- 24) Tamtéž.
- 25) Tamtéž.
- 26) Tamtéž.
- 27) Tamtéž.

- 28) Tamtéž.
- 29) Tamtéž. Rovněž viz M. F. Van Eyck, c.d., s. 125.
- 30) Viz K. Batelka, c.d., s. 18: „Od českého strážného se dovídáme, že je na Pankráci vězněn stíhač Ivo Tonder s Angličanem Stowerem (tady se K. Batelka mylí, F/Lt John G. Stower byl 31. března 1944 zavražděn gestapem a téhož dne zpopelněn v krematoriu v Mostě, pozn. autora), kteří byli účastníci hromadného útěku ze zajateckého tábora Sagan. Pomoci tohoto strážného se nám daří doručit moták Tondrovi, v němž mu sdělujeme, že jestli se nám podaří dostat se zpět do zajateckého tábora, uvědomíme britského velitele o jejich věznění...“ Rovněž viz Karel Trojáček, *Za ostatními dráty, pokračování 6.*, in: *Letu zdar, ročník II, č. 7, 1948, s. 126*: „Ještě ale jedno překvapení nás čekalo na Pankráci. Jednou přijde známý dozorce a prý nám má něco vyřídit. Kpt. Plunkett je zde zavřený a máme mu vzkázat, co je v táboře nového. „Bože můj, Plunkett. Jak ten se sem dostal. Na jaře v březnu utekl z tábora spolu s Bédou (F/Lt Bedřich Dvořák, pozn. autora) a tak se dostali až sem. To zde bude pravděpodobně i Běda. ... Brzy jsme vypátrali další. Běda byl vězněn v jiném křídle a jednou když pochodujeme na nádvoří, uvidíme najednou v okně známou tvář, která se na nás mile šklebí. Byl to Ivo (F/Lt Ivo Tonder, pozn. autora), který rovněž – svůj pokus dostat se na svobodu – skončil zde mezi čtyřmi stěnami pankrácké cely.“
- 31) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bedřichem Dvořákem ze dne 24. dubna 1945.
- 32) Cit. E. Čejka, c.d., s. 204.
- 33) Viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 5. část (1944), s. 188.
- 34) Viz c.d., s. 195.
- 35) Viz c.d., s. 198.
- 36) Viz c.d., s. 196.

F/Lt Ivo Tonder

- 1) Viz M. F. Van Eyck, c.d., s. 120.
- 2) Tamtéž.
- 3) Viz J. Rajlich, *Na nebi hrdého Albionu*, 5. část (1944), s. 188.
- 4) Viz M. F. Van Eyck, c.d., s. 120. Rovněž viz J. Rajlich, c.d., s. 192. Toto datum uvádí většina autorů popisující průběh „Velkého útěku“. Uvedl ho i renomovaný letecký historik Jiří Rajlich. Dále si ukážeme, že toto uváděné datum je nerealistické, vzhledem k dalším skutečnostem.
- 5) Viz M. F. Van Eyck, c.d., s. 120. Rovněž viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská,

- č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Ivo Tonderem ze dne 24. dubna 1945.
- 6) Cit. Ladislav Sitenský, Ivo Tonder, Na nebi i v pekle, Mustang, Plzeň 1995, s. 36–37.
 - 7) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Ivo Tonderem ze dne 24. dubna 1945.
 - 8) Tamtéž.
 - 9) Cit. L. Sitenský, I. Tonder, c.d., s. 37.
 - 10) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Ivo Tonderem ze dne 24. dubna 1945.
 - 11) Tamtéž.
 - 12) Tamtéž.
 - 13) Tamtéž. Ivo Tonder v jiné poválečné výpovědi uvedl datum 18. prosince 1944.
 - 14) Tamtéž.
 - 15) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 194.
 - 16) Tamtéž.
 - 17) Tabulka vytvořena podle: VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
 - 18) Viz tamtéž.

VII. Návrat ze zajetí

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Jednalo se o tyto letce: F/Lt Emil Bušina, F/Lt Bedřich Dvořák, F/Lt František Cigoš, F/Lt Karel Trojáček, F/Lt František Burda, F/Lt Josef Bryks, F/Lt Ivo Tonder, F/Lt Jaroslav Zafouk, F/Lt Erazim Veselý, F/Lt Otakar Černý, W/O Jan Truhlář, W/O Václav Procházka, W/O Vilém Bufka, W/O Petr Uruba, W/O Josef Sůsa, W/O Emanuel Novotný, W/O Gustav Kopal, W/O Karel Batelka, W/O Alois Šiška, W/O Čeněk Chaloupka.
- 2) Tamtéž. V táboře Stalag Luft I v Barthu se nacházeli tito čs. letci: F/Lt Karel Křížek, F/Lt Bohuslav Budil, F/Lt Zdeněk Procházka, F/Lt Václav Kilián, F/Lt Milan Zapletal, F/Lt Rostislav Kaňovský, W/O Josef Zvolenský, W/O František Knap.
- 3) Tamtéž. Evakuace táborů a následných pochodů smrti se zúčastnili tito čs. letci: S/Ldr Jiří Maňák, DFC, W/O Antonín Ocelka, W/O Zdeněk Škarvada, W/O Bohumil Netopil, W/O František Petr, W/O Bedřich Valner, W/O Jaroslav Nyč, W/O Jaroslav Klvaňa, W/O Karel Šťastný, F/Sgt Gustav

Přístupa, W/O Augustin Šesták, P/O Karel Valášek, W/O František Knotek, W/O Otakar Kresta. O W/O Vladimírovi Párovi víme pouze to, že byl, na konci roku 1943 nebo v průběhu roku 1944 umístěn do tábora Stalag Luft VII. Další osud tohoto muže je nejasný, vzhledem k tomu, že se nezačoval jeho protokol ze zajetí. V. Formánek uvedl, že 16. května 1945 byl prezentován v Cosfordu po návratu ze zajetí, viz c.d., s. 161. Ovšem V. Formánek opět neuvedl, z čeho tento údaj získal.

- 4) Cit. Karel Trojáček, Za ostatními dráty, pokračování 7., in: Letu zdar, č. 8/9, poslední číslo, 1948, s. 140.
- 5) Viz J. Rajlich, Na nebi hrdého Albionu, 5. část (1944), s. 159.
- 6) Viz S. Datner, c.d., s. 365.
- 7) Viz c.d., s. 365–366.
- 8) Viz c.d., s. 366. J. Pecka ve své práci uvedl, že v průběhu druhé světové války padlo do zajetí téměř 12 milionů německých vojáků. V USA bylo umístěno 3 800 000 německých zajatců, ve Velké Británii 3 700 000, ve Francii 1 000 000, v SSSR 3 150 000, celkem 11 650 000. Viz J. Pecka, c.d., s. 43. Z tohoto přehledu je patrné, že autor vycházel z poválečného stavu německých zajatců ve spojeneckých zemích.
- 9) Viz S. Datner, c.d., s. 367.
- 10) Viz <http://www.angel45-2b.com/hitlerwanted.html>
- 11) Tamtéž.
- 12) Tamtéž.
- 13) Tamtéž.
- 14) Tamtéž.
- 15) Tamtéž.

Evakuace zajateckých táborů a pochody smrti

**W/O Augustin Šesták, W/O Otakar Kresta, W/O Zdeněk Škarvada,
W/O František Petr, W/O Bedřich Valner**

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Augustinem Šestákem ze dne 27. dubna 1945.
- 2) Tamtéž.
- 3) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s W/O Otakarem Krestou z 26. června 1945.
- 4) Rozhovor s brigádním generálem Zdeňkem Škarvadou ze dne 7. 5. 2004.
- 5) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718, protokol s W/O Otakarem Krestou z 26. června 1945.

- 6) Viz V. Formánek, c.d., s. 155.
- 7) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Zdeňkem Škarvadou, bez uvedení data.
- 8) Cit. Jana Horáková, Jaroslav Popelka, Václav Kolesa, – Zdeněk Škarvada – Keep floating!, Vydal Václav Kolesa 2001, s. 25.
- 9) Tamtéž.
- 10) Viz Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Zdeňkem Škarvadou, bez uvedení data.
- 11) Cit. V. Formánek, s. 115.
- 12) Cit. Jana Horáková, Jaroslav Popelka, Václav Kolesa, c.d., s. 25.
- 13) Viz Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Zdeňkem Škarvadou, bez uvedení data.
- 14) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Bedřichem Valnerem ze dne 24. dubna 1945.
- 15) Rozhovor s brigádním generálem Zdeňkem Škarvadou ze dne 7. 5. 2004.
- 16) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Bedřichem Valnerem ze dne 24. dubna 1945. Je zajímavé, že W/O Valnera stejně jako W/O Šesták zastihl konec války ve stejném táboře, ale W/O Šesták uvedl, že byl osvobozen 15. dubna 1945, zatímco W/O Valner uvedl 16. duben 1945. Je pravděpodobné, že se W/O Šesták spletl, což potvrzuje i výpověď dalšího níže uvedeného letce.

W/O Jaroslav Nyč

- 1) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Nyčem ze dne 24. dubna 1945.

F/Sgt. Gustav Přístupa

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po

návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Sgt Gustavem Přístupou ze dne 29. května 1945.

- 2) Viz V. Formánek, c.d., s. 193.

W/O Antonín Ocelka

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Antonínem Ocelkou ze dne 10. května 1945.

W/O Jaroslav Klvaňa

- 1) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Jaroslavem Klvaňou ze dne 10. května 1945.

W/O Karel Valášek

- 1) Cit. V. Formánek, c.d., s. 191.

S/Ldr Jiří Maňák, DFC,

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol se S/Ldr Jiřím Maňákem ze dne 10. května 1945. Rovněž viz P. Brickhill, c.d., s. 138.
- 2) Viz <http://www.usafa.af.mil/dfselsl3/moosburg/index.html>
- 3) Cit. P. Brickhill, c.d., s. 159.
- 4) Cit. tamtéž.
- 5) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol se S/Ldr Jiřím Maňákem ze dne 10. května 1945.

W/O Bohumil Netopil

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Bohumilem Netopilem ze dne 10. května 1945. Rovněž viz V. Formánek, c.d., s. 151–152.

W/O Karel Štastný

- 1) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po

návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Karlem Štastným ze dne 15. května 1945.

- 2) Viz V. Formánek, c.d., s. 93.

W/O František Knotek

- 1) Viz V. Formánek, c.d., s. 26–27. Bohužel, Vítek Formánek neuvádí ve své práci, z čeho čerpal informace, to se týká i Františka Knotka. Proto si nemůžeme být jisti, zda se F. Knotek již od srpna 1944 nacházel v táboře Stalag 355, kde se měl údajně 5. května 1945 dočkat i osvobození. Autorovi této knihy se to zdá krajně nepravděpodobné. W/O Knotek byl pravděpodobně z tábora Stalag Luft VI 16. července 1944 evakuován do tábora Stalag 357 v Polsku a teprve odtud 8. srpna 1944 evakuován do tábora Stalag 355 ve Fallingbostenu. Pokud by byl nemocný, zřejmě by v táboře zůstal a dočkal se stejně jako ostatní letci svobody 16. dubna 1945. Pokud by se zúčastnil evakuace z tohoto tábora, která proběhla 7. dubna 1945, byl by osvobozen 2. května 1945. Autor této knihy se domnívá, že toto je mnohem pravděpodobnější varianta, na kterou odkazuje příklad W/O Netopila.

Českoslovenští letci osvobození v táboře Oflag IVC Colditz

- 1) Cit. A. Šiška, c.d., s. 169.
- 2) Cit. c.d., s. 170.
- 3) Viz V. Formánek, c.d., s. 101.
- 4) Viz V. Bufka, c.d., s. 248.
- 5) Tamtéž.
- 6) Viz c.d., s. 249. Dalším originálním pokusem bylo zkonstruování kluzáku, se kterým se dva zajatci měli dostat ze střechy tábora na svobodu. Iniciátorem této akce byl legendární W/Cdr Bader. Na jaře 1945 byl kluzák skutečně zhotoven a dobrovolníci připraveni na přelet na svobodu. Pro rychlý spád válečných událostí ke konci války k jeho použití nakonec nedošlo. Viz Karel Trojáček, *Za ostnatými dráty, pokračování 7.*, in: *Letu zdar*, č. 8/9, 1948, poslední číslo, s. 143. Nejpodrobněji o všech útěcích a „útěkářích“ a rovněž o podmínkách života v Colditzu viz Reinhold Eggers, *Colditz, The German Story*, Robert Hale – London 1991.
- 7) Cit. A. Šiška, c.d., s. 172.
- 8) Cit. K. Batelka, c.d., s. 24.
- 9) Cit. V. Bufka, c.d., s. 251. Alois Šiška ve svých vzpomínkách přímo uvedl, že: „Všichni takzvaní prominenti pevnosti, tedy i my Češi, měli být v posledním okamžiku předání v Bavorsku pod Bergerovu moc a tam na základě Hitlerova rozkazu postříleni.“ Cit. A. Šiška, c.d., s. 179. Tuto informaci zřejmě Alois Šiška převzal z knihy britského historika H. R. Trevora Ropera, *Poslední dny Hitlerovy*. V této knize je popsána návštěva Bergera

v Hitlerově krytu v Berlíně. Ke konci rozhovoru spolu hovořili o prominentech, britských a amerických zajatcích z význačných rodin, z nichž část byla držena jako rukojmí v táboře Oflag IVC Colditz. Tito zajatci měli být před postupující frontou převezeni do Bavorska, kde měli přejít pod Hitlerovu moc. Berger s Hitlerem dále hovořil o propukání separatismu v Rakousku a v Bavorsku. Když Berger odcházel, vstal Hitler, jenž do té doby seděl u stolu a rozrušeně opakoval Bergerovi, aby je nechal zastřelit všechny. Není však jisté, zda měl na mysli válečné zajatce nebo separatisty. Viz Karel Trojáček, *Za ostnatými dráty, pokračování 7.*, in: *Letu zdar*, č. 8/9, 1948, poslední číslo, s. 141.

- 10) Viz K. Batelka, c.d., s. 24.
- 11) Tamtéž.
- 12) Viz V. Bufka, c.d., s. 252–253.
- 13) Viz K. Batelka, c.d., s. 24.
- 14) Viz c.d., s. 24–25. Rovněž viz V. Bufka, c.d., s. 252–253. V. Kubec, c.d., s. 178–181.
- 15) Cit. V. Bufka, c.d., s. 254. Karel Batelka zaznamenal osvobození tábora poněkud odlišně: „Konečně přichází okamžik, kdy se ve vratech ústících do dvora objevují první dva američtí vojáci. Dvůr je takřka do posledního místa obsazen zajatci. Američtí vojáci jsou objímáni ... Panuje veselí a jásot, který se musel rozléhat po celém městě. My Češi obklopujeme též americké vojáky a dotazujeme se na jména. Jeden americký voják má české jméno. Když na něj spustíme česky, nerozumí. Sděluje nám, že jeho babička je českého původu, ale on, že česky neumí.“ Cit. K. Batelka, c.d., s. 25.
- 16) Cit. K. Batelka, c.d., s. 25.
- 17) Viz tamtéž.
- 18) Cit. V. Bufka, c.d., s. 255–256.
- 19) Viz K. Batelka, c.d., s. 25–26. Jediným čs. letcem z tábora Oflag IVC, který se v něm 16. dubna 1945 nenacházel, byl W/O Alois Šiška. Ten byl začátkem dubna 1945 přemístěn do nedalekého zajateckého lazaretu v Hohnsteinu, kde měl být údajně předveden před repatriační komisi. V tomto lazaretu byl malý počet německých strážných, kteří v drtivé většině po čase lazaret opustili. Z německých vojáků zůstal v lazaretu jen německý velitel stráží, který měl zmrzačenou ruku a válka pro něho skončila. Jednoho dne k lazaretu přijala německá polní autokuchyně s posádkou pěti mužů. Velitel zajatců je požádal, aby se vzdálili od lazaretu, vzhledem k tomu, že se ve vzduchu pohybovali američtí stíhači. Mladí vystrašení němečtí vojáci poslechlí a odjeli s autokuchyní na okraj lesa. Dlouho nevařili, byli téměř okamžitě napadeni americkou stíhačkou. Němci zmizeli a zanechali ve voze jednu z pušek. W/O Šiška se chopil situace a navrhl je zajmout. Němci se nebránili, když se blížili k vozu, měli již ruce nad hlavou, byli rádi, že mají válku za

sebou. Za několik dní, 7. dubna 1945, jely okolo lazaretu americké tanky. W/O Šiškoví a ještě jednomu zajatci se podařilo jeden tank zastavit a vysvětlit jeho osádce, že nedaleko je lazaret plný spojeneckých vojáků. A. Šiška se tak jako první ze zajatých čs. letců dočkal svobody, i když v jeho případě se vlastně zajatci osvobodili prakticky sami. Potom trvalo čtrnáct dní, než mohli zajatce z lazaretu bezpečně evakuovat do Erfurtu a odtud po několika dnech letectvy do Bruselu. Všem zajatcům z lazaretu byla věnována velká péče. V Bruselu zastihl W/O Šišku 8. květen 1945. Konečně 15. května 1945 byl W/O Šiška letecky dopraven zpět do Velké Británie. Viz A. Šiška, c.d., s. 173–178.

Českoslovenští letci osvobození v táboře Stalag Luft I v Barthu

- 1) Viz Karel Trojáček, Za ostatními dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, ročník II., č. 7, 1948, s. 128.
- 2) Cit. V. Bufka, c.d., s. 209.
- 3) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 4) Viz Karel Trojáček, Za ostatními dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, ročník II., č. 7, 1948, s. 129.
- 5) Viz <http://www.merkki.com>
- 6) Viz Karel Trojáček, Za ostatními dráty, pokračování 6., in: Letu zdar, ročník II., č. 7, 1948, s. 129.
- 7) Viz Karel Trojáček, Za ostatními dráty, pokračování 7., in: Letu zdar, č. 8/9, 1948, poslední číslo, s. 140.
- 8) Viz V. Kilián, c.d., s. 120–121.
- 9) Viz c.d., s. 121.
- 10) Cit. tamtéž.
- 11) Viz c.d., s. 121. Rovněž viz <http://www.b24.net/pow/stalag1.htm>
- 12) Viz c.d., s. 122. Rovněž viz <http://www.b24.net/pow/stalag1.htm>
- 13) Viz c.d., tamtéž.
- 14) Viz c.d., s. 122–123.
- 15) Cit. <http://www.merkki.com/russians.htm>
- 16) Viz <http://www.b24.net/pow/stalag1.htm>
- 17) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s F/Lt Bohuslavem Budilem z 22. května 1945.

Zbylí tři českoslovenští letci osvobození na jiném místě

- 1) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci

po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Arnoštem Zábržem z 19. června 1945.

- 2) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Zdeňkem Sichrovským z 15. května 1945.
- 3) Viz V. Formánek, c.d., s. 143.
- 4) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie. Zde protokol s W/O Pavlem Svobodou z 25. května 1945.

Britské přípravy na evakuaci RAF zajatců z německého zajetí

- 1) Cit. Karel Trojáček, Za ostnatými dráty, pokračování 7., in: Letu zdar, č. 8/9, 1948, poslední číslo, s. 144.
- 2) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 228/CI-2b/3/114, směrnice pro evakuaci válečných zajatců RAF z Německa a kontinentu.
- 3) Tamtéž.
- 4) Tamtéž.
- 5) Tamtéž.
- 6) Tamtéž.
- 7) Tamtéž.
- 8) Tamtéž.
- 9) Tamtéž.
- 10) Tamtéž.
- 11) Tamtéž.
- 12) Tamtéž.
- 13) Tamtéž.
- 14) Tamtéž.
- 15) Tamtéž.
- 16) Tamtéž.
- 17) Tamtéž.
- 18) Tamtéž.
- 19) Tamtéž.
- 20) Tamtéž.
- 21) Tamtéž.
- 22) Tamtéž.
- 23) Viz V. Formánek, c.d., s. 60.
- 24) Viz. Je však nutné mít na mysli, že zdaleka ne všichni zajatci se těmito předpisy řídili. Např. Petr Uruba se stejně jako mnoho jiných zajatců dočkal osvobození v zuboženém zdravotním stavu. Díky nedostatečné stravě velice zhubl. Poté, co byl zajatecký tábor Oflag IVC osvobozen, američtí vojáci zahr-

nuli bývalé zajatce kvalitní potravou velkého množství. Jejich žaludky však nebyly na takový přísun jídla připraveny. Petr Uruba si dopřával vepřového masa, které nebylo pouze libové a nakonec onemocněl žloutenkou. Viz rozhovor s plk. Petrem Urubou ze dne 2. března 2004. Zajatců, jako byl Petr Uruba, kteří díky velkému přísunu kvalitního jídla onemocněli, nebylo málo.

- 25) Tamtéž.
- 26) Cit. K. Batelka, c.d., s. 26.
- 27) Cit. V. Bufka, c.d., s. 259.
- 28) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/3/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9916, protokoly se zajatými čs. letci po návratu do Velké Británie.
- 29) Tamtéž.
- 30) Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 101/CI-1/3/19 korespondence zpravodajská, č.j. 9718. Mnoho čs. letců do protokolů uvedlo, že díky britským a americkým velitelům táborů byl život v zajetí snesitelnější. Právě oni se zasloužili o to, že s čs. letci v zajetí bylo zacházeno jako s britskými zajatci. Spojenečtí velitelé táborů díky svým energickým zákrokům u německých velitelů táborů, u zástupců Protecting Power, vždy prosazovali, že čs. letci jsou britskými zajatci a že s nimi tedy musí být zacházeno jako s Brity. V mnoha případech nebyli čs.letci podrobeni zbytečným výslechům a snad i možnému týrání. Jednalo se v prvé řadě o tyto muže: Brig. Gen. Sommerset, SBO (Senior British Officer) v táboře Oflag IXA/H Spangenberg; S/Ldr Smith, přidělený britský důstojník v tomtéž táboře; G/Cpt Massey, SBO v táboře Stalag Luft III v Saganu; G/Cpt Wilson, SBO po G/Cpt Masseyovi; W/Cdr Ferres, SBO v táboře Stalag Luft I v Barthu; W/Cdr Day, SBO v táboře Dulag Luft; W/O Deans, SBO; W/O May, SBO v táboře Stalag Luft I v Barthu (?); Cpl. Campbell, Oflag IVC Colditz. W/Cdr Day se přičinil o to, aby osádka P/O Cigoše nebyla předána do rukou gestapa, ale aby se s ní zacházelo jako s britskou osádkou, která upadla do zajetí. W/O Dean zabránil německému veliteli tábora provést přemístění a speciální výslechy čs. letců. Vždy trval na tom, že při každém výslechu musel být přítomen. Nikdy neopomenul upozornit na postavení čs. letců zástupce Protecting Power. W/Cdr Ferres si v červenci 1944, když byli čs.letci z tábora odvázeni do Prahy na pražské gestapo, vynutil před jejich odchodem na německém veliteli tábora písemné prohlášení, že ručí svým životem za návrat čs. letců zpět do zajateckého tábora. Později byl za tento čin odveden gestapem a zavřen ve vězení do konce války. Cpl. Campbell pomáhal připravovat obhajobu čs. letců odsouzených z vlastizrady. Viz VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 127/CI-2d/1/75 spisy bez č.j. a bez data. Rovněž viz ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva 102/CI-1/4/20, korespondence zpravodajská č. j. 9931

- 31) Cit. V. Bufka, c.d., s. 260.
- 32) Cit. c.d., s. 259.
- 33) Cit. V. Formánek, c.d., s. 213. Vždy záleželo na psychické konstrukci jednotlivce, jak se zajetím vyrovnal. Je nutné se alespoň zmínit, že poměry, v jakých žili zajatci ze spojeneckých armád, zvláště potom letci v táborech Luftwaffe, se nedaly srovnat s poměry, v jakých přežívali sovětsí zajatci. J. Pecka ve své práci uvedl, že: „V roce 1979 se k tomuto problému vrátilo několik polských lékařů, kteří uspořádali anketu na téma „Jak jsem mohl přežít tábor“. Nešlo jim speciálně o zajatce, ale o všechny typy táborů z let druhé světové války. Zkoumali především subjektivní pocity lidí a jejich vlastní hodnocení formulované s velkým časovým odstupem. Z jejich šetření vyplynula tato stupnice důvodů: 1. duševní síla a psychofyzická odolnost; 2. ideologický a emocionální postoj (víra ve vítězství); 3. zesílený pud sebezáchovy a dobrá adaptabilita na prostředí; 4. dobré pracoviště a schopnost pracovat; 5. štěstí a náhoda; 6. znalost němčiny; 7. včasná lékařská pomoc. Pro většinu dotázaných byly tedy rozhodující subjektivní momenty, jež vedly k zachování lidské podstaty.“ Cit. J. Pecka, c.d., s. 144.
- 34) Cit. VÚA Praha, fond: ČSL-VB I, sign.: Inspektorát čs. letectva, 102/CI-1/4/20, korespondence zpravodajská, č.j. 9937. Pro některé, jako byl např. M. Likuštin, byl viník tohoto dlouhého zdržení naprosto zřejmý: „Konečně 2. srpna 1945 přišlo od Rusů povolení k návratu do vlasti.“ Cit. Miroslav Liškutín, *Bouřlivá oblaka, Naše vojsko*, Praha 1992, s. 117. I když povolení k návratu od sovětských úřadů hrálo podstatnou roli, nesmíme zapomínat ani na výše zmíněné faktory. Podrobněji o celé problematice viz Jiří Rajlich, *Jediný československý maršál. Životní osudy Air Marshala a armádního generála (in memoriam) RNDr. Karla Janouška, KCB (1893–1971)*. Jota, Brno 2002, s. 208–215.
- 35) Další dvanáct Spitfirů dorazilo do Ruzyně 24. srpna 1945 a 8. září 1945 další čtyři Spitfiry. Viz J. Rajlich, c.d., s. 212. Britská strana dala svůj souhlas k odletu čs. letců zpět do vlasti 18. července 1945. Z britské strany nebyly žádné důvody k průtahům ohledně vypovězení mezivládní smlouvy z 25. října 1945 (kterou bylo „vytvořeno“ a legislativně „ukotveno“ čs. letectvo ve Velké Británii), ovšem pražská vláda, v jejímž čele stál prosovětsky orientovaný sociální demokrat Zdeněk Fierlinger, si jednání o vypovězení smlouvy z 25. října a návratu čs. letců z Velké Británie do vlasti vyhradila až téměř dva měsíce po skončení války (!). Sovětský souhlas k návratu čs. letců do vlasti přišel na konci července 1945. V souladu se suchým tónem se v telegramu psalo: „Povoluje se Vám, abyste se se svými jednotkami vrátil.“ Cit. J. Rajlich. c.d., s. 211.
- 36) Mezi nimi chyběl Alois Šiška, který se ze svých válečných zranění léčil ve Velké Británii až do dubna 1947. Teprve potom se vrátil zpět do své vlasti.

Mnoho čs. letců – bývalých zajatců potom neslo celý život následky svých zranění. Např. Milan Zapletal si dva roky po válce stále stěžoval na revmatické bolesti v pravém rameni. Nakonec se ukázalo, že v něm měl kus střepiny z granátu. Sám M. Zapletal na to vzpomíná: „Když už té bolesti bylo příliš, poslali mne do divizní nemocnice, kde ze mne vytáhli střepinu granátu. Vážila kolem 20 dkg a měla mnoho ostrých hran. Ta střepina se nějak moc podobala na tu, kterou tenkrát před pěti lety (15. dubna 1942 byl při svém posledním operačním letu F/O Zapletal raněn do pravé ruky, pozn. autora) Josef Taláb (Sgt. Taláb při tomto operačním letu zahynul, pozn. autora) kapesním nožem tak marně hledal...“ Cit. Miloslav Pajer, Křídla míří na Německo, Svět křídel, Cheb 1994, s. 386.

3 Epilog

- 1) Jednalo se o těchto dvacet jedna letců: K. Trojáček, A. Zábrž, A. Šesták, F. Cigoš, E. Bušina, J. Nyč, J. Zafouk, O. Černý, F. Petr, B. Valner, P. Svoboda, Z. Sichrovský, J. Šnajdr, V. Pára, J. Klvaňa, I. Tonder, K. Valášek, K. Křížek, K. Štastný, R. Kaňovský, F. Kruša (bývalý zajatec z východní fronty). Viz V. Formánek, c.d.
- 2) Do RAF znovu vstoupili tito letci: F. Cigoš, F. Petr, R. Kaňovský, K. Křížek, Karel Štastný. Posledně jmenovanému se stala poválečná služba u RAF osudnou. Dne 10. ledna 1958 tragicky zahynul při letecké nehodě. Viz V. Formánek, c.d.
- 3) Perzekucím bylo vystaveno těchto dvacet čtyři letců: Josef Bryks, Jan Truhlář, Vilém Bufka. Otakar Černý, František Knap, Václav Procházka, Erazim Veselý, Josef Zvolenský, Josef Sůsa, Alois Šiška, Josef Ščerba, Karel Batelka, Zdeněk Škarvada, Bohumil Netopil, Otakar Kresta, Václav Bauman, František Burda, Jiří Maňák, Zdeněk Procházka, Václav Kilián, František Knotek, Emanuel Novotný, Petr Uruba. Viz V. Formánek, c.d.
- 4) Jednalo se o Otakara Černého.
- 5) Jednalo se o tyto letce: Čeněk Chaloupka zahynul 28. 2. 1946, Václav Truhlář zahynul 10. října 1947, Antonín Ocelka zahynul 1. 7. 1949.
- 6) Gustav Přístupa se po válce vrátil zpět do Kanady a Ing. Bohuslav Budil se již v roce 1945 nechal demobilizovat a pracoval jako konstruktér a projektant. Viz V. Formánek, c.d.
- 7) „Úplné rehabilitace“ se před listopadem 1989 dočkali tito muži: Petr Uruba v 60. letech povýšen na majora v záloze a později na plukovníka, morální rehabilitace se dočkal v roce 1991; Jiří Maňák rehabilitován v roce 1965, pracoval jako dopravní letec u Československých aerolinií; Josef Sůsa byl v roce 1949 vyhozen od létání, ale později pracoval v padesátých letech jako vyhodnocovač leteckých snímků v Hradci Králové, v jeho případě se tedy nedá mluvit o rehabilitaci, vzhledem k tomu, že nadále pracoval „v oboru“.

Václav Kilián byl v roce 1949 propuštěn, ale později znovu přijat. V roce 1953 byl zařazen jako plk. letectva na místo velitele čety (!), tedy ani u něj se nejednalo v pravém slova o rehabilitaci. Josef Zvolenský – v roce 1953 mu byla vrácena hodnost a zůstal u letectva. V roce 1968 se dostal k ČSA a pracoval jako zástupce v Rumunsku, Iráku a Malajsii, tedy ani u tohoto muže se nejednalo v pravém slova smyslu o rehabilitaci. Alois Šiška byl v roce 1964 povýšen na podplukovníka v záloze. V březnu 1966 nastoupil jako invalidní důchodce u Správy dopravních letišť jako samostatný referent zvláštních úkolů – inspektor Technické, požární a záchranné služby (TPZS). Do výslužby odešel roku 1970 ze zdravotních důvodů. Úplné morální rehabilitace se dočkal po listopadu 1989. Částečně rehabilitováni byli v 60. letech tito muži: František Burda, Zdeněk Škarvada.

- 8) Otakar Černý a Rostislav Kaňovský žijí ve Velké Británii, Zdeněk Škarvada v Ostravě.
- 9) Viz V. Formánek, c.d., s. 60–61.
- 10) Viz F. Kavan, c.d., s. 105–108.

PRAMENY A LITERATURA

- 1) Alois Šiška, c.d.; Vilém Bufka, c.d.; Václav Kubec, c.d., Václav Kilián, c.d.,.
- 2) Vzpomínky byly napsány o Josefu Bryksovi, viz T. Bryksová, c.d.; o Pavlu Svobodovi, viz č. Sládek, c.d.; dále o Ivo Tonderovi, viz L. Sitenský, I. Tonder, c.d; a o Bohuslavu Budilovi, viz D. Schneider, c.d.
- 3) Viz K. Trojáček, c.d.

FOTOGRAFIE A DOKUMENTY

Fotografie a dokumenty použité v této publikaci pocházejí z Vojenského ústředního archivu, Praha – Invalidovna, a z archivu Jiřího Rajlichy.

Předmluva	5
Úvod	7
I Muž, který zradil muže	9
II Před sestřelením	15
III Po sestřelení	29
Rok 1940	29
Rok 1941	52
Rok 1942	62
Rok 1943	89
Rok 1944	95
III a) Průběh německého zajetí	109
III b) Cíl poslední operace sestřelených a zajatých čs. letců na Západě	111
III c) Českoslovenští letci v zajetí podle britských hodností	113
III d) Vývoj průběhu zajetí čs. letců	114
III e) Rodiny čs. letců pronásledované Němci a uvězněné v koncentračním táboře ve Svatobořicích	114
III f) Východní exkurs	115
IV Otázka právního postavení čs. letců v zajetí	117
V Život v německých zajateckých táborech	145
a) struktura zajateckého válečného systému, organizace zajateckých táborů	145
b) zajatecké tábory, kterými prošli čs. letci	155
c) první dojmy sestřeleného letce ze zajateckého tábora	156
d) Život v táborech	158
d1 – popis tábora a úroveň ubytování	158
d2 – strava	162
d3 – Všední dny v zajateckém táboře	174

režim v táboře	174
kultura a sport v zajateckém táboře	176
zprávy v táboře	186
když byl zajatec nemocný	190
humor v zajetí	195
zajatci versus strážní	197
zajatci důstojníci versus zajatci poddůstojníci	204
prosby čs. letců ze zajetí	205
d4 – Sváteční dny v zajateckém táboře	211
Vánoce v zajetí	211
Silvestr v zajetí	213
narozeniny v zajetí	214
návštěvy bohoslužeb v zajetí	214
poštovní styk v zajetí, zasilání zásilek a balíčků do zajetí	215
d5 – Výjimečné dny v zajetí	225
e) platy zajatců	228
VI Pokusy čs. letců o útěky ze zajetí	232
F/Lt Josef Bryks	247
W/O Pavel Svoboda	258
W/O Karel Šťastný	260
W/O Gustav Kopal	262
W/O Čeněk Chaloupka	266
F/Lt Jaroslav Zafouk	267
W/O Arnošt Zábrž	268
Českoslovenští letci a „The Great Escape“	269
F/Lt Arnošt Valenta a jeho saganský útěk	272
Padesát spojeneckých leteckých důstojníků ze zajateckého tábora	
Stalag Luft III v Saganu, zavražděných gestapem	285
Saganský útěk F/Lt Bedřicha Dvořáka a F/Lt Ivo Tondera	288
F/Lt Ivo Tonder	295
Počet pokusů čs. letců o útěk ze zajetí na Západě	300
VII Návrat ze zajetí	303
Evakuace zajateckých táborů a pochody smrti	306
W/O Augustin Šesták, W/O Otakar Křesta,	
W/O Zdeněk Škarvada, W/O František Petr, W/O Bedřich Valner	306
W/O Jaroslav Nyč	310
F/Sgt. Gustav Přístupa	311
W/O Antonín Ocelka	311
W/O Jaroslav Klvaňa	311

W/O Karel Valášek	312
S/Ldr Jiří Maňák, DFC	312
W/O Bohumil Netopil	314
W/O Karel Šťastný	315
W/O František Knotek	315
čs. letci osvobození v táboře Oflag IVC Colditz	315
čs. letci osvobození v táboře Stalag Luft I v Barthu	320
Zbylí tři čs. letci osvobození na jiných místech	323
Britské přípravy na evakuaci zajatců RAF z německého zajetí	324
Epilog	333
Závěr	335
Seznam zkratk a cizojazyčných výrazů	341
Srovnávací tabulka vojenských hodností I	349
Srovnávací tabulka vojenských hodností II	350
Prameny a literatura	351
Poznámky	366

ČESKOSLOVENŠTÍ LETCI V NĚMECKÉM ZAJETÍ 1940-1945

LADISLAV KUDRNA

Obálka Marek Přikryl.

Odpovědný redaktor PaedDr. Libor Hlaváček, Ph.D..

Sazba a Litografie MAREK CZECH.

Vydalo nakladatelství NAŠE VOJSKO Praha,

e-mail: info@nasevojsko.com,

v roce 2005, jako svou 6698. publikaci.

V nakladatelství Naše vojsko vydání 1., Praha 2005,

ISBN: 80-206-0778-1

Tisk a vazba: FINIDR, s. r. o., Český Těšín.

Vážení a milí čtenáři, kniha, kterou právě držíte, přináší zcela nový pohled na téma českoslovenští letci v německém zajetí 1940-1945. Většina dosavadní literatury se soustředila pouze na to, jak byl dotyčný letec, osádka, sestřelen a jak následně upadl do zajetí. Ani autor této knihy se nevyhnul popisu sestřelení a následného zajetí, které je ovšem zpracováno z širšího pohledu po důkladném vytěžení archivních materiálů. Autor této knihy začíná tím, co předcházelo sestřelení. Tedy, jak byli naši letci připraveni a vybaveni na možnost zajetí. Následuje popis sestřelení a následného zajetí. Čím je ovšem tato kniha zcela nová? Především tím, že kniha zajetím dotyčného letce nekončí, ale právě naopak, teprve zde kniha začíná. Kniha mimo jiné pojednává o organizaci zajateckého tábora a života v zajetí samého. Jak probíhaly všední, ale i sváteční a výjimečné dny v zajateckém táboře. Nebude vynechána ani otázka úrovně stravování a ubytování. Vztahy mezi zajatci a německými strážnými. Stranou nezůstane ani ožehavé téma právního postavení našich zajatých letců. Zcela novým a obširným pohledem bude zpracováno téma útěků našich letců ze zajetí. Jaká byla situace před koncem války a po osvobození táborů spojeneckými vojsky. Zakončením knihy potom bude návrat čs. letců do Británie.

PhDr. Ladislav Kudrna (*1975) absolvoval FF UK v Praze, obor historie. Autor knihy KDYŽ NELÉTALI, Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války, Libri, Praha 2003. V současné době pracuje na nové knize Na zemi a obloze západní Evropy. Příběh českého letce a pro Naše vojsko připravuje dále knihu Českoslovenští letci v komunistických lágrech.

LADISLAV KUDRNA ČESKOSLOVENŠTÍ LETCI V NĚMECKÉM ZAJETÍ 1940-1945

